

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ
НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

ЛЕТО/2011 ГОДИНА LXIII

УДК 355/359 YU ISSN 0042-8426

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
МЕДИЈА ЦЕНТАР „ОДБРАНА“

ДИРЕКТОР

Славољуб М. Марковић, потпуковник

ОДСЕК ЗА ИЗДАВАЧКУ ДЕЛАТНОСТ

ГЛАВНА УРЕДНИЦА

Драгана Марковић

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ВОЈНОГ ДЕЛА

потпуковник

Милан Тепшић, дипл. инж.

milan.tepsic@mod.gov.rs

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Генерал-мајор проф. др Божидар Форца, председник; проф. др Зоран Килибарда, заменик председника, генерал-мајор проф. др Митар Ковач; бригадни генерал доц. др Младен Вуруна; пуковник проф. др Јан Марчек; проф. др Јоже Сивачек, пуковник у пензији; проф. др Драган Јовашевић; проф. др Владан Јончић; проф. др Драган Симеуновић; ван. проф. др Тања Мишчевић; ван. проф. др Зоран Драгишић; доц. др Јованка Шарановић; доц. др Зоран Јефтић; потпуковник Милан Тепшић, секретар.

Адреса: Часопис Војно дело, (БЕ) 11002 Београд, Браће Југовића 19 *
vojno.delo@mod.gov.rs * Одговорни уредник: 3349-497 * Претплата:
pretplata@odbrana.mod.gov.rs, тел./факс: 011/3241-009 * Текући-рачун РЦ МО
Републике Србије 840-312849-56 * Појединачна цена примерка 400,00 динара.

Рукописи се не враћају

Часопис излази тромесечно

Штампа: Војна штампарија – Београд, Ресавска 40б

<i>Јан Марчек</i> Радови са научно-стручног скупа „СИМНОД-2011“ – реч приређивача	9–11

МЕСТО НАУКА ОДБРАНЕ У НАУКАМА У ДРУШТВУ

<i>Јан Марчек</i> <i>Митар Ковач</i> Систем наука одбране и њихово место у систему наука у друштву	12–28
<i>Момчило Сакан</i> Изграђеност конститутивних елемената наука одбране	29–45
<i>Биљана Стојковић</i> Основаност разматрања наука одбране као интердисциплинарних наука	46–58
<i>Ryudolf Urban</i> <i>Martin Macko</i> Place and role of the defence science in the Czech research and development system	59–65
<i>Ryudolf Urban</i> <i>Martin Macko</i> Место и улога наука одбране у систему за научноистраживачки рад и развој Чешке Републике	66–72
<i>Peter Lodewyckx</i> Defence sciences: do they exist?	73–77
<i>Peter Lodewyckx</i> Науке одбране: да ли постоје?	78–82

СИСТЕМ НАУКА ОДБРАНЕ

<i>Слободан Б. Микић</i> Научне законитости оружане борбе као теоријски конструкт војних наука	83–95
<i>Момчило Сакан</i> Класификовање наука одбране	96–109
<i>Станко Нишић</i> Војна стратегија у систему наука одбране	110–125
<i>Раде Славковић</i> <i>Мирослав Талијан</i> Научна изграђеност оператике као науке одбране	126–149

<i>Зоран М. Крсмановић</i> <i>Стеван Липтаи</i>	
Научна изграђеност тактике као науке одбране	150–160
<i>Марко Андрејић</i> <i>Марјан Миленков</i>	
Изграђеност логистике одбране као науке одбране	161–173

ВОЈНОДРУШТВЕНЕ НАУЧНЕ ДИСЦИПЛИНЕ И НАУКЕ ОДБРАНЕ

<i>Јоже Сивачек</i> <i>Јована Сивачек</i>	
Научно разумевање друштвених сукоба, основ наука одбране	174–182
<i>Илија Кајтез</i>	
Однос социологије и наука одбране	183–202
<i>Мирјана Зорић</i>	
Војна историја као исходиште теоријских основа наука одбране	203–216
<i>Јан Марчек</i> <i>Зоран Килибарда</i> <i>Будислав Суша</i>	
Достигнућа и фазе развоја војне андрагогије код нас	217–236
<i>Борислав Гроздић</i> <i>Срећко Кузмановић</i> <i>Бранко Николић</i>	
Војна етика у систему наука и њен однос према наукама одбране	237–250

НАУКЕ О МЕНАЏМЕНТУ И НАУКЕ ОДБРАНЕ

<i>Самед Каровић</i> <i>Горан Жупац</i> <i>Владимир Ристић</i>	
Војни менаџмент – научна дисциплина наука о менаџменту и бизнису или наука одбране	251–261
<i>Дејан Стојковић</i> <i>Ненад Ђурић</i> <i>Срђан Благојевић</i>	
Повезаност стратегијског менаџмента и наука одбране	262–272

<i>Ранко Лојић</i>	
<i>Дејан Игов</i>	
<i>Милан Канкараш</i>	
Управљање људским ресурсима у систему одбране као предметно подручје менаџмента људских ресурса	273–285
<i>Самед Каровић</i>	
<i>Ненад Комазец</i>	
<i>Ненад Ђурић</i>	
Подручје одбрамбене делатности као предмет истраживања кризног менаџмента	286–296
<i>Мирослав Талијан</i>	
<i>Раде Славковић</i>	
Подручја одбрамбене делатности као предмет истраживања безбедносног менаџмента	297–314

ПРИМЕНА ВОЈНОНАУЧНИХ ЗНАЊА У ИЗРАДИ ДОКТРИНАРНИХ ДОКУМЕНАТА

<i>Миодраг Гордић</i>	
Улога модалног експеримента у предвиђању потреба одбране ..	315–332
<i>Јованка Шарановић</i>	
<i>Дејан Вулетић</i>	
Резултати истраживања Института за стратегијска истраживања у функцији развоја наука одбране	333–340
<i>Велимир Кевац</i>	
Примена теоријских и методолошких знања из области наука одбране у изради војне доктрине	341–346
<i>Далибор Кекић</i>	
<i>Жељко Никач</i>	
Улога наука одбране у развоју науке о полицији у Србији	347–354

<i>Jan Marček</i>	
Papers presented at the scientific conference “DEFENSE SCIENCES 2011” – A word by the compiler	9–11

PLACE OF DEFENSE SCIENCES AMONG SCIENCES IN THE SOCIETY

<i>Jan Marček</i>	
<i>Mitar Kovač</i>	
The System of Defense Sciences and Their Place in the System of Sciences in the Society	12–28
<i>Momčilo Sakan</i>	
Level of Development of Constituent Elements of Defense Sciences	29–45

<i>Biljana Stojković</i> Grounds for Considering the Defense Sciences as Interdisciplinary Sciences	46–58
<i>Ryudolf Urban</i> <i>Martin Macko</i> Place and Role of the Defense Science in the Czech Research and Development System	59–65
<i>Peter Lodewyckx</i> Defense Sciences: Do They Exist?	73–77

SYSTEM OF DEFENSE SCIENCES

<i>Slobodan B. Mikić</i> Scientific Principles of Armed Struggle as Theoretical Construct of Defense Sciences	83–95
<i>Momčilo Sakan</i> Classification of Defense Sciences	96–109
<i>Stanko Nišić</i> Military Strategy in the System of Defense Sciences	110–125
<i>Rade Slavković</i> <i>Miroslav Talijan</i> Level of Scientifically Based Development of Operational Art as Defense Science	126–149
<i>Zoran M. Krsmanović</i> <i>Stevan Liptai</i> Level of Scientifically Based Development of Tactics as Defense Science	150–160
<i>Marko Andrejić</i> <i>Marjan Milenkov</i> Level of Development of Defense Logistics as Defense Science	161–173

MILITARY-SOCIAL SCIENTIFIC DISCIPLINES AND DEFENSE SCIENCES

<i>Jože Sivaček</i> <i>Jovana Sivaček</i> Scientific Understanding of Social Conflicts – the Basis of Defense Sciences	174–182
<i>Ilija Kajtez</i> Relation Between Sociology and Defense Sciences	183–202

<i>Mirjana Zorić</i> Military History as Origin of Theoretical Basis of Defense Sciences	203–216
<i>Jan Marček</i> <i>Zoran Kilibarda</i> <i>Budislav Suša</i> Achievements and Development Phases of Military Andragogy in Serbia	217–236
<i>Borislav Grozdić</i> <i>Srećko Kuzmanović</i> <i>Branko Nikolić</i> Military Ethics in the System of Sciences and its Relation to Defense Sciences	237–250

MANAGEMENT SCIENCES AND DEFENSE SCIENCES

<i>Samed Karović</i> <i>Goran Župac</i> <i>Vladimir Ristić</i> Military Management – Scientific Discipline of Management and Business Sciences or Defense Sciences	251–261
<i>Dejan Stojković</i> <i>Nenad Đurić</i> <i>Srđan Blagojević</i> Connection Between Strategic Management and Defense Sciences	262–272
<i>Ranko Lojić</i> <i>Dejan Igov</i> <i>Milan Kankaraš</i> Human Resources Management in Defense System as a Subject Area of Human Resources Management	273–285
<i>Samed Karović</i> <i>Nenad Komazec</i> <i>Nenad Đurić</i> Defense Activity Area as Crisis Management Research Subject	286–296
<i>Miroslav Talijan</i> <i>Rade Slavković</i> Defense Activity Areas as Security Management Research Subject	297–314

APPLICATION OF MILITARY SCIENTIFIC KNOWLEDGE
IN DEVELOPMENT OF DOCTRINAL DOCUMENTS

Miodrag Gordić

Role of Modal Experiment in Forecasting
the Defense Requirements 315–332

Jovanka Šaranović

Dejan Vuletić

Research Results of the Institute for Strategic Research
in Support of Defense Sciences Development 333–340

Velimir Kevac

Application of Theoretical and Methodological Knowledge
in the Area of Defense Sciences to the Development
of Military Doctrine 341–346

Dalibor Kekić

Željko Nikač

Role of Defense Sciences in the Developmen
of Police Science in Serbia 347–354

РАДОВИ СА НАУЧНО-СТРУЧНОГ СКУПА „СИМНОД-2011“ – Реч приређивача –

У настојању да радове са научно-стручног скупа под називом „Науке одбране – 2011“ учинимо доступним широј војној и научној јавности, определили смо се да понудимо избор од 25 радова који репрезентују све области које су биле разматране на том научном скупу. О појму „систем наука одбране“ до сада експлицитно није вођена научна расправа у војној литератури. О суштини значења тог појма било је расправа на бројним научним и стручним скуповима, али под другим терминима, као што су војна наука, ратна вештина, полемистика, итд. Али, упркос тим настојањима, сфера друштвене делатности која је била означена тим појмовима још увек није нашла своје место међу наукама у друштву, па је то био један од разлога за организовање тог скупа.

Непосредни повод за организовање тог скупа била је четрдесетогодишњица од објављивања зборника радова под називом „Војне науке“ (1971) са првог научног симпозијума о војној науци који је одржан 1970. године. На том симпозијуму први пут је детаљно расправљано о системности војних наука, као и о њиховом месту у наукама у друштву. Зборник радова са тог скупа садржи три целине. Први део зборника под насловом „Војна наука – појам, предмет и метод“ обухвата 26 научних саопштења. Друга тематска област, који носи назив „Класификација војне науке“, обухвата 22 научна саопштења. У трећем делу зборника налазе се радови у којима је расправљано о „Подели и садржају ратне вештине“. Овај део зборника садржи 12 научних саопштења. Дакле, на том симпозијуму поднето је укупно 60 научних саопштења.

Други симпозијум о војној науци одржан је 25. и 26. јуна 1997. године под називом „СИМВОН-1997“, а радови са тог скупа објављени су у Зборнику радова под насловом „Војна наука и војна доктрина“ који је објављен 1998. године. На том скупу поднето је 38 научних саопштења у две тематске области. У оквиру прве тематске области „Систем војних наука“ поднета су 23 саопштења. Друга тематска област под називом „Однос војних наука и војне доктрине“, обухвата 15 научних саопштења.

Трећи симпозијум о војној науци одржан је 27. и 28. јуна 2001. године под називом „СИМВОН-2001“, а радови су објављени у Зборнику радова под називом „Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије“ из 2001. године. На том симпозијуму поднето је 45 научних саопштења сврстаних у три тематске области. У оквиру прве тематске области („Научна изграђе-

¹ Избор радова за часопис *Војно дело* извршили су: пуковник проф. др Јан Марчек (заменик председника Организационог одбора скупа; пуковник доц. др Ненад Димитријевић (председник Организационог одбора скупа) и пуковник доц. др Самед Каровић (члан Организационог одбора скупа).

ност војне стратегије“) поднето је 16 саопштења. Друга тематска област под називом „Основни чиниоци војне стратегије“, обухвата 23 научна саопштења, а трећа тематска област „Косово и Метохија и војна стратегија СР Југославије“ обухвата шест саопштења.

Након одржавања тих симпозијума, поједини аутори су фрагментарно разма-трали тај проблем, при чему су испољене разлике у вези са тим питањима, присут-не су још увек међу научним радницима. Одговоре на претходно наведена питања треба тражити, пре свега, дефинисањем наука одбране и успостављањем ваљаног критеријума за њихову класификацију, као и дефинисањем односа наука одбране према осталим војнонаучним дисциплинама и наука и дисциплинама у друштву.

Полазећи с тог становишта, приступило се организацији четвртог научно-стручног ску-па који је одржан 7. и 8. априла 2011. године под називом „Науке одбране – 2011“ (СИМ-НОД-2011). Тај скуп имао је следеће циљеве: 1) сагледавање места и улоге наука одбра-не у систему наука у друштву; 2) разматрање елемената научне утемељености наука од-бране као интердисциплинарних наука у систему наука у друштву; 3) анализирање иску-става иностраних земаља у погледу места и улоге војних наука (наука одбране) у систе-му наука у друштву; 4) сагледавање методологије примене научних знања из области на-ука одбране у изради доктринарних докумената система одбране и 5) дефинисање кон-кретних проблема и праваца даљих истраживања у тим областима у наредном периоду.

Научни скуп је трајао два дана. Након уводних речи ректора Универзитета одбране генерал-мајора проф. др Миодрага Јевтића, начелника Војне академије бригадног ге-нерала проф. др Младена Вуруне и председнице Националног савета за научни и тех-нолошки развој проф. др Вере Дондур, у пленарном делу скупа поднето је шест саоп-штења, од којих су три била из иностраних земаља: Чешке, Белгије и Хрватске.

Прва тематска област научног скупа под насловом „Место наука одбране у систему наука у Републици Србији“ обухватала је 20 научних саопштења. Друга тематска цели-на означена као „Однос наука одбране са војнонаучним дисциплинама и наукама у дру-штву и примена знања из наука одбране у изради доктринарних докумената“ обухвата-ла је 22 научна саопштења. Дакле, током дводневног рада скупа, поднето је укупно 46 научних саопштења, чиме је циљ одржавања био у потпуности реализован.

Резултати тог скупа требало би да подупру напоре за израду предлога за увр-штавање наука одбране у област интердисциплинарних, мултидисциплинарних и трансдисциплинарних наука у друштву (ИМТ студије), који ће бити упућен Нацио-налном савету за високо образовање. Тиме би, коначно, био окончан вишедецениј-ски процес проналажења места најпре војних, а сада наука одбране у систему нау-ка у друштву. Тај предлог биће у значајној мери поткрепљен чињеницом да ново-формирани Универзитет одбране, са својим чланицама – Војном академијом и Ме-дицинским факултетом ВМА, нема своје матичне науке које су признате у друштву, а које се изучавају само на тој високошколској установи, а то су науке одбране.

У овом броју *Војног дела* издвојено је укупно 24 рада који се могу сврстати у пет тематских целина, и то: 1) Место наука одбране у наукама у друштву; 2) Систем на-ука одбране; 3) Војнодруштвене научне дисциплине и науке одбране; 4) Науке о менаџменту и науке одбране и 5) Примена војнонаучних знања у изради доктри-нарних докумената. Сви ти радови чине једну заокружену целину како унутар те-матске целине, тако и у оквиру целог опуса радова, с обзиром на то да се њима најпре дефинише систем наука одбране, затим њихово место и улога у систему на-

ука у друштву, па њихов однос са војнодруштвеним научним дисциплинама и наукама о менаџменту и, на крају, разматра се релација између војнонаучних знања и доктринарних докумената система одбране. Ти прилози обухватају науке и научне дисциплине које чине основу акредитованих студијских програма Војне академије на свим нивоима студија (основне, мастер и докторске академске студије), као што су: војна стратегија, оператика, тактика, војни менаџмент, војна логистика, војна социологија, војна етика, војна историја, војна андрагогија, менаџмент људски ресурса, безбедносни менаџмент, кризни менаџмент и стратегијски менаџмент.

Упркос настојању организационог одбора да се, осим наведених питања, на том скупу размотри научна утемељеност одбрамбених технологија као интердисциплинарних наука у систему наука у друштву, изостали су прилози те врсте, што указује на чињеницу да је то питање, ипак, „прерано“ стављено на дневни ред научног скупа и да ће, вероватно, сачекати неку нову прилику.

Пуковник
проф. др Јан Марчек

СИСТЕМ НАУКА ОДБРАНЕ И ЊИХОВО МЕСТО У СИСТЕМУ НАУКА У ДРУШТВУ

Јан Марчек*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Митар Ковач**

Генералштаб Војске Србије, Управа за развој (Ј-5)

Ради научног утемељења система војних наука (наука одбране) неопходно је, поред осталог, истражити њихово место и однос са другим научним областима у друштву. Међутим, у протеклих четрдесет година војна наука/војне науке нису нашле своје место у класификационом низу наука у друштву, што је имало веома негативне практичне импликације на повезивање војнонаучне делатности са научном делатношћу у друштву, па и на учешће у заједничким пројектима са научноистраживачким организацијама у друштву и размену научноистраживачког кадра.

Након остварених реформских корака у сектору високог образовања Републике Србије у складу са Болоњским процесом и реформе научноистраживачке делатности, створене су претпоставке за акредитацију високог војног образовања, војношколских установа и војнонаучних организација према јединственим републичким законима, што је омогућило њихову потпуну хармонизацију са образовним и научним системом Републике Србије.

Основну препреку у том процесу чинио је изостанак војних наука из класификације наука у друштву, по којима се једино могла обављати акредитација. Ради несметаног завршетка тог веома значајног реформског процеса, израда акредитационих докумената захтевала је ослонац на сродне научне области у друштву. Међутим, до наредног циклуса акредитације очекује се да се процес уврштавања наука одбране у систем наука у друштву оконча, како би се процес акредитације и високом војном образовању и војнонаучном раду ослањао на „матичне“ војне области. Сходно томе, неопходно је да се у интердисциплинарне научне области у друштву, односно ИМТ студије, попут наука безбедности, укључе и науке одбране.

Када је реч о наукама одбране, ова синтагма је у протеклих четрдесет година најчешће називана војном науком или системом војних наука, па затим ратном вештином или полемистиком. При томе, њихове основне дисциплине су чинили: стратегија, оператика и тактика. С друге стране, приликом дефинисања објекта истраживања прво је њиме означаван рат, затим оружана борба, или и једно и друго. На другом симпозијуму,

* Пуковник проф. др Јан Марчек је проректор за квалитет и развој.

** Генерал-мајор проф. др Митар Ковач је начелник Управе за развој (Ј-5).

као подручје или објекат истраживања војних наука дефинисана је војна делатност. У новије време тај објекат се знатно проширио на одбрамбену делатност или функцију одбране државе. Сходно томе, научна сазнања из ове области, као норме практичне делатности наука одбране, користе се за дефинисање стратегијских докумената у систему одбране. Имајући то у виду, како због научних, тако и прагматичних разлога, требало би увести нови назив за ову значајну врсту научне делатности – науке одбране.

Науке одбране чине систем наука који спада у групу интердисциплинарних научних области или ИМТ (интердисциплинарних, мултидисциплинарних и трансценденталних) студија. Оне обухватају следеће науке: војну стратегију, оперативу, тактику, логистику у одбрани и методологију наука одбране. Овом скупу наука одбране прикључена је наука „војни менаџмент“ која је раније називана „теоријом руковођења (командовања)“.

Кључне речи: *науке одбране, војна стратегија, оператива, тактика, војни менаџмент, логистика у одбрани, методологија наука одбране.*

Увод

Од краја седамдесетих година у војнонаучним круговима у нашој земљи често је расправљано о системности војних наука, као и о њиховом месту у наукама у друштву. При томе, постојала су различита мишљења о томе да ли је војна наука системна наука или систем наука, који је њен објект и предмет истраживања, који су критеријуми њене класификације и којој/којим научним областима у друштву оне припадају. Приликом тих разматрања веома често су постављана питања у вези са научном утемељеношћу војне науке (ратне вештине, полемистике), њеном системношћу и местом у систему војних наука, као и односом према другим наукама и научним областима у друштву.

Први пут су ова питања детаљније разматрана на симпозијуму о војној науци 1970. године.¹ Други симпозијум о војној науци одржан је 25. и 26. јуна 1997. године под називом „СИМВОН-1997“, а трећи симпозијум одржан је 27. и 28. јуна 2001. године под називом „СИМВОН-2001“.³ После одржавања ових научних скупова поједини аутори су фрагментарно разматрали овај проблем, при чему је највише ауторских прилога било посвећено критеријумима класификације војне науке/система војних наука, односу научног и стручног у војној науци, као и о њеној системности. Разлике које су испољене на симпозијумима у вези са овим питањима присутне су још увек међу научним радницима. Одговоре на претходно наведена питања треба тражити, пре свега, дефинисањем наука одбране и одређењем њиховог односа према осталим војнонаучним дисциплинама и наукама и научним дисциплинама у друштву.

¹ Војна наука, Војноиздавачки завод, Београд, 1971.

² Војна наука и војна доктрина, Зборник радова са Симпозијума о војној науци одржаног 25. и 26. јуна 1997. године, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Генералштаб Војске Југославије, Институт за војностратејска истраживања, Београд, 1998.

³ Научна израђеност и чиниоци војне стратегије, Зборник радова са Симпозијума о војној науци, одржаног 27. и 28. јуна 2001. године, Институт ратне вештине, Београд, 2001, стр. 9.

Након убрзаних реформи у сектору високог образовања у складу са Болоњским процесом, као и у области научноистраживачког рада у Републици Србији, створене су претпоставке за акредитацију високог војног образовања, војношколских установа и војнонаучних организација према јединственим републичким законима ради потпуне хармонизације војношколских система и војнонаучних установа у образовни и научни систем Републике Србије. Основну препреку у том процесу чинио је изостанак војних наука из класификације наука у друштву по којима се једино могла обављати акредитација. Ради несметаног завршетка тог веома значајног реформског процеса, израда акредитационих докумената захтевала је ослонац на сродне научне области у друштву.⁴

Имајући у виду природу садржаја програма оспособљавања за обављање командних дужности у Војсци, било је сасвим логично да се овај програм сврста у друштвено-хуманистичко поље. Из тог акредитационог корака проистекла је обавеза његовог сврставања у једно од научних области из одређеног поља. Анализом свих тих области установљено је да се садржај програма оспособљавања официра родова највећим делом односи на научну област „менаџмент и бизнис“, па је одговарајући студијски програм именован као „менаџмент у одбрани“.⁵

Садржај акредитованог програма „Менаџмент у одбрани“ има, несумњиво, карактер интердисциплинарних студија, па би најбоље решење било да се он нађе у образовно-научном пољу интердисциплинарних, мултидисциплинарних, трансдисциплинарних (ИМТ) и двопредметних студија које је под тим називом предвиђено *Правилником о листи, стручних, академских и научних назива*. То није учињено првенствено због тога што у време када је обављана акредитација студијских програма нису били прописани стандарди за ИМТ студије. Међутим, и да су били прописани, не би изостао проблем избора адекватне научне области у коју треба сврстати тај програм. Наиме, међу постојећим интердисциплинарним научним областима, једина која је блиска садржајима програма Војне академије јесте област наука безбедности. Чињеница је, пак, да образовни садржаји студијског програма „Менаџмент у одбрани“ не покривају у тој мери ту научну област, па не би било оправдано да се овај програм сврста у ту научну област. Чини се да би најприхватљивије решење било да у оквиру ИМТ поља постоји научна област под називом „наука одбране“ у коју се, иначе, највећим делом „уклапају“ садржаји акредитованог програма.⁶

⁴ Један од незаобилазних корака у процесу акредитације био је да се студијски програм сврста у неко од пет поља дефинисаних *Правилником о листи, стручних, академских и научних назива*. То су: друштвено-хуманистичко, техничко-технолошко, природно-математичко, медицинско и уметничко поље („Службени гласник Републике Србије“, бр. 30/2007, 112/2008, 72/2009 и 81/2010).

⁵ Марчек, Ј., Килибарда, З., „Образовне потребе официра Војске Србије за менаџмент у систему одбране“, Научно-стручни скуп са међународним учешћем „Потребна знања официра Војске Србије 2010–2020“ Војна академија, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2011.

⁶ И остали акредитовани студијски програми Војне академије сврстани су у сродне научне области које су предвиђене *Правилником*. Тако, на пример, војномашинско инжењерство је сврстано у област машинско инжењерство; војноелектронско инжењерство – у електротехничко и рачунарско инжењерство, војнохемијско инжењерство – у област технологија и војно ваздухопловство – у област саобраћајног инжењерства.

Појам и класификација војних наука

Војна наука/војне науке су у протеклом периоду различито одређиване као системна наука (М. Вучинић, М. Пекорари, Н. Пејновић) или као систем наука (С. Илић, Ж. Фукс, Р. Шуљагић, Д. Вишњић и сарадници). Такође, постоји више критеријума помоћу којих је извршена класификација војних наука. При томе, најчешће примењивани критеријум класификације био је предмет истраживања који су користили С. Илић, А. Стојковић, М. Станишић, М. Вучинић, М. Пекорари и др.⁷ У докторској дисертацији Р. Шуљагић је користио вишезначни критеријум класификације – најпре је прелиминарно утврдио иницијативно исходиште система војних наука (његов центрум), а затим његово место и везе са осталим наукама и системима наука.⁸ Ради класификације војних наука, Д. Вишњић и сарадници су користили критеријум припадности матичних наука одређеној научној области у друштву,⁹ а Ј. Марчек и М. Ковач – критеријум припадности војних наука и научних дисциплина научним областима у друштву.¹⁰

Према М. Сакану, основни критеријуми по којима би се могле класификовати војне науке су: општост, природа објекта наука, повезаност наука и научних дисциплина, рационалност, значај науке, стање реалне праксе, прагматичност, сличност и разлике, припадност матичним наукама и изграђеност конституенаса науке. Међутим, ниједан од наведених критеријума појединачно није довољан за ваљану класификацију војних наука, па ради тога аутор предлаже вишекритеријумски приступ који ће обезбедити прагматичну, рационалну и ефикасну организацију војних наука.¹¹

На првом симпозијуму о војној науци, одржаном 1970. године, уз одређене полемичке тонове и одобравање, углавном је прихваћено одређење и класификација војних наука коју је у главном реферату изложио Стево Илић. Он је изнео становиште да се „све науке, научне дисциплине, научне теорије које изучавају специфичне проблеме припремања и вођења ОНОР-а могу обухватити у један јединствени систем наука“. ¹² По његовом мишљењу, појам војна наука има код нас двоструко значење – ужи и шири смисао. Под војном науком у ужем смислу речи („опште војне науке“) подразумевају се тзв. чисте војне науке: стратегија, оператика, тактика, а под војном науком у ширем смислу, осим опште војне науке, схватају се све научне дисциплине које изучава ОНОР, без обзира на то којој матичној науци припадају.¹³

⁷ Војна наука, Војноиздавачки завод, Београд, 1971, стр. 189, 193, 212, 214, 232, 233, 236 и 260.

⁸ Шуљагић, Р., Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине (докторска дисертација), Универзитет одбране, Београд, 1993, стр. 227–236.

⁹ Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М., Појам система војних наука, Зборник радова са симпозијума о војној науци „Војна наука и војна доктрина“, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Институт за војностратејска истраживања, Београд, 1998, стр. 77.

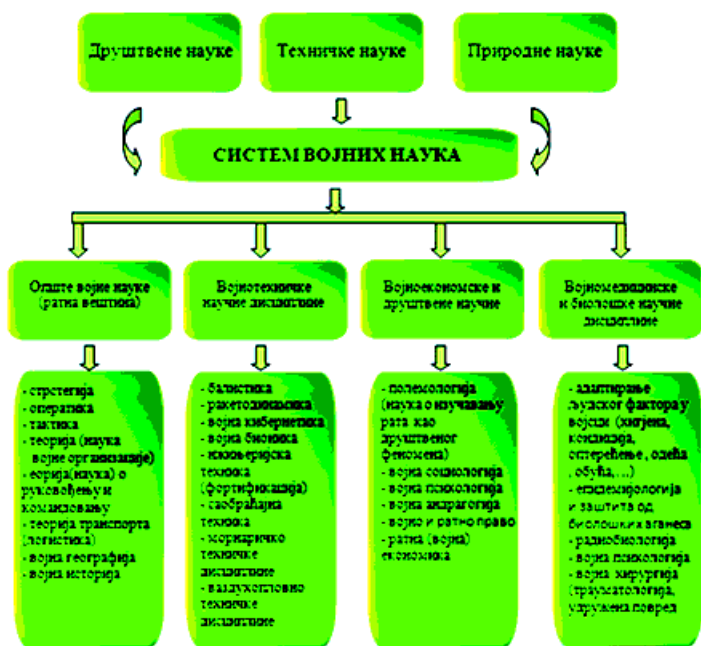
¹⁰ Марчек, Ј., Ковач, М., Научна утемељеност система војних наука, *Војно дело*, бр. 1, 1997, стр. 136.

¹¹ Сакан, М., Критеријуми класификације војних наука, Зборник радова са Симпозијума о војној науци „СИМВОН-1997“, оп. цит., стр. 87.

¹² Илић, С., Класификација наше војне науке, у: Војна наука, Војноиздавачки завод, Београд, 1971, стр. 189.

¹³ Исто, стр. 190.

Основу овог класификационог низа чине опште војне науке („ратна вештина“) у које спадају: стратегија, оператика, тактика, теорија (наука) војне организације, теорија (наука) о руковођењу и командовању, теорија транспорта и снабдевања (логистика), војна историја и војна географија.¹⁵ Оне истражују законе, међусобне везе и условљеност појава у оружаном борби и на тој основи уопштавају теорију. Опште војне науке, С. Илић назива „чистим војним наукама“ зато што „изучавају веома важну област друштвених појава – оружану борбу и рат са становишта њихове припреме и вођења – које не изучавају нити могу да изучавају остале науке“.¹⁶

Шема 1 – *Класификација војних наука* (Илић, С., 1971)¹⁷

¹⁴ Исто, стр. 193.

¹⁵ Исто, стр. 193.

¹⁶ Исто, стр. 95.

¹⁷ Ова шема је преузета из Зборника радова под називом „Војне науке“ из 1971. године.

Међу тзв. општим војним наукама по свом значају се истиче стратегија. Она се, по мишљењу С. Илића, појављује као „усмеравајућа наука“ у систему војних наука, па се може окарактерисати као „општа наука“. Дакле, стратегија као најопштија војна наука непосредно утиче на остале науке и научне дисциплине, али је у исто време и сама подложна њиховом повратном дејству.

Према Б. Шешићу војна наука „мора бити системна, јер у њу улази више наука, било као самосталне, основне и помоћне науке, било као војним циљевима прилагођене, специјализоване војне науке (нпр. војна техника, војна психологија и др.).“ Он под системношћу једне науке подразумева да одређена наука чини „систем посебних наука о неком комплексном предмету чији су разни аспекти или врсте појава, предмет истраживања разних наука“.¹⁸

Свој прилог расправи о класификацији војних наука на овом скупу су дали и А. Стојковић („Прилог схематизацији класификацији наше војне науке“), Н. Пејновић („Однос војне науке и других наука“), М. Вучинић („О систему војне науке“), М. Пекоари („Класификација војне науке“) и Ж. Фукс („О систему војних наука“).¹⁹

Према А. Стојковићу војна наука спада у примењене науке.²⁰ Он је извршио њену класификацију према предмету војне науке. С обзиром на то да је тај предмет рашчлањен на предмете појединих војнонаучних дисциплина и да су ти предмети међусобно повезани, тако су одређене и повезане војнонаучне дисциплине. Сходно томе, систем војних наука чине: војносоцијалне, војнотехничке, војномедицинске и војнобиолошке науке. Средишње место у том систему припада тзв. општим војним наукама у које спадају: стратегија, оператика, тактика, теорија војне организације, теорија руковођења и командовања и теорија транспорта и снабдевања (логистика).²¹

Када је реч о војнонаучним дисциплинама, Н. Пејновић сматра да назив „војни“ (педагогија, психологија, медицина, географија, социологија, итд.) може бити крајње и строго условног карактера, а не разлог за њихово појмовно одвајање и инкорпорирање у чврст систем војних наука. Тиме се, по његовом мишљењу, ничим не умањује њихов значај за оружану борбу и оружане снаге.²²

Оно што повезује науке које се баве војним (одбрамбеним) комплексом у систему војне науке, по мишљењу М. Вучинића, јесте предмет истраживања (рат, оружане борбе, оружане снаге итд.). „Окосница, кохезиона снага (унутрашњи круг) тога система јесу – стратегија, оператика и тактика, а остале науке (војна социологија, војна историја, војна економија, итд.) на спољњем су кругу система“.²³

Расправљајући о систему војних наука формулисано у главном реферату, Ж. Фукс је истакао да се о „јединственом предмету може говорити само у склопу општих војних наука – стратегије, оператике и тактике: то би могао бити онај скуп 'материјалних и духовних појава оружане борбе' који би се проучавао 'у интересу спознаје специфичне природе рата'“. Сви остали елементи система, укључујући и војну

¹⁸ Шешић, Б., О чему говори војна наука, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 82. и 84.

¹⁹ Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 208–237.

²⁰ Стојковић, А., Прилог схематизацији класификације наше војне науке, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 211.

²¹ Исто, стр. 212–215.

²² Пејновић, Н., Однос војне науке и других наука, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 225.

²³ Вучинић, М., О систему војне науке, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 230 и 231.

историју и војну географију, „делови су ширих матичних наука, чији се предмети протежу и ван подручја објективних појава и процеса специфичних за рат, а што се тиче метода, често се дубоко разликују од општих војних наука“.²⁴

Када је у питању класификација војне науке, М. Пекорари је истакао становиште да „није неопходно издвајати теорију војне организације, теорију о руковођењу и командовању, теорију транспорта и снабдевања (логистику), па чак и војну географију и топографију и класификовати их у опште војне науке, када су оне само уже дисциплине науке којој припадају. Исто тако важи и за остале војнотехничке, војно-економске и војнодруштвене научне дисциплине“.²⁵

У докторској дисертацији под називом „Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине“, Р. Шуљагић је истакао да су војне науке системске науке, јер су структурално и функционално повезане у целину која је предметно детерминисана војном стварношћу у миру и рату.²⁶

Ради утврђивања система војних наука и научних дисциплина које изучавају проблеме и процесе ратне вештине, по његовом мишљењу, неопходно је да се прво утврде „основе система војних наука или систем наука које искључиво и целовито изучавају само проблеме и процесе припреме и вођења борбених дејстава и оружну борбу, а затим његово место и везе са осталим наукама и системима наука“. Приликом одређивања основе система војних наука, аутор је применио методу дијалектичке класификације и њених правила, односно принцип „divisionis scientiae“. Примењујући тај принцип, издвојене су науке које изучавају оружну борбу, као и проблеме и процесе припреме и вођења борбених дејстава и њихових пратећих активности.²⁷

Иако оружну борбу изучава више наука и научних дисциплина, по мишљењу Р. Шуљагића, *једино целовито је изучава полемистика са својим конститутивним наукама: стратегијом, оператиком и тактиком. То су једине науке које чине основу система војних наука*. Оне заузимају „централно место у систему војних наука и у том систему представљају групу ортодоксних наука или групу војних наука које се баве изучавањем искључиво само једне предметне области“.²⁸

Групу *инхерентних наука* или *војних наука инхерентних ратној вештини* чине војна организација, војна историја и војна географија. Њихова знања се користе за развој матичних научних дисциплина, а затим за развој ортодоксних наука и саме ратне вештине. У ову групу војних наука може се прикључити и војна наука о обезбеђењу борбених дејстава која има „тенденцију да интегративно изучава проблеме моралног (патриотског), обавештајног, безбедносног, инжињеријског, атомско-хемијско-биолошког, позадинског (логистичког), хидрометеоролошког, хидронавигацијског обезбеђења, итд.“²⁹

Насупрот инхерентним војним наукама, *кохерентне војне науке* егзистирају релативно самостално у оквиру својих матичних наука, са одређеним предметом истражи-

²⁴ Фукс, Ж., О систему војних наука, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 232.

²⁵ Пекорари, М., Класификација војне науке, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 235–236.

²⁶ Шуљагић, Р., Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине, Универзитет одбране, Београд, 1993, стр. 236.

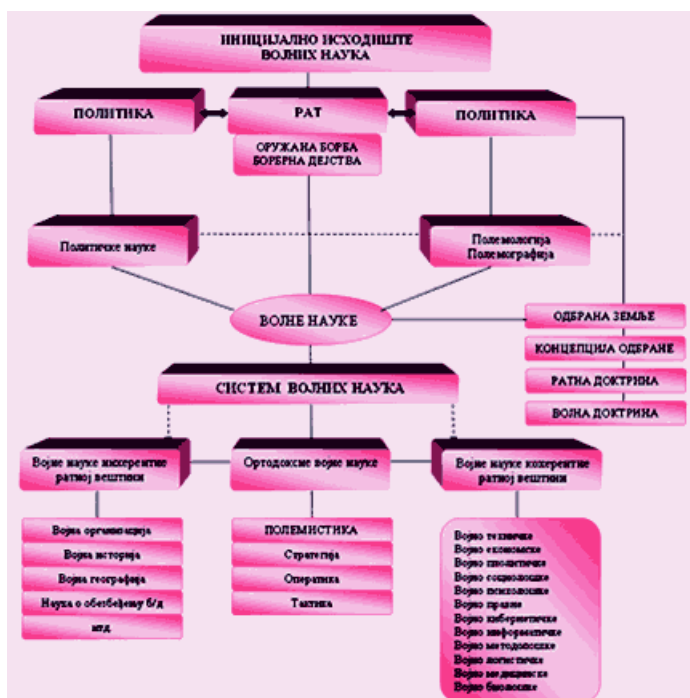
²⁷ Исто, стр. 229–230.

²⁸ Исто, стр. 231–232.

²⁹ Исто, стр. 232–234.

вања који је усмерен ка ортодоксним војним наукама и ратној вештини. То се првенствено односи на војнотехничке, војноекономске, војнополитичке, војносоциолошке, војнопедагошке, војнокибернетичке, војноинформатичке, војнометодолошке, војнолингвистичке, војномедицинске и војнобиолошке науке и њихове научне дисциплине.³⁰

Узевши у целини, постоји комплекс међусобно повезаних наука и научних дисциплина које се могу сврстати у три посебне, узајамно условљене и сазнајно повезане групе. У прву групу могу се сврстати тзв. *ортодоксне војне науке* које чине основу система војних наука. Другу групу чине науке које су везане за ортодоксне војне науке и ратну вештину, а то су тзв. *војне науке инхерентне ратној вештини*. У трећу групу могу се сврстати науке које су повезане са ортодоксним војним наукама и ратном вештином, а то су тзв. *војне науке кохерентне ратној вештини* (шема 2).³¹

Шема 2 – Класификација војних наука (Шуљагић, Р., 1993)

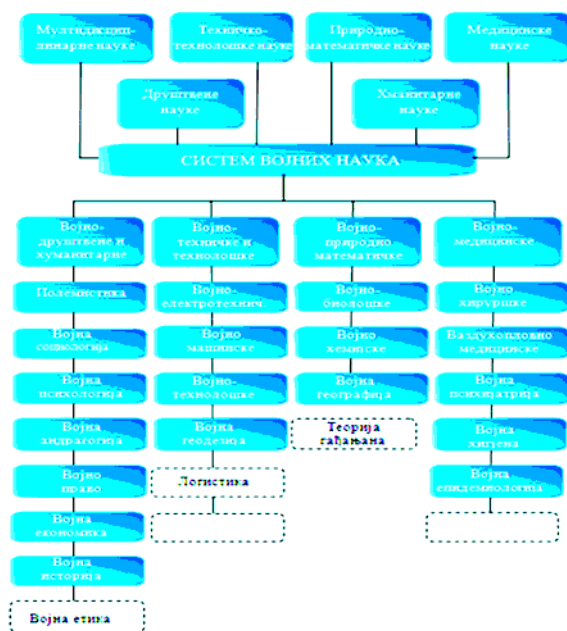
На другом симпозијуму о војној науци, који је одржан 1997. године („СИМВОН-1997“), у уводном излагању Д. Вишњића, Ј. Марчека и М. Ковача, систем војних наука је дефинисан као „организациони, инструментално-рационални, функционално-отворени и интердисциплинарни научни систем међусобно повезаних наука и научних дисциплина које имају само заједничко подручје истраживања (специфичне про-

³⁰ Исто, стр. 234.

³¹ Исто, стр. 235.

блеме војне делатности), а у свему другом више се ослањају на своје матичне науке него на остале војне науке и војнонаучне дисциплине.³² Из ове дефиниције проишле следеће основе карактеристике система војних наука: 1) организациони, јер је усмерен одређеном циљу; 2) инструментални, јер служи као инструмент у домену војне делатности; 3) рационалан, јер узима у обзир аксиолошке претпоставке; 4) функционалан и отворен, јер је условљен постојањем свесног управљачког подсистема и 5) интердисциплинарни, јер интегрише у себе низ војнонаучних дисциплина које се баве изучавањем специфичних проблема војне делатности.

Полазећи од становишта да „више наука могу проучавати појаве из истог подручја са разних страна и на разне начине“, аутори овог саопштења су истакли да „војне науке и војнонаучне дисциплине истражују специфичне проблеме с подручја стварности које називамо војном делатношћу“. По њиховом мишљењу, ти специфични проблеми чине, у суштини, предмете истраживања војних наука и војнонаучних дисциплина, а војна делатност скуп појава и процеса који се могу назвати њиховим подручјем истраживања. При томе, војне науке и војнонаучне дисциплине нити су настале нити су развијене из јединственог објекта науке, него представљају функционално повезане науке и научне дисциплине.³³

Шема 3 – Класификација војних наука (Вишњић, Д.; Марчек, Ј., Ковач, М., 1997)

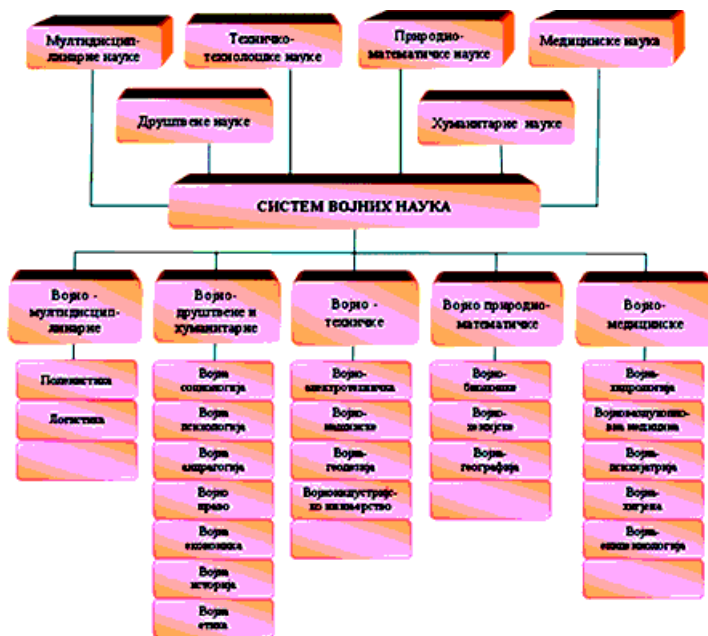
³² Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М., Појам система војних наука, у: Зборник радова са симпозијума о војној науци „Војна наука и војна доктрина“, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Институт за војностратејска истраживања, Београд, 1998, стр. 70.

³³ Исто, стр. 69. и 70.

Након разматрања бројних критеријума, класификација система војних наука је извршена према јединственом критеријуму припадности матичних наука одређеним научним областима у друштву, па су војне науке и војнонаучне дисциплине сврстане у следеће четири војнонаучне области: војнодруштвене и хуманитарне, војнотехничке, војноприродно-математичке и војномедицинске (шема 3).³⁴

Према овој класификацији, полемистика и њене научне дисциплине (стратегија, оператика, тактика) има своју матичност у полемологији као науци о рату, јер изучава специфичну врсту друштвеног сукоба. Логистика је сврстана у област војнотехничких и технолошких наука, с обзиром на то да обухвата све аспекте материјалног обезбеђења јединица у миру и рату („интегрално обезбеђење“). Осим логистике, ова област обухвата и следеће војнонаучне дисциплине: војноелектротехничке, војномашинске и војнотехнолошке.³⁵

Међутим, уважавајући најновију класификацију научних области и наука у друштву,³⁶ савремене тенденције о настанку и развоју научних система (кроз процес интеграције теорија, дисциплина и наука), као и због неопходности мултидисциплинарног приступа у истраживању проблема војне делатности, систем војних наука и војнонаучних дисциплина може се класификовати према критеријуму њихове припадности научним областима у друштву.

Шема 4 – Класификација војних наука (Марчек, Ј., Ковач, М., 1997)

³⁴ Исто, стр. 77–79.

³⁵ Исто, стр. 78–79.

³⁶ Ова класификација је изведена према класификацији научних области и наука у друштву („Службени лист СРЈ“, бр. 61, 1993, стр. 1229–1230).

За разлику од претходне класификације, полемистика, као наука о оружаном борби и логистика, као наука која изучава све аспекте материјалног обезбеђења јединица у миру и рату (интегрално обезбеђење), сврстане су у област војних мултидисциплинарних наука, па је систем војних наука и војнонаучних дисциплина класификован у пет војнонаучних области, и то: 1) војномултидисциплинарне, 2) војнодруштвене и хуманитарне, 3) војнотехничке, 4) војноприродно-математичке и 5) војномедицинске (шема 4).³⁷

Према неким схватањима, полемистика (ратна вештина), осим традиционално прихваћеног становишта њене системности (стратегија, оператика и тактика), укључује и неке друге теорије, као што су: теорија војне организације; теорија војног руковођења (командовања), итд. Исто тако, постоји тенденција да се интегришу и друге научне теорије и дисциплине у научни систем полемистике, што упућује на закључак да се полемистика може сврстати у област војномултидисциплинарних наука. Када је реч о логистици, она је, такође, сврстана у мултидисциплинарану научну област. Тиме су, по мишљењу аутора, *створене претпоставке за укључивање научне делатности у Војсци, односно система војних наука у мултидисциплинарану научну област у друштву.*

Место и однос војних наука са наукама у друштву

Ради научног утемељења система војних наука неопходно је истражити његово место и однос са другим научним областима у друштву. Међутим, у протеклих четрдесет година војна наука/војне науке нису нашле своје место у класификационом низу наука у друштву, што је имало веома негативне практичне импликације на повезивање војнонаучне делатности са научном делатношћу у друштву, на учешће у заједничким пројектима са научноистраживачким организацијама у друштву и размену научноистраживачког кадра. Додатни проблем у одређивању његовог места у систему наука уопште јесте чињеница да тај систем чине делови наука и научних дисциплина из других научних система.

Функционални систем војних наука, у суштини, чини мултидисциплинарни приступ истраживању проблема војне сфере мишљења и деловања који се реализује кроз заступљеност наука и научних дисциплина из различитих научних области и наука. Према томе, систем војних наука може се сврстати у *мултидисциплинарану научну област*. Таквом одређењу места система војних наука може се приговорити са становишта традиционалног схватања војне науке као претежно друштвене науке. Међутим, функционални научни систем војних наука обухвата науке и научне дисциплине из скоро свих научних области у друштву, па је неоправдано фаворизовање појединих наука или научних области које су заступљене у систему војних наука. Систем војних наука је отворен научни систем, па ће процес интеграције и диференцијације наука и научних дисциплина, настанка и развоја нових, бити вероватно његово ново обележје.³⁸

³⁷ Марчек, Ј., Ковач, М., Научна утемељеност система војних наука, Војно дело, бр. 1, 1997, стр. 136.

³⁸ Марчек, Ј. и Ковач, М., оп. цит., стр. 137. и 138.

Појам, предмет и објект наука одбране

Када је реч о наукама одбране, ова синтагма је у протеклих четрдесет година најчешће називана војном науком или системом војних наука, па затим ратном вештином и полемистиком. При томе, њихове основне научне дисциплине чинили су: стратегија, оператика и тактика.

Науке одбране су научни систем који спада у групу интердисциплинарних научних области или ИМТ студија и обухвата следеће науке: војну стратегију, оперативу, тактику, логистику у одбрани и методологију наука одбране. Овом корпусу наука одбране припада и „војни менаџмент“, с обзиром на то да је „теорија руковођења (командовања)“ у међувремену „промовисана“ у научну дисциплину под називом „војни менаџмент“. Овде је реч о наукама и научним дисциплинама које се изучавају и развијају само у војним високошколским установама и војним научноистраживачким организацијама. Све остале војнонаучне дисциплине су само делови матичних наука које са наукама одбране имају заједнички само објект истраживања: војну или одбрамбена делатност.

Приликом дефинисања система војних наука често су поистовећивани објект и предмет истраживања. У науци се под објектом подразумева „целокупна стварност, односно скуп појава, а ако је реч о друштвеној науци – скуп друштвених догађаја“.³⁹ При томе се сам објект може исказати, према Г. Осипову, као део неке целине, или као посебна целина састављена од сопствених делова.⁴⁰ Предмет се у односу на овако схваћен објект, испољава као она страна објекта која је подложна истраживању, односно, како је то истакао академик М. Марковић, „стварни предмет истраживања једне науке јесте одређен скуп проблема, а карактер тог скупа је одређен подручјем реалних објекта и процеса о којем треба да стекнемо објективна знања.“⁴¹ Дакле, свака наука треба да нам пружи знање о појавама с неког подручја стварности које називамо објектом, док њен предмет, по мишљењу М. Марковића, чини „комплекс нових, актуелних, међусобно сродних проблема који настају у процесу практичне интеракције човека и објективног света“.⁴²

Када је реч о објекту истраживања наука одбране (војних наука), прво је то био *рат*, па *оружана борба* или *оружане снаге*.⁴³ На другом симпозијуму је јасно дефинисано подручје или објект истраживања као *војна делатност*. У новије време тај објект истраживања се знатно проширио са војне на *одбрамбену делатност* или функцију одбране државе, па се из тих научних сазнања, кроз норме као форме практичне делатности науке дефинишу стратегијски документи, као што су: Стратегија националне безбедности (у домену одбрамбене функције), Стратегија одбра-

³⁹ Печулић, М, Милић, В, Методологија друштвених наука, Службени лист СФРЈ Београд, 1991, стр. 178

⁴⁰ Исто, стр. 178

⁴¹ Марковић, М., Филозофски основи науке, САНУ, Београд, 1981, стр. 23.

⁴² Исто, стр. 24.

⁴³ Стево Илић је истацао да је предмет истраживања војне науке (у ширем смислу) – рат (Илић, С., оп. цит., стр. 190), М. Вучинић – рат, оружана борба, оружане снаге (Вучинић, М., оп. цит., стр. 230), а Ж. Фукс – скуп материјалних и духовних појава оружане борбе (Фукс, Ж., О систему војних наука, Војна наука, Војноиздавачки завод, Београд, 1971, стр. 232).

не, Стратегијски преглед одбране и други документи из ове области. Имајући то у виду, како због научних, тако и прагматичних разлога, требало би увести назив за ову специфичну врсту научне делатности – *науке одбране*.

Однос наука одбране према наукама и научним дисциплинама у друштву

Када је у питању однос наука одбране према наукама у друштву треба истаћи да постојећа класификација научних области у друштву не уважава постојање овог система, као и појединих наука и научних дисциплина које га чине. Међутим, неке од војнонаучних дисциплина су, ипак, захваљујући својим резултатима истраживања, нашле своје место као научне дисциплине у оквиру матичних научних система (војна психологија, војна андрагогија, војна историја и др.).

Десимир Пајевић и сарадници сматрају да је војна психологија грана примењене психологије, заједно са индустријском, школском или педагошком и клиничком психологијом.⁴⁴ Концепција војне андрагогије као научне дисциплине у оквиру научног система андрагогије заступљена је код већине истакнутих андрагога код нас (Б. Самолочев, Д. Савићевић, И. Мрмак, З. Колар и др.). По мишљењу Д. Савићевића, војна андрагогија је у последњих неколико деценија учврстила своје место у научном систему андрагогије. Међутим, резултати војноандрагошких истраживања, нажалост, нису довољно познати ван армијске средине.⁴⁵ То је, поред осталог, утицало на то да већи број војнонаучних дисциплина, које имају веома запажене резултате истраживања, нису нашле своје место у оквиру матичних научних система.⁴⁶

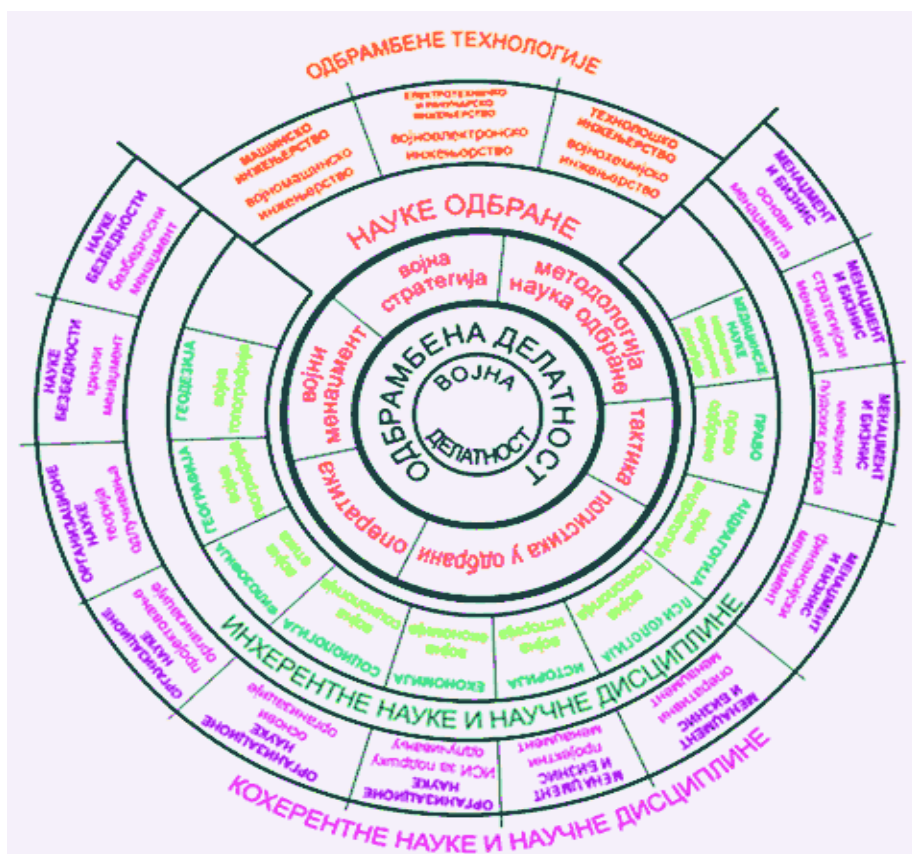
Приликом дефинисања односа наука одбране са осталим војнонаучним дисциплинама и наукама у друштву може се поћи од *критеријума односа делова и целине*, односно од дијалектичке критике класичног функционализма у вези односа делова и целине. Наиме, Гоулднер сматра да улога свих делова у целини није једнака. И док неки делови у задовољавању својих потреба у потпуности зависе од целине (поседују низак степен аутономије), други делови могу да показују висок степен независности према глобалном систему, односно висок степен функционалне аутономије.⁴⁷ Према овом критеријуму, однос наука одбране према осталим војнонаучним дисциплинама и наукама у друштву може се дефинисати на следећи начин: 1) војнонаучне дисциплине које поседују низак степен аутономије у односу на целину система (инхерентне војнонаучне дисциплине) и 2) војнонаучне и остале научне дисциплине које поседују висок степен аутономије у односу на целину система (кохерентне војнонаучне и остале научне дисциплине) (шема 5).

⁴⁴ Пајевић, Д., Касагић, Љ., Шипка, П., Основи војне психологије, ЦВШ КоВ ЈНА, Војна академија Копнене војске, Београд, 1991, стр. 15.

⁴⁵ Савићевић, Д., Савремена схватања андрагогије, Институт за пердагогију и андрагогију, Филозофски факултет, Београд, 1991, стр. 204.

⁴⁶ Вишњић, Д., Марчек, Ј., Коваћ, М., оп. цит., стр. 82.

⁴⁷ Печујлић, М., Методологија друштвених наука, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 42.

Шема 5 – Систем наука одбране и однос са наукама у друштву

Међу *инхерентне науке и научне дисциплине* спадају војнонаучне дисциплине, које су у свом називу у протеклих четрдесет година задржале префикс „војни“, а припадају својим матичним научним системима, а то су: војна социологија (социологија), војно право/право одбране (право), војна андрагогија (андрагогија), војна психологија (психологија), војна етика (филозофија), војна економија (економија), војна географија (географија) и војна топографија (геодезија). Оне имају инхерентни статус према наукама одбране (нижи степен аутономије према овим наукама). Осим објекта и предмета истраживања, који „црпе“ из одбрамбене, односно војне делатности, као ужем објекту истраживања, развој њихових осталих конституенси (теорија, језик, методологија, итд.) одвија се у оквиру њихових матичних наука.

Сличан приступ одређивању односа „општих војних наука“ (стратегија, оператика и тактика) имао је и М. Вучинић који је истакао да је оно што је заједничко за „науке које се баве војним (одбрамбеним) комплексом у систему војне науке јесте предмет истраживања (рат, оружана борба, оружане снаге итд.). Окосница, кохезиона спона (унутра-

шњи круг) тога система јесу – стратегија, оператика и тактика, а остале науке (војна социологија, војна историја, војна економија, итд.) на спољњем су кругу система“.⁴⁸

Када је реч о *војнотехничким наукама* та синтагма се све ређе користи у научним круговима у Војсци, а нарочито у протекле четири године. Акредитацијом Војне академије као високошколске установе и научноистраживачке организације у употребу су уведени нови називи студијских програма, као и подручја научноистраживачког рада, а то су: *војномашинско инжењерство*, *војноелектронско инжењерство* и *војнохемијско инжењерство*. На основу иностраних искустава ове области научноистраживачког рада могле би се свести под заједнички именитељ „*Одбрамбене технологије*“. Имајући у виду степен развијености ових научних дисциплина, у наредном периоду требало би размотрити могућност њиховог уврштавања у област интердисциплинарних студија, с тим да се задрже називи њихових образовних квалификација према њиховим стручним областима (војномашинско инжењерство, војноелектронско инжењерство и војнохемијско инжењерство).⁴⁹ Ове војнонаучне дисциплине имају инхерентну позицију у односу на науке одбране.

Област *војномедицинских наука*, такође, има статус инхерентних наука према наукама одбране. И оне су везане за војне науке искључиво преко објекта и предмета истраживања (одбрамбена делатност), а у свему другом се ослањају на своју матичну науку – медицинске науке. То су, пре свега, медицина ратних повреда и политрауматизма, медицина ванредних догађаја, медицина адаптације на екстремне услове, војнопревентивна медицина и медицина збрињавања од дејства НХБ оружја.

Акредитацијом студијског програма „Менаџмент у одбрани“ на свим нивоима и формирањем бројних научних дисциплина у оквиру научне области „*Менаџмент и бизнис*“ (Основе менаџмента, Стратегијски менаџмент, Менаџмент људских ресурса, Оперативни менаџмент, Пројектни менаџмент, Финансијски менаџмент) појавила се потреба да се и оне укључе у васпитно-образовни процес у Војној академији. У истраживачком смислу ове научне дисциплине ће се везивати искључиво за предмет истраживања, па ће имати кохерентну позицију у односу на науке одбране, односно „слабије“ везе са њима.

Науке безбедности остварују значајну везу са наукама одбране првенствено због сродности подручја истраживања – безбедност и одбрана. То су, пре свега, Безбедносни менаџмент, Кризни менаџмент, Цивилна заштита, Тероризам и организовани криминал и Цивилно-војни односи. Ове науке и научне дисциплине имају кохерентну позицију у односу на науке одбране.

⁴⁸ Вучинић, М., О систему војне науке, Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 230–231.

⁴⁹ Наставно-научно веће Војне академије на својој 80. седници, одржаној 11. септембра 2009. године, на основу извештаја комисије донело је Одлуку о усвајању предлога о дефинисању научних области, ужих научних области и предмета у оквиру њих. Сходно томе, у оквиру техничко-технолошког поља дефинисане су следеће научне и уже научне области: 1) *војномашинско инжењерство* (методе пројектовања техничких система; балистика; механика наоружања; инжењерство одржавања; оптика и оптоелектроника и ваздухопловно машинство); 2) *војноелектронско инжењерство* (ракетни системи и системи управљања ватром; технологија одржавања ракетних система; радарска техника; технологија одржавања радарских система; телекомуникације; војни телекомуникациони системи; телекомуникационо и информатичко обезбеђење; сигнали и системи; електронска и противелектронска дејства); 3) *војнохемијско инжењерство* (експлозивни процеси и експлозивне материје; конструкција убојних средстава; технологија одржавања и складиштења убојних средстава; погонска средства и корозија и заштита материјала; токсиколошка хемија и токсикологија; НХБ оружје; заштита од НХБ оружја).

Такође, значајан однос са наукама одбране остварују неке *организационе науке*, као што су: Основе организације, Пројектовање организације, Организационо понашање, Теорија одлучивања и Информациони системи за подршку одлучивању. Ови предмети су постали саставни делови курикулума студијских програма на основним, мастер и докторским академским студијама и користећи предмет истраживања наука одбране могу значајно унапредити развој својих научних дисциплина и науке у целини.

Закључак

Науке одбране су научни систем који спада у групу интердисциплинарних научних области или ИМТ студија и обухвата следеће науке: *војну стратегију, оперативну, тактику, логистику у одбрани, војни менаџмент и методологију наука одбране*. Овде је реч о наукама и научним дисциплинама које се изучавају и развијају само у војним високошколским установама и војним научноистраживачким организацијама. Све остале војнонаучне дисциплине само су делови матичних наука које са наукама одбране имају заједнички само објект истраживања: војну или одбрамбена делатност.

Према овом критеријуму, однос наука одбране према осталим војнонаучним дисциплинама и наукама у друштву може се дефинисати на следећи начин: 1) војнонаучне дисциплине које поседују низак степен аутономије у односу на целину система (инхерентне војнонаучне дисциплине) и 2) војнонаучне и остале научне дисциплине које поседују висок степен аутономије у односу на целину система (кохерентне војнонаучне и остале научне дисциплине).

Међу *инхерентне науке и научне дисциплине* спадају војнонаучне дисциплине, које су у свом називу у протеклих четрдесет година задржале префикс „војни“, а припадају својим матичним научним системима, а то су: војна социологија (социологија), војно право/право одбране (право), војна андрагогија (андрагогија), војна психологија (психологија), војна етика (филозофија), војна економија (економија), војна географија (географија) и војна топографија (геодезија). У ову групу војнонаучних дисциплина спадају још и војномашинско инжењерство (машинско инжењерство), војноелектронско инжењерство (електронско и рачунарско инжењерство) и војнохемијско инжењерство (технологије). Ове области научноистраживачког рада могле би се свести под заједнички именитељ „Одбрамбене технологије“. Област војномедицинских наука има статус инхерентних наука према наукама одбране. То су, пре свега, медицина ратних повреда и политрауматизма, медицина ванредних догађаја, медицина адаптације на екстремне услове, војнопревентивна медицина и медицина збрињавања од дејства НХБ оружја.

Област *кохерентних наука и научних дисциплина* са наукама одбране чине првенствено научне дисциплине научне области „Менаџмент и бизнис“ (Основе менаџмента, Стратејски менаџмент, Менаџмент људских ресурса, Оперативни менаџмент, Пројектни менаџмент и Финансијски менаџмент), затим, науке и научне дисциплине наука безбедности (Безбедности менаџмент, Кризни менаџмент, Цивилна заштита, Тероризам и организовани криминал и Цивилно-војни односи) и, на крају, науке и научне дисциплине организационих наука (Основе организације, Пројектовање организације, Организационо понашање, Теорија одлучивања и Информациони системи за подршку одлучивању).

Литература

1. Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М.: Појам система војних наука, *Војно дело*, бр. 6, 1997, стр. 33–45.
2. *Војна наука*, Војноиздавачки завод, Београд, 1971.
3. Војна наука и војна доктрина, *Зборник радова са Симпозијума о војној науци, одржаног 25–26. јуна 1997. године*, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Генералштаб Војске Југославије, Институт ратне вештине, Београд, 1998.
4. Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
5. Марчек, Ј., Ковач, М.: Научна утемељеност система војних наука, *Војно дело*, бр. 1, 1997, стр. 121–148.
6. Марчек, Ј., Килибарда, З.: *Образовне потребе официра Војске Србије за ме-наџмент у систему одбране*, Научно-стручн скуп са међународним учешћем „Потребна знања официра Војске Србије 2010–2020“, Војна академија, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2011.
7. Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије, *Зборник радова са Симпозијума о војној науци, одржаног 27–28. јуна 2001. године*, Институт ратне вештине, Београд, 2001,
8. Пајевић, Д., Касагић, Љ., Шипка, П.: *Основи војне психологије*, ЦВШ КоВ ЈНА, Војна академија Копнене војске, Београд, 1991.
9. Печујлић, М.: *Методологија друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1982.
10. Печујлић, М., Милић, В., *Методологија друштвених наука, Службени лист СФРЈ*, Београд, 1991,
11. Правилником о листи стручних, академских и научних назива (*Сл. гласник РС*, бр. 30/2007, 112/2008, 72/2009 и 81/2010).
12. Савићевић, Д.: *Савремена схватања андрагогије*, Институт за пердагогију и андрагогију, Филозофски факултет, Београд, 1991.
13. Шуљагић, Р., *Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине*, Универзитет одбране, Београд, 1993.

ИЗГРАЂЕНОСТ КОНСТИТУТИВНИХ ЕЛЕМЕНАТА НАУКА ОДБРАНЕ

Момчило Сакан*

Независни универзитет Бања Лука

У раду се прво износе ставови појединих методолога о конститутивним елементима науке уопште. Затим је израђена компаративна анализа и оцена степена изграђености основних конститутивних елемената наука одбране: предмета, теорије, језика и методе.

Уочено је да науке одбране имају свој предмет – одбрамбене делатности, а у оквиру њих оружану борбу, операцију, бој, методе науке ... Такође, указано је да су објект и субјект с епистемолошке тачке идентични, да проблеми превазилазе подручје интересовања наука одбране и да нема разлога за замену предмета објектом науке.

У другом делу је извршена комплексна анализа теорије наука одбране. Анализирани су сви елементи структуре научне теорије: предмет, основни појмови, ставови, хипотезе, закони и теореме. Оцењено је да је примењена теорија релативно изграђена, али да се и даље осећа потреба за интензивним трагањем у области одбрамбених делатности и израдом конзистентних и аргументованих теорија, нарочито оних метатеоријског карактера.

У трећем делу дата је комплексна оцена језика наука одбране. Указано је на његове елементе, структуру и нарочито на недовољну дескриптивност и експликативност. Доказано је, међутим, да тај језик наука одбране постоји, да се заснива на основама нашег књижевног језика, али и да има специфичне симболе, изразе и исказе и да је стил претежно доктринарни – без ваљане експликације и аргументације.

На крају је дат приказ методе науке с тежиштем на компаративној анализи у односу на друге методе, дефинисању, тумачењу различитих ставова методолога о њеној структури и методолошким прилазима. Доказано је да науке одбране имају своју методу и комплекс спецификованих научних метода које се користе у истраживачком поступку.

Кључне речи: науке одбране, конститутивни елементи, објект, предмет, проблеми, теорија, научна теорија, појмови, ставови, хипотезе, закони, теореме, језик метода, научна изграђеност.

* Проф. др Момчило Сакан је ректор Независног универзитета Бања Лука.

Увод

О конститутивним елементима науке уопште и степену изграђености наука одбране, посебно последњих неколико година, водиле су се жучне расправе на научним скуповима и у војним и другим часописима. Основне области спорења везане су за број, поимање и степен изграђености конститутивних елемената и науке одбране у целини.

У методолошкој и филозофској литератури најчешће се наводе четири основна конститутивна елемента, а то су: предмет, теорија, језик и метода.¹ Међутим, постоје и други ставови, који се последње време различито тумаче и интерпретирају. Појављује се и извештај број војних теоретичара који се у аргументацији најчешће користе ауторитетима у области методологије и филозофије. Најчешће се цитирају ставови академика Михаила Марковића, али понекад веома површно и фрагментарно. Неспорна чињеница је да се он залагао за осам конститутивних елемената науке, али се они односе на потпуно развијене науке. За мање развијене науке тај број конститутивних елемената може да буде и знатно мањи; и он се, као и други теоретичари методологије, залагао за најмање четири. Кад су у питању развијене науке, он се залагао за осам, али није инсистирао да свака наука мора да садржи свих осам, него бар неке од њих.

У вези с тим, академик Михаило Марковић наводи да све „... оно што претендује да буде наука, мора да садржи бар неке од следећих елемената: (а) језик, тј. систем симбола којим се једна наука служи...; (б) искуствене чињенице...; (в) ставове којима се утврђују извесне опште структуре и релације (ту спадају и научни закони, формуле, идеалне схеме и типови); (г) методолошка правила...; (д) искази који формулишу норме практичне делатности на једном одређеном подручју...; (ђ) филозофске претпоставке једне одређене концепције науке...; (е) одређен начин организације чињеница, хипотеза, закона, норми...; (ж) најзад, свака наука носи у себи и своју сопствену историју...“²

Пажљивом анализом цитираног текста може се закључити да се, у ствари, тих осам конститутивних елемената (ако се искључе филозофске претпоставке) може редуковати на наведена четири. Практично, само је теорија, у ширем смислу, подељена на неколико конститутивних елемената.³ Дакле, свака наука на основном, најнижем степену развоја (ако се изузму филозофске претпоставке које се подразумевају) мора да има четири основна конститутивна елемента, односно да испуњава четири основна (иако не и једина) услова. Први услов је да је познато подручје стварности на које се односе искази те науке (предмет науке). Други услов је изграђена теорија са свим елементима структуре. Трећи услов је изграђен језик, приступачан за све оне који се баве истраживањем у тој области. Четврти услов је да по-

¹ Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 63–131; Сакан, М., *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006, стр. 25–54;

² Марковић М., *Филозофски основи науке*, БИГЗ, ГЕНЕС-С штампа, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 16–17.

³ Под теоријом у ширем смислу могла би се подразумевати и историја науке и искази који формулишу норме практичне делатности на једном одређеном подручју, односно доктрина науке.

стоји изграђена метода науке са својим основним елементима. Те услове треба да испуњавају све науке, укључујући и науке одбране, и на основу тога се одређује степен њихове изграђености. Потребно је, дакле, извршити анализу степена изграђености конститутивних елемената наука одбране и видети да ли оне, на основу тога, испуњавају услове научности и сврставања у ред познатих и признатих наука.

Предмет наука одбране

О схватању предмета науке уопште и наука одбране посебно постоје битне разлике између ставова војних теоретичара. Разлике у схватању тог конститутивног елемента су очигледне, а основне се односе на схватање појма предмета и његове везе с објектом науке и избором термина и синтагми за одређивање значења предмета наука одбране. У вези са дефинисањем објекта и предмета науке искристалисала су се и два различита схватања научника: (1) да се објект и предмет науке битно разликују и (2) да су објект и предмет науке, у суштини, идентични. Комплексније анализе, међутим, указују да између објекта и субјекта, у епистемолошком смислу, не постоје битне разлике. Слично томе, и предмет науке може се поистовестити с одређеном области друштвене делатности од интересовања те науке, без обзира на то што се често поистовећује са проблемима у тој области. Проблеми су шири појам и обично захватају и подручја других наука, а да би се они могли уочити потребно је познавање целог подручја интересовања науке.⁴ Према томе, подручје науке може се разумети као предмет науке и нема потребе за претераном прецизношћу и стварањем збрке у досадашњем његовом тумачењу.

О избору синтагми за одређење значења предмета наука одбране такође су постојала различита схватања војних теоретичара. Једни су сматрали да је то рат, други – проблеми у подручју војне делатности, трећи – оружана борба, четврти – оружани сукоб, а пети – одбрамбена делатност. Од наведених исказа у последње време су се задржала само два: оружани сукоби и одбрамбена делатност. Оружани сукоб је примеренији и за војне науке.⁵ Он може бити предмет и наука одбране, али је примереније да то буде одбрана зато што је то подручје интересовања тих наука. Уобичајена је пракса, међутим, да се под предметом наука одбране подразумева одбрамбена делатност и тај израз је конвенционално и доктринарно усвојен.

Дакле, под предметом наука одбране, у овом реферату, подразумевају се одбрамбене делатности са тежиштем на припреми и вођењу оружане борбе на стратегијском, битке или операције – на оперативном и боја – на тактичком нивоу. При томе се не мисли само на непосредно учешће у њиховој припреми и вођењу. Под одбрамбеним делатностима се подразумевају и све активности војске у миру (укључујући и истраживање, стварање најпогоднијих организационих облика, увежбавање јединица, едукацију старешина и слично) које су усмерене на оптимално

⁴ Детаљније анализе објекта, субјекта и предмета науке могу се видети у: Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 66–78.

⁵ О оружаним сукобима може се детаљније видети у: Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 72–78.

учешће у припреми и вођењу борбених дејстава у виртуелним или стварним оружаным сукобима. Под предметом наука одбране првенствено се подразумевају проблеми учешћа у области одбрамбених делатности, али и сви други проблеми, укључујући и оне језичког и методолошког карактера, који се односе на те делатности. Одбрамбене делатности су, дакле, шири појам од оружане борбе (шема 1). Оружана борба се, углавном, састоји од операција (битака) и бојева, одбрамбене делатности обухватају и све оне активности које су усмерене на припрему за одбрану земље, односно на вођење тих операција (битака) и бојева.

Из тога даље следи да је синтагма наука одбране заједнички назив за војну стратегију, оперативку, тактику, методологију наука одбране, логистику и менаџмент у одбрани. Предмет стратегије је оружана борба, оператике – операција (битка) и тактике – бој логистике – делатности обезбеђења борбених дејстава, а методологије – метода наука одбране уопште и сваке науке у систему наука одбране посебно.

Теорија наука одбране

Теорија наука одбране има богату историју, али се није развијала као јединствена теорија, нити постоје јасне разлике између те јединствене теорије и теорије наука одбране (стратегије, оператике, тактике, менаџмента одбране, логистике и методологије наука одбране) појединачно. Зависно од историјског периода, ставова аутора, контекста и конкретне области на коју се односи, та теорија се понекад односила на рат, понекад на оружану борбу, понекад на стратегију или тактику, понекад и на ратну вештину, а понекад на теорију оружаних сукоба. Дакле, теорија наука одбране постоји, али не у „чистом“ облику.

Један од првих војних теоретичара који је указивао на значај теорије наука у војсци био је Сун Цу. Он је пре 2.500 година написао: „Да би се успешно ратовало, требало је располагати доследном теоријом стратегије и тактике и практичном доктрином за обављање послова обавештајне службе, планирања, заповедања“ и обављати „оперативне и административне послове“.⁶ Од тада до данас та теорија је стално развијана и усањавана. Данас, заиста, постоји импозантан број писаних материјала о рату, оружаном борби, операцији, боју, борбеним дејствима и другим појавама, предметима и процесима који се односе на ту научну област, али ти материјали, због разумљивих разлога, нису у потпуности били систематизовани према наведеној класификацији наука одбране.

Аналогно теорији уопште, и теорија наука одбране би се могла дефинисати у ширем (општем) и ужем (научном) смислу.⁷

Под теоријом наука одбране уопште може се подразумевати све оно што је о одбрамбеним делатностима сазнато мисаоно-сазнајном делатношћу људи и записано, или на неки други начин исказано и забележено и служи као ослонац за унапређење праксе учешћа у припреми и вођењу борбених дејстава. То су потпуна и непотпуна, научна и ненаучна, истинита и неистинита, доказана и недоказана и друга знања о

⁶ Сун Цу., *Умијеће ратовања*, Глобус, Загреб, 1982, стр. 57.

⁷ Детаљније о теорији науке уопште може се видети у: Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 78–101.

одбрамбеним делатностима која су заснована на предметном, мисаоном, садржајном и логичком промишљању. Та теорија не испуњава све логичко-методолошке захтеве о сазнању и истраживању, нити је научно заснована, али се у оквиру ње налазе и научне теорије (или елементи њихове структуре). Она садржи све врсте знања о одбрамбеним делатностима (одбрани): митска, идеолошка, здраворазумска, искуствена, али и научна знања до којих се дошло применом научних метода у процесу истраживања. Теорија наука одбране уопште ослања се, углавном, на чулно сазнање, али садржи и оне теорије (или елементе њихове структуре) које су научно фундиране. Теорија наука одбране уопште, обично, није систематизована и методична, али садржи и одређене елементе који то јесу. Теорија уопште је, обично, привременог карактера и односи се на конкретне предмете и услове.

Теоријом наука одбране уопште баве се сви субјекти у области одбрамбених делатности; и стручњаци и научници. Стручњаци, на основу основних теоријских поставки и конкретних информација у тој теорији, приступају практичном решавању проблема. Резултате до којих дођу у том процесу сазнања (практичне делатности) они систематизују и, у виду препорука, враћају у теорију наука одбране уопште. Та знања су, обично, заснована на искуству и важе за конкретне случајеве, без јасне поруке, довољне систематичности, аргументације, емпиријске подлоге и информативне вредности. Међутим, она се успешно могу користити као основа за комплексније сагледавање проблема и њихово даље истраживање. Научници ту теорију критички проучавају, уочавају недостатке и проблеме и предузимају мере за њихово комплексно истраживање и решавање. Дакле, теорија наука одбране уопште, научним радницима служи као инспирација и основа за даља истраживања и изградњу научне теорије (теорије у ужем смислу).

Под теоријом наука одбране у ужем смислу подразумева се само она врста теорије која има објективан, научни карактер (научна теорија), односно која објашњава појаве, предмете и процесе у области одбрамбених делатности и, као таква, омогућава дубљи захват ка њиховом сазнавању. Она је саставни део теорије наука одбране уопште и садржи све оне елементе структуре који су научно доказани и верификовани кроз поступак научног истраживања. Научна теорија наука одбране је средство којим се, на основу проверених научних принципа, закона или хипотеза, описују и објашњавају појаве и процеси, реални или замишљени предмети у области одбрамбених делатности. Она настаје као исходиште сложене мисаоне и практичне делатности људи и има двоструку улогу; представља процес сазнавања и истовремено резултат тог процеса. Она, такође, може егзистирати у два облика, као теорија о наукама одбране (метатеорија) и као конкретна (примењена) научна теорија. Она је систематичнија, универзалнија и трајнија од теорије наука одбране уопште. Вишеструко је повезана с праксом одбрамбених делатности и садржи дубља научна сазнања. Она је и комплекснија зато што има изграђене све елементе структуре.

Научна теорија наука одбране, као и научна теорија уопште, има своју структуру, коју чине: (1) предмет, (2) основни појмови (речник), (3) основни ставови, односно принципи и постулати, (5) хипотезе, (4) научни закони и (6) теореме.

Предмет научне теорије наука одбране су одбрамбене делатности, као појаве и процеси којима се науке одбране баве у теоријском смислу. Конкретније речено, предмети теорије наука одбране су: оружана борба, операције (битке), бојеви, обезбеђење, организационе активности и мерода.

Појмови, као логичка представа предмета у основи су дефинисани. Као такви, они омогућавају успешну комуникацију, прецизније одређивање смисла научне теорије, проверу теоријских поставки и заснивање чвршће основе изградње теоријског система наука одбране. Међутим, постоји велики број појмова који нису прецизно, исцрпно и јасно дефинисани према правилима методе дефинисања. Велики број појмова је конвенционално одређен, без логичке и методолошке основе, што представља објективну сметњу за нормалну комуникацију у наукама одбране.

Ставови, као везе међу појмовима које имају смисла, такође су препознатљиви у довољној мери. Они су најчешће формулишу у виду аксиома, постулата и принципа.⁸

Аксиом је очигледна истина коју није потребно доказивати. Захваљујући томе, развијена је аксиоматска метода, као једна од основних научних метода, нарочито у природним наукама. Њена суштина састоји се у томе да се из аксиома, као полазног става, дедукују посебни, а преко њих појединачни ставови. Она се користи и у наукама одбране, али није толико поуздана зато што је веома тешко наћи ваљане аксиоме, као полазне премисе у процесу дедуковања. Због тога се у наукама одбране, уместо аксиоматске методе, све више користи хипотетичко-дедуктивна метода.⁹

Термин постулат је латинског порекла (постулатум) и означава: „Став који се не доказује, а који, уколико је прихваћен, омогућује објашњавање основних појмова и доказивање ставова изведених помоћу тих основних појмова“.¹⁰ Постулат је, дакле, сличан аксиому, али је мање очит од њега.

Термин принцип је латинског порекла (принципиум) и означава: (1) „почетак, порекло, почело, извор, праизвор; начело, основ, праоснов, основни узрок, прабитије, творца, зачетник; основна твар, пратвар, праматерија; темељ, подлога, основно правило, основни појам, основно учење, основна мисао неке науке; начело, нарочито начело по коме се живи и ради; ... извор сазнања, оно што лежи у основама ствари (принцип бића), или оно на шта се сазнавање нужно ослања (принцип сазнања), или начело по коме се ради ...“¹¹ (2) „... основни став, полазна мисао какве науке, руководећа идеја, начело“.¹² ... Принципи у наукама одбране су дефинисани и у најстаријим теоријама, али нису експлицитно везани за теорију наука већ се односе на ратну вештину, употребу војске у рату, рат, оружану борбу, стратегију и слично. Тако је, на пример, чувени кинески војсковођа и војни теоретичар Сун Цу дефинисао пет принципа ратне вештине. То су: (1) морални закон, (2) небо, (3) земља, (4) заповедник и (5) метод и дисциплина.¹³ После њега Римљани су дефинисали тридесет начела којих су се придржавали при ангажовању војске у рату. Принципи у теорији наука одбране, данас, веома су добро изграђени. У свим теоријама наука одбране и у свим армијама света постоје дефинисани принципи, али се по броју, садржају и начину формулисања делимично разликују. Тако

⁸ Детаљније о томе може се видети у: Липтаи, С., *Теоријска изграђеност тактике*, магистарски рад, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 148.

⁹ Детаљније о хипотетичко-дедуктивној методи може се видети у: Радосављевић, И., *Хипотетичко-дедуктивна метода*, Дече новине, Горњи Милановац, 1996.

¹⁰ *Мала енциклопедија*, Општа енциклопедија, том 3, треће издање, Просвета, Београд, 1986, стр. 59.

¹¹ Вујаклија М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1972, стр. 769.

¹² *Речник српскохрватског књижевног језика*, том. 5, Матица српска, Нови Сад, 1973, стр. 84.

¹³ Сун Цу., *Вештина ратовања*, у: *Расправе о ратној вештини*, Београд, 1991, стр. 17.

је, на пример, у теорији ратне вештине Немачке и Сједињених Америчких Држава дефинисано и објашњено по девет принципа; Велике Британије и Кине – по десет; Швајцарске – седам; Француске – три; Шпаније – осам; Италије – шест, итд.¹⁴ У теорији наших наука одбране, зависно од историјског периода и конкретних услова, постоје подаци о различитом броју принципа. Истраживачки тим из Института ратне вештине предложио је 10 принципа: (1) циљ, (2) јединство командовања, (3) иницијативу, (4) концентрацију напора, (5) концентрацију снага (6) изненађење, (7) безбедност, (8) морал, (9) информисаност и (10) припрему.¹⁵

Из наведених дефиниција се види да веће разлике између наведених појмова аксиом, постулат и принцип не постоје. Постоје микроразлике које се често и не уочавају, па је прихватљиво и њихово синонимно значење. Основна микроразлика између наведених појмова јесте да аксиоми имају највиши степен читости. Они су најактуелнији у природним наукама, где се максимално користе као полазне премисе у примени аксиоматске методе. Постулати су мање чити од аксиома и имају прикривеније садржаје. Они би, заједно с принципима, могли да послуже као основа за примену хипотетичко-дедуктивне методе у друштвеним наукама уопште и наукама одбране посебно. Принципи се разликују од аксиома и постулата по израженијој историчности и развојности. Зависно од критеријума, принципи могу бити: реални и идеални, теоријски и практични, формални и материјални и слично. У наукама одбране, дакле, постоје бројни ставови, а један део њих је дефинисан у виду принципа и начела, ређе аксиома и постулата.

Хипотезе, као искази који указују на потенцијална решења проблема која тек треба проверити, присутне су у теорији наука одбране. Нарочито су присутне у истраживачким пројектима где, у основи, обезбеђују основне функције и усмеравају истраживање у целини. Међутим, због сложености и недовољне прецизности исказивања проблема истраживања у наукама одбране, појављују се и озбиљне потешкоће у извођењу и верификацији хипотеза. Највећи број хипотеза у наукама одбране обухвата веома широке садржаје са недовољно дефинисаним везама и односима између варијабли. То, даље, ствара проблеме око идентификације индикатора помоћу којих би се могли „покрыти“ ти садржаји и дефинисати методе које би обезбедиле сигурно истраживање и верификацију хипотеза. Највећи број проблема у наукама одбране није могуће квантификовати и исказати у квантитативном облику, што проблематизује сигурну верификацију хипотеза. Отуда и појава великог броја различитих ставова научних радника у вези са дефинисањем појмова, израдом других елемената структуре и изградње теорије наука одбране у целини. Због тога су и теорије наука одбране, углавном, хипотетичне; између њих и хипотеза не постоји јасно дефинисана граница.

Научни закони у наукама одбране постоје, али нису експлиците формулисани. Формулисане су одређене правилности у виду законитости, али је то недовољно за комплексно разумевање настанка, развоја, начина актуелног испољавања и прогнозирања у будућем времену.¹⁶

¹⁴ Детаљније о томе може се видети у: Ковач, М. и Форца, Б., *Историја ратне вештине*, Период 1920–2000, ВИЗ, Београд, 2000, стр. 421–428.

¹⁵ Исто, стр. 423.

¹⁶ Детаљније о законима и законитостима може се видети у: Микић, Б. С., *Научне законитости оружане борбе*, докторске дисертација, Војна академија, Београд, 2000.

Теореме, као проверене научне хипотезе изведене комбинацијом осталих елемената научне теорије и елемената језика науке, изведене су из претходно доказаних теорема и дедуковане из теорема вишег нивоа општости и теорија у целини. Оне су веома значајан елеменат структуре на основу којег се гради теорија наука одбране у целини.

Језик наука одбране

Под језиком наука одбране подразумева се специфичан систем конвенцијом усвојених знакова који имају утврђено значење и који се користе као средство за споразумевање у области стратегије, оператике, тактике, менаџмента, методологије наука одбране и логистике. Његово основно извориште, као и код свих других наука, јесте књижевни језик са специфичностима израза и исказа који се користе у наведеним наукама.

Основне специфичности језика наука одбране односе се на специфичности израза и исказа и специфичности стила. Изрази и искази су, углавном, примерени предмету наука одбране (стратегији, операцији и тактици, менаџменту, методологији наука одбране и логистици). Стил је веома комплексан због разноврсности предмета на које се саопштења односе и због великог броја аутора стручних и научних радова. Најчешће се користи доктринарни, наредбодавни стил, без довољно аргументације и експликације.

Језик наука одбране посебно карактерише велики број специјалних графичких симбола и знакова који се користе у изради радних карти, затим за преношење порука (нарочито сигнала) и за шифровање одлука, наређења и других борбених докумената. Ти симболи су бројни. Тако, на пример, учртан круг на скици представља војника, заставица одређеног лика – командно место јединице, подигнут црвени барјачић или црвено светло на батеријској лампи – знак опасности и слично.¹⁷

Језик наука одбране има веома дугу традицију. Он се најпре развијао у пракси оружаних сукоба (оружаној борби и борбеним дејствима), а касније се конституисао и развијао заједно са другим конститутивним елементима наука одбране. Он, дакле, има веома дугу традицију, али не под насловљеним називом. Развијао се као језик вештине ратовања, ратне вештине, стратегије, тактике и сл., зависно од начина поимања и класификације наука одбране. Војничка традиција има дубоке корене и у свести и култури нашег народа. То се нарочито може видети у делима наших књижевника (на пример, Војислава Илића, Стевана Јаковљевића и других), а и многа наша презимена су војничког порекла (на пример, Војниковић, Поручниковић, Капетановић и сл.).

Без обзира на основне карактеристике, језик наука одбране није изграђен у довољној мери. Основни узрок таквог стања није у недовољном броју научних и стручних радова. Таквих радова, историјски посматрано, има веома много (више него у многим другим наукама и научним дисциплинама). Основни узрок вероватно произилази из чињеница да су науке одбране вековима третиране као вештине војсковођа и команданата; да се проблемима изграђености њихових конститутивних елемената научници, углавном, нису ни бавили и да су војни теоретичари, као недовољни поштоваоци научног језика, сами допринели његовој нејасноћи.

¹⁷ О језику наука одбране (ратне вештине) може се видети у: Животић, Р., Јововић, Б., *Језик и стил ратне вештине*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1990.

Основне слабости језика наука одбране данас односе се на: недовољну развијеност метајезика, велики број термина који немају логичан ослонац у нашем књижевном језику (преузети су из туђих наука одбране или су настали конвенцијом у пракси), релативну затвореност према језицима других наука, тежњу ка формализацији, велики број синтагми које су противне природи и духу нашег књижевног језика, неправилну конструкцију реченица и велики број скраћеница.

Недовољна развијеност метајезика последица је недостатка научног кадра и његовог недовољног ангажовања на изградњи тог конститутивног елемента наука одбране. Кадрови у војсци се претежно баве струком, односно примењеном теоријом и применом доктрине и нормативних докумената (правила и прописа). Метајезик је истраживан само фрагментарно и уопштено, као метајезик науке уопште.

Термини који немају ослонац у нашем језику преузети су из других наука или су конвенцијом усвојени у нашој пракси. Тако, на пример, термини: видови, облици, садржаји борбених дејстава – нису језички адекватни појмовима на које се односе. Честа је и употреба речи са непрецизним и неодређеним значењем, као што су: има, постоји, сматрам, неко, мислим, много, често, ретко, јако, слабо и друге, које уносе конфузију и збуњују слушаоце и читаоце. Слична је ситуација и са глаголом вршити, који се често употребљава и злоупотребљава. Наиме, скоро све активности се врше: врши се снабдевање, врши се путовање, врши се одмарање, врши се запречавање, врши се зарушавање, врши се уређење, врши се убацивање, врши се уклињавање, врши се уништавање, врши се пљачка, врши се вешање (грађана), врши се деловање и слично. Уместо свих тих вршења прикладније је рећи: снабдевају, путују, одмарају, запречавају, зарушавају, уређују, убацију, уклињавају, уништавају, пљачкају, вешају, делују и слично. Уместо вршити снабдевање, на пример, треба употребити одговарајући глагол – снабдевати. Уместо, на пример, реченице: „Непријатељ врши злостављање наших најдражих и најмилијих“, прикладнија је реченица: „Непријатељ злоставља наше најдраже и најмилије“. Такође, постоји и велики број термина који се користе за одређивање значења истих појмова у наукама одбране код нас и у свету. То ствара потешкоће приликом превођења теоријских радова, јер се губи веза између конвенционалног и књижевног значења термина.

Релативна затвореност према језицима других наука последица је затворености наука одбране према другима наукама у друштву и у свету. Науке одбране су, по природи предмета, затворене науке и, као такве, немају чврсту комуникацију са другим наукама. То се нарочито односи на комуникацију са наукама одбране у другим земљама.

Тежња ка формализацији је последица утицаја прописа, правила и односа субординације. У језику наука одбране, нарочито у области непосредног наређивања, постоји велики број формализованих и шаблонизованих докумената. Та претерана формализованост, шкртост у речима и тежња ка прецизности знатно утичу на недовољну експликативност и аргументованост језика.

Велики број синтагми које су противне природи и духу нашег књижевног језика веома неповољно утиче на јасноћу језика и стила. Типични примери логички и језички неуређених синтагми су: стратегијски глобализам (треба се одредити или за стратегијски или за глобализам), негативне слабости (треба само: слабости; не-

ма позитивних слабости), недемократско кршење прописа (треба само: кршење прописа; нема демократског кршења прописа), нападне снаге (треба: снаге у нападу или снаге које нападају), јединствена целина (треба само: целина, нема нејединствене целине), вршити преузимање (треба: преузимати), концепцијска мисао (треба: концепција или замисао), издужени продори (треба: продори или продори у већу или мању дубину борбеног распореда противничких јединица), испољити притисак (треба: притиснути или притискати) и друге.

Најчешћи недостаци у конструкцији реченице односе се на претерану опширност, логичку неуређеност и недовољну кохерентност.

Опширне реченице, пренатрпане појмовима, радњама, дигресијама, бесконачним набрајањем и плеоназмима, непосредно умањују вредност језика и стила. У „мамутским реченицама“ мисао се не покреће, већ тапка у месту или се губи. Губи се и контрола над оним што се жели исказати. Опширне реченице су последица честог коришћења ширих синтагми („сви могући облици борбе и отпора“), плеоназама („чак шта више мислим ...“), индиректног прилаза („полазећи од постојеће организацијско-формацијске структуре јединица“), жеље да се израз појача везником „и“ („Уз вечиту и ефикасну одбрану...“), непотребног понављања („Оклопне јединице, било да се ради о тенковима или оклопним транспортерима“) и слично.

Слично је стање и са *нејасним и логички неуређеним реченицама*. Оне су типичан пример недовољног размишљања приликом њихове формулације. Такве су, на пример, следеће реченице: (1) „Одељење води борбу нападом, одбраном, препадом, заседом и окружењем“. (2) „Састав тла, за време кише, прави блато“. (3) „Савремена борбена средства, а пре свега авијација...“ (4) „Ове чињенице имају знатан утицај на припрему и вођење дејстава...“ У првој реченици је направљена логичка грешка. Ако се посматра као једнострана појава, борба се води оружјем, а не нападом, препадом и слично. Слична је ситуација и са другом реченицом, јер састав тла не прави блато. Састав тла може само да погодује појави блата за време кише. Авијација, у трећој реченици, није борбено средство. Чињенице, у четвртој реченици, не утичу на припрему и вођење борбених дејстава. На основу чињеница се исказују ставови, судови и закључци, односно аргументује се теорија.

Недовољна *кохерентност* реченице последица је: двосмислености; неправилног изражавања паралелних идеја паралелним граматичким конструкцијама; недовршености реченице; незадржавања истог субјекта, глаголског облика, лица и броја; мешања различитих конструкција; погрешног редоследа речи у реченици; погрешног места знака интерпункције и слично.

Велики број скраћеница у језику, нарочито у писаним делима, представља посебан проблем, јер се у њиховом коришћењу, обично, губи осећање за укус и меру. Није реч само о масовности употребе скраћеница, него и о начину њиховог писања и произвољности у погледу садржаја, лика и графике. Претерана употреба скраћеница, које језик науке приближавају шифрованом, тајном и готово неразумљивом за обичне читаоце, изразито је негативно својство. Скраћенице истог лика (идентичне) са три, четири и више значења представљају додатну сметњу разумљивости текста. Кад се свему томе дода и чињеница да поједине скраћенице измишљају и користе сами аутори, онда није тешко закључити колико све то доприноси двосмислености или вишесмислености исказа.

Метода наука одбране

Многи методолози тврде да је методологија јединствена за све науке, а неки иду чак и даље од тога, сматрајући да нема потребе за посебним и појединачним методологијама. Тачно је, међутим, да методологија науке уопште садржи општу теорију о методи науке, о научним методама, о пројектовању и реализовању истраживања и о изради научних саопштења (завршних радова). Међутим, то не значи да је та методологија, без посебних спецификација, примењива на све науке. Методологија јесте јединствена, али се предмети наука битно разликују и од њих зависи специфичност методологије сваке науке. Сходно томе, и методологија наука одбране, као и све методологије посебних и појединачних наука, има општа обележја методологије уопште, али и битне специфичности које непосредно произилазе из предмета истраживања. Предмети наука одбране битно се разликују и то је основни разлог због којег се методологија наука одбране не може поистоветити с методологијама других наука.

Методологија науке, дакле, јесте јединствена, али су предмети истраживања различити и од њих непосредно зависе специфичности методологија посебних и појединачних наука. Методологија наука одбране користи све методе које се користе и у другим наукама, али су те методе прилагођене (спецификоване) потребама одбрамбених делатности. Тако се, на пример, у свим наукама користи метода моделовања, коју је преузела и методологија наука одбране. Али, науке одбране и њихову методологију не интересују било који модели (на пример, рендгенски снимак плућа или модел за производњу ципела), него само они који се могу користити за истраживање проблема у оружаним сукобима. У том смеру начињени су и практични помаци. Данас се у наукама одбране, поред апстрактно-логичких, користи и велики број математичких, текстуалних, табеларних, графичких, симулационих и других модела, који су специфични и имају примену само у тим наукама. Поред тога, важно је истаћи да су неке научне методе откривене у области војне делатности. То су, на пример, методе операционих истраживања, које се данас успешно користе и у другим наукама и научним дисциплинама.

Науке одбране, без сумње, имају своју методу, али је питање о изграђености те методе, као и код других наука, веома дискутабилно. И, на крају, потребно је још једном истаћи да се метода науке не може поистоветити са научном методом. Ниједна научна метода, појединачно посматрано, није довољна за истраживање сложених проблема у наукама одбране. Зато се препоручује комплекс метода. Што је већи број метода и већи број прикупљених података, већа је и вероватноћа да ће се доћи до поузданијих сазнања у свакој науци, а нарочито у наукама одбране, где су проблеми веома сложени и тешко сазнатљиви.

Дакле, суштинска разлика између структуре методе наука одбране и наука уопште не постоји. У свим наукама се користи велики број истих термина као што су, на пример: узрок, последица, закон, теорија, објашњење, предвиђање, метода, структура, функција, процес, развој и слично. У свим наукама се, такође, користе јединствена логичка правила о поимању, суђењу и закључивању. Све науке имају своју методу са истоветним елементима структуре. Ти елементи су идентични и за природне, и за друштвене, и друге науке, али је предмет науке тај конститутивни елемент коме се та

структура и истраживачки поступак у целини прилагођавају. У свим наукама се указује на проблеме, дефинишу предмети истраживања, постављају системи хипотеза, разрађују начини истраживања (симетрично хипотезама и индикаторима), конкретизују планови реализације истраживања у односу на урађене истраживачке пројекте и пишу научна саопштења, аргументовано, на основу научних чињеница.

У свим наукама методологија науке указује не само на то како научници стварно раде, него и како треба да раде да би решили одговарајући проблем и дошли до нових научних сазнања. Међутим, да би методолог могао да каже како треба радити у одређеној научној области, он мора добро да познаје ту област и да у њој буде експерт. Методолог који не познаје предмет науке може добро да помогне у тумачењу теорије методе и да укаже на њене карактеристике и разлике у односу на научне методе које се користе у истраживању, али не може довољно да помогне у решавању конкретних проблема у одређеној научној области.

Метода је одувек била најдискутабилнији конституенс сваке науке.¹⁸ Она је дискутабилна и данас зато што научници нису успели да потпуно усагласе ставове о њеном појмовном одређењу, структури и схватању методе уопште.

Сам термин метода (метод) потиче од речи грчког порекла **метходос** и има више значења. Здраворазумско значење је да се под тим термином подразумева сваки одабрани поступак решавања неког проблема, односно начин на који се дугорочно обавља неки посао. То здраворазумско тумачење је значајно у обичном животу, али није интересантно за ово разматрање. У овом делу се не разматра било која метода него метода као конституенс науке, односно као комплекс међусобно повезаних, кохерентних, систематизованих поступака који заједно чине приступ предмету науке и доказивању научне истине. Дакле, она је предмет анализе, па је зато битно да се види шта се под тим термином подразумева или бар шта би се под њим могло подразумевати.

У методолошкој литератури се, такође, сусреће велики број дефиниција методе науке, које се битно разликују. Није реч само о неслагању аутора (мада има и тога) око главних садржаја тог појма и улоге методе у истраживачком поступку. Реч је, пре свега, о томе да у појединим радовима, зависно од контекста и намене, аутори не сагледавају методу у тоталитету већ наглашавају само један или више аспеката или елемената, а друге занемарују или их недовољно истичу. Други проблем је у томе што извештајан број аутора при дефинисању појма испусти из вида вишеслојност, вишезначност и комплексност и на тај начин редуцира методу науке и своди је на ниво научне методе која се користи у истраживању, што није научно прихватљиво.

Из претходне анализе може се закључити да синтагма метода науке има два значења – уже и шире. Метода науке у ужем значењу редукује се на сасвим одређени теоријски или емпиријски поступак, на пример, анализу, синтезу, посматрање и слич-

¹⁸ Детаљније о методи науке може се видети у: Сакан, М., *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006, стр. 50–54 и 83–90; Мићуновић, Љ., *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС, Универзитетска реч, Нови Сад, 1988, стр. 347; Шешић, Б., *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978, стр. 1; Печулић М., *Методологија друштвених наука*, треће издање, Савремена администрација, Београд, 1989, стр. 137. и 159–160; Лукић, Р., *Методологија права*, Научна књига, Београд 1983, стр. 9–15; Милосављевић, С., *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980, стр 158; Радиновић, Р., *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983, стр. 29–35; и Милошевић, Н., *Метод и методологија ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ОС „Маршал Тито“ Београд, 1990, стр. 28–32.

но. У ширем значењу, под појмом метода науке подразумева се целовит приступ истраживању или, поједностављено, то је начин стицања научног сазнања. Уже схватање методе није прихватљиво зато што методу науке своди на теоријски или емпиријски поступак и приближава је научној методи. Шире схватање је прихватљивије зато што у потпуности одражава појам. Метода науке није емпиријски или теоријски поступак него комплекс и једних и других и још шире од тога. То је *скуп научно верификованих сазнања, научно-теоријски и практично проверених правила и норми, мисаоних и практичних делатности, инструмената и поступака који омогућавају приступ предмету науке, указују на пут његовог истраживања са различитих аспеката и упућују на начин стицања нових научних сазнања и њихово интегрисање у јединствену теорију науке*. Или, како то Богдан Шешић каже: „метода је укупност планских поступака који чине пут, начин истраживања, проверавања и доказивања научне истине“.¹⁹ Метода науке има своју структуру или садржај и функције.

а) Структуру методе чине три дела. Њихова термилошка одређеност у методолошкој литератури се различито тумачи, али суштинских разлика скоро и да нема, што се може видети из табеле 1.

Из анализе приказа у табели 1 и експликације садржаја у проучаваној методолошкој литератури може се констатовати да структуру методе науке чине: општи методолошки приступ истраживању, епистемолошки тј. научно-теоријски део и методолошко-технички део.

Табела 1 – Структура методе науке

Ред. број	Аутор	Структура методе		
1	Печујлић	Општи методолошки приступ – проширивање хоризонта	Поступак истраживања	Техничке методе
2	Лукић	Поступак како се долази до сазнања	Знање о самом предмету	Средства помоћу којих се предмет може сазнати
3	Милосављевић	Логички део	Епистемолошк и тј. научно-теоријски део	Методско-технички део
4	Радиновић	Општи приступ истраживању предмета науке	Методолошки поступак	Методолошко-технички део
5	Милошевић	Општи приступ истраживању (дијалектички метод)		Методско-технички део

Општи методолошки приступ је најатрактивнији и најзначајнији део метода. Он је најближи теорији и представља интелектуално полазиште истраживача. У непосредној је вези са филозофијом и логиком и због тога га поједини методолози називају и логичким делом метода.

¹⁹ Шешић, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978. стр. 1.

Његов утицај необично је снажан, мада не мора увек да буде видљив и отворено прокламован. За разлику од теоријских ставова који саопштавају одређена сазнања, методолошки приступ је само полазна основа или она стајна (полазна) тачка одакле истраживач полази у истраживање које тек треба реализовати. Он у себи обједињава оно што је заједничко свакој методи науке, а то је њен логички и епистемолошки елемент. Преко тих елемената, а и непосредно, остварује се и веза са централним делом филозофије (метафизиком, историјом филозофије, етиком, естетиком ...) и другим наукама и научним дисциплинама који имају битнији утицај на формирање личности истраживача и његовог погледа на истраживање и сазнавање истине. Мисли се, пре свега, на путеве и норме ваљаног и истинитог мишљења, без којих се не може приступити истраживању ни у једној науци. Затим, на сазнања о карактеристикама предмета истраживања и фундаменталним сазнањима о њему која су садржана у научној теорији. И, на крају, мисли се и на укупна сазнања научника и окружење у којем је одрастао и које је битније утицало на схватање могућности и начина сазнавања истине у науци.

Из истраживачке праксе се види да су истраживачи примењивали различите методолошке прилазе истраживањима. Најзначајније су: позитивизам, а у оквиру њега – функционализам, структурализам, системски приступ, механицизам, детерминизам и сл., затим рационализам и, на крају, дијалектичка методолошка оријентација. Сви ти прилази заслужују комплексније истраживање, а затим се из мноштва изабере онај који ће обезбедити најсигурнији и најједноставнији пут за изналажење нових научних сазнања. До сада је то у нашој методолошкој пракси била дијалектичка методолошка оријентација. Њу су поједини теоретичари, без разлога, назвали марксистичком методом. То није коректно према свим оним научницима који су се пре Маркса служили том методом, а нарочито није коректно према античким филозофима – творцима дијалектике.

Друга битна примедба која би се могла упутити нашој досадашњој методолошкој пракси је у томе што смо запостављали све друге методолошке оријентације. Није проблем у томе што смо се определили за дијалектику. Вероватно ће она бити доминантна и у будућим истраживањима. Проблем је у томе што смо догматски робовали једној таквој методолошкој оријентацији. Друге правце нисмо коректно истраживали. Актуелизирали смо их само у оним моментима када смо правили критички прилаз и истицали предности дијалектичке методолошке оријентације. Али, задатак методологије није да одређене правце апсолутно фаворизује, него да све правце комплексно изучава и даје препоруке који од њих у одређеном моменту (сагласно предмету) могу дати најбоље резултате.

Епистемолошки тј. научно-теоријски део обухвата основне научне теоријске поставке, фундаментална сазнања једне науке, категоријално-појмовно-терминолошки систем и извесна стандардизована и формализована, али проверена сазнања о истраживачком поступку.

Истраживачки поступак, без сумње, заузима централно место у овом делу методе. Он се састоји од одређених фаза које се различито приказују у литератури. Методологија ратне вештине признаје три дела: пројектовање, организацију и реализацију истраживања и израду научних саопштења.

Методолошко-технички део обухвата сва она сазнања о емпиријским, неким општим научним и методама решавања оперативних проблема, техникама, инструментима, начину прикупљања података и начину истраживања уопште. Овај део је у методолошкој литератури, за сада, најбоље обрађен.

б) Функција методе науке у основи је двојака. Обухвата: откриће новог и верификацију новооткривеног.

Функција методе у открићу новог (до тада непознатог или недовољно познатог) значајнији је, али најнепотпуније описани и објашњени елемент функције методе. Помоћу ње се успоставља веза између онога што је у науци откривено и до извесног степена потврђено и оног што је непознато. У том процесу повезивања истраживачи уочавају нове чињенице, односе између њих, правилности испољавања и понашања и попуњавају слику о предмету који истражују.

Разлози за недовољан опис и експликацију овог елемента функције методе науке су бројни. Претпоставља се да је један од основних – повезаност открића истине и специфичних способности истраживача. Откриће истине се не може научити, нити пројектовати, без обзира на методолошка сазнања и познавање поступка истраживања. За научно откриће потребна су темељита знања из научне области која се истражује и њој сличних области. Потребно је поседовати и таленат (иако га научници не стављају у први план), моћ уочавања битног, могућност логичко-апстрактног промишљања и слично, а то све није једноставно обезбедити у једном човеку. Због тога су епохална открића веома ретка, а све оно што чини мале кораке у науци није спектакуларно и тако видљиво. Ако до открића и дође, то се најчешће дешава у глави истраживача, скривено од очију јавности – тако да је то тешко формализовати, описати и, као оптимални истраживачки поступак, препоручити за наредно истраживање. Зато се, за сада, истраживања која би обезбедила највиши ниво научних циљева – научно откриће, не пројектују.

Функција методе у верификацији новооткривеног обезбеђује да се то што је откривено повезује са стварношћу у којој се до тог новооткривеног дошло. Метода је, дакле, онај „мост„којим се то преспајање реализује. У ту сврху разрађене су и прилагођене читаве групе метода, техника и инструмената помоћу којих се приступа емпиријској грађи да би се она средила, систематизовала, табелирала, анализира-ла, компарирала, интерпретирала, уопштила и, у виду закључака, презентирала јавности.

ц) Науке одбране користе велики број научних метода које се обично класификују према критеријумима: функције у истраживању; преовлађујуће активности; опшности; практичне применљивости.

Према критеријуму *функције у истраживању*, научне методе се могу поделити у две групе – методе научног открића и верификације. Ова класификација је условна зато што је тешко разликовати те две групе метода. Обично се за откриће новог користе исте оне методе које се користе и за верификацију. Тако се, на пример, за откриће користи посматрање, експеримент, модели разних врста, а исте те методе се користе и за верификацију резултата истраживања.

Према критеријуму *преовлађујуће активности*, научне методе се могу поделити на теоријске и емпиријске. Под теоријским методама се најчешће подразумевају филозофске и логичке, а под емпиријским – методе прикупљања података. Ова подела је, такође, условна јер се у истраживању оружаних сукоба не могу строго одвајати теорија и емпирија нити се могу одвајати теоријске од емпиријских метода.

Према критеријуму *општости*, у методолошкој литератури се могу наћи две варијанте поделе метода.²⁰ Према првој (општијој) варијанти, методе се деле на: опште, посебне и појединачне, а према другој, на: филозофске, опште научне, посебне научне, емпиријске и кибернетичке. Ни ова подела није добра јер постоји велики број метода које се не појављују у „чистом“ облику. Многе од њих су опште, а истовремено и посебне, односно емпиријске и слично. Није јасан ни критеријум према коме су кибернетичке методе сврстане у наведени класификаторски низ.

За *едукативне потребе студената и слушаца* у Војној академији методе се најчешће класификују према критеријуму практичне применљивости. Према том критеријуму, научне методе се деле на пет група. У прву групу сврстане су филозофске методе које су заједничке за све науке. У оквиру тих метода, дијалектичка метода, према садашњим сазнањима, има централно место. Она представља основну сазнајну оријентацију за све методе и путоказ за методолошки прилаз свим истраживањима у наукама одбране. Другу значајну групу чине опште научне методе које су универзално применљиве за све науке. У наукама одбране се из ове групе најчешће користе: метода моделовања, статистичка, компаративна и аксиоматска метода. У последње време се актуелизира и хипотетичко-дедуктивна метода, која у друштвеним наукама замењује аксиоматску методу. У трећу групу сврстане су посебне или логичке методе, које су науке одбране преузеле од логики и прилагодиле својим потребама. То су, пре свега, методе анализе, синтезе, индукције, дедукције, класификације и дефиниције. У четвртој групи налазе се емпиријске или искуствене научне методе, које се користе за прикупљање података током процеса истраживања. То су методе посматрања, испитивања, анализе садржаја и експеримента. У петој групи налазе се методе решавања оперативних проблема, које се, поред спознаје стварности, користе и за њено делимично усмеравање – решавање практичних задатака. То су методе прогнозирања, студије случаја и операционих истраживања.

Закључак

Из наведене анализе конститутивних елемената може се закључити да су науке одбране потпуно развијене и конституисане. И даље постоји дилема око назива тих наука и њиховог предмета, што не мења суштину и на утиче на степен њихове изграђености. Назив науке одбране увелико се користи у пракси, а предмет активности у одбрани такође је конвенционално прихваћен у свести људи. Под тим називом урађени су и наставни планови и програми и акредитоване су војне школе, тако да би иновације у доктринарном смислу нанеле више штете него користи. То никако не значи да и даље не треба трагати за бољим теоријским и практичним решењима која би се уклопила у логичко-методолошке и епистемолошке захтеве и практичне провере.

Науке одбране имају у потпуности изграђен свој предмет, теорију, језик и методу, а филозофске основе се подразумевају саме по себи. То исто се односи и на

²⁰ Детаљније о класификацији научних метода може се видети у: Сакан. М., *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006, стр. 80–90; Шешић, Б., *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 69–190; Милосављевић, С., *Истраживање политичких појава* Институт за политичке студије, Београд, 1980, стр. 121–255; Милошевић, Н. Милојевић, С., *Основи методологије безбедносних наука*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 10–12.

науке на нижем нивоу општости: стратегију, оперативу, тактику, менаџмент, логику и методологију наука одбране. Оне су, такође, изграђене као науке и свака сумња у њихову научност је сувишна.

Литература

1. Ковач, М. и Форца, Б.: *Историја ратне вештине*, Период 1920–2000, ВИЗ, Београд, 2000.
2. Липтаи, С.: *Теоријска изграђеност тактике*, магистарски рад, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
3. Лукић, Р.: *Методологија права*, Научна књига, Београд 1983.
4. *Мала енциклопедија*, Општа енциклопедија, том 3, треће издање, Просвета, Београд, 1986.
5. Марковић М.: *Филозофски основи науке*, БИГЗ, ГЕНЕС-С штампа, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.
6. Мићуновић, Љ.: *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС, Универзитетска реч, Нови Сад, 1988.
7. Микић, Б. С.: *Научне законитости оружане борбе*, докторске дисертација, Војна академија, Београд, 2000.
8. Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава* Институт за политичке студије, Београд, 1980.
9. Милосављевић, С. Радосављевић, И.: *Основи методологије политичких наука*, Београд, 2003.
10. Милошевић, Н.: *Метод и методологија ратне вештине*, Секција за штампање и умножавање ОС „Маршал Тито“, Београд, 1990.
11. Милошевић, Н. Милојевић, С.: *Основи методологије безбедносних наука*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 10–12;
12. Печулић М.: *Методологија друштвених наука*, треће издање, Савремена администрација, Београд, 1989.
13. Радиновић, Р.: *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.
14. Радосављевић, И.: *Хипотетичко-дедуктивна метода*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1996.
15. *Речник српскохрватског књижевног језика*, том. 5, Матица српска, Нови Сад, 1973.
16. Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003.
17. Сакан. М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006.
18. Сакан, М.: *Студије мира; полемологија и иринологија*, НУБЛ, Бања Лука, 2008.
19. Сун Цу.: *Умијеће ратовања*, Глобус, Загреб, 1982.
20. Сун Цу.: *Вештина ратовања*, у: *Расправе о ратној вештини*, Београд, 1991.
21. Шеших, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978.
22. Вујаклија М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1972.
23. Животић, Р, Јововић, Б.: *Језик и стил ратне вештине*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1990.

ОСНОВАНOST РАЗМАТРАЊА НАУКА ОДБРАНЕ КАО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИХ НАУКА

Биљана Стојковић

Министарство одбране Републике Србије,

Сектор за политику одбране – Управа за стратегијско планирање

У савременим наукама за извршавање сложених научних задатака потребна је сарадња научника из две научне области, понекад и стручњака из више посебних друштвених, хуманистичких, природно-математичких и техничко-технолошких наука, тј. неизбежан је бар интердисциплинарни приступ проблему и систему научних и друштвених циљева. На жалост, у нашој земљи има мало мешовитих научних тимова, неадекватна је њихова усмереност ка пројектима развоја привреде и друштва, укључујући и одбрамбену индустрију, и још увек је недовољно разрађена методолошка страна интердисциплинарног приступа проблему истраживања. У таквом контексту, класификација наука одбране као интердисциплинарних наука подразумевала би кооперацију различитих наука и њихову координацију од стране управљачког нивоа. Имајући у виду разноврсност научних дисциплина у систему наука одбране – актуелна класификација научних, уметничких и стручних области у оквиру поља, на основу Закона о високом образовању у Републици Србији, ставља науке одбране у врло деликатну позицију да буду сврстане у интердисциплинарне, мултидисциплинарне, трансдисциплинарне (ИМТ) и двопредметне студије или, у супротном, науке одбране могле би да, једним делом, буду сврстане у оквиру првог поља природно-математичких наука; различите области војног инжењерства у друго поље техничко-технолошких наука, већим делом у оквиру трећег поља друштвено-хуманистичких наука, а војномедицинске науке у пето поље медицинских наука. Да се то не би десило, треба разматрати основаност наука одбране као интердисциплинарних наука. Дакле, на примеру наука одбране извесна је потреба високог нивоа кооперације различитих научних области и сасвим други тип поделе рада у научноистраживачком раду. Из наведеног произилази јасан закључак да је потребан и другачији приступ у прогнозирању даљих друштвених и одбрамбених кретања, као и другачији приступ стратегији високошколског образовања и креирања високоспецијализованих стручњака одбрамбеног профила у друштву. Будући да науке одбране још увек нису нашле своје место у систему наука у Републици Србији, њима се указује несвакидашња прилика да међу првима у домаћој научној пракси примене савремене стандарде у научноистраживачком раду, уграђујући у свој систем и праксу искуства из најразвијенијих земаља света.

Кључне речи: науке одбране, конститутивни елементи, објект, предмет, проблеми, теорија, научна теорија, појмови, ставови, хипотезе, закони, теореме, језик метода, научна изграђеност.

Место и улога науке у српском друштву

Убрзани развој науке, уз стални пораст научних сазнања, повећање броја научних радника и скраћење времена од научних открића до њихове примене у пракси, главно је обележје савременог доба. Током прошлог века многи аутори су ту особеност научног сазнања називали научно-технолошком револуцијом, мада би много примеренији назив био научно-технолошки прогрес. Очито је да наука не може без развоја – он је њен унутрашњи механизам, покретач и циљ. Било да је реч о развоју теоријског мишљења или о експерименталном раду, достигнућа науке су први и најважнији показатељ напретка у друштву, који се неминовно одражава и на систем одбране.

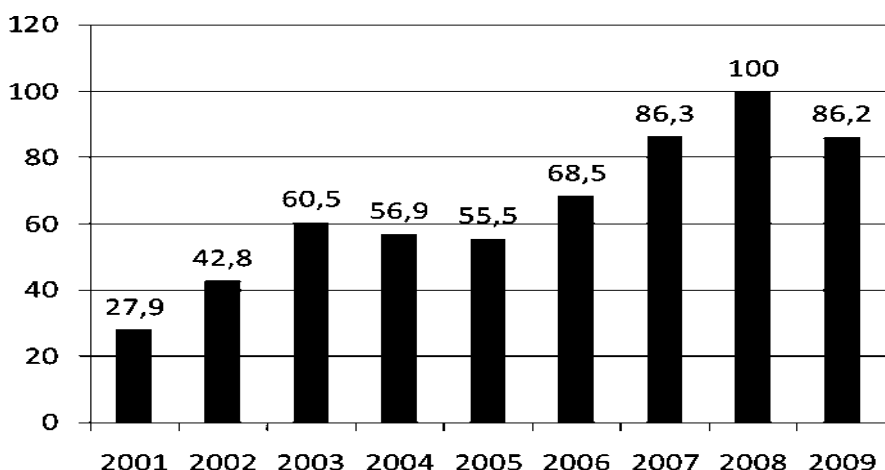
Као и свака новина и науке одбране имају објективну привилегију да избегну замке и бреме наслеђених институционалних и програмских оквира и да свој систем наука и научних дисциплина прилагоде потребама савременог друштва. Да би се то учинило, науке одбране морају да пођу од објективне слике стања у науци у Републици Србији и да размотре глобалне, регионалне и националне трендове у научном развоју и да им се ефикасно прилагоде, као и да имају у виду прогнозе које се односе на будући научни развој – како би своју стратегију научног развоја усмериле ка објективним одбрамбеним потребама друштва и према сарадњи са домаћим и страним партнерима.

Стога, пођимо најпре од опоре, али истините констатације садржане у *Стратегији научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године* у којој се тврди да Република Србија „нема значајну улогу ни у једној научној дисциплини у Европи и у свету“, „нема ни једног научника у првих 5000 најцитиранијих научника света“, као и да се „ни један од наших универзитета није нашао на тзв. Шангајској листи 500 најбољих у свету“¹. Разлоге треба, поред осталог, потражити у чињеници да „буџетска издвајања за науку и технологију чине свега 0,3% бруто домаћег производа (БДП). Затим, у чињеници да нема крупнијих инвестиција у научну инфраструктуру, да значајан број младих научника и висококвалификованих инжењера и даље напушта земљу“² и да се студенти све мање опредељују за природно-математичке смерове. Привреда и даље не улаже значајнија средства у технологију. Што се, на крају, јасно види по ономе што Република Србија пласира на светско тржиште“³ (графички приказ 1.1).

¹ На основу истраживања Института за научне информације у Филаделфији и анализе светске научне продукције у бази NSI, у периоду од 1997. до 2001. године прво место у научној продукцији припада САД (37%), следе Велика Британија (9,7%), Јапан (9,3%), Немачка (8,4%), Француска (6%), Канада (4,6%), Италија (4%), Русија (3,4%) и Кина (3,18%). Подаци саопштени на основу извора на интернет адреси: http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWS/novosti.htm.

² Републику Србију од 1990. до 2009. године напустило 123.000 становника, од чега са универзитетском дипломом 19.000 (углавном стручњаци за информационе технологије и природне науке. Извор: *Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године*, „Службени гласник РС“, бр. 13/2010, Београд, 2010, стр. 1–6).

³ Исто.

Графички приказ 1.1 – Буџетска издвајања за науку у Републици Србији, у милионима евра (извор: Закони о буџету РС)

Процењује се да приватни сектор издваја свега 0,2 одсто БДП за научна и технолошка истраживања, као и да се око 80 одсто буџетских средстава за науку троши за плате запослених, а само 20 одсто за иновације и развој!⁴ Али, то су неке објективне премисе и ограничења од којих се полази у процени економских услова за развој науке и технологије у Републици Србији.

Што се тиче процене демографског фактора, према подацима Републичког завода за статистику Србије, Република Србија има 10.220 истраживача, од којих је 8.800 ангажовано на пројектима досадашњег Министарства за научни и технолошки развој, а садашњег Министарства просвете и науке. Просечна старост истраживача у Србији је 44,3 године, што је више од просечне старости становништва која износи 40,25 година. И овај показатељ је неповољан, јер Србију сврстава у ред земаља са старом популационом и старом научном пирамидом и не може се очекивати да ће постојећих 8 одсто високообразованих становника, у односу на укупан проценат становништва моћи да обезбеди ефикасан развој друштва у блиској будућности⁵. Полна структура у земљи је нешто повољнија од већине европских земаља, јер од укупног броја истраживача у Републици Србији, 43 одсто су жене.⁶

Квалитативном и упоредном анализом 22 стратегијска докумената, различитог степена општости (од глобалних, преко регионалних до националних и гранских), којом сам се бавила током 2007. године, дошла сам до сазнања да само већим улагањем у научне и истраживачке пројекте од националног интереса, у опсегу од

⁴ Исто.

⁵ Из анализе стања у систему одбране у овом раду, произилази да овај проблем може бити успешно превазиђен већим ангажовањем високообразованих кадрова из МО и ВС у пројектима од националног значаја.

⁶ „Жене и мушкарци у Србији“, Републички завод за статистику, Београд, 2007.

један одсто до пет одсто БДП-а, може доћи до покретања привредног циклуса (један одсто БДП), па чак и привредног скока (3–5 одсто БДП), који доводи до стабилног економског и друштвеног развоја. Такође, да би се створили услови за реализацију таквих позитивних сценарија, потребно је имати и хијерархијски уређен систем консеквентних стратегијских и планских докумената и постигнут друштвени консензус око виталних националних интереса, националних циљева и приоритета развоја. Нажалост, мора се приметити да ни један од наведених услова у Републици Србији у анализираном периоду од 2000. до 2007. године, па чак ни данас, 2011. године, није испуњен, за разлику од неких земаља, које већ убирају плодове улагања у развој науке и технологије, а посебно у инвентивну делатност, патенте, проналазаштво и иновације.

Научни потенцијали система одбране

Наведена тешка ситуација у друштву неминовно се рефлектује и на систем одбране. Ситуација је скоро пресликана: у доскорашњим војним наукама, а садашњим - наукама одбране, нема ни једног војног научника светског реномеа из Републике Србије, на кога се позивају страни извори. Иако има неколико војних научних, теоријских и стручних часописа, само се *Војносанитетски преглед* налази на међународно признатој SCI листи научних часописа. Са каквим научним и истраживачким потенцијалима располаже Министарство одбране и Војска Србије не зна ни Министарство за просвету и науку (МПН) Републике Србије. Тачније, МПН зна само за оне потенцијале образовних и научноистраживачких организација у МО, попут Универзитета одбране (кога чине Војна академија – ВА и Војномедицинска академија - ВМА); и Војнотехничког института – (ВТИ), јер су оне окончале процес акредитације и самим тим уписане у регистар, а њихови кадрови евидентирани у бази тог министарства. Изван тога, сви научно-истраживачки институти у Министарству одбране (МО) и Војсци Србије (ВС), који још увек нису стекли акредитацију, као и остали научни кадрови који постоје у систему одбране за МПН, и за друштво у целини, остали су „невидљиви“. С друге стране, у МО и ВС није спроведено опсежно дубинско истраживање и не води се свеобухватна, континуирана, ажурирана и стандардизована евиденција научног и истраживачког кадра и њихове укључености у пројекте, тако да се не зна поуздано ни просечна старост научника и истраживача у МО и ВС, нити њихова полна структура, итд.⁷

⁷ Међутим, у складу са Законом о научноистраживачкој делатности Републике Србије требало би постојећи систем Војно-научноистраживачких установа (ВНИУ) реорганизовати и ускладити са републичким законским прописима, односно акредитовати и остале научноистраживачке организације и самим тим стећи знатно ширу базу за научну делатност у систему одбране. У том случају, научноистраживачки потенцијал система одбране чинили би, поред УО и ВТИ, и Институт за стратегијска истраживања (ИСИ), Технички опитни центар (ТОЦ), Центар за примењену математику и електронику (ЦПМЕ), Војно-географски институт (ВГИ). Поред наведеног, у евиденцију о научним потенцијалима у МО и ВС требало би унети и друге појединце и групе у систему одбране који имају наставна, научна и истраживачка звања и који су укључени у научноистраживачке пројекте или би, према својој специјалности, могли бити укључени у будућности.

Према незваничним подацима Одељења за научну и инвентивну делатност Управе за стратегијско планирање Сектора за политику одбране МО (ОНИД УСП СПО МО), старосна структура научника у систему одбране је врло неповољна, јер чак 53 одсто научника и истраживача у МО и ВС је старије од 45 година, што је више од републичког просека (44,3 одсто), а такође и у систему одбране, као и у друштву, има много истраживача пред пензијом и нема довољно стимуланса за бављење научним радом. Број научноистраживачког кадра у систему одбране који је млађи од 45 година, процентуално износи око 47 одсто, од чега је 8 одсто до 30 година старости, 28 одсто од 31 до 40 година старости и 11 одсто старости 41 до 45 година.

Објективни проблеми у научноистраживачкој делатности су: неусклађеност пројектованог и постојећег кадра у систему одбране, одлив квалитетног кадра у цивилне научноистраживачке и образовне институције због боље решених статусних питања, одсуство планског и систематског вођења у каријери научног и истраживачког кадра, а посебно цивила, неприлагођеност организационо-формацијских решења објективним потребама и кадровским могућностима система, немотивисаност припадника МО и ВС за даље облике школовања, усавршавања и бављења научним радом услед недостатка одговарајуће материјалне надокнаде за научноистраживачки и иновацијски рад, као и непостојање програма развоја научноистраживачког подмлатка.

Наравно, могло би се поставити питање зашто проблему људских ресурса, у односу на материјалне и финансијске ресурсе, у оквиру дебате о *Наукама одбране 2011*, посвећујемо толику пажњу? Разлог је врло једноставан – да ли ће се науке одбране позиционирати у будућем систему наука као посебно поље, рецимо под називом „Науке о одбрани и безбедности“ или као посебна научна област нпр. „Науке одбране“⁸ и тиме затражити измену и допуну постојеће законске регулативе,⁹ или ће тражити најбржи и најпрагматичнији модус да се интегришу у постојећу поделу као *интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студије (ИМТ студије)*, умногоме зависи од кадровских потенцијала Универзитета одбране и њихове визије, али и реалне процене, као и подршке других институција у МО и ВС и друштву које се баве научноистраживачким радом и њиховог расположења да у развојне програме Министарства просвете и науке у већој мери укључе потенцијале МО и ВС.¹⁰

⁸ У Правилнику о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација, у члану 35. став 2.

⁹ Види: Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља („Службени гласник РС“, бр 112/08 и 72/09), Београд, 2008 и 2009, као и акт број 612-00-590/07/2006-04, од 05.12.2006. године, Националног савета за високо образовање.

¹⁰ У вези са научним потенцијалима којих МО и ВС има у „вишку“ од 269 магистара и доктора наука и дефицита таквих кадрова у друштву, указујемо на могућност већег ангажовања кадрова из система одбране у развојним пројектима Министарства просвете и науке и са страним партнерима, посебно у оквиру фокус група тог министарства са потенцијалним актерима из МО и ВС (у заградама): биомедицина (УО, а посебно ВМА); нови материјали и нанонауке (УО, ВТИ, ТОЦ); заштита животне средине и климатске промене (ВМА, ВГИ, ВА, УСП, ИСИ); енергетика и енергетска ефикасност (УО, БТИ, ЦПМЕ); пољопривреда и храна (СМР, Управа за логиистику ГШ ВС); информационе и комуникационе технологије (УНО, Ј-6 ГШ ВС).

Табела 2.1 – Научни потенцијали система одбране

НАУЧНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ МО И ВС	Бројно стање по годинама		
	2005.	2009.	2010.
СТЕПЕН ОБРАЗОВАЊА			
Доктора	231	245	258
Магистара	421	506	419
УКУПНО:	652	751	677
НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКА И НАСТАВНА ЗВАЊА			
Научноистраживачка звања	139	131	92
Наставна звања	233	254	183
УКУПНО:	372	385	269

(Извор: Одељење за НИД УСП СПО МО)

Савремено конципирана научна делатност у наукама одбране остваривала би се на: *основним, примењеним и развојним истраживањима и оспособљавањем кадра за научноистраживачки рад.*¹¹

Класификација наука одбране

Војне науке, не само у нашој земљи, имају дугу традицију. Оне су, најчешће, дефинисане као „систем знања о припреми и вођењу рата“, мада је, наравно, било и других одређења, као и покушаја да се подручје бављења војних наука сведе на само једну њену грану – ратну вештину,¹² или да у цивилним класификацијама наука остану потпуно или делимично „невидљиве“.¹³ Међутим, оно што кључно разликује систем вој-

¹¹ Закон о научноистраживачкој делатности., „Службени гласник РС“, бр 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, Београд, 2010, стр. 1.

¹² Према Класификацији области наука и технологије из 1993. године, војне науке су сврстане у хуманистичке и друштвене науке, упркос чињеници да је, рецимо, математика саставни део оператике и тактике, а војно инжењерство је погрешно дефинисано као наоружање и војна опрема, што је предмет производње тзв. наменске индустрије, а не посебна наука и, такође, сврстано у поље – хуманистичких и друштвених наука! (Класификација области наука и технологије, „Службени лист СРЈ“, бр. 61/93, Београд, 08. 10. 1993). Сличне нелогичности садржи и табела о Разврставању наука ради одређивања научне компетентности где је „логистика у другом пољу примењених наука, а ратна вештина у друштвеним наукама, итд. (Разврставање наука ради одређивања научне компетентности, „Војни службени лист“ бр. 21, Београд, 10. август 2000. стр. 591).

¹³ Види актуелни Закон о научноистраживачкој делатности који дефинише научне области: природно-математичке, техничко-технолошке, медицинске, биотехничке, друштвене и хуманистичке науке, на основу којег тренутно не постоји могућност да науке одбране фигурирају као посебна научна област (Закон о научноистраживачкој делатности („Службени гласник РС“, бр. 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, стр. 5); као и Правилник о листи стручних, академских и научних назива, који предвиђа ИМТ и двопредметне студије, у оквиру којих је могуће тренутно позиционирање наука одбране (Правилник о листи стручних, академских и научних назива, Национални савет за високо образовање, „Службени гласник РС“, бр. 30/07, 112/08, 72/09, 81/10, Београд, 2007, 2008, 2009, 2010. стр. 18–22).

них наука од садашњих наука одбране јесте то што су достигнућа војних наука била усмерена ка изградњи оружаних снага и других компонента за вођење рата, а науке одбране данас су тежишно оријентисане ка очувању мира, превентивном и ефикасном супротстављању кризама и испуњавању мисија и задатака Војске Србије у земљи и иностранству, у зависности од процењених безбедносних изазова, ризика и претњи (за које је у стратегијским документима речено да могу бити војног и невојног карактера, што суштински мења природу ових наука од искључиво војних у науке одбране).¹⁴

У разматрању актуелног нормативно-правног и стратегијског основа за класификацију наука одбране у српском друштву узели смо два републичка и један закон МО који се односе на науку и образовање, затим четири републичка и три подзаконска акта МО и ВС и пет стратегијских докумената.¹⁵ Имајући у виду разноврсност наука одбране – актуелна класификација научних, уметничких и стручних области у оквиру поља, на основу *Закона о високом образовању у Републици Србији*, и *Правилника о листи стручних, академских и научних назива*, оставља прагматичну могућност уклапања наука одбране у постојећи систем као ИМТ студија. Поред тога, треба имати у виду и да се *Законом о научноистраживачкој делатности* конкретизују научне области,¹⁶ не остављајући могућност, осим у случају измена и допуна тог закона у будућности, да науке одбране буду третиране као посебна научна област. Дакле, декларишући науке одбране као интердисциплинарне, неће се одступити од научне истине, али ће се једнога дана, највероватније, створити бољи услови за редефинисање њиховог статуса.

На основу анализе актуелних нормативних докумената који се односе на предмет истраживања, долазимо до закључка да честе измене наведених докумената упућују на закључак да академска јавност није била задовољна понуђеним законским и подзаконским решењима. Такође, постоје бројни примери који сведоче о томе да су творци класификација наука увек били на великој муци како да сложени систем знања у војним наукама подведу под претходно дефинисане оквире за цивилне науке.

¹⁴ *Стратегија националне безбедности Републике Србије и Стратегија одбране Републике Србије* („Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009).

¹⁵ Тачније: Закон о научноистраживачкој делатности (2005,2006, 2008,2010); Закон о високом образовању у Републици Србији (2005,2007,2008,2010); Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама (1994, 1999,2005); Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља (2008. и 2009); б) Правилник о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација (2006); Правилник о поступку и начину вредновања и кванитификованом исказивању научноистраживачких резултата истраживача (2008); Правилник о листи стручних, академских и научних назива (2007, 2008, 2009, 2010); Разврставање наука ради одређивања научне компететности (2000); Правилник о научној делатности у Савезном министарству за одбрану и војсци Југославије (2001); Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у МО и ВС (2008). Стратегија научно-техничког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, „Службени гласник РС“, бр. 13/2010; Стратегија образовања одраслих, „Службени лист СЦГ“, бр. /2006; Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009; Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009; Стратегијске смернице развоја научноистраживачке делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, „Службени војни лист“, бр. 15/2009 (Види детаљније о извору у списку литературе).

¹⁶ Односно, следеће научне области: природно-математичке, техничко-технолошке, медицинске, биотехничке, друштвене и хуманистичке науке (исто).

Да се то не би поново догодило, треба имати у виду интердисциплинарну (мултидисциплинарну) природу војних наука, а сада и наука одбране. Уосталом, савремени трендови у развоју наука говоре о високом степену кооперације и прожимања различитих научних области, у чему науке одбране нису и не могу бити изузетак.

Стога се поставља питање шта се данас подразумева под интердисциплинарним наукама? У одговору морамо истаћи да су интердисциплинарна истраживања, као и мултидисциплинарна истраживања,¹⁷ веома познат тип истраживања у домаћој науци, посебно у природним и друштвеним наукама. Наш методолог др Славомир Милосављевић је у својим радовима изнео, још осамдесетих година прошлог века, у основи прихватљиву дефиницију, утврђујући да су: „Интердисциплинарна (или мултидисциплинарна) истраживања она у којима се предмет истраживања проучава са становишта више научних дисциплина одједном“. Исти аутор је указао и на чињеницу да ни сва интердисциплинарна истраживања нису иста и наводи неке карактеристичне типове: А) предмет може бити третиран у више дисциплина различитих наука; предмет може бити третиран у оквиру више истоврсних наука (на пример, друштвених наука); предмет може бити третиран у оквиру више дисциплина једне науке; Б) интердисциплинарна истраживања чији је предмет у једном истраживању третиран у оквиру једне дисциплине, која се даље не дели. Претпостављам да се науке одбране, опредељујући се да буду **интердисциплинарне**, опредељују за ону врсту истраживања у којој је разматрана могућност третирања предмета истраживања у више научних дисциплина различитих врста наука.

Међутим, користим прилику да укажем и на једну класификацију тзв. „мешовитог типа наука“, која предвиђа и **интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне (ИМТ) и двопредметне студије**, где су, поред осталих, сврстане и науке безбедности и где би, објективно гледано, могле бити сврстане и науке одбране. На основу страних искустава, у нашој средини је први пут о ИМТ истраживањима писала економисткиња и врстан познавалац стратегијског развоја др Радмила Стојановић, која је дала и њихово ближе објашњење. Наиме, она сматра да је најнижи ниво кооперације различитих научних дисциплина присутан у интердисциплинарним наукама, нешто виши у мултидисциплинарним, а највиши ниво јединства и кохеренције присутан је у трансдисциплинарним, какве ће бити науке у будућности!¹⁸

Позната је научна истина да развој науке подстиче укупан развој друштва мењањем ранијих поставки и сазнања. А мењајући сопствено сазнање, наука неминовно мења човека и друштвене институције и организације које је створио. У конкретном случају, у Републици Србији догодио се обрнути процес – друштвене околности су утицале да се војни систем препотчини одбрамбеном, да се војне хијерархијске вредности сврстају испод националних, европских и универзалних вредности. Реформа политичког и економског система почетком 2000. године неминовно је значила и реформу система одбране, а тиме и реформу образовног система у војним школама и

¹⁷ Славомир Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије ФПН у Београду, Београд, 1980. стр. 30.

¹⁸ Радмила Стојановић: *Теорија привредног развоја у трећој технолошкој револуцији*, Савремена администрација, Београд, 1989.

академијама.¹⁹ Сада пред наукама одбране предстоји једнако важан реформски задатак – реформа научноистраживачке делатности. У том контексту поставља се питање шта ће бити са војном струком? Да ли је школовање и усавршавање официра и даље темељно опредељење наука одбране и каква се знања и вештине²⁰ очекују од тих „универзалних војника“ за 21. век? Да ли је дефинисање наука одбране као интердисциплинарних наука, и са становишта струке, оправдано? У трагању за одговором на ово питање изабрали смо методу студије случаја најстарије и најзначајније војне науке, а садашње науке одбране – стратегије.

Стратегија – студија случаја

Дакле, узмимо за пример стратегију, прву у низу наука одбране, како бисмо утврдили њену, евентуалну, интердисциплинарност. На основу анализе 74 стратегијска документа и око 390 домаћих и страних научних радова, дошли смо до закључка да је стратегија од „вештине управљања војском“, преко „умећа управљања државом“ превалила дуг пут до комплексног одређења у савремености као: „научне замисли“, „методе“, „теорије“, „теорије и праксе“, „широког система научних знања“, „гране ратне вештине“, „војне научне дисциплине“, „доктрине“, „идеје“, али и конкретног „развојног плана“, „вештине“ или „акције“, док неки аутори по стратегијом подразумевају и „друштвену игру“ или само „упутство за акцију“, као, на пример, у теорији игара. Ако је појам стратегија веома сложен и разноврстан, онда је приступ стратегији, показују анализе садржаја докумената, као појму и друштвеном феномену још сложенији, јер зависи, како од достигнутог степена научног знања, тако и од идеолошких постулата и прагматског политичког интереса.

Поред традиционалног – војног, проблем бављења стратегије у савременом добу може да се посматра и са филозофског и политиколошког становишта. И, у вези с тим, може да се тврди да је приступ стратегији, увек и у сваком друштву, обележен оним што је

¹⁹ Желели бисмо да укажемо на контраверзу која би пратила „војни менаџмент“ или евентуалну кованицу појмова „*менаџмент у одбрани*“, а која би, у преводу са енглеског, дословце значила „*управљање у одбрани*“. Такав назив може се прихватити само условно, као изворни појам *менаџмента* из економских и организационих наука који се односи на проучавање система и функције *управљања* (привредним субјектима и администрацијом), а који се суштински разликује од система и функције *командовања* (војним јединицама у рату и миру) и битно разликује од *руковођења* (системом одбране), који се, по Уставу Републике Србије, односи на политичке субјекте. О контраверзама у употреби и класификацији појма „управљање“ писао је, у уводу свог рада о регионалном развоју, и немачки научник Карл Дитер Кајм: „Једном уведен у оптицај као израз за трговинску координацију, појам *управљање* се ширио и на друге области друштва, па је у социјалној терминологији био изједначаван са *уређењем*, али и са *разумевањем* што само потенцира питање његовог различитог тумачења и одсуства појмовне прецизности.“ (Karl Dieter Keim, Manfred Kuehn (Hrsg.), *Regionale Entwicklungskonzepte – Strategien und Steuerungswirkungen*, Arbeitsmaterial Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Verlag de ARL, Hannover 2002. s. 2–3).

²⁰ На основу литературе о перманентном образовању искристалисала су се *три златна правила* којих се треба држати у стручном усавршавању, с обзиром на врло брзи развој науке и технологије и примену нових техничко-технолошких достигнућа, а то су: 1. потребно је опште познавање једног ширег стручног домена; 2. солидно познавање уже области унутар ширег стручног домена; 3. познавање основних методолошких принципа који ће нам помоћи у савлађивању нових знања и у преласку на другу јузу стручну област (Paul Lengrand, „Introduction à l'édification permanente“, UNESCO, Paris, 1970).

било јуче, оним што је актуелно данас и оним што ће бити сутра. Стога је пожељно да научни приступ проблему у стратегији не буде само војни, историјски, економски, политиколошки, већ – мултидисциплинаран (у одређењу тог појма код Р. Стојановић), како би се проблеми са којима се стратегија бави сагледали што целовитије и компетентније.

Неспорна је чињеница да су британски теоретичари, предвођени Лиделом Хартом, променили теоријски приступ стратегији од традиционалног и преовлађујућег схватања стратегије као појма у војним наукама, до схватања стратегије у теорији државе и права.²¹ Током 20. и 21. века процес се не само проширио на остале западноевропске државе, него је добио и много шири садржај и тумачење, нпр. у Француској и Немачкој,²² као и у неким другим западноевропским државама током појаве модерне, шездесетих година прошлог века, па отуда и појам „модернисти“ за државе и школе које су прихватиле развој стратегије, не само као општеприхваћеног метода у друштвеним наукама, него и као посебне научне дисциплине. Већ крајем 20. века у САД и Великој Британији стратегија се својим предметом изучавања односи на научна сазнања из више веома различитих научних области: демографије, економије, безбедности, математике, менаџмента и тако даље, па се о њој све више говори и као мултидисциплинарној науци. Насупрот томе, у Русији, Кини, Ирану, Либији и тако даље, приступ стратегији био је „традиционалистички“, тј. она се изучавала као војна научна дисциплина. У последње време, у оквиру Руске академије наука, а посебно код академика филозофа Михаила Леонтијевича Титаренка и економисте и дописног члана Руске академије наука Бориса Николајевича Кузика, а у Кини од водећих економиста и политиколога Шен Хуна, приступ стратегији је, такође, промењен и о њој се говори на мултидисциплинарни начин.²³ Она је мултидисциплинарна наука која изучава проблеме: управљања (менаџмент), територије, природних ресурса, становништва, економског развоја, културе и религије, науке и образовања, оружане силе (безбедност) и спољне политике.²⁴

Рedefинисање стратегије као класичне војне науке у мултидисциплинарну науку дискретизовало су политичке промене које су изнедриле и нове теорије о рату које су све више обухватале и невојне елементе, као што су: морал војске и народа, поли-

²¹ Различити приступи појму стратегија могу се пратити у делима филозофа, социолога, политиколога, стратега, почевши од великана политичке мисли – Аристотела (Aristoteles), Платона (Platon), Хегела (G. W. Friedrich Hegel), Маркса (Karl Marx), Парсонса (Talcott Parsons) и Истона (David Iston), Лича (Edmund Leach), Витфогела (Karl Wittfogel), те истакнутих социолога Клода Леви Штроса (Klod Levi-Stros) или Макса Глукмана (Max Gluckman), Леслија Бајта (Leslie White) до савремених политичких теоретичара – Виктора Тернера (Victor Turner) и Џенета Бајра (Janet Bujra), Клауса фон Бајмеа (Klaus von Bayme), стратега – почевши од Сун Цу Буа, Клаузевица, Сорокина, Едера (Erich Eder), преко домаћих аутора – Живојина Мишића, Душана Вишњића, Митра Ковача, Момчила Сакана, Стеве Илића, Оскара Ковача, Радмиле Стојановић итд.

²² Ernst-Christoph Meier, Klaus-Michael Nelte, Heinz-Uwe Schaefer: *Woerterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld*, 6. vollstaendig ueberarbeitete Auflage, Verlag E.S. Mittler&Sohn, Hamburg, Germany, 2006. s. 391–392.

²³ Борис Николаевич Кузик: *Китай-Россия 2050: стратегия соразвития*, Инст. Экономический стратегии, Москва, 2006; Михаил Анатольевич Севрук: *Россия: Федеральные округа и регионы (география, недра, население, религия, власть, экономика, социальная сфера, достопримечательности, стратегия развития)*, Энциклопедия «Россия» (4. изменённое и доп. изд.), Москва, 2007.

²⁴ Биљана Стојковић, *Различити приступи у употреби појма стратегија у савременом добу*, часопис „Војно дело“, бр. 3, Београд, 2009. године, стр. 241–270.

тички, економски, психолошки, културни, религиозни и идеолошки садржаји и тако даље, а самим тим и стратегија је морала да се односи и на те елементе, што је неминовно водило ка теоријском проширењу садржаја појма стратегија.

Можемо закључити да је схватање појма стратегија и у научној јавности знатно еволуирало од првобитног поимања, које је превасходно имало војни предзнак, до данашњег појма стратегија под којом се, углавном, подразумевају цивилни садржаји. Наиме, требало је да прође дуг период да би се уочиле одређене закономерности у пракси, и да би се дошло (полазећи од тих практичних искустава), до научног уопштавања и теоријског закључивања. С развојем институција државне или демократске власти, које су смениле системе аутократске власти, те институције преузеле су обавезу управљања друштвом помоћу разрађених мера и програма садржаних у стратегијама развоја посебних области. Тако се може говорити о постојању, поред војне стратегије и: државних стратегија, националних стратегија, политичких стратегија, привредних стратегија, културних стратегија, демографских стратегија и тако даље. Те кованице треба узети условно, јер је заправо реч о стратегијама друштвеног, политичког, економског и културног развоја, а унутар сваке од тих посебних стратегија сектора могу се разматрати стратегије развоја појединих грана, области и слично. Данас се под стратегијом, углавном, подразумевају: *теорија, наука или конкретан план развоја*.

Данас има много научних дисциплина у којима срећемо појам стратегије у веома различитом значењу. При том се постојећа класификација наука (за коју видимо да је пречесто подложна променама) чини готово неважном, јер овај појам има тенденцију да све више уједињује достигнућа појединих научних дисциплина и представља их у интегралном облику. Тај тренд као да је уочио, пре двадесетак година, немачки теоретичар Клаус фон Бајме који је указао на нужност бављења савремене науке стратегијом развоја и то, како у оквиру политичких, тако и економских теорија, односно у оквиру нове, редифинисане науке – политичке економије. Данас је савремена наука у великој мери превазишла препоруке овог умног политиколога, отварајући врата за профилисање стратегије као мултидисциплинарне науке. Такође, треба споменути радове домаћих теоретичара, који су, пишући о државној стратегији, а затим и о стратегији националне безбедности, истicali значај стратегије за развој неке заједнице и утицали на измештање предмета стратегије у домаћој науци из војних наука у науке одбране. На њима, али и на нама је да се у будућности позабавимо и кључним проблемом нашег друштва – непостојањем „кровне“, тј. националне стратегије.

Закључак

Чињеница је да је реформа система војног образовања представљала значајан аспект реформе система одбране и да су у њој постигнути опипљиви резултати, поред осталог, формирањем и акредитацијом Универзитета одбране, али и променама које су остварене у систему школовања, усавршавања, евалуације и обуке који је функционалан и прилагођен постојећим и будућим изазовима, ризицима и претњама безбедности, као и мисијама и задацима Војске и система одбране у целини.

Међутим, најважнији циљеви реформисања система научноистраживачке делатности у систему одбране још увек нису постигнути и наведена тема „Науке од-

бране 2011.“ даје снажан импулс у правцу разматрања различитих опција за боље позиционирање интелектуалних и креативних капацитета МО и ВС у друштву. И даље су актуелни процеси усклађивања постојеће законско-нормативне регулативе у систему одбране са стандардима Европске уније и њихова хармонизација са већ усвојеним стандардима у Републици Србији. С тим у вези, неопходно је осигурати већу мобилност наставника, студената и истраживача, квантификацију резултата њиховог рада и материјалну стимулацију научника и истраживача, систематско вођење у каријери тог кадра и обезбедити њихову већу видљивост и укљученост у развојне пројекте Републике Србије, са домаћим и страним партнерима.

Такође, неопходно је изнети снажне аргументе за бољу позицију наука одбране у систему наука у друштву, која ће уважити све специфичности ових наука, њихов интердисциплинарни (мултидисциплинарни) карактер, али и дугогодишњу традицију, значајан научноистраживачки опус штампаних дела и веома бројан и висококвалификовани научни и истраживачки кадар којим располаже систем одбране, као најважнији ресурс за развој друштва и најбољу улазницу за просперитетнију будућност.

Литература

1. Борис Николаевич Кузик: Китай-Россия 2050: стратегия соразвития, Инст. Экономический стратегии, Москва, 2006.
2. Стојковић, Б.: Различити приступи у употреби појма стратегија у савременом добу, *Војно дело*, бр 3, Београд, 2009.
3. Ernst-Christoph Meier, Klaus-Michael Nelte, Heinz-Uwe Schaefer: Woerterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld, 6. vollstaendig ueberarbeitete Auflage, Verlag E. S. Mittler&Sohn, Hamburg, Germany, 2006.
4. „Жене и мушкарци у Србији“, Републички завод за статистику, Београд, 2007.
5. Закон о научно истраживачкој делатности, *Службени гласник РС*, бр 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, Београд, 2010.
6. Закон о високом образовању у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр 76/2005, 100/2007, 7/2008, 44/2010, Београд, 2010.
7. Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама, *Службени лист СРЈ*, бр 80/94, 85/94, 74/99, „Службени лист СЦГ“, бр 44/2005, Београд, 1999. и 2005.
8. Karl Dieter Keim, Manfred Kuehn (Hrsg.), *Regionale Entwicklungskonzepte – Strategien und Steuerungswirkungen*, Arbeitsmateial Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Verlag de ARL, Hannover 2002.
9. Класификација области наука и технологије, *Службени лист СРЈ*, бр. 61/93, Београд, 1993.
10. Klaus von Beyme: *Savremene političke teorije*, „Stvarnost“, Zagreb, 1977.
11. Михаил Анатольевич Севрук: Россия: Федеральные округа и регионы (география, недра, население, религия, власть, економия, социальная сфера, достопримечательности, стратегия развития), Энциклопедия „Россия“ (4. изменённое и доп. изд.), Москва, 2007.
12. Lengrand, P.: *Introduction a` l`e`duction permanente*, UNESCO, Paris, 1970.

13. Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља, *Службени гласник РС*, бр. 112/08 и 72/09), Београд, 2008. и 2009.

14. *Правилник о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација*, акт Националног савета, број: 110-00-89/2006-1, од 26.09.2006, Београд, 2006.

15. *Правилник о поступку и начину вредновања и квантитификованом исказивању научноистраживачких резултата истраживача*, акт Националног савета за научни и технолошки развој, број: 011-00-20/2008-01, од 21.03.2008, Београд, 2008.

16. Правилник о листи стручних, академских и научних назива, Национални савет за високо образовање, *Службени гласник РС*, бр. 30/07, 112/08, 72/09, 81/10, Београд, 2007, 2008, 2009, 2010.

17. Правилник о научној делатности у Савезном министарству за одбрану и војсци Југославије, *Службени војни лист*, бр. 9/2001;

18. Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије, *Службени војни лист*, бр. 31/2008.

19. Стојановић, Р.: *Теорија привредног развоја у трећој технолошкој револуцији*, Савремена администрација, Београд, 1989.

20. Разврставање наука ради одређивања научне компететности, *Војни службени лист*, бр. 21, Београд, 10. август 2000.

21. Стратегијске смернице развоја научноистраживачке делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, *Службени војни лист*, бр. 15/2009.

22. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, *Службени гласник РС*, бр. 13/2010. Београд, 2010.

23. Стратегија националне безбедности Републике Србије, *Службени гласник Р. Србије*, број 88/09, Београд, новембар 2009.

24. Стратегија одбране Републике Србије, *Службени гласник Р. Србије*, број 88/09, Београд, новембар 2009.

25. Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије ФПН у Београду, Београд, 1980.

PLACE AND ROLE OF THE DEFENCE SCIENCE IN THE CZECH RESEARCH AND DEVELOPMENT SYSTEM

*Rudolf Urban and Martin Macko**
University of Defence, Brno, Czech Republic

This paper describes a system of the defence research and development in the Czech Republic. In the first part are introduced different models used by European countries. Czech defence system uses a so called state firm model, which is also supported by universities and scientific institutes. This model yields results but disadvantages too. Important facts are presented to support positive answer for a question why have a defence research system.

Key words: research, science, defence, system, university, defence research.

Reasons for supporting of the science

Basic questions for solving the topic of this paper are: Why defence science? Is it necessary to separate defence and civil research? Why science at the university? Why military science at the military university? To help answer these questions it is useful to show the results of the Global Competitiveness database. The Global Competitiveness Report's competitiveness ranking is based on the Global Competitiveness Index (GCI) (1), developed for the World Economic Forum by Sala-i-Martin and first introduced in 2004.

Nowadays 139 countries of the world are assessed in 12 main categories (public administration, infra-structure, macro-economic stability, health care, educational system, functioning of goods and service market, labour market, financial sector, level of technological development, market size, enterprise environment, and innovation).

Each of the categories is assessed individually and the final index is the mean of all 12 assessments. The rankings are calculated from both publicly available data and the Executive Opinion Survey, comprehensive annual survey conducted by the World Economic Forum together with its network of Partner Institutes (leading research institutes and business organizations) in the countries covered by the study. High number, over 13,500 business leaders were participated in 139 economies in 2010. The survey is designed to capture a broad range of factors affecting an economy's business climate.

* Brig. General Prof. Eng. Rudolf Urban, CSc. rudolf.urban@unob.cz; Col. Assoc. Prof. Eng. Martin Macko, CSc. martin.macko@unob.cz

Table 1 – GCI 2010 Rank Score

Country/Economy	GCI 2010		Change 2009–2010
	Rank	Score	
Switzerland	1	5,63	0
Sweden	2	5,56	2
Singapore	3	5,48	0
United States	4	5,43	-2
Germany	5	5,39	2
Japan	6	5,37	2
Finland	7	5,37	-1
Netherlands	8	5,33	2
Denmark	9	5,32	-4
Canada	10	5,30	-1
Hong Kong SAR	11	5,30	0
United Kingdom	12	5,25	1
Taiwan, China	13	5,21	-1
Norway	14	5,14	0
France	15	5,13	1

The Finland and the Czech Republic are very similar countries as regards the number of population or industry. Comparison of the attitude to science and research in the Czech Republic and Finland (Figure 2) declares a reason that puts Finland among ten best countries in GCI Rank Score. **Except average growth of GDP all Finland parameters are 2-3 times better than Czech.** This fact is significant, it shows a value of the science and its influence in monitoring area.

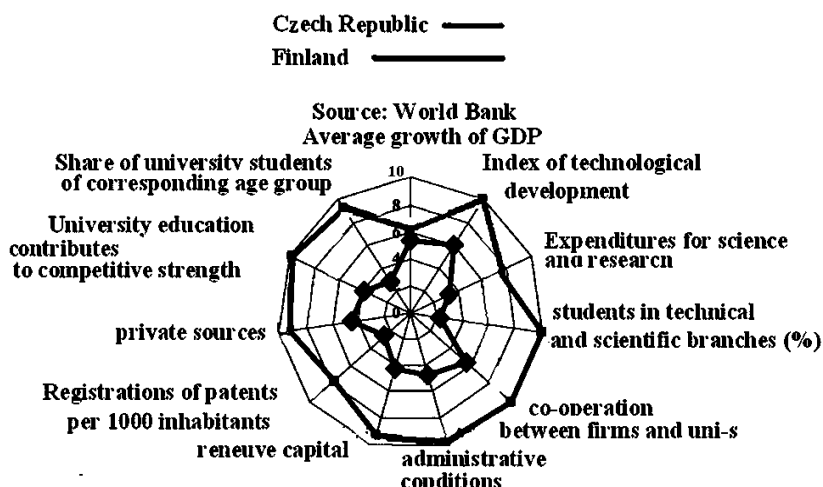

Figure 1 – GCI Czech Finland comparison

European attitude and models for defence research and development

EU statement related to science, research and innovations: „Countries with developed science, research and innovations are the most dynamic ones and they determine the direction of global development“. Prosperity and competitive strength, and consequently the living standard of inhabitants, depend more and more on how successful the governments are in creating conditions for science which increases innovation power. Countries which become only passive receivers of new technologies are getting in a less and less favourable position in global economic competition.

It is mostly the universities connected with companies ensuring the knowledge transfer and market success which become the centres of innovation power growth.

Defence research models

There are four basic models of the defence science and research system. It is usually called research and development (R&D) system in European countries, but word “research” can be understood differently: mostly described advancement of the science theory and its practical application. The development is usually separated from production which is role of the military firms.

a) **Military model** – science and research are executed by arms institutes (Germany, France, Italy, Spain), research workplaces are parts of acquisition systems (Germany - BWB, France - DGA). This system is exploited by USA too and firms and institutes are parts of arms service.

b) **Agency model** – science and research are carried out by agencies co-operating with MoD (Sweden – FOI Agency, the Netherlands – TNO Agency, United Kingdom – Quinetic Agency). An agreement arises at the beginning of the cooperation between state and agency. By agencies are created analyses for future predictions in security area too.

c) **Model of state universities and state firms** – science and research are carried out in the framework of state enterprises and universities alongside decisive production programme (Belgium, Czech Republic, Denmark, Finland, Portugal, Austria, Greece, Ireland, Hungary, Slovakia, Slovenia). A civil research activities isn't often separated from defence research and cardinal military production is taken by firms.

d) **University model** – means research is executed by military universities (Estonia, Lithuania, Latvia, Cyprus, Malta). European union plays an important role in defence research area from 2004. EU supports effort of the EU participants by way of the European Defence Agency (EDA). The goal of the EU is an arrangement of european security by common effort of EU participants.

Every country adapts its own conditions to realize a defence research system. The third model is used in the Czech Republic.

Czech Research System and Position of the Defence Research and Development

The Czech Research and Development system is presented on the figure 2. The government supports research by financial budget, which is divided between so called determined purpose and institutional support. The government determines a priority of the state research and gives a budget out to grantors. Nowadays Czech Republic has 22 grantors (ministries, agencies), but a reform of the research system starts with reducing the number of grantors to 13.

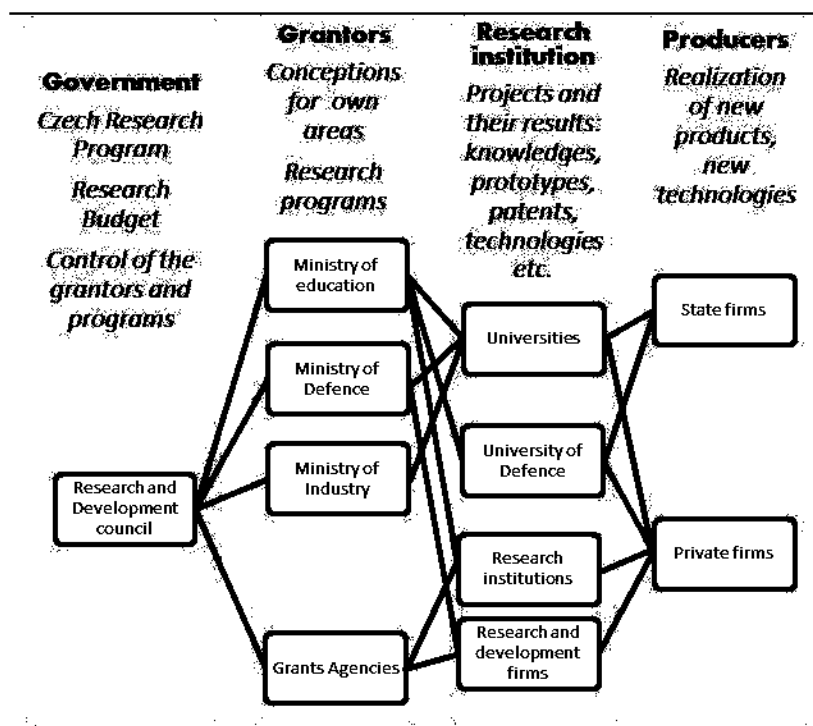

Figure 2 – Czech Research System

In Czech Republic starts a „Reform of science, research and innovations“. It has 7 objectives:

- Simplification of research and development support
- Significant reduction in the number of grantors
- Support of excellence in research, its preferential treatment and application of its results for innovations.
- Conditionality of science and research support by co-operation with the users of science and research results

- Implementation of a more flexible organizational structure of public research.
- Ensuring the experts for research, development and innovations.
- Intensive integration of the Czech Republic into international co-operation in research, development and innovations.

Structure of the Czech Research System

Defence research in the Czech Republic is provided by University of Defence, Military Institutes (topography, health service, history) and Informatics Agency (Fig. 3).

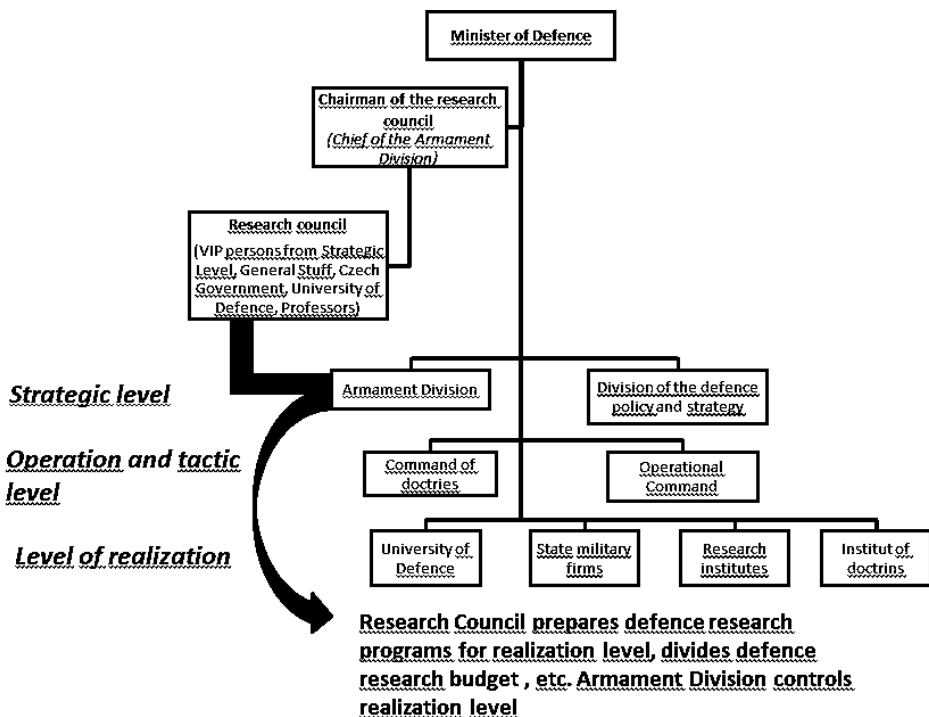

Figure 3 – Structure of the Czech Defence Research System

The Armaments Division of MoD is a concept, standard-creating and managing body of the Ministry of Defence for securing the process of strategic acquisition within the defence department. In addition, it ensures development of armaments systems, planning of the armaments, administration of related programmes, implementation of pilot and strategic projects in armaments, infrastructure and a programme of joint NATO investment (NSIP – NATO Security Investment Programme) within the defence department. The Division is, moreover, in charge of research and development of defence technology and for harmonisation with NATO and EU member countries in armaments policy.

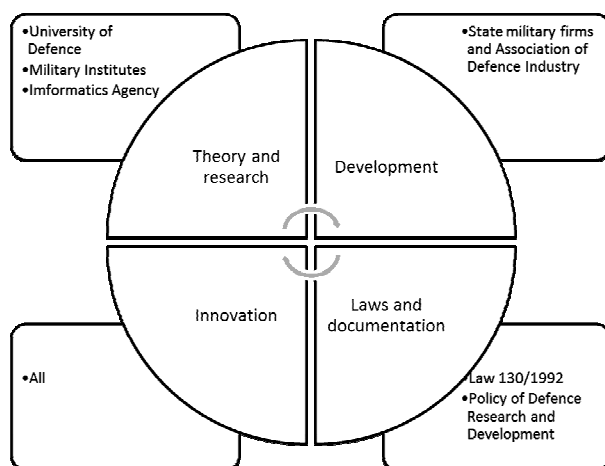

Figure 4 – Czech defence research system

According to Policy of Defence Research and Development in the Czech Republic, in the framework of new programmes, the following objectives are presented:

Reconnaissance, collection, evaluation and distribution of intelligence information, Network Enabled Capability (NEC), Cartographic support of forces in operations, Protection of information and communication systems against cyber attacks (Cyber Defence), CBRN detection and neutralization and protection against them, Anti-missile defence, Protection of forces; mine, explosive and IED detection and elimination, Field health service support in the operations outside the Czech Republic, Non-traditional sources for logistic support of participation in, etc.

Objectives are realized in these programmes:

907020 – Ambition – public commission (research); support of the development of areas in which the Czech Armed Forces achieve significant results – budget **3,24 mil. euro**

907040 – Innovation – public commission (development, innovation); support of innovation technologies in the framework of the modernization of the Czech Armed Forces - budget **3,46 mil. euro**

907010 – Technology – public competition in development, research and innovations – development of state-of-arts defence technologies – budget **1,6 mil. euro**

The Role and Place of the University of Defence in „Policy of Applied Defence Research by 2015“

University of Defence is a centre of defence research in the Czech Republic. The research and development policy follows the Czech government decrees and laws related to research and development primarily within the University of Defence scope. It is particularly detailed in the research projects of the faculties and institutes, structured research administered by the responsible Czech military agencies, external and internal projects of the declared programs and the requirements made by the Army of the Czech Republic, government administration and defence industry.

The UoD academic staff are involved in defence research projects, technical science development projects, research projects and special research projects of colleges and universities. They are involved in the projects of the national and international grant agencies, NATO research institutions mainly on research and development programmes under process. The full- and associated professors work also for other international institutions responsible for research, standardisation acts, etc. Students, primarily of doctoral but master's degree programs as well, are widely involved in the research and development too. In the Policy of Applied Defence Research is mentioned: "...the institutions, especially the University of Defence, will be promoted to increase their potential for solving projects of defence science and research ...The University of Defence will be a base for achieving significant results in the area of defence science and research, as well as it will create environment for training new research workers ...the Department of Armament of MoD will conduct regular meetings (at least once a year) with the Rector of the University of Defence, with directors of subsidized organizations and state enterprises which deal with defence research ... for the purposes of co-ordination and putting into practice the Policy of Science and Research..."

The Overview of Scientific Projects at University of Defence in 2011:

In the Czech Republic – **22** state research projects, **30** projects of defence research, **33** grants outside defence sector.

Abroad: **3** EU scientific projects, **1** project with France, **1** innovation project supported by ESF, **1** EU grant – 7th Framework Programme.

Conclusion

Czech research model, which provides defence research by cooperation of universities, science institutions and state firms is functional. According to law about education Universities as the highest level of educational system are top centres of scholarship, independent knowledge and creative activities and they play a key role in scientific, cultural, social and economic development of the society. This is the reason, why science is provided on the universities. Military university is on the top of the defence research, continuously develops different defence branches, tutors young scientists and is able to solve defence research projects. It is EU effort (as well as the effort of each country) to enlarge and strengthen research bases to ensure higher living standard or higher defence capability (e.g. of the Armed Forces).

References

1. <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>. *World Economic Forum*. [Online] The Centre for Global Competitiveness and Performance, March 28, 2011.
2. MACKO, Martin – ONDRYHAL, Vojtěch – DO, Petr. *Informační portál výzkumu, vývoje a inovací na Univerzitě obrany*. Software. University of Defence. 2010.
3. <http://www.vyzkum.cz>. *Rada pro výzkum, vývoj a inovace*. [Online], March 27, 2011.
4. Ministry of Defence. *Policy of Defence Research and Development in the Czech Republic 2011–2015*. State document. Praha. 2010.
5. **ACT No. 130/2002 Coll.** on the Support of Research and Development from Public Funds and on the Amendment to Some Related Acts.
6. **ACT No. 111/1998 Coll.** on the University education.

МЕСТО И УЛОГА НАУКА ОДБРАНЕ У СИСТЕМУ ЗА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД И РАЗВОЈ ЧЕШКЕ РЕПУБЛИКЕ*

Rudolf Urban и Martin Macko**

Универзитет одбране, Брно, Чешка Република

У овом чланку описује се систем научноистраживачког рада и развоја у области одбране у Чешкој Републици. У првом делу приказани су различити модели који се користе у европским земљама. Систем одбране Чешке користи такозвани модел државних фирми, који подржавају и универзитети и научни институти. Тај модел даје резултате, али има и недостатака. Приказане су важне чињенице које подржавају позитиван одговор на питање зашто треба имати систем за научноистраживачки рад у области одбране.

Кључне речи: *истраживање, наука, одбрана, систем, универзитет, научноистраживачки рад у области одбране.*

Разлози за подржавање науке

Основна питања за разраду теме овог рада су: Зашто војна наука? Да ли је неопходно да се одвајају војни и цивилни научноистраживачки рад? Зашто наука на универзитету? Зашто војна наука на војном универзитету? Као помоћ у одговарању на ова питања корисно је да се прикажу резултати базе података о глобалној конкурентности. Позиција на лествици конкурентности у Извештају о глобалној конкурентности заснива се на Индексу глобалне конкурентности (*Global Competitiveness Index – GCI*) (1), који је за Светски економски форум израдио *Sala-i-Martin* и први пут га увео 2004. године.

Данас се 139 земаља света оцењује у 12 главних категорија (државна управа, инфраструктура, макроекономска стабилност, здравствена заштита, образовни систем, функционисање тржишта робе и услуга, тржиште рада, финансијски сектор, степен технолошког развоја, величина тржишта, пословно окружење и иновације).

Свака категорија оцењује се појединачно, а коначни индекс је средња вредност свих 12 процена. Позиција на лествици прорачунава се из јавно доступних података и Прегледа мњења извршних органа (*Executive Opinion Survey*), свеобухватног годишњег анкетног истраживања које спроводи Светски економски форум заједно са својом мрежом партнерских института (водеће истраживачке установе и пословне организације) у земљама обухваћеним овом студијом. У 2010. години учествовао је велики број, више од 13.500 водећих привредника у 139 економија. Циљ овог истраживања је да обухвати велики број разних фактора који утичу на привредну и пословну климу.

* Са енглеског језика текст је превела Душанка Пивљанин.

** Бригадни генерал Рудолф Урбан, rudolf.urban@unob.cz; пуковник Мартин Мацко, martin.macko@unob.cz.

Табела 1 – Позиције на лествици GCI 2010

Земља/Економија	GCI 2010		Промене 2009–2010
	Позиција	Резултат	
Швајцарска	1	5,63	0
Шведска	2	5,56	2
Сингапур	3	5,48	0
Сједињене Државе	4	5,43	-2
Немачка	5	5,39	2
Јапан	6	5,37	2
Финска	7	5,37	-1
Холандија	8	5,33	2
Данска	9	5,32	-4
Канада	10	5,30	-1
Хонг Конг САР	11	5,30	0
Уједињено Краљевство	12	5,25	1
Тајван, Кина	13	5,21	-1
Норвешка	14	5,14	0
Француска	15	5,13	1

Финска и Чешка Република су земље које имају велике сличности када се ради о броју становника или привреди. Упоредивање става према науци и истраживању у Чешкој Републици и Финској (слика 2) указује на разлог који Финску ставља међу десет најбоље ранжираних земаља на лествици GCI. Осим по просечном расту БДП-а, сви параметри Финске су 2–3 пута бољи од чешких. Та чињеница је значајна јер показује вредновање науке и њен утицај у области у којој се врши мониторинг.

Чешка Република _____
Финска _____

Извор: Светска банка
Просечан раст БДП

Слика 1 – Поређење GCI Чешке и Финске

Европски став и модели за научноистраживачки рад и развој у области одбране

Изјава ЕУ која се односи на науку, истраживање и иновације: „Земље са развијеном науком, истраживањем и иновацијама јесу најдинамичније земље и оне одређују правац глобалног развоја“. Просперитет и конкурентна способност, па према томе и животни стандард становника, зависе све више од тога колико су владе успешне у стварању услова за науку која повећава иновативну способност. Земље које постају само пасивни примаоци нових технологија доспевају у све неповољнији положај у глобалној економској конкуренцији.

Центри за раст иновативне способности постају углавном универзитети који су повезани са компанијама које осигуравају трансфер знања и успех на тржишту.

Модели истраживања у области одбране

Постоје четири основна модела система за научноистраживачки рад и развој у области одбране. У европским земљама он се обично назива систем за истраживање и развој (*research and development – R&D*), али реч „истраживање“ (*research*) може да се схвати различито: највише описивани напредак научне теорије и његова практична примена. Развој (*development*) се обично одваја од производње, што је улога војних фирми.

а) **Војни модел** – научноистраживачким радом баве се родовски институти (Немачка, Француска, Италија, Шпанија), истраживачка радна места део су аквизиционих система (Немачка – *BWB*, Француска – *DGA*). Тај систем користи се и у САД, а фирме и институти су у саставу родова.

б) **Агенцијски модел** – научноистраживачки рад реализују агенције које сарађују са Министарством одбране (Шведска – *FOI* агенција, Холандија – *TNO* агенција, Уједињено Краљевство – *Quinet* агенција). На почетку сарадње између државе и агенције потписује се споразум. Агенције израђују и анализе за предвиђања будућности у области безбедности.

ц) **Модел државних универзитета и државних фирми** – научноистраживачки рад одвија се у оквиру државних предузећа и универзитета упоредо са одлучујућим производним програмом (Белгија, Чешка Република, Данска, Финска, Португалија, Аустрија, Грчка, Ирска, Мађарска, Словачка, Словенија). Цивилне истраживачке делатности често нису одвојене од научноистраживачког рада у области одбране и најважнију војну производњу преузимају фирме.

д) **Универзитетски модел** – научноистраживачки рад обављају војни универзитети (Естонија, Литванија, Летонија, Кипар, Малта). Од 2004. године Европска унија има важну улогу у области истраживања за потребе одбране. Европска унија подржава напоре чланица ЕУ путем Европске одбрамбене агенције (*European Defence Agency – EDA*). Циљ ЕУ је уређење европске безбедности заједничким напорима чланица ЕУ.

Свака земља прилагођава властите услове за реализовање система научноистраживачког рада у области одбране. У Чешкој Републици користи се трећи модел.

Чешки систем научноистраживачког рада и положај истраживања и развоја у области одбране

Чешки систем истраживања и развоја приказан је на слици 2. Влада подржава научноистраживачки рад финансијским средствима из буџета, која се деле између такозване одређене намене и институционалне подршке. Влада одређује приоритет државног научноистраживачког рада и даје буџет даваоцима дотација. Данас Чешка Република има 22 даваоца дотација (министарства, агенције), али с отпочињањем реформе система научноистраживачког рада број давалаца дотација смањен је на 13.

Слика 2 – Чешки систем научноистраживачког рада

У Чешкој Републици је започета „Реформа науке, истраживања и иновација“. Она има седам циљева:

- поједностављивање подршке истраживању и развоју;
- знатно смањење броја давалаца дотација;
- пружање подршке успешности у истраживању, њен приоритетни третман и примена њених резултата за иновације;
- условљеност подршке научноистраживачком раду сарадњом са корисницима резултата научноистраживачког рада;

- имплементација флексибилније организационе структуре јавног научноистраживачког рада;
- обезбеђење стручњака за истраживање, развој и иновације;
- интензивно укључивање Чешке Републике у међународну сарадњу у области истраживања, развоја и иновација.

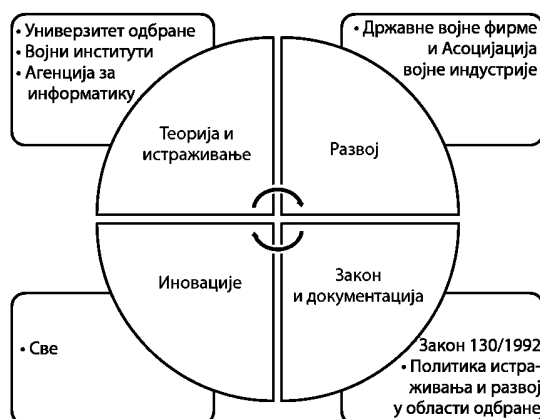
Структура чешког система научноистраживачког рада

Истраживање у области одбране у Чешкој Републици обезбеђују Универзитет одбране, војни институти (за топографију, здравствену заштиту, историју) и Агенција за информатику (слика 3).

Слика 3 – Структура чешког система научноистраживачког рада у области одбране

Управа за наоружање при МО је тело за израду концепција и стандарда и за управљање у оквиру Министарства одбране, које обезбеђује процес стратешких набавки у оквиру сектора за одбрану. Поред тога, она обезбеђује развој система наоружања, планирање наоружања, спровођење сродних програма, имплементацију пилот и стратешких пројеката у области наоружања, инфраструктуре и програм заједничких инвестиција НАТО (*NSIP – NATO Security Investment Programme*) у оквиру сектора за одбрану. Управа је, штавише, надлежна за истраживање и развој у области технологије одбране и за усаглашавање са земљама чланицама НАТО и ЕУ у области политике наоружања.

Слика 4 – Чешки систем научноистраживачког рада у области одбране

У складу са Политиком истраживања и развоја у области одбране у Чешкој Републици, у оквиру нових програма представљени су следећи циљеви: извиђање, сакупљање, процена и дистрибуција обавештајних података; мрежна способност (*Network Enabled Capability – NEC*); картографска подршка снага у операцијама; заштита информационих и комуникационих система од сајбер напада (Сајбер одбрана); детекција и неутрализација АРХБ средстава и заштита од њих; противракетна одбрана; заштита снага; детекција и уништавање мина, експлозива и импровизованих експлозивних направа; подршка пољске санитетске службе у операцијама ван Чешке Републике; нетрадиционални извори за логистичку подршку итд.

Циљеви се реализују по следећим програмима:

907020 – Амбиција – државна комисија (истраживање); подршка развоја области у којима оружане снаге Чешке постижу значајне резултате – буџет 3,24 мил. евра;

907040 – Иновације – државна комисија (развој, иновације); подршка иновационим технологијама у оквиру модернизације оружаних снага Чешке – буџет 3,46 мил. евра;

907010 – Технологија – јавно надметање у развоју, истраживању и иновацијама – развој најсавременијих одбрамбених технологија – буџет 1,6 мил. евра.

Улога и место Универзитета одбране у „Политици примењеног истраживања у области одбране до 2015“

Универзитет одбране је центар научноистраживачког рада у области одбране у Чешкој Републици. Политика истраживања и развоја прати уредбе и законе чешке владе који се односе на истраживање и развој, првенствено у оквиру Универзитета одбране. То је нарочито прецизирано у научноистраживачким пројектима факултета и института, структурном истраживању којим управљају надлежне чешке војне агенције, екстерним и интерним пројектима дефинисаних програма и захтевима које поставља Војска Чешке Републике, државна управа и војна индустрија.

Наставно особље Универзитета одбране укључено је у научноистраживачке пројекте из области одбране, техничке научноразвојне пројекте, научноистраживачке пројекте и

специјалне научноистраживачке пројекте колеџа и универзитета. Ангажовано је у пројектима националних и међународних агенција које обезбеђују дотације, научноистраживачких институција НАТО, углавном на програмима истраживања и развоја који су у току. Редовни и ванредни професори такође раде за друге међународне институције надлежне за научноистраживачки рад, акта за стандардизацију итд. Студенти, пре свега на докторским, али и на магистарским програмима студија, такође су укључени у истраживање и развој. У Политици примењеног истраживања у области одбране стоји „...да ће институције, а нарочито Универзитет одбране, бити промовисани како би повећали свој потенцијал за решавање научноистраживачких пројеката у области одбране [...] Универзитет одбране биће база за постизање значајних резултата научноистраживачког рада у области одбране, а ствараће и окружење за обуку нових научноистраживачких радника [...] Сектор за наоружање при Министарству одбране одржаваће редовне састанке (бар једанпут годишње) са ректором Универзитета одбране, са директорима субвенционисаних организација и државних предузећа који се баве истраживањем у области одбране [...] у сврхе координисања и реализације Политике научноистраживачког рада у пракси...“.

Преглед научних пројеката на Универзитету одбране у 2011. години:

– у Чешкој Републици – 22 државна научноистраживачка пројекта, 30 научноистраживачких пројеката у области одбране, 33 дотације ван сектора одбране;

– иностранству – 3 научна пројекта ЕУ, 1 пројекат са Француском, 1 иновациони пројекат који подржава ESF, 1 дотација ЕУ – Седми оквирни програм (7th Framework Programme).

Закључак

Чешки модел научноистраживачког рада, који обезбеђује научноистраживачки рад у области одбране кроз сарадњу са универзитетима, научним институцијама и државним фирмама је функционалан. У складу са законом о образовању, универзитети као највиши ниво образовног система представљају врхунске центре учености, независног знања и креативних делатности и имају кључну улогу у научном, културном, друштвеном и економском развоју друштва. То је разлог зашто се наука обезбеђује на универзитетима. Војни универзитет је на врху научноистраживачког рада у области одбране, континуирано развија разне гране одбране, делује као тутор за младе научнике и у могућности је да решава истраживачке пројекте у области одбране. Европска унија улаже напоре (као што ради и свака земља) да прошири и ојача научноистраживачке базе како би се осигурали виши животни стандард или веће одбрамбене способности (оружаних снага, на пример).

Литература

1. <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>. Светски економски форум. [Онлине] Центар за глобалну конкурентност и учинак, 28. март 2011.
2. МАСКО, Martin – ONDRYHAL, Vojtěch – DO, Petr. *Informační portál výzkumu, vývoje a inovací na Univerzitě obrany*. Софтвер. Универзитет одбране. 2010.
3. <http://www.vyzkum.cz. Rada pro výzkum, vývoj a inovace>. [Онлине], 27. март 2011.
4. Ministry of Defence. *Policy of Defence Research and Development in the Czech Republic 2011-2015*. Државни документ. Праг. 2010.
5. ЗАКОН бр. 130/2002, Збирка, о подршци истраживању и развоју из јавних фондова и о допунама и изменама неких сродних закона.
6. ЗАКОН бр. 111/1998, Збирка, о универзитетском образовању.

DEFENCE SCIENCES: DO THEY EXIST?

Peter Lodewyckx*

Royal Military Academy, Brussels, Belgium

There is a lot of discussion on the place of defence or military sciences in the larger framework of “science”. In this presentation we will show that defence sciences, as such, do not exist. What we call defence sciences are in fact “normal” sciences used to attain military objectives through military applications. This is the case as well in technical and engineering sciences as in human sciences. This will be illustrated by several examples. As a result, military sciences should not look for a separate place or invent their own for a: they can find their place, and are even necessary, in “civil” frameworks such as the European Commission Framework 7. This will also be illustrated by the participation of the Belgian Royal Military Academy in such international projects.

Key words: *defence sciences, military applications, international projects.*

Definition of Military Sciences

First of all, if one wants to discuss a subject it has to be well-defined. So let us have a look at some definitions. Those to be found in dictionaries and encyclopaedias are rather general and do not help us very much in understanding the nature of military sciences:

- “The discipline dealing with the principles of warfare” (Webster)
- “The academic study of the principles and procedures of warfare” (Encarta) If we turn to internet sources, definitions become a bit more elaborate, even though not always 100% consistent: “Military science concerns itself with the study of the diverse technical, psychological, and practical phenomena that encompass the events that make up warfare, especially armed combat. It strives to be an all-encompassing scientific system that if properly employed, will greatly enhance the practitioner’s ability to prevail in an armed conflict with any adversary. To this end, it is unconcerned whether that adversary is an opposing military force, guerrillas or other irregulars, or even knows of or utilizes military science in return.” (WordIQ)
- “Military science is the process of translating national defence policy to produce military capability by employing military scientists, including: theorists, researchers, experimental scientists, applied scientists, designers, engineers, test technicians, and military personnel responsible for prototyping. In so doing, military science seeks to interpret policy into what military skills are required, which, by employing military concepts and military methods, can use - military technologies, military weapon systems, and other military equipment to produce req-

* Colonel Peter Lodewyckx, PhD, MSc, Vice-Rector, Royal Military Academy, Brussels, Belgium. Peter.Lodewyckx@rma.ac.be

uired military capability. Military science involves creation of theories, concepts, methods and systems applicable to the functions and activities of the armed forces, usually undertaken to increase overall military capability by increasing efficiency, effectiveness and simplicity of complex concepts, methods and systems used in military operations in peace during a war. Military science is the means by which military personnel obtain military technology, weapons, equipment and training to satisfactorily provide military capability as required by the national defence policy to achieve specific strategic goals [...]" (Wikipedia)

Finally, let us have a look at the specialists. On the website of the International society of military sciences we find the following text:

- The Austrian National Defense Academy, The Royal Military College of Canada, the Royal Danish Defense College, The Finnish National Defense University, the Netherlands Defense Academy, the Norwegian Education Command, the Swedish National Defense College, and the Baltic Defense College established in October 2008 a society intended to further research and academic education in military arts and sciences in the broadest sense.

The purpose of this organization is to build a network for the creation, development, exchange and diffusion of research and knowledge about war, conflict management and peace support efforts. [...]. Activities include communications and publications to support a research network within topics such as: war studies; military history; military technology; command and control, leadership and basic competence; law & ethics; security, defence policy and strategy; armed forces and society; and defence economics and management [...].

What are the common denominators in all these definitions? First of all, the abundant use of the word "military": military technology, military history, military concepts, ... This is the most strongly represented in the ultimate goal: in all three internet definitions the purpose of military sciences is very clear: it is a means to win wars. Wars, of course, being seen in the broadest, modern sense, i.e. including conflict management, peace support etc. So, basically, military sciences could be defined as:

"Typically military sciences necessary to achieve the required military capabilities to achieve the military goals set by the Government."

This definition presents however one flaw: it still does not explain the nature of these military sciences. Some parts of it are revealed in the various definitions: military history; military technologies, military weapon systems, command and control, psychology, leadership, law & ethics, security, defence policy, strategy, armed forces and society; defence economics, management. As one can see, when we try break down military sciences to its individual building blocks we do find a lot of sciences without the word "military" in their name. If we go even further, as we will see in the next chapters, even the ones that are still named "military" in this enumeration will loose this adjective when, in turn, we break them further down to their basic sciences.

Relation Between Military and Technical Sciences

In the previous chapter we were still "stuck" with military technology and military weapon systems. At first, the difference between military and civilian systems seems obvious: military build weapon systems, civilians do not (for the purpose of clarity we will temporarily forget, for the time being, about police forces and other law enforcement agencies). But just how do you build a weapon system? Let us take the example of a battle tank. What are its main features? I guess we can all more or less agree on: fire power, protective armour, mo-

bility and CISS (communication & information systems and sensors). Let us examine them in detail. First of all fire power, undoubtedly the most “military” requirement. But, what sciences do you need to make a gun? Apart from casting techniques, electronics etc.... it essentially comes down to internal and external ballistics.

Internal ballistics being chemistry meets physics. External ballistics is all about aerodynamics and flight mechanics. Nothing typically military there. Perhaps we have better luck with the protective armour. However, this is a marriage between material science (metal alloys) and basic mechanics (impact angle). Mobility then? No real difference between the motor, gearbox and suspension of a tank and a heavy duty vehicle in e.g. road construction. As for communication & information systems and sensors, no doubt all these are common technologies, painted khaki. Is this perhaps typical for technical and engineering sciences?

Relation Between Military and Human Sciences

Let us have a look at alpha-sciences. Military history is, for most of us, the single best example of a typically military science. Or is it not? Is military history just one aspect of history, an aspect that cannot be understood properly without its bigger historical and sociological context? Just try to understand commanders’ decisions at low and high level, without taking into account the “non-military” environment. We have several examples from the current day history (Afghanistan, Iraq) or from a long time ago. How are you going to wage war in Afghanistan if you do not understand the complex tribal sociological, economical and political situation? And if you go back in time: try to explain the manoeuvres and the strategical and tactical choices made by the Roman generals during civil wars. You will find they have little to do with military arguments but everything with politics, sociology and economics.

Another typical military domain: law of armed conflicts – the *ius ad bellum* and *ius in bello*. I will be very brief on that: I believe that this has become the centre point of military operations in this day and age. The laws of armed conflicts and, by extrapolation, the ethics of warfare dictate our military operations in a very large sense. But if we have a closer look to these laws and rules, we quickly find they are not “military” at all. At best, they are translations of commonly accepted human rights to specific cases. E.g. rights of prisoners translated into the rights of prisoners of war. This is not at all surprising, given the ever blurrier frontier between war, (counter-) insurgency, terrorism and international crime.

Specificity of Military Sciences

So, is the conclusion to forget about military sciences? Is there nothing typical about the science in our profession? Yes, there is: as it was explained earlier, the specificity lies in the ultimate goal – winning wars. So, we are not interested in ballistics, material science or mechanics, we are interested in a combat vehicle.

Military sciences is all about integrating various, non military, scientific disciplines to achieve a military goal. The technical example of the combat vehicle is straightforward. But the finest example is, in my opinion, the notion of leadership.

Even though the military does not hold a monopoly on leadership, it is clear that it is the first and most important factor in an armed conflict. Leadership, or the lack of it, will

determine, more than any other factor, the outcome of a military struggle. It is not so easy to find a straightforward definition of leadership. But its various aspects, e.g. exemplary behaviour or social consciousness, can be easily recognized as being part of classical human sciences: psychology, pedagogy, ethics and sociology.

As the military sciences are the result of a combination of civilian sciences in order to achieve a military goal, this integration can only be achieved by a specialist: the military scientist. This does not necessarily mean this military scientist has to be a specialist in every branch of science. Anyway, this has become impossible: the rapid development of sciences has made the *Uomo universale* or *Renaissance man* a species as extinct as the dinosaurs. He can be, and preferably is, a specialist in one of these sciences. But his most important feature is that he has to be able to translate the military goals into military scientific targets which, in turn, can be transformed into general science objectives.

Military Sciences as Initiator for Civilian Sciences

Previously, it was demonstrated that pure military sciences do not exist. This does not mean that science for military purposes can not have a significant influence on science as a whole. Many specific sciences were invented or developed for military purposes, only to be adapted for and taken over by civilian applications. Some examples:

- Leadership: especially in the Far East, courses on military leadership, strategy, etc.... are followed by captains of industry. The works of Sun Tzu being mandatory reading for everyone who wants to survive in the cut-throat jungle of international business.

- For centuries, developments in cryptography have been made under the impulse of military needs, even though from the earliest times diplomats and merchants have understood its merits. Nowadays we see that many advances in this field are due to the need to secure internet transactions rather than military communications.

- Ergonomics are rarely associated with the military. You are not supposed to feel comfortable in an armoured combat vehicle. But the origins of ergonomic instruments design lie with the British military engineers trying to minimise pilot error in the early days of World War II by adapting the cockpit of their fighter planes.

- Last but not least, the flagship of military sciences: quality assurance. Long before anyone talked about ISO 9000, certification or accreditation, the military (spearheaded by the US) developed the scientific notion of production quality, obliged firms to have quality assurance systems and quality plans, and introduced quality control measures and certification standards. Nowadays, this has been overtaken by industry, to the point where military organizations have to send people to civilian courses to get to know the scientific principles of quality and quality assurance...

Participation in Civil Research Frameworks

Finally, everyone realises that nowadays science and research are not conducted any more by one lonely scientist or even one research group. Research has become international and interdisciplinary. Not in the least in the light of burden sharing and/or participation in tran-

snational research programs. From the previous paragraphs it is clear that the interdisciplinary part does not chock the military scientist. On the contrary, we have seen that military sciences are in the first place interdisciplinary and all about the integration of several different disciplines. The situation is quite different regarding the international aspect. Sharing knowledge with foreign military partners, let alone civilian institutions, is not really something natural for a military scientist. I would even say that it goes completely against his primary goal: equipping his own government with the necessary tools to achieve its military goals. However, there are at least two reasons to overcome this cold water fear for international cooperation.

The first one is straightforward: the times we use military power as a nation, become scarcer and scarcer. We operate under the umbrella of the UN, NATO, EU... and are, not seldom, deployed together with civilian agencies that are confronted with the same technical and operational problems as the military.

The second one lies in the nature of the military sciences: they do not exist! As a result, military scientist can fully participate in international research programs on the fundamental sciences in which the military sciences can be broken down. This can be illustrated by some of the international projects the Belgian Royal Military Academy has been involved in over the last few years:

- FRESP: this EU-FP7-Security project focuses on respiratory protection for first responders under different conditions, including terrorist attacks. From the nine partners, RMA is the only military one. It is clear that the specific knowledge in the niche of CBRN defence by the RMA is of great help to the project. But the integration of the protection against chemical warfare agents and toxic industrial chemicals sought after by the project also has an undeniable value for the CBRN protection knowledge of the Belgian Defence and for future developments or purchases of CBRN protection equipment.

- VIEW-FINDER: this EU-FP6 project aimed at the development of data-gathering robots for use in rescue operations (fire, chemical hazards, etc....). Here the typical military knowledge of integrating systems present in the RMA was put to good use. But such robots could also be very useful in combat circumstances.

- SPIN: this project from the European Space Agency wants to gather information on the impact of extreme circumstances on the physiological and psychological behaviour of man (e.g. astronauts). The RMA contributed in the fields of data exchange and stress psychology. The findings of this project are now translated to certain groups of military personnel, e.g. fighter pilots.

From these examples it is clear that the specific knowledge of military scientists in particular niches is not only welcome, but even sought after in international "civil" research programs. In turn, the outcome of such projects can easily be adapted and put to good use in typically military applications and circumstances.

Conclusions

Military sciences, as such, do not exist. They are just a combination of normal sciences, used in a military context to achieve military goals. This enables military researchers to integrate themselves in an (inter)national scientific cooperation in these general sciences. By combining the findings and the scientific outcome of these groups, and by applying them in a much narrower, military, context, it is possible to achieve the specific military and political goals that are nationally established.

НАУКА ОДБРАНЕ: ДА ЛИ ПОСТОЈЕ?^{*}

Peter Lodewyckx^{**}

Краљевска војна академија, Брисел, Белгија

О месту наука одбране или војних наука у ширем оквиру „науке“ данас се много расправља. У овом излагању показаћемо да војне науке, као такве, не постоје. Оно што називамо војним наукама у ствари су „нормалне“ науке које се користе за постизање војних циљева кроз војне примене. То је случај како са техничким, тако и са хуманистичким наукама, што ће бити илустровано са неколико примера. Сходно томе, војне науке не би требало да трагају за посебним местом или измишљају властито, јер могу да нађу своје место, па чак су и неопходне, у „цивилним“ оквирима, као што је, на пример, 7. оквирни програм Европске комисије, што ће, такође, бити илустровано учешћем белгијске Краљевске војне академије у таквим међународним пројектима.

Key words: *војне науке, војне примене, међународни пројекти.*

Дефиниција војних наука

Дефиниције војних наука које се могу наћи у речницима и енциклопедијама прилично су уопштене и нису од велике помоћи за разумевање природе тих наука. Тако, на пример, по Вебстеру (*Webster*), војна наука је „дисциплина која се бави начелима ратовања“, а по Енкарти (*Encarta*) „академска студија начела и поступака ратовања“.

У изворима на интернету дефиниције су разрађеније, иако нису увек потпуно доследне. Тако се може наћи следећа дефиниција: „Војна наука бави се проучавањем разних техничких, психолошких и практичних појава које обухватају догађаје који чине ратовање, нарочито оружану борбу. Она тежи да буде свеобухватни научни систем који ће, ако се правилно користи, умногоме унапредити способност практичара да оствари превласт у оружаном сукобу са противником. У том смислу, није важно да ли је тај противник супротстављена војна сила, герила или други нерегуларни састави, или с друге стране чак познаје или користи војну науку“. (*WordIQ*)

Или: „Војна наука је процес преношења политике националне одбране у стварање војних потенцијала кроз ангажовање војних научника, укључујући теоретичаре, истраживаче, научнике-експериментаторе, научнике примењених наука, пројектанте, инжењере, техничаре за опитовања, те војно особље одговорно за израду прототипа. Притом, војна наука настоји да преточи политику у потребне војне вештине, које, употребом војних концепција и војних метода, могу да користе војне технологије, војне системе оружја и другу војну опрему да произведу тражене војне могућности“. Војна наука обухвата креирање

^{*} Са енглеског језика текст је превела Душанка Пивљанин.

^{**} Пуковник др Петер Лодевик је проректор Краљевске војне академије у Бриселу, Белгија. Peter.Lodewyckx@rma.ac.be

теорија, концепција, метода и система који се могу применити на функције и активности оружаних снага, што се обично чини ради повећања укупне војне способности за време рата путем повећавања ефикасности, ефективности и једноставности сложених концепција, метода и система који се користе у војним операцијама у миру. Војна наука је средство помоћу којег војни састав добија војну технологију, оружје, опрему и обуку да би на задовољавајући начин обезбедио војни потенцијал какав захтева политика националне одбране ради постизања одређених стратешких циљева [...]“ (*Wikipedia*)

На вебсајту Међународног друштва за војне науке налазимо следећи текст: „Аустријска Академија националне одбране, Краљевски војни колеџ Канаде, Краљевски колеџ одбране Данске, Универзитет националне одбране Финске, Академија одбране Холандије, Команда за школство Норвешке, Колеџ националне одбране Шведске, и Балтички колеџ одбране основали су у октобру 2008. године друштво намењено за даље истраживање и академско образовање у војним вештинама и наукама у најширем смислу.

Сврха те организације је да изгради мрежу за креирање, развој, размену и ширење научноистраживачког рада и знања о рату, управљању конфликтом и напорима за подршку миру. [...] Активности обухватају комуникације и публикације за подршку мрежи истраживања у оквиру тема, као што су: студије рата, војна историја, војна технологија; командовање и управљање, руковођење и основна надлежност, право и етика; безбедност, политика и стратегија одбране; оружане снаге и друштво; те економија и менаџмент одбране [...]“.

Који су заједнички имениоци у свим овим дефиницијама? Пре свега, веома честа употреба речи „војни“ (војна технологија, војна историја, војне концепције...). Из све три наведене дефиниције може се видети да је сврха војних наука веома јасна: представљају средство за добијање ратова (при чему су они посматрани у најширем савременом смислу, укључујући управљање сукобом, подршку миру, итд.). Према томе, у основи, војне науке могле би се дефинисати као: „типично војне науке неопходне за остварење потребних војних могућности за постизање војних циљева које је поставила Влада“. Међутим, та дефиниција има и једну ману: она и даље не објашњава природу тих војних наука. Неки њени делови откривају се у разним дефиницијама: војна историја; војне технологије, војни системи оружја, командовање и управљање, психологија, руковођење, право и етика; безбедност, политика одбране, стратегија, оружане снаге и друштво; економија одбране, менаџмент. Међутим, када покушамо да рашчланимо војне науке на њихове појединачне градивне блокове, заиста налазимо много наука које немају реч „војни“ у свом називу. Као што се може видети у наредним поглављима, чак и оне које се и даље називају „војне“ изгубиће у овом набрајању тај придев када их, опет, разложимо на њихове основне науке.

Однос између војних и техничких наука

На почетку, разлика између војних и цивилних система изгледа очигледна: војска прави системе оружја, цивили не праве (да би било јасније, привремено ћемо заборавити, полицијске снаге и друге агенције за спровођење закона). Али, како се, у ствари, прави систем оружја? Да узмемо пример борбеног тенка. Која су му главна својства? Могли би се сложити са констатацијом да су то: ватрена моћ, заштитни оклоп, покретљивост и C²ISS (комуникационо-информациони системи и сензори – *communication & information systems and sensors* – C²ISS). Ватрена моћ је, несумњиво, „највојнији“ захтев.

Али, које науке са потребне да се изради топ? Поред техника ливења, електронике, итд.... у суштини се све своди на унутрашњу и спољну балистику.

Унутрашња балистика је сусрет хемије и физике. Код спољне балистике све је, у ствари, аеродинамика и механика лета. Ништа у томе нема војно. За израду заштитног оклопа примењен је спој науке о материјалу (легура метала) и основне механике (ударни углови). Што се тиче покретљивости нема стварне разлике између мотора, мењача и огибљења тенка и тешког теренског возила у, на пример, изградњи путева. Такође, нема сумње да су комуникациони и информациони системи и сензори производ исте технологије. Да ли је то, можда, типично за техничке науке?

Однос између војних и хуманистичких наука

Да размотримо алфа-науке. Војна историја је, за већину нас, јединствен најбољи пример типично војне науке. Или можда није? Да ли је војна историја само један аспект историје, аспект који се не може правилно разумети без његовог ширег историјског и социолошког контекста? Покушајте само да разумете одлуке команданата на нижем и вишем нивоу, а да не узмете у обзир „невојно“ окружење. Имамо неколико примера из савремене историје (Авганистан, Ирак) или из давне прошлости. Како ћете водити рат у Авганистану ако не разумете комплексну племенску социолошку, економску и политичку ситуацију? А ако се вратите натраг кроз време: покушајте да објасните маневре и стратегијске и тактичке одлуке које су доносили римски генерали за време грађанских ратова. Увидећете да оне имају мало везе са војним аргументима, а много са политиком, социологијом и економијом.

Још један типично војни домен јесте право оружаних сукоба – *ius ad bellum* и *ius in bello*. Верујем да је то постало централна тачка војних операција садашњег доба. Закони оружаних сукоба и, екстраполацијом, етика ратовања диктирају наше војне операције у веома великој мери. Међутим, ако помније испитамо те законе и правила, брзо увиђамо да они уопште нису „војни“. У најбољем случају, они су преноси општеприхваћених људских права на специфичне случајеве, на пример, права затвореника преведена у права ратних заробљеника. То уопште не изненађује, с обзиром на све нејаснију границу између рата, (против)побуњеничких дејстава, тероризма и међународног криминала.

Специфичност војних наука

Према томе, да ли је закључак да треба да заборавимо на војне науке? Да ли постоји ишта типично у вези са науком у нашој професији? Да, има: као што је већ објашњено, специфичност је у крајњем циљу – добијању ратова. Дакле, нас не интересује балистика, наука о материјалу или механика, већ борбено возило.

Код војних наука ради се, у ствари, о интегрисању разних, невојних, научних дисциплина ради постизања војног циља. Технички пример борбеног возила је карактеристичан. Али, најбољи пример је, по мом мишљењу, појам руковођења.

Иако војска нема монопол над руковођењем, јасно је да је то први и најважнији фактор у оружаном сукобу. Руковођење, или његово непостојање, одредиће исход војне борбе више него иједан други фактор. Није тако лако наћи директну дефиницију руковођења. Међутим, његови разни аспекти, на пример примерно понашање

или друштвена свест, могу се лако препознати као део класичних хуманистичких наука: психологије, педагогије, етике и социологије.

Како су војне науке резултат комбинације цивилних наука чија је намена постизање војног циља, ту интеграцију може остварити само стручњак – војни научник. То не мора нужно да значи да он мора да буде стручњак у свакој грани науке. То је ионако постало немогуће: брзи развој наука учинио је да *uomo universale* или *ренесансни човек* постане изумрла врста. Он може да буде, а по могућности и јесте, стручњак у једној од тих наука. Али, његова најважнија особина јесте да мора да буде способан да преводи шире војне циљеве у конкретне војнонаучне циљеве, који, опет, могу да се трансформишу у општенаучне циљеве.

Војне науке као покретач цивилних наука

Претходно је показано да чисто војне науке не постоје. То не значи да наука за војне потребе не може да има знатан утицај на науку у целини. Многе специфичне науке изумљене су или развијене за војне сврхе, а затим биле прилагођене или преузете за цивилне примене. Наводимо неколико примера:

- На Далеком истоку курсеве из војног руковођења, стратегије, итд. похађају водећи привредници. Дела Сун Цуа су обавезна литература за свакога ко жели да опстане у немилосрдној џунгли међународног бизниса.

- Вековима су достигнућа у развоју криптографије подстицана војним потребама, мада су дипломате и трговци од самог почетка схватили њену вредност. У данашње време видимо да су многи помаци на том пољу остварени пре захваљујући потреби да се осигура безбедност интернет трансакција, него војних комуникација.

- Ергономија се ретко повезује са војском. Не очекује се да се осећате комфортно у оклопном борбеном возилу. Али, почеци пројектовања ергономских инструмената потичу од британских војних инжињера који су покушали да сведу на минимум грешку пилота у првим данима Другог светског рата прилагођавањем пилотске кабине њихових ловачких авиона.

- Гаранција квалитета је, такође, врло важна за војску. Много пре него што је ико почео да говори о ISO 9000, сертификацији или акредитацији, војска је (на челу са САД) развила научни појам квалитета производње, обавезала фирме да имају системе осигурања квалитета и планове квалитета, те увела мере контроле квалитета и сертификационе стандарде. Данас је то преузела привреда, у тој мери да војне организације морају да шаљу људе на цивилне курсеве како би се упознали са научним принципима квалитета и осигурања квалитета.

Учешће у цивилним оквирним програмима истраживања

Јасно је да науку и истраживање данас не води један усамљени научник или чак једна истраживачка група. Научноистраживачки рад је постао интернационалан и интердисциплинаран, не само у оквиру поделе терета, односно учешћа у транснационалним програмима истраживања. Из претходних пасуса јасно је да интердисциплинарни део не смета војном научнику. Напротив, видели смо да су војне науке првенствено интердисциплинарне и представљају интеграцију неколико различитих дисциплина. Ситуација је са-

свим другачија што се тиче интернационалног аспекта. Размена знања са иностраним војним партнерима, а поготово цивилним институцијама, реално није нешто природно за војног научника. Рекао бих чак да је то у потпуној супротности са његовим примарним циљем: опремањем своје владе неопходним средствима за остварење војних циљева. Међутим, постоје бар два разлога за превазилажење тог страха од међународне сарадње.

Први је непосредан: војну моћ све ређе користимо као нација или држава. Делујемо под кишобраном УН, НАТО, ЕУ... и распоређујемо се, неретко, заједно са цивилним агенцијама које се суочавају са истим техничким и оперативним проблемима као и војска.

Други лежи у природи војних наука: оне не постоје! Према томе, војни научник може у потпуности да учествује у међународним истраживачким програмима у области основних наука на које се војне науке могу рашчланити. То може да се илуструје неким од међународних пројеката у које је била укључена Краљевска војна академија Белгије током последњих неколико година:

- *FRESP*: тај *EU-FP7-Security* пројекат фокусира се на заштиту дисајних органа за прве респондере под различитим условима, укључујући терористичке нападе. Од девет партнера, Краљевска војна академија је једини војни партнер. Јасно је да је специфично знање Краљевске војне академије из области АРХБ одбране од велике помоћи за тај пројекат. Али, интеграција заштите од хемијских убојних средстава и токсичних индустријских хемикалија којом се бави тај пројекат има, такође, неоспорну вредност за знања из области АРХБ заштите у систему одбране Белгије и за будући развој или набавку опреме за АРХБ заштиту.

- *VIEW-FINDER*: циљ тог *EU-FP6* пројекта био је развој робота за прикупљање података за примену у операцијама спасавања (пожар, хемијска опасност, итд....). Ту су корисно употребљена типично војна знања о интегрисању постојећих система у Краљевској војној академији. Али, такви работи би могли, такође, да буду веома корисни и у борбеном околностима.

- *SPIN*: циљ тог пројекта Европске космичке агенције јесте прикупљање информација о дејству екстремних околности на физиолошко и психолошко понашање човека (на пример, астронаута). Краљевска војна академија дала је свој допринос у области размене података и психологије стреса. Резултати тог пројекта сада се преносе на извесне групе војног састава, на пример пилоте ловачких авиона.

Из ових примера јасно је да специфично знање војних научника у одређеним областима не само да је добродошло, него се чак и тражи у међународним „цивилним“ научноистраживачким програмима. С друге стране, резултати таквих пројеката могу се лако прилагодити и добро употребити у типично војним апликацијама и околностима.

Закључак

Војне науке, као такве, не постоје. Оне су само комбинација „нормалних“ наука, које се користе у војном контексту за постизање војних циљева. То омогућава војним истраживачима да се укључе у (интер)националну научну сарадњу у области тих општих наука. Комбиновањем налаза и научних резултата тих група, као и њиховом применом у много ужем, војном, контексту могуће је постићи специфичне војне и политичке циљеве који су постављени на националном нивоу.

НАУЧНЕ ЗАКОНИТОСТИ ОРУЖАНЕ БОРБЕ КАО ТЕОРИЈСКИ КОНСТРУКТ ВОЈНИХ НАУКА

Слободан Микић*

Рат и оружана борба су веома сложене (по обиму, структури, чиниоцима, променама) друштвене појаве, које прате људско друштво од времена распада првобитне заједнице и утичу на укупне односе и стање у њему. Те појаве су, као пракса, објекат, увек биле у домену војне вештине и њене теорије. Развојем науке, рат и оружана борба постају и објекат (предмет) одговарајућих наука (полемологије – науке о рату, односно војних наука – које изучавају оружану борбу), које припадају корпусу друштвених наука. Оне имају све неопходне конституенсе које карактеришу сваку науку.

Ове науке постигле су нешто скромније резултате и касниле у делу теорије која се бави научним законитостима и законима, који свакако постоје и делују у рату и оружаној борби. У новије време и у том домену постигнуте су задовољавајући резултати и усавршена је и продубљена научна теорија. Истраживањем и верификацијом идентификовано је и објашњено неколико научних законитости (њихова суштина, дефинисање, улога и деловање) оружане борбе. Такође, потврђено је и разјашњено постојање и деловање научног закона односа снага, који је од фундаменталног значаја за научну теорију и праксу оружане борбе. Науке одбране, односно војне науке, тиме су потврдиле своју улогу, компетентност и место у корпусу друштвених и других наука у друштву.

Кључне речи: *оружана борба, рат, научне законитости, научни закони, деловање научних законитости у оружаној борби.*

Увод

Људско друштво суочава се са појавом оружане борбе, потом и рата, од времена распада првобитне заједнице и настанка епохе робовласништва. Сведоци смо постојања тих друштвених појава и у нашем времену, а нажалост оне ће бити присутне и у будућности и наносиће огромну штету и проблеме човечанству. Опште стање у људском друштву, многи тешки, сложени и нерешени глобални, регионални и локални економски, политички, социјални, територијални, етнички, међуконфесионални и други проблеми, понашања водећих политичких елита, владајућих државних и међународних структура и стање свести указују на то и опомињу.

* Др Слободан Микић је генерал-мајор у пензији.

Оружана борба најпре је била схватана и разматрана искључиво као војна (практична) делатност ангажовања људи, као вештина. У складу са таквим приступом осмишљавана је, развијана и усавршавана теорија оружане борбе. Треба истаћи да је и тада било, мада ређе, истакнутих војсковођа и теоретичара, чак и пре нове ере, који су увиђали потребу за војном науком и научним третманом оружане борбе и рата (познатији по том приступу били су Сун Цу Ву, Ксенофонт, Полибије, Херодот). Ове појаве и теорије о њима касније добијају све више одлике и суштинске конституенсе наука: објекат (предмет), теорију, језик и методе, наравно са специфичностима које карактеришу војне науке, као и друге друштвене науке.

Највећу препреку развоју научне теорије о рату и оружаном борби представљала је (и још увек представља) чињеница да су то изузетно сложене (може се рећи и најсложеније) друштвене појаве, са много чинилаца и утицаја, тешко уочљивих и схватљивих, зависних од комплексних и (релативно) брзо променљивих услова. Свакако, у тим појавама најтеже је осетити и открити законитости које се појављују, чине их и делују, утичу на њихов настајак, ток и резултате (исход). Отуда и чињеница да се у научним теоријама о рату и оружаном борби доста касно појављују истраживања и теоријски радови који се односе на научне законитости и законе рата и оружане борбе, односно у наукама које их изучавају – полемологији (о рату) и војним наукама (о оружаном борби). Може се запазити да се научним законитостима и законима још увек не придаје одговарајући значај, иако они чине фундамент теорија тих наука.

Истраживање научних законитости оружане борбе има непосредан научни и практичан значај. Теоријска оправданост проистиче из значаја научних законитости за научну теорију оружане борбе и разјашњавање других битних проблема које та појава истиче. Откривање научних законитости од суштинског је значаја за виши ниво сазнања – откривање научних закона који делују у оружаном борби у целини, њеним садржајима и елементима. И у оружаном борби делују законитости и закони, што је случај и са другим друштвеним појавама. Откривањем и објашњењем научних законитости трасира се пут и стварају услови за даља научна истраживања у том домену, али и за она најзначајнија – откривање и објашњење научних закона оружане борбе.

Одређење рата и оружане борбе

Рат је сложен друштвени процес, процес сукоба и борби. То је једна од основних друштвених појава (друштвени сукоб). Сваки рат својим током и резултатима, утиче на стање и односе на простору који је њиме захваћен, па и на шире окружење. Настаје ново стање, другачије од оног које је било пре почетка рата.

Рат представља оквир у којем делују бројни чиниоци, који му дају специфичан израз и садржај. Представља обједињено деловање пропагандних, политичких, економских, војних, моралних, психолошких, научних, културних и других услова, садржаја, чинилаца и снага. Рат се састоји од великог броја непосредно повезаних процеса и потпроцеса и великог броја учесника у њему (хиљаде, често милиони, па чак и милијарде људи). Процеси се одвијају на свакој од ратујућих страна и у оквиру сукоба двају сложених процеса тих страна, које наступају са супротних и супротстављених интереса и циљева којима теже и које ратом настоје да остваре. Ратујуће стране поступају са непомирљивих и дијаметрално супротних позиција.

Основни садржаји рата су: оружана борба, пропагандна, политичка, економска, информатичка, психолошка борба и остале врсте борби (у области науке, културе, права, идеологије итд.). Оружана борба је обавезни садржај рата. Без оружане борбе нема рата.

Рат дефинишемо следећим исказом: *рат је сложена дисјунктивна друштвено-историјска процесна појава у којој се сукобљавају државе, војнополитички савези или друштвене групе унутар појединих држава (нације, народи, етничке групе, племена, класе, слојеви, верске и друге интересне заједнице и групе), масовно и интензивно примењујући оружану, пропагандну, политичку, економску, психолошку и друге врсте борби ради остваривања својих економских, политичких и других интереса и циљева.*

По својој суштини оружана борба припада процесу сукоба (у ширем) и борби (у ужем конкретном значењу). За разлику од сукоба, у чијој суштини је ометање, сметање противника и који се може решити на миран начин, споразумевањем и договором, борба уопште, а посебно оружана борба, јесте радикалан друштвени процес. У оружој борби учесници примењују средства оружаног насиља (разноврсна оружја) ради ништења противника. То ништење поприма такве размере да се противничке стране међусобно ниште као људи (убијају), оштећују или уништавају материјална добра до степена довођења у питање опстанка одређених друштвених скупова или друштва.

Оружана борба је разарајућа и крајње деструктивна друштвена појава. Наноси огромне губитке и штете, нарушава постојеће односе и стања свих учесника. Често доводи и до промена, укидања или разарања постојећих друштвених институција и организација (власти и сл.) у друштвима која су захваћена оружаном борбом. Последице оружане борбе увек су нека нова стања и односи, другачији од оних који су постојали пре њеног отпочињања. Квалитет и утицај тих промена је различит, зависно од бројних чинилаца и утицаја, што се може сагледавати у сваком конкретном случају.

Као обавезни садржај рата, оружана борба одражава све његове битне особености, истовремено испољавајући и своје посебне карактеристике и ефекте. Од бројних карактеристика које чине оружану борбу специфичном друштвеном појавом, значајније су: (1) противречности; (2) повезаност са битним карактеристикама и вредностима конкретних друштава (или друштвених скупова); (3) хијерархија; (4) сложеност; (5) динамичност; (6) дисконтинуитет; (7) разноврсност; (8) беспопштедност и нехуманост; (9) последицност и (10) релативна заштићеност од сазнања.

Дефинисање оружане борбе морало би да узме у обзир основне карактеристике и особености те појаве, које су увек присутне без обзира на то где се оружана борба јавља, ко у њој учествује и неке специфичне ситуације и случајеве. Важније одреднице оружане борбе су: (1) то је сложена појава; (2) представља оружани сукоб антагонистичких, супротстављених страна које имају сопствене интересе и циљеве, који се међусобно искључују; (3) поред рата, оружана борба може да егзистира и у другим околностима, као што су сукоби мањих група и снага са ограниченим циљевима (у време мира); (4) у оружој борби учесници сукобљених страна међусобно се ниште; (5) могући су различити облици оружане борбе као уже цели-

не; (6) сукобљене стране изводе борбена дејства у складу са својим циљевима и конкретним ситуацијама; (7) оружана борба постоји и изван рата и (8) оружана борба је историјска појава.

Полазећи од изнетих особености оружане борбе и њене суштине, она се дефинише на следећи начин: *оружана борба је деструктивна друштвено-историјска појава, међусобног оружаног ништења сукобљених страна, са непомирљивим циљевима двају тоталних процеса борбених дејстава.*

Однос према научним законитостима оружане борбе

Проблем постојања и деловања научних законитости у оружаној борби био је присутан од давнина, додуше код мањег броја истакнутих војних теоретичара и војсковођа. Може се рећи да је томе посвећивана недовољна пажња и мало је писано, што се примећује и у садашњости. Гледишта о томе могу се свести на три групе теоретичара. По једнима, судбину боја или битке одређују непредвиђене околности. То је било веома давно, сада је превазиђено. Други су заступали гледиште да ток и исход оружане борбе зависе од слободне воље, талента, генијалности и ангажовања команданата, војсковођа. Трећу групу чине војни мислиоци, теоретичари и истакнуте војсковође који увиђају и уважавају постојање и деловање законитости у оружаној борби. То се може уочити, као наговештај, још код Никола Макијавелија (16. век), да би касније добијало на значају, поготову у 20. веку, када су се тиме више бавили совјетски војни теоретичари и писци, пре свих С. Н. Козлов, потом М. В. Попов и П. И. Тригоненков. Они су истраживали постојање закона оружане борбе, мада са доста површности, изједначајући принципе (начела) са законима. Ипак, мора се истаћи да је њихов допринос војној науци у том домену веома значајан за каснији напредак у истраживању научних законитости и закона оружане борбе.

При разматрању питања постојања и деловања научних закона о оружаној борби треба полазити од резултата и доприноса које су дали филозофи и научници који су се бавили проблемом истраживања законитости у друштвеним појавама уопште. У српској науци тиме су се запажено, изузетно успешно и признато бавили академици и професори Радомир Лукић и Богдан Шешић. Учествојући у расправи о војној науци и законитостима у рату и оружаној борби, академик Радомир Лукић (1970. године) је истакао: „Рат, оружана борба, битка, итд. су војне друштвене појаве којима владају одређени закони“ (*Војна наука*, с.72). Он је тада закључио: „да су војне дисциплине несумњиво науке, јер могу утврдити (а стварност је показала и да јесу утврдиле) низ законитости које владају војном појавом“. (*Исто*, с. 73).

Оружана борба има своје законитости, као што их имају и друге друштвене појаве. Законитости оружане борбе испољавају свој утицај на целокупни процес оружане борбе и све учеснике у њој. Без познавања и уважавања тих законитости не може се ни очекивати успех у њој, у пракси борбених дејстава, на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

Идентификација научних законитости и закона оружане борбе

Научне законитости утврђују битне и стабилне везе и односе неке појаве са многим особеностима које имају и научни закони. Оно што разликује научне законитости од научних закона јесте то што још увек нису довољно прихваћене од шире научне јавности, било због релативно кратког времена од када су откривене и дефинисане, или што нису организовано и плански провераване у пракси научних институција. Осим тога, неке научне законитости су по обиму и садржају уже од уобичајеног обима и садржаја научних закона који третирају дату појаву, односно одређене везе и релације. Научне законитости често су специфичније и конкретније у односу на научни закон, ближе су пракси, у њима се видније осећа присуство практичне делатности и ангажовање људи у одређеним појавама и односима. У датом времену научне законитости имају многе суштинске одлике научних закона и представљају висок степен објективног схватања стварности и суштинских односа и веза. Научним законитостима треба приступати са већом дозом критичности, како би се у пракси проверавала њихова улога и утицај на процес појаве којој припадају. Научне законитости подложне су допуњавању, усавршавању, мењању, саобразно условима и времену, што је, уосталом, карактеристично и за неке друге елементе научне теорије, па и за научне законе.

Пут научног сазнања креће се од критичког сагледавања и истраживања стварности, преко научних законитости, до научних закона ка пракси (стварности), ради провере теоријских и научних достигнућа и нових квалитативних помака у научним резултатима, односно научној теорији. Тим процесом неке научне законитости прерастају у научне законе, друге трпе промене и допуне или нестају. Провераване у дужем временском периоду и на више начина и поступака, у различитим условима, потврђене научне законитости често постају научни закони.

Научне законитости оружане борбе проверене су и коректним научноистраживачким поступком, утврђене су правилности које указују на постојање веза и односа између чинилаца и појава у оружаној борби, њен настанак, ток и исход, са нешто мањим степеном одређености и утицаја у односу на научне законе, који под одређеним условима могу имати снагу и последице закона и прерасти у научни закон.

Истраживањем протеклих ратова и оружаних борби потврђено је постојање и деловање научних законитости и закона оружане борбе. У категорији научних законитости по значају се издвајају следеће: (1) законитост односа субјеката политике и борбених дејстава; (2) законитост примарног утицаја људског фактора у оружаној борби; (3) законитост утицаја припрема на резултате борбених дејстава; (4) законитост зависности начина борбених дејстава од стања људских и материјалних потенцијала сукобљених страна и (5) законитост зависности борбених дејстава од географског фактора. У категорији научних закона по свом утицају и пресудном деловању издваја се научни закон односа снага у оружаној борби.

Научна законитост односа субјеката политике и субјеката борбених дејстава. Од настанка друштвених појава рата и оружане борбе постоји и релација (однос) између субјеката политике и субјеката борбених дејстава. То су односи између оних личности, институција власти, које одређују (воде) политику на одређеном

простору или у организацији и личности (старешина) који руководе (командују) одређеним формацијама (јединицама, групацијама) које изводе борбена дејства у оквиру оружане борбе. Од квалитета и ефикасности њихових односа зависи и квалитет и резултат борбених дејстава (успех или неуспех). Тај однос јавља се тројако: као нормативно-правни, функционални и интерперсонални. Може се свеукупно окарактерисати као однос сарадње и јединства или као супротан – несарадње и нејединства. Суштину проблема односа између субјеката политике (власти) и субјеката руковођења (командовања) оружаним формацијама чини одређивање улоге и места појединих институција и органа при доношењу најбитнијих одлука и решења која се односе на организовање и руковођење борбеним дејствима (на свим нивоима). Примат треба да има политика (органи власти шеф државе, парламент, влада) над војним руководством (министарством војске, генералштабом), ако се жели обезбедити претпоставка јединства и успеха у оружаној борби. Јединство има организациону, мисаону и делатну (акциону) димензију.

Однос субјеката политике и субјеката борбених дејстава је законита појава, од чијег карактера, суштине и начина испољавања непосредно и битно зависи ток и исход борбених дејстава, односно успех или неуспех у оружаној борби.

Природно је да најважније одлуке које се тичу одбране земље и рата доносе највиши политички органи државе. Они имају реалне могућности да прате ситуацију на ширем плану, јер се непосредно ангажују у међународним односима и организацијама. Осим тога, приоритетни задатак сваке истинске народне и демократске владе је да спречава ратове, да се бори за мир и равноправну сарадњу са другим државама, да не заоштрава односе и да лако и непромишљено срља у рат. По правилу, права и обавезе у питањима ратне опасности, рата и ангажовања оружаних снага регулишу се највишим правним актом државе – уставом, а прецизирају пратећим законима.

Нормално је да највише политичко руководство државе пре доношења тих одлука тражи мишљење и предлоге највишег руководства оружаних снага. Непосредно руковођење и командовање борбеним дејствима врше надлежне команде у оружаним снагама, као стручне и компетентне институције. Јединство и сарадња државних органа и команди оружаних снага је њихов сталан процес и обавеза у миру и рату, који се реализује и усавршава саобразно конкретним условима и потребама.

Научна законитост примарног утицаја људског фактора у оружаној борби. Човек је основни чинилац и актер свих друштвених збивања. Понашање, међусобне везе и односи, деловање људи, суштина су свих друштвених појава. Без људи нема ни тих појава, што важи и за оружану борбу и њен елеменат – борбена дејства. И ту је човек главни актер, од њега све зависи, и ток и исход. Све оружане борбе и сва борбена дејства кроз историју увек су потврђивали ту истину.

Људски фактор у борбеним дејствима део је становништва неке државе (или друге друштвене групе), односно сукобљене стране, који се на основу постојеће друштвене структуре и односа у њој, материјалне основе, циљева борбених дејстава и општих друштвено-историјских услова организује (образује) као друштвено-политичка и оружана снага која је способна да изводи борбена дејства ради остваривања одређених циљева. Људи постају чинилац борбених дејстава само уз услов да су организовани, опремљени, оспособљени и када учествују у борбеним дејствима, вођени одређеним циљем.

Човек је субјекат који утиче на све аспекте оружане борбе, он је њен носилац. Отуда људски фактор (као чинилац, актер, носилац борбених дејстава) има примаран утицај у оружаној борби.

Научна законитост примарног утицаја људског фактора у оружаној борби дефинише се следећим исказом: *У оружаној борби људски фактор има одлучујућу улогу као основни чинилац те појаве, носилац одлучивања, главни актер борбених дејстава, производње наоружања и осталих средстава и учесник у другим делатностима које утичу на њен ток и исход. Таква улога људског фактора се темељи на борбеном моралу, стручности, способности и издржљивошћу војске и народа.* Људски фактор у оружаној борби треба посматрати као сложену категорију, коју чине три елемента: (1) сваки појединац који учествује у оружаној борби; (2) оружане снаге (јединице, састави) и (3) људски фактор друштва (друштвене групе) које је захваћено оружаном борбом или у њој учествује у различитим улогама и обиму. Сва та три елемента чине дијалектичку целину.

Научна законитост утицаја припрема на оружану борбу. Припреме су значајан и нужан услов за успех у оружаној борби. Непотпуне и закасне припреме негативно утичу на исход борбених дејстава, сваког њиховог дела (етапе) и целине. Припреме се обављају пре почетка и у току оружане борбе, за свако борбено дејство. Оне су непрекидан процес и саставни део оружане борбе, стално дејствујући, али и променљиви чинилац и задатак, саображен конкретним условима. Припреме су превасходно практична делатност бројних субјеката (креатора, организатора и извршилаца).

Припреме за оружану борбу чини скуп планских и организованих мера, активности и делатности субјеката које се преузимају ради довођења на степен потребне спремности снага и средстава за успешно извршавање задатака у оружаној борби. Спровode се у миру, периоду непосредне ратне опасности и у рату. Припреме свих субјеката и других чинилаца који учествују у оружаној борби, садржајем, обимом и квалитетом значајно делују на целокупан процес оружане борбе и резултате које у њој постижу сукобљене стране.

Припреме за оружану борбу су комплексне, са много садржаја, како у друштву, тако и у оружаним снагама. Најзначајнији садржаји припрема за оружану борбу су: борбена обука и школовање кадрова; припреме економског система, материјалне припреме; припреме друштвених делатности; политичке припреме; информативно-пропагандне; моралне, нормативно-планске; спољнополитичке и друге припреме. За оружану борбу примарно се оспособљавају оружане снаге, по свим елементима који чине њихову борбену готовост, са тежиштем на војностручној обуци војника, јединица и школовању старешина.

Свеобухватне (војностручне, специјалистичке, физичке, здравствене, моралне, политичке, информативно-пропагандне, материјалне, спољнополитичке, уређење територије и друге), правовремене и квалитетно извршене припреме услов су за успешно извођење борбених дејстава. Страна у сукобу која изврши потпуне, конкретним условима примерене припреме, стиче предност и иницијативу у оружаној борби, те лакше и потпуније долази до повољнијих резултата – успеха.

О значају и утицају припрема на резултате борбених дејстава писали су многи војни теоретичари и војсковође. Сви они наглашавали су њихов допринос у крајњем исходу оружане борбе. Неки су чак у томе и мало претеривали, више због утицаја на старешине да се том питању да прави значај и да се не потцењује улога

припрема. Тако је, на пример, познати француски генерал и теоретичар А. Бофр истицао: „Припрема добија превагу над извршењем“ (*Увод у стратегију*, с. 48).

Научна законитост зависности начина борбеног дејствовања од стања људских и материјалних потенцијала сукобљених страна. Начин борбеног дејствовања је процес ангажовања главних снага одређене сукобљене стране, саображен и прилагођен конкретним борбеним условима и могућностима противникових снага и средстава ангажованих у оружаном борби, простору и времену, ради остварења постављеног циља. Какав ће начин борбеног дејствовања изабрати свака од сукобљених страна у оружаном борби зависи од стања и могућности њених људских и материјалних потенцијала. Човек и наоружање, сједињени одређеним циљем, чине суштину борбених дејстава, као друштвене појаве. Остали чиниоци (услови у којима се изводе борбена дејства) имају секундаран значај и улогу.

У војној науци наводе се различити начини борбених дејстава. Разлике су уочљивије у војним стратегијама појединих држава, посебно великих војних сила, које полазе од својих моћи и расположивих потенцијала. Њима стоје на располагању велике могућности избора начина борбених дејстава. Наводи се и изучава више начина борбених дејстава. Најчешће су то: фронтални, партизански (герилски), масовни ватрени удари ваздухопловних и ракетних снага, потом ракетно-нуклеарни удари, диверзантски начин борбених дејстава. У новије време и терористичка дејства. За које ће се начине борбеног дејствовања одредити нека од сукобљених страна зависиће од њених могућности и конкретне борбене ситуације у датом времену и условима.

Под људским потенцијалом подразумевају се укупне могућности, снаге и способности људи, које могу испољити своје деловање у оружаном борби. Материјалне потенцијале чине укупно расположиве количине борбене технике, материјалних резерви, средстава за производњу, сировина, репроматеријала и других средстава за живот и борбу којим располаже одређена страна, која се ангажује у борбеним дејствима. Начини борбеног дејствовања превасходно зависе до стања и могућности људског и материјалног потенцијала стране које изводи борбена дејства.

Наведена научна законитост дефинише се следећим исказом: *људски и материјални потенцијали, пре свега они који се непосредно ангажују у оружаном борби, одређују одговарајуће начине борбеног дејствовања. Свака значајнија промена квалитета и квантитета тих фактора условљава веће или мање промене у начинима борбеног дејствовања, што се директно одражава на ток и резултате борбених дејстава.* О утицају тих фактора морају водити рачуна старешине и команде које припремају и доносе одлуке о ангажовању снага и средстава која ће изводити конкретна борбена дејства.

Научна законитост зависности начина борбених дејстава од географског фактора. Сваки борбени поступак, радња или дејство увек се изводе у географском простору, као неизбежном услову за борбена дејства и оружану борбу. Борбена дејства свих учесника у оружаном борби зависна су од квантитативних и квалитативних својстава географског простора на којем се изводе. Та дејства увек се изводе у неком од амбијената, било да је то копно, акваторија или ваздушни простор. Географски простор испољава значајан утицај на основне чиниоце и начине извођења борбених дејстава. Он присиљава све учеснике у оружаном борби да му се прилагођавају и да га у исто време користе у складу са својим могућностима и циљевима. Географски про-

стор, у сваком облику и све време трајања оружане борбе, утиче на стање, начине ангажовања и ефекте људског и материјалног фактора. Географски простор испољава свој утицај, поред осталог, на: (1) стратегију и доктрину одбране државе; (2) организацију, формацију, опремање и наоружање војске и (3) начине извођења борбених дејстава групација, састава и јединица оружаних снага.

Основни елементи географског простора (величина, положај и облик; рељеф; педолошки и геолошки састав; хидрографски чиниоци; клима; становништво; биљни и животињски свет; насељена места; привредни објекти и остала инфраструктура) непрекидно и у великој мери утичу на опредељење и примену одговарајућег начина извођења борбених дејстава ради постизања повољних резултата у процесу оружане борбе.

Научни закон односа снага у оружаном борби

Сваки конфликт, сукоб или борбу карактерише одређени однос снага које у њима учествују. То је најзначајнија категорија од које зависе сва догађања, односно процес и резултат (исход). Значај односа снага уочен је у време када су настале одређене појаве у друштву, било да се радило о сукобима или борбама појединаца, група, скупина или војски. Однос снага одређивао је ток и исход тих догађаја. Свака одлука учесника у различитим сукобима базирала се на некој процени односа снага и прогнози крајњег исхода. Без тога се, по правилу, никада и не улази у сукоб, односно борбу.

Проблем односа снага у оружаном борби, због свог изузетног значаја, био је преокупација војних старешина, војсковођа и владара. Томе су посвећени и теоријски радови, пре свега као упутства за рад команди и штабова. Парадоксално је али истинито у свим тим радовима, све до средине 20. века, да однос снага није нигде истраживан и третиран као закон, поготово не као научни закон. Тек тада се о односу снага, као закону у оружаном борби, почиње да пише у совјетској војној литератури, како је већ раније поменуто. Но и тамо су мешани принципи оружане борбе са појединим елементима односа снага, без организованог и плански вођеног научноистраживачког рада. Однос снага у практичној делатности старешина, команди и штабова тешко је одредити и дефинисати, а још теже је то учинити у домену научне теорије, због изузетне сложености, бројних чинилаца, разноврсних услова и утицаја и тешко предвидљивих других околности и ситуација у процесу борбених дејстава и оружане борбе. То не значи да то није и могуће. Напротив, могуће је и преко потребно.

Однос снага јавља се као одлучујући чинилац тога и исхода оружане борбе на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу. Однос снага је законита појава, без изузетка, у свакој борби. Присутан је у борбама појединаца, нижих и основних тактичких јединица, у бојевима, операцијама и биткама, у свим ситуацијама и условима.

Однос снага је вишестепена категорија. Јавља се као општи, посебан и појединачан однос снага. На стратегијском нивоу је општи, на оперативном посебан, а на тактичком је појединачан однос снага. Међу њима постоји дијалектичко јединство и утицај. Повољан однос снага на тактичком нивоу има позитиван утицај на оперативном, а овај на стратегијском однос снага, и обратно. Истовремено, у свакој борби, боју и операцији јавља се релативно независан однос снага, који представља конкретан израз могућности учесника и услова у којима се одвијају ти облици оружане борбе.

Однос снага у оружаног борби представља релацију између супротстављених снага, различитих квантитативних и квалитативних својстава, супротних усмерења и циљева у одређеним (конкретним) друштвеним, просторним и временским условима, од кога зависе ток и исход сваког облика оружане борбе.

Однос снага у оружаног борби веома је сложена појава, како по садржају, тако и по начину испољавања. Он се састоји од две основне групе чинилаца: (1) чинилаца снага и (2) чинилаца услова. Чиниоци снага имају доминантан и одлучујући утицај и улогу у коначном исходу оружане борбе. Под појмом чинилаца снага подразумева се свеукупност квалитативних и квантитативних својстава људског и материјално-техничког фактора, који у оружаног борби испољавају своју моћ, силу и енергију, остварују одређене ефекте на противничку страну ради реализације постављеног циља борбених дејстава. Чиниоци услова, такође, испољавају утицај на однос снага. Њихов утицај је специфичан и на посредан начин чини елеменат односа снага, што не би требало губити из вида при разматрању односа снага у целини. У чиниоце услова спадају: простор, време, међународни услови, војностратегијски, друштвено-политички и друштвено-економски услови.

Научни закон односа снага гласи: у оружаног борби (у свим њеним облицима, етапама и периодима) успехе остварује и побеђује она сукобљена страна која има повољнији однос снага и која га стваралачки, правовремено, плански, ефикасно и одлучно користи, саобразно конкретним условима.

Сукобљене стране учествују у оружаног борби поседујући и испољавајући различите могућности, способности, енергију и ефикасност. Однос снага је динамичан процес. Непрекидно се мења, трансформише. Представља процес претварања могућности у стварност, резултат. Кроз њега се испољава неједнака снага противника, што се изражава у крајњем исходу оружане борбе (победи или поразу).

Деловање научних законитости и закона у оружаног борби

Научне законитости оружане борбе делују на све учеснике у њој, на војску обе супротстављене стране. Ефекат деловања научних законитости на сваку од сукобљених страна није једнак, зависи од особености сваке војске, њених могућности, снаге, чинилаца и конкретних услова. Законитости делују све време трајања процеса оружане борбе. Последице изазване различитим научним законитостима непрекидно се мењају, у зависности од промена услова у којима делују одређене научне законитости. Практична делатност и ангажовање људи у оружаног борби успешнији су уколико више уважавају објективно дате научне законитости.

Практична делатност и ангажовање људи у оружаног борби успешнији су уколико више уважавају објективно дате научне законитости. Истовремено, утицај научних законитости у оружаног борби је потпунији, већи и интензивнији када људи који учествују у оружаног борби стварају за то повољније услове. Без обзира што научне законитости, начелно, делују аутономно, као нужност, људи на њих утичу својим односом према стварности, деловањем и понашањем. Научне законитости делују увек као непристрасан „судија“. Онај ко их боље упозна, има их у виду и узима у обзир при својим одлучивањима и ангажовањима, ствара себи повољније претпоставке за постизање успеха у оружаног борби.

Свака научна законитост оружане борбе испољава се као владајућа тенденција у маси бројних услова и околности. Представља својеврсну просечност, која је релативно стабилна. *Деловање научних законитости оружане борбе је непрекидан, битан и неизбежан утицај који оне испољавају на све учеснике у процесу оружане борбе. Субјекти оружане борбе користе њихово деловање, стварајући услове за што повољнији исход борбених дејстава.*

Научни закон односа снага утиче на целокупан процес оружане борбе. Страна којој иде у прилог створени однос снага, која је тога свесна и када га на ефикасан начин користи, има иницијативу у основним догађањима у оружаном борби. Научни закон односа снага утиче на опредељење оних који доносе одлуке за: циљ који се жели и може остварити конкретним борбеним дејствима; одговарајући борбени распоред снага; начин борбених дејстава; време трајања и темпо борбених дејстава.

Страна која има повољнији однос снага опредељује се за радикалнији циљ својих борбених дејстава. Створене услове настоји да оствари одговарајућим ангажовањем расположивих снага и средстава, наметањем воље и начина дејстава. У току оружане борбе почетну предност и иницијативу треба одржавати, по могућности и повећавати, доводећи противника у подређени положај (дефанзиву).

Промене у односу снага условљене су сложености и бројем чинилаца који их чине, њиховом подложношћу различитим утицајима и резултатима које сукобљене стране постижу у оружаном борби. Одвија се непрекидни процес њихових међусобних утицаја и одраза тих утицаја на однос снага. Због тога је нужно да се све те промене непрекидно, свестрано, потпуно и објективно прате, процењују, да се предвиђа њихов ток, да правовремено и на одговарајући начин реагују они који су надлежни за доношење одлука о борбеним дејствима.

Субјективни фактор (људи) има улогу носиоца, креатора збивања и одлучујуће снаге која утиче на ток и исход оружане борбе. Старешине, због положаја који имају, представљају најзначајнији део људског фактора у оружаном борби. При томе се има у виду њихово учешће као креатора и иницијатора збивања и доносиоца одлука у вези са припремањем и извођењем борбених дејстава. Старешине су у стању и обавезне су да спознају суштину и улогу научних законитости и закона и да та са знања користе како би постигали боље резултате у оружаном борби.

Закључак

1. Наука о оружаном борби је развијена, има дугу традицију и историју. Поседује све конституентне науке. Припада категорији друштвених наука, са основним карактеристикама које те науке имају.

2. Теорија војних наука је обимна, специфична, садржи све неопходне структурне елементе. Са извесним кашњењем отпочело је истраживање, откривање, дефинисање, теоријска разрада и објашњење законитости које се јављају и егзистирају у оружаном борби. Напредак у је том домену постигнут почев од средине 20. века, када о томе пишу неки војни теоретичари и све шире се то прихвата и у пракси највиших команди и штабова оружаних снага неких држава.

3. Издвајају се научне законитости оружане борбе, као посебна категорија у односу на научне законе. Научне законитости су одређене доказане правилности, које делују у оружаној борби, узрокују последице и утичу на процес оружане борбе. Оне су уже, по структури и мање по утицају на тај процес. Временом, неке од научних законитости могу постати научни закони или изгубити на значају и престати да буду законитости. Научне законитости су вишег степена општости и већег значаја од принципа, а мањег од научних закона оружане борбе.

4. У теорији оружане борбе истичу се, као значајније научне законитости оружане борбе: (1) законитост односа субјеката политике и субјеката борбених дејстава; (2) законитост примарног утицаја људског фактора у оружаној борби; (3) законитост утицаја припрема на оружану борбу; (4) законитост зависности начина борбених дејстава од стања људских и материјалних потенцијала и (5) законитост зависности борбених дејстава од географског простора.

У категорији научних закона потврђено је постојање, структура, битне карактеристике и деловање научног закона односа снага у оружаној борби, на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

5. Битна карактеристика оружане борбе је да у њој постоји и делује научни закон односа снага, који одражава суштину настајања, развоја, тока и исхода те појаве. Он изражава основну релацију свих збивања у оружаној борби. Однос снага долази до изражаја у сваком облику оружане борбе, у свим условима. Он пресудно утиче на ток и исход оружане борбе. Однос снага има све одлике и улогу које треба да има сваки научни закон.

6. Научни закон односа снага и научне законитости оружане борбе присутни су и делују као објективно дати, без обзира на то колико су их актери те појаве свесни и колико своје активности, деловање и понашање усклађују са њима. Научни закони и научне законитости саставни су део процеса оружане борбе, испољавају свој утицај на све учеснике.

Научни закони и законитости оружане борбе изражавају тенденције, правце развоја оружане борбе, суштинске односе и вероватне исходе. Чињеница да се човек јавља као доминантан фактор у научном закону односа снага и у свим овде дефинисаним законитостима, указује на његове могућности и улогу у суштини, функцији и испољавању тих закона и законитости. Што боље буде разумео њихову суштину, улогу и начин испољавања, човек (пре свих сваки војни старешина) ће реалније одређивати циљеве и успешније изводити борбена дејства, лакше ће решавати настале проблеме и савлађивати кризе које се јављају у процесу оружане борбе.

Научни закони и законитости имају значајну улогу у предвиђању тока и исхода оружане борбе. Познавање и узимање у обзир суштине деловања научних закона и научних законитости ствара претпоставке да се са доста вероватноће могу сагледавати тенденције процеса у оружаној борби, предвиђати исход и последице. Они не нуде решења, али указују на могуће правце развоја процеса оружане борбе.

7. Истраживањем, откривањем, дефинисањем, верификацијом и објашњењем, научне законитости и закони оружане борбе употпунили су теорију наука које се баве оружаном борбом (стратегије, оператике, тактике, логистике, методологије). Војне науке, односно науке одбране тиме су у потпуности стале у ред компетентних, развијених и прихваћених друштвених наука.

Литература

1. Бофр А.: *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
2. Bothoul G.: *La guerre*, Paris Universitaires de France, 1969.
3. Brodie B.: *War an Politica* New York, The Macmillan Company, 1973.
4. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
5. *Војна наука и војна доктрина*, ГШ ВЈ, Београд, 1998.
6. Вишњић Д.: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.
7. Ginsberg R., *The critique of War*, Chicago, Henry Regnery Comp., 1969.
8. Ерл: *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1958.
9. Жомини А.: *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952.
10. Клаузевиц: *О рату*, Војно дело, Београд. 1951.
11. Конопљев В.: *Научное предвидение в военном деле*, Воениздат, Москва, 1974.
12. Козлов С., Смирнов М., Баз И., Сидоров П.: *О советској војној науци*, ВИЗ, Београд, 1966.
13. Лукић Р.: *Основи социологије*, Издање Савеза удружења правника Југославије, Београд, 1962.
14. Марковић М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
15. Микић Б. С.: *Научне законитости оружане борбе*, ГШ ВСЦГ, Управа за школство, Војна академија, Београд, 2002.
16. Микић Б. С.: *О Рату*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
17. Микић Б. С.: „Научни закони рата“ (чланак), *Војно дело*, 2/1998., Београд.
18. Микић Б. С.: „Научне законитости рата“ (чланак), *Војно дело*, 1/1999, Београд.
19. Микић. Б. С.: „Масовни ватрени удари као начин стратегијских дејстава“ (чланак), *Војно дело*, 2–3/2002, Београд.
20. Микић Б. С.: „Карактеристике савремених ратова“ (чланак), *Војно дело*, 4–5/2002., Београд.
21. Микић Б. С.: „Еволуција рата“ (чланак), *Војно дело*, 4/2003.
22. *Однос снага у операцији ОНОР-а*, ЦВВШ ЈНА, Београд, 1978.
23. Попов М.: *Сушност заједничке вооруженој борбу*, Воениздат, Москва, 1964.
24. *Претходна студија метода за процену односа снага*, Висока техничка школа КоВ ЈНА, Загреб, 1970.
25. Ротмистров: *Историја ратне вештине*, 1. и 2. део, ВИЗ, Београд, 1966.
26. Сакан М.: *Војне науке*, ГШ ВСЦГ, Управа за школство и обуку, Војна академија, Београд, 2003.
27. Трифоненков П.: *Об основних законах хода и исхода современной войны*, Воениздат, Москва, 1962.
28. Чујев Ј., Михајлов Ј.: *Прогнозирање у војсци*, ВИЗ, Београд, 1968.
29. Шешић Б.: *Општа методологија*, Научна књига, Београд, 1974.
30. Шешић Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978.

КЛАСИФИКАЦИЈА НАУКА ОДБРАНЕ

Момчило Сакан*

Независни универзитет Бања Лука

У реферату је указано на проблеме класификовања наука уопште и наука одбране посебно. Извршена је комплексна семантичка и етимолошка анализа термина и синтагми које би се могле користити за одређење значења тих наука. Након тога идентификовани су и комплексно анализирани критеријуми класификације наука одбране. На основу тих критеријума идентификоване су и објашњене науке одбране. На крају је извршена комплексна анализа наука у друштву и предложено место наука одбране у класификаторском низу тих наука.

Уочено је да су основне потешкоће класификовања наука одбране етичке и методолошко-епистемолошке природе. У основне потешкоће етичке природе сврстани су сукоби у вези са усаглашавањем односа између појединачног и групног понашања и одлучивања, с једне, те захтева наука одбране, с друге стране. У том процесу усаглашавања односа најчешће се општи интерес наука одбране јавља као отуђена сила, настала у сукобу појединачних и групних интереса. У потешкоће епистемолошко-методолошке природе сврстани су проблеми недо-вољног уважавања дијалектичког јединства методолошког есенција-лизма и номинализма.

У другој целини урађена је комплексна компаративна анализа синтагми војне науке и науке одбране с намером да се изабере она која је прикладнија за одређење значења наука у војној организацији. Уочено је да се и једна и друга синтагма могу користити као синоними, али је синтагма науке одбране, конвенционално, у садашњем тренутку, прихватљивија.

У трећој целини идентификовано је и анализирано десет критеријума по којима би се могле класификовати науке одбране. То су: опшност, природа објекта наука, повезаност наука и научних дисциплина, рационалност, значај науке, стање реалне праксе, прагматичност, сличности и разлике, припадност матичним наукама и изграђеност конститутивних елемената науке. На основу њихове комплексне анализе, у четвртој целини идентификоване су и класификоване науке одбране. У петој целини указано је на значај тих наука и неопходност њиховог сврставања у класификаторски низ наука у друштву уопште.

Кључне речи: *војне науке, стратегија, оператика, тактика, руковођење и командовање (војни менаџмент), логистика, војнооријентисане научне дисциплине, науке у друштву.*

* Проф. др Момчило Сакан је ректор Независног универзитета Бања Лука.

Увод

Класификовање је значајна активност и у научном и у практичном смислу. Класификовањем се, у научном смислу, чланови класификације (науке и научне дисциплине) сврставају у класификаторске низове, према претходно изабраном критеријуму. На тај начин прави се ред у науци. То, даље, омогућава једноставнији приступ процесу истраживања и едукацији стручњака и научника. У односу на успостављену класификацију се касније, у пракси, регулишу бројна питања. Пре свега, мисли се на питања која се тичу организације и структуре научних установа и њиховог односа, планирања научних истраживања, одвајања средстава за потребе истраживања по научним областима, формирање истраживачких тимова, контакте и координацију истраживача и научних тимова унутар војске са тимовима у школским и научним институцијама у друштву, едукације кадрова, израде писаних материјала наставног и научног карактера, обављања библиотечарских послова, класификовања и организовања научне документације и система информација и бројна друга питања. Класификовање наука, дакле, без обзира на потешкоће које га прате, представља веома значајну активност. Од класификовања касније зависи развој кадрова и организација научноистраживачког рада у одређеној научној области. То је посебно значајно за науку одбране зато што грешке у класификовању непосредно утичу на развој војних кадрова, који, у оружаним сукобима, одлучују о судбини људских живота и државе у целини.

Проблеми класификовања војних наука (наука одбране)

Процес класификовања војних наука прате бројне потешкоће, а основне су оне етичке и епистемолошко-методолошке природе.¹

Потешкоће **етичке** природе најчешће су одраз општег стања у науци и друштву. Није само реч о епистемолошким потешкоћама одређења научности етике уопште (и војне етике посебно) и њеном месту у односу на друге науке, мада су и оне евидентне. Реч је, пре свега, о проблемима аксиолошког карактера, односно оним проблемима који се односе на моралне вредности. Дакле, реч је о усаглашавању односа између појединачног понашања и појединачне одлуке, с једне, те захтева војне науке, с друге стране.² У том процесу усаглашавања односа најчешће се општи интерес наука одбране јавља као отуђена сила, настала у сукобу појединачних и групних интереса. Превазилажење тих сукоба подразумева максималну непристрасност истраживача и спремност да се сопствена теорија изложи најоштријим про-

¹ Детаљније о томе може се видети у: Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 131–135.

² У моралу је, како истиче Глигорије Зајечарановић, увек реч о међуљудским односима, чак и када изгледа да је у питању однос субјекта према самом себи, према обичним стварима у свету који га окружује, и то једноставно зато што је човек друштвено биће, а морал је само један облик друштвених односа (Зајечарановић, Г., *Дијалектика људског света*, Центар за политичке студије, Нови Сад, 1969, с. 159).

верама и у случају неуспеха – одбаци, без обзира на личне интересе и тренутни статус истраживача. Права наука могућа је само тамо где јој је у основи етика.

Потешкоће **епистемолошко-методолошке** природе најчешће су резултат недовољног уважавања дијалектичког јединства методолошког есенцијализма и номинализма. Према методолошком есенцијализму, постоје три елемента који су важни у сазнању. Први је суштина, други је дефиниција суштине и трећи је име. Изгледа да се тај први елемент, најчешће, запоставља. Обично се полази од дефиниције (без праве суштине), а затим се тражи име (односно термин) и тако се та два елемента врте у круг.

За разлику од методолошког есенцијализма, методолошки номинализам није „оптерећен“ дефиницијама већ, пре свега, суштином. Уместо да дефинише појаву и сазна њену истинску природу, методолошки номинализам првенствено тежи да опише и објасни њено понашање у различитим околностима и уочи правилности у том понашању. Захваљујући томе многе модерне природне науке (на пример, информатика) доживеле су праву револуцију у развоју, условно речено, на симболима, односно без претераног оптерећивања дефиницијама и називима. Тек онда када се сазна суштина, могуће је дати право име и ваљану дефиницију.

Наведена формално-логичка дихотомија на методолошки есенцијализам и номинализам, једнострано прихватање неких поставки есенцијализма, те запостављање методолошког номинализма, односно неуважавање дијалектичког јединства методолошког есенцијализма и номинализма, вероватно су основни узроци заосталости метатеорија наука одбране. Последице тога су биле непрекидне и неплодне расправе око статуса, дефинисања, класификовања, научности и имена наука одбране. Упорни покушаји да се они дефинишу без сагледавања суштине очигледно су водили ка бесконачној регресији дефиниција, неодређености и двосмислености појмова. Исцрпљивање научног кадра око дефинисања појмова и додељивања назива, односно око проблема (условно названо) статичког карактера, без квалитативних помака, непосредно је допринело запостављању процеса у науци и изградњи ваљане метатеорије.

Поред наведених, класификовање наука одбране пратиле су и друге методолошке потешкоће. Оне нису само последица немогућности идентификације ваљаних правила и принципа класификације већ, пре свега, немогућности идентификовања ваљаних критеријума на основу којих би био могућ комплексан приступ и експлицитно изјашњавање о класификацији војних наука. Правила класификације су, у методолошком смислу, веома добро разрађена, али су, с формалног гледишта, од врло мале помоћи пракси.³ У ствари, не постоји ниједан појединачни критеријум на основу којег би се, у потпуности, те науке могле сврстати у одређене класификаторске низове. Обично је класификација реализована једнострано, на основу гледања специјалиста, а то није могуће за сложене појаве и области људске делатности. Недостајао је, дакле, комплексан приступ тако сложенем проблему и то је основни узрок бројних заблуда и бесплодних расправа.

³ Детаљније о правилима, али и о слабостима методе класификације може се видети у: Сакан, М., Методологија војних наука, ВИЗ, Београд, 2006, стр. 268–277.

Нарочито су жучне биле расправе о терминима и синтагмама за означавање појма тих наука (или науке), које су претходиле скоро свим научним скуповима и стручним расправама. Једни су, на пример, сматрали да термин полемологија најбоље одговара одређењу значења тих наука, други – ратоводство, трећи – полемистика, четврти – систем војних наука, пети – ратна вештина, шести – наука о оружаном борби, седми – војне науке и осми – науке одбране.

Како је време пролазило, а нарочито од половине прошле деценије, уочен је видан напредак у вези са избором термина и синтагми за прецизније одређење наука које су доминантне у војсци и предметом тих наука. Након озбиљнијих етимолошких и семантичких анализа у многим делима метатеоријског карактера (као што су, на пример, *Научна изграђеност тактике*, *Научна изграђеност оператике*, *Језик и стил ратне вештине*, *Поглед на рат*, *Научне законитости оружане борбе*, *Војне науке*, *Хипотезе у војним наукама*, *Методологија војних наука* и друга), многи термини и синтагме, који су стварали збрку у систему комуницирања у Војсци, практично су превазиђени и избачени из употребе. Термини и синтагме као што су ратна вештина, полемистика, систем војних наука, практично се данас не користе у војној комуникацији. Термин полемологија добија на значају, али само у смислу науке о рату, а не науке о оружаним сукобима и нижим облицима борбених дејстава. Синтагма војне науке одомаћила се и постала прихватљива скоро свим научницима и стручњацима, када су у питању матичне науке о припреми и вођењу оружаних сукоба.⁴ Синтагма *војне науке*, дакле, уз комплексну анализу појединачних наука и њихових конститутивних елемената надјачала је остале и постала доминантна за одређење значења оних наука које би требало да буду матичне у Војсци.⁵

Тој синтагми, међутим, у последње време упућене су бројне примедбе формалне природе. Основни проблем је изгледа у томе што појединци сматрају да војне науке асоцирају на милитаризацију друштва, а то је у условима демократије и либерализма непожељно. Уместо тога предложена је синтагма науке одбране, али она не може да издржи методолошко-логичку критику и проверу. Основна потешкоћа је у томе што је запостављен напад као вид борбених дејстава, али постоје и бројне друге потешкоће. Могуће је, међутим, уместо научног утемељења да се прихвати и такво, конвенционално решење, али да се јасно дефинише шта се под одбраном подразумева. У сваком случају, и одбрана треба да има елементе напада и то је потребно јасно дефинисати.

Одбрана је, дакле, веома широк појам и обухвата све науке и области друштвене делатности: политику, економију, културу и слично, и не може се у овом случају тако посматрати. Науке одбране требало би да обухвате само оне активности које су непосредно усмерене на одбрану земље од оружане агресије, односно само оне

⁴ Под оружаним сукобом, у овом раду, подразумева се свака врста употребе оружане силе, било да је реч о ангажовању неке државе или групе држава против друге државе или групе држава да би се тој држави (тим државама) наметнула своја воља, било да је реч о међудржавном рату, унутрашњим конфликтима (устанцима, бунама или револуцијама) или о граничним инцидентима у којима је дошло до употребе оружја и ангажовања јединица војске.

⁵ Детаљније о етимолошкој, семантичкој и компаративној (комплексној) анализи, као и о аргументима за њихово прихватање или одбацивање може се видети у: Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 29–63.

науке које се баве проблемима оружаних сукоба.⁶ Прецизније речено, *под појмом науке одбране систематизована су и аргументована знања о оружаним сукобима до којих се дошло свесном применом одређених метода истраживања.*

Науке одбране припадају групи друштвених наука, али не само њима. Чињеница је да је подручје њиховог истраживања друштвени живот, и то управо у оној области која је најсложенија и најкомплекснија (оружани сукоби), и у којој егзистенцијални интереси народа, држава, друштава и класа долазе до потпуне конфронтације. Али комплексно сагледавање оружаних сукоба као појава и организовано и успешно учешће у њима не може се ни замислити без природних наука. То се нарочито односи на ваздухопловство и противваздухопловну одбрану, речну флотилу и оне родове који у свом саставу имају велики број савремених система оружја и других техничких средстава.

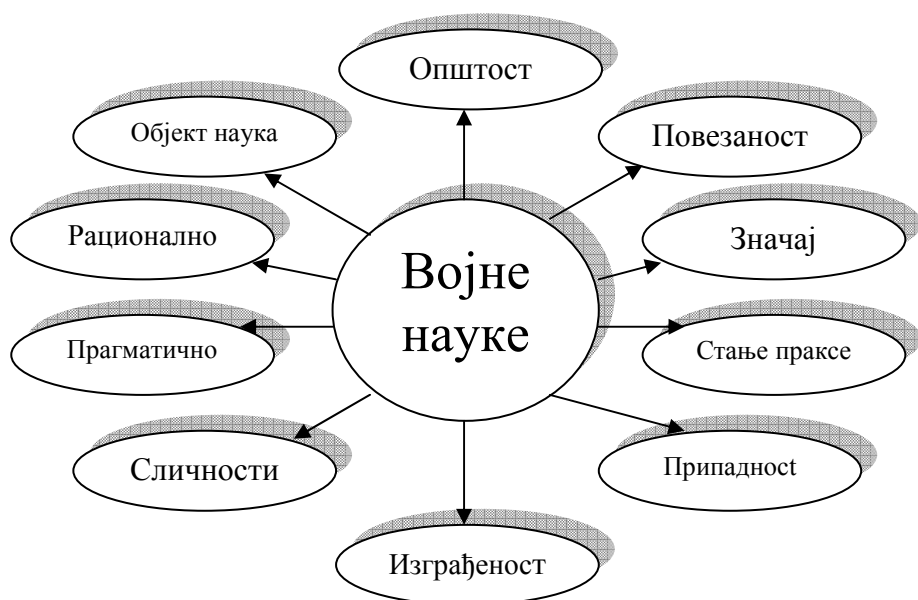
Дакле, науке одбране повезане су са скоро свим другим наукама и научним дисциплинама и не могу се са стопостотном тачношћу сврстати ни у једну наведену групу наука. Оне су универзалне, али су и аутентичне и то је неопходно имати у виду када је у питању процес рада научника и приступ решавању појединих проблема. Аутентичност нужно постоји и она произилази из специфичности оружаних сукоба (оружане борбе, операција и бојева као подручја њиховог интересовања). Све те заједничке елементе и специфичности методологија наука одбране сублимира у један јединствен систем знања и кохерентну теорију. На тај начин развија се и методологија наука одбране уопште и све војне науке посебно, али се истовремено доприноси и изградњи критеријума за утврђивање истинитости научних сазнања и научне теорије.

Идентификовање критеријума класификације наука одбране

Основни критеријуми по којима би се могле класификовати науке одбране су: општост, објект наука, повезаност наука и научних дисциплина, рационалност, значај науке, стање реалне праксе, прагматичност, сличности и разлике, припадност матичним наукама и изграђеност конститутивних елемената науке.

Према логичком критеријуму **општости**, науке се могу класификовати на науку уопште, посебне групе наука и појединачне науке. Наука уопште одражава суштинска својства свих наука, посебне – групе наука, а појединачне – једне науке. Дакле, према том логичком критеријуму јасно су одређени захтеви за опште, посебно и појединачно и то није спорно. Међутим, проблеми се појављују код изјашњавања о нивоу општости, односно о томе шта ће у конкретној ситуацији, на пример, бити ниво општег. Одговор на то питање не може дати критеријум општости. Шта ће у конкретној ситуацији бити ниво општег зависи, пре свега, од (научно доказаног или конвенционално усвојеног) нивоа посматрања, а не од тог критеријума. Оно што је за један ниво било појединачно, за други може бити опште, и обрнуто.

⁶ У том случају, логичније би било та наука зове: „Наука о оружаним сукобима“.

Шема 1 – Критеријуми класификације војних наука

Према критеријуму општости, науке одбране се, на пример, могу класификовати на стратегију, оперативу и тактику. Дакле, само на те три науке, односно научне дисциплине. Војни менаџмент, руковођење, логистика, војна географија и слично, према том критеријуму, не могу се сврстати у наведени класификаторски низ. Оне су уграђене и у стратегију, и у оперативу, и у тактику. Према том критеријуму није могуће сврстати ни методологију наука одбране. Она је наука о методи, као конститутивном елементу, наука одбране.

Друга потешкоћа је у томе што нема више наука на посебном и појединачном нивоу. Постоји само једна наука (оператика) на посебном и једна (тактика) на појединачном нивоу.

Према критеријуму *природе објекта*, науке се деле на две основне групе – друштвене и природне, али постоје и друге класификације. Полазећи од основног става да су оружани сукоби друштвена категорија, највећи број војних теоретичара науке сврстава у групу друштвених наука. Оружани сукоби, међутим, јесу друштвена категорија, али се припрема и вођење борбених дејстава не може ни замислити без масовне употребе савремених система оружја. Употреба тог оружја саставни је део и стратегије, и оператике и, нарочито, тактике, што наводи на чињеницу да науке одбране треба да стоје на споју између друштвених и природних наука.

Критеријум *повезаности наука и научних дисциплина* указује на неоспорну чињеницу да су све науке међусобно тесно повезане. Строго научно посматрано, не може се издвојити и изоловано посматрати ниједан проблем, а да он истовремено не представља предмет интересовања и многих других наука, интердисциплинарно

и мултидисциплинарно повезаних. Као потврда за такво стање може се навести и чињеница да су, историјски посматрано, многе нове науке и научне дисциплине настајале управо на споју између сродних и блиских наука и научних дисциплина.

Дакле, једним истим делом стварности се, обично, бави већи број наука и научних дисциплина. Оружане сукобе, на пример, као мултидисциплинарне појаве, не изучавају само науке одбране (стратегија, оператика и тактика). Они су предмет интересовања и многих других наука. То су, пре свега, филозофске, политичке, техничке, економске, организационе, историјске, педагошке, психолошке и медицинске науке и научне дисциплине. Све оне изучавају проблеме у области оружаних сукоба, али са свог специфичног (филозофског, политичког, техничког, економског, организационог, историјског, педагошког, психолошког и медицинског) становишта.⁷

Повезаност наука и научних дисциплина може се видети и непосредно, преко основних субјеката науке – научника и стручњака.⁸ Из биографија великих војних теоретичара и војсковођа може се видети да су они били врсни познаваоци великог броја наука и научних дисциплина – пре свега, ратне вештине и њене историје, филозофије, логике, примењене математике, више светских језика и слично. Поред индивидуалног изучавања тих наука, они су непосредно и сарађивали са бројним научницима – филозофима, математичарима, историчарима, књижевницима и слично. Тако је, на пример, чувени кинески војни теоретичар Сун Цу био под непосредним утицајем већег броја тадашњих кинеских филозофа. Александар Македонски је за свог учитеља имао чувеног античког филозофа Аристотела. Суворов је, поред доброг познавања историје, страних језика, актуелне ратне вештине, логике и примењене математике, био један од највећих познавалаца психологије руских војника. Клаузевиц је, упоредо са предметима у Општој војној школи, редовно слушао и предавања из логике инспирисане Кантовом, а касније и Хегеловом филозофијом. Самостално је изучавао и бројна друга филозофска, историјска и политичка дела.

Дакле, нема сумње да су све науке и научне дисциплине тесно повезане и да нема ниједне науке која, посредно или непосредно, не изучава предмете и процесе у домену оружаних сукоба. То уједно обавезује научнике у војсци да компаративним изучавањем и других наука и научних дисциплина остварују мултидисциплинарни прилаз проблемима изучавања и да нова сазнања користе за потребе своје науке; уз посредно обогаћивање теорија и других наука.

⁷ На Првом симпозијуму, на пример, генерал-мајор Владо Маричић је истицао је да је војна географија „једна од дисциплина (грана) војне науке“. Генерал-пуковник проф. др Гојко Николиш тврдио је да је војников организам специфичан и да војна медицина мора да нађе своје место у систему војних наука. Психолог Владимир Антић указао је на разлоге да се војна психологија мора сврстати у систем војних наука, а слично мишљење имали су и представници за војну дидактику, војну андрагогију, војнопоморску географију и слично (*Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 297. и 304–312).

⁸ Уочавајући такво стање, Михаило Марковић истиче: „Савремена подела рада у науци заиста, поред свих својих предности, има и тај крупан недостатак да масовно ствара људе који су ван своје специјалности потпуне незналице и примитивци. Међутим, ствари нису тако просте. Велике личности у науци су све само не уски специјалисти; на пример, скоро сви велики физичари XX века – Планк, Ајнштајн, Бор, Шредингер, Хајзенберг, Борн, Де Брољи – људи су велике културе са смислом за синтезу и филозофска уопштавања“. (Марковић, М., *Филозофски основи науке*, ШИРО „Србија“, Београд, 1981, с. 59).

Критеријум *рационалности* је у непосредној супротности с критеријумом о повезаности наука и научних дисциплина. Науке су, без сумње, тесно повезане, али институције, организације и поједине државе нису у могућности да све те науке и научне дисциплине равномерно развијају. То је и један од основних разлога за успостављање сарадње између института, школа, компанија и држава, нарочито на развоју нових технологија, космичких програма, аутоматизованих система оружја и слично.

Дакле, критеријум рационалности непосредно противречи заговорницима развоја глобалног система војних наука у Војсци. Тачно је да предмете и процесе у домену рата и оружаних сукоба изучавају бројне науке и научне дисциплине, али се поставља проблем рационалности пјиховог конституисања у Војсци кад за то не постоје ни кадровске, ни материјалне могућности. А нема ни потребе, јер те науке већ постоје у друштву.⁹

У односу на *значај науке* у научном систему, поједини војни теоретичари науке деле на: *ортодоксне, инхерентне и кохерентне*.¹⁰ Ортодоксна војна наука (центрум система), према том мишљењу, јесте *полемистика* са својим научним дисциплинама – стратегијом, оператиком и тактиком. Војне науке инхерентне ратној вештини су: *војна организација, војна историја, војна географија, наука о обезбеђењу борбених дејстава* итд., а кохерентне ратној вештини су: *војнотехничке, војноекономске, војнополитичке, војносоцијалне, војнопсихолошке, војнопедагошке, војнокибернетичке, војноинформатичке, војнометеоролошке, војнолингвистичке, војномедицинске, војнобиолошке* и друге.

Из тога се види да је реч о веома глобалном систему, али са измењеном формулацијом. Тај систем је у складу с критеријумом о повезаности наука, али му противрече критеријуми прагматичности и рационалности.

Критеријум *стања реалне праксе*, односно стања наука одбране у нашој пракси, значајан је због тога што га је један број војних теоретичара користио као аргумент за конституисање и фаворизовање глобалног система наука у Војсци. У аргументацији својих ставова они полазе од основне чињенице да тај систем у пракси постоји и да га је, на основу тога, потребно и званично верификовати. Међутим, позивање на стање реалне праксе оправдано је само у оним ситуацијама када је та пракса научно усмеравана.¹¹

⁹ „Разбијање атомског језгра и ослобађање нове врсте енергије, проналазак радара, развој ракетне технике, проналазак синтетичког материјала, гигантски развој природних наука и технике уопште ... нису области војне науке, нити је све то и много штошта друго предмет војне теорије. Додуше, не може се рећи да се то све војне науке не тиче ... већ једино да су то резултати делатности и истраживања других најразличитијих наука.” ...„Војсци и оружаног борби неопходно су потребни научници и стручњаци као што су хемичари, физичари ... разуме се, и научници друштвених наука, али то не значи на њихове научне и техничке дисциплине постају саставни део војне теорије. Ствар је тактике где ће и када мост подићи, а узима к знању његову носивост и пропусну моћ, али се не бави статиком и свим оним чиме се баве грађевински конструктори...” (Пејиновић, Н., „Однос војне науке и других наука”, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 225).

¹⁰ Шуљагић, Р., *Научна изграђеност југословенске теорије ратне вештине*, докторска дисертација, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, с. 227–236.

¹¹ У вези са праксом, Грци су користили два термина – *прахис* и *диспрахис*. Први термин означава посао који је вредан и сврсисходан, а други – лош посао, невољу, разарање. Рушилачка активност која деградира науку и човека уопште или механичко понављање радних операција не могу се сматрати праксом (Детаљније у: Тановић, А., *Вриједности и вредновање*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1972, с. 15–16; Сакан, М., *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, с. 155–162).

Критеријум *прагматичности*, који се односи на интерес и корист, у нашој теорији до пре неколико година није озбиљније разматран. Томе је нарочито допринела наша досадашња марксистичко-дијалектичка методолошка оријентација, која је у непосредној супротности са основним поставкама прагматизма.

За разлику од теорије, у нашој пракси прагматизам је веома присутан. Он је пратио сваку озбиљнију трансформацију наука одбране, али не са позиција основних аксиолошких поставки, већ у најгорем облику испољавања. Уместо да се полази од основних вредности и користи за те науке, најчешће се полазило од појединачних и групних интереса.¹² Тако добијена решења, најчешће, нису била заснована на основним прагматичким поставкама о општем интересу науке, већ на реалном односу снага у остваривању личних и групних интереса.

Не улазећи даље у експликацију прагматизма, основно питање које би се могло у вези с њим поставити јесте: „Какву корист друштво очекује од Војске?“ Одговор је: „Одбрану од оружане агресије“. Дакле, Војска припрема и води борбена дејства. Све друге активности у рату (политичке, економске, дипломатске, пропагандне и слично) не реализује Војска него друге институције, односно друштво као целина. Зато су науке одбране само оне које изучавају припрему и вођење борбених дејстава у домену оружаних сукоба.

Критеријум *сличности и разлике* омогућава прецизније одређивање места појединих наука и научних дисциплина у класификаторским низовима. На основу тог критеријума, одређене научне дисциплине прикључују се најближој науци или се издвајају у посебне групе.

Критеријум *сличности и разлике* веома је битан код, на пример, одређивања места војног менаџмента и других научних дисциплина у систему наука одбране. Војни менаџмент је, без сумње, интегрисан у стратегију, оперативу и тактику, али се на основу сличности и разлике може заузети став о његовом издвајању у самосталну науку, односно научну дисциплину. Слична је ситуација и са другим војнооријентисаним научним дисциплинама.

Критеријум *припадности матичним наукама* у непосредној је вези с критеријумом сличности и разлике. На основу тог критеријума може се одредити припадност науке одређеном корпусу наука или научне дисциплине – науци. Он је нарочито значајан за организовање школовања кадрова из војно оријентисаних научних дисциплина, као што су војнотехничке науке, војна андрагогија, војна психологија и друге.

Идентификација наука одбране

Из идентификације и експликације критеријума класификације може се закључити да се науке одбране могу разматрати у ширем и ужем значењу. У ширем значењу, под наукама одбране могле би се подразумевати све оне науке и научне дисциплине које, са свог специфичног становишта, изучавају рат и оружану борбу. У ужем значењу, под наукама одбране могле би се подразумевати само оне специфичне науке које се односе на непосредну припрему и вођење борбених дејстава у домену оружаних сукоба.

¹² „Ако бих знао за нешто што би за мене лично корисно било, а за моју породицу штетно, ја бих то избацио из свог духа. Ако бих знао нешто корисно за моју породицу, али не и за моју отаџбину, потрудио бих се да то заборавим. Ако бих нашао нешто корисно за моју отаџбину, а што би било штетно за Европу, ја бих то одбацио као злочин“ – рече мудрац и спаси своју душу.

Шире значење појма наука одбране непосредно произилази из критеријума о повезаности наука и научних дисциплина, али је у супротности са неким другим критеријумима – нарочито критеријумима рационалности и прагматизма. То значење није примерено војној организацији из више разлога.¹³ Прво, зато што Војска не води рат као комплексну и веома сложену друштвену појаву. Рат припрема и води друштво, а Војска – борбена дејства у домену оружаних сукоба. Друго, зато што Војска нема ни материјалних, ни кадровских могућности за развијање тако гломазног и нефункционалног система наука одбране. Уосталом, тај систем већ постоји у друштву и нема потребе за његовим поновним успостављањем у војној организацији. Фаворизовати такав систем наука у Војсци значило би мирење с појавом великог броја идентичних и сличних система наука у друштву. Треће, јер конституисање тако гломазног система наука у Војсци подразумева и преузимање обавеза за развој и оних наука које већ постоје у друштву и преузимање одговорности за припрему и вођење рата у целини. То, истовремено, подразумева и смањење интересовања школских, научних и других институција у друштву за проблеме у области рата и оружане борбе. Четврто, што би то обавезно условило одлив кадра из наука одбране, у ужем смислу, у друге војно оријентисане научне дисциплине, односно до маргинализације стратегије, оператике и тактике – нарочито у оним областима које се односе на ангажовање видова и родова и обједињавање активности у борбеним дејствима. И, коначно, што такав начин конституисања војних наука води ка изолацији од матичних наука у друштву.

Уже значење појма наука одбране прихватљивије је за потребе војне организације. Дакле, науке одбране су само оне које изучавају припрему и вођење борбених дејстава у области оружаних сукоба. То су: стратегија, оператика, тактика, војни менаџмент, логистика у одбрани и методологија наука одбране.

Разлози за такву класификацију наука одбране су бројни. Пре свега, једино те науке изучавају оружане сукобе са специфичног становишта. Не постоји више ниједна друга наука која се бави проблемима непосредне припреме и вођења борбених дејстава, односно која се бави изучавањем оружане борбе са становишта учешћа у њеној непосредној припреми и вођењу. Друго, појам ратна вештина, и у формалном и у суштинском смислу, губи значај. Он се у потпуности може редефинисати, односно заменити појмом науке одбране. Треће, што се таквим организовањем науке одбране ослобађају изолације и отварају „широка врата“ према свим другим наукама у друштву, и обрнуто. Са друге стране, стварају се услови да се све друге науке (свака са свог становишта) озбиљније баве проблемима рата и оружане борбе. Четврто, војне школе растеређују се сложених проблема око школовања кадрова из других војно оријентисаних научних

¹³ На непосредну опасност од развоја гломазног система војних наука указивано је и на Првом симпозијуму. Тако је, на пример, генерал-потпуковник *Никола Пејиновић* упозорио: „Ако би смо се држали критерија да се све науке и дисциплине које се баве ратом и оружаном борбом групишу у један корпус наука, пре би то био нескладан монструм него кохерентан систем с научно функционалним смислом“. И, на крају, закључио је: „Напокон, реорганизујући наш војни школски систем с тежњом да га уградимо у школски систем у друштву, ми смо се нашли пред потребом да уведемо научне степене, наставничка звања и академске титуле за научне кадрове у армији. Мислим да би, у вези с тим, армији, односно њеним школским и научним институцијама требало остварити право да једино оне одређују научне степене магистра и доктора војне науке, док сви други – историчари, педагози, социолози, инжењери, економисти, географи, и др. – те степене треба да добију од одговарајућих институција на универзитетима и у грађанству“ (подвукао М.С.). (Пејиновић, Н., „Однос војне науке и других наука“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 228–229).

дисциплина. Уместо војних, те обавезе преузеле би матичне науке у друштву. Дакле, школе у Војсци имале би обавезу да школују кадар само из стратегије, оператике и тактике, менаџмента у одбрани, логистике у одбрани и методологије наука одбране. И, коначно, таквим организовањем наука одбране побољшава се квалитет школовања официра и спречава њихов одлазак у друге војно оријентисане научне дисциплине.

Разуме се, овакав начин организовања наука одбране намеће неколико додатних објашњења. Пре свега, мисли се на статус оних научних дисциплина које су непосредно интегрисане у њих. То су, пре свега, руковођење и командовање и логистика. Оне су саставни део тих наука. Тако је, на пример, командовање интегрални део и стратегије и оператике и тактике, али и дисциплина унутар њих, као што су тактике видова и родова. Дакле, ове научне дисциплине, строго научно посматрано, припадају наведеним наукама и није их могуће издвојити у посебне науке. Њихово издвајање у самосталне науке значило би сужавање подручја интересовања (предмета) стратегије, оператике и тактике. Другачије речено, десила би се ситуација да, на пример, уместо команданата, јединицама командују официри за командовање и да одлуке за позадинско обезбеђење доносе специјалисти за логистику. С друге стране, према критеријуму сличности и разлике има оправдања да се те две научне дисциплине издвоје у самосталне науке јер се баве сличним проблемима на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

Са војном историјом и војном географијом ситуација је другачија. Историја науке (стратегије, оператике и тактике) саставни је конститутивни елемент те науке и није оправдано да се издваја у посебну науку. Историју науке, првенствено, треба да тумаче научници из те науке. Тако, на пример, наставник из тактике који реализује тему бој, или напад, треба да направи историјско-компаративну анализу битних момената развоја тог боја или напада, од генезе па даље. Та анализа уједно представља основу за прогнозирање развоја тог боја или напада у ближој и даљој будућности.

Војна историја је шири појам од историје науке (стратегије, оператике и тактике) и она се налази на средини између војних наука и историје као матичне науке. Слична је ситуација и са војном географијом. Ипак, оне своју матичност треба да траже у оквиру матичних наука. Оне се, према критеријуму општости, не могу сврстати у класификаторски низ заједно са стратегијом, оператиком и тактиком.

Овакав начин организовања наука одбране никако не подразумева сужавање подручја изучавања и уско специјалистичко школовање кадра у војним школама. Напротив, изучавање других научних области стална је обавеза научних и стручних радника и она произилази из мултидисциплинарности и тесне повезаности наведених војних наука са другим наукама и научним дисциплинама. Официрски позив захтева широка знања која ће омогућити боље познавање људи и технике и командовање јединицама уопште. Зато се често каже да је команда мозак јединице. Дакле, официри, поред наведених наука одбране, морају добро да познају и филозофију, логику, методологију, примењену математику, полемологију, социологију, андрагогију, психологију, информатику, електротехнику, савремена борбена и убојна средства и слично.¹⁴

¹⁴ Потребу за широким образовањем официра уочио је пре око 200 година и чувени руски војсковођа Александар Суворов. У свом чувеном делу вештина побеђивања он је навео да војник не треба да зна много. Он треба да зна само оно што се од њега тражи на бојишту, али то треба увежбати до аутоматизма. За разлику од војника, официр, према његовом мишљењу, мора да зна све.

Друго је питање, на пример, школовања наставничког кадра и попуњавања катедри и научних института. Катедре и институти треба да се попуњавају квалитетним кадром који ће се школовати и у војсци и у друштву. Војска мора да преузме обавезу да школује квалитетан кадар из стратегије, оператике, тактике, командовања (менаџмента), логистике и методологије наука одбране. Други кадар може да се школује и на матичним факултетима (у оквиру матичних наука). Тако се, на пример, катедре војне социологије, психологије и андрагогије могу попуњавати на сличан начин као катедре физике и математике.

Практична реализација наведеног става подразумева веће интересовање наставних, научних и других институција у друштву за проблеме рата и одбране земље. Проблеми рата и одбране земље су мултидисциплинарног карактера и, као такви, нису нити могу бити предмет истраживања искључиво војне организације. У највећем броју земаља света цивилне високошколске и научноистраживачке институције имају формирана одељења за рат, која су оправдала своје постојање. Захваљујући томе, бројни научни радови за потребе рата не потичу из војске, већ управо из тих цивилних институција.

Дакле, неоспорно је да постоје чисто науке одбране, које изучавају оружане сукобе (оружану борбу и борбена дејства) са аспекта непосредног учешћа у њиховој припреми и вођењу, и оне заузимају централно место у војсци. Затим, постоје војно оријентисане научне дисциплине које су у непосредној вези са матичним наукама у друштву, али и са војним наукама, и постоје све друге науке у друштву чија је веза са војним наукама нешто лабавија.

Закључак

Проблеми класификовања наука одбране веома су сложени, мултидисциплинарне природе и не могу се решавати на основу појединачних критеријума. Науке и научне дисциплине су, без сумње, међусобно тесно повезане. Оне се не могу изоловано посматрати нити у потпуности (без остатка) класификовати у одређене класификаторске низове. Дакле, строго научно посматрано, не постоји ниједан критеријум по којем би се могла направити прецизна и у потпуности исцрпна класификација војних наука. Прихватљива класификација је могућа само на основу вишекритеријумског прилаза, уз претходно уважавање основних логичких и методолошких поставки. На основу таквог прилаза долази се до закључка да су науке одбране стратегија, оператика, тактика, војни менаџмент, логистика у одбрани и методологија наука одбране.

Литература

1. Антић, В.: *Војна психологија у систему војних наука*, у Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971.
2. Антонијевић, Ковач, М.: „Научна утемељеност полемистике и ратна вештина“, реферат у: *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова, Теком Граф, Београд, 1997, с. 143–170.
3. Даљевић, М.: „Статус војне андрагогије у систему војних наука“, у: *Савремени проблеми ратне вештине*, бр. 32, Београд, 1994.
4. Ерл, М. Е.: *Творци модерне стратегије*, Редакција „Војно дело“, Београд, 1952.

5. Фукс, Ж.: *О систему војних наука*, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971.
6. Хелер, А.: *Свакодневни живот*, Нолит, Београд, 1978.
7. Илић, С.: *Класификација наше војне науке*, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971.
8. Клаузевиц, К.: *О рату*, ВИЗ, Београд, 1951.
9. Коен, М., Нејгел, Е.: *Увод у логику и научни метод*, Завод за уџбенике и научна средства, Београд, 1934.
10. Лукић, Р.: *Војне дисциплине – науке и вештине*, у: Војна наука, ВИЗ, Београд, 1971.
11. Максић, Р.: „Војнотехничке науке и научне дисциплине и њихов однос према другим наукама у систему војних наука и у друштву“, реферат у: *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова, Теком Граф, Београд, 1997.
12. *Мала енциклопедија – Општа енциклопедија*, четврто издање, књига 3, Просвета, Београд, 1986.
13. Марчек, Ј., Ковач, М.: „Научна утемељеност система војних наука“, *Војно дело*, бр. 3/1997, Београд, 1997.
14. Маричић, В.: „Војна географија је дисциплина војне науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
15. Марјановић, С.: „Против сваке категоричности“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
16. Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, ШИРО „Србија“, Београд, 1981.
17. Мићуновић, Љ.: *Савремени лексикон страних речи*, КЗНС, Универзитетска ријеч, Нови Сад, 1988.
18. Николиш, Г.: „О војној медицини“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
19. Пејиновић, Н.: „Однос војне науке и других наука“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
20. Пејиновић, Н.: „Предмет војне науке могу бити само законитости, начини, методи, и облици извођења оружане борбе“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
21. Пекорари, М.: „Класификација војне науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 236.
22. Сакан, М.: *Студије мира, Полемологија и Иринологија*, НУБЛ, Бања Лука, Београд, 2008.
23. Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003.
24. Сакан, М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006.
25. *Службени лист Савезне Републике Југославије*, бр. 61/1993, 08. 10. 1993, с. 1230–1229.
26. Стојановић, М.: *Полемологија и иринологија*, Општи део, ПИП „НОМОС“, Београд, 1993.
27. Стојковић, А.: „Војна теорија је прерасла у науку“, чланак у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
28. Шешић, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1974.
29. Шешић, Б.: „О чему говори војна наука“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.

30. Шуљагић, Р.: *Научна изграђеност југословенске теорије ратне вештине*, докторска дисертација, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993.
31. Шушњић, Ђ.: *Методологија*, Чигоја, Београд, 1999.
32. Шушњић, Ђ.: *Дијалог и толеранција, Искуство разлике*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1994.
33. Тановић, А.: *Вриједности и вредновање*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1972.
34. Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М.: „Појам система војних наука“, реферат у: *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова, Теком Граф, Београд, 1997.
35. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
36. Вучинић, М.: „О систему војне науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
37. Зајачарановић, Г.: *Дијалектика људског света*, Центар за политичке студије, Нови Сад, 1969.

ВОЈНА СТРАТЕГИЈА У СИСТЕМУ НАУКА ОДБРАНЕ

Станко Нишић*

У систему наука у Републици Србији науке одбране су аутентичне науке, за које не постоје други матични универзитети и факултети изван Војне академије Војске Србије. То је и основни повоод за формирање Универзитета одбране Републике Србије.

Одбрана егзистенције је природна потреба и функција сваког живог организма, па и организма државе. Свако друштво (нација) принуђено је да оформи механизам одбране од насилног угрожавања своје егзистенције. Та улога је, у дужем историјском раздобљу развоја друштва, додељена војсци. Тако је и настала вештина – наука војсковођења или стратегија. Та дисциплина развијала се поступно, како би успешно изучавала проблеме одбране који су нарастали по мери нарастања и трансформације опасности које угрожавају опстанак друштва и државе.

Данас се истраживањем проблема одбрамбене делатности тежишно бави корпус наука одбране у којем војна стратегија, као интердисциплинарна наука, поред истраживања стратегијске стварности, има и интегришућу улогу за друге научне дисциплине које су укључене у изучавање система одбране.

Разматрање научне утемељености војне стратегије подразумева критичко преиспитивање њених конституанти. Свака наука захвата уже или шире подручје истраживања и развија и сопствену методологију, поред коришћења методолошког апарата сродних научних дисциплина, што је случај и са војном стратегијом.

Подручје истраживања војне стратегије односи се на стратегијску стварност, која је у савременим условима подложна брзим променама по мери развоја технологије борбених средстава. Та околност налаже потребу темељнијег сагледавања стратегијске стварности, која мора да захвата и виртуелну стварност да би могла да предвиђа токове догађања у сфери одбране. Без тога нема ни реалне припреме војске за будућу ратну (безбедносну) стварност. Управо у том проширеном подручју све више се рађају нови стратегијски проблеми, који изискују и проширивање предмета истраживања војне стратегије.

Отуда, тежиште развоја теорије стратегије треба да се усмери на онтолошки аспект – спознају објективне стратегијске стварности. Наравно, за спознају структуре будуће стварности неопходан је развој и адекватне научне апаратуре. У тој сфери војна стратегија као интердисциплинарна наука има привилегију да користи методолошка до-

* Пуковник у пензији др Станко Нишић је научни саветник.

стигнућа и других природних и друштвених наука. У том смислу, нарочито за истраживање целине виртуалне стратегијске стварности, војна стратегија може да користи и методе моделовања система.

Кључне речи: *стратегија, науке одбране, методологија наука одбране, конститутивни елементи наука одбране, стратегијска стварност, перспектива наука одбране, моделовање у стратегији, постмодерна стратегијска стварност.*

Увод

О појму „систем наука одбране“ до сада експлицитно није вођена научна расправа у војној литератури. О суштини значења тог појма било је расправа на бројним научним и стручним скуповима, али под другим називима, као што су: војна наука, ратна вештина, војнонаучне дисциплине. У другим сферама природе, друштва и људске делатности одавно постоје адекватни називи наука које их проучавају и истражују (физика, логика, социологија, психологија, математика, хидраулика, географија итд.).

Додуше, и назив „ратна вештина“ изражавао је суштину области (рата) о којој је реч, али је израз „вештина“ у том називу спутавао научни прилаз проучавању појма рата као друштвеног односа

Такође, и у појму „војне науке“ има неодређености, јер се у том називу не препознаје ни друштвена ни природна област на коју се односи. Тачно је да је војска увек носила главни терет одбране друштва и државе, али је целисходно да се то препознаје и у називу наука које покривају ту друштвену делатност.

За науке одбране важно је сазнање да се на нека безбедносна питања не може наћи одговор у постојећој стварности, јер се делом налазе у сфери мишљења, у сфери филозофског битисања, у тоталитету, те је одговор на њих могуће тражити само научном анализом и уопштавањем знања и животног искуства (животне мудрости). Ту и наука одбране може да досегне само до принципа који се постулирају и не доказују, јер нема ничег фундаменталног из чега би се могли извести.

О појму „систем наука одбране“

У литератури се сам појам „одбране“ дефинише у зависности од историјске епохе и концепције система одбране. Тако се она понегде назива „народна одбрана“, „национална одбрана“, „одбрана земље“, „одбрана отаџбине“ и сл.¹ Констатује се да је одбрана одређена политиком одбране земље, од чега и зависи да ли је она стварно намењена одбрани земље и народа, заштити суверенитета и интегритета националне територије или другим циљевима: вођењу освајачких ратова, поробљавању других народа и сл.²

¹ „Народна одбрана обухвата војне, политичке, економске и друге припреме једне земље за рат и за вођење рата, при чему се ангажују сви расположиви људски и материјални извори“ (*Војна енциклопедија*, Том 6, Београд, 1966, с.64).

² Из стратегије националне безбедности САД: „Одбрана САД, америчког народа и наших интереса код куће и у иностранству успоставља се кроз идентификовање и уништавање пријетње прије но што она стигне до наших граница“ (Džojš P. Kaufman, *Кратка историја спољне политике САД* (превод с енглеског), Центар за међународне односе, Бањалука, 2010, с.19).

О појму „систем наука одбране“ у војној литератури до сада се није расправљало, иако је на научним скуповима било расправе о његовом суштинском значењу, али под другим називима војна наука, ратна вештина, војнонаучне дисциплине. Међутим, у другим сферама природе, друштва и људске делатности одавно постоје адекватни називи наука које их проучавају и истражују (физика, логика, социологија, математика, хидраулика, географија итд.). Код нас се, формално, тек сада конституише научна област која се односи на делатност којом се војска превасходно бави.

У нашем случају *одбрана* обухвата делатност оружаних снага и свих других друштвених снага које се ангажују за одбрану (припрему и вођење рата). Она тако прожима читаву структуру државе, користећи њену укупну инфраструктуру. При томе се војска (оружане снаге) издваја у засебну целину под управом врховне команде.

Област коју данас именујемо као *науке одбране*³ дуго је егзистирала под називом са ужим значењем, које се односило углавном на праксеолошко подручје одбрамбене делатности – на вештину обављања те делатности у рату. То је резултат вековног превладавања утицаја стручних војних практичара (стратега) и у области теорије ратне вештине.

У систему наука одбране (који се овде разматра) окосницу наука одбране чине стратегија, оператика, тактика, војна логистика и војни менаџмент (менаџмент одбране), који је раније познат под појмом руковођење и командовање (РИК). Између појединих (војних) научних дисциплина постоји однос општег, посебног и појединачног. У војној стратегији доминирају општији ставови који стреме ка виђењу глобалних појава у безбедности, као и виђењу појава унапред, да би се на основи таквих сазнања оперативном и тактичком нивоу војске додељивали реални задаци.

Када је реч о конституисаности наука одбране, па и војне стратегије у оквиру њих, имајући у виду елементе конститутивности било које науке може се поуздано, на основу опште прихваћеног становишта на нивоу ставова посленика наука одбране, констатовати да је *научна изграђеност војне стратегије* у успону и да је потврђена у извесном степену бар у неким од критеријума конститутивности.

Прво, подручје стварности на које се односе искази дате науке углавном је утврђено. У том погледу подручје стратегијске стварности (о којој се данас говори) је редуковано. Оно углавном обухвата питања реалног рата, док је виртуелни рат, као и поимање рата постмодерне, запостављено. Отуда су скромни резултати научног предвиђања будућих ратних сукоба.

Друго, језик стратегије је такође на почетном нивоу изграђености. Он је потпунији у подручју стратешке праксе, док теорија стратегије, која неминовно мора да шири свој објект и предмет истраживања, тек треба да обогати своје језичке исказе.

Треће, теорија војне стратегије садржи извешан број радних хипотеза, као теоријских претпоставки реалне стратегијске стварности. Постоји потреба да се њена теорија прошири и на подручје виртуелне, перспективно могуће, стварности.

³ „Наука је систем учења, теорија, теорема, принципа и основних појмова о одређеној области предмета или појава који се истражују одређеним научним методама, а ослањају се на извесне праксом утврђене чињенице“. Свака наука садржи и извешан број основних ставова у виду *принципа* или *аксиома*. Из њих се изводе *теореме*. Систем више појмова и теорема у одређеној врсти појава или предмета јесте *теорија*. „Свака теорија је систем основних општих као и посебних појмова у одређеној области предмета. Теорија често садржи и поједине хипотетичке појмове и принципе“. Јединство више теорија чини једно *учење*, а „систем више учења о јединственој научној предметној области, чини посебну науку... Често се дешава да измена једног појма, односно принципа доводи до револуционарне измене целог система једне науке“. (Богдан Шешкић, *Логика*, Научна књига, Београд, 1962, с.634, 635).

Место и улога војне стратегије у систему наука одбране

Термин „стратегија“ јавља се још у античко доба, у значењу „вођења војске у рату“.⁴ Током векова развоја цивилизације и војски нарастало је и искуство у војсковођењу. То знање је потом кориштено за унапређење праксе у овој друштвеној сфери. Из тога проистиче да се у теорији војне силе појам „стратегије“ појављује као први међу појмовима те класе, док су у њеном оквиру знатно касније издвојени и други појмови – прво тактика, а затим и оператика као међуниво.

У самом називу „војна стратегија“ први део тог појма „војна“ инклинира ка стручној делатности, јер је војска стручна институција одбрамбене сфере друштва. Са друге стране, назив „стратегија“ указује на научни ниво тог појма. Тако се у самом називу „војна стратегија“ изражава суштина структуре тог појма, тј. у њему се препознаје стручни и научни елемент делатности на коју се односи. У савременој литератури војна стратегија се поима као наука која изучава целокупну војну делатност, проналазећи у њој законитости које се могу применити у ратној пракси у условима одређене историјске епохе и условима под којима ће се остваривати будућа пракса, стварајући тако неопходну стратегијску теорију.

У нашој научној и стручној војној литератури војна стратегија се посматра као „вештина припреме и употребе војних средстава у миру и рату у оквиру интегралне одбране државе од свих облика оружаног угрожавања националних интереса и циљева“. Али у скоро свим другим приступима војна стратегија (као елеменат стратегије државе) дефинише се као вештина и наука припреме и употребе оружаних снага нације да би се постигли циљеви националне политике, тј. има улогу да војним методама (силом) и средствима оствари циљеве које постави политика (стратегија) државе. То, као и актуелно питање чувања независности и суверенитета државе и слободе њених грађана у савременим и перспективним променљивим безбедносним условима проширује предмет војне стратегије у систему наука одбране, посебно у делу у којем се бави проучавањем проблема реализовања државних интереса и циљева у сфери безбедности.

Објект и предмет војне стратегије

Војна стратегија проучава рат у целини, његову физиономију и услове вођења оружане борбе; стратегијске проблеме изградње, припреме и употребе оружаних снага; војностратегијски положај земље; стратегијске проблеме мобилизације и стратегијског развоја снага одбране; стратегијско руковођење оружаним снагама; систем логистичког обезбеђења оружаних снага у миру и рату; изучава минуле ратове, посебно стратегијски ниво војних операција, те оружане снаге и војну стратегију земаља у окружењу, као и могуће савезнике и евентуалне противнике у будућем рату.

Објект војне стратегије су саме појаве војностратегијске и војностратешке стварности, која се сврстава у друштвену сферу стварности, а њен предмет⁵ су

⁴ Опћа енциклопедија, Т-7, ЈЛЗ, Загреб, 1983, стр. 693.

⁵ „Предмет ма које науке јесте комплекс нових међусобно сродних проблема који настају у процесу интеракције човека и објективног света“ (М. Марковић, *Изабрана дела*, 1. том, Генес, Београд, 1994. с.25).

проблеми које та стварност продукује. Отуда се и објекат и предмет војне стратегије временом изнова осмишљавају и истражују.⁶

У елементе објекта војне стратегије спадају: 1) оружана борба као врста друштвене релације (сукоба); 2) субјекти као сукобљене стране у оружаном борби; 3) моћи и силе сукобљених ентитета; 4) вредности око којих долази до сукобљавања; 5) процеси оружане борбе и (или) знања о њима; 6) стратегијска стварност (постмодерне) која окружује сукобљене ентитете и њено мирнодопско проучавање.

Научним војностратегијским проблемима сматрају се само они проблеми из стратегијске стварности који су инваријантни (свевремени). То су она практична и теоријска проблемска питања на која се одговор не може добити само истраживањем. Решавањем таквих и на тај начин одабраних стратегијских проблема обогаћују се научна знања у војној стратегији.

У сфери научне теорије војна стратегија развијала се поступно – од уопштавања у решавању сукоба војном силом. Извесно је да су конфликти и сукоби међу нацијама, базирани на супротстављеним интересима, извори развоја теорије војне стратегије. То потврђује целокупна досадашња историја, која сведочи о степену и правцима развоја војне стратегије.

Тако и данас војна стратегија стално проширује и продубљује своја сазнања анализом решавања нових конфликта војном силом у новим условима. У сфери предвиђања карактера будућих конфликта војна стратегија се ослања на безбедносне процене стратегије државе у којима суделују и стратегије у сфери одбране. На основу тих предвиђања стратегија, у свом практичном сегменту делатности, врши стратегијске припреме оружане снаге. Отуда је значајно да су сазнања у сфери одбране на нивоу националне безбедности научно заснована (објективна). У супротном, за теорију војне стратегије може да буде проблематична припрема војне силе, ако се она употреби за реализовање нереалних, нерационалних циљева и задатака одбране.

Посебно је значајно уочити специфичност стратегијских проблема – да се они никада не могу ефикасно решавати кад се већ потпуно испоље. То имплицира потребу да се у тиму који разрађује државне интересе и циљеве, па и планове у подручју националне безбедности, нађу и стратегије који ће истрајати на објективној и правовременој анализи стратегијске стварности.

Улога војне стратегије је и да врши припрему бранилаца отаџбине у свим сегментима друштва, као и припрему професионалних војника и старешина за успешну сарадњу са савезницима, без којих ниједна мала земља не може да рачуна на рационалну одбрану. Зато и избор савезника у будућем рату треба да буде предмет интересовања и војне стратегије у миру.

Теорију војне стратегије сачињавају систематизована научна знања о целокупној стварности у сфери одбране и она се односе како на припреме, тако и на реализовање

⁶ „Наука није само ускостручно професионално, инжињеријско-техничко, познавање чињеница и неких законитости... Она се од површних емпиријских генерализација разликује својим систематским, целиовитим карактером. Она је, дакле, умна и изражена у појмовима... Научно знање је критичко и указује на путеве превазилажења противречности. Она поседује капацитет предвиђања будућих стратегијских збивања, чиме се приближавају самој бити (војне) стратегије. Стратегијско предвиђање је важније (а тиме и јаче) од сваке силе. (Према: Душан Вишњић, *Рефлексije о појму „војне стратегије“*, у зборнику радова „Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије“, Београд, 2001, с. 94.

одбрамбених стратегијских активности. Теорија војне стратегије садржи систем исказа о војној стратегијској стварности, а ти искази су генерализовано искуство, као и искази нормативне теорије која је погодна за предвиђање будуће стварности.

Међутим, стратегијско промишљање не сме да се заустави на статичкој стварности. Оно треба да се протеже и на динамичку, променљиву стварност, тежећи да открије каузалитет сукоба у будућности, као и методе вођења „рата у миру“. У том смислу вредно је разматрање домета нове теорије *војне стратегије постмодерне*, која обележава информатичку епоху. У новом информационом простору одигравају се главне стратешке операције, како обавештајног, тако и војног карактера, а такође и њихова медијска, дипломатска, економска и техничка подршка.

У том смислу сугерише се и промена теорије и војне стратегије. У таквој свеобухватној информационој мрежи интегришу се и војска, обавештајне службе, новинарство, дипломатија, техничка открића, економски процеси и цивилно становништво.

Досадашња теорија војне стратегије не садржи норме о припремама за будућу ратну стварност, тј. не садржи прогнозу (вероватну теорију) будуће стратегијске стварности. Због тога мањкају и знања о припремама за одбрану у тим новим условима. Потребно је, дакле, да се пројектује предмет (склоп могућих проблема) помоћу хипотеза вероватноће, а затим и истражује будућа стратегијска стварност у условима постмодерне. Тако би се знатно унапредила делотворна теорија војне стратегије.

Војностратегијска пракса испољава се као веома сложена друштвена појава која обухвата целокупност активности војсковођа и оружаних састава у процесима припрема и вођења борбених дејстава стратегијског нивоа. За целовито поимање војностратегијске праксе неопходно је разматрање каузалне повезаности и међузависности праксе оружане борбе и укупне ратне и војностратегијске стварности.

Ратна стварност се додатно компликује у условима када се нарушава директна комуникација у одлучивању између државника и стратегијских војсковођа, као и између стратегијског, оперативног и тактичког нивоа руковођења борбеним дејствима. Такву усложњену ратну стварност и последичну ратну праксу неопходно је анализирати и објаснити, чиме се даје допринос теорији војне стратегије и других дисциплина наука одбране. Ово је нужно тим пре што ће се и будућа ратна и уопште стратегијска стварност још више усложњавати, јер се повећава број субјеката који у њој учествују.

Исходишта и могућности развоја војне стратегије

Војна стратегија црпи научна исходишта из достигнућа природних и друштвених наука. Њена сазнања темеље се на достигнућима у областима техничко-технолошких, биотехничких, економских, медицинских, математичких, информатичких и других наука. Из тих сазнања директно проистичу научна знања која се користе у модернизацији борбених средстава, као основног средства војске у њеној делатности. Поред борбених средстава, потребна су и средства за свестрану подршку јединицама у борби у техничком, санитетском, интендантском, информатичком, електронском обезбеђењу, те другим видовима обезбеђења, која се обједињавају под појмом војне логистике.

Све до краја 19. века искуство је било једина основа из које су непосредно доношена субјективна решења војсковођа за нормирање доктрине у војној делатно-

сти. Та нагомилана ратна искуства поступно су уопштавана у теоријске одредбе војне стратегије. Тако се дошло до становишта да војна стратегија припада специфичним друштвеним наукама, јер истражује специфичне проблеме војне делатности. Међутим, она своја знања црпи и из природних наука, тако да формира својеврстан социотехнички систем, на основу чега се разрађују норме за праксу у тој делатности. На основу истраживања, војна стратегија обезбеђује и научно засноване доктринарне ставове који се уграђују у доктрину одбране државе. Тако се њена научно заснована знања користе за унапређење стратешке праксе, по мери оспособљавања војних стручњака у тој пракси да користе резултате стратегијских истраживања. Будући да се ставови доктрине одбране, којима се регулише и војна делатност, односе на савремену и будућу праксу, то је важно интензивно праћење и изучавање достигнућа у развоју средстава савременог и будућег рата, до којих у првом реду долази у техничко-технолошкој сфери. Зато резултати стратегијских истраживања у том подручју повећавају поузданост прогнозе физиономије будућег рата и оружане борбе.

Ниво сазнања у теорији војне стратегије још се задржава на дефинисању принципа, начела, правила, што се преноси и на терен војне доктрине, јер још није достигнут степен закона у полемистици (наукама одбране). Разлози су у природи стратегијске стварности која се непрекидно мења, тако да се установљена правила не понављају у наредној стварности оружане борбе. Сваки покушај опонашања решења из прошлости значио би промашај и припреме и примене знања у новој пракси.

Од битних конституенси које указују на ниво научне изграђености неке науке (објекта, предмета, теорије, методологије, језика, историје), може се констатовати да је у војној стратегији највећи напредак достигнут на подручју дефинисања објекта, предмета, па и теорије, док се у методологији војностратегијских истраживања и језику те науке више ослања на сродне друштвене науке. Несређено је и подручје историје војне стратегије (које се не поклапа са војном историјом). Доградња језика наука одбране у целини, па и научних дисциплина тог система (стратегије, оператике, тактике, војне логистике, менаџмента), претпоставља како његову доградњу у подручју јасноће израза, тако и потребна језичка прецизирања која одражавају специфичности научних дисциплина у систему наука одбране.

Садашње стање језика наука одбране указује на потребу редеофинисања многих појмова и исказа у складу са променом назива односне науке, али и новог поимања система наука одбране, што је, између осталог, намена и овог прилога. До сада је полемистика (која је обухватала научне дисциплине ратне вештине) доста тврдо заступала становиште о изграђености њених конституенси. О томе су вођене полемике на бројним научним скуповима. Највећи проблем је био у самом називу предмета полемистике – ратне вештине. Садашњи предлог о трансформацији и својеврсном проширењу значења тог назива у науке одбране отвара врата већем јединству ставова научних радника у овој области, како у погледу језика науке, тако и у погледу доградње других њених конституенси.

Пракса у делатности одбране (ратна пракса и мирнодопска одбрамбена делатност) најпоузданији је критеријум ваљаности теорије наука одбране. Теоријски рад у сфери одбрамбене делатности у прошлости био је претежно усмерен на развој струке, у складу са доминацијом вештине у тој сфери делатности. Ипак су многи

војни мислиоци успевали да предвиде будућа догађања у оружаном борби. У томе су се и огледали зачеци научног предвиђања у полемистици, а тиме и њеног научног утемељења. Савремена и будућа стварност у сфери одбране изискују да се тежиште истраживања војне стратегије преоријентише управо на истраживање будућих догађања у мирнодопској и ратној стварности у сфери укупне безбедности. У томе могу бити од користи и превреднована искуства из прошлости.

Искуство о појавама оружане борбе у прошлости не садржи само чулна опажања, него и психичка и емоционална доживљавања субјеката. Кад се таква искуства споје са интелектуалним промишљањем стварности рата и оружане борбе, добија се нов квалитет поимања те стварности, што је и услов за објективно теоријско уопштавање искуства. Тек такав ниво уопштавања је целисходан за научно поимање будуће стратегијске стварности.

Ниједан рат се није поновио на исти начин као претходни. То није случај ни у другим, нарочито производним, делатностима. Ипак, искуства из прошлих ратова су и даље значајна за нову ратну праксу. Теоријски значај прошлих искустава огледа се у потврђивању или оповргавању доктринарних начела на којима се заснивала припрема и вођење борбених дејстава, као и вештине која је у томе примењивана. Субјективна мишљења ни великих војсковођа ни војних мислилаца не могу се узимати као општеважећа. Тако је, на пример, Клаузевиц писао да је „стратегија вештина примене боја ради постизања ратног циља“, ⁷ а Жомини да је стратегија вештина вођења ратних деловања на целом ратишту и да је њена суштина груписање главних снага у најважнијој тачки ратишта или војишта и уништавања непријатеља битком или борбама мањих размера. Тако су ова два теоретичара стратегије тог времена констатовала да стратегија као вештина нема одређени систем (тј. теоријске законитости), него да се њени проблеми решавају према конкретној ситуацији.

Војна стратегија као наука може да допринесе и реалистичнијем формулисању доктринарних ставова о одбрани државе, односно стратегије државе, тиме што ће резултатима истраживања опасности које угрожавају безбедност земље указати на стање и перспективе развоја појава у тој сфери у непосредном и ширем окружењу. У питању је реалистична прогноза сукоба и оружане борбе у будућности и околностима под којима војска може у њима бити ангажована. Таквим приступом војној стратегији и ставом о коришћењу њених сазнања у доктрини одбране превазилазе се мањкавости у досадашњим војним доктринама, које су своје ставове углавном базирале на искуствима из прошлости, тј. биле су премало оријентисане на будућу ратну стварност. Последице такве ненаучне доктрине одбране, па и стратегије државе, ⁸ биле су фаталне за припрему и ангажовање војске која је била затечена догађајима у рату који је морала да прихвати.

⁷ Опћа енциклопедија, Т-7, исто, с. 694.

⁸ Стратегија државе (или национална стратегија) различито се назива, па и дефинише у појединим земљама. Тако у делу Џ. Колинса национална или велика стратегија представља: „вештину и науку употребе (свих) извора националне моћи како би се постигли жељени нивои и типови контроле у односу на опасности које се јављају кроз претње силом или употребом силе, посредне притиске, дипломатска, саботажна и друга могућа средства, задовољавајући на тај начин националне интересе и циљеве САД“ (Kolins, J. M., *Grand Strategy*, Annapolis, 1973. pp.15).

Системски приступ развоју наука одбране

Држава је систем који има интерне подсистеме са својим функцијама и окружење са којим комуницира, размењује информације и енергију. Када у једном или више подсистема затаји њихова основна функција, настају услови за ентропију, урушавање или распад целог система. Ентропија система настаје и када слабе унутрашње везе између елемената система (подсистема), тј. када престаје размена информација и енергија. Систем државе слаби и када се нарушавају везе са спољним светом (окружењем). Због слабих екстерних комуникација могући су и већи неспоразуми и сукобљавања циљева ентитетских система (држава), па и рат међу њима. Основни елементи државног система који тада ступају на главну позорницу јесу системи одбране тих држава. Одавде се види који значај има благовремено праћење, изучавање и предвиђање догађања у стратегијском окружењу државе, а које је управо у задатку војне стратегије.

Природа војностратегијских проблема проистиче из природе супротстављених војностратегијских система. То је она група проблема којом се не бави ниједна друга наука. Системски приступ проблемима стратегије државе, међу којима нас интересује сфера одбране за коју је компетентна војна стратегија, сврстава војну стратегију међу битне подсистеме стратегије државе.

Војна стратегија, као специфичан социотехнички подсистем у систему наука одбране, обухвата социотехничку стварност у стратегијској делатности одбране, у којој функционишу и подсистеми оператике, тактике, војне логистике и војног менаџмента. Централно место у одбрамбеним снагама државе припада војсци као специјализованом социотехничком систему, који има своје делатне подсистеме – команде, јединице различитог нивоа: стратегијског, оперативног и тактичког, као и подсистем логистичког обезбеђења тих нивоа јединица и команди.

Функције сваког војног система су: руковођење и командовање (војни менаџмент); борбена дејства (ватра); маневри борбених подсистема (динамика); логистичко обезбеђење борбених дејстава (техничко, интендантско, санитетско, информатичко, електронско и др). Војска се као систем организује по нивоима, међу којима се стратегијски ниво организује сходно стратегијским циљевима које треба реализовати у систему одбране.

Војна моћ државе пројектује се у борбеној готовости војске која је у миру виртуелна – претпостављена, а тек се у рату испољава као војна сила. Зато је мерење војне моћи у миру непоуздано, јер је много непознаница и условљавања да би се она објективно измерила (нпр. на маневрима). Чак се ни ватрена моћ јединица не може поуздано измерити у мирнодопској пракси, јер борбена ситуација поставља додатна психолошка и друга ограничења за остваривање ватрених задатака.⁹

Историјско искуство да се тек овладавањем одређеним простором противнику може наметнути своја воља већ је превазиђено, јер се воља технолошки надмоћнијих алијанси и држава намеће слабијима и без овладавања њиховим простором – дистанционим дејствима (или само претњама), која су већ проверена стратегијска дејства.

⁹ У вијетнамском рату установљено је да је свега 5% бораца (од 25% који су уопште пуцали у борби) гађао циљеве, иако су сви имали одличне резултате гађања у полигонским условима (Нишић Станко, „Ратна вештина од заната до науке“, *Теорија и пракса ратне стварности*, бр. 31, 1991, с. 22).

Систем наука одбране развија се по мери укључивања других, нарочито техничко-технолошких научних дисциплина, у функцији повећања ефикасности система одбране државе. Војна стратегија у томе има улогу да наткриљује и повезује све остале дисциплине наука одбране. Тако се и сам појам „војне науке“ трансформише и у пракси у „систем наука одбране“, по мери укључивања у систем одбране и других, војних и невојних научних дисциплина, које су бројне: информатичке, техничке, историјске, географске, економске, логистичке, па и биоинжињеријске. Један од аспеката системског уређења наука одбране јесте ширење опсега нових научних дисциплина које се неминовно укључују у систем одбране, као што су криминологија и сличне, које се односе на проучавање безбедности људи и државе. Најновија теорија „мрежно-центричног рата“ отишла је и много даље (од класичних стратегијских борбених средстава) у интегрисању свих интелектуалних и физичко-техничких снага друштва.

Ради проучавања будуће стратегијске стварности у решавању конфликта може се применити метода моделовања или израде виртуелних модела сукоба, а потом и истраживање појава и процеса на том моделу. „Модел“ се дефинише као слика или копија (сурогат) реалног објекта (система), као скуп правила или релација које описују реалност, као аналог реалном систему. При томе „модел представља реални систем једино ако су све функционалне зависности одраз реалних зависности“. ¹⁰ Да би модел био аналоган реалном систему (стварном сукобу), потребно је да његови улази (инпути) буду такође аналогни стварности која се моделује. Једино је тада могуће да и излази (аутпути у виду резултата) из модела буду блиски излазима оригинала (расплета у стварном сукобу).

Системски прилаз истраживању стратегијске стварности имплицира двојако становиште – два аспекта сагледавања система. Прво, то је примена системског мишљења о проблему који се истражује, који претпоставља захватање целине појава тог система и друго, пројектовање модела реалног система који се истражује у његовој целисти, не парцијално, не по елементима или појединим аспектима. То се и подразумева кад је реч о системском приступу. Међутим, у пракси моделовања вежби (као сурогата борбене стварности) најчешће се врше импровизације које поједностављују стварне проблеме, нарочито у динамици супротстављених система (операција, бојева). Најчешће се и не симулира битан фактор који војну силу (квантитет људства и технике) чини моћним квалитетом, а то је вољни аспект актера сукобљених страна.

Тај вредносни фактор веома се тешко моделује, јер се ради о неизвесној будућој стратегијској стварности, која треба да се испољи у будућим условима, када је тешко предвидети кредибилитет пројектоване одбрамбене моћи, који је повезан са ограничењима будућег, односно товременог стања морала нације и њене спремности, па и припремљености за одбрану виталних интереса државе и нације.

Природа стратегијске стварности која се проучава и истражује управо имплицира системско промишљање те стварности у којој долази до интеракције елемената система. Аналитичким, изолованим промишљањем појединих елемената (појава) не добија се представа о функционисању целине система. Суштина је у томе да се системским приступом уважава интердисциплинарност предмета истраживања (оружане борбе стратегијског нивоа) и његово трансдисциплинарно сагледавање у свој његовој сложености.

¹⁰ Рајков Милош, *Теорија система*, „Центар“, Београд, 1987, с. 75.

За аналитичко, предметно, функционално мишљење карактеристично је да се емпиријски феномени посматрају као скупови независних елемената које треба рашчланити на мање делове да би се појава сагледала у целини. Ту се ради о примени елементарних, дисциплинарних, стручних знања. Тиме се омогућава сазнавање углавном спољних, манифестних карактеристика системских елемената, без улажења у објашњења законитости које чине суштину посматраних феномена. Зато прелаз са аналитичког на системско промишљање стратегијске стварности значи скок са стручног (дисциплинарног) на научно, интегративно знање. Резултат тог прелаза је могућност сазнања целине проучаваног проблема.

Такође, логиком системског приступа (систем је скуп међусобно повезаних елемената), нелогично је да се основни предмет истраживања – оружана борба своди само на анализу квантитативних елемената: људског и материјално-техничког састава, простора и времена. Наиме, у оружој борби суделују најмање две супротстављене стране, тј. два система. Без познавања оба супротстављена система нема ни објективне спознаје предмета истраживања. Поред тога, сваки од тих система има своје окружење са којим је у интеракцији. Зато су незаобилазна питања спознаје који све елементи, механизми и окружења улазе у састав и интеракције сваког од супротстављених система у комплексном предмету оружане борбе.

Полазећи од уочених проблема, поставља се питање могућности системско-моделског истраживања у војној стратегији, било да се ради о постојећој или, посебно, о будућој стратегијској стварности. Наиме, потребно је урадити прогностички сценарио будуће стратегијске стварности (у неком временском и просторном оквиру), затим је неопходно урадити опис елемената супротстављених система, те режирати динамику функционисања, односно процеса сукоба супротстављених система. Што се боље упознају квантитативни и квалитативни елементи тих система, то ће се веродостојније разрадити динамика њиховог функционисања, па и резултати – исход и последице сукоба, а тиме остварити и реалнија спознаја будуће стратегијске стварности и већи допринос теорији војне стратегије.

За праксу стратегијског деловања (војске и државе) то може да има велики значај јер се на основу таквог истраживања могу донети рационалне одлуке о стратегијском поступању у реалној стварности, као и превентивном деловању државе да се избегну евентуални неповољни исходи у случају ангажовања сопствене војне силе са тако предвиђеним исходом у сукобу. По уверењима емпиричара спознаја је могућа само о ономе што се може проверити и потврдити интерсубјективно. Међутим, проверљиви су само перцептивни подаци, тј. само они који су се већ догодили или се данас догађају, али не и они у будућности, за коју смо највише и заинтересовани. За такву спознају управо је целесходна *нормативна теорија*, којој и припада футуролошки аспект наука одбране.

По схватању емпиричара, није могуће спознати стратегијску будућност јер би тиме добијали само хипотетичко, преднаучно знање. То би значило да у стратегији није могућа научна спознаја стварности, односно њеног сегмента који се односи на будућу стварност! Зато је у томе нормативна теорија прогресивнија од емпирије јер настоји да види будућност и да трасира пут до те будућности.

Истраживање стратегијске стварности на симулационим моделима данас умногоме олакшавају кибернетичка средства, помоћу којих се могу варирати различити модели будућих ратних сукоба у њиховој динамици и то много веродостојније него по-

моћу вежбовних модела. Ризик да ће се извести погрешни закључци због грешака у прогнози будућих сукоба, њиховог процеса и исхода смањује се дубином интердисциплинарног проучавања фактичког и строгошћу методолошког поступка у процесу истраживања, као и применом моћних рачунара за симулирање борбених сукоба.

Суштина спознаје стратегијске садашњости подразумева откривање каузалности међу појавама и законитости њиховог настајања, постојања и нестајања. Међутим, законитости које би вределе и за будућа догађања у стратегијској стварности не могу се изводити непосредно из праксе у прошлој и постојећој стварности. Нужна је додатна интелектуална интервенција актера истраживања као мисаоних посредника између две стварности. Тако се долази до закључка да су за спознају истине у наукама одбране потребни спрега емпиризма и нормативне теорије. Емпиризам спознају темељи на сигурности и проверљивости, а нормативни приступ базира се на релевантности трансфера познатог на будућу праксу. При томе теоријска спознаја претпоставља да се у њој не исказују саме ствари и норме, него да се врши и опис будуће стварности, макар и на основу симулационих модела. Разлика је и у верификацији резултата истраживања. Нормативна теорија служи се искључиво рационалним (филозофским) методама логичког доказивања, док је за емпиријски пут спознаје основно планско прикупљање искуствених података ради потврђивања, замене или одбацивања постављених хипотеза.

При моделовању у стратегијском истраживању очито је да се ради о комбинованом емпиријско-теоријском моделу система. Емпиријски део односи се на елементе стварности, а теоријско-нормативни (норме се преузимају из доктрине одбране) аспект на прогнозирану будућност, која се симулира информацијама на чијој основи се предвиђа функционисање садашњег и перспективног система одбране. Концепт таквог система одређује се сврхом – циљем система. Циљ система одређује се као жељено стање у које треба превести постојећи систем. У области одбране стратегијски циљ јесте остваривање врховног интереса државе – очување њене безбедности, интегритета и идентитета.

Код борбених система могућа је, чак и нужна, његова трансформација ради достизања жељеног стања. Постављени циљ условљава довођење система у конфликтну ситуацију, што је код ове класе система готово редовна појава. Изузетак је ако се борбени систем браниоца у претконфликтној ситуацији тако трансформише, и тиме покаже убедљива премоћ над противничким борбеним системом, да до оружаног конфликта и не дође, тј. да се рат заврши пре битке. Може се закључити да је најпожељнија управо таква организација система одбране, односно да науке одбране допринесу таквој интелектуалној снази система одбране (у лику његових људских потенцијала) да обесхрабре агресорски систем тако да одустане од намеравања агресије. Таквом стању сопственог система највише доприноси помно изучавање снаге и намера агресорских система.

Функционисање сопственог борбеног система, с обзиром на важност циља, продужава се све до победе или деструкције (ентропије) система, или евентуалне промене циља система. За правовремено одлучивање о поступању сопственог одбрамбеног система (стратегијске команде) критичне су правовремене и квалитетне информације о понашању система противника. У томе је незаменљива улога обавештајно-извиђачког подсистема (елемента) у систему одбране. Од квалитета тих информација, а затим и квалитета одлучивања управљачког сегмента стратегијског система (менаџмента), пресудно зависе резултати остваривања циља система одбране.

Моделовање стратегијских операција као научноистраживачки задатак има смисла само ако се модел вежбе трансформише путем одређених симбола на рачунару и врши експериментална провера могућности одређених борбених радњи, као што су: маневар јединица, артиљеријско-ракетна подршка, противваздушна одбрана, борбени развој јединица и др. При томе се димензије тих радњи могу реално представити као: брзине, техничка исправност средстава, време трајања радњи, ефикасност гађања у борбеним условима, функционисање система веза у условима електронског ометања, физичке дужине колоне и брзине развоја јединица, утицај квалитета саобраћајница, борбено стање људства (морал, обученост, борбено искуство), увезаност команди и штабова и др.

Битна предност модела над реалним физичким системом јесте могућност прогнозирања деловања виртуелних система који су у форми замисли, у виду симбола који замењују стварне предмете и идеје. Тако се теорија система може бавити и предвиђањем понашања будућих система и утицаја. Помоћу одговарајућих симбола могу се изразити еквиваленти снага, енергија и идеја (иницијатива) различитих нивоа. Сваки коефицијент војне снаге садржи еквивалент стварне снаге физичког предмета и може да се упоређује – конфронтира са одговарајућим симболима снаге противника. На тај начин могу се симулирати динамика супротстављених борбених система и прибавити пожељна сазнања о њиховом понашању, као и о променама у процесу функционисања. Чак је тако могуће добити бар хипотетичке, приближне податке о ентропији, распаду једног од противничких система, на основу симулирања губитака у снагама и енергијама тих система.

У пројектовању модела стратегијске стварности компонују се системски елементи и механизми оба супротстављена система, као и окружење тих система. У разради динамике моделских система пројектују се и прате промене стања система и њиховог окружења, укључујући промене у јавном мњењу које се одражава на моралну енергију снага, која утиче на истрајност система у реализовању циља – победе, одбране интегритета или успешно извођење борбене операције.

Моделовање у стратегији је сложен и скуп посао, који, поред информатичких стручњака, захтева ангажовање врхунских стратегиста и стратега, као и стручњака из других научних дисциплина наука одбране. Зато је он целисходан за истраживање савремене и будуће стратегијске стварности, а ретко се може користити и у едукативне сврхе. При томе се разликује компоновање вежбовних задатака различитог нивоа у циљу вежбања стратега и других војних стручњака у решавању појединих проблема, тј. као начин изучавања стручних садржаја. Посебна истраживачка вредност за теорију војне стратегије постиже се моделовањем предвиђања динамике супротстављених система и њиховог међусобног ништења, односно реализовања системских циљева.

Полазећи од функционалне и економске анализе моделовања у наукама одбране, најважнија је оцена сврсисходности израде појединих модела, а затим и реално пројектовање одабраног обима модела. Целисходније је вршити више мањих експеримената на моделима мањег обима, који ће веродостојније одражавати прогнозирани реални борбени систем, него градити обимне, комплексне моделе, у којима ће се импровизовати многи елементи и фактори борбених система, а као резултат добити мање поуздана сазнања о проучаваној стварности.

Будући да савремена компјутерска техника и информатичка достигнућа уопште пружају велике могућности примене симулационих модела, то је ту погодност неопходно користити како за израду егземпларних истраживачких модела за спознају стратегијске савремене и будуће стварности, тако и рутинских вежбовних модела борбених система у едукативне сврхе за војне стручњаке.

Са аспекта теорије система, и борбени системи поседују мерљиве величине. То су оне вредности на улазу у сваки од супротстављених борбених система, као и резултати њиховог борбеног супротстављања. Ту спадају егзактне, мерљиве величине као што су: снаге, средства, освајање простора, губици, степени разарања противничких објеката и друго. Оно што је у сукобу два система теже мерљиво односи се на стање духа, морала људског фактора у припреми за сукоб и након сукоба. Те величине могу се мерити само посредно, преко њиховог учинка у току сукоба. Вољне, интелектуалне и моралне вредности људског фактора могу се мерити и на основу испољених самоиницијатива и храбрости у току борбеног сукоба.

Међутим, те вредности се не могу егзактно предвиђати у току припрема за оружану борбу, па према томе не може се ни планирати њихов учинак у укупном односу снага супротстављених борбених система. То говори да су борбени системи комбинација егзактних и пробабилистичких (неегзактних, вероватносних) елемената, као и остали друштвени системи са сврховитом оријентацијом, које изучавају друге друштвене науке, у којима су такође присутне неегзактне величине. Као и науке у другим делатностима, и науке одбране служе за унапређење праксе у домену одбране земље. Стога и теорија војне стратегије није празно филозофирање, него служи да обезбеди научну подлогу за практичну делатност.

Војна стратегија је интердисциплинарна наука која се односи на сложени социотехнички систем (људске снаге и техничка борбена средства, као основне елементе тог система). Отуда се тај систем и понаша, односно функционише (унутар система) по законитостима односа човека и технике, односно субјекта и објекта делатности. Зато се у тако сложеном систему не могу примењивати законитости појединачних научних дисциплина које улазе у састав таквог система (социолошких, психолошких, техничких и др), јер сваки сложени систем функционише као целина са својим елементима, или не функционише никако. Зато се ни технички елемент тог система не може мерити само по изолованим, техничким карактеристикама његове полигонске ефикасности, него у узајамном односу са вредностима људског фактора који рукује том техником у борбеним условима.

Сасвим је другачија ситуација када је у питању предвиђање ефеката или учинка дистанционих стратегијских борбених система на остваривање циља противничког система. У таквом случају на ефикасност дејства борбених средстава не делују ефекти психолошких ограничења људи који рукују тим средствима. Отуда је актуелизовано проучавање утицаја моћи таквих евентуалних противника на структуру стратегијских припрема у систему одбране. Свакако да ће те припреме бити најнефектније ако доведу до предупредивања употребе несиметричне моћи противничког система, против које сопствени одбрамбени систем не може бити ефикасан.

Закључак

Намена овог прилога је да допринесе систематизацији знања о војној стратегији као научној дисциплини наука одбране, на основу досадашњих знања предочених у војној (одбрамбеној) литератури и њихове критичке анализе. Та анализа указује на неопходност да се знања из стратегије одбране стално актуелизују, односно да се непрекидно истражује не само проблематика одбране него и окружење, с обзиром на то да се систем одбране обликује у зависности од промена у сфери укупне безбедности у окружењу. Такође, овим се сугерише подршка и подстицај проширењу предмета истраживања у сфери одбране.

Досадашња сазнања о војној стратегији изложена су у бројној литератури, где су сакупљена, сређена и углавном систематизована знања (чињенице, норме, принципи, начела) о припремама и реализовању стратегијских дејстава у оружаног борби. У тим сазнањима изложени су бројни стварни проблеми у припреми и извођењу стратегијских дејстава у оружаног борби у прошлости, уз покушаје анализе будућих сукоба и дејстава на стратегијском нивоу. При томе је мања пажња посвећена виртуелној стратегијској стварности и могућим формама будућих сукобљавања на међудржавном и другим нивоима.

На основу тако добијених, углавном искуствених сазнања заснивани су и излагани и хипотетички ставови о непосредној припреми војске за стратегијска дејства и начине вођења тих дејстава у оружаног борби. При томе су сукобљене стране приказиване у реалном рату по класичној претпоставци сукоба агресора и браниоца. Мало пажње посвећивано је стално променљивој објективној стварности, укључујући и стварност у реформама војних система и теорија о савременом рату, тако да су и теоријске, па и практичне припреме војне силе за одбрану биле више окренуте прошлим догађајима него што су садржале елементе предвиђања збивања у будућности.

Једна од дефиниција војне стратегије као научне дисциплине гласи да се она бави истраживањима војних аспеката припремања и вођења оружане борбе и да представља делатност војног руководства државе. У тој сажетој дефиницији ништа није сувишно, али има мањкавости, које се углавном тичу ширине предмета истраживања. Тежиште тог проширења предмета војне стратегије је на спознаји нових услова у којима се врши припрема снага и средстава и предвиђање решавања конфликата у перспективи, те поимања физиономије будућих оружаних сукоба и других облика примене силе и насиља у глобално повезаном свету.

О преносу тежишта изучавања и истраживања стратегијске стварности од вештине ка науци сведочи цео историјски развој ове научне дисциплине, тако да се данас већ говори о „ратовима знања“ за разлику од ранијих претежно „ратова вештине“. Некадашње веште војсковође замењују тимови стратеиста, јер одлуке о ангажовању војске морају имати научно покриће да би биле реалне и гарантовале успех. Посебно повећање напора у сагледавању нове стратегијске стварности треба да се усмери на праћење новина везаних за „рат у миру“ који је већ стварност (тзв. „мрежноцентрични рат“), односно стратегије постмодерне.

Конституисањем овако формулисаног система наука одбране, који има и чврсто институционално научно тло у саставу Универзитета одбране Републике Србије, добили смо боље услове и већу гаранцију да ће се овај систем наука далеко брже

изграђивати као матични амбијент за све научне дисциплине које непосредно или посредно изучавају и истражују делатност одбране. Најбитније је да се не задржимо на самом преименовању појма војне науке, него да се ангажујемо на прецизнијем дефинисању проширеног предмета, који обухвата систем наука одбране и доградњи конституенци научних дисциплина тог система. Том циљу требало би да послужи и овај прилог о војној стратегији у систему наука одбране.

Литература

1. Вишњић, Д.: *Стратегија државе као судбина нације*, ИРВ, Београд, 2005.
2. *Војна енциклопедија*, Т–6, Т–8, Београд, 1966.
3. Дугин, А.: *Геополитика посмодерне*, „Никола Пашић“, Београд, 2009.
4. Зборник радова: *Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, ИРВ, Београд, 2001.
5. Ковач, М.: *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности*, Свет књиге, Београд, 2003.
6. Кауфман, П. Џ.: *Кратка историја спољне политике САД*, Центар за међународне односе, Бањалука, 2010.
7. Марковић, М.: *Дијалектичка теорија значења*, БИГЗ, Београд, 1994.
8. Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
9. *Опћа енциклопедија*, Т–7, ЈЛЗ, Загреб, 1971.
10. Рајков, М.: *Теорија система*, „Центар“, Београд, 1987.
11. Соколовски: *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965.
12. Тофлер, А.: „Рат и антират“, *Војно дело*, бр. 2/97, Београд, 1997.
13. Шешић, Б.: *Логика*, Научна књига, Београд, 1962.
14. Шенон, Р.: *Имитационо моделовање система*, Мир, Москва, 1978.

НАУЧНА ИЗГРАЂЕНОСТ ОПЕРАТИКЕ КАО НАУКЕ ОДБРАНЕ

Раде Славковић и Мирослав Талијан*
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Научна изграђеност оператике важно је питање за оцену садашњег стања и основне оријентације у њеном будућем научном третману и развоју у оквиру науке одбране. Под научном изграђеношћу оператике подразумева се степен научне заснованости оператике уопште, њеног предмета (објекта), теорије, језика и метода. Слабости у научном утемељењу су, претежно, последица недовољне научне изграђености њених конституенаса. Њихово изграђивање у науци, па самим тим и у операцији, темељи се на чврстим логичко-методолошким општим одређењима.

Историјска улога и значај операције у разматрањима одређују одређење операције као објекта оператике. У оквиру операције, као појаве, уочавају се различити проблеми практичне активности људи, било у смислу припреме и извођења операције, било у покушају сазнавања њене суштине. Зато предмет оператике представља (1) комплекс актуелних и међусобно сродних проблема са којима се човек сусреће током припреме и извођења борбених дејстава у оквиру операције и покушаја сазнавања суштине операције као појма и (2) комплекс језичких, методолошких, историјских, нормативних и других проблема актуелне конституисаности оператике као науке.

Научна конституисаност оператике условљена је конституисаношћу науке одбране. Та чињеница је последица присутности одређених конституенаса науке одбране, као непосредно вишег ентитета, у сфери оператике (језик, метод, филозофске претпоставке). Анализа конституисаности науке, строго научно гледано, указује на то да је оператика научна дисциплина науке одбране у фази прерастања у науку и сазнајног конституисања у научном смислу, јер није у потпуности испунила све неопходне и релативно строже захтеве за своје конституисање као научне области. Међутим, перспективно гледано, она се са правом може дефинисати као самостална наука одбране. Тиме јој се отварају боље перспективе за самосталан и бржи развој у систему наука одбране.

Кључне речи: *оператика, научна изграђеност, конституенси науке (предмет, теорија, метод, језик).*

Увод

Последњих неколико десетина година воде се озбиљне полемике о научној изграђености науке одбране уопште. Посебно се воде оштре полемике о научној изграђености оператике као дисциплине науке одбране. Расправе о овом пи-

* Пук. др Раде Славковић и ппк. др Мирослав Талијан су доценти на Војној академији.

тању још нису завршене, без обзира на то што се операција као њен предмет (објект) конституисала још у Првом светском рату, а своју пуну афирмацију доживела у Другом светском рату и локалним ратовима вођеним после њега.

Данас постоје два различита становишта о схватању оператике. По првом становишту, оператика је дисциплина науке одбране и има своје место у низу субдисциплина: стратегија – оператика – тактика.¹ По другом, наука одбране има две дисциплине: стратегију и тактику.

Разлике су последица деловања различитих услова, као што су величина и организацијска структура оружаних снага, усвојена ратна (војна) доктрина, величина и друге карактеристике потенцијалног ратишта, као и различита гледања на науку одбране уопште. Узроке различитог гледања на оператику треба тражити у сфери општих односа према војним дисциплинама и њиховом схватању, јер и данас не постоје јединствени и научно верификовани ставови о самој науци одбране, њеном садржају, предмету, њеној научности и другим карактеристикама. Јединственим схватањем основних теоријских одредаба оператике превазишле би се многе постојеће неусаглашености о овим питањима и формирали основи за њену изградњу. Сагледавање овог проблема је најважнији део изграђености оператике и у њему се, управо, садржи одговор научне изграђености оператике као науке одбране. Одговор на то питање могуће је дати применом комплекса научних метода које се користе у сагледавању научне изграђености науке уопште. Нарочито је значајна примена дедукције општих филозофско-методолошких захтева о изграђености науке уопште и науке одбране посебно на актуелно стање оператике, као науке или, пак, научне дисциплине. Уз уважавање наведених ограничења, у доказном поступку користи се анализа степена изграђености сваког конституенса оператике (предмета, теорије, језика и метода).

Филозофско-методолошки захтеви о степену изграђености науке

Степен научне изграђености сваке науке, првенствено, зависи од броја и степена изграђености њених конститутивних елемената који су у општој филозофској и методолошкој литератури релативно добро идентификовани и објашњени, без обзира на незнатне разлике у ставовима појединих филозофа и методолога. Зато се они у овом раду не проблематизују. Они се само објашњавају у функцији дедукције и компаративне анализе са актуелним стањем броја и степена конституисаности тих елемената у науци одбране и оперативи. На основу тога могуће је закључити о исправности конвенционалних ставова о оперативи као научној дисциплини и ставова појединих аутора који је сматрају самосталном науком у систему наука одбране.

Конституенси науке уопште у филозофско-методолошкој литератури различито се одређују код појединих аутора, иако имају део заједничких, недвосмислено прихваћених одредаба. Једно од најчешће цитираних и прихваћених одређења консти-

¹ На симпозијумима и стручним скуповима у области науке одбране, последњих година вођене су интензивне расправе да се овом низу субдисциплина дода и логистика.

туенаса науке дао је и Михајло Марковић.² Он наводи и неопходне конституенсе за постојање науке уопште и потпуне конституенсе једне развијене науке.³

Према његовом мишљењу, неопходни услови за конституисање једне нове науке су следећи:

„(а) Потребно је да буде утврђено подручје стварности на које се односе искази дате науке. Тиме су одређени, прво, врста искуствених чињеница које су релевантне у датој науци и, друго, подручје примене њених резултата.

(б) Треба да буде изграђен језик, комуникабилан за све људе који у датој науци раде. Тај језик ће, поред израза обичног језика, и поред филозофских, логичких и математичких термина заједничких за све науке, садржати и извештајан број специјалних техничких термина чије је значење прецизно утврђено експлицитним дефиницијама. Тај језик ће, такође, одржати (макар имплицитно) критеријуме смисла и бесмисла својих ставова.

(в) Извештајан број хипотеза од кључног значаја за дату науку и које могу послужити као премисе у циљу теоријског заснивања резултата каснијих истраживања – морају бити проверене до те мере да их можемо сматрати законима. (Тиме је имплицитно да је већ прикупљен и класификован знатан број веродостојних искуствених чињеница).

(г) Да би се могла сматрати конституисаном једна наука треба да већ располаже методама и техникама истраживања које су адекватне за решавање њених проблема и које су општеприхваћене од стране научника који у њој раде“.⁴

Изнети конституенси актуелни су само за почетни ниво конституисања науке или, пак, за област која претендује да то и постане (што је довољно за потребе овог рада). На вишем нивоу развоја они се допуњују осталим конституенсима.⁵

Наведени конституенси једне науке испуњавају највећи део садржаја њеног бића. На појединим степенима развијености различитих научних области они су неједнако развијени. Специфична улога и значај сваког од њих варирају у односу на конкретан случај, али, у основи, може се уопштити ниво њиховог конституисања за поједине степене развијености науке.

Поједини теоретичари разматрају само четири конституенса (оне које М. Марковић означава као нужне и довољне услове): предмет, метод, теорију и језик. Они се могу разматрати за почетни ниво конституисања неке научне области. Међутим, за њено комплексније разматрање потребна је потпунија анализа, уз оцену свих осталих конституенса. Таква анализа омогућава сагледавање тренутног стања сваког конститутивног елемента и уочавање проблема њиховог даљег изграђивања. Указивање на ове проблеме представља значајан део садржаја предмета науке, то јест, онај део који се односи на проблеме њеног научног изграђивања. Стога се опис појединих нивоа развијености науке заснива на одговарајућем степену изграђености сваког конституенса.

Општа одређења степена изграђености науке дата су у филозофско-методолошкој литератури. Она се, од аутора до аутора, разликују по степену строгости и, у основи, могу се издвојити два становишта.

² Детаљније о томе може се видети: Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 13–24.

³ За потребе овог рада осврнућемо се само на неопходне конституенсе.

⁴ Марковић, М.: *наведено дело*, стр. 20.

⁵ Детаљније о томе може се видети: Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 16–17.

По првом, мање строжем, становишту В. Милића,⁶ постоје четири степена изграђености науке:

(1) Постоје најпре науке на најнижем степену теоријског развоја у којима се општа знања састоје од извесног броја искуствених уопштавања, која су међусобно повезана различитим спољашњим критеријумима. У њима нису откривене неке општије правилности, дубље детерминистичке структуре и нема проверених општих теоријских ставова на основу којих би се искуствено знање једне такве науке могло систематизовати у теоријском облику научног карактера. У наукама на овом нивоу знање се покушава систематизовати одговарајућим класификацијама. Због тога, науке на најнижем степену конституисаности карактерише углавном дескриптивни карактер, уз присуство одређених класификација. Историјски гледано, у оваквим наукама постоје опште теоријске идеје, али је њихова провереност сасвим незнатна. Стога оне нису науке (научне теорије) у правом смислу речи.

(2) На вишем степену теоријске изграђености налазе се науке које су успеле да открију већи број закона о појединим особинама свога искуственог предмета (у области којом се баве), али нису успеле и да их повежу у своја ужа теоријска схватања и целовит теоријски систем.

(3) На даљем вишем степену изграђености налазе се науке чија су сва сазнања интегрисана у јединствен теоријски систем. Ова интеграција изведена је на потребном нивоу егзактности и прецизности. Међутим, ни то није коначан степен у теоријском повезивању научног сазнања.

(4) Наредни степен изграђености подразумева повезаност целокупног научног знања о природи, друштву и човеку у јединствен теоријски систем. Он се односи на науку уопште, као један од облика друштвене свести.⁷

Наведено становиште може се прихватити за оцењивање степена изграђености науке, мада оно проузрокује и одређене проблеме. Ти проблеми су првенствено везани за најнижи ниво. Да би теорија имала научни карактер, потребно је да постоје неки чвршћи теоријски ослонци у виду теорема, законитости или, пак, научних теорија. Они морају бити емпијски и теоријски проверени и не могу их заменити искуствена уопштавања заснована на неким спољним манифестацијама. Међутим, та уопштавања могу бити основа за извођење елемената структуре теорије научног карактера, најчешће у областима које претендују науци.

Такође, за решавање тако сложеног проблема, као што је оцена степена изграђености неке науке, опис појединих нивоа изграђености није довољно егзактан. У складу са тиме је и став да: „Степен теоријске развијености неке науке, под претпоставком да се захтева одређен степен искуствене проверености и прецизности, зависи, пре свега од количине и садржинског обима утврђених и проверених искуствених уопштавања и научних закона, који су непосредна основа за развијање научне теорије. Ако нема довољно оваквих проверених сазнања, научној мисли прети опасност да се претвори у вулгарни емпиризам или да се изгуби у апстрактној спекулацији. У сваком случају, без довољног броја утврђених научних закона и уопштавања, теорија не може бити довољно искуствено заснована и истовремено систематична“.⁸

⁶ Детаљније о томе може се видети: Милић, В.: *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1978, стр. 302–304.

⁷ Интерпретација ставова: Милић, В.: *наведено дело*, стр. 303.

⁸ *Исто*, стр. 304.

Друго становиште о степену изграђености науке, које је истакао М. Марковић, знатно је егзактније и критичније.⁹ Он подразумева три могућа степена научне изграђености:

(1) На почетном степену конституисаности многи појмови нису још прецизно дефинисани, мада се употребљавају у једном одређеном смислу (по одређеној конвенцији). Организација чињеничког материјала може бити доста несавршена, услед непостојања веза између појединих предмета и процеса у одговарајућој области стварности. Метод дате науке не мора бити још развијен у теоријском облику, иако се у пракси увелико примењује. „Историја дате науке може бити још потпуно непроучена, филозофски темељи могу бити у нереду и може се десити да се у два различита подручја исте науке полази од два међусобно неспојива филозофска принципа“.¹⁰

(2) „На следећем нивоу целокупно знање датог подручја биће организовано и систематизовано полазећи од једне јединствене филозофске основе ... На овом нивоу извесни методолошки и други принципи су примењени, али нису нужно и експлицитно формулисани“.¹¹

(3) „На следећем вишем степену конституисања једне науке изграђена је њена критичка самосвест. Наиме, сад су, поред ранијих, задовољени и следећи допунски услови:

(а) Филозофске претпоставке су експлицитно формулисане, систематизоване и објашњене.

(б) Изграђен је мета-језик дате науке, у коме су кључни термини објект-језика дефинисани и међусобно повезани.

(в) Развијена је систематска теорија о методама и техникама дате науке.

(г) Проучена је њена историја, утврђене тенденције њеног развоја, прикупљена искуства прошлих генерација истраживача.

(д) Дата наука је добила своје одређено место у систему науке. Њени резултати су доведени у склад с резултатима других наука уколико су све засноване на темељу једне исте одређене филозофије“.¹²

Са изнетим конституенсима науке ови степени конституисаности су знатно чвршће повезани. У односу на претходно изложено становиште (В. Милића) почетни степен и неопходне конституенсе је теже остварити, због потребе постојања извесног броја хипотеза од кључног значаја и у таквој мери проверености да се могу сматрати законима. „На бази њих, као теоријског основа, и уз присутност општеприхваћеног метода научна област обезбеђује живот и прогрес своје теорије, пре свега, али и осталих елемената“.¹³

Општа одређења конституенаса и појединих степена изграђености науке омогућују њихову конкретизацију на науку одбране и оперативу. Спој општих критеријума са конкретним стањем и проблемима у области науке одбране резултира оценом степена њене изграђености као ширим оквиром за истраживање и утврђивање изграђености оператике.

⁹ Детаљније о томе може се видети: Марковић, М: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 13–24.

¹⁰ Исто, стр. 20.

¹¹ Исто, стр. 20–21.

¹² Исто, стр. 21.

¹³ Липтаи, С.: *Теоријска изграђеност тактике* (магистарски рад), ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 127.

Научна изграђеност конститутивних елемената оператике

Актуелизација проблема научне изграђености оператике одвијала се паралелно са актуелизацијом проблема научне изграђености науке одбране. При томе се има у виду да оператика, као део науке одбране, преузима неке од њених конституенаса. Ту се, пре свега, мисли на језик и методе, док остали конституенси теже компатибилности са одговарајућим у науци одбране. Научна изграђеност оператике се, такође, може сагледати преко неопходних и потпуних конституенаса науке. У овом раду биће сагледана само преко неопходних конституенаса за нижи степен изграђености науке, а то су: предмет, теорија, језик и метода.

Предмет оператике

Свака наука или научна дисциплина (тима и оператика) предметно је одређена, а њено конституисање је могуће тек након поузданог утврђивања предмета конкретне науке. Стога је предмет најважнији конституенс науке (научне дисциплине) око којег, или због којег се развија свака конкретна наука.

Одређење предмета оператике и сагледавање његове научне утемељености полазна је тачка у разматрању научне изграђености оператике. На основу досадашњих разматрања војних теоретичара у свету може се закључити да се питање објекта проучавања оператике и науке одбране, сем у појединим случајевима, потпуно запостављало. Поједини војни теоретичари, уместо термина *објекат*, користе термин *предмет*, подразумевајући садржај појма *објекат*,¹⁴ док други сматрају да између предмета и објекта не постоји битнија разлика.¹⁵ Како су предмет и објекат оператике различити (битни) појмови за овај рад, то намеће и потребу њиховог општег одређења на основу филозофско-методолошких поставки.

О схватању предмета (објекта) науке уопште постоје битне разлике између ставова војних теоретичара. Разлике у схватању тог конституенса односе се на схватање појма предмета и његове везе с објектом науке.¹⁶

С обзиром на значај објекта у разматрању осталих теоријских одредаба намеће се потреба његовог општег одређења, у оквиру овог питања, на основу филозофско-методолошких поставки.

Опште одредбе о објекту заснивају се на основним врстама предмета стварности.¹⁷ Основне врсте предмета стварности, са гледишта дијалектичко-материјалистичке логике, јесу предмет и процес.¹⁸ Предмет је: „... одређен материјални садржај

¹⁴ Детаљније о томе може се видети: Вишњић, Д.: *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, "Савремени проблеми ратне вештине", бр. 24/1992, Београд, стр. 30.

¹⁵ Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 72.

¹⁶ Интерпретација ставова: Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 66.

¹⁷ Детаљније о томе може се видети: Шешић, Б.: *Основи логике*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 48–89; Вишњић, Д.: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 73–79.

¹⁸ Детаљније о томе може се видети: Шешић, Б.: *наведено дело*, стр. 49–51.

у одређеној форми, односу, стању кретања и развоја¹⁹. Он се може разматрати као ствар и као појава. Предмет, као ствар, представља: „... релативно константан материјални садржај одређене форме, релативно константне структуре и релативно самосталног постојања“.²⁰ „Предмет као појава је јединство ствари са својим особинама и у односима са другим стварима“.²¹ Дакле, и појава је ствар уколико је стварна. Она, такође, мора имати свој материјални садржај. Разлика између предмета као ствари и као појаве састоји се у различитом степену самосталности егзистенције: ствар има основнији реалитет и самосталну егзистенцију, појава је засновани реалитет и она има зависнију егзистенцију. Појава зависи од ствари у свом окружењу. Између појаве и ствари постоји дијалектички однос: „Свака ствар је уколико је условљена другим стварима, појава, а и свака појава је ствар уколико представља сопствену реалност“.²² Дакле, појаву представљају ствари, међусобно условљене са другим стварима. Процес, пак, јесте: „... промена ствари, мењање њених особина, структуре, садржаја, облика“.²³ У суштини, процес представља промену и развој ствари.

У стварности егзистирају „природне, психичке и друштвене“²³ појаве. Уколико оне постоје независно од свести одређеног субјекта, тада представљају објекат. У том смислу могу се навести следећа одређења: (1) „Појам објекта обухвата све оно што постоји независно од свести одређеног свесног бића – субјекта. Узет у овом свом најширем могућем значењу, објекат је не само физички предмет са својим својствима и односима већ и други људи и све врсте друштвених појава ... Најзад, у извесном смислу и у одређеном односу, могу да се прихвате, и оно што се догађа само у глави једног човека – његове илузије, снови, осећања, неуротична стања, визије уметничких дела – могу постати објекат кад се изразе у облику језика, покрета и других симбола, и кад постану предмет интересовања и проучавања другог човека“;²⁴ (2) „Објект (лат) ... оно што постоји по себи, независно од свијести ма којег појединачног субјекта...“;²⁵ (3) „Објект ... садржај мишљења било да има реално постојање, или да постоји само као скуп идентичних елемената у замислима појединаца, идеалан или имагинаран објекат ... Да би нешто било сматрано објектом услов је да постоји независно од нечије индивидуалне свести ...“;²⁶ (4) „Објекат ... у филозофији оно што постоји независно од свијести ма ког појединачног субјекта.“;²⁷ (5) „Објекти морају претходити пракси и логички и временски ... сама пракса, логички и реално, претпоставља претходно постојање објекта делатности ...“;²⁸ (6) „Појам је очевидно објекат, јер је независан од свести ма ког субјекта ...“;²⁹ (7) „Об-

¹⁹ Шешић, Б.: *исто*, стр. 51.

²⁰ *Исто*, стр. 51.

²¹ Липтаи, С.: *Теоријска изградњеност тактике*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996, стр. 111.

²² Шешић, Б.: *Основни логике*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 52.

²³ *Исто*, стр. 51.

²⁴ Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 188.

²⁵ *Лексикон ЈЛЗ*, Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1974, стр. 694.

²⁶ *Мала енциклопедија*, том 3, Општа енциклопедија, треће издање, Просвета, Београд, 1986, стр. 699.

²⁷ *Енциклопедија лексикографског завода*, том 6, Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1969, стр. 612.

²⁸ Марковић, М.: *наведено дело*, стр. 240 и 242.

²⁹ Марковић, М.: *Дијалектичка теорија значења*, Нолит, Београд, 1971, стр. 212.

јек(а)т ... предмет неког рада, проучавања ...“;³⁰ (8) „Објекти проучавања јесу корелати (појмови који имају смисла само у односу са другим појмовима, као, на пример, узрок – последица) субјективне делатности; садржаји на које се одређена вољна или мисаона делатност упућује ...“³¹

Наведена одређења указују на то да је објекат проучавања сложена природна, друштвена или психичка појава или процес и да су за његову егзистенцију нужна два услова: (1) постојање предмета стварности, независно од свести субјекта, и (2) одређени однос предмета стварности са субјектом. „Пракса људске делатности усмерена је ка објекту. Она помаже његовом сазнавању у процесу практиковања. При томе се објекат не сме схватити статично, већ као променљив ентитет у времену и простору. Променљивост објекта последица је деловања човека и околине“.³²

Степен објективности предмета или процеса, као објекта, условљен је његовом просторном егзистенцијом, трајањем, фреквенцијом појављивања и стабилношћу структуре. У том смислу поставља се питање одређења објекта оператике са што већим степеном објективности.

Да би се у потпуности отклониле заблуде и контроверзе о објекту и предмету науке неопходно је и опште одређење предмета на основу филозофско-методолошких поставки.

„У свакој области људске делатности, а поготово у науци, човек настоји да спозна појаву у којој испољава своју практичну активност. Та појава је део стварности коју човек праксом трансформише и појмовним апаратом схвата. Иста појава може се проучавати са разних аспеката и на разне начине. Људи најчешће немају довољно знања о појавама стварности, већ кроз своју делатност стварају и могућност за стицање знања о њима. Током практиковања они наилазе на одређене проблеме или скупове проблема. Ти проблеми се налазе у оквиру подручја одређеног објекта, као дела стварности. Сам објекат одређује и природу проблема. Проблеми најчешће настају као последица недовољно објашњених искустава или, пак, искустава која противурече ранијим“.³³

Проблем је „...оно питање које тражи одговор, а тај одговор се не види одмах, не може се сагледати какав би био тај одговор“.³⁴ У одређеној области човек поставља многа питања. Међутим, проблеме представљају само она „...за која постоји одговор, али нису тренутно решена... Насупрот њима, питања која немају одговоре нису више актуелна – нису проблеми“.³⁵ Стога, проблеми које човек поставља себи у процесу свог практиковања у одређеној области чине срж предмета сазнавања.

„Предмет ма које науке је комплекс нових, актуелних, међусобно сродних проблема који настају у процесу практичне интеракције човека и објективног света. У свакој појединој науци одредба њеног предмета је функција практичног искуства о једном

³⁰ Алексић, Р.: *Речник страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1982, стр. 536.

³¹ Вишњић, Д.: *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 24/1992, Београд, стр. 30.

³² Липтаи, С.: *наведено дело*, стр. 112.

³³ Интерпретација ставова (Марковић, М.: *наведено дело*, стр. 23. (Преузето од Липтаи, С.: *наведено дело*, стр. 118.)

³⁴ Зајечарановић, Г.: *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1977, стр. 169.

³⁵ Нинић, Р.: *Размишљање о тактици*, „Војно дело“, бр. 1/1995, Београд, стр. 82.

одређеном подручју стварности, језика, методолошких и филозофских претпоставки, норми за практичну делатност, и специфичних начина организације података“.³⁶

Предмет науке налази се у домену њеног објекта и указује на аспект приласка објекту проучавања и начин решавања проблема и изналагања одговора на поједина питања. Предмет сазнавања је динамичка категорија. Мења се у зависности од решавања проблема. Предмет је резултат практичног деловања човека. Предмет сазнавања је централни проблем одређене области.

Општи ставови о објекту и предмету пружају солидну основу за њихову конкретизацију у домену оператике.

Део војних теоретичара често садржај појма објекат оператике сврставају под термин *предмет оператике*. Стога је потребно, на основу изнетих ставова, одредити објекат и предмет оператике и отклонити изнету дилему. У теоријским радовима *предмет* оператике се одређује на различите начине. То се може видети из следећих навода: (1) „Оператика је теорија и пракса припремања и извођења операција“;³⁷ (2) „Оператика ...се бави изучавањем припрема и начина вођења операција на копну, мору и у ваздуху ... Предмет њеног изучавања су операције оперативне армије и територијалне одбране“;³⁸ (3) „Опредељујући се за став по коме је предмет оператике операција ...“;³⁹ (4) „Оператика ... теорија и пракса припремања, организовања и извођења операција“;⁴⁰ (5) „Оперативна вештина ... теорија и пракса припремања и извођења операција“;⁴¹ (6) „Полемике о утемељењу оператике као посебне гране (дисциплине) ратне вештине још увек нису завршене, без обзира на то што се операција као њен предмет и нови облик борбених дејстава ...“;⁴² (7) „Свака операција као предмет научне дисциплине Оператике (која је добила име по предмету) ...“;⁴³ (8) „Основни предмет теорије оперативне вештине јесте вођење операције у одређеним историјским условима“;⁴⁴ (9) Аутори дела „Историја ратне вештине“ као предмет оперативне вештине сматрају „операцију“;⁴⁵ (10) „Операцију (предмет оперативне вештине) совјетски генерал Арушањин дефинише ...“⁴⁶

На основу наведених одређења уочавају се различита схватања суштине појмова који се наводе као *објекат* и *предмет*. Разлике у приступима резултат су различитог схватања појма *оружана борба*, различитих доктринарних ставова појединих земаља, различитог приступа оперативи и науци одбране уопште.

³⁶ Марковић, М.: *наведено дело*, стр. 24.

³⁷ Пекорари, М.: *Три гране војне науке* (реферат), Војна наука (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 363.

³⁸ Илић, С.: *Подела „ратне вештине“ и садржаји стратегије, оператике и тактике* (реферат), Војна наука (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 353.

³⁹ Нинковић, Ј.: *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985, стр. 157.

⁴⁰ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 362.

⁴¹ *Војни речник*, Војноштампарско предузеће, Београд, 1967, стр. 189.

⁴² Група аутора: *Теорија ратне вештине* (хрестоматија), ЦВВШ ОС, Београд, 1990, стр. 150.

⁴³ Софранић, С.: *Оператика јединица ПВО*, НИУ „Војска“, Београд, 1995, стр. 12.

⁴⁴ Семјонов, В.: *Развој совјетске оперативне вештине*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 17.

⁴⁵ Ковач, М., Форца, Б.: *Историја ратне вештине период 1920–2000*, ВИЗ, Београд, стр. 419.

⁴⁶ *Исто*, стр. 420.

У нашим преовлађујућим и званичним становиштима оператика се сматра дисциплином науке одбране као науке и вештине. Ако се пође од тезе да су стратегија, оператика и тактика научне дисциплине науке одбране, онда је следом критеријума које је формулисао М. Марковић за идентификацију било које науке, незаобилазно питање: шта је објекат и предмет изучавања стратегије, шта оператике, а шта тактике?

Стратегија, оператика и тактика су дисциплине науке одбране, настале и остале као израз њене практикабилне структуре, то јест, то су праксеолошке дисциплине које се баве проблемима припреме и вођења борбених дејстава (оружане борбе) на одређеном нивоу практиковања. Према томе, оне су теорија и вештина припреме и ангажовања снага у борбеним дејствима.

На основу тога, поставља се питање: шта је објекат и предмет оператике као научне дисциплине науке одбране или, можда, самосталне науке. И у тим промишљањима јављају се различита одређења и схватања операције. Условно би се могла сврстати у два становишта.

Прво становиште заступа преовлађујућа група аутора у нашој теорији струке. Она тврди да је операција највиши и најсложенији облик борбених дејстава – оружане борбе⁴⁷ и као такав објекат (предмет) оператике као научне дисциплине, али и као вештине. То је тзв. нивовски приступ науци одбране и њеном предмету условно речено у смислу: стратегија – оружана борба као целина; оператика – операције; тактика – борба и бој. У овом приступу, операција представља највиши облик борбених дејстава, који представљају два борбена дејства. Операција има двосмерни смисао, то јест, представља сукоб двеју страна највишег нивоа. Исход операције је позитивног предзнака за ону страну у операцији која је углавном (или у потпуности) остварила своје циљеве, а негативног за ону која то није успела. „Појава (настанак) операције се види као резултат развоја науке одбране и, посебно, техничко-технолошког напретка који је изменио 'слику' рата, са аргументацијом да је рат, као најсуровији друштвени сукоб, поодавно престао да се своди само на свој драстични израз – оружану борбу и да се води на свим пољима људске делатности, те да нема више 'централне битке' као елемента његовог решења, већ се води низом узастопних операција (бојева и борби, али и другим средствима) до коначног решења“.⁴⁸

Друго становиште, у суштини, негира могућност идентификације операције у структури појаве коју називамо оружаном борбом, заправо је засновано на другачијем промишљању борбених дејстава (оружане борбе). Наиме, ово становиште подразумева да нивои оружане борбе (као двосмеран сукоб) јесу бој и битка, а операцијом сматрају свако ангажовање снага у тим нивоима, од припреме до реализације. По томе, операцију реализују (планирају, припремају и изводе) снаге без обзира на њихову структуру и величину. То може бити и чета и армија, у смислу јединице која је носилац процеса борбених дејстава. Присталице овог становишта своје упо-

⁴⁷ „Може се релативно поуздано тврдити да скоро све оно што наша актуелна теорија назива облицима борбених дејстава можемо назвати облицима оружане борбе“ (Вишњић, Д.: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 107).

⁴⁸ Детаљније о томе може се видети: Славковић, Р.: *Израђеност оператике као научне дисциплине* (стручни рад), ШНО Сектора за ШОНИД, Београд, 2001.

риште налазе у клаузевицевском поимању ратне вештине, у делима наших српских војних мислилаца с почетка XX века и њиховом схватању операције, као и савремених западних погледа на операцију као „кампању“ (ангажовање) сопствених снага. По њиховом мишљењу, бој је почетни ниво оружане борбе и најчешће представља фазу битке коју схватају као сукоб две крупне непријатељске формације различитог нивоа снага (на пример, сукоб корпуса и бригаде), које су носиоци процеса и антипроцеса борбених дејстава, односно, реализатори циљева (супротстављених), одговарајућих задатака и функција (радњи, делатности).⁴⁹

На основу претходно изложеног, остаје отворен проблем да ли се може, као предуслов издвајања нових научних дисциплина, објект (предмет) науке одбране – оружане борба диференцирати по нивоима (борба, бој, операција) или по неком другом критеријуму.

С обзиром на назначене разлике у појмовном одређењу операције може се указати на следеће: (1) операција, бој и борба су облици борбених дејстава и тако се код нас доминанто помињу и користе у литератури теоријског и доктринарног карактера; (2) група савремених војних теоретичара сматра да су бој и битка нивои оружане борбе. Овакав став заснивају на сасвим одређеном тумачењу релације оружане борбе и борбених дејстава.⁵⁰ По њиховом тумачењу: оружана борба и борбена дејства нису синонимима, то није ни однос општег и посебног већ однос целине и дела; то су синтагме којима се означавају различити друштвени процеси; борбена дејства су посебни друштвени процеси који сами за себе представљају сложене односе два међусобно супростављена процеса, који су истовремено и односи, чине оружану борбу, па тако оружану борбу можемо схватити као однос односа, тј. наглашено сложену појаву. Дакле, оружана борба, уопште, јесте теоријска апстракција чији су „саставни делови“ супротстављени друштвени процеси – борбена дејства.

Према томе, ако је оружана борба тоталитет (целина) појаве коју чине два супротстављена процеса борбених дејстава, онда бој и битку (схваћене као двострани однос) треба разумети као релативно издвојене целине, односно нивое оружане борбе (а не борбених дејстава). То значи да би било упутно поимати (полазећи од критеријума нивоа снага, простора и трајања појаве) да се борбена дејства планирају, припремају и изводе на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу и да се изводе кроз борбене операције.

Овако схваћена операција је објект оператике – као науке и вештине. У његовом домену предмет оператике представља, с једне стране, комплекс актуелних и међусобно сродних проблема са којима се човек сусреће у планирању, припреми и извођењу операције и покушају сазнавања суштине операције, као појма, а, са друге комплекс језичких, методолошких, историјских, теоријских, нормативних и других проблема актуелне изграђености (конституисаности) оператике као науке. Тиме је одређено подручје стварности на које се односе искази оператике као науке и сфера примене њених резултата.

⁴⁹ Детаљније о томе може се видети: Славковић, Р.: *Теоријска изграђеност оператике* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2006.

⁵⁰ Детаљније о томе може се видети: Вишњић, Д.: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.

Теорија оператике

Разматрање теорије оператике је главно питање научне утемељености њених основних теоријских одредаба. Основни предуслов тог разматрања представља сагледавање степена конституисаности науке одбране, као вишег ентитета, и оператике у њеном склопу. Оцена њихове научне конституисаности заснива се на прецизним филозофско-методолошким критеријумима. При томе се сагледавају тренутно стање и могућност испуњења одређених услова у блиској будућности. Теорија оператике се, у складу са разликама у тумачењу појма теорија, може различито схватити, што намеће потребу објашњења појма теорија и, на основу тога, полазног одређења појма *теорија оператике*. Поред ових питања, научна утемељеност теорије оператике захвата и проблеме њене структуре као научне теорије, релација са праксом и доктрином, као и димензија и сазнајне улоге теорије оператике.

Питање научне изграђености теорије оператике не може се само позитивистички размотрити као стање већ и као процес. У том смислу значајно је сагледавање могућности даљег изграђивања и научног утемељења свих елемената структуре теорије оператике. Како је она компатибилна пракси, неопходно је сагледавање њиховог међусобног односа, као и односа према доктринарним одредбама. Доктринарне одредбе, базиране на објективним законитостима које постоје у овој области представљају крајњи резултат тог односа. Перспективе развоја теорије оператике повезане су и са питањем њених функција и димензија. Теорија оператике садржи објективне чињенице, као и остале елементе структуре теорије о операцији, добијене проучавањем њене прошлости и садашњости. На тој основи теорија оператике предвиђа и њену будућу форму и особености.

Термин *теорија* води порекло из грчког језика и значи „разматрање“ и „гледање“.⁵¹ Касније се овај термин употребљава у смислу стеченог, забележеног и сачуваног људског знања, без обзира на то да ли је оно истинито или не. У литератури не постоји јединствено прихваћена дефиниција овог појма.

Разлике у одређењима теорије су, првенствено, последица разматрања различитих појмова. Термин *теорија* употребљен је за означавање појма *теорија у општем смислу*, али и за означавање појма *теорија у ужем смислу* (теорија науке и научна теорија). Теорија у општем смислу односи се на сва знања стечена мисаоно-сазнајном активношћу људи.⁵² При томе се та знања о предметима и процесима односе на природу, људско друштво и људску психу. Она обухвата и потпуна и непотпуна, научна и ненаучна, истинита и неистинита знања, а резултат је промишљања које карактеришу: „...предметност, смисаоност, садржајност, одређеност и логичка повезаност“.⁵³ Не испуњава захтеве науке, те, у складу с тим, није научно заснована. Теорија у општем смислу представља и мисаоно-сазнајну активност великог броја људи и првенствено се ослања на чулно сазнање (искуство) и понекад губи своју логичку повезаност. Представља мисаоно-сазнајну активност којом људи

⁵¹ Шуљагић, Р.: *Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине* (докторска дисертација), УВЈ, Београд, 1993, стр. 20–21.

⁵² Шуљагић, Р.: *наведено дело*, стр. 20–32.

⁵³ *Исто*, стр. 22.

стичу знања о свету, као и сама знања која су записана и на други начин забележена и служе као ослонац за унапређење људске праксе.⁵⁴

Теорија у ужем смислу заснована је на релативно објективнијем искуству и има научни карактер. Код ње је рационална компонента људског деловања знатно више заступљена него код теорије у општем смислу. Поред тога, теорија у ужем смислу је знатно систематичнија и доказана, те омогућава дубљи захват ка сазнању стварности. У вишеструкој је условљености са праксом. Њена мисаоно-сазнајна активност почиње са уочавањем неког проблема у одређеном подручју стварности – у пракси. Теорија у ужем смислу објашњава предмете и процесе, реалне и замишљене, на основу претходно формулисаних елемената своје структуре. Обухвата знања у којима се потпуно и, за одређено историјско време и простор, објективно одражава део стварности. Тиме она, као основни свој квалитет, садржи дијалектичност. То јој омогућава развој и адекватно праћење промена у подручју стварности на коју се односи. Због тога, у ужем смислу, теорија обухвата мисаоно-сазнајну активност којом људи у оквиру науке стичу, бележе и чувају знања о одређеном подручју стварности, као и сва забележена и сачувана научна знања о одговарајућем делу те стварности.

За људско друштво и његову праксу важне су све истините теорије о појавама стварности које окружују човека. Ипак се сматра, и у људској пракси је потврђено, да су теорија науке и научне теорије најважније за даљи развитак људске праксе, непосредно сазнавање и мењање објективне стварности и стицање истинитих сазнања о тој стварности и процесима рада. Многи аутори сматрају да теорија науке и научне теорије представљају теорију у ужем смислу. Ова два вида теорије често се замењују и различито тумаче, због чега је потребно указати на њихову суштину.

Свака конкретна наука и научна дисциплина има значајан фонд знања о својим предметима истраживања, односно о деловима стварности који се у оквиру те науке истражује, сазнаје и изучава. Та знања налазе се на различитим нивоима општости. То непосредно указује да се поједине науке налазе на различитим степенима научне изграђености. Међутим, то не значи да њихова знања чине изоловане делове. Напротив, она се налазе у међусобном, мање или више кохерентном и свестрано зависном односу. Тај однос се непосредно одражава на целину науке и њене теорије. За теорију науке одређујућа су она знања која су стечена мисаоно-сазнајном активношћу људи, која су забележена, сачувана и даље се стичу да служе за задовољавање одређених важних људских потреба. Према томе, теорија науке „обухвата посебну мисаоно-сазнајну активност којом се стичу, бележе и чувају научна знања и сва забележена и сачувана теоријска знања о предмету науке, односно о стварности природе, људског друштва и људске психе“.⁵⁵

Слично науци, и теорија науке садржи велики број теорија конкретних наука и њихових научних дисциплина. Оне се у међусобном односу налазе, најчешће, као опште–посебно–појединачно. Теорија науке, на пример, представља – опште, теорија конкретне науке – посебно, а теорија конкретне научне дисциплине – појединачно.

На основу изнетог, лако се може закључити да се под теоријом неке конкретне науке подразумева „посебна мисаоно-сазнајна активност којом се стичу, бележе и

⁵⁴ Исто, стр. 23.

⁵⁵ Шуљагић, Р.: *Прилог разумевању ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 1/1995, Београд, стр. 13.

чувају научна знања о предмету те науке, односно о оном делу стварности који та наука истражује и сазнаје“.⁵⁶ Поред тога, ову теорију сачињавају и „методски коректно повезани, интегрисани и систематизовани општи теоријски и искуствени ставови помоћу којих та наука сређује искуствене податке, објашњава искуствене појаве у оном делу стварности који је предмет њеног истраживања и усмерава будућа истраживања“.⁵⁷

На основу општих одређења теорије могуће је сагледати и полазно одређење појма теорија оператике.

Полазно одређење неке области заснива се на њеним општим карактеристикама, које су релативно поуздане и служе као шири оквир за разматрање одређеног појма. Одређење теорије оператике заснива се на општим одређењима теорије и квалитативном напретку теорије оператике кроз историју. При томе се имају у виду различито схватање теорије оператике у појединим земљама и непостојање универзално прихваћене дефиниције оператике.

Теорија оператике за објект свог проучавања има операцију, као друштвену појаву. Пошто је усмерена на проучавање борбених дејстава у операцијама и операције, она је део теорије науке одбране. У мери научне изграђености теорије науке одбране и саме теорије оператике, она претендује ка научној теорији. Историјски развој оператике то најбоље и потврђује. Несумњиво је да је теорија оператике развијена у стручном смислу и да омогућује практиковање оператике као вештине. Савремена теорија оператике резултат је научних и стручних приступа решавању многих проблема.⁵⁸ При томе се она појављује у виду забележених сачуваних знања о операцијама, у разним стручним, научним и војнодоктринарним документима. Та знања представљају ослонац новим сазнањима и иницирају проширење проблема у тој области. Теорија оператике обухвата и мисаоно-сазнајну активност којом се дошло до тих знања. Ова активност омогућује спој чулно-сазнајне и рационално-сазнајне компоненте човека у домену операције. Она је усмерена ка спознаји јасно одређене друштвене појаве стварности.

На основу тога може се извести и полазно одређење теорије оператике. Дакле, под појмом теорија оператике подразумевају се сва забележена и сачувана знања о операцији којима се та операција, као друштвена појава и део стварности, покушава спознати и усмерити практична активност људи у њој. У ширем смислу под том теоријом подразумевају се и сва она знања која се односе и на друге конститутивне елементе оператике (теорију, методу, језик и слично). Тиме се уважава сазнајни реалитет научног схватања оператике и њеног практиковања, а тиме и науке, односно, научне дисциплине о оперативи, која је по многим основама постала интересантна за разна разматрања. Наведено полазно одређење теорије оператике омогућава и сагледавање осталих питања у њој и у вези са њом. Једно од значајних је и питање језика оператике.

⁵⁶ Исто, стр. 13–14.

⁵⁷ Исто, стр. 14.

⁵⁸ О решавању оперативних проблема у савременим противтерористичким операцијама детаљније може се видети: Талијан, М.: *Безбедносни менаџмент у супротстављању и борби против тероризма*, Војна академија, Београд, 2010.

Језик оператике

„Кула Вавилонска требало је да допре до неба, то јест да помоћу ње човек завири у божје одаје и тако открије највећу тајну, тајну живота и смрти. Требало је али није успело, јер се господин бог 'досетио јаду' и градитељима куле 'подарио' велики број језика те се међусобно не могаše споразумети како да наставе и заврше започети посао. Дармар који настаде тада у старој држави Халдеји траје до данашњих дана; до времена кад ником више не пада на памет обнова идеје 'Вавилонске куле' премда је човек технички успео, на други начин, да је оствари (васионским бродовима), али до бога није успео да допре, јер овај показује велики смисао за успешно 'маскирање'!⁵⁹ Но, легенде и шалу на страну. Метафорично истицање значаја језика за науку и живот човека уопште користи се као гесло за краћи осврт на тему која је предмет овог рада.

Језик је систем знакова као (усмено и писано) средство општења и споразумевања, којим човек саопштава своје мисли и осећања. Као средство општења (споразумевања) језик има комуникативну функцију (од лат. *communicatio* – саопштавање, општење). Његова функција је сазнајна, когнитивна (од лат. *cognitio* – сазнање) и значењски изражајна, експресивна (од лат. *expressio* – израз), на основу тога што јесте систем знакова који преноси значења (мисли, осећања, поруке) међу људима.⁶⁰ Језик је основ и главно средство људске комуникације, и као такав мора имати елементе заједничке свима који њиме говоре и споразумевају се, исти фонетски, морфолошки, синтаксички и лексички систем. Квалитет језика одражавају краткоћа и прецизност исказа, а варијантност језика омогућује да се један садржај саопштава на више начина, чиме се избегавава непотребно и непријатно понављање. Важно је да језик буде богат ваљаним речима којима се у исказима може саопштити што више значења. Језик не сме да буде произвољно измењиви систем знакова, него нешто суштинско, што ће јасно рећи једно о једној ствари.⁶¹ „... општење међу људима је могућно само под условом да речи имају један смисао, што ће рећи један смисао једног“.⁶²

Језик је „средство изражавања“⁶³ и добија своју потврду тек у разговору (споразумевању), јер је разговор (споразумевање) друштвена појава коју стварају јединке у једној друштвеној заједници. Језичко споразумевање је у средишту између саговорника који желе да се споразумеју. Споразумевати се без језика је као „шивење веза иглом без конца“.⁶⁴ Језик је у својој суштини језик разговора. Своје постојање потврђује тек у споразумевању (разговору). За успешно споразумевање (разговор) потребно је формулисати и применити извесне принципе:⁶⁵ (1) одређеност језичког система, јер се мора знати у којем језичком систему се употребљавају одређени симболи, термини и језички изрази; (2) значење свих термина, и што више изрази,

⁵⁹ Вишњић, Д.: Прилог расправи о теми „Језик ратне вештине“ (семантички осврт), стр. 1.

⁶⁰ Поповић, Љ. и Станојичић, Ж: *Грамматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994, стр. 5.

⁶¹ Адорно, В. Т.: *Филозофска терминологија*, Свјетлост, Сарајево, 1986, стр. 203.

⁶² *Херменеутика, теорија тумачења и разумевања*, Нолит, Београд, 1973, стр. 573.

⁶³ *Феноменологија*, Нолит, Београд, 1975, стр. 339.

⁶⁴ Биховскиј, Б.: *Научни погледи на социологију*, Међународна књижарница, Београд, стр. 39.

⁶⁵ Шешиф, Б.: *Основи логики*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 44–46.

језичког система мора да буде тачно одређено, узимајући у обзир њихову једнозначност и вишезначност, јер супротно томе доводи до конфузије и погрешног разумевања, а тиме и до неспоразума; (3) сваки термин, реч или симбол мора бити прецизно одређен и одговарајуће употребљен у одређеном значењу; (4) експлицитне дефиниције термина у језичком систему или теорији повећавају степен успешности комуницирања; (5) промене значења неких термина променљивих појмова морају се тачно одредити; (6) термилошке сукобе решавати прецизним дефинисањем значења термина и језичких израза; (7) избегавати произвољна и субјективна схватања значења термина; (8) превазилазити тешкоће комуницирања и мисаоног саглашавања избегавањем употребе речи као термина у одређеном контексту, чији се смисао не може одредити, или се тешко одређује.

Ништа није потребније од језичког јединства.⁶⁶ То јединство доводи до разумевања, јер „појам разумевања лежи у појму језика“.⁶⁷ Данашњи однос према језику је врло површан. Да би људи могли да разговарају и да одлазе на организоване разговоре, посебно ако их организују људи с утицајем у одређеној сфери где се нешто саопштава посебном терминологијом, потребно је да се негује одговарајући социолект, или социјални дијалект,⁶⁸ као остварење општег књижевног (стандардног) језика, засновано на посебностима појединих слојева друштва. Ти слојеви се формирају према образовању, професији, полу или начину живота.⁶⁹ Тако се негује одређени језик који има одлике функционалног стила. А поједини функционални стилови дозвољавају чак и велике слободе у лексици, давањем значења речима које оне често и немају, али доприносе каквом-таквом споразумевању у границама таквог стила. По томе је познат језик војске (тзв. војни језик). Јављањем социолеката јавља се и функционално раслојавање према „функционалним стилима, који се одређују најчешће према предмету и методу мишљења, и којих има више врста“.⁷⁰ (1) разговорни језик у свакодневном споразумевању – одликује се ужим избором лексике (свакодневне животне ситуације), једноставном упрошћеном синтаксом реченица, изговором гласова уже језичке средине којој говорник припада, а који не мора да налази потврду у књижевном језику; (2) административни (канцеларијски или уредски) стил – говорење с устаљеним редом речи, реченица и израза за потребе те радне средине; (3) публицистички (новинарски) стил – језички израз прихватљив од ширег круга читалаца (слушалаца); (4) књижевноуметнички стил – језик намењен ствараоцима и корисницима дела у тој области; (5) научни (стручни) стил – у којем су реченице подређене логичком размишљању, избором речи према предмету саопштења, с терминологијом одговарајуће научне области. Да би се владало научним језиком мора се познавати књижевни стандардни језик. Такође, да би човек успешно научно радио мора да познаје норме стандардног књижевног језика. Онај који истражује не чини то само ради себе, него и за оне који могу сазнати тај део стварности једино посредством језичког сведочанства о томе. Научни је-

⁶⁶ Фоуриер, Ч.: *Цивилизација и нови социјетарни свијет*, Школска књига, Загреб, 1980, стр. 22.

⁶⁷ Хабермас, Ј.: *Теорија и пракса*, БИГЗ, Београд, 1980, стр. 23.

⁶⁸ Поповић, Љ. и Станојчић, Ж.: *наведено дело*, стр. 21.

⁶⁹ Бугарски, Р.: *Језик у друштву*, Просвета, Београд, 1986, стр. 236.

⁷⁰ Поповић, Љ. и Станојчић, Ж.: *наведено дело*, стр. 22.

зик „заводи ред“ у сложеност елемената стварности, у оној области у којој се нешто ствара, и служи за „одстрањивање небитних и разјашњавање битних елемената – битних за размишљање о стварности и, особито, за дјеловање у стварности“. ⁷¹ У научном језику нису препоручљиви идиолекти, то јест „језик онако како га говори једна особа“. ⁷² Идиолекти нису иначе препоручљиви у било каквом споразумевању, јер је језик друштвена појава.

Научни искази морају да буду објективни и интерсубјективно проверљиви. Не може бити исказа који се не могу проверавати, а самим тим оспоравати и оповргавати. Научни језик нам служи да систематски презентујемо наша непосредна научна уверења – доказе. Договарање о прихватању или неприхватању таквих исказа постиже се приликом проверавања неке научне теорије. На тај начин се свака научна теорија ставља на пробу. Долажење до сагласности о научним исказима и научним теоријама представља сврховиту активност, јер обезбеђује одговарајуће сазнајне услове за стварање научног теоријског фонда. Често је у наукама присутна конвенционалност. Конвенционалисти се најчешће руководе „својим“ принципом једноставности, јер бирају исказе и договарају се о њиховом значењу на једноставан, чак нестручан начин. Тиме доводе у сумњу све што је урађено, јер је изостала строгост провере таквих исказа и теорија због „естетичких мотива“. Речи које користимо у научном језику морају да имају појмовну прецизност и да имплицирају увек објективно – језичке моменте значења. Посебно је важно да се то успешно одрази на разумевање израза и исказа. Конотација коју израз или исказ има не замењује његову разумљивост већ је појачава, јер склоп промишљања и као целина добија на разумљивости.

На основу општих разматрања може се закључити да је језик основно средство људског споразумевања. Успешност комуницирања огледа се у поштовању извесних језичких принципа, јер се њима обезбеђује језичко јединство саговорника, не може се свако споразумевати о свакој ствари. С обзиром на многобројност различитих ствари у човековом животу и делатностима, настају одговарајући социолекти и функционални стилови, који одражавају разноликост људских интересовања и могућност споразумевања о њима. Стилици се одређују најчешће према предмету и методу мишљења. Један од њих је научни стил, у којем су реченице подређене логичком размишљању, избором речи према предмету саопштења с терминологијом одговарајуће научне области. У оквиру научног језичког система постоје искази који припадају различитим нивоима универзалности. У том смислу поставља се питање одређења нивоа изграђености језика оператике као науке.

С обзиром на то да су научна сазнања целовита дела у којима се широј јавности презентују достигнути резултати на убедљив, разумљив кохерентан, дакле, логички и језички коректан начин, има разлога за расправу о језику оператике уопште. Пре свега зато што има тенденција да се проблеми језика у научним делима занемарују или сматрају маргиналним према, на пример, постигнутим резултатима у датој области. Извесно је да су резултати у тој области најбитнији, али је такође битно на који начин су саопштени. Зато је потребно размотрити језик оператике као науку.

⁷¹ Gilli, A. G.: *Како се истражује*, Школска књига, Загреб, 1974, стр. 127.

⁷² Барт, Р.: *Књижевност митологија семиологија*, стр. 327.

При томе, потребно је имати у виду да су научни радници образовани и да имају право на сопствени (научни) језик. То значи да се језик у научној области, у овом случају у оператици, не може прописати, али се може разматрати са становишта јасноће научне и језичке коректности. Треба га, такође, разматрати због чињенице да се научна дела пишу језиком науке којој припадају, а већ смо истакли да је језик основно средство људског споразумевања, да је средство и предмет мишљења, смислен систем знакова и израза у датој науци.

Оператика користи језик науке одбране. При томе посебну спецификацију представља речник оператике, који се састоји од категоријалних и изведених појмова у њеној области. Зато је логично да се постигнути резултати у оператици саопштавају – пишу језиком науке одбране – језиком оператике. Основу језика науке одбране, па самим тим и оператике (као, уосталом, било које науке), чини стандардни књижевни језик. Међутим, језик науке одбране, тј. оператике као науке, није довољно изграђен, иако садржи низ специфичних термина и уопште језичких израза. Поред тога, оператика није монодисциплинарна наука нити се бави монодисциплинарним проблемима. Напротив, она сажима сазнања бројних наука и научних дисциплина, а проблеми у њеној области су махом интердисциплинарни. Отуда је и језик оператике, ма колико био аутентичан, заправо интердисциплинаран.

То доводи до тешкоћа, јер различите науке и научне дисциплине имају посебна језичка значења за исте појмове. Поготово имају посебне језичке исказе мисли које, кад се нађу у једној науци, на пример, у оператици, могу имати различита, а понекад и супротна значења. Ове тешкоће не могу се превазићи било каквом језичком доктрином, конвенцијама, у оператици. Неопходно је систематски, кроз научна истраживања, градити језик оператике, науке одбране, све дотле док се ова наука не конституише.

Логично је да треба превасходно конституисати категоријски апарат оператике (науке одбране). Уз стварање система појмова потребно је, користећи већ устаљене термине и конституишући нове на основама књижевног језика, градити језик науке одбране, односно, језик оператике као науке. То је могуће учинити на два начина: (1) кроз редовна истраживања и (2) кроз посебна, тзв. метајезичка истраживања.

Кроз редовна истраживања, категоријални апарат и, самим тим, језик оператике граде се дефинисањем појмова и термина. При томе им се одређује не само садржајно (логичко) него и језичко значење. Тежња је да се дефиниције темеље на већ усвојеним значењима у оператици, али и да се дође и до језички конкретних значења, без обзира на извесне језичке конвенције. Међутим, понекад се јављају нови појмови, који уопште немају или немају адекватне термине, па их треба најпре конституисати, а затим дефинисати. Тада се ваља руководити, пре свега, логичким значењем појмова, а онда тражити адекватна језичка значења у већ конституисаном језику оператике и, разуме се, у књижевном језику.

На сличан начин гради се категоријални апарат и језик оператике кроз метајезичка истраживања. Као резултат истраживања јављају се системи дефинисаних појмова. Међу њима је успостављена диференцијација. Мада су ова истраживања у оператици ретка, несумњиво имају капитални значај за развој ове научне дисциплине. Уз то, чине поуздан ослонац у енциклопедијским и лексикографским радовима из оператике, а самим тим и науке одбране.

Дакле, језик оператике је одраз мишљења у тој области делатности. Он више постоји као језик праксе (доктринарни), јер значење његових специфичних термина још увек није прецизно утврђено. Због тога су проблеми у домену језика оператике и науке одбране често узрок неразумевања и размимоилажења између аутора, како у науци тако и у струци. Због тога је потребно отклонити епистемолошке погрешке и заблуде код научних радника и придати већи значај јасности, прецизности и чистоти језика оператике. Инсистирање на изградњи научног језика оператике не значи да постоји релативно самосталан језик струке и науке. Језик струке и језик науке се међусобно прожимају и треба да чине јединствени лексички фонд у тој области. Развој језика оператике и науке одбране, првенствено кроз метајезичка истраживања, тесно је повезан са развојем осталих конституенси (а највише предметом, теоријом и методом оператике), а често је и неопходан услов тог развоја.

Метода оператике

Наука у самој својој структури, поред свог предмета, као свој битни чинилац, садржи одређену методу истраживања, односно сазнања одређене области појава. Као систематско знање и сазнавање одређене области појава, свака наука представља јединство теорије и праксе. Међутим, она, исто тако, представља и јединство теорије и методе, јер научна теорија је сазнање одређене врсте предмета или њихових својстава на основу или помоћу одређене научне методе. То намеће потребу његовог општег одређења на бази филозофско-методолошких поставки.

Термин *метода* (метод) потиче од грчке речи *methodos*, која значи: „пут, начин, тражење... Ради се, у ствари, о начину истраживања, о начину откривања истине, пре свега..., може се рећи уопште да је метода одређени, сврсисходни плански поступак који се примењује ради постизања неког циља, ради остварења неког задатка“.⁷³ То је најопштија дефиниција методе, њено здраворазумско значење. Међутим, пошто је овде реч о научној методи (о изграђености оператике као науке), питање је шта термин *метода* означава у науци.

У литератури се могу наћи различита одређења научног метода. Те разлике нису тако велике да се не би могла прихватити било која дефиниција познатих аутора.⁷⁴ Ипак, најприхватљивија је дефиниција Б. Шешића, по којој се под научним методима подразумевају „... начини долажења до научног сазнања, односно начини или путеви теоријско-практичног стицања, проверавања и развоја научног сазнања“.⁷⁵

Темељитија анализа ове дефиниције доводи до сазнања да појам *научни метод* треба схватити у ужем и ширем значењу. У ширем значењу појам *научни метод* подразумева целовит приступ истраживању у једној предметној области, јер обухвата стицање, проверавање и развој сазнања. У ужем значењу, научни ме-

⁷³ Зајечарановић, Г.: *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1977, стр. 17.

⁷⁴ Детаљније о томе може се видети: Шешић, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978, стр. 1; Печулић, М.: *Методологија друштвених наука*, НУ "Службени лист СФРЈ", Београд, 1976, стр. 53; Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд, 1980, стр. 158.

⁷⁵ Шешић, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978, стр. 1.

тод се редукује на сасвим одређени теоријски или емпиријски поступак, на пример, планирање истраживања, проверавање хипотетичких ставова, прикупљање података, сређивање и обрада података, анализирање података, итд. У том значењу метод је знатно ужи од истраживачког процеса. Истраживачки процес, по правилу, захвата више научних метода који чине начин истраживања.

Овакво двојно схватање научног метода доводи до забуне. Међутим, поставља се питање да ли забуна настаје услед формалних или услед суштинских разлика међу овим значењима. У сваком озбиљнијем научном подухвату уочавају се плански поступци истраживања, проверавања и доказивања истине, било да су: (1) сажети у једном методу, при чему се тај метод идентификује са истраживачким поступком, или се (2) низ појединачних метода (метода истраживања) сажима у истраживачки поступак, при чему се он схвата као метод у ширем значењу. У првом случају, између ширег и ужег значења појма *научни метод* нема суштинске разлике. Дакле, разлика је формална. Међутим, у другом случају разлика постоји. Она је суштинска, па је треба објаснити.

Овде је реч о садржају или структури методе, као конститутивног елемента науке. У разлагању научне методе на њене саставне делове не подразумевају сви аутори увек исте елементе. Разлике се, углавном, односе на поједине елементе, а не на садржај у целини. Пре би се рекло да је реч о нијансама него о потпуно различитим садржајима.⁷⁶ Стога се може рећи да се, и поред истакнутих разлика у погледу садржаја научне методе, ставови појединих аутора могу уопштавати и међу њима успоставити доста уочљива сличност. Већина њих у садржај научне методе укључује три дела: (1) општи приступ истраживању предмета науке, (2) методолошки поступак и (3) техничке методе.⁷⁷ Ови делови чине садржај методе науке у ширем значењу.

Сада се поставља питање: у каквом односу стоје ови делови према методу схваћеном у ужем значењу? Одмах се може уочити сличност тзв. општег приступа истраживању са најопштијим – филозофским методом.⁷⁸ Нема готово никакве разлике између ова два методолошка приступа. Иста је функција општег приступа истраживању у контексту метода и филозофског метода у контексту истраживачког процеса. Оба пружају најопштији методско-теоријски, па и идејни приступ истраживању и предмету истраживања, оба дају оријентацију у истраживању.

Постоји, такође, сличност тзв. методолошког приступа (као дела метода) са истраживачким процесом. Готово су идентичне активности и ова два појма, било да је реч о пројектовању или о реализовању истраживања. Једино се из истраживачког процеса може издвојити тзв. начин истраживања и инструментариј који су слични трећем делу метода – тзв. техничком делу. Односно, ако се из „начина истраживања“ издвоји филозофски (дијалектички) метод који је сличан општем приступу истраживања, тада је овај део научне замисли (начин истраживања) идентичан техничком делу метода.

Очигледно је, дакле, да се шире значење појма *научна метода* поистовећује са целиовитим истраживачким процесом и да, при том, обухвата низ појединачних метода схваћених у ужем значењу. То доводи до појмовне конфузије (поготово термино-

⁷⁶ Детаљније о томе може се видети: Печујлић, М.: *наведено дело*, стр. 53; Милосављевић, С.: *наведено дело*, стр. 158; Лукић, Р.: *Основи социологије*, Научна књига, Београд, 1974, стр. 64.

⁷⁷ Детаљније о томе може се видети: Радиновић, Р.: *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983, стр. 38.

⁷⁸ У нашој науци одбране најопштији метод је конкретан дијалектички метод.

лошке) коју методолошка теорија мора отклонити. Ова конфузија може се отклонити заменом појма (и термина) *метод у ширем значењу* са појмом (и термином) *истраживачки процес*. Међутим, то захтева да се општи приступ истраживању (у нашој науци одбране дијалектички метод) даје на почетку пројектовања (у „приступу проблему“), тако да представља оријентацију у целом истраживачком процесу. У том случају требало би редефинисати појам *научни метод* и свести га на тзв. уже значење.

Такво значење појма своди научни метод на тзв. методе истраживања, односно методе верификације, односно емпиријске методе и технике.⁷⁹ Изван овог значења остају филозофски, затим неки општи научни и готово сви посебни научни методи, јер не садрже технички и инструментални део. За узврат, методе верификације формално не садрже општи приступ истраживању, јер та функција прелази на филозофски (дијалектички) метод.

Због свега тога потребно је селективно расправљати о садржају појединих метода који имају различиту намену у истраживању.

У основи сваког метода налазе се правила и норме истинитог мишљења (логички део), а у свим општим и посебним научним, емпиријским и кибернетичким методима још и општи филозофски (дијалектички) део, односно визија предмета истраживања. Формално, у пројекту истраживања овај део може се дати јединствено за све методе, на почетку „начина истраживања“ или већ на почетку пројекта – у „приступу проблему“.

Затим, свака метода науке мора да има тзв. „епистемолошки“, тј. „научно-теоријски део“ у којем су садржане основне научно-теоријске поставке и фундаментална сазнања одређене науке, као и категоријално-појмовно-терминолошки систем. За разлику од претходног дела, по којем се истоимена метода суштински не разликује с обзиром на науку у чијем се предметном подручју користе, овај део битно одређује припадност методе конкретної науци. Наиме, метода се мора прилагодити сазнајној природи предмета дате науке и њеном категоријалном апарату толико да представља кохерентну целину са осталим конституенсима (предметом, теоријом, језиком) те науке. На тај начин постаје специфична метода дате науке без обзира на њену мултинаучну примену.

На крају, метода науке садржи технички део. Сврха му је да пружи релевантна сазнања о непосредној примени метода (техника, поступака, инструмената) у истраживачкој пракси. Овим делом методе се даље спецификују (прилагођавају, конкретизују), у зависности од сазнајне природе предмета истраживања. Управо по овом делу метода је највише препознатљива као посебна (и појединачна) метода одређених наука или науке, па и метода ратне вештине, то јест оператике као науке.

Оператика се користи методологијом науке одбране. За методологију науке одбране може да се истакне следеће: наука одбране служи се методама истраживања које су углавном откриле друге науке, а делом и методама чијем је открићу и разради и сама допринела – за неке чак и пресудно (операциона истраживања). У науци одбране, па самим тим и у оперативи, углавном се истражује у оквиру методолошки коректно утемељеног истраживачког поступка. До оваког закључка може се доћи на основу анализе већине истраживања. Међутим, и истраживачки поступак и методе његове реализације, такви какви се користе у оперативи (науци од-

⁷⁹ О класификацији метода детаљније може се видети: Радиновић, Р.: *наведено дело*, стр. 43–55; Група аутора: *Увод у методологију ратне вештине*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1994, стр. 14.

броне), развијени су у другим наукама, имајући у виду карактеристике и захтеве једног другачијег предмета истраживања, па потпуно не следе карактеристике и структуру операције као предмета истраживања оператике. Због тога, иако је истраживање наизглед методолошки ваљано ситуирано, никада нисмо сигурни да нам научна апаратура истраживања даје оне резултате које би било могуће добити да је све то утемељено на свесном увиду у операцију као предмет истраживања оператике и на основу тога на методи која из таквога предмета следи. То посебно треба имати у виду када се зна да је метода сазнајно најдинамичнији конституенс оператике и да од ње највише зависи креативна моћ истраживања, па отуда и научни домет добијених резултата. Од методе поготово зависе бројни теоријски (логичко-епистемолошки) и практични поступци, технике и инструменти које научни субјекти предузимају у сазнању предмета истраживања.

У основи, наука одбране, то јест оператика као наука није без методе, али је још без потпуно специфичне, аутентичне методе. Често јој се због тога оспорава статус науке. Међутим, за оператиком није суштинско питање да ли има потпуно аутентичну методу већ да ли се операција може сазнавати било којим (и чијим) методама. Највредније методе, са највећом сазнајном моћи, најчешће су универзално примењиване на врло различите предмете истраживања. Оне се, истина, прилагођавају предмету, чиме делимично постају и методе науке која тај предмет исказује. Тако су сви тзв. општи, посебни, па и емпиријски методи примењиви и у истраживању операције, те се зато може рећи да наука одбране, а самим тим и оператика, има сопствену методу и научне методе које се користе у истраживању. Научне методе, у оквиру методологије науке одбране, у контексту решавања конкретних проблема оператике, добијају своју оригиналност преко свог епистемолошког дела.

Закључак

Може се закључити да су основни конститутивни елементи оператике: предмет, теорија, језик и метода.

а) Предмет оператике представља, с једне стране, комплекс актуелних и међусобно сродних проблема са којима се човек сусреће у припреми и извођењу борбених дејстава у оквиру операције и покушају сазнавања суштине операције, као појма, а са друге, комплекс језичких, методолошких, историјских, теоријских, нормативних и других проблема актуелне конституисаности оператике као науке. Тиме је одређено подручје стварности на које се односе искази оператике као науке и сфера примене њених резултата. Дакле, предмет оператике постоји, али и даље постоје разлике у његовом дефинисању и тумачењу. У првом реду, мисли се на различитости у схватању суштине појма операције, отпоре научном приступу оперативи, инертности, конзерватизма и доктринарно-идеолошко схватање оператике. Отклањањем наведених узрока биће олакшано прихватање наведеног научног дефинисања подручја стварности на које се оператика односи.

б) У теорији оператике до сада нису идентификовани и објашњени научни закони, али то није проблем само теорије оператике. Слична је ситуација и у другим, првенствено друштвеним наукама. Тако, на пример, и теорију науке одбране, као и теорију оператике, карактеришу доктринарно-нормативни карактер и расцепканост у односу на

различите земље и савезе. Та расцепканост се нарочито осећа на најнижим деловима општости – у оним деловима где се остварује непосредна веза теорије оператике са праксом, што је највећи недостатак научне конституисаности оператике. Међутим, широко историјско-емпиријско поље пружа могућност и за отклањање тих недостатака.

в) Оператика користи језик науке одбране, али има и специфичне изразе и исказе који се односе искључиво на њено подручје стварности. При томе посебну спецификацију представља речник оператике који се састоји од категоријалних и изведених појмова у њеној области. Дакле, постоји језик оператике, који се ослања на књижевни језик уопште и језик науке одбране посебно. Језик оператике, као и науке одбране, прате бројни проблеми, али они не представљају озбиљнију сметњу у комуникацији. Он обезбеђује извесну комуникативност, али га треба егзактније научно засновати у домену категоријалних појмова оператике.

г) Оператика има сопствену методу, али она није теоријски обликована. Користи се свим научним методама које се примењују у истраживању уопште, али оне нису у довољној мери спецификоване на проблеме у њеној научној области.

Анализа неопходних конституенаса оператике употпуњује полазно одређење да је реч о научној дисциплини која је у фази конституисања и прерастања у самосталну науку одбране, зато што већ сада задовољава основне услове за науку на нижем степену конституисаности. Многи од њених конституенаса омогућавају њену потпунију афирмацију у научном смислу и код већине њих постоји значајан ниво утемељености за елементарно конституисање ове научне дисциплине као науке. У зависности од теоријске обраде широког емпиријског поља и извођења законитости, оператика ће испунити и остале неопходне услове за своју елементарну научну изграђеност. Због тога се у проспективном смислу она може третирати и као наука.

Литература

1. Бугарски, Р.: *Језик у друштву*, Просвета, Београд, 1986.
2. Вишњић, Д.: *Прилог расправи о теми: Језик ратне вештине* (семантички осврт).
3. Вишњић, Д.: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.
4. Вишњић, Д.: Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки (чланак), *Савремени проблеми ратне вештине*, бр. 24/1992, ЦВВШ ОС, Београд.
5. *Војна наука* (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971.
6. *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова са Симпозијума о војној науци 1997. године), Сектор за ШОНИД, Београд, 1998.
7. Група аутора: *Операције оружаних снага у ОНОР-у*, ЦВВШ КоВ ЈНА – КШШ оператике, Београд, 1986.
8. Група аутора: *Увод у методологију ратне вештине*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1994.
9. Зајечарановић, Г.: *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1977.
10. Ковач, М. и Форца, Б.: *Историја ратне вештине – период 1920–2000*, ВИЗ, Београд, 2000.
11. Липтаи, С.: *Теоријска изграђеност тактике* (магистарски рад), ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.

12. Марковић, М.: *Дијалектичка теорија значења*, Нолит, Београд, 1971.
13. Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
14. Милић, В.: *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1978.
15. Нинић, Р.: Размишљање о тактици, *Војно дело*, бр. 1, 1995, НИУ Војска, Београд.
16. Нинковић, Ј.: *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985.
17. Поповић, Љ. и Станојчић, Ж.: *Граматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
18. Радиновић, Р.: *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.
19. Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003.
20. Славковић, Р.: *Израђеност оператике као научне дисциплине* (стручни рад), ШНО Сектора за ШОНИД, Београд, 2001.
21. Славковић, Р.: *Теоријска израђеност оператике* (докторска дисертација), ВА, Београд, 2001.
22. Талијан, М.: *Безбедносни менаџмент у супротстављању и борби против тероризма*, ВА, Београд, 2010.
23. Шешић, Б.: *Основи логике*, Научна књига, Београд, 1974.
24. Шешић, Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1978.
25. Шуљагић, Р.: Прилог разумевању ратне вештине, *Војно дело*, бр. 1, 1995, НИУ Војска, Београд.
26. Шуљагић, Р.: *Теорија ратне вештине – Научна израђеност теорије југословенске ратне вештине* (докторска дисертација), УВЈ, Београд, 1993.

НАУЧНА ИЗГРАЂЕНОСТ ТАКТИКЕ КАО НАУКЕ ОДБРАНЕ

Зоран М. Крсмановић*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија
Стеван Липтаи

Да би се неко подручје људског сазнања прихватило као наука, неопходно је да има битне конституенте: аутентичан предмет истраживања, теорију са кохерентним научним чињеницама, метод сазнавања сопственог предмета и језик, односно, категоријални апарат којим се општи (комуницира) у процесу сазнавања и излагања резултата истраживања. То су неопходни конституенти сваке науке. Тактика је једна од фундаменталних наука одбране и зато ће се у овом раду детаљније разматрати њена научна изграђеност кроз предмет, теорију, метод и језик. Тактика је најстарија наука у области наука одбране. Њено научно утемељење потврђује се у савременом периоду.

Кључне речи: *научна изграђеност, тактика, науке одбране, предмет, теорија, метод и језик.*

Увод

Током историјског развоја, посебно током епохе употребе савременог оружја, различите државе и војно-политички савези улагали су одређене напоре и средства у изградњу тактике. При томе су се у степену њене изграђености јавиле одређене квантитативне и квалитативне разлике. Оне су резултат мноштва објективних и субјективних околности, а највише су последица различитог приступа схватању проблема у овој области. Директне последице таквог стања су национално-доктринарна обојеност, нејединственост схватања и непотпуна научно-логичка утемељеност основних теоријских одредаба савремене тактике.

Истраживање научне утемељености (изграђености) основних теоријских одредаба тактике и јасно одређење према њима доприносе стварању неопходних предуслова за потврђивање изграђености тактике у научном смислу. Јединственим схватањем основних теоријских одредаба тактике превазишле би се национална и доктринарна неусаглашеност о овим питањима и формирали основи за њено потврђивање и изградњу. Истраживање овог проблема је најважнији део научне изграђености тактике као науке одбране и у њему се, управо, садржи одговор на основно питање целокупног истраживања.

* Пуковник др Зоран М. Крсмановић је професор на Војној академији.

Стога се под научном изграђеношћу тактике као науке одбране, у овом раду, подразумева подразумева степен научне изграђености тактике уопште, њеног објекта, предмета, теорије, језика и метода.

Одређење објекта и предмета тактике и сагледавање њихове научне утемељености полазна су тачка у разматрању осталих основних теоријских одредаба тактике. На основу досадашњих разматрања војних теоретичара у свету може се закључити да се питање објекта проучавања тактике (наука одбране, војних наука и ратне вештине), сем у појединачним случајевима, потпуно запостављало. Уместо термина објект, војни теоретичари су користили термин предмет, подводећи најчешће под њега садржај појма објект. Како су објект и предмет тактике различити појмови, то намеће и потребу њиховог општег одређења на бази филозофско-методолошких поставки.

Поред тога, у раду се разматрају и предмет, теорија, језик и метод тактике са аспекта научне изграђености.

О објекту тактике

Савремени војни теоретичари често садржај појма објект тактике сврставају под термин предмет тактике.¹ У том смислу се, у теоријским радовима, „предмет“ тактике одређује на различите начине. То се може видети из следећих навода: (1) „Основни предмет проучавања тактике је борба као једна од појава рата“;² (2) „Тактика је теорија и пракса припремања и вођења бојева и борби“;³ (3) „Предмет тактике није потребно посебно доказивати, јер су бој и борба (у ужем смислу) предмет тактике од њеног постанка, а то су најмасовније друштвене појаве у оружаном сукобу“;⁴ (4) „Теорија тактике проучава законитости боја (борбе у ужем смислу), њиховог припремања, обезбеђења и вођења, и других тактичких дејстава повезаних са борбом...“;⁵ (5) „Као теорија (научна дисциплина) тактика изучава законитости и карактеристике борбених дејстава... разрађује и дефинише основна начела борбе и боја...“;⁶ (6) „... могу се издвојити три предмета тактике: 1) бој, 2) борба, 3) борбена дејства тактичких јединица“;⁷ (7) „Тактика је научна дисциплина о припреми и извођењу борбених дејстава, боја и борбе...“;⁸ (8) „...да би редеофинисан бој (односно проблеми у њему), као појава, био најприхватљивији за предмет тактике“;⁹ (9) „Тактика је наука о употреби оружа-

¹ То је и конвенционално прихваћен став. Део теоретичара филозофије науке и методологије, такође, заступа овакво мишљење.

² Сковороткин, М.: Тактика као саставни део ратне вештине (студија), Збирка чланака из тактике, „Војно дело“, Београд, 1964, стр. 18.

³ Пекорари, М.: Три гране војне науке (реферат), Војна наука (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 363.

⁴ Шћекић, М.: Шта изучава тактика (реферат), Војна наука (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 455.

⁵ Војни речник, Војноштампарско предузеће, Београд, 1967, стр. 325.

⁶ Група аутора: Тактика, организација и намена тактичких јединица КоВ ЈНА и ТО (уџбеник за ВА и Факултет ОНО), књига 1, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 13.

⁷ Група аутора: Теорија ратне вештине (хрестоматија), ЦВВШ ОС, Београд, 1990, стр. 176.

⁸ Илић, С.: Подела „ратне вештине“ и садржај стратегије, оператике и тактике, (реферат) Војна наука (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 356.

⁹ Сакан, М.: Тактика, најзначајнија дисциплина ратне вештине (чланак) „Нови гласник“, бр. 1/1994. ВИНЦ, Београд, ст. 22.

них снага у боју“;¹⁰ (10) „Тактика изучава бој као једну од најважнијих појава рата“;¹¹ (11) „Тактика је више него било која друга грана ратне вештине везана са захтевима боја“;¹² (12) „...тактика се бави теоријом и праксом припремања, организовања и извођења борбених дејстава тактичких јединица...“.¹³

На основу наведених одређења могу се, у основи, уочити четири различита приступа одређењу објекта („предмета“) тактике. То су: а) борба, б) борбена дејства тактичких јединица, в) бој, г) борба и бој.

Разлике у приступима резултат су различитог схватања суштине појмова који се наводе као објекат („предмет“), различитих доктринарних ставова појединих земаља, различитог приступа тактици и наукама одбране (војним наукама) уопште.

а) Појам *борба* у наукама одбране изазива праву конфузију, због неадекватне употребе. У претходним разматрањима наведени су његово номинално значење и суштина. У наукама одбране овај се појам користи вишесмислено, и то као:¹⁴

- ✓ сукоб нижих тактичких јединица, бродова, групе бродова;
- ✓ синоним за оружану борбу у целини;
- ✓ општи појам за међусобно сукобљавање (класно, политичко, економско и сл.), деловање против нечега, надметање...

Појам *борба* односи се на умну и телесну, оружану и неоружану, могућу и стварну борбу. У оквиру наука одбране првенствено се разматра као оружана и неоружана. Оружана борба садржи претежно односе ништења, а неоружана односе ометања. Логички и језички је неприхватљиво да један од најопштијих појмова, који садржи већи број посебних и појединачних појмова наука одбране (војних наука), буде употребљен за означавање најнижег облика оружане борбе који творе борбена дејства нижих тактичких јединица. Борба не може бити „...облик борбених дејстава...“,¹⁵ јер представља двострану појаву, а борбена дејства су једностран процес. Погрешно одређење овог појма доводи до „присвајања борбе“ и израза као што су, на пример, *наша борба* и *њихова борба*. Све то ремети целокупну структуру категоријалних појмова тактике и наука одбране уопште. Како нека научна дисциплина (наука), или област љуске делатности која претендује да то буде, тежи усаглашеном логичком значењу термина, то и појам *борба* треба једнозначно одредити, у смислу општег (категоријалног) појма наука одбране, без додатног конвенционалног компликовања. Због тога *борба*, као општи појам, није примерена објекту тактике.

б) *Борбена дејства тактичких јединица* су основни чиниоци облика оружане борбе који изучава тактика. Како објект тактике не представља механичку синтезу два борбена дејства на тактичком нивоу, већ квалитативно нову појаву коју она творе међусобним односима ништења и ометања, то се борбена дејства не могу одредити као објект тактике. Ограничавање објекта тактике на искључиво изучавање борбених дејстава водило би формалнологичком приступу у решавању овог проблема. Уколико би се при-

¹⁰ Клаузевиц, К. Ф.: О рату, стр. 92.

¹¹ Резниченко, В. Г.: Тактика, ВИЗ, Београд, 1969, стр. 14.

¹² Свечин, А.: Стратегија, „Војно дело“, Београд, 1956, стр. 12.

¹³ Група аутора, Бој на копну (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1985, стр. 2.

¹⁴ Војни речник, стр. 31

¹⁵ Стратегија оружане борбе, ССНО, Београд, 1983, стр. 317.

хватило ово становиште, оно би условило дефинисање осталих делова наука одбране (ортодоксних) и њих самих. У том погледу, објект оператике била би борбена дејства оперативних јединица и састава, објект стратегије – борбена дејства стратегијских састава, а објект наука одбране (војних наука) борбена дејства уопште. Тиме би се процеси борбених дејстава изучавали одвојено, а тоталитет појединих облика оружане борбе и оружане борбе као целине био занемарен. Борбена дејства једне стране су у одређеном комплементарном односу са борбеним дејствима друге стране и обратно. Тактика се кроз историју најчешће бавила међусобно супротстављеним борбеним дејствима. Поред тога, тактика се усмеравала и на друга питања која нису директан садржај борбених дејстава, као што су: развој борбених средстава, организација тактичких јединица по родовима, унапређење система обуке, итд. Због тога је неприхватљиво становиште да су борбена дејства тактичких јединица – објект тактике.

в) *Бој* се, као појава, различито третира у радовима теоретичара тактике, наука одбране (војних наука и ратне вештине) уопште. За ово разматрање интересантна су следећа одређења: (1) „Бој је облик борбених дејстава... у оквиру операције и самостално“;¹⁶ (2) „Најмасовнији бојеви су нападни и одбрамбени... против десанта...“;¹⁷ (3) „Бој – организовани оружани сукоб... Воде га здружене тактичке јединице, бригаде и дивизије, одговарајуће морнаричке и авијацијске јединице... Води се по начелима тактике. Бој на мору је борба тактичких јединица (одреда бродова и тактичких група)...“;¹⁸ (4) „Бој на копну је облик борбених дејстава у коме се... обједињавају, усмеравају и изводе нападне и одбрамбене борбе, борбене тактичке радње и друга дејства и активности... ради... постизања циља тактичког и оперативног значаја.“;¹⁹ (5) „...Бој је други по величини облик борбених дејстава... у односу на борбу он је виши и сложенији облик борбених дејстава, а у односу на операцију нижи... Бој се изводи у саставу операције...“;²⁰ (6) „...Судар између зараћених страна...“;²¹ (7) „Бој је оружана борба тактичких јединица... Циљ боја је... савремени здружени бој, обично, представља део операције, битке“.²²

У наведеним одређењима бој се, најчешће, погрешно третира као облик борбеног дејства, тј. усмерена једнострана активност, која се спроводи у оквиру операције или самостално. Бој, наводно, има свој циљ и „воде га“ одређени субјекти.

Насупрот томе, разматрања развоја тактике кроз историју и суштине појмова: рат, оружана борба и борбена дејства, указују на то да је бој комплексна, двострана друштвена појава. То је облик оружане борбе одређеног нивоа и обима. У основи, чине га тактичка борбена дејства од појединца (двобој) до највиших тактичких јединица. Одређење боја као појаве која се односи на целокупан тактички ниво није ново. Такво становиште у својим радовима заступа и део савремених војних теоретичара.²³

¹⁶ Основи концепције ОНО и ДСЗ и стратегије оружане борбе, ССНО, Београд, 1986, стр. 286.

¹⁷ Исто, стр. 287.

¹⁸ Војни речник, стр. 28.

¹⁹ Група аутора Бој на копну, стр. 12.

²⁰ Исто, стр. 13.

²¹ Путник, Р.: Служба ђенералштаба, 2. део, Служба у ратно доба, Штампарска радионица војног министарства, Београд, 1899, стр. 476.

²² Резниченко, В. Г.: Тактика, стр. 14.

²³ Видети следеће радове: Нинић, Р., Размишљање о тактици, стр. 81; Сакан, М., Тактика – Најзначајнија научна дисциплина ратне вештине, стр. 21; Вишњић, Д., Појам оружане борбе, стр. 108; Резниченко, В. Г., Тактика, стр. 14.

Бој је, дакле, најнижи, релативно самостални облик оружане борбе, који представља вредносно неутралну појаву. Он је један од основних категоријалних појмова тактике. Како тактичка борбена дејства, међусобно супротстављена, у боју могу иницирати различити субјекти, то се разликују бојеви које чине дејства различитих тактичких јединица. Тако се, на пример, разликује бој који чине борбена дејства батаљона у нападу и чете у одбрани од боја који чине борбена дејства бригаде у нападу и батаљона у одбрани.²⁴ Али, несумњиво је да сви бојеви имају опште карактеристике које их и чине јединствено схваћеним појмом.

Бој представља део вишег облика оружане борбе (који чине два оперативна борбена дејства). Исход боја је позитивног предзнака за ону страну у боју која је углавном (или у потпуности) остварила своје циљеве, а негативног за ону која то није успела.²⁵ Зато се бој може прихватити као објект тактике, јер је то подручје стварности којим се она бави. При томе се бој узима као појам. Без претензија за коначним дефинисањем боја, он се може схватити као најнижи облик оружане борбе који, у основи, чине тактичка борбена дејства међусобно супротстављених страна, усмерених на остваривање *циљева тактичког нивоа*.²⁶

г) На основу претходно изложеног лако је закључити због чега је схватање о *борби* и *боју*, као објекту тактике, неприхватљиво. Поред осталог, није логично да се једној области људског деловања одреде два објекта, посебно са овако различитом суштином. Поред тога, већ је објашњено да је борба општији појам наука одбране (ратне вештине), те да „...не може бити 'подређена' нижим појмовима (род не може бити подређен класи)“.²⁷ Како је бој нижи појам од борбе, тј. њена класа, а истовремено и одређени облик и ниво оружане борбе, као посебног облика појма борба, то она не може бити део боја. Истовремено је и значење борбе као најнижег облика оружане борбе неприхватљиво, што значи да борба и бој заједно не могу бити објект тактике.

У оквиру боја, као објекта тактике, уочавају се различити проблеми практичне активности људи. Они, у основи, чине предмет тактике.

Предмет тактике

У свакој области људске делатности, а поготово у науци, човек настоји да спозна појаву у којој испољава своју практичну активност. Та појава је део стварности коју човек праксом трансформише и појмовним апаратом схвата. Иста појава може се проучавати са разних аспеката и на разне начине. Људи најчешће немају довољно знања о појавама стварности, већ кроз своју делатност стварају и могућност стицања знања о њима. Током практиковања они наилазе на одређене проблеме или скупове проблема који се налазе у оквиру подручја одређеног објекта, као дела стварности.

²⁴ Проблем творбе облика оружане борбе од тактичког и оперативног борбеног дејства повезан је са проблемом поделе ратне вештине. Он се може решити конвенцијом или прихватањем двојне поделе.

²⁵ Вишњић, Д.: Појам оружане борбе, стр. 109.

²⁶ Израз тактички ниво, а не тактички значај, није случајно употребљен. Понекад се борбеним дејствима у склопу бојева могу остварити циљеви оперативног или, чак, стратегијског значаја, но и тада су борбена дејства – по обиму снага, простору и другим карактеристикама – на тактичком нивоу.

²⁷ Нинић, Р.: Размишљање о тактици, стр. 81.

Сам објекат одређује и природу проблема. Проблеми најчешће настају као последица недовољно објашњених искустава или, пак, искустава која противурече ранијим.²⁸

Проблем је „...оно питање које тражи одговор, а тај одговор се не види одмах, не може се сагледати какав би био тај одговор“.²⁹ Човек поставља многа питања у извесној области, али проблем представљају само она за које постоји одговор, али нису тренутно решена. Насупрот њима, питања која немају одговоре нису више актуелна – нису проблеми. Проблеми које човек поставља пред себе у процесу свог практиковања у одређеној области чине срж предмета сазнавања.

„Предмет ма које науке је комплекс нових, актуелних, међусобно сродних проблема који настају у процесу практичне интеракције човека и објективног света. У свакој појединој науци одредба њеног предмета је функција практичног искуства о једном одређеном подручју стварности, језика, методолошких и филозофских претпоставки, норми за практичну делатност, и специфичних начина организације података“.³⁰

Предмет науке или ненауке налази се у домену њеног објекта. Он указује на аспект приласка објекту проучавања и на начин решавања проблема и изналажења одговора на поједина питања. При томе је потребно пронаћи нове информације и извести одређене теоријске и практичне, које се морају заснивати на објективном искуству и опредељењу за деловање у реалним интелектуалним и физичким оквирима. Такво опредељење доводи до чврсте повезаности предмета и метода. Предмет сазнавања је динамичка категорија која се мења, зависно од решавања постављених и формулисања нових проблема. Предмет је резултат практичног деловања човека, било у емпиријском, било у теоријском смислу. Предмет сазнавања је централни проблем теорије одређене области.

Сви општи ставови предмета пружају солидну основу за њихову конкретизацију у домену тактике. У том смислу ће се опште одређење Марковића конкретизовати у домену тактике.

Општа одређења о предмету проучавања и емпиријско искуство тактике указује да се у оквиру боја, као појма, и подручја друштвене стварности, човек сусреће са различитим проблемима теоријске и емпиријске природе.

Проблеми теоријске природе настају у покушају теоријског уобличавања појединих одређења боја и у научном конституисању тактике.

Емпиријски проблеми у области тактике последица су њеног примењеног карактера. Тактика је, од свих наука одбране (војних наука), најнепосредније везана за практиковање борбених дејстава. У том погледу се највећи део проблема односи на изналажење адекватних решења и упутстава за практичну делатност. Зато предмет тактике обухвата и ове елементе. Њено основно усмерење и крајњи прагматични циљ је, управо, изналажење доктринарних одредаба научно заснованих у теоријском и емпиријском смислу. Како су те одредбе зависне од промена услова извођења борбених дејстава, посебно од технолошког развоја и борбених средстава, то се оне морају непрекидно преиспитивати, допуњавати или коренито мењати. Оне су, у ствари, конкретан одговор и решење проблема у пракси тактике.

²⁸ Интерпретација ставова – Марковић, М.: Филозофски основи науке, стр. 23.

²⁹ Зајечарановић, Г.: Основи методологије науке, „Научна књига“, Београд, 1977, стр. 169.

³⁰ Марковић, М.: Филозофски основи науке, стр. 24.

Може се закључити да предмет тактике представља комплекс актуелних и међусобно сродних проблема са којима се човек сусреће током припреме и извођења борбених дејстава у оквиру боја и у покушају сазнавања суштине боја као појма, с једне стране, и комплекс језичких, методолошких, историјских, теоријских, нормативних и других проблема конституенаса тактике као науке, с друге стране.

Теорија тактике

Разматрање теорије тактике је тежишно питање њене научне утемељености, односно њених основних конституенаса. Теорија тактике се током разматрања у историјском периоду најчешће развијала у оквиру теорије наука одбране (војних наука). У првом периоду она се превасходно односила на описивање борбених дејстава. Поједини аутори су описивали понашање људи, односно, праксу људи у боју. Делови теорије тактике налазили су се често у појединим писаним делима историчара и војних теоретичара. Касније су ти делови уопштавани и претварани у теоријске постулате о начину поступања у извесним борбеним ситуацијама на нивоу тактике. У садашњем развоју теорија тактике, и код нас и у свету, поред давања одговора на питање „како“ деловати у конкретним ситуацијама, дају одговоре и на питање „зашто“ баш треба тако деловати и како треба деловати у будућности. У садашњем времену све већи број теоретичара тактике прилази објашњењу тактике и њене теорије користећи научни приступ и савремену методологију. Тако се сада теорија тактике све више приближава ваљаним прогнозама за конкретно тактичко поступање у различитим условима ангажовања. Некада су у теорији тактике разматрана питања која су се односила како на предмет тактике, тако и на саму њену методологију. Може се закључити да је теоријска изграђеност тактике на релативно високом нивоу.

И теорија тактике у наукама одбране у Републици Србији у малом је заостатку у односу на теоријску изграђеност и праксу стратегије. Још увек има извесних недоречености у дефинисању појединих појмова из тактике и њихово коректно сврставање и објашњење. Свакако да теоријска уопштавања о бојевима треба да буду што више заснована на емпиријским чињеницама и подацима и експериментима, него на дедуктивним закључцима из доктрине одбране или, пак, теорије операција.

Такође, теорија тактике треба да прати сва најновија достигнућа у развоју и усавршавању свих фактора оружане борбе и организацијско-формацијских промена. На данашњем степену развоја теорија тактике има изграђене елементе структуре: предмет, основни речник, основне ставове, хипотезе, теореме, научне законитости и законе. Она има и своје основне димензије.

Основне димензије теорије тактике огледају се у оквиру: предметности, општости, сазнајне моћи, формализованости и плодности.

Предметност теорије тактике исказана је њеном усмереношћу на бој са којом се команде и јединице сусрећу у реалној борбеној ситуацији. Та димензија је основни оријентир (светионик), идеја водилца на коју је теорија тактике усмерена. Предметност доприноси увек јасној оријентацији и спречава лутање у теорији тактике.

Опшност се огледа у томе што се бој изучава у свом тоталитету. Свакако да је бој знатно ужи од операције (битке) и оружане борбе у целини, те је стога и теорија тактике мање општа него теорије оператике и стратегије. Теорија тактике је конкретна, што се тачно односи на одређену појаву, на пример на напад, одбрану, заседу и сл.

Сазнајна моћ теорије тактике слична је сазнајној моћи теорија других друштвених наука. Свакако, у теорији тактике постоји довољан број чињеница на основу којих се бој као појава и проблеми у њему и око њега могу научно описати, класификовати, објаснити и делимично предвиђати. Теорија тактике је веома блиска пракси, што доприноси њеној бољој конкретизацији, аргументацији и емпијској поткрепљености. То се односи на теорије ангажовања појединаца, група војника и нижих родовских јединица и појединих служби и специјалности; конкретан развој и употребу борбених и убојних средстава и зависност активности и поступања јединица у боју од конкретних услова, противника и примењеног система оружја.

Теорија тактике је *формализована* у довољној мери. Највише су формализовани елементи који се односе на рад команде у току планирања дејства (стандардне оперативне процедуре) и рад у току процеса припреме и вођења напада, одбране и других дејстава. Тешкоћу при формализацији чини веома широко историјско-емпијско поље и оригиналност сваког боја појединачно.

Плодност теорије тактике одређена је, пре свега, њеним предметом. Теорија тактике усмерена је претежно на будућу стварност боја. Провера хипотеза прогностичког садржаја такође је под знаком питања. Такве хипотезе могуће је проверити у потпуности тек када до прогнозиране појаве дође у пракси.

Сазнајна улога теорије тактике може се разматрати у теоријско-сазнајном и примењеном или практичном смислу.

У *теоријско-сазнајном смислу* сазнајна улога односи се на проверу постојећих знања, оријентацију и инспирацију у научном истраживању. Најчешће обухвата: сазнавање појединачних предмета и процеса, научни опис, класификовање и објашњење тих предмета и процеса у оквиру боја, проширивање постојећих знања о боју, проверу и верификацију постојећих сазнања о предметима и процесима у оквиру боја, оријентацију у даљем научном изграђивању тактике и израду пројеката за даље научно истраживање.

Истраживање појединачних предмета и процеса у оквиру боја је значајан момент теоријско-сазнајне улоге тактике. Сазнавање је усмерено ка откривању истина, или бар вероватних истина које се односе на све појединачне предмете и појаве у оквиру боја, али и на бој у тоталитету и у окружењу.

Теорија тактике, свакако, представља базу за израду нових научно-истраживачких пројеката. Претходна (научно проверена, непроверена и искуствена) знања могу бити извори за нова научна истраживања и нове научне теорије.

Примењена (практична) улога теорије тактике усмерена је ка решавању конкретних практичних проблема у боју. На основу теорије тактике, у области боја долази се до закључака који се претварају у доктринарна упутства којима се регулишу оптимална практична делатност људи у боју. Теорија тактике, дакле, оријентише практичну активност људи и ствара услове за боље научно и искуствено сазнавање процеса тактичких борбених дејстава и појава боја у целини.

Језик тактике

Језик тактике заснован је на општим одликама српског књижевног језика, језика наука уопште и језика наука одбране (војних наука). Поред тога, он има и извесне специфичности, које произилазе, из специфичности тактике, као науке, и боја као најниже врсте оружаног сукоба. Он има богату традицију. Развијао се током неколико хиљада година. (Најстарије дело из области војне науке написано је око 500 година пре нове ере на територији данашње Кине). Језик тактике конвенционално је добро дефинисан; обилује бројним терминима који су конвенционално прихваћени или су преузети из језика других наука. Карактеришу га концизност, мали број речи и понекад недовољна аргументованост. Битан је и наглашен значај језика, пре свега због правилне интерпретације да би се спречиле велике последице које би могле негативно утицати на живот и здравље људи и стање материјално-техничких средстава уопште.

Тежиште језика тактике, нарочито језика нижих тактичких јединица, јесу језик командовања, нормативни језик и специфични сигнали помоћу којих јединице комуницирају у борбеним дејствима.

Језик командовања је веома битан због тога што се на тактичком нивоу најчешће користи говорна комуникација. Командант мора да поседује бројне способности, међу којима говорна култура заузима централно место. Теоретичари језика, на пример, тврде да и најлепше написана песма постиже праву вредност тек кад се изговори. Слично је и са наређивањем и командовањем. Садржај који командант саопштава добија праву вредност тек када се саопшти. Дакле, није само реч о садржају поруке. Реч је, пре свега, о начину како се саопштава, контексту у којем се исказује и њеном утицају на аудиторијум (потчињене војнике и старешине).

Језик тактике обилује бројним симболима који се користе у току борбених дејстава. Овде се, пре свега, мисли на специфичне симболе који се користе за представљање војника, јединица, старешина, командних места, родова и служби и других елемената у процесу израде радних карата, скица, шема, цртежа, симулационих и других модела. Језик тактике карактерише и велики број сигнала који се користе за међусобну комуникацију. Сигнали се могу преносити разним уређајима од најсавременијих до свакодневних.

Дакле, може се запазити да је језик тактике битно условљен степеном развијености њеног предмета и теорије. Такође, и развијен језик доприноси и самом развоју предмета и теорије тактике. Језик тактике има богату традицију и омогућава успешну комуникацију. Сада је развијен на потребном нивоу који омогућава једноставну и успешну комуникацију. Конституенси тактике су међусобно условљени и њихова кохерентност у развијању јесте услов да се тактика као наука доследније и још брже развија.

Методе тактике

Да би могла плански сазнавати свој предмет и сазнања проверавати и уграђивати у теоријски фонд, тактика има и сопствене методе истраживања. Познато је да две и више наука користе исте методе, па ипак се сматра да су то методе сваке науке посебно, јер исте методе примењене на различите предмете истраживања

доживљавају извесну трансформацију. Метода тактике има све елементе структуре методе науке уопште. Поред тога, она има и извесне специфичности које су конкретизоване проблемима у области боја као врсте оружаног сукоба. У тактици су нарочито развијене теорије о пројектовању, организовању и реализовању истраживања и изради научних саопштења. У тактици је реализован велики број истраживачких задатака, са веома корисним резултатима за још чвршће научно утемељење тактике уопште и методе тактике посебно.

У тактици се користе све врсте научних метода које се користе у науци уопште, али су доминантни метода моделовања, статистичка метода, историјско-компаративна метода, метода експеримента, метода посматрања, метода испитивања, метода анализе садржаја, методе прогнозирања и методе операционих истраживања.

У тактици се примењују и користе све врсте модела. Најчешће се користе: текстуални, графички, математички, симулациони и физички модели. Текстуални модели се користе у облику књига, скрипти, студија, монографија, уџбеника, правила, упутстава, наређења и слично, у којима су описани узроци и токови одвијања борбених дејстава у боју и бој као целина. Графички модели користе се у истраживању структуре борбених дејстава, варијанти ангажовања и слично. Математички модели су најприсутнији у процесу процене ситуације и избору курсева акције, за истраживање односа снага, ватрених могућности система оружја и слично. Симулације су нарочито корисне за истраживање процеса одвијања борбених дејстава (различитих бојева). Погодне су за истраживање оних проблема чије истраживање на другим моделима или на оригиналу не би било могуће због реалне опасности по живот и здравље људи. Физички модели се највише користе у истраживању структуре, функционисања и утврђивања законитости настанка и развоја борбених дејстава (боја). У тактици се најчешће користе тактичке вежбе, увежбавања и гађања.

Статистичка метода се највише користи за обраду квантитативних података добијених тестирањем и снимањем појава у тактици. Од статистичких техника највише се користе: проценти, пропорције, коефицијенти односа, дистрибуција фреквенције и мере централне тенденције. У последње време нарочито се интензивира примена метода мултиваријантне анализе.

Историјско-компаративна метода користи се за утврђивање фаза развоја појединих врста борбених дејстава, наоружања и опреме и других предмета и појава значајних за тактику. Применом те методе долази се до сазнања о настанку, ескалацији, кулминацији, стагнацији, опадању и престанку развоја и постојања одређених појава и процеса. Ова метода је веома значајна и за изналажење принципа, начела, законитости и закона у тактици. Она је корисна и у процесу прогнозирања будућег стања боја и борбених дејстава тактичког нивоа.

У истраживању проблема тактике могу се успешно примењивати и остале врсте познатих научних метода. Њихова примена је пожељна и могућа. Дакле, тактика има своју методу, као веома значајан конституенс. Она је неодвојива од научних и других активности у тактици. Ипак, треба знати да се научним методама долази до истинитих сазнања, на основу којих се тек накнадно (касније) мења најпре теорија, а затим и пракса боја. На тај начин научне методе посредно утичу на праксу, у смислу њене рационализације и унапређења.

Закључак

Тактика је најстарија наука у оквиру наука одбране. Данас има развијене основне конституенсе који је сврставају у посебну науку одбране. Поседује изграђен предмет, развијену сопствену теорију, користи сопствени језик и методе науке. Најближа је практичном деловању јединица оружаних снага (војске) приликом припреме и вођења боја. У новије време успешно се примењује истраживачки поступак у решавању проблема тактике. Тактика се у свакој земљи особено развијала и сви је, углавном, сматрају за базичну науку наука одбране (војних наука). Као веома конкретна наука присутна је скоро свакодневно у појединим деловима света у конкретном (практичном) испољавању. Што се боље буде познавала и уважавала као наука, практиковање у оквиру боја у евентуалним будућем оружаном сукобу биће успешније.

Литература

1. Група аутора, *Бој на копну* (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1985.
2. Група аутора, *Методологија ратне вештине*, ЦВВШ, Београд, 1996.
3. Група аутора: *Тактика, организација и намена тактичких јединица КоВ ЈНА и ТО* (уџбеник за ВА и Факултет ОНО), књига 1, ВИЗ, Београд, 1981.
4. Група аутора: *Теорија ратне вештине* (хрестоматија), ЦВВШ ОС, Београд, 1990.
5. *Војни речник*, Војноштампарско предузеће, Београд, 1967.
6. Вишњић, Д.: *Појам оружане борбе*, ВИЗ Београд, 1998.
7. Даниген, Џ.: *Како водити рат, Општи приручник за савремено ратовање, Оружје, оружане снаге и тактика целог света*, ВИНЦ, Београд 1993.
8. Илић, С.: Подела „ратне вештине“ и садржај стратегије, оператике и тактике, (реферат) *Војна наука* (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971.
9. Кантон, Џ.: *Екстремна будућност*, Клио, Београд, 2009.
10. Клаузевиц, К. Ф.: *О рату*, ВИЗ, Београд, 1963.
11. Липтаи, С.: *Теоријска изграђеност тактике*, Војна академија, Београд 2001.
12. Марковић, М.: *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
13. Пекорари, М.: Три гране војне науке (реферат), *Војна наука* (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971.
14. Резниченко, В. Г.: *Тактика*, ВИЗ, Београд, 1969.
15. Сакан, М.: *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003.
16. Сакан, М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006.
17. Сакан, М.: Тактика, најзначајнија дисциплина ратне вештине (чланак), *Нови гласник*, бр. 1/1994. ВИНЦ, Београд 1994.
18. Свечин, А.: Стратегија, „Војно дело“, Београд, 1956.
19. Сун Цу Ву, Вештина ратовања, (Најстарије дело у области војних наука), Мала војна библиотека, Београд, 1952.
20. Сковороткин, М.: Тактика као саставни део ратне вештине (студија), Збирка чланака из тактике, „Војно дело“, Београд, 1964.
21. Шћекић, М.: Шта изучава тактика (реферат) *Војна наука* (зборник реферата), ВИЗ, Београд, 1971, стр. 455.

ИЗГРАЂЕНОСТ ЛОГИСТИКЕ ОДБРАНЕ КАО НАУКЕ ОДБРАНЕ

Марко Андрејић и Марјан Миленков*
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Велике организационе промене које су у току последње деценије извршене у држави и актуелни друштвени тренутак захтевају адекватно друштвено одређење према одбрани као важној државној функцији, квалитативном нивоу њеног изучавања, научног истраживања и логистичкој одрживости. Улога и значај логистичке подршке одбране, обим и квалитет ресурса које ангажује, потребе праксе, захтеви времена и савремени трендови захтевају да се иста третира, на вишем нивоу промишљања, у едукацији, истраживању и оперативној пракси.

Општа сазнања о настајању, развоју и међузависности наука, интерни и екстерни показатељи достигнутог стања развоја логистике одбране показују да исту треба развијати, у мрежном окружењу, као мултидисциплинарни науку, уз тесну сарадњу са осталим посебним дисциплинама логистике, али у оквиру наука одбране како би што више допринела унапређењу одбране као важне државне функције и већем приближавању учења научних дисциплина које се баве техничким системима и технологијама и тзв. ортодоксних војних научних дисциплина.

Кључне речи: *друштвено одређење, актуелни друштвени тренутак, развој науке, логистичка подршка, логистика одбране, екстерни показатељи, интерни показатељи, интегративни процеси.*

Увод

Глобалне промене које су крајем прошлог и почетком овог века захватиле свет ни су заобишле ни област одбране као важну област друштвене стварности, системе, функције, елементе, појаве и процесе у њој. Обимне и динамичне организационе промене¹ које су у задњих неколико година спровођене у области одбране захватиле су и област високог образовања и област научноистраживачког рада везаног за одбрану као важну државну функцију. Логистика одбране је једна од области (делова сложене објективне стварности) у коме су инициране² организационе промене у систему одбране у целини и свакако подсистем одбране који је доживео највеће промене.

* Пук. проф. др Марко Андрејић и мај. мр Марјан Миленков су у саставу Катедре логистике ВА.

¹ Промена типа Војске, веће отварање војске и система одбране према окружењу, партнерства, све већа цивилна контрола и цивилна одговорност за стање у војсци и одбрани, све већи утицај грађана – пореских обвезника на политику одбране, промена облика власништва над капиталом и имовином.

² У току 1997. године, на нивоу Сектора за логистику ГШ ВЈ реализован је Истраживачки пројекат „Примена логистичког приступа у организовању војске“, чији је основни циљ био да се кроз истраживачки поступак, за-

Потребе праксе, захтеви времена и савремени трендови у области одбране наметнули су низ проблема према којима се јавност мора одредити и који се морају адекватно решавати. Питања која су отворена, односе се на приступ, начин, обим и квалитет изучавања одбране као важне државне функције и подручја стварности које ангажује знатне државне ресурсе (људске, материјалне, финансијске, енергетске, информационе и друге).

Проблеми су актуелизовани почетком процеса акредитације Војне академије као високошколске установе у Министарству просвете и као научноистраживачке организације у Министарству за науку и технолошки развој Републике Србије.

Дугорочно решавање проблема захтева преиспитивање односа друштва према изучавању одбране као значајног подручја друштвене стварности³ (и проблема и процеса у њему), рад на квалитетнијем организационом и научном утемељењу наука одбране, ослонцем на општа научна сазнања и функционисање модерних наука у мрежном окружењу, а такође и преиспитивање става шире друштвене заједнице према наукама одбране (систематизовано и аргументовано знање о појавама и предметима у одбрани до којег се дошло свесном применом одређених метода истраживања), њиховом историјском развоју, достигнутом стању и будућем усмеравању.

Оснивање Универзитета одбране као државног универзитета и институције у којој би се одбрана, као важна државна функција, изучавала на научним основама и научно третирали у ИМТ научном пољу (интердисциплинарно, мултидисциплинарно и трансдисциплинарно) мултидисциплинарним приступом, додатно је актуелизовало однос државе према одбрани у целини а посебно према њеном научном третирању и поред цивилне контроле нагласило и цивилну одговорност за стање у овој области.

Резултати историјског наслеђа у области изучавања одбране се требају објективно анализирати, боље систематизовати, ослободити идеолошких примеса и квалитетно увезати са новим сазнањима и новом реалношћу у конзистентан и логички утемељен систем знања који ће да објашњава и унапређује садашњост одбране и предвиђа и ствара бољу будућност.

Једна од великих промена која се десила у систему одбране јесте и промена у сфери логистичке подршке и прихватање опредељења о логистички одрживој одбрани односно о потреби научног дефинисања логистички одрживих националних аспирација у области одбране, заснованих на познавању логистичких могућности.

Ово начелно опредељење је наметнуло промене на широком фронту (аквизицијске и потрошачке подршке) логистичке одговорности (третирање логистике као субјекта управљања; пројектовање система који се подржава на логистичким основама; пројектна уградња погодности за логистичку подршку; посматрање и организовање логистике на функционалном приступу; захвати у сфери, концепције, организације и технологије; потреба за организационо-технолошким пројектовањем управних и извршних органа логистике; студиозну анализу логистичког кадра, опреме, логистичке инфраструктуре, планова, нормативе, литературе; анализу школовања и усавршавања логистичког ка-

снован на системском приступу, изради модел логистичке организације, прилагођене савременим условима, а посредно да се утиче и на осавремењавање и модернизацију организације Војске у целини.

³ Јавља се потреба за већом квантификацијом прихода и расхода одбране, за квалитетнијим организационо-технолошким пројектовањем система и процеса у одбрани, за већом применом науке у формирању јединственог политичког, војног и економског гледања на одбрану као важну државну функцију и на развоју логистички одрживог концепта одбране који уважава међународни карактер одбране и логистике одбране.

дра и логистичких аспеката образовања и усавршавања нелогистичког особља; аутсорсинг у логистици; мултинационална логистика; логистички информациони систем, тежишта и приоритети) и по целој дубини логистичке одговорности

Једном речју измењена је логистичка објективна друштвена стварност (ствари, појаве и процеси у њој) и наступило ново стање које треба научно третирати, описати, објаснити и предвидети развој, користећи сва позитивна искуства из прошлости. У логистици одбране се интензивније, плански и на организован начин врши системско прикупљање квантитативних података довољно обухватних и систематских за анализу која дозвољава формулисање низа судова који су раније били могући само као резултат неких квалитативних оцена.

Разне дисциплине које третирају одређене предмете и проблеме логистике одбране, а које су се стварале појединачно, интензивно се усклађују у целину која је већа од збира свих делова.

Достигнути степен развоја система одбране и његовог (екстерног и интерног) окружења, општа сазнања о развоју и системском третирању науке и актуелан друштвени тренутак захтевају да се сагледају интерни и екстерни показатељи изграђености логистике одбране као науке (науке одбране).

Циљ који се жели достићи овим радом јесте да се, ослонцем на различита доступна методолошка сазнања, са различитих аспеката (екстерни и интерни) сагледа изграђеност логистике одбране као науке која се бави једним важним друштвеним подручјем објективне стварности, а ради стварања квалитетне подлоге за њен развој у мрежном окружењу, у оквирима постојећег система наука у друштву, заједно са осталим наукама укључујући и науке одбране.

Нека општа сазнања о развоју младих наука

Као систематизована и аргументована сума знања у одређеном историјском раздобљу о објективној стварности, до које се дошло свесном применом одређених објективних метода истраживања, наука објашњава садашњост, предвиђа будуће догађаје и обезбеђује максималну делотворност људске праксе.

Наука трага за објективном истином о стварности, али се, у суштини, тој објективној истини само приближава; њени ставови морају бити друштвено комуникабилни, односно разумљиви и прихватљиви за највећи број људи који у одређеној области стварности раде, а ти ставови се (свесно и намерно) излажу критичкој дискусији (верификовању и оповргавању).

Науку и њен развој карактерише: друштвени карактер науке, јединство научне теорије и праксе, креативност у науци (стваралаштво), научно истраживање и примена научне методе и интернационалност науке.

Научна делатност се од ненаучне разликује по следећим карактеристикама: објективност, поузданост, прецизност (научних појмова, дефиниција и класификација и прецизност њених мерења), аналитичко-синтетички поступак, систематичност и рационалност.

На једно научно подручје утичу бројни фактори, а пре свега: привреда, друштвени систем, политичка пракса и разни облици друштвене свести.

Приликом тумачења узајамног деловања појединих грана наука присутне су следеће тенденције: увеличавање улоге диференцијације (специјализације расуђивања) науке, тежња да се процес интеграције (окупљања) апсолутизује (стварање међунаука) и стајалиште које подједнако истиче важност диференцијације као и интеграције, тј. истиче повезаност делова.

У току развоја науке јављају се одређена међусобна деловања грана науке која се могу сврстати у три различита структурна типа: деловање једне науке на објекат друге науке, две различите науке проучавају исти објекат, проучавање искуства једних наука, методама и средствима других наука.

Све науке, без обзира на научно поље којем припадају, имају своју методу, са истоветним елементима структуре који су идентични, али је предмет науке тај структурни елемент коме се та структура и истраживачки поступак у целини прилађавају.

Развој науке, на данашњем нивоу развоја друштва, карактерише (Жугаљ): велики пораст улагања за научноистраживачки рад; непрекидно повећање броја научника и истраживача; нагли пораст количине научних информација; убрзана акумулација фонда наудотехничких знања; истраживања више нису индивидуална, све су више колективна, јача хоризонтална научна сарадња кроз формирање заједничких тимова (на националном и међународном нивоу), а развија се и вертикална сарадња научника (генерацијска сарадња и сарадња „а постериори“).

Данашњи степен развоја науке, карактерише и знатна употреба експеримената, модела (укључујући и рачунарске моделе) и математике (математизација науке), а резултати науке се све више приказују логичким и математичким моделима и апстрактним изразима. Методе једне науке се, неретко, употребљавају у другим наукама и тако једна наука обогаћује другу.

Скраћује се време прелаза сазнања из једне науке у другу и врло брзо откривају нова сазнања. Граница између теоријских и практичних наука је све мање изражена и јача веза између основних и примењених наука.

При разматрању изграђености једне науке и рада на њеном развоју непрекидно треба пратити и објективно анализирати развој и утицај доминантних облика друштвене свести: религије, филозофије и посебних наука (природних и друштвених).

У пракси се среће више приступа када је у питању разматрање достигнутог нивоа изграђености развоја неке научне дисциплине. Код једних приступа се анализирају спољни (екстерни) показатељи који упућују на развијеност научне дисциплине, односно истраживачке мреже, а код других приступа се улази у анализу структуре науке, односно елемената њене конституције.

Према *Derek J. De Sola Price* једно ново истраживачко подручје или истраживачка мрежа достигло је степен развијене научне дисциплине (научно изграђено) када постоје:

- специјализоване истраживачке институције и образовни програми;⁴

⁴ Постоје разне логистичке истраживачке институције на нивоу појединих предузећа, привредних грана и на националном нивоу, а такође и бројне високе школе и факултети који третирају логистику (факултети за логистику, односно други факултети на којима се изучавају поједине дисциплине и области логистике).

- специјализована средства информисања, односно научни часописи⁵ и
- професионална друштва на националном нивоу⁶ и интернационалном нивоу.⁷

С друге стране, велики број аутора (под утицајем методолошког есенцијализма) сматра да свака наука на основном, најнижем степену развоја (ако се изузму филозофске претпоставке које се подразумевају) мора да има четири основна конституенса: предмет, теорију, језик и методу. На основу развијености наведених конституенаса ти аутори суде о степену научне изграђености (развоја) конкретне науке, односно научне дисциплине.

Екстерни показатељи изграђености логистике одбране као науке

Као наука логистика одбране се развија кроз наставни процес у установама које се баве образовањем, кроз активности истраживача (из образовних и истраживачких установа) у научним пројектима, научним и стручним скуповима и конференцијама, кроз објављивање радова у научним часописима и кроз рад на писању уџбеника и књига.

Данас се логистика одбране, на научним основама (као наука), изучава у Војној академији кроз 63 предмета, на свим нивоима и облицима школовања и усавршавања, распоређених у више ужих научних области:⁸ систем логистике, снабдевање, одржавање, транспорт у логистици, општа логистика, санитетска и ветеринарска подршка, економија одбране, транспорт, саобраћај, економија и финансије.

Логистика одбране се изучава у Војној академији, на развијеном студијском програму Логистика одбране⁹ и на свим осталим развијеним студијским програмима.

⁵ Неки од логистичких часописа који излазе у Србији и околним земљама су: часопис ЛОГИСТИКА (Економиа, а.с., Република Чешка); ТРАНСПОРТ И ЛОГИСТИКА (Рударско-геолошки факултет, Београд, Република Србија); Војнотехнички гласник (Министарство одбране, Београд, Републике Србија); ЛОГИСТИКА – едукативно – маркетиншки – стручни часопис (ГРАФИД д.о.о., Бања Лука, Босна и Херцеговина); ПОСЛОВНА ЛОГИСТИКА – специјализовани часопис за управљање ланцима снабдевања (Беолистика д.о.о., Београд, Републике Србија); ТРАНСПОРТ И ЛОГИСТИКА стручни часопис за транспорт и логистику (*Бизинес Медиа Цроатија д.о.о., Загреб, Република Хрватска*); EMBALAŽA – OKOLJE – LOGISTIKA (Fitmedia d.o.o., Republika Slovenija); LOGISTIKA, Bulgarian Transport Newspaper (DVV Media Group company, Hamburg, Nemačka). Такође, у многим државама, широм, света излазе бројни часописи који третирају логистику.

⁶ The society of logistic engineers (Међународно удружење инжењера логистике); Council of Supply Chain Management Professionals; ELA - European Logistics Association; Беће за логистичко управљање; Америчко логистичко друштво; Европско удружење транспортних и логистичких центара *ЕУРОПЛАТФОРМС*; Интернационална унија за комбиновани друмско-жељезнички транспорт.

⁷ Британски логистички институт; Пословно удружење „Међународни транспорт“, Србија; Асоцијација логистика – шпедиција – транспорт и едукација, Босна и Херцеговина и разне друге европске матичне организације националних логистичких друштава.

⁸ Резултати развоја логистике одбране и стечена искуства указују на то да је проблем класификације области унутар логистике одбране веома значајан за даљи теоријски развој и практичну примену резултата досадашњих истраживања. Класификација ужих научних области логистике одбране, које се изучавају у оквиру аквизицијске и потрошачке логистике одбране, поред теоријског, има и практичан значај из више разлога: ближе одређује подручје научног изучавања, доприноси лакшем организовању научног рада и едукације људи и лакши долазак до нових спознаја. Поред наведеног омогућава планирање, развој и управљање научноистраживачким кадром из области логистике одбране и научноистраживачким радом у области примењених и фундаменталних истраживања.

⁹ О актуелности и значају логистике и израженој потреби њеног научног третирања сведочи и чињеница да је у Републици Словенији, у Марибору, основан *Факултет за логистику*.

Истраживањима одређених проблема логистике одбране баве се: Центар за истраживање у области логистике одбране, три лабораторије за истраживање одређених сегмената логистике одбране, Војнотехнички институт и Институт за стратегијска истраживања.

Научни часописи, у систему одбране¹⁰ у којима су објављивани радови из области логистике одбране су: *Научнотехнички преглед*, *Војно дело*, *Војнотехнички гласник*, *Војноекономски преглед*, *Војносанитетски преглед*, *Економика*, *Позади-на* (часопис за позадинско обезбеђење у оружаним снагама), *Савремени проблеми ратне вештине*, *Ратна пракса*, *Нови гласник* и др.¹¹

Научни скупови на којима се традиционално размењују знања, искуства и информације са интерним и екстерним окружењем и презентују радови из области логистике одбране су: СУМ-ОП-ИС, СУМ-ОРГ, Симпозијум о одбрамбеним технологијама (ОТЕХ), Симпозијум о војним наукама (СИМ-ВОН), односно наукама одбране, Теоријски и практични аспекти савремених операција, Управљање квалитетом и поузданошћу (ИЦДQM), Операциони менаџмент и европске интеграције (СПИН); Симпозијум о безбедности саобраћаја; Научностручна конференција о железници, Симпозијум о безбедности војног саобраћаја и бројни други скупови националног и међународног значаја, а врше се озбиљне припреме и за утемељење научног скупа национална логистика, који би се бавио логистичким проблемима и појавама који покривају све државне функције, односно читаво поље државне активности и одговорности, а не само одбране.

У Војној академији и у логистичким управама Министарства одбране (здруженим и једнородним) периодично се организују логистичке и друге тематске конференције и научностручни скупови на којима се третирају поједини савремени проблеми логистике одбране.

Проблеми логистике одбране третирају се кроз већи број истраживачких пројеката, усмерених на анализу појава и процеса из прошлости,¹² на објашњење садашњости и на предвиђање будућности. Један од значајнијих пројеката јесте и истраживачки пројекат (са више студија и око 4500 страница текста) „*Примена логистичког приступа у организовању војске*“, чији је основни циљ био да се кроз истраживачки поступак, заснован на системском приступу, изради модел логистичке организације, прилагођене савременим условима, а посредно да се утиче и на осавремењавање и модернизацију организације Војске у целини.¹³

¹⁰ Научни радови из области логистике одбране објављују се и у часописима чији оснивач није Министарство одбране (националним и међународним).

¹¹ Поред часописа који су излазили под окриљем Министарства одбране, радови из области логистике одбране објављивани су и у бројним националним и међународним „цивилним“ часописима, нпр. *Knowledge based Systems Management*. Часописи који су излазили под окриљем Министарства одбране излазили су у периоду од 30 до 50 година, у обиму 6 до 12 бројева годишње, а многи излазе и данас (болдирани).

¹² ХИДРА 1 и 2 (ТУ ССНО); АМУС (ТУ ССНО); ВОЈДОВАЦ (ТУ ССНО); Група аутора, Искуства јединица службе Војске Југославије нивоа батаљона у борбеним дејствима током супротстављања агресији НАТО на СРЈ, ИРВ СШОНИД ВЈ (пројекат), Београд, 2000.; Група аутора, Анализа могућности снабдевања муницијом јединица бригаде у боју, претходна анализа, Катедра ТОБ-а ВТА ВЈ, Београд, 1995. (учешће у изради пројекта и одређени допринос истраживању); Група аутора, Анализа функционисања органа техничке службе у борбеним дејствима на кризним подручјима, претходна анализа и тактичка студија, ТУ ГШ ВЈ, Београд, 1992, итд.

¹³ Реализован је 1997. године, на нивоу Сектора за логистику ГШ ВЈ, а поред установа Министарства одбране учествовали су и цивилни факултети и институти.

Готово да је постала пракса да логистичке управе Министарства одбране, пре доношења одлука које имају дугорочно дејство, покрећу и реализују одређене истраживачке пројекте, као основу за доношење квалитетних одлука, квалитетно планирање и истраживање.

Логистика одбране се као наука развија функционишући у мрежном окружењу и размењујући знање и информације из области логистике, па и других области, са образовним и истраживачким установама у земљи и иностранству (Универзитет одбране Републике Чешке из Брна, Универзитет одбране Уједињеног Краљевства Велике Британије из Лондона, Пољопривредни факултет из Београда, Економски факултет из Београда, Факултет за мала и средња предузећа из Београда, Факултет техничких наука из Новог Сада), црпећи податке, знања и искуства из разних, доступних, домаћих и међународних база података (Мултинационални логистички координациони центар у Прагу).

Развој логистике одбране омогућава и несметан приступ научним информацијама: информацијама о резултатима нових истраживања и информацијама о већ прихваћеним сазнањима и то из разних примарних, секундарних и терцијалних публикација и компјутеризованих база података (ЕБСКО,¹⁴ КОБСОН).

Такође, развоју логистике одбране доприноси и постојање одређених институција у систему одбране, а пре свега библиотеке и документациони центри (ЦВНДИ) који врше прикупљање, анализу и пренос научних информација (пored осталог и информација које су у зони интереса логистике одбране).

Бољој изграђености логистике одбране доприноси и широка могућност коришћења одређених референтних публикација: енциклопедије, приручници (годишњаци и водичи), речници, лексикони, књиге и библиографије.

За прикупљање података и информација значајних за развој и изграђивање логистике одбране користе се часописи (са апстрактима и индексима¹⁵), научни и технички извештаји о истраживачким и развојним пројектима, тезе (укључујући и докторске тезе), конгреси, симпозијуми и саветовања унутар система одбране, на националном и интернационалном нивоу, патенти и стандарди.

Развој логистике одбране се у доброј мери остварује и развојем кадра који ће се бавити наставничким и научним радом, кроз израду мастер, специјалистичких, магистарских и докторских радова.

До сада је из области логистике одбране израђено и одбрањено 88 специјалистичких радова, 85 магистарских и 33 докторска рада,¹⁶ а у последњих 10 година из области логистике одбране написано је 25 уџбеника, објављено око 50 научних и стручних радова у домаћим и међународним часописима и око 70 научних и стручних радова објављено је на националним и међународним научним и стручним скуповима.

Резултат системских, планских и организованих напора на развоју логистике одбране јесу континуирано повећање фонда теоријског и практичног знања и постепена изградња логистичке теорије која се потврђује у логистичкој пракси и квалитетне логистичке праксе која извире из логистичке теорије. Тиме се олакшава рад, развијају

¹⁴ <http://search.ebscohost.com>

¹⁵ Пример важних часописа индекса су: Science Citation Index i Social Science Citation Index.

¹⁶ Бројеви се односе на радове који припадају научној области логистика одбране, по „новој класификацији (коју је усвојило Наставно-научно веће ВА) научних области које се изучавају у Војној академији“.

друштвени односи и поправља положај свих људи у логистичким процесима, као и изван њих, чиме је логистика одбране као наука у развоју стекла завидан углед у интерном и екстерном окружењу и оправдала ресурсе које заједница улаже у њу.

Интегративни процеси у Европи и свету, напредак информационих технологија, друштвени значај и достигнуто стање у развоју логистике одбране, као и створени институционални предуслови, омогућили су да логистика одбране функционише и развија се, у мрежном окружењу, као мултидисциплинарна област и део опште логистике у оквиру развијеног система¹⁷ наука одбране, али уз непрекидну везу и размену информација и знања са другим логистичким научним дисциплинама.¹⁸

Интерни показатељи изграђености логистике одбране

Логистика одбране има своју историју која приказује историјски развој логистике и њеног усавршавања, као и свеколику људску логистичку делатност. Корени научности логистике могу се уочити кроз етимолошку анализу речи логистика у грчком, латинском и француском језику, где означава просуђивање, размишљање, прорачунавање, резоновање у математичком смислу, финансијску контролу, дељење животних намирница.

Пажљивом анализом логистике одбране може се уочити, на основу доступне грађе, да она има одређене филозофске претпоставке свог постојања, свој предмет, теорију, језик и методу, а да фазу и ниво развоја опредељују ресурси који су били расположиви у процесу њеног развоја и друштвени однос према њој.

Изучавање стварности која је у фокусу интереса логистике одбране (као науке) карактерише: холистичко посматрање појава и процеса на начелима и логици системског приступа; оријентација на материјални ток,¹⁹ животни циклус и услугу; хијерархијско декомпоновање проблема, да би се добио јаснији дубљи увид у целину сложеног проблема односно појаве; приказ животног циклуса система, проблема и појава да би се добио јаснији увид у временски циклус сложеног проблема (појаве); селекција и класификација чињеница, да би се одабрале сврсисходне информације и добио јаснији површински увид у целину, непомућен ситним варијацијама елемената; поступност решавања проблема у складу са његовом природом и сложеностју; квалитативни и квантитативни приступ приликом решавања проблема; уважавање визије, мисије и циљева (објектних и наменских) система (дела објективне стварности) који се подржава; изражавање тежишта у деловању и истицање приоритета; размена знања и информација са окружењем; интензивне и једновремене свеобухватне координације и интеграције међусобних веза материјалних, енергетских и информационих токова ради што квалитетније трансформације (простор трансформације, подручје и место) токова.

ПРЕДМЕТ логистике одбране јесу логистичка подршка одбране, као врло сложено подручје објективне друштвене стварности и проблеми који настају у процесу практичне

¹⁷ Сваки систем је истовремено подсистем вишег система и систем на нижем нивоу.

¹⁸ Укупност научних сазнања расте све брже, а наша ентропија према природи која нас окружује постаје мања, уколико се резултати једне научне области нађу у примени у другим областима.

¹⁹ Кретање људи, средстава, информација, енергије, итд.

интеракције човека и објективног света који га окружује при логистичкој подршци људства, средстава и организационих система који реализују задатке из домена одбране.

Посебно интересовање логистика одбране испољава за конституисање и функционисање система логистичке подршке²⁰ посматраних са становишта њихових циљева и карактеристика логистичких захтева (место и време настајања, облик, интензитет), затим за управљање ресурсима, простор, подручје и место трансформације токова (материјала, кретања људи, информација, енергије) и управљање логистичким процесима и системима.

Логистика одбране се свеобухватно и системски бави активностима планирања, обликовања, моделирања, пројектовања, контроле, заштите и управљања свим процесима и системима који омогућавају кретање (проток) материјала, људи, енергије и информација.

Предмет логистике одбране као науке јесте и изучавање и развој алата (методе, технике и инструменти) за изучавање конкретне објективне стварности и решавање проблема у њој.

ПРОБЛЕМИ логистичке подршке одбране су различите дисциплинарности и нивоа општости, детерминистичке и стохастичке природе. Сложеност проблема који су у зони интереса логистике одбране огледа се и у оријентисаности логистике на ток (материјални, енергетски, информациони, ток кретања људи и знања) и његове трансформације (простор, подручје, место), оријентисаност на животни циклус средства и услугу корисника.

С обзиром на степен сложености ПРОБЛЕМИ којима се бави ЛОГИСТИКА ОДБРАНЕ као научна дисциплина могу се поделити у три групе:

- проблеми који се могу доста успешно решавати помоћу формализованих поступака – алгоритама (добро структурирани проблеми);
- проблеми који се могу на задовољавајући начин решавати коришћењем савремених технологија (софтвер, хардвер, нетвер), односно полуструктурирани проблеми и
- проблеми који се могу решавати захваљујући људском потенцијалу, специфичном знању, емоцијама, искуству, интуицији и способности да брзо идентификује кључне чиниоце и претражи могуће варијанте у нестандардизованим проблемима (лоше структурирани проблеми).

НАУЧНУ ТЕОРИЈУ логистике одбране чине следећи елементи: предмет научне теорије, основни појмови (речник), основни ставови, хипотезе, научни закони и теореме. Елементи су формиран у прихватљивој мери. Садржана је у концептима и стратегијама друштвених (међународних и домаћих) институција, удружења и организација, као и међународних скупова и форума које се баве истраживањима, едукацијом, системским уређењем стандарда у овој области, проблемима логистичког управљања и логистичком праксом.

Теорија логистике одликује се предметом истраживања, солидним нивоом општости сазнања, прихватљивим степеном формализованости, солидним степеном плодности и улогом коју има у сазнавању важног подручја објективне друштвене стварности. Њена функција у научном истраживању, у зависности од актуелног друштвеног тренутка, јесте мање или више оријентациона, повезивајућа, објашњавајућа, прове-

²⁰ Објективна стварност и јединствена целина која има своје посебне и појединачне заокружене целине и делове.

равајућа, предвиђајућа, инспиришућа и дефинишућа. У њој су сви елементи структуре повезани у један, у приличној мери, кохерентан и логички непротивречан систем.

С обзиром на то да је логистика одбране млада научна област, изграђеност²¹ њене опште теорије није на нивоу развијености научних теорија наука које су дубље утемељене. Такође, и њени елементи (конституенси) имају, међусобно, различити ниво развијености и научне утемељености.

Теорију логистике одбране оптерећује немогућност провере одређених законитости и резултата истраживања и немогућност прогнозирања развоја одређених сложених појава.

ЈЕЗИК логистике одбране адекватно обавља улогу саопштавања мисаоног садржаја и суштински је чинилац научног сазнања. Заснива се на књижевном (стандардном) језику, а састоји се од одређених речи (термина²²), синтагми, реченица (исказа) и параграфа који се користе за исказивање онога што се осмисли у логичком смислу у току пројектовања истраживања, организовања и спровођења истраживања и обавештавања јавности о резултатима истраживања. Садржи све норме књижевног језика: граматичке норме, правописне, лексичке, изговорне норме и стилистичке.

Логистика одбране као наука углавном користи научни стил,²³ научно-популарни и публицистичко-полемистички стил. Одликује га солидна доза јасноће, једноставности, природности и одмерености, концизности, кохерентности и разноликости.

Комплексност система који реализује логистичку подршку и проблема логистике одбране и чињеница да су проблеми логистичке подршке одбране детерминистичког и стохастичког карактера и да их карактерише различит степен неодређености и ризика, као и могућност одвијања у конфликтним ситуацијама, одређују њене МЕТОДЕ, као целовит приступ истраживању и начин стицања научног сазнања и његовог интегрисања у јединствену теорију науке.

Методе, технике и инструменти које користи логистика одбране (у изучавању предмета истраживања и при решавању проблема) адекватне су за решавање њених проблема и опште су прихваћене од људства које се бави објективном и комплексном праксом логистичке подршке одбране, различитог су порекла²⁴ и међусобно се разликују по генералности (величини скупа проблема који се њима могу решавати) и снази (ефикасности проналажења решења проблема). Користе се за откриће новог и верификацију новооткривеног знања.

Свака метода има ограничену доказну вредност,²⁵ а њихове констатације допуњавају се даљим истраживањима другим, независним методама. Уколико је различитија таква – допуњујућа метода, утолико је потпуније сазнавање истине.

²¹ Развој теорије представља процес који зависи од много чинилаца: сложеност проблема истраживања, расположивост ресурса свих врста, друштвена заинтересованост, претходна сазнања и искуства и многи други.

²² Термин је језички израз појма. За сваки појам постоји један основни термин и више синонима. У научном стилу писања користи се основни термин који најпрецизније одражава појам, а синоними по потреби. Исказ је језички израз суда, а скуп исказа је језички облик којим се изражава закључак.

²³ Стил представља избор изражајних средстава у језику, а поред набројаних може бити још и разговорни, књижевно-уметнички и административни.

²⁴ Свака развијена метода припада свакој од наука у којој се може применити, без обзира на то где је првобитно настала, а расправљање о ексклузивности примене, односно којој науци и у ком систему припадају, безпредметно је. Битно је да ли могу успешно да се примене у решавању проблема или не.

²⁵ Методе су као рефлектори. Као што рефлектор обасја једну страну предмета, а другу остави у тами, тако и поједине методе осветле само један аспект сложене мултидисциплинарне објективне стварности.

У изучавању свог специфичног предмета и решавајући своје специфичне проблеме, логистика одбране развија нове и користи и усавршава доступне методе, технике и инструменте, прилагођавајући структуру и истраживачки поступак конкретної објективној друштвеној стварности и проблемима са којима се среће у својој „зони одговорности“. На тај начин се полако обликује и заокружује метода логистике одбране која максималан синергетски ефекат елемената структуре остварује само у области логистике одбране. Структуру те методе чине: општи методолошки приступ истраживању, епистемолошки, односно научно-теоријски део и методолошко-технички део.

Закључак

Развој науке довео је до великих промена у концепцији, методологији и структури науке. Многа ранија стајалишта се напуштају, а постепено се формирају нова. Појављује се читав низ нових метода и научних дисциплина, а у исто време долази до све интензивније интеграције наука, хоризонталне и вертикалне, на националном и међудржавном нивоу, и до стварања мреже наука, којом је тешко управљати из једног центра. Улажу се огромни напори како би наука испунила своју друштвену мисију,²⁶ у свим областима објективне друштвене стварности.

Посматрањем логистике одбране са екстерног и интерног аспекта може се закључити да има изграђен капацитет младе мултидисциплинарне области (систематизовано и аргументовано знање стечено применом научних метода) у интензивном развоју,²⁷ који се заснива на институционалним предусловима њеног постојања и деловања и на уобличеним и верификованим теоријским истраживањима.

Логистика одбране, као млада мултидисциплинарна област (наука)²⁸ функционише у мрежном окружењу и дели вредности, знања, предмет изучавања, теорију, језик и методе са осталим научним дисциплинама и областима јединствене логистике, јединствених наука одбране и са осталим „чистим“ научним пољима, само јој је предмет бављења везан за стварност одбране (логистичка подршка) као посебан део укупне објективне друштвене стварности која окружује човека и са којом је човек у интеракцији.

Логистика одбране, као млада мултидисциплинарна наука (област), у свом деловању и развоју негује, паралелно, два приступа изучавању свог предмета истраживања (као дела објективне стварности): привредни (економски) приступ (глобални) у којем доминирају економско-привредни мотиви и законитости и војно-одбрамбени приступ (локални) који је под већим утицајем националне државе (Министарства одбране), у којем више доминирају политичко-одбрамбени мотиви и законитости.

²⁶ Значај науке јесте у томе што олакшава рад, развија здраве друштвене односе и поправља положај људи у процесима производње и услуга.

²⁷ У процесу је брзог и правилног развоја и сазревања, са специфичним обликом и садржином који добија од своје конкретне околине.

²⁸ Мултидисциплинаран систем међусобно повезаних научних дисциплина и научних теорија из граничних области које изучавају карактеристике, законитости, принципе и норме функционисања логистичке подршке одбране, њено пројектовање и дефинисање. Систем је солидно хијерархијски устројен, кохерентан, са везама (лабавим) између елемената система и система са окружењем.

Интегративни процеси који се, у свету, одвијају у области одбране, сложеност логистичке подршке одбране и често међународни карактер²⁹ логистичких проблема и процеса, токова информација, материјала и енергије, те функционисање логистике у мрежном окружењу, захтевају да се логистика одбране развија као важно подручје опште логистике уз сарадњу са осталим посебним дисциплинама (подручјима) логистике, али у оквиру наука одбране, како би што више допринела унапређењу одбране као важне државне функције и већем приближавању учења научних дисциплина које се баве техничким системима и технологијама и тзв. ортодоксних војних научних дисциплина.

Неопходно је да се интензивно ради на њеном даљем развоју и дубљем научном утемељењу, у складу са потребама праксе, захтевима времена и савременим трендовима, уграђивањем сазнања до којих долази у јединствен кохерентан систем, а евентуална размимоилажења у схватањима, како између различитих филозофско-научних оријентација, тако и међу појединцима у оквиру истих научних праваца, треба превазилазити аргументованим расправама и сводити их на што мању меру.

Акредитација Војне академије као високошколске установе и као научно-истраживачке организације и оснивање Универзитета одбране као државног универзитета и институције у којој би се одбрана, као важна државна функција, изучавала на научним основама и научно третирали мултидисциплинарним приступом, додатно су актуелизовали однос државе према одбрани у целини, а посебно према приступу³⁰ и интелектуалном нивоу њеног изучавања и научног третирања. Поред цивилне контроле, пракса је наметнула и цивилну одговорност за стање у овој области.

Решење се назире у легализовању, од стране надлежних институција, организованог бављења одбраном на научним основама кроз укључење наука одбране (а тиме и логистике одбране) у систем наука у друштву, које функционишу у мрежном окружењу, а затим треба постепено размишљати о промени парадигми када је у питању поимање одбране.

Важни предуслови за то, поред укључења наука одбране у систем наука у друштву (у ИМТ поље), јесу обезбеђење адекватног кадра, одговорнији третман и стимулисање истраживачког и наставничког кадра кроз увођење радно-стимулативног система и повећање цене рада на истраживачким и наставничким пословима, обезбеђење адекватне опреме и литературе, размена знања, искуства и информација са окружењем (на националном и међународном нивоу) и достизање способности за укључење у међународне пројекте.³¹ Тиме би се дао додатан потицај хармонизовању и развоју одбрамбеног сектора, а преко њега и других сектора друштва и остварила већа транспарентност у функционисању и финансирању наставе и научне делатности у области одбране.

²⁹ Зато се формирају разна удружења, на националном и интернационалном нивоу, која се баве научноистраживачким радом у области логистике, едукацијом, управљањем, стандардизацијом, пружањем разних врста услуга, итд.

³⁰ У прилог тврдњи иде и створена институционална могућност да се школовањем кадра (цивила и професионалних припадника Војске) у Војној академији на Високим студијама безбедности и одбране који ће радити на пословима одбране (и логистике одбране) коначно допринесе формирању јединственог политичког, економског и војног гледања на одбрану (логистички одрживу) као важну државну функцију.

³¹ Пројекти у којима учествује кадар из више земаља.

Литература

1. Андрејић, М.: *Логистика* (уџбеник за командно-штабно усавршавање), Војна академија, Београд, 2009.
2. Андрејић, М., Миленков, М.: *Основи логистике* (уџбеник за основне академске студије), Војна академија, Београд, 2010.
3. Абидин Дељанин: *Логистика у транспорту и комуникацијама* (скрипта), Факултет за саобраћај и комуникације, Сарајево, 2009.
4. Зечевић, С.: Појмовно одређење логистике, логистички ланци, критеријуми оптималности, логистички центри, сити логистика, логистички провајдери, предавање по позиву на симпозијуму *Логистика – фактор успеха*, Београд, 2006.
5. Сакан, М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006.
6. Стојановић, М., Гашић, Р., Вукичевић, Б.: *Наука, логика политике и моћ информатичке технологије*, Географско друштво Републике Српске, Бањалука, 2009.
7. Мишковић, В.: Војнотехничке науке као систем наука, *Зборник радова са симпозијума о војној науци*, Сектор ШОНИД, Институт ратне вештине, Београд, 1998.
8. Прстојевић, М.: *Логистика Војске Републике Српске*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 2001.
9. Андрејић, М.: Методе и технике за подршку планирања у војним организационим системима, *Војнотехнички гласник*, бр. 1, 2001, Београд, стр. 36–53.
10. *E-logistics, Magasine of Marshall School of Business, University of Southern California*, 2000.
11. Жугаљ, М.: *Основе знанственог и стручног рада*, Загреб РО за графичку дјелатност, Самобор, 1989.
12. Blanchard, S. B.: *Logistics engineering and menagement*, Prentice-hall, New Yersey, 1986.
13. Bowersog, D., J., Clooss, D., J.: *Logistical menagement (the integratit supplu chain proces)*, Mc Graw –hill internacional edicion, 1986.
14. Чујев Ј. В., Михајлов Ј. Б.: *Прогнозирање у војсци*, превод с руског, ВИЗ, Београд, 1980.
15. Група аутора: *Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991.
16. Williamson., K., and all: *Modern logistics systems*, *Journal of Business Logistics*, 1990.
17. Lavery, H. EDI in transportation, Oak Brook, IL: Council of Logistics Management, 1989.
18. Ćirić, M.: Aktuelni problemi nauke u Jugoslaviji, *Naše teme*, 7–8/1983, Загреб
19. *Journal of Physical Distribution and Material Management* 15, 1985.
20. Нејгел, Е.: Структура науке, превод са енглеског, НОЛИТ, Београд, 1974.
21. Шешић, Б.: *Општа методологија*, Научна књига, Београд, 1974.
22. Младеновић, М.: *Наука у малој земљи*, Институт за научнотехничку документацију и информације, Београд, 1969.
23. Еклез, Х.: *Логистика у националној одбрани*, ВИЗ, Београд, 1968.
24. Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1966.

НАУЧНО РАЗУМЕВАЊЕ ДРУШТВЕНИХ СУКОБА, ОСНОВ НАУКА ОДБРАНЕ

Јоже Сивачек^{*}
 Јована Сивачек
 DOFIS, Београд

Свака наука или научна област конституисана је на основу методолошки утврђених принципа и захтева. Иако су сви елементи за утемељење једне науке важни, неки од њих имају више формалан, а неки суштински значај. Посебан значај има подручје стварности на које се односе искази дате науке. Исто важи и за науке одбране, које чине посебну област научних знања, а на којима се развија специфична друштвена функција – одбрана, у оквиру које доминантну улогу има посебна друштвена делатност – војна делатност. Поставља се питање који садржај, значајан за људску и друштвену егзистенцију, чини подручје стварности као спецификум за научна знања одбране, на којима се развијају функција одбране и војна делатност.

Одбрана, по својој суштини, означава реакцију одређеног друштвеног система на потенцијалне или егзистенцијалне ризике и претње које су усмерене ка њему. То значи да је за научну спознају садржаја одбране, осим познавања сопственог друштвеног система, врло значајно научно разумевање извора друштвених ризика и претњи. Ако се узме да је такав извор један или група других друштвених система, са супротним интересима, може се закључити да, у основи, постоји одређени друштвени сукоб. Баш тај сукоб чини подручје стварности и суштину садржаја на којем се развијају узајамни односи друштвених система и граде стратегијски концепти одбране једног система од другог. Коју друштвену форму ће имати функција одбране и у којој ће се мери развити елементи војне делатности за потребе одбране, зависиће од тога са којим и каквим научним знањима за ту област располажу сукобљени друштвени системи.

Спознаје, које доноси садржај рада, дају одређена усмерења науци одбране и указују на то да је њена основа управо научно разумевање друштвених сукоба. Другим речима, друштвени сукоби чине основно подручје стварности на које се односе искази наука одбране. Закључак аутора је да без постојања друштвених сукоба знања одбране немају смисао, а науке одбране губе своје онтолошко, епистемолошко и аксиолошко поље.

Кључне речи: *друштвени сукоб, криза, ризик, претња, функције одбране, војна делатност, науке одбране.*

^{*} Др Јоже Сивачек је пуковник у пензији.

Увод

Када аутори текста који претендује да се појави у академској јавности у наслов ставе термин „науке одбране“, неоспорно осећају обавезу да објасне и образложе такав поступак. Разлог је чињеница да велики део академске и стручне јавности осећа одбојност према наведеној синтагми у области науке. Мора се знати да је дуго после Другог светског рата опстајао консензус да се термилошка одредница „науке одбране“ не помиње. У том периоду развијан је садржај и инсистирано је на одређењу „ратна вештина“. Озбиљан научни садржај области одбране једним делом је интегрисан у политичким наукама и новоконституисаним постмодерним наукама безбедности. Наравно, у садржајима који су разрађивани изостали су класични научни стубови дискурса одбране. Из сфере политичких наука и, делом, наука безбедности нестала су, или су изостављена, имена и кључна дела мислилаца од Сун Цу Вуа, преко Клаузевица, Жоминија, Ђулија Дуета, Едварда Ерла, све до савременика Џона Бојда, Алистера Ирвина, Џона Вордена и Ричарда Шафранског.

Иако је област наука одбране дискриминисана, сама стратегијска анализа, заснована на научним знањима о одбрани, наставила је свој живот у плановима и стратегијама великих, али и оних не тако великих сила. Период између 1945. и 1990. године обележила је хладноратовска подела и сукоб између фронтова окупљених око Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза. Поред чињенице да се у првом плану овог сукоба налазио идеолошки елеменат, лако се иза те завесе уочава наставак борбе за моћ у међународним односима и даљи развој садржаја потребних знања у оквиру наука одбране. Алвин и Хајди Тофлер овај период описују као „сукоб ратних форми“ у оквиру „рата трећег таласа“.¹

Када је крајем двадесетог века, услед глобалних политичких потреса и нових сукоба око ресурса и граница, у научној јавности поново почело да се говори о одбрани као услову опстанка и голе људске егзистенције, неки аутори покушали су да се ограде и удаље од ранијег негативног наслеђа. Карактеристичан је исказ Алена Жокса, који каже: „Проучавање стратегије не привлачи масе. Оно их одбија. Нама остаје да проучимо и опишемо континуирано масмедијско ширење кључних идеја, произведених од стране бескрајно мале елите и да искажемо како се реч одбране нашла у свачијим устима“.² Жокс је поменуо, по њему, кључни разлог за пређашњу ограду научне јавности од наука одбране. Он наводи: „Сви ти рукописи, готово илуминирани, темељно су, с љубављу проучавани од стране уског круга научника и професионалних војника“. Као резиме Ален Жокс износи следећи став: „Нико не може да претендује на самостално проверавање чињеница, и пошто је, захваљујући пуком сујеверју, темељ расправа о одбрани препуштен углавном војним стручњацима, ... то монотono понављање се окончава“.³

Али, да се вратимо на почетак и насловом дефинисаном предмету рада. Сходно закључку да се „окончава период илегалности“ наука одбране, аутори овог рада желе да дају свој допринос расветљавању неких елемената научности знања о од-

¹ Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998, с. 93.

² Жокс Ален, „Рат на почетку модерног света“, из зборника *Европски дискурс рата*, Circulus, Београд, 1995, с. 83.

³ *Ibid.*, с. 83.

брани. С тим у вези, садржај који следи претендује да препозна и образложи један од основних услова, дакле елеменат који је *conditio sine qua non* за научно детерминисање садржаја одбране и наука одбране, а то је друштвени сукоб.

Основе разумевања и одређења одбране и наука одбране

Научна схватања указују да су природно присутне три основне животне функције: стварање новог живота, самоодржање и одбрана и заштита живота. Без било које од ових функција, тврди се у научним круговима, живота уопште не би било, што значи ни живота људи, односно он се не би могао одржати. На све наведене животне функције делују различите силе и други чиниоци, међу којима су многи деструктивни. Када су у питању људи, деструктивност се често огледа у свесном и смишљеном угрожавању животних функција, или утицају на стварање окружења које отежава или онемогућава живот не само људи већ и других живих бића. Због тога и реаговање на такву врсту угрожавања мора бити високосвесно и осмишљено.

Одбрамбена функција својствена је човеку као појединцу, али и заједницама људи. То је природна тежња да се ни у ком погледу не наруши властити интегритет и да се омогући потпун и безбедан живот. Основана схватања указују да су људске заједнице настале управо из два разлога: због лакшег преживљавања (доласка до хране) и ради постизања веће сигурности и лакше одбране. Познато је да свака заједница људи тежи животnoj сигурности. Из тога произлази је одбрана природна људска функција, али, за разлику од других живих бића, човек на њу може својом вољом и свесно да утиче, како позитивно, тако и негативно.

Када се људска заједница успостави као друштво, и одбрамбена функција постаје друштвена. Функција одбране у друштву доживљава одређену трансформацију, у складу са условима и односима који у њему владају и у складу са окружењем у коме то друштво егзистира. Као природна, одбрамбена функција је доста стабилна, али као друштвена, посебно политичка, та се функција релативно брзо мења, онако како се мењају друштвени и политички услови. То значи да сваком историјском раздобљу људског друштва и свакој појединачној друштвеној заједници (посебно држави) одговара одбрана сасвим одређених својстава.

Може се закључити да одбрана чини широку и сложену област друштвене стварности, у којој доминира феномен друштвених сукоба. Као таква, она је била предмет бављења људи различитих занимања и звања, од државника, политичара, војника, филозофа, до теолога и, наравно, научника. Озбиљне тековине знања одбране могу се наћи у учењима Конфуција, Сун Цу Вуа, Тукидида, Цицерона, Томе Аквинског, Мајавелија и многих других значајних историјских личности. Садржај одбране није мимоишао ни народно, књижевно и уметничко стваралаштво. Посебно треба нагласити да се одбрана разматра и у фундаменталним делима људске цивилизације, као што су *Библија*, *Куран*, *Махабхарата* и *Талмуд*. У њима велики део садржаја заузима баш питање одбране. Са правом се може рећи да се одбрана, као непрекинута нит, некада веома изражена и видљива, некада скривена али животно опипљива, провлачи кроз целокупан живот људи.

Све што је исказано важи и за наше друштво. Међутим, дубља анализа указује на чињеницу да код нас одбрана није целовито и континуирано научно сагледавана и обрађивана. Треба нагласити да је проблем одређења одбране везан и за развој српског језика као „живог језика“ и за неизграђеност речника језика. У актуелним речницима нашег језика термин одбрана одређен је као: активност, деловање ради отклањања опасности, ради сузбијања противничког напада; полагање испита; снаге које обезбеђују одбрану; бранилац оптуженог на суду; део спортске екипе. У односу на значења која постоје у другим језицима, посебно у енглеском (који има чак десет основних значења и шест подзначења), српски језик не исказује укупни садржај и суштину проблема и предмета одбране.

У суштини, одбрана чини широку и сложену област друштвене стварности у којој доминира феномен друштвених сукоба. Сходно томе, одбрана се може одредити као област друштвене стварности која обухвата акције и реакције друштва и друштвених група у друштвеном сукобу. У суштини, одбрана је интелектуална и физичка активност појединаца и друштвених група иницирана егзистенцијалним опасностима. Као активност, одбрана је реакција у сукобу, али и планско поступање ради предупређивања оружаног сукоба или победе у сукобу. То указује да се не брани само физички простор државе и људи који чине популациону масу друштва, већ и вредности људи стечене у укупности, као и интересе друштва на ширем простору.

Оно што се анализом уочава јесте да су, у комплексном садржају одбране, још увек остале неизучене и непознате основне законитости на којима се она заснива, остварује и развија. Само по себи намеће се питање зашто је то тако. Одговор треба, пре свега, тражити у чињеници што се давно пре могућности целовитог мисаоног захватања одбране, друштвеној заједници наметнула велика опасност која је прати све до данашњег дана. Та опасност је рат. Он је, као посебан друштвени феномен, иако најважнији и најтежи облик друштвеног сукоба, само део садржаја одбране. Својом улогом и мењањем судбине људи и друштва, рат је у досадашњем току историје толико заокупио пажњу да је све друго што је у вези са одбраном потиснуто у други план. Због тога се рат, у схватањима и тумачењима, јавља као тотални сукоб. Током историје у друштвеној заједници ни о чему другоме, осим можда о љубави и слободи, није се толико уметнички и стручно писало као о рату. Рат је, нажалост, све до данас остао и главни покретач научноистраживачког рада и многих других интелектуалних активности, што се директно одражава на област одбране. Стога су размишљања људи највише усмерена ка феномену рата, остављајући по страни, као споредна и мање важна, сва друга питања и гледишта о одбрани. Такав приступ су, што је врло интересантно и за критичко научно сагледавање значајно, подржавали носиоци политичке власти и економске моћи, односно главни организатори и логистичари војне силе као инструмента рата.

Анализа садржаја, посебно у области друштвених наука, указује да о одбрани има доста спознаја, тежишно у контексту парцијалних теоријских материјала, јер се о њој, као проблему „свих и свакога“, размишља и пише, али недостаје интегрални приступ, односно истраживање и уобличавање онога што је у овом подручју суштинско и законито. То је оно што се сада јавља као „бит одбране“, као нужност која заокупља све већи број научника који истражују феномен одбране. Историјске и друштвене околности указују да од квалитета одбране и њене делотворности зависи степен и квалитет друштвене сигурности, односно квалитет живота људи у том друштву. С обзиром на то да људи, и друштвена заједница у којој живе, желе не само да задрже

достигнуто, него и да стално развијају и подижу ниво животне безбедности, те тиме утичу на функцију одбране, они одбрану морају целовито да проучавају.

Садржај одбране није само сложен, него је и слојевит. У најдубљем слоју, који чини његову основу, јесу опште законитости на којима се заснива и које је опредељују као животну људску и друштвену функцију. Оне важе за одбрану као општу појаву људског друштва и чине посебну групу друштвених законитости. На другом нивоу су законитости које важе за одбрану у оквиру политичких заједница људског друштва, пре свега државе и њених институција. Наведени ниво условљен је различитим политичком интересима и супротностима у окружењу и унутар одређеног друштва, оствареним политичким легалитетом и легитимитетом, кроз друштвену позицију и опозицију. На трећем нивоу су законитости које важе за одбрану економских и финансијских заједница људског друштва (компанија, монетарних институција, банака и сл.). На четвртм нивоу су законитости које важе за одбрану социјалних заједница људског друштва (пре свега недржавних организација, асоцијација и институција грађана). И коначно, на петом нивоу су законитости које важе за одбрану породице и људи као индивидуа. Последњи ниво посебно је наглашен и условљен у друштвима са присутним облицима експонираних или латентних дискриминација, од оне по родности, до националне, конфесионалне и културолошке.

То упућује да је неопходно успоставити и развити одговарајућу научну дисциплину, са дефинисаним циљем и предметом изучавања, одговарајућим методама и другим научноистраживачким инструментаријем, као и са систематизованим досадашњим научним спознајама и резултатима. Потребно је конституисати системску науку одбране или, што је вероватније, науке одбране као посебну научну област.

Сходно наведеном, може се исказати прелиминарно одређење наука одбране. У том смислу, науке одбране су интердисциплинарна научна област која изучава законитости постојања и развоја садржаја одбране друштва у друштвеним сукобима као стању, организацији, функцији и процесу супротстављања и системског реаговања сукобљених страна уопште и у конкретном друштву.

Законитости одбране треба сагледавати, проучавати и истраживати целовито, јединствено и системски, јер је једино тако могуће научно проникнути у њихову бит. Треба нагласити да се те науке не могу заснивати на формалном повезивању и сабирању резултата ужих сродних научних дисциплина које захватају одређена питања одбране, већ на посебним истраживањима која чине синергију тих знања и холистичком приступу основном садржају предмета наука одбране. А суштину предмета наука одбране највећим делом чини друштвени сукоб, као и предвиђање опасности које му претходе и последица које из сукоба проистичу.

Друштвени сукоб и теорије о њему

Сукоб, у општем смислу, јесте иманентна категорија људског живљења и историјска чињеница. Присутан је у исконским и животним питањима људи, попут: добра и зла, правде и неправде, вере и невере, богатства и сиромаштва, знања и незнања, руралног и урбаног и сл. Једном речју, то је вечита тема људи, исказана кроз потребе, вредности и интересе. Формирањем друштва као уређене људске заједнице, сукоб добија своје институционализоване структуре, функције и посебну друштвену димензију.

Друштвени сукоби су, по својој садржини, променљиве, динамичне, вишеструко узроковане и сложене појаве. Њихови најдубљи корени налазе се у противречности и супротности између интереса, вредности или значајних материјалних и духовних ресурса којима желе да располажу стране у сукобу. Друштвени сукоби могу настати и развијати се постепено, али и стихијски, што најчешће води њиховом заоштравању и ескалацији, док у најекстремнијем виду могу резултирати и потпуним уништењем постојећег друштвеног система. Због тога се мора знати да ли се сукоби одвијају уз примену насиља, односно да ли су они оружани или не, затим интензитет сукоба, као и да ли постоје објективне могућности и воља страна за њихово окончање. Историјско и савремено искуство показује да није реално очекивати да се друштвени сукоби, како унутар групе, тако и међугрупни, решавају сами по себи. Уколико се не решава суштина која условљава постојање сукоба, чак и након победе једне стране, друга, поражена и понижена страна стреми реваншу.

Када је реч о одређењима појма друштвени сукоб (или конфликт – како се туђицом у српском језику још изражава овај феномен), ваља истаћи неколико дефиниција. Друштвени сукоб је за Сергеја Флера „врста друштвеног процеса у којем се стране међусобно отежавају или онемогућавају у остваривању одређених циљева“.⁴ Група социолога са простора бивше Југославије каже да је друштвени сукоб „највиши ступањ борбе унутрашњих супротности који доводи до таквих њихових заоштравања да, под одређеним увјетима, оне постају искључне и непомирљиве. Ако до сукоба долази између двију тоталних друштвених група, онда је то рат“.⁵

У руским научним круговима под друштвеним сукобом подразумева се „било која врста борбе између друштвених група које имају за циљ да преузму или задрже средства за производњу, положај, власт или друге вредности, путем друштвене верификације, као и освајањем, неутрализацијом или елиминацијом присутног или потенцијалног противника“.⁶ Ипак, најупечатљивија је она одредница коју је дао амерички социолог немачког порекла Луис Козер. Он каже да друштвени сукоби представљају „борбу о вредности и захтева за положајима, моћи и ресурсима, у којој су циљеви противника да неутралишу, повреде или униште своје супарнике“.⁷

У социологији и политикологији, по питању друштвених сукоба, искристалисала су се у основи два опречна теоријска става. То су критичка и системска научна теорија, које са различитих позиција вреднују улогу, домаћаје и значај друштвених сукоба. Критичко преиспитивање предводила је марксистичка научна мисао која је друштвене сукобе сагледавала као неизбежну појаву у друштву, које је само по себи устројено на неравноправним и неправедним основама. Код Маркса и његових следбеника јавља се идеја о томе да су друштвени сукоби основ друштвене и системске динамике друштва. Системске теорије заступају други став. Друштвени сукоби, премда неумитни, сматрају се опасним појавама. Системске теорије међусобно се разликују само у степеновању опасности које друштвени сукоби доносе. Задатак научника је да понуде мере и изнађу решења којима би се штетност друштвених сукоба свела на најмању могућу меру, с обзиром на то да је њихово трајно отклањање немогуће.

⁴ Флере Сергеј, *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982, с. 133.

⁵ М. Босанац, О. Мандић, С. Петковић, *Рјечник социологије о социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977, с. 632.

⁶ Зайцев Андрей, *Социальный конфликт*, Academia, Москва, 2001, с. 76.

⁷ Луис Козер, *Функције друштвеног сукоба*, Mediteran publishing, Нови Сад, 2007, с. 14.

У теоријском смислу вредно је истаћи два научника који су се посебно бавили друштвеним сукобом. То су већ поменути Луис Козер и Ралф Дахрендорф. Луис Козер сматра да друштвени сукоби имају своју друштвену функцију. У настојању да функционализује дисфункције и укаже на потребу толерисања и институционализације друштвених сукоба, он полази од „теорије спора“. Према Козеру, потребно је извршити деперсонализацију друштвених сукоба, из њих одстранити личне елементе из конфликтног односа и ослонити се на његов објективан основ, а то је расподела ретких вредности и добара. Он сматра да постојање сукоба може бити и позитиван знак за стабилност односа, а само крхке друштвене структуре не могу допустити отворене сукобе, па врше конвертовање проблема. Таквом супституцијом оне објективно само стварају потенцијал за разорну експлозију. Крути системи, тврди Козер, не могу повећавати своју прилагођеност на нове друштвене услове стварањем нових правила и норми понашања, чиме максимално повећавају опасност од катастрофалног слома. Један од неопходних услова за утврђивање заједништва противничких табора је институционализован механизам каналисања непријатељства помоћу његове нормативне регулативе. Институционализацијом се на новој основи испољава суштина тежњи за успостављањем равнотеже снага.

Ралф Дахрендорф је увидео да се у Козеровој теорији изражавају нека ограничења структурално-функционалистичког промишљања, али он не одбацује ту оријентацију. Као ново решење, Дахрендорф конструише упрошћене моделе претходно развијених теорија сукоба, који се састоје од основних постулата, за теорију друштвене интеграције и равнотеже и за теорију друштвених сукоба и принуде.⁸ На основу овог поређења Дахрендорф је закључио да оно што се показује као општа сагласност у једном моделу, то се у другом јавља као сукоб интереса и принуда. Критикујући како структурално-функционалистичку, тако и марксистичку теорију, Дахрендорф сматра да свако друштво перманентно производи антагонизме који се могу регулисати, али не и решити. Он не жели да прихвати марксистичко решење проблема, којим се односи владања и поковања везују за продукционе односе, али не прихвата ни функционалистичко решење да се извор власти налази у потреби система да силом чува језгро основних вредности и остварује циљеве одређене културом. Оно што његовом прилазу друштвеним сукобима даје статус оригиналног и незаобилазног јесте управо то промишљање сазнања о променљивом и конфликтном ткиву модерних друштава и инсистирање на друштвеној моћи. Посебно је значајно указивање да решавање друштвених сукоба, у смислу њихове елиминације, није могуће, већ само разрешавање специфичних спорних питања, те да потискивање сукоба „на дужи рок“ такође није изводљиво. Због тога Дахрендорф пише о институционализацији сукоба (односно о стављању друштвених сукоба под контролу друштвеног система) и самог поретка (који се доживљава као израз консензуса у једном друштву). Запажа се да је Дахрендорф рационално анализирао друштвене сукобе и дао систематичну критику водећих теорија о њима, чиме је битно допринео развоју теорије друштвених сукоба.

Када се са теоријског плана сиђе у друштвену збиљу, уочава се неколико важних појавних облика друштвеног сукоба. Најпре су ту друштвени сукоби на пољу идеја. Затим су ту религијски и конфесионални сукоби, који су концептуалне културно-религијске и цивилизацијске природе. Али ту је и идеолошка раван сукоба, која у практичној примени добија и политичку димензију. Коначно, ту су друштвени сукоби економске или,

⁸ Ралф Дахрендорф, *Homo sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.

прецизније, социјалне природе у вези редистрибуције богатства и онога што називамо новостворена вредност, као и сукоби због нових геополитичких прерасподела. Реакција страна у сукобу, коју свака од тих страна жели да прикаже као нужну и дефинише као своју одбрану, различита је због различитих вредности, интереса и циљева.

Може се закључити да је изворна литература у којој су се градили различити научни прилази проблему друштвених сукоба обимна и хетерогена. Интегрисан и инспиративан садржај постаје само ако јој се приђе комплексно и целовито. Тада се може уочити веза између објективних констатација у којима се кристалише и испољава одређени континуитет рационалног промишљања и њихова комплементарност. Према томе, коришћењем за потребе одбране оног што није једнострано и превазиђено у постојећим теоријама, као и рационализацијом њихових садржајних језгара, могуће је дати генетичко, конкретно историјско, структурално, функционалистичко, свестрано и суштинско објашњење друштвених сукоба.

Закључак

Сходно наведеном, могу се сумирати следећи ставови: да је одбрана, као друштвени феномен, веома сложен и комплексан садржај друштвене стварности, јер су субјекти у којој је уграђена и којима служи сложени и разнолики; такође, сложене су и разнолике друштвене околности са којима се одбрана мора ускладити и услови у којима се мора остварити; коначно, сложени су и разнолики друштвени сукоби због којих и у којима се одбрана развија. Све то може се спознати ако се сагледају садржајни захтеви нових мисија одбране. У њима се уочава чињеница да су садржаји одбране, а тиме и научна знања одбране, значајно превазишли оно што је раније дефинисано као класичан оружани сукоб. Због тога се одбрана мора научно истраживати са нових становишта друштвених сукоба и шире.

Све до средине 20. века истраживања друштвених сукоба заснивала су се на традиционалном приступу, односно моделима класичних државних и међудржавних конфликтних ситуација. Друштвено-историјски догађаји у другој половини 20. века редефинисали су онтолошки, епистемиолошки и аксиолошки приступ питању одбране, јер су редефинисани и друштвени сукоби због којих се она развија. Великим делом извршена је глобализација друштвених проблема и институционализација друштвених сукоба као цивилизацијског феномена.

Под институционализацијом друштвених сукоба, у најопштијем смислу, подразумева се успостављање и поштовање одређених правила и начела која су усмерена на разрешавање сукоба. Но и поред институционализације, у теоријском смислу по том питању постоје различити ставови. Супротстављена мишљења последица су не само идејно-теоријске оријентације аутора, већ и схватања суштине и узрока друштвених сукоба уопште. У интернационалном друштвеном систему могу се уочити два дугорочна процеса: ривалитет моћи који сеже до различитих граница и међусобна зависност која може бити условљена различитим степенима узајамне друштвене спреге. Ривалитети моћи су у истраживању сукоба занимљиви зато што из њих може произаћи насиље, у најгорем случају ратови. Што су ривалитети моћи присутнији, то мање шанси постоји да се путем међусобне зависности амортизују сукоби. Научници који истражују ову област полазе од чињенице да унутар свих друштвених односа постоје базичне супротстављености, које пре или касније прерастају у различите облике друштвених сукоба, који врло често попримају форме са оружаним насиљем.

Бројна истраживања потврдила су неоспорност чињеница да се друштвени сукоби ни у једном друштву не могу до краја и у потпуности институционализовати, јер у њима постоји низ фактора који су непредвидиви и непоновљиви и не могу се унапред регулисати никаквим општим правилима, начелима или нормама. Због ситуационих раскорака у којима се предузимају радикалне радње ради елиминације сукоба, научна сазнања указују да они који доносе одлуке везане за садржаје одбране најчешће бивају распети између недозвољених средстава, за којима се често посеже, и пожељних и дозвољених друштвених вредности, које се бране и које такво поступање оправдавају.

То упућује да је у актуелним друштвеним околностима и односима глобализације неопходно целовито и системско изучавање одбране, њених законитости и могућности, њене узрочно-последичне спреге с другим виталним природним, друштвеним и политичким функцијама. Посебно је значајна научна спознаја могућности превенције, као и свесног утицаја на сврсисходно и делотворно остваривање одбране у циљу постизања пуне и трајне сигурности појединца и друштва.

У суштини, може се закључити да је одбрана у савременим условима постала мултидисциплинарна област научних истраживања и знања, директно зависна од феномена друштвених сукоба. У односу на посебне, већ препознате и потпуно или делимично обрађене сегменте научног знања (рат, војска, мир, криминал, право, здравље и сл.), у њој су развијене и специфичне научне целине, с бројним научним дисциплинама и практичним вештинама које заслужују своје научно утемељење и верификацију.

Литература

1. Бжежински, З.: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
2. Босанац М., Мандић О., Петковић С.: *Рјечник социологије о социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977.
3. Дахрендорф, Р.: *Ното sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.
4. Зайцев Андрей: *Социальный конфликт*, Academia, Москва, 2001.
5. Јовацић, Р.: *Дијалектика одбране*, ВИЗ, Београд, 1983.
6. Козер, Л.: *Функције друштвеног сукоба*, Mediteran publishing, Нови Сад, 2007.
7. Вејл, Џ., Л.: *Цивилна одбрана*, ВИНЦ, Београд, 1991.
8. Нај, С., Џ.: *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
9. Ремон, А.: *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2001.
10. Савић, О.: *Европски дискурс рата* – зборник, Circulus, Београд, 1995.
11. Тофлер, А. и Хајди: *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998.
12. Тофлер, А.: *Шок будућности*, ПС Грмеч, Београд, 1997.
13. Флере, С.: *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.
14. Фукујама, Ф.: *Судар култура*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
15. Хантингтон Семјуел: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.
16. Харт, Л.: *Мач и перо*, ВИЗ, Београд, 1985.
17. Хауард, М.: *Рат у европској историји*, СКЦ, Београд, 1999.
18. Мед, Ерл Е.: *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1952.
19. Клаузевиц, фон, К.: *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
20. Жомини: *Преглед ратне вештине*, Војно дело, Београд, 1952.

ОДНОС СОЦИОЛОГИЈЕ
И НАУКА ОДБРАНЕИлија Кајтез^{*}

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Човеку је требало много напора, времена, знатижеље, стваралачког немира и плодне патње да досегне поља и звездани свод света наука. Наука је моћно, стваралачко и развојно оружје људи у спознаји тајне човека, друштва, природе, историје и многоструког света на један рационалан, логичан и релативно објективан начин, где се људска плодна, креативна и увек отворена спознаја и мудра мисао пробијају кроз противречну, слојевиту и загонетну природу свих створених ствари, друштвених феномена и космичких појава, јер добро рече мудри грчки филозоф „природа воли да се скрива“. Према критеријуму природе објекта, науке се деле на две основне групе: друштвене и природне. Академик Михајло Марковић у свом чувеном делу *Филозофске основе наука* истиче да „предмет науке нису ствари и процеси као такви већ проблеми који су у вези са овим стварима и процесима и постављају се пред човека у светлости његових практичних потреба, претходних знања и методских инструмената којима располаже“.

Нас интересује однос социологије према посебним социологијама, а посебно према војној социологији. Много је недоумица и антиномија, а наша анализа и, надамо се, плодна синтеза треба да понуде адекватне одговоре на ове нимало једноставне дилеме и проблеме о наукама одбране и њиховим односом према социологији и њеним посебним дисциплинама, које су својим предметом окренуте ка проучавању друштвених феномена армије, рата, оружане борбе, војне организације и других врло значајних друштвених појава у оквиру армије. Према нашем мишљењу, кључне теме и области интересовања са којима би требало да се суочи војна социологија код нас, као дисциплина опште социологије, биле би: социолошко разматрање војске, као значајне друштвене институције у светлу глобализације, питања савременог рата, одбране и безбедоносних изазова, ризика и претњи са којима се суочава наша земља, однос политике и војске, са нагласком на цивилно-војне односе, те место и улога наше војске у светлу снажних војнополитичких интеграција света.

Само темељно и свестрано измењен свет, и човек у њему, може се надати миру. Докле год је свет подељен, мали су изгледи да се то постигне. То не значи да се треба предати, јер како је тврдио Конфучије,

^{*} Проф. др Илија Кајтез је ванредни професор на Војној академији. ilijasbm@ptt.rs

треба покушавати чак и кад се не успева у ономе што се жели. Ако би човек престао да гура сизифовски камен узбрдо, да ли би уопште био човек. Друштвене науке, социологија и њене дисциплине које се баве војском, ратом, војном организацијом, могу у великој мери дати свој немерљив допринос да се тај идеал човека оствари. Социологија тумачи, разуме и предвиђа будуће догађаје и зато је она за науке одбране и Војску од великог и непроцењивог значаја, заједно са осталим друштвено-хуманистичким наукама које се изблиза и подробно баве сфером одбране.

Кључне речи: *природне и друштвене науке, социологија, науке одбране, војна социологија, рат.*

Наука – човеков највреднији дар историји света

„Размишљање је увек борба за ред и, у исто време, борба да budete схваћени. Будите добар стручњак, али избегавајте сваку круто устаљену процедуру. Изнад свега настојте да развијате и да користите социолошку имагинацију, машту. Избегавајте да фетишизируте метод и технику!“

Рајт Милс, Социолошка имагинација

Човеку је требало много времена, напора, предане знатижеље, узлетелог стваралачког немира и плодне патње да досегне поља сазнања векова и звездани свод наука. Мисао и жеља научника пење се у небеске висине сањаног света, а његов делатан чин често остаје прикован за људски комадић земље. Наука је моћно, стваралачко и развојно оружје људи у спознаји многоструке тајне човека, природе, историје, друштва и света на један рационалан,¹ логичан и објективан начин,² где се плодна, креативна и отворена људска спознаја и човекова мудра мисао пробијају кроз противречну, слојевиту и загонетну природу створених ствари, друштвених процеса, видљивих појава живота и космичких тајни, јер мудро рече грчки филозоф „природа воли да се скрива“. Сва људска делатност везана за науку, научно сазнање и епохално откриће појединаца је сложена, динамична и тешко докучива. Ствари, мисли и појаве се у природи, души, духу, друштву и космосу прожимају, преплићу, преливају једни у друге:³ свет је бескрајни процес тајни и људ-

¹ Професор Шушњић оправдано упозорава: „Сваки теоријски појам садржи двоструко значење: откривено и сакривено! Описни појам открива оно што је у теоријском појму когнитивни слој, док други слојеви... остају неухватљиви. Сваки теоријски појам садржи вишак значења који се не може свести на когнитивно значење, нити исцрпити системом искуственог показатеља... Пошто теоријски појам садржи у себи не само слој који се може искуствено опажати, него и слој који се не може искуствено опажати, следи да наука увлачи у свој подухват и нешто од надискуствених значења... Искуствени и надискуствени слојеви јесу делови исте стварности... Теоријски појмови тврде увек... више него што се може искуствено показати... *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, с 1170.

² „Наука је објективно сазнање, што значи да њене ставове свако може проверити. А то, опет, значи да свако може или поновити цео процес сазнања... или на други начин утврдити да су чињенице биле такве какве су наведене у научним ставовима“. Радомир Лукић, *Основи социологије*, Научна књига, Београд, 1970, с. 69.

³ Оно што је битно мора бити заједничко, макар у науци, јер наука тежи да буде у суштини изучавање појаве.

ских нада. Михајло Марковић сматра да свака наука мора да садржи неке од следећих елемената: 1) језик, као систем симбола којим се једна наука служи; 2) искуствене чињенице; 3) законе, формуле, идеалне шеме, идеалне типове; 4) методолошка правила која регулишу и усмеравају процес истраживања; 5) исказе који формулишу норме практичне делатности; 6) начин организације чињеница, хипотеза, закона и норми; 7) историју науке и 8) филозофске претпоставке науке.⁴ Када је човек у свету науке, потребно је да исказе највеће умне способности, знања, врсне вештине и духовне снаге. Уздамо се у моћ научника и знатижељу истраживача, који се од памтивека истрајно боре са свим недаћама и изазовима створених светова.

Основни смисао науке јесте истина, јер истина је велика човекова тајна и најважније питање људског смисла. Истина науке⁵ морала би да буде најдубља, највреднија и целовита спознаја света, на чијем престолу стоји човек, као врхунски циљ. Наука је увек повезана са људском утопијом, истрајном надом човека – личности и прелепим сновима вредне заједнице. Истина науке користи се за опште добро људи или се злоупотребљава; за зло је увек крив сам човек, а не истина науке. „Научно откриће је увек морално, практична примена отвара моралне дилеме...“⁶ Употреба и злоупотреба научних открића одувек су било велика аксиолошка питања и етичке дилеме човечанства. Све што учини човек на добро или зло, произилази из људске слободе, као његове суштине.

Колико је наука посебна и драгоцену област човековог живота и највиши умни и духовни домет једне личности речито исказују мисли Рајта Милса „...да они најдубљи мислиоци научног света... не одвајају свој рад од свог живота... они и свој рад и свој живот сувише озбиљно схватају... те је њихова жеља да користе свој рад да би кроз њега обогатили свој живот, а живот користе да би обогатили свој рад... Одлучити се за научни рад значи учинити избор... у погледу начина живота... и у погледу животног позива... интелектуални радник формира себе, своју личност,... изграђује свој карактер у коме квалитети доброг и савесног радника заузимају централно место“.⁷ Милс тврди да социолози морају да поседују имажинацију коју он описује: „...има нечег неочекиваног у њој, можда и због тога што њену суштину чини синтеза идеја за које нико не би очекивао да их је могуће синтетизовати... Имагинација је разиграност духа, способност комбиновања... динамична усмереност ...да се изнађе смисао светских збивања...“⁸ Код великих научних открића и генија духа оно што је за обичног човека изузетак за великане је правило, оно што је за досадан живот немогуће то је за узвишене животе природно дело генија.

Међутим, треба јасно истаћи да су велике тековине науке плод огромног личног рада и темељног одрицања: „Кад наука достиже врхунац свога савршенства, она... постаје уметност... кад уметност усавршавајући се до крајњих граница достиже сво-

⁴ Михајло Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, с. 16–17.

⁵ Хегел каже: „Оно око чега сам уопште радио и радим у својим филозофским настојањима јесте научно са знање истине. Ово је најтежи пут, али који једино може имати интереса и вредности за дух ако је он једном пошао путем мисли и ако на њему није заправо у испразност него ако је себи сачувао вољу и срчаност истине“.

⁶ *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), Београд, 1998. с. 14.

⁷ Рајт Милс, *Социолошка имажинација*, Вук Караџић, Београд, 1966. Наводи се према: Мирослав Печујлић, *Методологија друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1982, с. 813.

⁸ Р. Милс, *Социолошка имажинација*, наводи се према: М. Печујлић, *Методологија друштвених наука*, стр. 817.

ју кулминациону тачку, она се на свој начин претвара у науку. У томе се огледа... јединство науке и уметности, тих највиших манифестација људског стваралачког генија... највећи домет у области науке и уметности није створио само стваралачки полет, већ је... резултат необичне марљивости, а понекад крајње напорног, готово недостижног труда. Огромном и врло великом... обманом – треба сматрати мишљење да велики људи могу стварати... врло једноставно, брзо и лако... неочекивано, муњевито... Сва историја... културе... науке, уметности, све биографије великих људи говоре супротно: велике тековине су плод неизмерног рада, крајње марљивости и залагања, стрпљења и самопрегора, који се каткад могу назвати... херојским...⁹ Искуство људског живота и историје говоре да је мало места на највишим сводовима звезда. Просечни људи ходе равницама и мочварама корачног света.

Према критеријуму природе објеката, науке се деле на две групе: друштвене и природне.¹⁰ Михајло Марковић у свом делу *Филозофске основе наука* истиче да: „предмет науке нису ствари и процеси као такви већ проблеми који су у вези са... стварима и процесима и постављају се пред човека у светлости његових практичних потреба, претходних знања и методских инструмената којима располаже“. О науци Шушњић тврди: „Појам науке састоји се од кључних појмова: (дефиниција, класификација, типологија) помоћу којих се именују основне појаве, које су предмет истраживања науке... Једно искуство... за научника постаје стварно само уколико се оно може појмовно описати и изразити, објаснити и разумети. Оно што наука не може описати и изразити својим појмовима – то за њу не постоји ...Науке не истражују стварност која је независна од науке, јер што наука види као стварно, одређено је њеним појмовима, теоријама и методама... Само посредством научних појмова ми смо у могућности да изградимо научну слику света... појаве, ако се схвате научно, у ствари јесу појмови. Наука је вештина претварања појава у појмове, и односа међу појавама у научне законе...“¹¹ Шушњић закључује: „Научно истраживање света чињеница увек је селективно, јер је и људска перцепција селективна... Много је оних који гледају мало је оних који виде: гледање се веже за појавно, виђење за суштинско... Појаве се опажају и тумаче у исто време, па се може рећи да су све науке, у извесној мери, науке о значењима: научнику није стало само да буде свестан појаве, већ значења које она има за њега! Тако значење сваке појава није само нешто телесно, него и ... духовно. Свака појава... садржи неко значење. Научник види оно што други не виде, јер увек гледају на исти начин... како налаже навика.¹² Њему је важније да види него да гледа: понекад затвори очи да би боље видео!... истина се не поклапа са оним што је емпиријско и објективно!... До научних открића... се долази... ако постоји... хипотеза или теорија...“¹³ Када би се појава поклапа-

⁹ С. А. Рајнберг, *Методика и техника научног рада*, Београд, 1949. у: М. Печујлић, *наведено дело*, с. 804.

¹⁰ Према неким схватањима, постоје и корените, суштинске разлике између природе и друштва, наравно да постоје и социолошке теорије које више истичу сличности природе и друштва. Тамо где се људи озбиљно баве науком нема само слагања, једногласја, наредби, монизма у мишљењу. Мислити значи бити различит, свој.

¹¹ *Енциклопедија политичке културе*, стр. 1170.

¹² Човека убија навика истих корака и рутина свакодневног живота, а свет понављање истих образаца живљења.

¹³ *Енциклопедија политичке културе*, стр. 1174.

ла са њеном суштином, наука не би ни била потребна, а научници би били сувишан део друштва. Пошто се природа скрива, то су научници подвижници векова који откривају велове тајне затечене природе и створеног света људи.

О свакој друштвеној појави може се мислити и говорити с обзиром на њено порекло, структуру, развој, функцију, форму, значење, истину и вредност. Помоћу ових осам питања и осам теоријских чула открива нам се један исти свет чињеница. Отуда имамо осам могућих теорија о њима: теорију о пореклу, структури, развоју, функцији, форми, значају, суштини и вредности. Научник увек борави у двострукој стварности: једна је она коју истражују, а друга је она коју ствара својим теоријама – истицао је А. Едингтон (*Eddington*). Природа друштвене стварности постаје функција наших теорија о њој, јер се стварност за нас мења увек када променимо наше теоријске погледе у вези са њом. „Нема повлашћене тачке гледања... Једна теорија није довољна да објасни и разуме друштвену стварност... Човек је мисаоно биће које у исто време верује и сумња у истинитост својих мисли. Пошто мисли на свестан и несвестан начин, то се дешава да буде у спору са самим собом. Спор решава проверавањем својих мисли у искуству: сваку од њих упоређује са чињеницама и сваку покушава да изведе из неког ширег система мисли.“¹⁴ Науке су стално у промишљању својих основа, достигнућа и циљева, и зато: „Развој науке и није ништа друго до непрекидан процес проверавања постојећих научних објашњења.“¹⁵ Заједница мора да посвети пажњу науци, тада поштује најумнији, највреднији и најтрајнији део свог духовног бића.

Значај и значење друштвених наука

„Веома сам спреман да кажем да је наука, уколико о себи верује да је цела истина, највећа заблуда у које је човечанство икад запало.“

К. Ф. фон Вајцекер

Раширено је становиште да се друштвене науке баве „проучавањем друштва, културе и човека као друштвеног бића“. Наравно, има и другачијих мишљења, тврдњи и ставова. Међутим, из давнина је остало схватање да друштвене науке, ширењем рационалног погледа на друштво и могућности човека у заједници, те схватањем друштвених односа, могу допринети слободи људи. За конституисање савремених друштвених наука нарочито су значајне расправе које су се водиле поводом идеје о потреби заснивања духовних наука, као посебне врсте наука, за шта се залагао научни правац историцизам,¹⁶ чији је најзначајнији представник Дилтај (*W. Dilthey*). Насупрот овим схватањима друштвених наука стоје позитивистичка схватања О. Конта (*A. Comte*), Џ. Мила (*J. S. Mill*), Е. Диркема (*E. Durkheim*) и П. Лазарсфелда, која се свде на тврдњу да друштвене науке треба да се заснивају на достигнућима природ-

¹⁴ *Енциклопедија политичке културе*, стр. 1174 (одредница: Теорија – Ђуро Шушњић).

¹⁵ Радомир Лукић, *Основи социологије*, Научна књига, Београд, 1970, с. 69–70.

¹⁶ Онтолошка поставка историцизма јесте да се природа и друштво битно разликују. У природи делују следеће силе, док се у друштву појављују слобода, а људска историја је израз човекове воље и слободе.

них наука. Методи, појмови и типови научних објашњења који су развијени у природним наукама треба да буду узор за друштвене науке. Расправа и схватања о коренитој разлици између природних и друштвених наука и схватања о њиховој истоветности није до данас окончана. Могло би се закључити да преовлађује став да друштвене науке теже истим типовима узрочног објашњења као и природне, а да је задатак друштвених наука знатно отежан улогом свести у одигравању друштвених појава, као и улогом друштвених интереса и другим чиниоцима¹⁷ који доприносе да се посао научника који истражује друштвене појаве сложенији и тежи од природних.

Научник када изучава друштво, што је предмет социологије, мора да има у виду да се латио изузетно сложеног, одговорног подухвата и тешког задатка. Поред тога што је сам предмет социологије комплексан и тајновит, треба знати да су и ограничења научника значајна и вишеструка. Човек је ограничено, створено и смртно биће под капом небеском, он није себи једина мера. Научник је значајно ограничен друштвено-историјском епохом у којој ствара, границама којима су биолошки ограђена његова сва чула, донекле ум и понајмање дух, а несавршени су и друштвени и технички мерни инструменти које научник користи у својој конкретној заједници. Научник друштвених појава и феномена не може да до предмета свог посматрања стигне директно и у датом, жељеном тренутку, јер се бројни узроци друштвене појаве мењају, а одговори на те узроке су временски ограничени самим тренутком одговора. Сви инструменти које социолог користи су само на нивоу дате техничко-технолошке и научне развијености друштва, јер ти мерни инструменти не могу бити савршенији него што је њихово време, друштво, заједница и научна епоха. Инструменти науке могу напредовати у оквиру свог времена и друштвене епохе, али то има своје јасно спознате границе. Међутим, научник нема само ограничења техничке и технолошке природе, јер ту су и бројна лична, породична, класна и људска ограничења. Људи су временити, имају одређени животни век, рађају се, расту, развијају, имају навике, животна искуства, предрасуде, личне и друштвене успоне и падове, старост и меланхолију. Наравно, ту су још и други значајни узроци људске¹⁸ стваралачке (не)моћи да стигне до научне истине.

Затим, питање је колико је оно што човек мисли да истражи и жели да проучи могуће реализовати кроз научне експерименте, прикупљање податка и мерење, поготово у друштвеним наукама, те колико инструментаријум којим наука располаже може да прати човекову научну замисао и његову сваку другу смелу идеју и наду социолога. Научник живи реални живот, има многе идеје и полете на почетку истраживања, затим стиче научна искуства и на самом крају живота и научног рада он се често суочава са немоћи саме науке и несавршенством човека. „Многобројност процеса и односа који се преплићу и укрштају у друштвеним збивањима... је... огромна да их је немогуће предвидети у свим... појединостима“.¹⁹ Недокучивост тајни друштва и несагледивост загонетке човека су увек клице новог

¹⁷ „За разлику од истраживача природе... при проучавању друштва суочавамо се са свесним бићима (која имају свој друштвени положај, углед и интересе) и са друштвеним и културним групама које такође имају друштвену свест и одређене интересе... То најчешће значи да само истраживање нити објављивање његових резултата не смеју да доведу до... поремећаја у средини у којој се обавља истраживање...“ *Социолошки лексикон*, с. 136.

¹⁸ Човек је многоструко биће: биолошко, психичко, нагонско, историјско али и члан заједнице, он поседује здравље и болести, сустижу га или обилазе ратови, има породичних недаћа, некад је у врло плодним периодима научне имажинације и стваралачких успона или му се, дешавају бесплодне године рада.

¹⁹ Др Јоже Горичар, *Социологија*, Рад, Београд, 1959, с. 94.

пропитивања смисла живота.²⁰ Живот научника чини коначан период његовог сазнавања и давања одговора на питања ограниченог знања. Научник је див који се не предаје пред падовима човека као врсте и настоји да досегне све хоризонте истине и дубине сазнања. Човек када истражује друштво зна да је у лавиринту многих изазова, али и да уздигнуте главе истрајава на узвишеном путу којим ходе само одважни, мудри и племенити људи.

Издвајају се темељне друштвене науке, које објашњавају основне односе у друштву, утврђују битне везе међу друштвеним појавама (социологија, политичка економија, наука о политици, лингвистика) од примењених наука, које – на основу сазнања које им пружају темељне науке – говоре како треба урадити и усмерити решавање појединих проблема у друштву. Ипак свако научно предвиђање спотиче се о низ тешкоћа: друштвене појаве готово се никад не понављају, научни закон изведен је из ограниченог броја посматраних појава, због сложености појава тешко је спознати битне узроке и услове, разлика понашања људи када су сами или у групи, затворен систем експериментата нарушава се људском иновацијом, предвиђања зависе од времена...²¹ Развој друштвених наука спорије се одигравао од развоја природних наука, чему су узрок били и интереси владајућих елита и друштвених институција.²² Ипак, може се уочити основна законитост у развоју друштвених наука – прогресивна диференцијација и специјализација, док је линија њихове интеграције слабила. Није могуће дати коначан суд о улози које су друштвене науке одиграле у развоју друштва. Мада су се у начелу окренуле рационалном осветљавању друштвених појава, неретко су имале мистификаторску улогу, делимично и због распарчаности и претварања принципа објективности у култ. Друштвене науке често су имале улогу „служавке“ политике, теологије и „моћних“ друштвених институција.

Однос опште социологије и посебних социологија

Посебно нас занима самосвојност друштвених наука, нарочито социологије, као и тешкоће и проблеми са којима се суочава научник у области друштвених наука.²³ Социологија као најопштија наука о друштву полази од предмета, а подстицај за одређивање циља истраживања,²⁴ као и за истраживање, долази отуда што одре-

²⁰ Ентони Гиденс тврди да је социолог онај човек који може да се ослободи непосредног утицаја околности које га окружују и да посматра ствари у једном ширем друштвеном контексту.

²¹ Видети опширније: Đuro Šušnjić, *Znati i verovati*, Stvarnost, Zagreb, 1982, s. 23.

²² „Социологија науке проучава друштвене корене и функције науке са циљем да утврди друштвене услове и чиниоце који усмеравају, подстичу односно коче научни развој...“ *Социолошки лексикон*, с. 629.

²³ Друштвене појаве су непоновљиве и једнократне и јављају се у све три временске димензије. Тешко је спознати друштво као целину. Често су резултати до којих долази социолог неприхватљиви за неке друштвене слојеве, елите и групе. Истраживање друштвених појава условљено је степеном развоја друштва и друштвених наука. Проблеми истраживања друштва узроковани су и методолошким разлозима: неразвијеност метода друштвених наука, коришћење, примена и прилагођавање неких метода из других наука, ограниченост примене неких метода (експеримент) и сложеност провере резултата. Видети опширније: М. Печујлић, *Методологија друштвених наука*, Београд, 1982. и Ђ. Шушњић, *Критика социолошке методе*, Градина, Ниш, 1973.

²⁴ Онтолошка претпоставка научног истраживања јесте да „непосредни увид у постојање и структуру објективне стварности имамо захваљујући пракси, људској делатности мењања и преображавања света. Пракса је могућа јер у свету постоји одређен поредак: закони који регулишу ток зивања... објективне могућности да утичемо на ток ствари и да производимо догађаје који се независно од нас не би десили.“ Михајло Марковић, *Филозофске претпоставке друштвених наука, у Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), с. 23.

ђени предмет представља проблем у друштвеној пракси или у науци. Предмет проучавања социологије је друштво, односно социологија као наука истражује опште законитости друштвеног развоја, као и све оно што детерминише и карактерише било друштво као свеукупност друштвених односа, било његове поједине појаве и везе између њих. Социологија, у односу на друге друштвене науке, јесте специфична јер изучава оно што је опште у друштвеним појавама, њихова заједничка својства. Теоријске поставке социологије имају далеко виши степен општости и апстрактности, у односу на теоријске ставове до којих долазе друге друштвене науке.²⁵ Социологија као најопштија друштвена наука тесно се преплиће са другим наукама. „Као и у свим осталим областима сазнања, научни развој... доводи до тежње за синтезом целокупног знања о друштву... Овакво знање... не могу пружити посебне друштвене науке... Такво знање могу дати само опште друштвене науке... оне које проучавају... људско друштво током његовог целокупног развоја... овакве науке омогућују потпуно разумевање свих друштвених појава... утврђивање закона друштвеног развоја... и најпотпуније предвиђање... и прилагођавање човека, односно успех у друштвеној делатности...“²⁶ Социологија је покушај синтезе, коју наше доба напушта због прагматизма, егзактности и специјализације, заборављајући да је најпрактичнија научна теорија. Наше време изгубило је филозофску мудрост и питање где овај свет и човек у њему заиста иду и ко зна прави циљ путовања.

У свом развијеном виду, научно сазнање у социологији је опште природе, теоријско и односи се на узрочно-функционалне детерминизме у некој области друштвене стварности или у друштву као целини. Међутим, нема много слагања међу научницима шта је заиста социологија, са чим она треба највише да се бави и шта је у њеном приступу најважније. Социологија није никада била наука где се сви слажу. Ово је повезано са природом саме области социолошког проучавања. Гиденс истиче да се социологија тиче нашег живота и понашања, а проучавати себе је најсложенији и најтежи покушај човека. Социологија нам помаже да гледамо свет из различитих углова.²⁷ Различито дефинисање предмета социологије говори у прилог томе да нема слагања по многим суштинским питањима: „Социологија изучава друштвени живот човека, групе и друштва. Њен предмет проучавања је наше сопствено понашање као друштвених бића. Поље истраживања социологије је врло широко и иде од проучавања и анализе случајних сусрета појединаца на улици до истраживања глобалних друштвених процеса. Социологија нас упућује на много шире гледиште... Разумевање једва приметних, али сложених и дубоких начина на које животи сваког од нас одражавају сву сложеност нашег друштвеног искуства налази се у основи социолошког погледа на свет“.²⁸ Гиденс окреће социолошка истраживања према глобалним процесима света.

У проучавању друштвених феномена социологија се ослања на филозофију и друге друштвене науке, као што су историја,²⁹ економија, психологија. Иако се историја и

²⁵ Јоже Горичар, *Социологија*, Рад, Београд, 1977, с. 19.

²⁶ *Социолошки лексикон*, с. 615.

²⁷ Видети опширније: Antoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006, s. 6–7.

²⁸ Antoni Gidens, *Sociologija*, s. 2.

²⁹ Да би историја заиста била учитељица живота, потребно ју је свестрано, темељно и објективно проучавати. Прагматизам историјске науке у њеном критичком промишљању прошлости непосредно је у функцији „поука, подсећања, упозорења, указивања које грешке и заблуде претходника, уопште ранијих

социологија баве истим предметом – друштвом, међу њима постоје суштинске разлике, посебно у методолошком приступу: 1) у погледу конкретности ових наука;³⁰ 2) њихове усмерености и 3) у погледу њиховог односа према времену. Историја је усмерена према прошлим догађајима, док је социологија оријентисана на истраживања савремених догађаја и друштвених појава. Социолог Д. Мићуновић сматра да се разлике најчешће односе на то што се историја схвата као проучавање оног што се у друштвеном животу једном догодило на одређен начин, у релативно непоновљивим околностима, док се социологија бави изучавањем онога што је опште, законито, што се понавља и није само догађај већ установа, што није непромењиво, већ тенденција или закон. Он тврди: „социологија настоји да стварањем апстрактних појмова, типова и закона на теоријском нивоу открије опште друштвене чиниоце... апстрахирајући момент одређеног времена...“³¹ Савремена историја,³² захваљујући актуелности, сложености и комплексности проблемско-тематских садржај, представља област у којој се историја највише приближила најсроднијим друштвеним наукама (социологији, политичким наукама, економији, психологији и филозофији). Сусретање социолошке науке и осталих друштвених наука више се не представља као могућност већ и као насушна потреба, јер теоретичар савремене социологије мора да посеже за резултатима, а често и методама других друштвених наука, али у мери у којој неће нарушити интегритет своје науке. Друштвене науке не могу се ограничити само на податке које сам истраживач ствара за потребе своје науке и свог истраживачког поступка, што је својствено експерименту, него су принуђене да се служе и другом врстом података – бројним подацима о појединим догађајима који су се збили у прошлости и који, у форми верификованих чињеница, представљају предмет историјске науке.³³ Стечена искуства, сазнања и историјска методолошка пракса постају тако драгоцене за поједине науке о друштву.

историјских епоха не би смо морали поновити, једном речју, у име што бољег разумевања бивше епохе“. Бранко Петрановић, *Историчар и савремена епоха*, Београд, 1994, с. 135.

³⁰ „Пошто су... посебне науке извукле из појединачних догађаја оно што је заједничко појавама одређених врста, социологија извлачи оно што је заједничко свим тим врстама... и... синтетизира и уопштава оно што садрже посебне уопштавајуће науке... Она утврђује не само оно што заједничко свим друштвеним појавама него и оно што је заједничко свим људским друштвима ...у погледу...састава тако у погледу развоја... Социологија не може без посебних друштвених наука, јер јој оне пружају неопходну грађу. Она ту грађу прерађује, анализира да би одвојила оно што је општедруштвено... у једну јединствену друштвену целину... и да би утврдила законе настанка и развоја друштва као целине... Стога социологија претпоставља развијене посебне друштвене науке, па се међу друштвеним наукама јавља најкасније... Посебне друштвене науке не могу постићи пуну научну зрелост и строгу тачност ако не полазе од социологије...“ *Социолошки лексикон*, с. 615.

³¹ Цитат преузет од: Ђ. Шушњић, *Критика социолошке методе*, Градина, 1973, с. 106.

³² Савремени облици испољавања друштвених односа, процеса и појава којима се баве посебне друштвене науке не могу се научно објаснити уколико се не сагледају и у својој историјској димензији.

³³ Зашто је добар историјско-компаративни метод, према мишљењу Рајта Милса: „Без обзира на то којим се проблемима бавите, доћићете до закључка да је корисно стећи компаративни увид у материју. Трагање за упоредним случајевима, било у једној истој цивилизацији и историјском периоду или у више њих, наводи вас на корисне асоцијације и пружа вам путоказ у раду... Временом ћете се навићи да скоро аутоматски своје размишљање оријентишете историјски. Један разлог за такво поступање је и тај што је често ограничен број онога што разматрате; да бисте стекли о томе компаративну увид морате предмет свог проучавања ставити у историјски оквир... Социологу је у његовом раду неопходно... познавање светске историје, јер без таквог знања, ма колико иначе било његово познавање других дисциплина, он је постао беспомоћан“. Рајт Милс, *Социолошка имажинација*, наводи се према: М. Печулић, *Методологија друштвених наука*, с. 818.

Поставља се питање када и зашто, поред опште социологије, почињу да настају и да се развијају посебне социологије.³⁴ Треба јасно рећи: „... скоро одмах по настајању социологије... настају посебне социологије, које настоје да проуче и пружи теоријско објашњење појединих друштвених појава... Настанак и развој посебних социологија означио је не само претварање социологије у емпиријску и егзактну науку, него је показао да сазнања до којих се долази социолошким проучавањем... могу да послуже не само апстрактним теоријским разматрањима и уопштавањима о друштву, већ и практичној друштвеној акцији у циљу уређења одређених области друштвеног живота“.³⁵ Међутим, како расте број посебних социологија (преко четрдесет), социолози се све више специјализирају за поједине гране социологије, тако да се данашњи социолози³⁶ све више баве проучавањем практичних проблема друштва и човека у њему. Велики број радова „посебних социологија“ значи да је општа социологија у свом историјском развоју прешла из ере у којој је била само општа теорија друштвеног живота, у раздобље емпиријских истраживања. „Позиција посебних грана социологије је амбивалентна – морају се задовољити прибављањем сазнања која су конкретнија а с друге стране у савезу са општом социолошком теоријом могу у истраживању о индустрији, породици, селу... војсци уносити једну уопштенију, теоријску тачку гледишта. Посебне социологије нису једино и само описно проучавање друштвеног живота у његовим различитим облицима. Оне су једна од метода гомилања основног материјала за грађење теорије. Социологија се ослања на достигнућа целе хуманистике и на сопствена посебна истраживања, чији резултати доприносе генерализацији на средњем нивоу, уопштавањем одређене сфере друштвеног живота“.³⁷ Све је у друштвеним наукама повезано, узајамно, једно; опште, посебно и појединачно је увек животно неодвојиво и дијалектички испреплетено.

Дакле, „предмет посебних социологија може бити свака друштвена појава, ако проучавамо њену повезаност са осталим појавама друштва“.³⁸ Овако схваћен предмет проучавања посебних социологија представља гранично подручје између друштвених наука и социологије, као опште друштвене науке. Посебне социологије су науке које за предмет својих проучавања имају поједине друштвене појаве, јер истражују специфичне законе њихове структуре, развоја и везе које постоје између њихових предмета проучавања са осталим друштвеним појавама. Треба знати да је, да би настала посебна социологија, потребно да постоји теоријска могућност њеног заснивања и, што је врло важно, друштвена потреба за проучавање конкретне друштвене појаве са социолошког аспекта. Општа социологија користи резултате истраживања посебних социологија за теоријска уопштавања о друштву, а посебне социологије полазе од теоријских ставова опште социологије о друштву у проучавању делова друштва који су предмети њиховог проучавања. Када је реч о наукама, постоје два паралелна процеса – диференцијације и интеграције наука и

³⁴ „Сматра се да се... посебне социологије из практичних разлога, ради боље поделе рада, могу издвајати... Задатак је сваке науке да о једној појави да што је могуће потпуније сазнање о њој...“ *Социолошки лексикон*, с. 615.

³⁵ Данило Ж. Марковић, *Општа социологија*, Савремена администрација, Београд, 1993, с. 50.

³⁶ Поставља се питање стварне позиције социолога, да ли је он стручњак или интелектуалац-критичар.

³⁷ Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1987, с. 17.

³⁸ Радомир Лукић, *Социологија морала*, изд. Српске академије наука и уметности, Београд, 1974, с. 101–102.

научних дисциплина у оквиру одређеног научног система, при чему се процес диференцијације односи на матичне, а интеграција на интердисциплинарне научне системе. Познато је да се социологија као матична наука разгранала на преко четрдесет посебних социологија које се баве појединим деловима друштва (тако је обухваћена и армија, рат и оружана борба), а да је општа социологија она основа, извориште и мајка свих посебних социологија која их води ка одважној синтези мисли и људске мудрости.

Општа социологија и војна социологија

Ниједна посебна друштвена појава не може се потпуно научно објаснити ако се не доведе у везу са осталим друштвеним појавама и са друштвом као целином, ако се не утврди шта је у њој заједничко са свим другим друштвеним појавама, а шта је посебно само за њу, ако се не утврди утицај других друштвених појава на истраживану појаву и њен утицај на њих, као и утицај друштва као целине на њу и њен утицај на друштво. За све речено нужна је социологија. Поред тога што социологија утврђује опште законе свих друштвених појава, и научни закони које о својим појавама утврђују посебне науке морају да се проверавају општим социолошким законима, као што социологија ваљаност својих законе мора да проверава на посебним законима.

Какав је однос социологије према посебним социологијама, а посебно према војној социологији,³⁹ упечатљиво говори следећи навод: „Мора се на основу целокупног појединачног знања о свим ратовима извући опште знање, одредити суштина и законитости појава које се зову рат“.⁴⁰ Друштвени значај изучавања војне социологије јасно се види: „Непрекидан пораст средстава која се издвајају у војне сврхе широм света и све значајнија улога армије у друштвеном животу многих земаља и у међународним односима, изазвали су велики интерес за истраживања уз области војне социологије у свету и она су све бројнија“.⁴¹ Које би било место војне социологије у систему социолошких знања и војних наука: „Може се прихватити дуални карактер војнонаучних дисциплина по њиховој припадности матичној науци и систему војних наука“.⁴² Живот је испреплетен, и науке такође.

Наравно, тешко је дефинисати друштвене појмове, а још теже социолошке дисциплине, али ипак треба сматрати да је војна социологија „дисциплина која социолошки

³⁹ Постоје различити ставови и мишљења око назива посебних социологија које се односе на војну сферу друштва. Тако говоримо о војној социологији, социологији војске, социологији рата: „...социологија војске као посебна социолошка дисциплина има за предмет... изучавања армију као друштвену институцију, организацију, као реалну друштвену снагу за вођење, припреме и реализовање рата и мира... али се значај социологије армије не исцрпљује само у проучавању армије него и у изучавању њених веза и односа са друштвом и другим аспектима друштва, власти, привредом, дипломатијом, школством, здравством, елементарним непогодама, људским правима... Резултати социологије војске... могу да обогате и свеукупност гледања опште социологије о друштву укључујући и његов значајан војни сегмент“. *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), с. 113.

⁴⁰ Жозе Горичар, *Социологија*, Рад, Београд, 1977, с. 19.

⁴¹ *Социолошки лексикон*, с. 743.

⁴² *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), с. 93.

проучава војску, рат. Постоји велика несагласност око предмета војне социологије⁴³ и у САД је становиште да је предмет војне социологије армија, а не рат. Разлог томе је да се ратови толико разликују да није могуће о њима имати једну социолошку теорију и да није могуће да се примене методе у истраживању армије на социолошко истраживање рата.⁴⁴ Пошто су у свим друштвеним наукама увек присутни и ненаучни интереси и мотиви владајуће елите, треба имати на уму да су америчке научнике руководили и други разлози да се војна социологија не бави феноменом рата. Садржаји којима се бави војна социологија⁴⁵ су: друштвена улога војне силе, социолошко одређење рата, рат и савремене друштвене противречности, војна организација, однос друштва и војне организације, као и улога армије у савременим друштвима.⁴⁶ Војска се истражује као друштвена институција, анализира и преиспитује њена улога у друштву, утицај војске на друге области друштва, а истовремено открива и повратни утицај друштвеног окружења на односе, развој и функционисање војске.

Знаменита је књига пољског социолога Јежи Вјатра *Социологија војске*, где он предмет истраживања за ове посебне социолошке дисциплине види у томе да социологија војске захтева анализу друштвене стварности која се стално мења. Живимо у времену у којем велики конфликти стварају историјске ситуације које су без преседана, а у тим ситуацијама војска често има пресудну улогу.⁴⁷ Улога армије у данашњим дешавањима у арапском свету на северу Африке је врло значајна и понекад пресудна за пад или опстанак појединих режима или долазак демократских промена. Као што видимо, то се није значајније променило у ово наше турбулентно и уморно време. Вјатр дефинише предмет социологије војске као: „узајамна зависност еволуције технологије производње и производних односа, војне технике, организације армије и њене улоге у друштву; друштвени односи у армији – систем власти и потчињености у војсци, друштвена хијерархија и проблематика командо-

⁴³ Код нас је предмет ове дисциплине дефинисан: „војна социологија је научна дисциплина која, служећи се теоријским и емпиријским истраживањима, проучава рат као облик и средство друштвених сукоба, друштвену условљеност одбрамбеног система земље, армију као друштвену институцију, унутрашње друштвене односе у армији и друштвену условљеност понашања људи у оружаног борби...“ *Социолошки лексикон*, с. 743.

⁴⁴ *Социолошки лексикон*, с. 743.

⁴⁵ Војна социологија се почела развијати у току Првог светског рата у САД, у оквиру војне психологије. У току Другог светског рата у САД и В. Британији снажно се развијају истраживања борбеног морала и селекције људства, а социолози имају видну улогу. Од 1961. у САД постоји војна социологија као призната посебна научна дисциплина. У међународном оквиру од 1966, када је на светском конгресу социолога у Евијану установљена секција „Армија и друштво“. Корени војне социологије су у историји, а њене претече су: Тукидит, Платон, Аристотел, Макијавели, Клаузевиц, Жомини, Спенсер, Вебер, Штајмнец, Сорокин, Арон, Ричардсон, Јановиц.

⁴⁶ Данас велике армије врше систематска истраживања на подручју војне социологије: улога армије у животу друштва, друштвени положај војних лица, друштвени односи у армији, милитаризам, војска и демократија.

⁴⁷ „Само ограничени број стабилних демократија у економски најјачим државама Европе и Северне Америке никада није доживео већа кршења демократских контроле над војском... У државама комунистичких партија обично се сматрало да ће војска заувек остати верна партији. У начелу, то је било тачно, али само док је партија била јединствена, а општа политичка клима стабилна. 'Културна револуција' у Кини и развој антирежимске опозиције у Пољској довели су војску на власт... Пред крај постојања СССР-а армија је постала политички сигурнија, а њена улога у време неуспелог пуча августа 1991... показала је значај војске у касној совјетској политици. У Румунији војска је напустила председника Чаушеску... 1989, и дошла до значајног политичког утицаја у постреволуционарном режиму. Сви ови примери илуструју правило да партијска контрола над војском престаје када се партија и држава нађу у озбиљној кризи.“ *Енциклопедија политичке културе*, с. 60.

вања“.⁴⁸ Он тврди да социологија војске може да доприноси решавању практичних проблема са којима се суочава војска, као и развоју опште теорије социологије. Вјатр сматра да је делокруг социологије војске: 1) развој армије као продукт и чинилац друштвеног развоја; 2) улога армије у свеукупности живота савременог друштва; 3) друштвени положај војних лица; 4) однос према армији у друштвеној свести и 5) друштвени односи унутар армије.⁴⁹ Наравно, то је један од могућих избора. Други аутори би нагласак ставили на друге области изучавања.

Данашњи свет је време глобализације, транзиције, интеграција, али и сукоба. „Данас, на почетку двадесет првог века, живимо у свету препуном брига, али и изузетних обећања за будућност. То је свет препун промена, обележен дубоким сукобима, напетостима и друштвеним поделама, као и разорним дејством модерне технологије, на природно окружење; располажемо могућностима да управљамо својом судбином и учинимо наше животе бољима, што је за раније генерације било незамисливо“.⁵⁰ Савремени проблеми света везани за еколошку кризу, односе између развијених и неразвијених земаља, питања рационалног одношења човечанства према материјалним ресурсима на земљи, а „друштво је сложеније од било којег модела. Друштвени систем зна за интеграцију, као и сукобе, проблеми стабилизације важни су као и проблеми промена. Социологија у будућности мора више да се концентрише на проблеме чије ће објашњење бити у светлу друштвених конфликта и промена“.⁵¹ Данашњи свет је место наде и страха, мира и напетости и могуће катаклизме. „Без обзира на причу о новом светском поретку као поретку реда и благостања, човечанство се налази у раздобљу дезоријентације и беспућа, јер људски род никад није имао јединствену сврху и системе вредности, те човек није постао... најважније и најпотребније биће. Иако човек данас располаже убојним средствима огромне моћи и непојмљиве прецизности, он прибегава деструктивној (зло)употреби скоро свих средстава цивилизацијског развоја. Мултипликована средства насиља продуктују безброј нових конфликта у човековој заједници, сукоба који по исходима за слабију страну нису мање погубни од ратова...“⁵²

Не постоји ниједна једина област друштвеног живота која није изложена неком облику деструктивног деловања. Када говори о врстама друштвених процеса, Лукић истиче процесе стварања и процесе разарања.⁵³ Оружана борба је таква врста друштвеног процеса где се до крајњих граница испољавају сукоби и борбе (процеси разарања).

Према нашем мишљењу, кључне теме и области интересовања са којима би требало да се суочи војна социологија код нас, као дисциплина опште социологије, биле би: социолошко разматрање војске као значајне друштвене институције у светлу глобализације, питања савременог рата, одбране и безбедоносних изазова, ризика и претњи са којима се суочава наша земља, однос политике и војске, са нагласком на цивилно-војне односе и место војске Србије у светлу снажних војнополитичких интеграција света. Треба имати на уму да су наше материјалне снаге и на-

⁴⁸ Жежи Вјатр, *Социологија војске*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1987. с. 7.

⁴⁹ Видети опширније: Жежи Вјатр, *Социологија војске*, с. 20–21.

⁵⁰ Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006, s. 2.

⁵¹ *Социолошки лексикон*, с. 189.

⁵² *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), с. 19.

⁵³ Р. Лукић, *Основи социологије*, Завод за издавање уџбеника у наставних средстава, Београд, 1944, с. 182.

учни кадрови оскудни за све побројане задатке и да је потребно да се у разматрање свих проблема у великој мери укључи интелектуални и универзитетски потенцијал⁵⁴ земље, јер ми као мала држава немамо илузије да се са тим питањима могу бавити само људи из Војске, али би они требало да дају смер и нагласак тим истраживањима, иако је помоћ из цивилства драгоцен и неопходна. Значај оваквог приступа крајње уверљиво показује Гликсман у делу *Говор рата*: „озбиљно схватити армију и рат значи кроз њих читати скривене мисли друштва, цивилизације и историје“.⁵⁵ Нема правилног читања тајни заједнице и људи без филозофског и социолошког поимања и расуђивања друштва, човека и историје.⁵⁶ Човеку и заједници потребно је много мудрости да схвате тајне рата и мира.

Војска као друштвена појава треба да се изучава са многих становишта – историјског, психолошког и политиколошког, а у сваком случају и са социолошког. Посебно су значајни и теоријски релевантни донети политиколошке и социолошке анализе природе односа друштва и војске. Тај однос увек је био веома битан за развој људског друштва. „Данас је сложенији, актуелнији и значајнији него икада досад, јер су структуре свих земаља савременог света много сложеније у односу на друштва у претходном историјским епохама, међузависност држава као чланица... светске заједнице неупоредиво је већа, а друштвена моћ војних институција веома велика и у великом броју земаља у порасту“.⁵⁷ Треба знати да „...без обзира на трансформације... армија је још увек друштвена организација специфичног типа“.⁵⁸ Карактеристике војне организације произилазе из суштине војничког позива, који захтева способност успешног супротстављања противнику у борби. Сходно томе, армије развијају командовање којим се доводе у опасност (или чак жртвују) животи војника. Војни командни систем комбинује начела хијерархијског устројства, неприкосновене послушности (осим ако је то кршење или чињење ратног злочина) и одговорности за начин извршавања заповести“.⁵⁹ Вјатр сматра да социолошка истраживања о војсци не обухватају само политичке аспекте њеног деловања, већ да заједнички живот друштвених група у војсци, хијерархијски односи, проблеми ауторитета и командовања, интеграције војника и конфликта јесу ствари које су у извесној мери повезане са сфером проблематике власти, али које превазилазе њен делокруг. „Социологија војске бави се војском као друштвеном институцијом, њеном улогом у друштву, утицајем на друге области друштвеног живота, а истовремено проучава утицај друштвених услова на развој и функционисање војске као и на уну-

⁵⁴ То су питања која проучавају војни социолози, али и цивилни научници и истраживачи, који налазе у војсци интересантан терен и лабораторију за истраживање и за проучавање живота људи у друштвеној заједници.

⁵⁵ Гликсман Андре, *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 1991, с. 9.

⁵⁶ Они који свде армију и рат само на таленат исказују сву неукост, сиромаштво духа и историјску недораслост разумевања рата, армије, оружаног сукоба, или професионализацију виде само у техничком и тактичком смислу, занемарујући чињеницу да су ратови вођени од памтивека и да их и данас воде људи као друштвена бића, одређеног конкретнoг психосоцијалног и друштвеног окружења.

⁵⁷ Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1987, s. 7.

⁵⁸ „1) Армија је организација у којој формалне везе доминирају над персоналним; 2) армија је бирократска институција са хијерархијском структуром; 3) армија је друштвена средина са сопственим системом и 4) армија је борбена група која постоји ради извојевања победе у борби.“ Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, s. 8.

⁵⁹ *Енциклопедија политичке културе*, с. 57.

трашње друштвене односе који настају у војсци као својеврсној друштвеној средини.⁶⁰ Постоји извесна повезаност између функционисања војске и других друштвених институција.⁶¹ Војну социологију интересују интерперсонални односи у војсци, односи надређених и подређених, колико се квалитетно у војној средини спроводе и поштују основне друштвене вредности, улога војне хијерархије са становишта функционисања групе, од чега зависи утицај вође на групу, које су могућности напредовања у војној средини, у којој мери се у војсци појављује друштвено дистанцирање, привилегије и конфликти који произилазе из различитих друштвених позиција, етничке и верске припадности итд.

За војну социологију занимљиво је питање где је место војске у политичком систему одређене државе,⁶² односно како се формирају односи између војске и других невојних органа власти. Какав је утицај војске, као и посредан утицај војне тематике на политичку делатност група и политичких партија, те на функционисање политичког система. Потребно је нагласити да професионални припадници војске, а официри поготово, сматрају да је њихова обавеза према држави—нацији отелотворена у званичним државним властима, а не у субјектима партије или локалне власти. Пошто служе нацији ризикујући властити живот, професионални војници себе сматрају изабраном елитом, те да њихово занимање није упоредиво са цивилним професијама, које се обично бирају из личних интереса; професионални војници, сходно томе, верују да пошто је њихова функција да бране националну државу, припада и право (као и способност) да одреде шта је национални интерес. У екстремним случајевима то може довести до војне узурпације, чак и ако се то коси са начелима демократске владавине.⁶³

Велики парадокс у политици, о којем су расправљали Платон и Аристотел, јесте у томе што су ненаоружани цивили ти који добијају и траже послушност оних који управљају оружјем и који су стога физички способни да наметну своју вољу цивилима. Како се то чини, као и зашто се то често не чини, нека су од најважнијих питања политичке науке. Основни узрок (не)послушности армије није физички, већ психолошки. У погледу физичке равнотеже снага, свака армија може да победи цивиле. Међутим, војска обично поседује моћ да влада, али не поседује увек и вољу. Она такође не делује увек у условима који погодују преузимању политичке власти.

⁶⁰ Да ли имамо јасну представу о професионализацији наше војске и о свим њеним друштвеним аспектима; о месту, значају и проблемима увођења у службу и школовањем официра женске популације у овом обиму, затим о изазовима увођења верске службе у Војску Србије после више од шест деценија прекида, питањима синдикалног организовања у војсци, мобинга, командној одговорности, међународном-хуманитарном праву. Треба испитати утицај одласка војске из неких градова Србије, питања односа војске са ужом друштвеном средином. Наравно, ту су и врло актуелна питања војнополитичких интеграција, мировних мисија. То би у великој мери био задатак изучавања војне социологије и сродних наука, јер ако друштво жели да уреди све односе, онда одговорна држава мора да све то учини у сарадњи са факултетима и Универзитетом Одбране.

⁶¹ Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1987, s. 18.

⁶² Свака војска је, са свим специфичностима којима се карактеришу све армије света, пре свега израз посебности политичке културе, друштвеног живота, историјског наслеђа и војне традиције своје земље, и зато не треба превише пренаглашавати само уску повезаност војске за политичку елиту дотичне земље и велику и априорну зависност војске само од владајуће политике, иако је она неоспорна али не и апсолутно пресудна.

⁶³ Видети опширније: *Енциклопедија политичке културе*, с. 57.

Другим речима, основни узрок што цивилно-војни⁶⁴ односи јесу такви какви јесу јесте доминантна политичка култура. Политичка култура једне нације одређује како ставове војске, тако и ставове народа према војсци. Она такође објашњава зашто су неки цивилни политички системи јаки и делотворни, док се други показују као слаби, неуспешни или склони револту.

У данашње време проблематика цивилне и демократске контроле војске је врло значајна, поготово у земљама које су у транзицији или чија демократија није стабилна и значајно учвршћена, а код којих је политичка култура у великој мери прожета елементима популизма, ауторитарности, традиционализма и мистицизма. Нарочито треба бити опрезан када почиње да превладава пракса професионализације војске, јер војска губи своје традиционално место, значај и улогу коју је у тим друштвима имала до сада и где се професионални војник на неки начин, по природи ствари, окреће неким другим цивилизацијским вредностима и моралним нормама, поготово што његова садашња улога није чисто одбрамбена, већ се војни позив проширује и на друге мисије војске у земљи, региону и свету. Због тога цивилна и демократска контрола мора научно да се усавршава, савремено уређује и да јој државна власт посвети пажњу. Наука мора да проучава друштвене процесе како би могла да предвиђа и предузима потребне мере, радње и поступке.⁶⁵ Друштво мора и треба у истој мери да поштује посебност и тежину војног позива у којој и професионални војници поштују изборну вољу свог народа и грађана.

Нема сумње да су за војну социологију рат,⁶⁶ оружана борба и безбедоносни изазови, ризици и претње незаобилазна и прворазредна тема, али су они такође и предмет интересовања многих наука, пре свега филозофских, политиколошких, техничких, економских, организационих, историјских,⁶⁷ педагошких, психолошких, медицинских и многих других наука. Све оне проучавају проблеме у области рата,

⁶⁴ Крајем XVIII века, у доба великих буржоаских револуција, на видело избијају политичка питања улоге, места и контроле армије у демократском друштву. Појава народних армија заснованих на општој регрутацији у значајној мери променила је однос војске и државних власти. Неки филозофи сматрају да је војска увек велика опасност по слободу заједнице. Наводимо као прилог мисао Едмунда Берка: „Армија је једно дисциплиновано тело, те је као таква, у суштини, опасна по слободу; ако је недисциплинована – онда је то катастрофа за друштво“. (E. Burke, *Speech on the Army Estimates* (1790), *Collected Works*, 1883, Vol V str. 16, citirano према: M. Howard (ed.) *Soldiers and Governments*, *Nine Studies in Civil- Military Relations*, London, 1975, s. 11–12).

Питањем улоге армије у друштву бавиће се и мислиоци XIX века, који генерално говорећи заступају три правца: либерални (цивилна контрола над војском), конзервативни (независност и утицај војске на политику државе), милитаристички (владавина војних група у држави). Ježi Vjatr, *Sociologija vojske*, s. 102–104.

⁶⁵ Jerzy Wiatr каже: „...армије ће се стално мењати, како у домену своје мисије тако и у погледу унутрашње организације. Оне ће, међутим, остати битан елемент државе и неопходна компонента друштвених структура“.

⁶⁶ „Тотални друштвени сукоб, изазван... економским, политичким противречностима у коме се применом масовне оружане борбе тежи остварењу циљева... држава и народа... У свом развоју рат је постајао све обухватнији друштвени процес, доводећи до сталног усавршавања оружја... и неограниченог проширивања подручја ратних дејстава...“ *Социолошки лексикон*, с. 537.

⁶⁷ Погледи на рат као друштвену појаву могу се пратити од древне Кине Сун Цуа (*Вештина ратовања*), грчког историчара Тукидида (*Пелопонески рат*) и римског историчара Апијана (*Римски грађански ратови*) до данас и готово да нема ниједног великог мислиоца који се није бавио ратом. То не чуди јер је рат друштвено-историјско стање, где се одлучује о ономе што је за човека, народ и државу најсветије – слобода, мир и људско достојанство. Можда је зато питање рата и мира једна од највише изучаваних тема у историји људског рода.

оружане борбе и безбедности, али са свог становишта. Дакле, нема сумње да су све науке тесно повезане и да нема ниједне науке која, непосредно или посредно, не изучава предмете и процесе у домену рата, оружане борбе и безбедности и све њихове бројне димензије. Захваљујући томе највећи број вредних научних дела о рату, нарочито у последње време, не потиче из војске, већ из цивилства.

Развој нуклеарног оружја учинио је тотални рат бесмисленим, у смислу да никакав политички циљ не би био постигнут вођењем нуклеарног рата, који би довео до самоуништења човека.⁶⁸ Услед тога, одиграле су се дубоке промене у карактеру армије и у војној доктрини великих сила. Одвраћање, а не победа на ратишту, постало је доминантан циљ војске. Сада су на делу асиметрични ратови, као и велики, опасни и непредвиђени ризици од глобалног тероризма. Развој човечанства истиче потребу да се превазиђе рат⁶⁹ као начин решавања друштвених супротности. Истовремено, према М. Јановицу (*M. Janowitz*), у ери хладног рата армије света припремиле су се за локалне ратове и интервенције полицијског типа (функција „чуvara реда“). Тенденција изградње чвршћег система међународног мировног надзора измениће суштину војног позива, јер ће чак и мање државе моћи да допринесу мултинационалним снагама у очувању светског мира и глобалне безбедности. Интернационализација оружаних снага имаће последице како на њихово унутрашње устројство, тако и на спољашњу оријентацију. Постоји и могућност образовања трајних мултинационалних снага (унутар УН или европске заједнице,⁷⁰ са озбиљним последицама за будућност националних армија. Ти планетарни процеси не би смели да остану неистражено поље за војну социологију.

Као пример војних интеграција и глобализације оружане силе може се навести програм Партнерства за мир, у којем Србија и Војска Србије учествују, али знамо да у свету постоје и друге војне интеграције. Конкретни циљеви програма Партнерства за мир, чијем се остварењу сваки учесник обавезује да ће тежити у својој сарадњи са НАТО-ом, садржани су у тзв. *Оквирном документу*,⁷¹ који на неки начин представља и статут Партнерства за мир. Они се реализују непосредном активношћу и свде се на: олакшавање јавности рада у планирању националне одбране и процеса доношења буџета; обезбеђивање демократске контроле одбрамбених снага; одржавање способности и спремности

⁶⁸ Избијање рата међу суперсилама спречавала је пре свега „равнотежа страха“ (*Balance of Terror*) због сигурног међусобног уништења у случају сукоба међу њима (*Mutual Assured Destruction*). Отуда немали број истакнутих аутора истиче да насупрот Клаузовицу, рат више није „продужетак политике другим средствима“ већ крај сваке политике и људи који такву политику воде.

⁶⁹ „Рат је изузетно важна друштвена појава која прати целу историју човечанства и поред свих промена које је људско друштво доживљавало у материјалном, културном, научном, техничком, моралном, и сваком другом развоју и политичком организовању... и поред све већих жртава патњи и разарања до којих су ратови доводили, као и напора чињених у области правног уређивања, па чак и забране рата, институционалних и политичких промена, појаве нових оружја масовног уништавања, позивања на човечност, морална начела или верске догме, рат је ипак остајао стално и често коришћено средство за разрешавање спорова међу државама и народима, све до наших дана. 'Услови се мењају, али рат остаје'" (Бутол – Bouthoul). Енциклопедија *политичке културе*, с. 955.

⁷⁰ Ових дана Народна скупштина Републике Србије донела је закон по којем је могуће да се припадници Војске Србије упућују у мировне мисије под окриљем Европске уније, док је до сада било једино под мандатом УН-а.

⁷¹ *Partnership for Peace: Framework Document* – 10. January 1994, Internet, 23/12/02, <http://www.nato.int/docu/com/49-95/c940110b.htm>.

за учешће националних контингената у операцијама по овлашћењу УН и ОЕБС-а, уз потпуно уважавање уставних одредби и начела сваке земље учеснице; унапређење војних односа и сарадње са НАТО-ом ради заједничког планирања, обуке и вежби, како би учесници ојачали своје способности за учешће у мисијама одржавања мира, хуманитарним операцијама, акцијама трагања и спасавања и осталим операцијама које буду предузимане у будућности, као и дугорочни развој снага које ће бити у стању да боље дејствују заједно са чланицама НАТО-а. Уласком у Партнерство за мир земље у транзицији започеле су прилагођавање политичких и одбрамбених система условима утврђеним за учешће у програму. Како је већини од њих крајњи циљ био улазак у НАТО, оне су морале да изврше темељну реорганизацију и прилагођавање сопствених оружаних снага стандардима тог савеза уз стварање стабилних и демократских услова у земљи. Реорганизација постојеће војне структуре била је врло захтевна у погледу наоружања, образовања официрског кадра, попуне оружаних снага, руковођења и контроле војске. Главни циљ реорганизације јесте изградња снага које ће бити у стању да успешно извршавају нове задатке које им намеће учешће у Партнерству за мир и који су значајни у погледу целокупне Европске безбедности и светске стабилности. То је ново и значајно поље за науку одбране, као и социологију и војну социологију посебно. Ништа што се значајно дешава у систему одбране не сме остати неистражено и непознато за науку.

Социологија и науке одбране

Шта је предмет истраживања у војној науци (систему војних наука). С. Илић сматра да је предмет истраживања војне науке (у ширем смислу) рат,⁷² М. Вучинић – рат, оружана борба, оружане снаге,⁷³ Ж. Фукс – скуп материјалних и духовних појава оружане борбе⁷⁴, аутори *Методологије ратне вештине* уводе појам предметних области као што су рат и оружана борба.⁷⁵ Потребно је нагласити која је друштвена улога науке: „По једном схватању наука проучава оно што је било и оно што постоји, у датом тренутку, али, она не може ништа да каже о будућности. По другом гледишту, наука није у могућности радикалније да утиче на историјски ток и промену стања друштва, али, може да утиче на уклањање појединих слабости и недостатака у структури и организацији друштва. У трећем схватању, наука има преображавајући улогу у друштву... наука проучавајући друштво врши његову критичку анализу и представља теоријско оруђе за изградњу нових друштвених односа”.⁷⁶ Ипак, без обзира на ова три погледа на улогу наука, треба знати да „Вредности којима се усмерава наука треба да имају општељудски, етички карактер”.⁷⁷ Дакле, социологија, као најопштија наука о друштву, са посебним социологијама које се баве војском и наукама одбране, треба да да највећи допринос разумевању тих друштвених феномена, објасни њихов узајамни однос са другим сегментима друштва и како да друштво на најбољи начин

⁷² Илић С., „Класификација наше војна науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 190.

⁷³ Вучинић, М., „О систему војне науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 230.

⁷⁴ Фукс, Ж., „О систему војних наука“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 232.

⁷⁵ Група аутора, *Методологија ратне вештине*, ЦВШ БЈ, Београд, 1996, с. 23.

⁷⁶ Данило Ж. Марковић, *Општа социологија*, Савремена администрација, Београд, 1993, с. 69.

⁷⁷ М. Марковић, „Филозофске претпоставке друштвених наука“, у: *Војна наука и војна доктрина*, с. 23.

разуме проблематику наука одбране, те место, улогу и значај војске и војних лица у друштву. Свака заједница, због посебности оружане силе, јако води рачуна о овим питањима. „Друштвене околности утичу на нас... Наше деловање даје структуру, облик друштвеном свету око нас, али истовремено и тај друштвени свет даје структуру нашем деловању... Људска друштва се стално налазе у процесу структурисања. Структура се сваки тренутак гради од истих оних цигли које смо ви и ја“.⁷⁸ Дакле, који је највећи допринос друштвених наука, опште социологије и њених дисциплина области наука одбране и војсци, као значајном делу заједнице и државе. Знати да би се могло предвидети, предвидети да би се могло деловати. Војвода Мишић је у *Стратегији* записао да официр мора да буде интелектуалац, позитивног карактера, несумњивих моралних врлина, јер само морално и духовно снажна личност може бити професионално одговорна у миру и позитивно стајати на бранику отаџбине у рату. „Легитимна одбрана од зла, од... освајања, од окупације, терора и обесправљености сопственог народа. Како се војна наука може оценити са становишта аксиолошких претпоставки науке и посебно са становишта етичких вредности, у том смислу војна наука може да буде једна од области критичке друштвене науке“.⁷⁹ Социологија и њене посебне гране у војсци треба да се баве са неколико кључних питања, која су приоритетна у периоду у којем се сада налази свет и армије у њему. Пре свега местом, улогом и значајем армије у данашњем свету асиметричних сукоба, глобализације изазова, ризика и претњи тероризмом, сарадњом, координацијом и усавршавањем делатности, активности и акција са осталим субјектима протективног сектора, не само у својој држави него и у државама са којима се има партнерски однос и постоје заједничке глобалне бригае, претње и жеља да се сачува мир и перспектива одрживог развоја. Посебне гране социологије у области војске и рата треба да се баве проблемима друштвених сукоба, а основни смисао такве делатности јесте развој и формулисање одговарајућих теорија које ће служити и за разумевање и објашњење феномена сукоба, али и као важан оријентир за државном вођству за ефикасно организовање војно-одбрамбеног и безбедносног деловања. Прошло је време свођења питања одбране и безбедности само на војску.

Закључак

Друштвено-хуманистичке науке и, нарочито, социологија помажу да се боље схвати човек, војник и његова историја, место човека у заједници и војсци, да правилно разумемо улогу и значај државе и њен однос према другима државама света, да официри војске Србије истински спознају вишеслојан однос и многоструке везе друштва, државе и војске, место војника у систему, узајамност и функционалне везе цивилног и демократског сектора државе и могуће (зло)употребе монопола силе. Област друштвених наука пружа драгоцену сазнања о посебности војног позива и војске као социјалне институције, изузетности и специфичностима војне средине, војног колектива и војничке солидарности, говори о многим тајнама рата и мира са социолошког становишта, о питањима војне етике и моралним антиномијама које се дешавају у и после рата, у схватању правног оквира деловања војника у свим мисијама Војске Србије у светлу домаћег и међународног ратног и хуманитар-

⁷⁸ Antony Giddens, *Sociologija*, odabrana poglavlja, Beograd, 2001, s. 22.

⁷⁹ М. Марковић, Филозофске претпоставке друштвених наука, у *Војна наука и војна доктрина*, стр. 29.

ног права. Како каже један од твораца „модерне стратегије“ Александар Хамилтон: „...безбедност није могућа без снаге... Само ако будемо јаки, можемо, бирати мир или рат, како то наш интерес, вођен правдом, буде диктирао. Али, снага зависи од слоге ...од владе, оружја и изворних средстава земље“. ⁸⁰ Свему томе велики допринос дају друштвене науке и посебно социологија са својим дисциплинама.

Литература

1. Рајт, М.: *Социолошка имагинација*, Вук Караџић, Београд, 1966.
2. Печулић, М.: *Методологија друштвених наука*, Београд, 1982.
3. *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.
4. *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
5. Рајнберг, С., А.: *Методика и техника научног рада*, Београд, 1949.
6. Šušnjić, Đ.: *Znati i verovati*, Stvarnost, Zagreb, 1982.
7. Шушњић, Ђ.: *Критика социолошке методе*, Градина, Ниш, 1973.
8. Горичар, Ј.: *Социологија*, Рад, Београд, 1959.
9. Марковић, Ж., Д.: *Општа социологија*, Савремена администрација, Београд, 1993.
10. Лукић, Р.: *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974.
11. Лукић, Р.: *Основи социологије*, Научна књига, Београд, 1970.
12. *Војна наука и војна доктрина* (Зборник радова), Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност Генералштаба Војске Југославије, Београд, 1998.
13. Меринг: *Огледи из ратне вештине*, Београд, 1955.
14. Perimutter: *The Military and Politics in Modern Times*, Yale University Press, New Haven, 1977.
15. Беблер, А.: *Марксизам и војништво*, Војноиздавачки завод, Београд, 1977.
16. Abrahamson, B.: *Military Professionalization and Political Power*, Beverly Hills, Sage, 1972.
17. Lang, K.: *Military Institutions and the Sociology of War*, Beverly Hills, Sage 1972.
18. Wiatr, J.: *Социологија војске*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1987.
19. Janowitz, M.: *Sociology and the Military Establishment*, Russel Sage Fondation, New York, 1959.
20. Finer, S., E.: *The Man on Horseback*, Pall Mall Press, London, 1962.
21. Huntington, P., S.: *The Soldier and the State*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1957.
22. Gidens, E.: *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006.
23. Mead Earle, E.: *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1952.
24. Гликсман, А.: *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 1991.
25. Петрановић, Б.: *Историјар и савремена епоха*, Београд, 1994.
26. Вуксановић-Анић, Д.: *Историја и друштвене науке*, Трећи програм Радио Београда, пролеће 1971.
27. M. Howard (ed.): *Soldiers and Governments*, Nine Studies in Civil-Military Relations, London, 1975.

⁸⁰ Edward Mead Earle, *Творци модерне стратегије*, К-3, Војно дело, Београд, 1952, с. 149.

ВОЈНА ИСТОРИЈА КАО ИСХОДИШТЕ ТЕОРИЈСКИХ ОСНОВА НАУКА ОДБРАНЕ

Мирјана Зорић*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

У овом раду расправља се најпре о месту војне историје у систему војних наука, односно неким искуствима која су последњих деценија, у том смислу, обележила научну делатност у нашим војним круговима. Друго поглавље посвећено је тумачењу граничног карактера војне историје, као науке која је тесно повезана са својом матичном науком (историјом) са једне, и војним наукама, са друге стране. Треће поглавље је у функцији разраде основне хипотезе – улоге војне историје у изградњи теоријских основа наука одбране, односно војних наука, како их у самом раду називамо њиховим традиционалним именом. Иако ова тема захтева много више простора, покушали смо, ослањајући се на постојећа искуства, кроз сажету анализу војноисториографске литературе, да укажемо на недвосмислену улогу војне историје у теоријском утемељењу војних наука.

Кључне речи: *војна историја, историја, науке одбране, војне науке, систем војних наука, војно оријентисане науке, војна историографија, теорија, вештина.*

Место војне историје у систему војних наука

О месту војне историје у систему војних наука до сада су код нас углавном расправљали и писали војни теоретичари, наравно из перспективе својих наука, па су се и наставом војне историје на Војној академији до деведесетих година прошлог века бавили искључиво официри, без темељног образовања из ове научне области. Оваква пракса водила је често ка површном, једностраном, необјективном, па и ненаучном промишљању војне историје као науке, шта више као помоћне дисциплине у служби војних наука, или „војно оријентисане“ дисциплине која припада одговарајућој матичној науци, дакле историји. Нису биле ретке ни тенденције да се војна историја тумачи само као „база“ података о оружаним сукобима у прошлости, односно да се сведе искључиво на искуствену димензију (емпирију) која је интегрисана у војне науке (стратегију, оперативку, тактику...) и да, као таква, представља њихов основни конституенс (саставни део).¹ Војној историји се, такође, „замерало“ да „привилегује подручје историје ратова, оружане борбе, па и војне мисли као свој предмет“, ² при чему се заборављало да сазнањима о многим рато-

* Др Мирјана Зорић је доцент на Војној академији; mirjanazoric@eunet.rs.

¹ М. Сакан, *Војне науке*, Београд, 2003, с. 353–354.

² М. Ковач, Б. Форца, *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, Београд, 2000, с. 7.

вима, посебно из најстаријег периода, данас не бисмо располагали било каквим да их благовремено нису забележили аналити, хроничари и историчари.

У домаћој војној литератури препознајемо покушаје да се војној историји оспорава предмет њених истраживања, поред осталог и тврдњом да се између ње и историје ратова не може ставити знак једнакости, односно да војна историја имплицира знатно уже подручје интересовања будући да проучава „само оружане сукобе у прошлости који су истовремено и предмет војних наука“.³ Преузимање садржаја војне историје, односно изједначавање њеног предмета са историјама војних наука,⁴ представљало је дугогодишњу тенденцију у нашој војнонаучној делатности, која је имала за циљ фаворизовање војних наука на рачун војне историје.

Овакав однос према војној историји пренебрегава, пре свега, елементарну чињеницу да је историја, па самим тим и војна историја (или, како се првобитно називала, историја ратова, историја ратовања...) старија наука и да су се из њеног теоријског корпуса у 19. веку развиле војне науке (тактика, стратегија, касније оператика...). *Отуда је војна историја постала једно од најважнијих исходишта у изградњи теоријских основа војних наука.* Историја војне историографије, чије корене налазимо још у старом веку (свакако да Херодота, Тукидида, Тацита, Прокопија, Псеудо-Маврикија, Константина Порфириогенита и друге грчке, римске и византијске историчаре старог и раног средњег века, који су се бавили феноменом рата, нећемо сврстати међу војне теоретичаре), најбоље илуструје да се из војноисторијске литературе (без обзира како се она називала у прошлости) развијала теорија војних наука, која је своје научно утемељење почела стицати од 19. века. С обзиром на то да се у прошлости дуго развијала искључиво у домену праксе, ратна вештина је (са својим дисциплинама) и дан-данас, у свету и код нас, остала у највећој мери препознатљива као примењена наука, дакле вештина.

Расправе о месту војне историје у систему војних наука у научним и стручним круговима у нашој војсци трају најмање колико и полемике око научног утемељења система војних наука, њихове класификације, односа „основних“ или „ортодоксних“ војних наука (стратегије, оператике, тактике...) према тзв. „војнодруштвеним“, „војно оријентисаним“, или „војнонаучним“ дисциплинама и осталим наукама у друштву, припадности појединих дисциплина, њиховог статуса и степена научности, као и многим другим питањима која се тичу развоја војних наука у целини. Током протеклих четрдесетак година, колико и трају ове расправе (које су отпочеле са одржавањем првог симпозијума о војној науци 1970. године), највећу поделу међу војним теоретичарима произвели су управо ставови око дефинисања, класификације (односно критеријума за класификацију), одређивања статуса и степена научности војних наука,⁵ предмета истраживања, нарочито системности војне науке: да ли се под војном науком подразумевају само ратна вештина (полемистика) и њене дисциплине, или ратна вештина и остале научне дисциплине које изучавају рат са специфичног, „војног“ становишта, а које се, опет, ослањају на своје матичне науке у друштву.

Место војних наука међу осталим наукама у нашем друштву такође је једно од питања које заслужује посебну пажњу, нарочито ако се има у виду да оно још увек није

³ М. Сакан, *Војне науке*, с. 353–354.

⁴ М. Сакан, „Критеријуми класификације војних наука“, *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са Симпозијума о војној науци 1997. године, Београд, 1998, с. 87–104.

⁵ О томе више: М. Сакан, *Војне науке*, Београд, 2003, с. 20.

уређено одговарајућим законским актима, нити важећом класификацијом научних области и наука, из 1993. године, која не препознаје војне науке, нити систем војних наука, пре свега стратегију, оперативу и тактику, као фундаменталне дисциплине овог „система“.⁶ Наши војни теоретичари такво стање углавном тумаче „пасивношћу цивилних институција према проблемима рата и оружане борбе“, или формалним разлозима – „гломазношћу система војних наука“⁷ који, као такав, није могао наћи одговарајуће место у наведеној класификацији, јер би то више личило на два паралелна система наука, него на ваљану класификацију научних области и технологија ...⁸ Објективно, сматрамо да је таквом стању допринело значајно заостајање научне делатности у нашој Војсци у односу на одговарајуће цивилне структуре, неравномеран и недовољан развој војних наука које нису успеле да се наметну и међу „традиционалним“ наукама и научним областима (природно-математичким, техничко-технолошким, хуманистичким и друштвеним) обезбеде себи одговарајући статус у друштву.

Уосталом, у војној литератури срећемо готово неподељене ставове о недовољној научној изграђености полемистике (ратне вештине), посебно њених дисциплина – стратегије, оперативе и тактике. Њихова најслабија тачка, бар када су домаћа искуства у питању, и даље је остала – теорија. Улога војне историје у њиховом теоријском уобличавању је недвосмислена, о томе сведоче дела познатих светских теоретичара, почев од Макијавелија, Жоминија, Клаузевица..., али њена богата емпирија до сада није у довољној мери, нити на прави начин, искоришћена од војних теоретичара, пре свега за добробит војне науке и струке.

Војна историја – гранична наука између историје и војних наука

Иако је предметом својих истраживања оријентисана према војним наукама, војна историја се до сада код нас изграђивала и самостално развијала углавном у крилу своје матичне науке – историје, унутар научних структура цивилног друштва.⁹ Страна искуства нису нам у довољној мери позната, али је евидентно да у научним и стручним круговима у нашој војсци (осим Војноисторијског института) до сада није било интереса за темељније изучавање ове области, како би се на тај начин отворио шири простор за развој фундаменталних војних наука. „Гранични“ карактер војноисторијске науке омогућава везу са војним наукама, јер се оне у свом развоју објективно ослањају на богату емпирију (искуство) и резултате не само војне, већ и историје уопште.

Војна историја се, по дефиницији, бави проучавањем ратова и оружаних сукоба у прошлости. Они су, као сложене и слојевите друштвено-политичке појаве, свака-

⁶ „Службени лист“ СРЈ, бр. 61/1993.

⁷ Реч је о класификацији система војних наука са Другог симпозијума о војној науци, 1997. године (М. Сакан, *Војне науке*, с. 152,177).

⁸ Исто, стр. 172.

⁹ Изузетак чини Војноисторијски институт, који се деценијама бавио војном историјом и објавио је велики број вредних радова из ове области, али је његова веза са војним структурама била само институционалног карактера.

ко предмет изучавања и других друштвених, природних и техничких наука, које се, у домену својих истраживања, баве појединим ужим сегментима овог феномена, независно од опште историје, војне историје и војних наука. Војноисторијску науку чини, пре свега, систем усвојених знања о: војностратешком карактеру ратова, улози политике и других чиниоца у њима, односно узрочно-последичној повезаности политике и рата, припремама и учешћу држава и њихових оружаних снага у ратовима, о закономерностима, принципима и другим чиниоцима битним за вођење оружане борбе... На другој страни, општа историја такође изучава рат, али као друштвену појаву, повезану са ширим токовима и законитостима историјског развитка.

Предмет, циљеви и методологија истраживања заправо су они чиниоци који опредељују гранични карактер војноисторијске науке у односу на историју (као њену матичну науку) и војне науке (пре свега стратегију, оперативку и тактику). О овој теми (граничном карактеру војноисторијске науке) до сада се није довољно писало, сем, донекле, руски и бугарски аутори, на које се, пре свега, ослањамо у овом раду.¹⁰

Војноисторијска наука представља јасно опредељени систем знања, темељи се на одређеним законитостима објективне стварности које се односе на ратове, оружане конфликте и учешће оружаних снага у њима. Она, пре свега, изучава узрочно-последичне везе и односе, у средишту њеног интересовања су настанак и развитак војноисторијских појава, догађаја и процеса, она анализира и утврђује одређене законитости у њима, не заобилазећи, при том, конкретне историјске прилике и околности у којима се они одвијају. Војна историја посматра структурална и функционална својства и везе протеклих ратова, користи оригиналан, само себи својствен, методолошки приступ у њиховом изучавању и повезивању, „пропуштајући“ их кроз временску вертикалу – од најстаријих, до савремених ратова и оружаних конфликта.

На другој страни, општа историја бави се ратовима у контексту и подједнако са другим догађајима из прошлости. Њена интересовања се, углавном, не поклапају са интересовањима војне историје. Општа историја проучава ратове са аспекта њиховог политичког, социјалног, економског и дипломатског значаја, као друштвену појаву: каква је њихова улога у животу целокупног друштва, какав утицај имају на поједине процесе у њему, из угла општих токова и законитости историјског процеса. За војну историју та питања нису примарна. Она се, пре свега, бави историјом ратова, ратне вештине, припремом, организацијом и употребом оружаних снага, проналажењем узрочно-последичних веза међу њима и утврђивањем одређених законитости у њима, које би послужиле у промишљању будућих ратова, а што се налази изван непосредног интересовања опште историје. Ван непосредног интересовања опште историје остају, дакле, проблеми који су важни за војне науке и војноисторијску науку, попут ратне вештине, војне теорије, историје видова и родова оружаних снага и друго. Упркос томе, предмети војне и опште историје тесно се приближавају, али углавном остају у сфери историје ратова.

Војне науке интересује актуелно стање предмета њиховог истраживања, како би изградиле начела за вођење, пре свега, будућих оружаних сукоба. Због тога оне

¹⁰ У овој анализи ослонићемо се на истраживања неколицине руских и једног бугарског аутора: В. Логин, *Диалектика военно-исторического исследования*, Москва, 1979; С. Михалев, *Военная стратегия: подготовка и ведение войн нового и новейшего времени*, Москва, 2003; Б. Кедров, *Классификация наук*, Т. I, Москва, 1961; И. Криворов, „Гранични карактер војноисторијске науке“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2/1996, с. 147–152.

изучавају рат са аспекта његових структуралних и функционалних веза и односа. Војне науке проучавају свој предмет интересовања у хоризонталном пресеку, који у том процесу у први план истиче логички метод спознаје, а везе настанка и узајамне односе стављају у други план. Упркос томе, циљеви истраживања војне историје и војних наука су међусобно повезани.

Рат је подједнако предмет изучавања војне историје и војних наука, али се оне њиме баве из различитих углова. Војна историја изучава рат у свим његовим аспектима – оружану борбу, политичку, економску и дипломатску димензију и њихову међусобну условљеност. Војне науке се, пре свега, интересују за оружану борбу, употребу трупа на ратишту и ратну вештину. Осим тога, предмет војне историје су и сви претходни ратови. Војне науке се више интересује за недавне сукобе, у смислу извлачења искустава и поука које могу послужити у актуелном или будућем времену.

Посебну категорију у односима између војне историје и војних наука чине карактер и форме знања, односно методологија којом се до њих долази и како се они користе. За војноисторијску науку је карактеристично она прикупља, описује, објашњава и уопштава велику количину чињеница до којих долази у истраживачком процесу. Док су за војне науке историјске чињенице, пре свега, илустрација у прилогу изведених закључака, за војну историју оне су основни радни материјал чије изучавање, повезивање и уопштавање омогућава да се изгради целовита слика одређеног догађаја или појаве, којима се као таквим, у својим истраживањима, користе војне науке. У војној историји уопштавања не могу поништити улогу и значај чињеница које задржавају своју самосталну и трајну вредност. Добро одабране, систематизоване и обрађене чињенице исказују суштину протеклих збивања, али носе и поуку за будућност. Ако се пак има у виду да свака од сукобљених страна у оружаном сукобу има своје циљеве и интересе, да оружани сукоб, као и сваки историјски догађај, носи објективну и субјективну димензију, то војноисторијске чињенице чини „вишеслојним“ и самим тим сложенијим за проучавање.

Војноисторијска истраживања, за разлику од истраживања у војним наукама, теже се на изворима – документима (директиве, наређења, оперативни планови, оперативни дневници, прилози, извештаји и др.); она се одликују специфичном терминологијом и начином излагања, што их разликује од историјских истраживања, а, с друге стране, приближава војним наукама. Коришћење историјских извора у војноисторијским, као и у историјским истраживањима захтева један посебан методолошки приступ који није иманентан војној науци, а то је критички приступ изворима, у смислу утврђивања њихове аутентичности, веродостојности и оригиналности, пре него што буду употребљени као база података. Посебан приступ у том смислу захтевају успомене (мемоари, дневници) војних заповедника, команданата и других учесника у ратним сукобима, које садрже, поред драгоцених података, и велику дозу субјективности: „Поједини истраживачи заборављају да су ти извори елементи за историју, али не и сама историја; цигле зграде, али не и цела зграда; најчешће они представљају материјал за градњу са веома сумњивом вредношћу, зато што аутор распирује огањ духом сопствених страсти и поставља се као центар света“.¹¹

¹¹ Преузето из: И. Криворов, „Гранични карактер војноисторијске науке“, *Војноисторијски гласник*, 1–2/1996, с. 149.

Свакако, ова оцена је преоштра, али методологија историјских истраживања у целини захтева критички приступ према овој врсти тзв. секундарних извора, за разлику од оних примарних – оригиналних докумената који се чувају у архивима. Истраживања у области војних наука ослањају се на готове – финалне резултате војноисторијских истраживања, што, у методолошком смислу, суштински опредељује разлику и одређује јасну границу између војне историје и војних наука.

Циљеви истраживања и функција војноисторијске науке су, дакле, тесно повезани са војним наукама, али имају доста заједничког и са општом историјом. Једна од основних карактеристика војноисторијских истраживања, као и историјских уосталом, јесте њихова мултидимензионалност, комплексност и свеобухватност. Уколико, на пример, војни историчар истражује развој ратне вештине у одређеном рату, он је дужан да анализира његову везу и зависност од нивоа војнотеоријских схватања о рату, војног потенцијала супротстављених страна и осталих важних чинилаца који су, углавном, у фокусу војних наука, али истовремено и оних чинилаца који су у „домену“ других наука. Ограничавање само на опис припрема и тока операција не води, међутим, коначном циљу – објективном изучавању историјског искуства и извлачењу поука које су валидне у садашњости. Са друге стране, да би се у потпуности задовољили научни критеријуми није довољно да војна историја опише ратове искључиво са теоријске тачке гледишта, или у контексту развоја ратне вештине, већ да их, пре свега, доведе у контекст општих историјских процеса, како би им обезбедила на тај начин „историчност“. Овај принцип (хронологија одвијања догађаја у прошлости) омогућава да се у потпуности и објективно разуме војна историја као процес који нема само војни већ и друштвени карактер. Уосталом, сваки рат је сукоб супротстављених политичких, економских, стратешких и других циљева заинтересованих страна. Он обухвата делатност огромног броја људи, међу њима и оних ван војних структура; дефинисан је не само временском димензијом већ и физичко-географским, етничким, традиционалним, културолошким и другим чиниоцима који директно или индиректно условљавају његово манифестовање.

Битна карактеристика војноисторијских истраживања је њихова „хронолоичност“, праћење догађаја кроз временску димензију – вертикалу, док у војним наукама не постоји обавеза да се тај принцип сачува. За разлику од војних истраживача, историчар хронолошки прати догађаје, он у њима тражи развојне, наследне (генетске) и узрочно-последичне везе, док војни теоретичари теже ка структуралним везама. Тиме се намеће закључак да се по карактеру и форми знања војна историја у основи разликује од војних наука.

Војноисторијска истраживања усмерена су ка минулим ратовима, који су сами по себи непоновљиви и непроменљиви, што ипак не значи да у њима нема елемената који указују на њихову међусобну узрочно-последичну повезаност и условљеност, посебно ако је реч о процесима и појавама дугог трајања. Временска (историјска) димензија један је од кључних параметара који опредељује војноисторијска, као и историјска истраживања, што у случају војних наука, сем ако се не ради о њиховој теорији, односно историји ових наука, није примарно.

Војна историја користи заједнички појмовни апарат са историјом, са једне, те војним наукама, са друге стране. Она војним наукама, будући да је настала пре њих, „позајмљује“ појмове као што су бој, сукоб, операције, битке, кампање и други, који се са развојем војне теорије повезују на различите начине са компонентама ратне вештине. Та-

ко на пример, у старом и средњем веку сукоб је стратегијска категорија; најчешће, то је одлучујућа битка армија две зарађене стране, која води до победе или пораза у рату. У најновијем периоду сукоб постаје оперативни појам и подразумева борбена дејства у току операције чији је циљ реализација неког другостепеног задатка.

Са друге стране, развој војне теорије и праксе уводи нове појмове које користи војна историја. Тако се у првој половини прошлог века појављују појмови попут ваздушног рата, тенковског рата, муњевитог рата, тоталног рата и др. Последњих деценија и година речник се обogaћује кроз нове категорије и појмове за ратове и операције (за подржавање, наметање и очување мира), за поделу оружаних снага (активне, за развијање, снаге одбране, резервне) и друге.

Гранични карактер војне историје у односу према војним наукама поједини војни теоретичари често су користили како би војну историју тумачили као саставни део војних наука. Штавише, дефинисали су је као историју војних наука. Ово је тачно само у делу где је предмет истраживања војне историје прошлост, односно историја војних наука, тј. настанак и развој ратне вештине, развој оружаних снага, војнотеоријске мисли, војне технике и др. Међутим, треба имати у виду да ратови, по својој природи, неминовно доводе у везу војне науке са друштвеним, природним и техничким наукама, што за последицу има издвајање посебних грана научних знања из ових наука, која су органски повезана са војним наукама, те су непосредно усмерена према обезбеђивању потреба војног система. То се, наравно, односи и на војну историју, која у основи служи за доношење поука из прошлих ратова и, као таква, она је у функцији истог система.

Покушаји да се војноисторијска наука представи као део војних наука су нереални и неутемељени, што се може поткрепити и следећим аргументима: На првом месту, војноисторијска наука користи, пре свега, историјску методологију, док се војне науке углавном ослањају на искуствено-теоријски приступ у својим истраживањима. Историја, па самим тим и војна, одражава токове друштвеног развоја у њиховом конкретно-хронолошком манифестационом облику, док их теорија представља апстрактним појмовима.

Као што је већ речено, предмет проучавања војноисторијске науке је знатно обимнији од предмета војне теорије. Прва изучава војну делатност државе, мирнодопске и ратне периоде у животу народа и државе у целини. Наравно, да све то по свом обиму не може да буде садржај војних наука, јер се оне ограничавају само на војну проблематику. Осим тога, постоји значајна разлика када су у питању улога и задаци ових наука. Код војноисторијске науке они су знатно разноврснији. Поред основне, она има значајну социјалну функцију – учествује у изградњи погледа на свет и васпитавању личности. Има важну улогу у формирању моралних квалитета војних делатника. Војне науке им, пре свега, дају научна знања повезана са професионалним обавезама.

Не мање важан аргумент је и онај који се тиче перспективе развоја војне историје и војних наука. Ако бисмо се препустили хипотетичким пројекцијама – да ратови у будућности неће нимало подсећати на протекле, конвенционалне ратове, да ће техничко-технолошки напредак у развоју наоружања и војне опреме у потпуности изменити карактер и природу будућих ратова, што недвосмислено најављују савремени конфликти у свету¹² – то ће неизбежно наметнути потребу за корекцијом појмовно-категоријалног

¹² Немачки историчар Волфрам Вете у свом делу *Утврђивање стања у оквиру историјског истраживања ради обезбеђења мира*, из 1991. године, констатује да је уласком у атомску еру рат изгубио функцију „леgitим-

апарата, па и основних постулата војних наука. Уколико, пак, оне не буду у стању да испрате савремене трендове у свету, постоји опасност да као посебан сегмент војних знања, због свог заостајања, у будућности изгубе на статусу и значају, а од њих остане само њихова историја, која ће се изучавати у оквиру војноисторијске науке, са истим циљем са којим се данас изучава историја.

Историја војне историографије као исходиште теоријских основа војних наука

Без обзира што припада групи најстаријих наука, војна историја се као самостална научна дисциплина (издвајањем из историје) формирала тек у 19. веку. Њеном научном утемељењу у овом периоду највише је допринео напредак методологије у обради војноисторијских појава. Своје теоријско утемељење војна историја дугује богатој војноисториографској продукцији, која сеже дубоко у стари век. Међутим, војна историографија, са основним атрибутима науке који се ослањају на критичку обраду изворног материјала, јавља се, као и општа историографија, тек у 17. веку. Иако су од раније постојала многа историографска дела од изванредног значаја и трајне вредности која су се бавила феноменом рата (Херодот, Тукидид, Полибије, Плиније Млађи, Тацит, Тит Ливије, читава плејада византијских писаца и историчара - Псеудо Маврикије, Прокопије, Константин Порфирогенит, Константин Филозоф,¹³ потом у новом веку, Николо Макијавели,¹⁴ Фридрих Велики, Шарнхорст, Гнајзенау и др.), тек је немачки историчар и, пре свега, теоретичар Карл фон Клаузевиц у 19. веку увео суштинске новине у промишљању војне историје и начину њене интерпретације. Његове студије о Наполеоновим операцијама у Италији, као и његово врло добро разумевање народног и герилског ратовања (на примеру Шпанског устанка из 1808. године), затим, схватање политичке условљености сваког рата (у овој Клаузевицевој спознаји лежи претпоставка за развој савремене историографије) издвајају га из плејаде многих чувених историографа до његовог доба, али и од огромног броја савременика.¹⁵ Незаобилазни су, свакако, и руски историографи из 19. века (Д. Милјутин, М. Богданович, Н. Голицин и др), а да не гово-

ног и донекле рационалног предвидљивог средства политике" (Наведено према: Б. Киари, „Војна историја: са знање и пракса једне научне дисциплине у Немачкој”, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2004, с. 168–177).

¹³ Историографија у старом и средњем веку бавила се углавном ратовима; друштвене историје у то време биле су незамисливе.

¹⁴ Занимљиво је да је фирентински историчар и писац (теоретичар) Макијавели већ у 16. веку, у својим делима *Вештина ратовања*, *Владалац* (*Arte della Guerra, Il Principe*), *Discorsi* и *Историја Флоренције*, наглашавао пресудну улогу војне моћи у политичком животу, тврдећи да су опстанак и величина сваке државе обезбеђени само када војна сила добије право место у политичком поретку. Ту узајамну везу он на најбољи начин проналази између римске војне организације, политичког уређења Римске републике и уздизања Рима до светске силе, а из поука које нам пружа историја Рима он изводи закључак: „Добра војна организација је темељ сваке државе” (Е. М. Ерл, *Творци модерне стратегије*, Београд, 1952, с. 9–32).

¹⁵ Његово капитално дело, уџбеничког карактера, дело које му је донело трајну славу – *О рату* (студија од осам књига у којима се бави: „природом рата”, „теоријом рата”, расправља о: „стратегии”, „борби”, „оружаним снагама”, „одбрани”, „нападу” и „ратном плану”) темељи се на војноисторијским искуствима протеклих ратова. Наиме, познато је да је он проучио приближно око 130 ратова, што се може видети из његових историјских дела (*Werke*, IV–X) и необјављених рукописа (*Исто*, с. 122).

римо о Анрију Жоминију, који је дао немерљив допринос теоријском утемељењу ратне вештине, а тиме, свакако, и војне историје, из чијег су се научног корпуса у то време почеле издвајати војне науке.¹⁶ Жоминијева дела о ратовању могу се поделити у две групе: једну, углавном историјску, и другу, углавном теоријску или аналитичку, при чему ова подела није тако јасна и искључива. Његови историјски радови (тридесетак свезака) који обухватају ратове Фридриха Великог, Седмогодишњи рат (1756–1763), ратове из периода Француске буржоске револуције и Наполеонове ратове од 1792. до 1815. године, заједно са теоријским делима, представљају школски пример како се уопштавањем историјских искустава надограђује теорија ратне вештине и како су улога војног историчара и војног теоретичара у овом послу једноставно неодвојиве.

На искуствима француских револуционарних и Наполеонових ратова изграђена је углавном читава теорија ратне вештине у 19. веку и, како пише наш војни историчар Петар Томац, „концепције, нарочито стратегијске, извучене из ових ратова биле су, оправдано или не, у основи ратних и операцијских планова овог врло бурног века војне историје, све до Првог светског рата, негде чак и после тога“. Штавише, искуства ове епохе (управо Наполеонова ратна вештина) до те мере су историјски апсолутизована и, као једино исправна, требало је да служе и будућим ратовима. У том контексту, Фридрих II Велики је посматран као Наполеонов претеча, цењен је по томе колико се својом стратегијом приближио Наполеоновој стратегији, а не по томе што је он заиста био, у објективним условима у којима је живео и делао. Овакво „идеалистичко“ схватање ратне вештине није успео да разбије ни Први светски рат, чија је позициона фаза тумачена као „дегенерација ратне вештине“, а која је била последица непостојања „довољно снажног талента попут Наполеоновог, који би овај рат поново учинио покретним“¹⁷ и маневарским.

Развој војне историје и њене историографије подстакло је још више оснивање војноисторијских института у појединим европским земљама, као научних установа од изванредног значаја за проучавање ратне праксе. Први институт основан је у Аустрији (Бечу) 1801. године, затим у Пруској 1816, а потом у Русији 1867. године. Ни Србија у том смислу није заостајала: у време српско-турских ратова 1876–1878. године тзв. треће одељење Главног Генералштаба српске војске почело је да се бави прикупљањем података и писањем ратне историје. Из њега се касније развио Војноисторијски институт, који ће у својој дугој историји надживети све промене (ратове, државе, војске...) које су ове просторе задесиле у 20. веку и изнедрити читаву плејаду војних историчара, а са њима и бројна дела трајне вредности из области војне историје.

Од почетка 19. века, када је најпре пруски Генералштаб уочио значај војне историје за организацију и употребу сопствених оружаних снага, због чега је предузео систематска истраживања у овој области у циљу проналажења узрочно-последичних веза и доношења потребних искустава из ратне прошлости, временом су се значајно ширила интересовања за историјским проучавањем феномена рата у војне сврхе, како у теориј-

¹⁶ Војне науке настале су из потребе да се богата историјска искуства која су се тицала организације и употребе оружаних снага на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу темељно истраже, систематизују, обраде и уобличи на теоријском нивоу, самим тим научно профилишу као (специјалне) дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва. У томе је војна историја, односно историја у целини, са својом методологијом и акумулираном емпиријом, имала немерљиву улогу.

¹⁷ П. Томац, *Француски револуционарни и Наполеонов ратови*, Војно дело, Београд, 1965, с. 5–7.

ском, тако и у оперативном смислу. На другој страни, са развојем војне организације, развојем и применом техничких средстава која су битно утицала не само на развој оружаних снага већ и на еволуцију ратне вештине и њених дисциплина (стратегије, тактике, оператике), јавила се потреба да се у склопу матичне (војно)историјске науке развију специјалне дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва. Војна историја представља, у основи, свеобухватну синтезу свих ових дисциплина. У појединим страним армијама (очигледан је пример Немачке, која је наследник традиције пруске војске из 19. века) отишло се данас и корак даље: посебна пажња посвећује се школовању војних историчара, који се као стручњаци у својој области шаљу на функционалне задатке при појединим јединицама или крупнијим формацијама тих армија.¹⁸

Крајем 19. века и у Србији почела је успешно да се развија војна историографија. Дела првих српских војних историчара била су отприлике на нивоу тадашње војноисториографске продукције у европским земљама. Војна историја била је један од најстаријих предмета који се, под различитим именима, а понекад и у склопу два или три предмета, изучавала на Војној академији Краљевине Србије и, касније, Краљевине Југославије (војна историја, историја ратне вештине, општа историја, историја Срба, историја Краљевине СХС и др.) Тиме је ова наука добила легитимно место у образовању војних кадрова, како у мирнодопским, тако, и посебно, у најбурнијим (ратним) периодима у историји српског народа, почев од ослободилачких ратова Србије и Црне Горе крајем 19. века и Берлинског конгреса 1878. године, па закључно са Другим светским ратом. У другој половини 20. века официрски кадар ЈНА наставио је у свом школовању традицију из претходних периода, при чему је и овога пута војна историја представљала богато извориште сазнања и патриотских надахнућа, без којих се није могао градити образовни профил савременог српског официра, спремног на најтежа искуства и највећа одрицања.

Ратна пракса није била предмет само војноисторијских истраживања. Она је у 19. веку постепено постајала и теоријско извориште ратне вештине, у време када је она почињала да се израђује као наука и када је ослонац налазила у војној историографији. Тим путем заправо се кретала војна мисао (војна теорија) у Европи и код нас, комплементарна са војноисторијским истраживањима, али усмерена првенствено ка изучавању војне доктрине и фундаменталних дисциплина ратне вештине – стратегије, тактике и оператике...

Развијајући се на искуствима француско-пруског рата и немачких ратова за уједињење 1970/1971. године, у европској војној историографији до краја 19. века „влада“ је пруско-немачка школа, са Хелмутом фон Молткеом на челу, која није признавала постојање политичких утицаја и друштвено-политичких претпоставки у приказима ових ратова, већ се искључиво бавила детаљном анализом операција. Изоловано, чисто војно посматрање историје рата доминирало је војном историографијом не само до краја 19. већ и у првој половини 20. века, да би оваква пракса у великој мери била напуштена тек у касним 60-им годинама 20. века, са појавом англосаксонске школе „Рат и

¹⁸ Ову тезу илустроваћемо једним занимљивим податком из Војног архива у Београду, до кога смо дошли приликом истраживања докумената немачких јединица које су током Другог светског рата дејствовале на простору Југославије, када смо открили да су Дневник Оперативног штаба Врховне команде Вермахта о акцијама немачких снага у Југославији водили управо војни историчари.

друштво“, коју су предводили сер Мајкл Хауард, Џефри Бест и Брајан Бонд. Од тог периода ратна историја се у многим случајевима истражује у социокултурном и друштвенополитичким окружењу, при чему се пуна пажња посвећује аспектима друштвене, политичке, економске историје, који имају утицаја на ратна збивања.¹⁹ Пол Кенеди је у свом делу *Успон и пад великих сила* 1988. године пружио одличан пример такве историографије. Вишетомна историја Другог светског рата, коју је објавила Служба за војноисторијска истраживања Бундесвера (MGFA) у Немачкој у периоду од 1979. до 2005. године,²⁰ по свим критеријумима репрезентује савремену историографију и, у основи, афирмише Клаузевицев приступ војноисторијским истраживањима.

Ипак, изоловано, чисто војно посматрање историје рата данас није у потпуности ишчезло. У немогућности да се због ограниченог простора у овом раду детаљније бавимо савременим историографима којима је иманентан војни приступ у тумачењу ратне прошлости, и онима који афирмишу друштвено-политичку условљеност ратова, укажемо само на основне претпоставке које опредељују правце у којима се креће савремена војна историографија: Откад је Клаузевиц још у 19. веку открио еминентан политички карактер рата, чисто војни приступ у тумачењу ратне прошлости постао је бесмислица. „Уколико војна историографија данас жели да ишта постигне или да буде озбиљно схваћена и да се не ограничи само на прикупљање антиквитета“, тврди немачки војни историчар Стиг Ферстер, „онда мора да се сврста у велику област укупне историје, историје друштва у најширем смислу. Само на тај начин, дакле само уз свест о научној методи Клаузевица, она може да да користан допринос савременом историјском истраживању.“²¹ Да су дипломатија и стратегија, политичко делање и војна сила неодвојиви, доказали су још давно војни историчари и војни теоретичари. Уосталом, Хитлерови успеси у Другом светском рату, до напада на Совјетски Савез и слома његове доктрине блицкрига пред Москвом крајем 1941. године, јасно сведоче о чврстој повезаност војних са економским, политичким, социјалним и техничким чиниоцима немачке стратегије освајања животног простора немачком народу.

Овако интегралан приступ војној историографији омогућава да се она ухвати у коштац са проблемима савременог рата у свој његовој комплексности и сложености. Послужићемо се речима Роџера Чикеринга, који каже да „тотални рат захтева и тоталну историју“.²² Наравно, право на овакво размишљање полажу и познаваоци ранијих историјских епоха, јер се историјска реалност рата може схватити само ако се интерпретира на основу комплексних сазнања о укупном историјском процесу на којем се темељи и уз прихватање узајамног прожимања војних и невојних чинилаца. Примера ради, није довољно ставити се у положај савремених генерала и из фотелје командовати стотинама хиљада и милионима војника као анонимним „људским материјалом“, већ се уживети у психологију и менталитет обичног војника, познавати њихове проблеме и стремења, окружење, хијерархију, задатке и друге важне чиниоце, да би се разумело како се у појединим случајевима одвијала примена војне силе.

¹⁹ Стиг Ферстер о војној историји данас, приредили Венцеслав Глишић и Далибор Денда, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007, с. 150–151.

²⁰ *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 10 Bände, MGFA, Stuttgart-München 1979–2005; *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, 2005.

²¹ Стиг Ферстер, наведени чланак, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007, с. 155.

²² Roger Chickering, *Total War. The Use and Abuse of a Concept*, in: Boemke u. a., *Anticipating Total War*, S. 13–28.

Рат се не сме посматрати као апстрахована форма људске делатности. Осим његових тактичко-оперативних манифестација, мора се паралелно истраживати и вођење рата против цивилног становништва – исцрпљивање глађу, бомбардовање његове територије, репресалије, геноцид... И обратно, рат као форма социјалне декаденције, па и биолошког уништења неког друштва, не може се одвојити од његове тактичко-оперативне и стратегијске сфере. Истраживање немачке окупације европских земаља у Другом светском рату искључиво од стране војне историје, на пример, данас делује једнодимензионално и, као такво, недовољно. Комплексност односа и узајамно прожимање окупатора и окупираног друштва, поред војне историје, захтева ангажовање и опште историје, као и других, прве свега друштвених наука. Реч је, дакле, о темама из савремене историје које подразумевају мултидисциплинаран приступ, што даје једну нову и сложенију димензију војноисторијским истраживањима. Када се ратна реалност буде истраживала у свим њеним аспектима, онда ће војна историографија дати свој најбољи допринос војноисторијској науци.

Савремена војна историја не истражује, опет, војску као „целовиту институцију“, него као конкретан сплет односа чије функционисање зависи од друштвене (политичке, социјалне, економске, културне) позадине. Војни састав и друштвени односи у узајамној су вези; доживљај ратне реалности и ратног искуства значајан су допринос историји развоја друштва; војска је увек важан чинилац испитивања регионалног, сталешког и културно-историјског развоја. Дакле, узајамни утицај војске и друштва (у унутрашњим и међународним оквирима) један је од главних сазнајних постулата војноисторијских истраживања данас.

У савременом међународном политичко-безбедоносном окружењу, које се од деведесетих година прошлог века значајно променило, коришћење резултата војноисторијских истраживања у образовне и научне сврхе налази се пред новим изазовима. Промена облика ратних конфликта и развој војних технологија који значајно помера могућности савременог наоружања захтевају адекватну припрему оружаних снага, а преко војнообразовног система и припрему њихових професионалних припадника. Припремљеност официра у савременим условима не подразумева само њихову припремљеност за вођење рата, већ и преговарачке способности око постизања и одржавања мира. Нов квалитет у руковођењу и командовању и висок степен оспособљености за комуникацију компатибилни су са понашањем официра, посебно у новим ситуацијама, које намеће њихово учешће у мировним операцијама. Отуда водеће армије света, поред војних наука, данас посвећују велику пажњу изучавању и војне историје, јер се процењује да она омогућава да се учи на искуствима прошлих ратова, да се њоме „изоштрава ум за разноврсне и специфичне комбинације ратне вештине и развија способност предвиђања, да она развија висок борбени морал...“. Иако војна историја у савременим ситуацијама не може увек да пружи подршку „поукама из прошлости“, у облику конкретних упутстава за поступање, односно указивањем на раније „грешке“ и др., позивање на резултате војноисторијских истраживања свакако има одређену функцију. Официрима се, поред осталог, пружа могућност да стекну представу о комплексности и условљености одређене ситуације, особеностима њиховог окружења, о могућим конфликтним односима и другим чиниоцима који се темеље на историјском искуству. Преношење војноисторијских сазнања, генерално, упућује на односе и везе који умногоме превазилазе границе војне структуре. Свакако да војна историја у војнообразовном систему и научној делатности не може бити сама себи циљ,

већ наука која је у функционалној вези са војним наукама, оријентисана ка изградњи њихових теоријских основа, а својим искуствима делује васпитно на конзументе ратне вештине, посебно у њеном примењеном делу.

Повезаност војне историје са војним наукама темељи се на узајамној вези теорије ратне вештине (полемистике) и ратне праксе, која је, пре конституисања војних наука, углавном представљала предмет истраживања војне историје: „Војна теорија која би се развијала без праксе прошлих ратова (улога војне историје!) била би стерилна машта, а ратна пракса без теорије само пуста игра случајности. Полемистика (теорија рата) може праксу да нађе једино у рату“.²³ Основни задатак војне историографије је да „реконструише“ протекле ратове и открије међусобне узрочно-последичне везе и друштвене законитости, што је она чинила не само у периоду када нису постојале војне науке, већ и након њиховог конституисања. Резултате војноисторијских истраживања војне науке користе као емпирију (искуство) која им служи за њихова теоријска уопштавања, у трагању за објективним начелима рата и, уз ослањање на прошле, проналажењу решења за неке нове ратове. Када војна теорија дефинише одређени корпус знања, предаје их на проверу и употребу пракси, из које, опет, долази до нових искустава за неку будућу научну обраду. Ово јединство теорије и праксе недвосмислено указује да нема квалитетног војног теоретичара без познавања искуства прошлих ратова (што потенцира значај изучавања војне историје), те да нема доброг војног историчара без познавања основних начела теорије ратне вештине²⁴, односно теоријских основа њених дисциплина. У том смислу могућа је корелација између војних наука и осталих војно оријентисаних (друштвених, природних, техничких) наука, што је један од предуслова који ратна вештина и њене дисциплине морају задовољити да би себе изградиле или оправдале статус науке.

Закључак

Ако говоримо о улози војне историје у изградњи теоријских основа војних наука, неопходно је најпре сагледати њено место у систему војних наука и анализирати функционалну повезаност војне историје са својом матичном науком (историјом) са једне, и војним наукама, са друге стране. Упркос чињеници да је за једну озбиљнију и темељнију елаборацију ове теме потребно много више простора, у односу на могућности које се нуде обимом овог текста, покушали смо да уз ослањање на постојећа искуства и сажетом анализом војноисториографске литературе укажемо на очигледну функционалну везу између војне историје и теоријског утемељења војних наука.

Методологија истраживања у области војних наука показује да се оне морају ослањати на методе и готове – финалне резултате других наука; када је реч о војноисторијским истраживањима, њихови резултати су првенствено у функцији теоријског уобличавања ратне вештине и њених дисциплина. Уосталом, војне науке су и настале из потребе да се богата историјска искуства, која су се тичала организа-

²³ Андрија Стојковић, „Прилог шематизацији класификације наше војне науке“, *Војна наука*, Зборник радова са симпозијума одржаног 1970. године, Београд, 1971, с. 208–224.

²⁴ Видети: Боровој Самоловчев, *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, Београд, 1972, с. 47–49.

ције и употребе оружаних снага на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу, темељно истраже, систематизују, обраде и уобличе на теоријском нивоу, а самим тим научно профилишу–изграде као (специјалне) дисциплине које би се бавиле феноменом развоја оружаних снага, појединих видова и родова, настанка и токова оружаних сукоба, примене наоружања и опреме, те повратног утицаја војних и ратних чинилаца на развој друштва.

У наукама, као и у друштву у целини, постоји одговарајућа подела посла: уколико, примера ради, војни теоретичар обрађује неко питање из области својих наука, које је везано за савремене ратове а по структури има мултидисциплинаран карактер, он се мора ослонити на резултате других наука у тој области. Његово образовање, које није ни историјско, ни војноисторијско, нити се дотиче осталих научних области које су релевантне за његову тему, не омогућава му свеобухватан и методолошки коректан истраживачки поступак који би довео до валидних, научно прихватљивих резултата. Стање у области војних наука код нас данас довољно говори колико је последњих година и деценија у томе било доста лутања, волунтаризма, несистематичности, импровизација, неискуства и, у крајњој линији, непрофесионалног односа према другим наукама, што је пресудно утицало на значајно заостајање научне делатности у нашој Војсци у односу на одговарајуће научне структуре у друштву.

Литература

1. Сакан, М.: *Војне науке*, Београд, 2003.
2. Ковач, М., Форца, Б.: *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, Београд, 2000.
3. Сакан, М.: Критеријуми класификације војних наука, *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са Симпозијума о војној науци 1997. године, Београд, 1998.
4. Логин, В.: *Диалектика военно-исторического исследования*, Москва, 1979.
5. Михалев, С.: *Военная стратегия: подготовка и ведение войн нового и новейшего времени*, Москва, 2003.
6. Криворов, И.: Гранични карактер војноисторијске науке, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2/1996.
7. Киари, Б.: Војна историја: сазнање и пракса једне научне дисциплине у Немачкој, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2004.
8. Мид Ерл, Е.: *Творци модерне стратегије*, Београд, 1952.
9. Томац, П.: *Француски револуционарни и Наполеонов ратови*, Војно дело, Београд, 1965.
10. Глишић, В. и Денда, Д. (приређивачи): Стиг Ферстер о војној историји данас, приредили, *Војноисторијски гласник*, 1–2/2007.
11. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 10 Bände, MGFA, Stuttgart–München 1979–2005; *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*, 2005.
12. Стојковић, А.: Прилог шематизацији класификације наше војне науке, *Војна наука*, Зборник радова са симпозијума одржаног 1970. године, Београд 1971.
13. Самоловчев, Б.: *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, Београд, 1972.

ДОСТИГНУЋА И ФАЗЕ РАЗВОЈА ВОЈНЕ АНДРАГОГИЈЕ КОД НАС

Јан Марчек^{*}

Универзитет одбране у Београду, Војна академија^{**}

Зоран Килибарда^{***}

Универзитет у Београду, Факултет безбедности^{***}

Будислав Суша^{***}

Андрагогија је дуго третирана као посебност у оквиру педагошке науке, па је сам процес њеног осамостаљивања текао веома споро. На развој војне андрагогије код нас значајно је утицало више разнородних чинилаца, од којих се као најзначајнији препознају: развој андрагогије, односно процес њеног осамостаљивања из опште науке о васпитању и конституисања у научни систем, као и развој војног васпитања и образовања као посебног подручја андрагошке праксе.

По мери осамостаљивања андрагогије и по мери актуелизовања проблематике војног васпитања и образовања, војна андрагогија нашла је своје место у оном делу научног система андрагогије који се назива посебне андрагогије, због јасно изражене посебности предмета истраживања и јасне препознатљивости друштвеног значаја праксе коју треба да истражује. Та посебност и друштвени значај војног васпитања и образовања никада нису били спорни и као такви наметнули су се као предмет научне опсервације са одговарајућим методолошким приступом. При томе, она је била везана за систем војних наука искључиво преко предмета истраживања, а сви остали конституенси науке били су везани за матичну научну област – андрагогију.

Кључне речи: *андрагогија, војна андрагогија, војно васпитање и образовање.*

Увод

Војна андрагогија је млада наука. Њено непосредно исходиште је андрагогија, која је такође млада наука. Андрагогија је дуго третирана као посебност у оквиру педагошке науке, па је сам процес њеног осамостаљивања текао веома споро. Афирмисање андрагогије као науке значео је подстрек и за развој андрагошких дисциплина, па и за војну андрагогију. Нема сумње да је развојни пут војне андраго-

^{*} Пуковник проф. др Јан Марчек је проректор за квалитет и развој.

^{**} Проф. др Зоран Килибарда је пуковник у пензији и предаје на Факултету безбедности Универзитета у Београду.

^{***} Проф. др Будислав Суша је пуковник у пензији.

гије у великој мери условљен темпом развоја андрагогије као науке, тако да су и фазе у развоју војне андрагогије у великој мери повезане са фазама развоја андрагогије, односно са процесом њеног осамостаљивања и конституисања у научни систем.

На развој војне андрагогије код нас значајно је утицало више разнородних чинилаца, од којих се као најзначајнији препознају: развој андрагогије, односно процес њеног осамостаљивања из опште науке о васпитању и конституисања у научни систем, те развој војног васпитања и образовања као посебног подручја андрагошке праксе. Сходно томе, почетак њеног конституисања као научне дисциплине налазимо у педесетим годинама прошлог века. Слично андрагогији, која је њено непосредно изходиште, развојни пут војне андрагогије обележавају следеће фазе: прва, изградња теорије војног васпитања и образовања; друга, научно конституисање војне андрагогије и трећа, изградња научног система војне андрагогије.

По мери осамостаљивања андрагогије и по мери актуелизовања проблематике војног васпитања и образовања, војна андрагогија је нашла своје место у оном делу научног система андрагогије који се назива посебне андрагогије због јасно изражене посебности предмета истраживања и због јасне препознатљивости друштвеног значаја праксе коју треба да истражује. Та посебност и друштвени значај војног васпитања и образовања никада нису били спорни и као такви наметнули су се као предмет научне опсервације, са одговарајућим методолошким приступом. Резултат тога су сазнања захваљујући којима је војна андрагогија у протеклих четрдесет година нашла своје место и у систему војних наука, у оквиру друштвених војнонаучних дисциплина. При томе, она је била везана за систем војних наука искључиво преко предмета истраживања, а сви остали конституенси науке били су везани за матичну научну област – андрагогију.

Деведестих година прошлог века дошло је до застоја у развоју војне андрагогије, који је евидентно присутан и данас. То је, између осталог, последица свеprisутног транзиционог процеса кроз који пролази и војно васпитање и образовање, па самим тим и научна мисао која га истражује. Тако су, на пример, последипломске студије из војне андрагогије укинуте закључно са петом генерацијом последипломаца, упркос томе што су њихови планови и програми били оријентисани ка актуелним и перспективним захтевима војноандрагошке праксе.

Фазе развоја андрагогије

С обзиром на чињеницу да развојни пут андрагогије на нашим просторима траје тек нешто више од пола века, истраживачима те проблематике доступна су сва релевантна сведочанства „из прве руке“, у виду публикованих радова најзначајнијих аутора. Због тога не изненађује релативно висока сагласност њихових ставова у погледу развојних карактеристика ове научне дисциплине. Међу радовима те врсте, по свеобухватности и прецизности идентификовања развојних фаза, издвајају се радови Б. Самоловчева,¹ Д. Савићевића² и Г. Бабића,³ који верно одсликавају сазнајне домете наведених опсервација.

¹ Боровиј Самоловчев, *Савремени токови у образовању одраслих*, Мисао, Нови Сад, 1987.

² Душан М. Савићевић, *Развој, стање и будућност андрагошке науке*, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 113–130.

³ Гојко И. Бабић, *Андрагошка наука и пракса у сусрет трећем миленијуму (достигнућа и перспективе)*, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 91–112.

Педесетих година прошлог века, по мишљењу Б. Самоловчева, андрагогија је доживела веома интензиван развој, а њене основе детерминанте биле су: експанзивна васпитна пракса; ослањање на научна сазнања која су била релевантна и за научни развој андрагогије (филозофија, социологија, психологија, комуникологија...) и научно-техничка и технолошка револуција. И поред кратког временског раздобља, захваљујући поменутиим развојним агенсима, андрагогија је успела да се конституише као наука и, у највећој мери, изгради свој научни систем, своја научнодисциплинарна подручја.⁴

На основу компаративне анализе најзначајнијих савремених настојања и научних остварења у андрагогији, Б. Самоловчев разликује три фазе у развоју андрагогије у свету и код нас: 1) фаза системског изграђивања андрагогије као науке; 2) фаза усмерености на проучавање ширих тематских (проблемских) целина и 3) фаза интензивног научног понирања у ужа, специфичнија питања теорије и праксе образовања одраслих.

Прва фаза временски се поклапа се периодом од педесетих до краја шездесетих година. Карактерише је претежна „усмереност научних напора на проучавање и теоријску разраду фундаменталних питања теорије и праксе образовања одраслих, а пре свега оних који проистичу из потреба научно-системског изграђивања андрагогије“.⁵ Резултате тако фокусираних истраживачких напора међу домаћим ауторима репрезентује дело групе аутора *Основи андрагогије* (1966).

У другој фази, која је првенствено обележила седамдесете године 20. века, андрагошка наука се „изразито окренула васпитној пракси, изграђујући њену дидактичко-методичку, односно нормативно-апликативну основу“.⁶ Таквом усмереношћу, она је објективно постала покретачка снага развоја и унапређивања праксе образовања и васпитања одраслих. Сведочанства тог усмерења налазимо у следећим радовима домаћих аутора: М. Огризовић, *Методје образовања одраслих* (1966); И. Мрмак, *Самообразовање* (1975); А. Крањц, *Методика дописнега изображавања* (1981); Н. Пастуовић, *Образовни циклус* (1978) и други.

Трећу фазу, у коју је андрагогија „закорачила“ осамдесетих година, карактерише нагласак на истраживањима специфичних подручја андрагошке васпитно-образовне праксе. Међу тим истраживањима видно место заузимају она емпиријског карактера, чиме је, несумњиво, означена не само нова фаза у развоју андрагошке теорије, „већ и нови ступањ, нови квалитет, у њеном сазнавању и у њеном домету“.⁷ Као репрезентативни радови који обележавају почетак те фазе код нас неизоставно се намећу: Б. Самоловчев, *Методичке основе самоуправно-политичког образовања* (1974); М. Шпан, *Модел мултимедијског образовања за самоуправљање* (1980); И. Мрмак, *Самовзгоја* (1979); Шољан Никша-Н., *Повратно образовање* (1979); В. Росић, *Образовање уз рад и радно искуство* (1983); М. Матијевић, *Учимо уз рад* (1984) и други.

Расправа о концепцији андрагогије, по мишљењу Д. Савићевића, почиње средином педесетих година. Значајан допринос промишљању андрагогије као науке и њен однос према педагогији дао је, по његовом мишљењу, М. Огризовић (Пробле-

⁴ Б. Самоловчев, *Историјски корени и токови андрагошке теорије*, Интер ЈУ Прес, Београд, 1993, с. 92.

⁵ Б. Самоловчев, *Савремени токови у образовању одраслих*, op. cit., с. 197.

⁶ Исто, с. 198.

⁷ Исто, с. 198.

ми *андрагогије*, 1963), док је за дефинисање појма андрагогије посебно заслужан Б. Самолочев (*Образовање одраслих у прошлости и данас*, 1963). Југословенски аутори који су имали другачије мишљење о статусу андрагогије нису негирали андрагогију као научну дисциплину, али су је сматрали делом научном система педагогије.⁸ Прва истраживања андрагошких феномена на микроплану зачала су се у оквиру установа за образовање одраслих (раднички и народни универзитети).

Почетком шездесетих година, када је педагогија у Југославији почела да се декларише као „свеобухватна наука о васпитању и образовању“, све су присутнија и експлицитна неслагања са таквим приступом њеном одређењу. Њихов заједнички именитељ јесте становиште о неопходности конституисања андрагогије као релативно самосталне науке, која не би била у оквиру педагогије, већ науке о васпитању. Легитимитет том становишту давало је приметно интензивирање истраживања у подручју образовања одраслих, које је било логична последица систематског припремања андрагошких кадрова на универзитетима од средине шездесетих година⁹

Од почетка седамдесетих година у Југославији се дефинитивно прихвата концепција андрагогије као самосталне науке, из чега је проистекла и појава наставног предмета под тим називом на универзитетским студијама. У научној литератури тог времена андрагогија се дефинише као наука која проучава образовање одраслих, са низом научних подручја (области). На тај начин андрагогија је стављена у исту равн са педагогијом, „како са становишта опсежности предмета истраживања, тако и са становишта њене научне структуре“.¹⁰ Овакав приступ андрагогији као науци имао је значајне практичне импликације на теорију и праксу образовања одраслих, која је коначно имала за резултат изграђивање професионалног и научног кадра из ове области. Наравно, и даље је било видно опирање овим схватањима, у духу традиционалног поимања предмета педагогије, које се најдоследније испољавало у педагошким уџбеницима.

Упркос тим оспоравањима, као и разумљивим слабостима и недостацима, период од средине седамдесетих до краја осамдесетих година сасвим основано се сматра периодом убрзаног развоја андрагогије. У овом раздобљу интензивирани су истраживања појединих проблема образовања одраслих, при чему је само на универзитету забележено близу 80 истраживачких подухвата.¹¹ Међутим, тиме нису били решени сви проблеми у теоријском конципирању андрагогије. Наиме, међу југословенским андрагозима није постојало јединствено гледиште у погледу опсега андрагогије, њене научне структуре, методолошке оријентације и других питања.¹²

⁸ Савићевић, Д., „Развој, стање и будућност андрагошке науке“, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 123.

⁹ Исто, стр. 123. и 127.

¹⁰ Исто, стр. 123. и 124.

¹¹ Ова истраживања имала су следеће карактеристике: прво, основна методолошка оријентација у овим истраживањима је теоријско-емпиријска, компаративна и историјска; друго, већином су била усмерена на привреду; треће, интердисциплинарност и четврто, учешће све већег броја младих истраживача у истраживањима (Д. Савићевић, *op. cit.*, с. 127).

¹² Када је реч о научној структури андрагогије, појавио се проблем потреба и могућности осамостаљивања нових научних подручја, као и критеријума за њихово осамостаљивање. У вези с тим, појавило се залагање да се перманентно образовање конституише као посебна наука (Д. Филиповић, *Развој и образовање*, Култура, Београд, 1989, с. 161).

Поред изложених општих карактеристика развојних фаза андрагогије, ради потпунијег стицања увида у ширину истраживачких напора, пажњу заслужује осврт на најзначајније публикације које обрађеном тематиком одсликавају карактеристике поменутих развојних фаза андрагогије. Запажен прилог у том смислу представља рад Г. Бабића на идентификовању радова који те фазе репрезентују.¹³

По оцени овог аутора, значајан моменат у процесу конституисања андрагошке науке и праксе, који он везује за другу половину педесетих и шездесетих година 20. века, представљају радови М. Огризовића *Основи педолошке андрагогије* (1956) и *Проблеми андрагогије* (1959, 1963. и 1966). На ове публикације надовезује се серија радова који су били у функцији изградње научног система андрагогије. Међу њима се издвајају радови следећих аутора: Д. Савићевића, *Примена метода у образовању одраслих* (1961); Т. Продановића, *Организација образовања одраслих*, (1961); М. Звонаревића, *Примјена психологије у образовању одраслих* (1962); Ј. Валентинчића, *Методе при изобразевању одраслих* (1963); Б. Самоловчева, *Образовање одраслих у прошлости и данас* (1963), *Основи андрагогије* (1966) групе аутора; и М. Огризовића, *Методе образовања одраслих* (1966).

Други период развоја андрагогије, током седамдесетих година прошлог века, карактеришу радови који се, како примећује Г. Бабић, одликују „изоштренијим критеријумима методолошког заснивања емпиријских неексперименталних и експерименталних истраживања“, међу којима значајно место припада теоријским и историјско-компаративним студијама.¹⁴ Од аутора који су таквим приступом у истраживању појава васпитања и образовања одраслих обележили ову фазу развоја андрагогије издвајају се: Д. Филиповић, *Перманентно образовање – суштина и консеквенце* (1971); Б. Самоловчев, *Теоријске основе војног васпитања и образовања* (1972. и 1976); С. Понграц, *Дописно образовање* (1973); Т. Продановић, *Човек и самообразовање* (1973); *Преображаји савременог самообразовања*, (1980); Ј. Валентинчић, *Основе андрагогике* (1979); Г. Бабић, *Проблем научног занимања и остваривања реформе васпитања и образовања младих и одраслих* (1975); Д. Савићевић, *Повратно образовање и удружени рад* (1975); В. Андриловић, *Како одрастао човек учи* (1976); М. Јурина, *Образовна дјелатност у организацијама удруженог рада* (1978); Д. Филиповић и Н. Пастуовић, *Образовање и развој кадрова*, (1978); А. Крањц, *Методе изобразевања одраслих* (1979); И. Мрмак, *Самовозгоја* (1979); Група аутора, *Друштво које учи* (1979); Р. Булатовић, *Универзитет за све* (1980).

Осамдесетих година, које већина аутора везује за трећу фазу развоја андрагогије, образовање одраслих, посебно у подручју привредних и друштвених делатности, доживљава озбиљну кризу управо у тренутку када је, како с правом наглашава Г. Бабић, било од изузетног значаја за „успешно савладавање економске, техничко-технолошке и друштвене кризе у Југославији“.¹⁵ Па ипак, и у таквим условима, развојни ток андрагогије није заустављен, мада је донекле успорен. Осим разматрања општих андрагошких проблема, овај период карактерише усмеравање пажње на поједине специфичне аспекте образовања одраслих. О томе сведоче следећи радови: Г. Бабић, *Поливалентна примјена метода у образовању* (1980), *Рационализација васпитно-*

¹³ И. Г. Бабић, *Андрагошка и пракса у сусрет трећем миленијуму (достигнућа и перспективе)*, оп. cit., с. 95.

¹⁴ Исто, с. 96.

¹⁵ Исто, с. 97.

образовног рада (1984); Б. Самоловчев, *Основи на андрагогијата* (1981); А. Крањц, *Методика дописнега изображавања* (1981), *Мотивација за изображавањие* (1982); Д. Савићевић, *Човек и доживотно образовање* (1983), *Компаративно проучавање васпитања и образовања* (1984), *Огледи из андрагогије* (1986); Р. Булатовић, *Личност и став одраслих према образовању* (1983); М. Матијевић, *Учимо уз рад* (1984) и Група аутора, *Високошколско образовање и технолошки развој* (1990).

Као логичан наставак наведених достигнућа у развоју андрагошке мисли с краја прошлог века, актуелно стање науке о образовању одраслих препознаје се кроз три међусобно повезане скупине индикатора. Прво, то су теоријски и методолошки поуздано заснована емпијска истраживања; друго, теоријске студије поткрепљене резултатима емпијских истраживања и треће, радови у научним и стручним часописима и саопштења на научним и стручним скуповима и саветовањима.

Гледано у целини, може се рећи да се андрагогија, како оцењује И. Мрмак, релативно брзо конституисала захваљујући снажном ослоњу који је имала у теоријско-научним достигнућима педагогије и других, пре свега, психолошких и социолошких наука, на једној страни, и снажном развоју образовања одраслих, на другој, који је (развој) посебно био изражен крајем шездесетих година прошлог века. Због тога је разумљиво што је она свој развој прагматично утемељивала на „потребама праксе“, на корисности – на актуалним „потребама“ економског, социјалног и културног живота, на потребама укључивања у функционални живот, пре свега у области непосредне производње.¹⁶ Притом ипак нису занемарена ни друга специфична подручја образовања одраслих, што је у коначном имало за резултат конституисање посебних андрагошких дисциплина. Једна од њих, поред индустријске, социјалне и пенолошке, јесте и војна андрагогија, са, несумњиво, израженим специфичностима предмета истраживања.

Развојни пут војне андрагогије

Постојање војне андрагогије као посебне научне дисциплине у оквиру научног система андрагогије није спорно. Потврда основаности тог става може се наћи у радовима скоро свих водећих посленика андрагошке мисли на нашим просторима (Б. Самоловчев, Д. Савићевић, И. Мрмак, З. Колар и др.). Међутим, резултати војноандрагошких истраживања, нажалост, нису довољно познати ван армијске средине, што је, осим успоравања процеса афирмације војне андрагогије, неминовно имало за последицу и редуковање доприноса тих сазнања обогаћивању андрагошке мисли уопште. Такође, нема сумње да је војна андрагогија своје место у систему наука градила успостављањем функционалних веза са научним дисциплинама у оквиру система војних наука.¹⁷

Теорија војног васпитања и образовања на нашим просторима јавља се почетком прошлог века, првенствено као теорија војне наставе. Њене неоспорне зачетке налази-

¹⁶ И. Мрмак, „Нове парадигматске основе науке и развој андрагогије“, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 157–158.

¹⁷ Значајне прилоге разматрању тог питања налазимо у следећим радовима: С. Илић, „Класификација наше војне науке“, у: *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, с. 189; Ј. Марчек, М. Ковач, „Научна утемељеност система војних наука“, *Војно дело*, бр. 1, 1997, с. 136; Д. Вишњић, Ј. Марчек, М. Ковач, *Појам система војних наука*, Зборник радова са симпозијума о војној науци „Војна наука и војна доктрина“, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Институт за војностратешка истраживања, Београд, 1998, с. 77; Р. Шуљапић, *Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине*, Универзитет одбране, Београд, 1993, с. 227–236.

мо у радовима П. Бојовића – *Васпитање војника* (1907) и *Шта имамо и шта можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште а шта од пешадијских посебице* (1904), који, према оцени појединих аутора, представљају прву релативно целовиту војноандрагошку теорију.¹⁸ Разумљиво је да су године балканских ратова и Првог светског рата биле године застоја у развоју теорије војне наставе, али је нагомилано ратно искуство било, свакако, подстрек развоју војне мисли уопште, а у оквиру тога и подстицај изучавању проблематике војне обуке и васпитања. Почетак тог новог замаха, када је реч о развоју теорије војне наставе, до којег је дошло у послератним годинама (периоду између два светска рата), био је обележен пре свега поновним објављивањем рада П. Бојовића *Шта имамо и шта можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште, а шта од пешадијских посебице* (1921). О значају тог рада, у смислу утицаја на уобличавање војноандрагошке мисли, говори податак да је он третиран као једно од званичних правила и упутстава за обуку. У овом периоду предмет посебног интересовања постају поједини аспекти наставе и васпитања, што је имало за резултат објављивање следећих радова: В. Бакић, *Морални живот у рату и миру* (1920); Ђ. Лазин, *Војна педагогија* (1938); Величко М. Бојовић, *Елементи војничког васпитања са етичко-психолошког гледишта* (1928) и П. Ђукић, *Војничко васпитање, ручна књига за моралну наставу* (1927).

Ови радови вредни су помињања у контексту осврта на корене и генезу војноандрагошке теорије, мада они нису имали видног утицаја на развој теорије војног васпитања и образовања у послератном периоду због јасног идеолошког дистанцирања према целокупном теоријском наслеђу из периода монархије. У том смислу, разумљиво је због чега се у већини радова који се баве развојним карактеристикама војне андрагогије на југословенском простору прва фаза у развоју везује за године после Другог светског рата. Као главни чиниоци тог развоја препознају се, пре свега, достигнути степен развоја андрагогије, односно процес њеног осамостаљивања из опште науке о васпитању и њеног конституисања у научни систем и друго, развој војног васпитања и образовања као посебног подручја андрагошке праксе. Резултат деловања та два фактора определио је развојни пут војне андрагогије, у којем се релативно јасно препознају следеће три фазе: *прва*, изградња научне теорије војног васпитања и образовања; *друга*, конституисање војне андрагогије као научне дисциплине и *трећа*, изградња научног система војне андрагогије, односно система војних андрагошких дисциплина.

Фаза изградње научне теорије војног васпитања и образовања

Почетке ове фазе у развоју војне андрагогије карактерише настојање да се теоријски ставови о војном васпитању и образовању формулишу на основу генерализовања искустава обуке и васпитања Совјетске армије и искустава из периода народноослободилачког рата. Након тога, све већи значај придаје се уопштавању искустава властите мирнодопске војнонаставне праксе, али са још увек евидентним утицајем традиционалног схватања војног васпитања и образовања. Временом се, ипак, напуштају крута правила обучавања, уз истовремено све веће отварање према друштву и већу пријемчи-

¹⁸ И. Мрмак, *Метода војне наставе*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967, с. 11.

вост за искуства из ванармијске наставне праксе. Према томе, може се рећи да се у овом периоду, који тече од педесетих до средине шездесетих година, пажња постепено усмерава на основне поставке опште теорије васпитања и образовања као исходишта војноандрагошке мисли. Таквим приступом разматрани су неки кључни проблеми теорије војног васпитања и образовања, као што су: прихватање и уједначавање појединих појмова; прецизирања предмета научне дисциплине и односа према другим наукама, пре свега педагогији, психологији и социологији.¹⁹

Сходно томе, организовано се приступило издавању литературе из ове области, па је чак оформљена и посебна библиотека („Проблеми васпитања и обуке“), у оквиру које је публикован већи број дела домаћих и страних аутора.²⁰ Истовремено, издато је више дидактичко-методичких упутстава за извођење обуке и упутстава за морално васпитање у војсци.²¹ Такође, карактеристично је било настојање да се израде методике појединих предмета. У овом периоду забележени су и први истраживачки подухвати, са претежно дедуктивним методолошким приступом, који су допринели да се учини видљиви напредак у изградњи теорије војног васпитања и образовања.²²

О сазнајним дометима ове фазе развоја војног васпитања и образовања сведоче следећи радови: Б. Боројевић, *О моралном васпитању у армији* (1954); М. Бабић, *Методика тактичке обуке тенковских јединица* (1958); Б. Боројевић, *Друга страна рата* (1959); Ђ. Мијатовић, *Психолошке основе васпитања и обуке* (1959); Група аутора, *Проблеми методике морално-политичког васпитања војника*, (1959); Група аутора, *Морал армије* (1961); Група аутора, *Методика наставе ВВА* (1962); Б. Самоловчев, *Методичка упутства за описмењавање неписмених војника у ЈНА* (1962); С. Цеменић, *Васпитање војног колектива*, (1965); Свећински и Кроња, *Ментална хигијена у војсци* (1964), Група аутора, *Наставна средства у војној настави и методика коришћења* (1966).

Евидентно је да међу наведеним радовима доминирају радови који се односе на војну наставу, морално-политичко васпитање и њихову методiku. То је и разумљиво, с обзиром на чињеницу да су та подручја чинила тежишни садржај целокупног васпитно-образовног процеса у тадашњој Армији. Карактеристично је, такође, да део радова представља првенствено апликацију тадашње дидактичке теорије на наставни процес у армији, али су заступљени и радови који су настали на основу уопштавања војне наставне праксе. Они, међутим, како то примећује И. Мрмак, „одишу конкретностима“ и „најчешће не пружају довољну основу за потребно научно уопштавање“, јер су „више плод личног искуства, личне интуиције и субјективистичке импресије него резултат научног закључивања“.²³

¹⁹ Група аутора, *Теоријски проблеми савремене војне наставе*, Војноиздавачки завод, Београд, 1968, с. 11.

²⁰ *Проблеми методике морално-политичког васпитања војника*, библиотека „Проблеми васпитања и обуке“, Веоград, 1959; *Морал армије*, библиотека „Проблеми васпитања и обуке“, Београд, 1961; *Изабрана поглавља војне психологије*, Библиотека војносанитетског прегледа, Београд, 1962.

²¹ Ради извођења обуке и изградње морала у ЈНА издата су следећа дидактичко-методичка упутства: „Опште организацио-методичко упутство за извођење васпитања и обуке у ЈНА“, „Упутство за изграђивање морално-политичке снаге ЈНА“, „Дидактичка начела војне наставе“ и др.

²² Предмет истраживања била је следећа проблематика: друштвено-политичка знања војника; систем оцењивања у војним школама; описмењавање војника; мишљења војника о њиховом положају у армији; ставови војника према обуци; прилагођавање на живот у армији; активност војника у наставном процесу и друго.

²³ И. Мрмак, *Методе војне наставе*, ВИТ, Београд, 1967, с. 12.

Фаза конституисања војне андрагогије као научне дисциплине

Другу фазу развоја војне андрагогије, која обележава период од средине шездесетих до краја седамдесетих година, карактеришу настојања да се уопште дотадашња практична искуства и теоријска остварења у војном васпитању и образовању и да се научноистраживачки рад у тој области систематски одвија ради утврђивања нових научних сазнања. Ово настојање проистекло је из потребе да се нагомилана искуства, стечена у вишегодишњој пракси васпитања и образовања у Југословенској Народној Армији (ЈНА), систематски анализирају, теоријски осветле и уопште, како би, преточена у одговарајућа упутства и смернице, могла да послужи командама, управама и старешинама који се баве васпитнообразовним радом као основ за унапређивање њихове практичне делатности. Упоредо с тим одвијала су се програмски заснована научна истраживања војне васпитнообразовне праксе.²⁴

За ова настојања, која су означила конституисање војне андрагогије као научне дисциплине, од нарочитог значаја је био у то време све бржи развој опште андрагогије, чије су законитости налазиле своју примену у војном васпитању и образовању. Наравно, опште андрагошке законитости могле су да послуже само као полазна основа за разматрање појединих војних васпитнообразовних проблема, док је за изналажење одговора на актуелна питања било неопходно откривање посебних законитости на бази планског изучавања властите васпитнообразовне праксе. С тог становишта значајне импликације на конституисање војне андрагогије имало је прихватање става да је „теорија војног васпитања и образовања само део опште андрагошке научне теорије и да се према њој односи као посебно према општем“.²⁵

Наведене карактеристике ове фазе развоја војне андрагогије препознатљиве су за већину најзначајнијих радова који су настали од средине шездесетих до краја седамдесетих година. То се, пре свега, односи на следеће радове: Група аутора, *Основи васпитања и образовања у ЈНА* (1966); Група аутора, *Основи војне андрагогије* (1967); З. Колар, *Основне карактеристике војне наставе* (1967); С. Јовановић, *Прилагођавање обуке рату* (1967); И. Мрмак, *Методике војне наставе* (1967), *Самообразовање – теоријске и методичке основе* (1975); Група аутора, *Основи васпитања и образовања у ЈНА* (1971); Б. Самолочев, *Теоријске основе војног васпитања и образовања* (1972. и 1976).

Међу наведеним радовима посебну пажњу, по свом доприносу конституисању војне андрагогије као научне дисциплине код нас, заслужују: *Основи војне андрагогије* групе аутора из 1967. године и *Теоријске основе војног васпитања и образовања* Б. Самолочева, које су доживеле два издања – 1972. и 1976. године. У *Основама војне андрагогије*, поред свеобухватне опсервације главних достигнућа у области војног васпитања и образовања, учињен је значајан корак у идентификовању општих законитости које владају у тој области. Оне су послужиле као оријентација за истраживачки рад усмерен на утврђивање законитости у појединим областима војног васпитања и образовања. *Теоријске основе војног васпи-*

²⁴ Група аутора, *Основи војне андрагогије*, ВИЗ, Београд, 1967, с. 8.

²⁵ Група аутора, *Војна настава у светлу научне теорије*, ВИЗ, Београд, 1969, с. 67. и 68.

тања и образовања, писане као уџбеник за питомце Војне академије, садрже преглед теорије војног васпитања и образовања; друштвену заснованост савременог образовања и васпитања одраслих; психолошке и дидактичке основе војног васпитања и образовања; средства у васпитнообразовном раду с одраслима; организационе основе васпитнообразовног рада, као и проверавање и вредновање тога рада. Овај уџбеник, по свеобухватности садржаја и начину његове елаборације, како сасвим основано истичу поједини аутори, далеко надмашује своју основну намену, тако да је једна од чешће цитираних андрагошких књига у радovima југословенских аутора.²⁶

Када је реч о научноистраживачком раду у области војног васпитања и образовања, чији су резултати значајно допринели процесу научног конституисања војне андрагогије, има се у виду, пре свега, рад Центра за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања у ЈНА, који је формиран у мају 1969. године.²⁷ Програмска оријентација Центра за период 1970–1975. године показује да је једно од кључних подручја истраживања било подручје војне наставе. Општи циљ истраживања у тој области био је „изучавање, анализа и уопштавање наставне праксе у јединицама, командама и војним школама у свим наставним областима, на свим нивоима и за све специјалности“.²⁸

У складу са наведеном програмском оријентацијом, већ 1970. године реализовано је чак седам истраживачких задатака на подручју наставе: 1) „Фактори који детерминишу резултате у политичкој настави војника“; 2) „Комплексно решавање политичке наставе“; 3) „Могућности самообразовања старешина у ЈНА“; 4) „Функционална адекватност и рационалност војне наставе с обзиром на концепцију општенародне одбране“; 5) „Руковођење војном наставом, као фактор резултата који се постижу у тој делатности“; 6) „Адекватност постојеће производње наставних филмова према наставним потребама и методички проблеми њихове реализације“ и 7) „Уводно истраживање рационалности војне наставе, с обзиром на време које се троши у оспособљавању војника за поједине улоге“.²⁹

Нажалост, упркос високом степену реализације планираних задатака и несумњивом теоријском и практичном значају добијених резултата, Центар је расформиран већ 1973. године, тако да није био у прилици у потпуности да реализује ни свој први (и једини) средњорочни план рада. То је, у сваком случају, била једна од околности која се неповољно одразила на процес даље изградње војне андрагогије. Па ипак може се рећи да је тај процес, управо захваљујући оријентацији на научну валоризацију властитих искустава, до краја седамдесетих година забележио значајан напредак.

²⁶ М. Матијевић, „Четрдесет година у савременим токовима андрагогије“, *Андрагогија*, бр. 10–12, 1989, с. 325–341.

²⁷ Истраживачке јединице Центра за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања чиниле су: 1) Група за истраживање војне наставе; 2) Група за истраживање војног васпитања; 3) Група за истраживање у области социологије и социјалне психологије; 4) Група за истраживање армијског јавног мњења; 5) Одељење за психолошку класификацију и селекцију људства за потребе ЈНА и 6) Група за методологију.

²⁸ *Средњорочни програм рада за период 1971–1975. године*, Центар за андрагошко психолошка и социолошка истраживања у Југословенској народној армији, Београд, 1971.

²⁹ Исто, с. 4.

Фаза изградње научног система војне андрагогије

Сам процес конституисања сваке научне дисциплине садржи у себи природну тенденцију њеног гранања, односно њеног постепеног стасања у посебан научни систем. То, наравно, важи и за војну андрагогију. Унутар ње релативно рано почели су да се називају зачеци више субдисциплина, које за предмет свог проучавања имају различите аспекте широке лепезе предметног подручја војне андрагогије. Значајан подстицај том процесу било је увођење предмета Војне андрагогије у наставне програме војних академија ЈНА, а затим и организовање последипломских студија из те области на Војној академији Копнене војске.³⁰ У склопу реализације ових студија, односно израде тимских студија и магистарских радова, покренут је низ истраживачких задатака из различитих области војног васпитања и образовања. На основу анализе садржаја тих радова може се закључити да је већина њих имала за основу емпиријска истраживања, укључујући и експериментална, те да су предмет истраживања претежно чинили проблеми војне наставе (методе, наставна средства, организациони облици и др.). Ипак, није изостало интересовање и за истраживање проблематике других војноандрагошких подручја, као што су обука војника, мотивација за учење и друго,³¹ што, макар на посредан начин, сведочи о тада већ препознатљивом процесу гранања војне андрагогије и постепеном формирању њеног научног система.

Још израженији допринос том процесу био је научноистраживачки рад у склопу израде докторских дисертација из области војне андрагогије. Својим проблемским захватом и дубином понирања у суштину специфичних проблема војног васпитања и образовања, схваћеног у најширем смислу те речи, та истраживања обогаћивала су постојећи фонд знања из посебних војноандрагошких подручја и трасирала путеве за афирмисање нових субдисциплина. Попис назива одбрањених докторских дисертација недвосмислено указује на разгранатост те мреже војноандрагошких дисциплина у настајању и развоју.³²

³⁰ Прва генерација студената последипломских студија из Војне андрагогије примљена је на школовање школске 1976/1977. године.

³¹ З. Килибарда, *Руковођење као фактор формирања питомачког колектива* (1981); В. Стојковић, *Ефикасност примене наставних алгоритама у обучавању оператора у руковању уређајима везе* (1982); Ј. Марчек, *Утицај повратних информација доступних посредством тренажера на обучавање стрелаца-противавионаца* (1991); Д. Васић, *Значај неких обележја командира вода у почетном тактичком обучавању војника* (1999); М. Лаловић, *Утицај социо-психолошких карактеристика војника на борбену обученост* (2000).

³² Момчило Лазовић, *Методички стандарди наставе на ФНО* (1984); Никола Булајић, *Андрагошко-дидактички, психолошки и социјално-економски фактори као детерминанте структуре и нивоа мотивације за учење* (1984); Ђорђе Станић, *Темељне импликације концепције и доктрине ОНО на профил о обуку старешина* (1985); Станко Нишић, *Усклађивање образовања старешинског кадра са потребама оружаних снага и система ОНО и ДСЗ*, (1986); Војислав Стојковић, *Технологија наставног процеса у војним школама ЈНА и смерови њеног даљег развоја* (1987); Драгољуб Дамњановић, *Мотивација војника у обуци и васпитању* (1987); Зоран Килибарда, *Пожељне особине наставника Војних академија са становишта преференције питомаца* (1990); Ђорђе Радојевић, *Утицај васпитно-образовних активности на формирање пожељних својстава код питомаца Војне академије* (1992); Предраг Дамњановић, *Улога очигледности у оптимизацији успеха војне високошколске наставе* (1998); Јан Марчек,

Кроз реализовање ових истраживачких пројеката и примену добијених резултата у васпитнообразовној пракси у војсци, формирана је критична маса научног кадра која је била „замајац“ убрзаног развоја војне андрагогије осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Као погодан институционални оквир за то јавља се Катедра војне андрагогије и психологије на Војној академији Копнене војске, која је, осим остваривања образовне функције, несумњиво била веома активан иницијатор и носилац научноистраживачког рада из предметних области.³³ Такву, у извесном смислу прометејску улогу, она је могла да оствари захваљујући великој концентрацији искусних истраживача и научног подмлатка, што је гарантовало богатство идеја, зналачки методолошки приступ и истраживачки ентузијазам.³⁴ Још један врло значајан институционални оквир, значајан за развој научноистраживачког рада из области војне андрагогије, био је Одсек за истраживање обуке на стратегијском нивоу, као организацијска јединица најпре Института за стратегијска истраживања, а касније Института ратне вештине. За релативно кратко време постојања овај одсек је реализовао два обимна истраживачка пројекта, из којих је проистекло неколико студија, монографија и научних саопштења.³⁵

Наглашен тимски научноистраживачки рад у тим институционалним оквирима, са препознатљивим настојањем да се успоставе тесне функционалне везе војне андрагогије са сродним научним дисциплинама, пре свега са војном психологијом, уз значајан допринос индивидуалних истраживачких подухвата сличног опредељења, имало је за резултат стасавање ове науке (војне андрагогије) у научни систем. Који су препознатљиви конститутивни елементи тог система у достигнутом стадијуму њеног развоја?

Полазећи од степена развијености војне васпитнообразовне праксе и квалитета теоријске фундираности појединих сегмената предмета војне андрагогије, као основног критеријума за унутрашњу диференцијацију војне андрагогије, може се рећи да у њеном научном систему егзистирају, са различитим степеном изграђености, следеће њене дисциплине: *општа војна андрагогија*; *историја војне андрагогије*; *компаративна војна андрагогија*; *војноандрагошка дидактика и војноандрагошке методике*. Осим наведених дисциплина, овој скупини војноандрагошких дисциплина поједини аутори придодају још и методологију војноандрагошких истраживања и војноандрагошку психологију.³⁶

Профил официра као чинилац интерперсоналних односа у трупној средини (1998); Будислав Суша, *Чиниоци успешности наставника у војно-стручној настави* (2004).

³³ На катедри су, између осталог, реализовани следећи истраживачки задаци: „Вредносне оријентације питомаца Копнене војске“ (1987); „Наставник војне школе са највећим изгледима за лошу репутацију“ (1993); „Прилагођеност студената Војне академије полигонским условима обуке“ (1995); „Социјално-психолошка интегрисаност студентских восова на полигонској обуци“ (1998); „Активност студената у васпитно-образовном процесу“ (2005).

³⁴ Крајем осамдесетих и почетком деведесетих састав ове катедре чинило је шест доктора наука, два магистра и један студент последипломских студија.

³⁵ У периоду од 1987. до 1990. године реализован је пројекат „Систем васпитања и образовања у оружаним снагама СФРЈ“, а у периоду од 1996. до 1997. године пројекат „Систем школства у Војсци Југославије“.

³⁶ М. Даљевић, „Стање и статус војне андрагогије у војној науци“, *Савремени проблеми ратне вештине*, бр. 32, 1994, с. 39.

Постојање опште војне андрагогије као конститутивног елемента система војно-андрагошких дисциплина разумљиво је јер је она заправо почетни облик егзистирања и афирмације војне андрагогије као науке. Утврђујући опште законитости војне васпитнообразовне праксе, она је непосредно или посредно исходиште свих осталих војноандрагошких дисциплина. На њену „времешност“ подсећају релативно давне године објављивања радова као што су *Основи војне андрагогије* (1967) и *Теоријске основе војног васпитања и образовања* (1972), који сами по себи указују на садржај који кореспондира са наведеним предметним подручјем. Наравно, тим радовима није окончан процес њеног развоја. Она се, као и све из ње проистекле дисциплине, обогаћује новим сазнањима, а тиме истовремено свима њима, у већој или мањој мери, обезбеђује бољу развојну перспективу. О континуитету тог процеса говори и публикавање радова новијег датума под истим или сличним називом (*Основи војне андрагогије*; 1990).

Војноандрагошка дидактика, која утврђује основне законитости војне наставе, забележила је прве стадијуме свог развоја готово у исто време када и општа војна андрагогија. С обзиром на то да су проблеми војне обуке, односно војне наставе, одувек били у првом плану због чињенице да је од начина њиховог решавања директно зависила ефикасност основне војне делатности – вођење оружане борбе – разумљиво је да је војноандрагошка дидактика достигла највиши степен развијености од свих осталих дисциплина у оквиру војноандрагошког система. То врло убедљиво илуструје изузетно велики број радова, који „покривају“ готово све дидактичке проблеме у оквиру војног васпитања и образовања. Међу њима се могу идентификовати три главне скупине: прво, радови који се односе на дидактичке аспекте војног образовања уопште; друго, радови који обрађују проблематику војношколске наставе и треће, радови који се односе на проблематику обуке војника и јединица.

У најзапаженије радове из прве групе могу се сврстати: Ђ. Станић, *Војно школство ЈНА* (1986), *Обука старешина у светлу захтева концепције и доктрине ОНО* (1986), *Савремена едукација официра* (2000); С. Нишић, *Детерминанте и систем образовања старешинског кадра* (1987), *Образовање старешинског кадра* (1989); В. Стојковић, *Технологија војног образовања* (1990); С. Нишић, В. Стојковић, *Систем образовања у ЈНА – студија* (1991); М. Лазовић, *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије* (1993); З. Килибарда, Ј. Марчек, С. Нишић, В. Стојковић *Систем школства у Војсци Југославије – студија* (1997); Ј. Марчек, *Профил официра и интерперсонални односи* (2003); Група аутора, *Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе – студија* (2006); А. Савић и сарадници, *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе – студија* (2006); Ј. Марчек и сар., *Профили официра родова и служби Војске Србије* (2006) и Ј. Марчек и сар., *Реформа система високог војног образовања Републике Србије – студија* (2011).

Другу групу, пре свега, репрезентују радови следећих аутора: Група аутора, *Дидактичко-методичке основе високошколске војне наставе* (1981); М. Лазовић, *Дидактичко-методички стандард високошколске наставе за ОНО и ДСЗ* (1987); З. Килибарда, *Улога наставника у васпитно-образовном процесу – друштвено-историјска условљеност и педагошка испољеност* (1989), *Пожељне особине наставника* (1992), *Наставник у традиционалним и савременим педагошким кон-*

цепцијама (1994), *Наставник по мери студената* (1996); Н. Булајић, *Мотивација за учење* (1990); П. Дамњановић, *Теоријске основе војне наставе* (2000); Р. Анђелковић, *Вредновање васпитно-образовног рада у војним школама Војске Југославије* (1995); П. Дамњановић и сар., *Активност студената у васпитно-образовном процесу* (2005); Б. Суша, *Чиниоци професионалне успешности наставника* (2006).

У поређењу са претходне две, трећа група радова заступљена је са знатно мањим бројем радова типа студија и монографија: Ђ. Станић, *Обука и васпитање у оружаним снагама у периоду 1941–1981* (1981); М. Секулић, *Осавремењивање и рационализација борбене обуке и васпитања* (1986); Д. Дамњановић, *Мотивација војника у обуци и васпитању* (1989). Ова проблематика обрађивана је у чланцима објављеним у неколико војних часописа, али такође у мањем броју него што су општедидактички проблеми и проблеми војношколске наставе.

Историја војне андрагогије, која утврђује законитости у развоју војноандрагошке науке и војне васпитнообразовне праксе, релативно је слабо развијена, али је неоспорно да постоји већ јасно артикулисано интересовање за ову проблематику. Поред неколико радова који су непосредно у функцији развоја ове дисциплине (Н. Стевановић, *Војно васпитање и образовање као историјска појава*, 1973; Ђ. Станић, З. Килибарда, Ј. Марчек, *Обука српске војске 1804–1918*, 2007), може се рећи да приметан допринос њеном развоју представљају одређени радови са тематиком из војне историје који се односе на поједине сегменте војног васпитања и образовања у прошлости.³⁷

Готово исто може се рећи и за ниво развијености **компаративне војне андрагогије**. Њена функција је да открива сличности и разлике васпитања и образовања у различитим армијама и утврђује чиниоце који својим деловањем узрокују настајање тих сличности, односно разлика. Судећи по броју објављених студија, односно монографија које су продукт таквог настојања, неоспорно је да је ова војноандрагошка дисциплина код нас тек у зачетку. Наиме, на основу доступних информација, постоје само два рада која се директно баве овом проблематиком. То су: *Едукативни системи страних армија* С. Нишића (1984) и *Војношколски системи иностраних земаља* Ј. Марчека (2000). Вероватно да ће актуелизовање питања међународне војне сарадње, као и предвиђени стандарди за акредитацију војних школа и њихових студијских програма, бити подстицај за изучавање система обуке и васпитања страних армија, што ће, свакако, допринети развоју компаративне војне андрагогије.

Војноандрагошке методике, такође, спадају у ред мање развијених дисциплина војне андрагогије. Методике, иначе, представљају конкретизацију општих дидактичких постулата на појединим образовно-васпитним подручјима. Парадоксално изгледа, али је можда баш то један од разлога њиховог донекле успореног развоја. Наиме, наглашена експлицитност дидактичких начела и принципа, уз висок степен

³⁷ Р. Љушић и сар., *Официри у високом школству Србије 1804–1918*, Војноиздавачки завод, Београд, 2000; Б. Јововић, *Српски официри у националној култури*, Војноиздавачки завод, Београд, 1998; Б. Поповић, Ђ. Н. Марческу, *Начелници Војне академије 1850–2000*, Војна академија Војске Југославије, Београд, 2000; М. Бјелајац, „Војно образовање и његов значај”, *Зборник радова „Образовање код Срба кроз векове”*, књига XXI, Завод за уџбенике и наставна средства, Друштво историчара Србије, Историјски институт, Београд, 2003; Милић Милићевић, „Подофицирске школе у Краљевини Србији”, *Зборник радова „Образовање код Срба кроз векове”*, књига XXI, Завод за уџбенике и наставна средства, Друштво историчара Србије, Историјски институт, Београд, 2003.

њихове конкретизације, као препознатљиво обележје војне дидактике, ствара привид да практично већ постоје одговори на кључне методичке проблеме и да их самим тим није неопходно „поново“ откривати. Међу малобројним радовима који представљају отклон од те праксе јесу: *Методичке основе ватрене обуке земаљске артиљерије* Ђ. Станића (1975); *Методичке основе тактичке обуке земаљске артиљерије* истог аутора (1981); *Методика васпитања и образовања за општенародну одбрану и друштвену самозаштиту* З. Колара (1984) и *Методика васпитног рада* Р. Анђелковића и М. Бојанића (1996).

Полазећи од општеприхваћених критеријума за утврђивање изграђености једне науке, евидентно је да се о војној андрагогији може говорити као о релативно самосталној научној дисциплини у оквиру андрагошког научног система. Међутим, из наведених ставова и оцена намеће се закључак да се војна андрагогија код нас, и поред значајних остварења, налази још у процесу дограђивања, тј. развијања властитих структуралних елемената, учвршћивања и обогаћивања односа са другим њој сродним, односно тангентним наукама. Према томе, процес конституисања научног система војне андрагогије и даље тече. Тај ток је, по свему судећи, неравномеран у погледу темпа развоја појединих њених дисциплина, али је правац тог развоја углавном јасно препознатљив, односно довољно једнозначно одређен.

Литература

1. Бојовић, П.: *Шта имамо и шта можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште а шта од пешадијских посебице*, Београд, 1904.
2. Бојовић, П.: *Шта имамо и шта можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште а шта од пешадијских посебице*, друго допуњено издање, Нови Сад, 1921
3. Бојовић, П.: *Васпитање војника*, Београд, 1907.
4. Бакић, В.: *Морални живот у рату и миру*, Београд, 1920.
5. Лазин, Ђ.: *Војна педагогија*, Београд, 1938.
6. Бојовић, М., В.: *Елементи војничког васпитања са етичко-психолошког гледишта*, Тузла, 1928.
7. Ђукић, П.: *Војничко васпитање, ручна књига за моралну наставу*, Крагујевац, 1927.
8. Боројевић, Б.: *О моралном васпитању у армији*, Војно дело, Београд, 1954.
9. Боројевић, Б.: *Друга страна рата*, Војно дело, Београд, 1959.
10. Бабић, Манојло: *Методика тактичке обуке тенковских јединица*, Београд, 1958.
11. Мијатовић, Ђ.: *Психолошке основе васпитања и обуке*, Београд, 1959.
12. Оровић, С.: *Морално васпитање*, Војно дело, Београд, 1962.
13. Група аутора, *Методика наставе ВВА*, Београд, 1962.
14. Самоловчев, Б.: *Методичка упутства за описмењавање неписмених војника у ЈНА*, Београд, 1962.
15. Свећенски, Б., Кроња, Т.: *Ментална хигијена у војсци*, Београд, 1964.
16. Цмелић, С.: *Васпитање војног колектива*, Војно дело, Београд, 1965.
17. Група аутора: *Наставна средства у војној настави и методика коришћења*, Државни секретаријат за народну одбрану, Београд, 1966.

18. Група аутора: *Основи војне андрагогије*, Војноиздавачки завод, Београд, 1967.
19. Мрмак, Т. И.: *Методе војне наставе*, ВИЗ, Београд, 1967.
20. Јовановић, С.: *Прилагођавање обуке рату*, ВИЗ, Београд 1967.
21. Колар, З.: *Теоријске основе наставе у армији*, ВИЗ, Београд, 1967.
22. Група аутора: *Теоријски проблеми војног васпитања*, ВИЗ, Београд, 1968.
23. Група аутора: *Теоријски проблеми савремене војне наставе*, ВИЗ, Београд, 1968.
24. Група аутора: *Војна настава у светлу научне теорије*, ВИЗ, Београд, 1969.
25. Група аутора, *Сазнања и поуке „Маневра Слобода-71”*, Београд, ВИЗ, 1972.
26. *Средњорочни програм рада за период 1971–1975. година*, Центар за андрагошко психолошка и социолошка истраживања у ЈНА, Београд, 1971.
27. Самоловчев, Б.: *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, ВИЗ, Београд, 1972.
28. Стевановић, Н.: *Основни појмови из дидактике*, Војна академија КоВ, Београд, 1973.
29. Мрмак, Т. И.: *Самообразовање – теоријске и методичке основе*, ВИЗ, Београд, 1975.
30. Самоловчев, Б.: *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, ВИЗ, Београд, 1976.
31. Самоловчев, Б.: *Методичка основа друштвено-политичког образовања војника*, ССНО – Политичка управа, Београд, 1973.
32. Станић, Ђ.: *Методичке основе ватрене обуке земаљске артиљерије*, ВИЗ, Београд, 1975.
33. Станић, Ђ.: *Методичке основе тактичке обуке земаљске артиљерије*, ВИЗ, Београд, 1981.
34. Пујић, Д.: *Методика марксистичког образовања и идеолошко-политичког оспособљавања старешина ЈНА*, ВИЗ, Београд, 1982.
35. Станић, Ђ.: „Обука и васпитање у оружаним снагама у периоду 1941–1981”, у: *Оружане снаге Југославије 1941–1981*, ВИЗ, Београд, 1981.
36. Група аутора: *Дидактичко-методичке основе високошколске војне наставе*, ГШ ЈНА – Четврта управа, Београд, 1981.
37. Секулић, М.: *Осавремењивање и рационализација борбене обуке и васпитања*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1986.
38. Лазовић, М.: *Дидактичко-методички стандард високошколске наставе за ОНО и ДСЗ*, ВИНЦ, Београд, 1987.
39. Дамњановић, Д.: *Мотивација војника у обуци и васпитању*, ВИНЦ, Београд, 1989.
40. Килибарда, З.: *Улога наставника у васпитно-образовном процесу – друштвено-историјска условљеност и педагошка испољеност*, Центар високих војних школа КоВ ЈНА, Војна академија Копнене војске, Београд, 1989.
41. Булајић, Н.: *Мотивација за учење*, ВИНЦ, Београд, 1990.
42. Стојковић, В.: *Технологија војног образовања*, ВИНЦ, Београд, 1990.
43. Нишић, С., Стојковић, В.: *Систем образовања у ЈНА*, Центар високих војних школа оружаних снага „Маршал Тито“, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1991.

44. Килибарда, З.: *Пожељне особине наставника* (студија), Центар војних школа Војске Југославије, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1992.
45. Килибарда, З.: *Наставник у традиционалним и савременим педагошким концепцијама*, Интер ЈУ Прес, Београд, 1994.
46. Килибарда, З.: *Наставник по мери студента*, Интер ЈУ Прес, Београд, 1996.
47. Дамњановић, П.: *Теоријске основе војне наставе*, Војна академија Војске Југославије, Београд, 2000.
48. Дамњановић, П., Пајевић, Д., Марчек, Ј., Данић, Н., Марјановић, В.: *Активност студента у васпитно-образовном процесу*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Војна академија, Београд, 2005.
49. Колар, З.: *Методика васпитања и образовања за општеномладинску одбрану и друштвену самозаштиту*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984.
50. Прица, М.: *Политичко васпитање и образовање војника*, ВИЗ, Београд, 1984.
51. Нишић, С.: *Едукативни системи страних армија*, Центар високих војних школа КоВ ЈНА, Београд, 1984.
52. Марчек, Ј.: *Војношколски системи иностраних земаља*, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност, Институт ратне вештине, Београд, 2000.
53. Стевановић, Н.: *Војно васпитање и образовање као историјска појава*, Војна академија КоВ, Београд, 1973.
54. Станић, Ђ., Килибарда, З., Марчек, Ј.: *Обука српске војске 1804–1918*, ВИЗ, Београд, 2007.
55. Станић, Ђ.: *Војно школство ЈНА*, ВИНЦ, Београд, 1986.
56. Станић, Ђ.: *Обука старешина у светлу захтева концепције и доктрине ОНО*, ВИНЦ, Београд, 1986.
57. Нишић, С.: *Детерминанте и систем образовања старешинског кадра*, Центар високих војних школа КоВ ЈНА, Београд, 1987.
58. Нишић, С.: *Образовање старешинског кадра*, ВИНЦ, Београд, 1989.
59. Килибарда, З., Марчек, Ј., Нишић, С., Стојковић, В.: *Систем школства у Војсци Југославије*, ЦВШ ВЈ, Институт ратне вештине, Београд, 1997.
60. Лазовић, М.: *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије*, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993.
61. Марчек, Ј.: *Профил официра и интерперсонални односи*, Генералштаб Војске Србије и Црне Горе, Управа за школство и обуку, Војна академија, Београд, 2003.
62. Марчек, Ј., Савић, А., Данић, Н., Суша, Б.: *Профили официра родова и служби Војске Србије*, ВИЗ, Београд, 2006.
63. Група аутора: *Војна андрагогија*, Војна академија, Београд, 1990.
64. Дамњановић, П., Суша, Б.: „Савремена концепција војне андрагогије“, *Зборник радова са научног скупа „Андрагогија на почетку трећег миленијума“*, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Институт за педагогију и андрагогију, Београд, 2007, с. 39–54.
65. Росић, В.: *Образовање уз рад и радно искуство*, Истарска наклада, Пула, 1983.
66. Матијевић, М.: *Учимо уз рад*, Биротехника, Загреб, 1984.

67. Шољан Никча-Н.: *Повратно образовање*, Школска књига, Загреб, 1979.
68. Самоловчев, Б.: *Методичке основе самоуправно-политичког образовања*, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1974.
69. Огризовић, М.: *Методе образовања одраслих*, РС „Моша Пијаде“, Загреб, 1966.
70. Мрмак, И.: *Самообразовање*, ВИЗ, Београд, 1975.
71. Пастуовић, Н.: *Образовни циклус*, Андрагошки центар, Загреб, 1978.
72. Огризовић, М.: *Основа педолошке андрагогије*, Републички СУП Хрватске, Загреб, 1956.
73. Огризовић, М.: *Проблеми андрагогије*, Савез народних свеучилишта, Загреб, 1959, 1963. и 1966.
74. Савићевић М, Д.: *Примена метода у образовању одраслих*, Савез народних свеучилишта, Загреб, 1961.
75. Продановић, Т.: *Одгојно образовна и наставна средства*, Организација образовања одраслих, Савез народних свеучилишта, Загреб, 1961.
76. Звонаревић, М.: *Примјена психологије у образовању одраслих*, Савез народних свеучилишта, Загреб, 1962. и 1963.
77. Валентинчић, Ј.: *Методе при изобразевању одраслих*, Звезда делавских универза СР Словеније, Љубљана, 1963.
78. Самоловчев, Б.: *Образовање одраслих у прошлости и данас*, Знање, Загреб, 1963.
79. Филиповић, Д.: *Перманентно образовање – суштина и консеквенце*, Наша реч, Лесковац, 1971.
80. Понграц, С.: *Дописно образовање*, Савез народних и радничких свеучилишта, СРХ Загреб, 1973.
81. Балентинчић, Ј.: *Основе андрагогике*, Дописна делавса универза Универзум, Љубљана, 1979.
82. Бабић И. Г.: *Проблем научног занимања и остваривања реформе васпитања и образовања младих и одраслих*, Скупштина града Сарајева, Сарајево, 1975.
83. Андриловић, В.: *Како одрастао човек учи*, Школска књига, Загреб, 1976.
84. Филиповић, Д., Пастуовић, Н.: *Образовање и развој кадрова*, Привредно-финансијски водич, Београд, 1978.
85. Крањц, А.: *Методе изобразевања одраслих*, Делавска ентност, Љубљана, 1979.
86. Мрмак, И.: *Самовзгоја*, Завод СС за школство, Љубљана, 1979.
87. Група аутора (ур. Никша Никола Шољан): *Друштво које учи*, Завод за педагогију Филозофског факултета, Загреб, 1979.
88. Продановић, Т.: *Преображаји савременог самообразовања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1980.
89. Булатовић, Р.: *Универзитет за све*, Привредно-финансијски водич, Београд, 1980.
90. Самоловчев, Б.: *Основи на андрагогијата*, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1981.

91. Бабић, Г.: *Методолошке и организационе основе програмирања стручног образовања*, ППЗ, Сарајево, 1981.
92. Савићевић, Д.: *Човјек и доживотно образовање*, Републички завод за унапређивање школства, Титоград, 1983.
93. Матијевић, М.: *Учимо уз рад*, Биротехника, Загреб, 1984.
94. Савићевић, Д.: *Компаративно проучавање васпитања и образовања (теоријско-методолошки оквир)*, Београд, 1984.
95. Група аутора: *Андрагогија*, Школска књига, Загреб, 1985.
96. Савићевић, М. Душан, *Огледи из андрагогије*, Универзитетска ријеч, Никшић, Титоград, 1986.
97. Бабић И. Г., *Рационализација васпитно-образовног рада*, Завод за уџбенике, Сарајево, 1984.
98. Бабић И., Г.: *Поливалентна примјена метода у образовању*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1980.
99. Булатовић, Р.: *Личност и став одраслих према образовању*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.
100. Крањц, А.: *Мотивација за изражавање*, Делавска емотност, Љубљана, 1982.
101. Продановић, Т.: *Човек и самообразовање*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1973.
102. Савићевић М., Д.: *Повратно образовање и удружени рад*, БИГЗ, Београд, 1975.
103. Јурина, М.: *Образовна дјелатност у организацијама удруженог рада*, Школска књига, Загреб, 1978.
104. Крањц, А.: *Методика дописнега изражавања*, Дописна делавска универза Универзум, Љубљана, 1981.
105. Група аутора: *Образовање у функцији инвентивног рада и технолошког развоја*, Андрагошки центар, Загреб, 1987.
106. Група аутора: *Високошколско образовање и технолошки развој*, Педагошки факултет, Осиек, 1990.
107. Даљевић, М.: „Статус и стање војне андрагогије у војној науци“, *Савремени проблеми ратне вештине*, бр. 32, 1994,.
108. Савићевић, Д.: *Савремена схватања андрагогије*, Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет, Београд, 1991.
109. Самоловчев, Б.: *Савремени токови у образовању одраслих*, Мисао, Нови Сад, 1987.
110. Самоловчев, Б.: *Историјски корени и токови андрагошке теорије*, Интер ЈУ Прес, Београд, 1993.
111. Савићевић, Д.: „Развој, стање и будућност андрагошке науке“, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 113–130.
112. Бабић И. Г.: *Андрагошка наука и пракса у сусрет трећем миленијуму (достигнућа и перспективе)*, *Андрагогија*, 36, бр. 4–6, 1990, с. 91–112.
113. Суша, Б.: *Чиниоци професионалне успешности наставника*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Војна академија, Београд, 2006.

114. Савићевић, Д.: *Савремена схватања андрагогије*, Просвета, Београд, 1991.
115. Анђелковић, Р.: Вредновање васпитно-образовног рада у војним школама Војске Југославије, ВИУ „Војна књига“, Београд, 1995.
116. Филиповић, Д.: *Развој и образовање*, Култура, Београд, 1989, с.161.
117. Савић, А., Марчек, Ј., Суша, Б., Данић, Н., Живановић, Д.: *Стручни профили официра Војске Србије и Црне Горе (студија)*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006.
118. Марчек, Ј., Савић, А., Данић, Н., Суша, Б.: *Профили официра Војске Србије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2006.
119. Група аутора: *Реформа система војног школства у Министарству одбране и Војсци Србије и Црне Горе (студија)*, Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе, Управа за школство, Београд, 2006.

ВОЈНА ЕТИКА У СИСТЕМУ НАУКА И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА НАУКАМА О ОДБРАНИ

Борислав Гроздић*, Срећко Кузмановић и Бранко Николић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Међу бројним дисциплинама примењене етике, и војна етика тражи своје место. За разлику од пословне, еколошке, медицинске етике, које представљају развијене теоријске области, развој војне етике у Србији тек предстоји. Нове, актуелне мисије војске намећу пред војну етику нова и сложенија питања. Почетни кораци у том смислу су, свакако, утврђивање основних теоријских претпоставки, односно одређење места војне етике у систему наука, дефинисање њеног предмета, разграничавање значења најважнијих израза и појмова којима се служи (посебно појмова морал и етика) и сагледавање односа са другим философским и научним дисциплинама. У раду је обрађен однос између војне етике и онтологије, антропологије, етике рата и мира, а затим однос са сродним научним дисциплинама – социологијом морала, психологијом морала, војном историјом, војном психологијом. На крају, посебно је обрађено питање односа војне етике према наукама одбране.

Кључне речи: *морал (етос), етика, војни етос, примењена етика, војна етика, војне науке.*

Правда без силе је немоћна, сила без правде је насиље.

Паскал

Наука без етике је слепа; етика без науке је празна.

Увод

Живимо у времену „свеетике“, односно моралног испитивања и кодификовања људског понашања у свим сферама људског живота и деловања заједнице. Све значајније место у философским, па чак и теолошким разматрањима заузима етичко питање – како се човек понаша, односно како да се рационално, логички уреде људски поступци и праксе, да би се ограничиле „болне последице зла по људски живот“. У наше време чини се да онтолошка и антрополошка питања – шта је, или боље ко је човек, односно питање човекове личности – постају другоразредна.

* Пуковник др Борислав Гроздић је доцент на Војној академији.

У последњих неколико деценија дошло је до развоја изузетно великог броја дисциплина примењене етике, као што су: пословна, политичка, медицинска, новинарска, еколошка, полицијска, сексуална, спортска, маркетиншка, међународна, компјутерска, затим етика науке, мира и рата, хуманитаризма, правосуђа, уметности и многе друге. Као да наступа време са све више етика, а све мање морала.

Експанзија разних дисциплина примењене етике, посебно од шездесетих година прошлог века, разумљива је с обзиром на чињеницу да нема области људског живота и деловања која се може изузети од моралног вредновања, а војна делатност посебно. Осим тога, појављују се и бројни нови, савремени морални изазови, који захтевају етичку рефлексију. Извршавање нових, актуелних мисија војске намеће потребу за новим и савременим одговорима етике. Због тога међу бројним дисциплинама примењене етике, *војна етика* и код нас тражи своје место. За разлику од пословне, еколошке и медицинске етике, које представљају развијене теоријске области, војној етици у Србији развој тек предстоји.

Етички карактер војне професије је неоспоран и очигледан, очигледнији него код других професија. Нижи ниво моралности неког официрског кора говори и о његовом нижем нивоу професионализма и обрнуто, виши ниво моралности показује и виши ниво професионализма. Професионалност се, по правилу, признаје само онима који, осим стручности, имају и испољавају моралност. Уколико се професионалац понаша неморално, то се квалификује као непрофесионалност. Има довољно разлога за тврдњу да је професија по себи, у суштини, морална делатност. Уколико се припадници професије понашају друштвено неодговорно, односно неморално, сами себе искључују из професије.

Професионални војни етос од суштинског је значаја за војну професију јер јој пружа одговарајућа решења. На пример: а) како ће официрски кор у деликатним и нормативно нерегулисаним ситуацијама употребити војну силу, б) како ће се официри односити према друштвено-историјској чињеници располагања својим и туђим животима, в) како ће се официрски кор односити према држави и другим друштвеним институцијама изван војске, г) како ће официри остварити лидерску улогу у својим јединицама и штабовима, д) ради подизања професионалне мотивације официра, јер им материјални интерес није примаран ни довољан, ђ) када правила и прописи нису довољни да регулишу обављање војне делатности.

Схватање да је војни етос својеврсни оксиморон,¹ односно да морал постаје ирелевантан пред војничком ефикасношћу и пред чињеницом да војна организација постоји да би убијала људе, не само да је неосновано већ ствари стоје потпуно супротно – етос је неодвојив (иманентан) од војне организације, војне професије и војне делатности. Из тога проистиче и посебан значај војне етике.

У овом раду представимо место војне етике у систему наука, указати на неопходна термилошка и појмовна разграничења, укратко говорити о њеној научној изграђености и дати осврт на однос војне етике према наукама о одбрани и другим наукама и научним дисциплинама.

¹ Самопротивречан појам, као што је „округли квадрат”, „дрвено гвожђе”.

Место војне етике у систему наука

Војна етика као примењена етика

Опште је познато да је философија ближа друштвеним и хуманистичким наукама. То је у Републици Србији и административно регулисано Правилником о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља,² где је назначено да философија припада друштвеној и хуманистичкој групи наука. Према томе, и етика као једна од филозофских дисциплина, која за свој предмет има морал, налази се у тој групи наука заједно са онтологијом, гносеологијом, естетиком и осталим филозофским и научним дисциплинама.

Постоје бројни начини поделе дисциплина унутар етике. У последње време *примењена етика* се издваја из философије морала као посебна дисциплина и припада једној од најекспанзивнијих области. Питер Сингер се сматра једним од првих филозофа који су употребили израз „примењена етика“. Неке области које су се издвојиле као посебне целине, на које се примењује морални критеријум, јесу: бизнис или пословање, политика, очување природне средине, рат и мир, спорт, секс и многе друге. Осим ових друштвених области, ту припадају и људска права, друштвена одговорност привредних субјеката, медији, образовање, истраживачка делатност, информатика, војна, међународна, маркетиншка, правна делатност итд.³

Војна етика представља једну област *примењене етике*,⁴ која се бави моралом војске. За разлику од фундаменталних наука, чији резултати служе као полазне премисе за извођење основних ставова примењених наука, односно као апарат којим се служимо да бисмо успешно обавили функцију сазнања и практичне контроле примењених наука, примењене науке се директно баве практичним проблемима и садрже не само објашњења непосредно искуствених појава, већ и упутства за контролу и практично овладавање њима.⁵ Интуитивно подразумевање шта значи широко распрострањен израз „примењена етика“⁶ и на шта се та „примена“ односи није поуздано, већ захтева укратко прецизирање.

Шта представљају једним именом „примењена етика“ – еколошка, пословна, политичка, новинарска спортска, медицинска, сексуална, полицијска, војна и многе друге етике? Да ли су то посебне, различите и одвојене етике? Одговор је једноставно – не. Постоји само једна етика као филозофска дисциплина, као теорија морала, која за свој предмет има морал. Без обзира на то што се морал разликује у оквиру друштава, заједница, група, професија, он се увек као предмет филозофске рефлексije разматра у оквиру етике.

Чињеница је да сам израз *примењена етика* може да збуњује, јер се с правом може поставити питање о каквој је „трострукој примени“ реч? Морал као такав већ представља *прву примену* – примену одређеног посебног вредносног критеријума на поступке и праксе. Етика, као филозофија морала, представља *другу примену* –

² Службени гласник Републике Србије, број 112/08 и 72/09.

³ P. Singer, *Praktična etika*, Signature, Beograd, 2000, Predgovor.

⁴ Isto, *Uvodu u etiku* (priredio Piter Singer), IKZS, Sremski Karlovci i Novi Sad, 2004.

⁵ М. Марковић, *Филозофски основи науке*, БИГЗ – ГЕНЕС-С ШТАМПА, Београд, 1994.

⁶ Dž. Dramond i B. Bein, *Poslovna etika*, Clio, Beograd, 2001, 181; D. Jakovljević: *Etika: ogledi iz primenjene etike*, CID, Podgorica, 1999, 11, 3.

примену философске методе на морал, а примењена етика представљала би неку *трећу примену*, али поставља се питање какву.

Јован Бабић наглашава да је погрешно разумевање, на пример биоетике, пословне етике, војне етике, као различитих етика примерених различитим употребама: „Ради се напросто или о особености неког одређеног домена примене моралног критеријума или о суочењу тог критеријума са неком другом, ванморалном вредношћу која је са моралним критеријем у некој врсти сукоба“.⁷ Према томе, различите дисциплине примењене етике издвајају се најчешће према два основа: а) према посебном и издвојеном домену примене, односно специјализованом пољу друштвеног живота у којем се примењује морални критеријум и б) према суочавању моралног критеријума са неком другом, ванморалном вредношћу.

На пример, прво, већ поменуте области које се издвајају као посебна поља друштвеног живота на које се може применити морални критеријум, јесу: пословање, образовање, политика, научна делатност, спорт, животна средина, безбедност, рат, војна делатност итд. Друго, пример суочавања моралног критеријума са неком другом, ванморалном вредношћу је пословна етика, јер се бави укрштањем моралног и економског аспекта пословања, тј. моралног, који за своје полазиште узима моралне вредности (истина, правда, поверење, поштење, солидарност) и пословног (економски), који се темељи на економским вредностима и категоријама (профит, ефикасност, конкурентност, успешност).⁸ Код политичке етике такође се може уочити сукобљавање моралног критеријума са неким другим: то је сукоб политике као подручја чисте моћи, која је вођена напозима интереса, те морала као подручја чистих принципа, који се управља моралним императивима. Према томе, политичка етика представља праксу доношења етичких судова о политичком деловању и тако обједињава етику и политику, не помишљајући да може уклонити њихов сукоб.⁹

Будући да се *примењена етика* бави моралом у посебним друштвеним областима и/или моралом различитих професија, потребно је правити разлику, односно одвојити примењену етику од опште нормативне етике, с једне стране, те од професионалног морала, за који се често користи израз „професионална етика“, с друге. Најпре, који је однос између нормативне и примењене етике? Прецизирањем области којима се баве, повлачи се разлика између њих. Будући да и једна и друга формулишу критеријуме и норме моралног понашања и суђења, разликују се по томе што нормативна етика формулише опште критеријуме,¹⁰ док примењена етика формулише критеријуме за понашање у конкретним ситуацијама и односима у којима човек живи и ради. Показује се да је однос између опште нормативне етике и примењене етике сложен и да укључује могућност узвратног утицаја примењено-етичких истраживања на општа морално-филозофска становишта.¹¹

⁷ Видети: J. Babić, *Moral i naše vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2005, 318.

⁸ Ž. Vučković, *Biznis i moral – osnovi poslovne etike*, CEKOOM BOOKS, Novi Sad, 2005, 30.

⁹ D. F. Tompson, *Politička etika i javna služba*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 11.

¹⁰ Доносити моралне судове, давати савете и нудити процене да ли нешто треба или не треба да буде, значи бавити се *нормативном етиком*. На пример, „Неопходно је поштовање личности потчињеног“, „Злостављати заробљенике је недопустиво“, „Убити и у рату је грех“, подразумева већ позивање на неке моралне норме или стандарде моралног понашања.

¹¹ Д. Јаковљевић, Запажања о природи примењене етике. *Тхеорија*, 38(4), 1995, 29–34.

Примењена етике не може се свести на професионални морал, односно професионалну етику (често се не прави разлика, већ се „професионална етика“ и „професионални морал“ употребљавају као синоними). Примењена етика није професионални етички кодекс, односно не може се свести на морал једне професије. Професионални морал може да буде само предмет примењене етике.

Неопходна термиолошка и појмовна разграничења

У употреби су различити изрази: „војна етика“, „војничка етика“, „професионална војна етика“ и други. За почетак је неопходно направити разлику између израза „војна етика“ и „војничка етика“, које у српском језику срећемо подједнако често.¹² У духу српског језика се израз „војничка“ односи само на војнике, па би под називом „војничка етика“ имала за предмет етос војника, а не војни етос, односно етос и осталих, односно свих припадника војске. Зато је примереније користити израз „војна етика“, којим се подразумевају војска као целина и сви њени припадници, односно њихов етос.¹³

Под синтагмом „војна етика“ подразумевали су се и подразумевају различити садржаји. Пре прецизирања тог значења потребно је поновити разграничавање значења неколико израза и појмова, што у теорији представља опште позната места. Шта значе и која је разлика између појмова *етика* и *морал (етос)*, затим *војна етика* и *војни морал (војни етос)*? У српском језику (и не само у српском) изрази „етика“ и „морал“ веома често употребљавају се као синоними, па се речи „морал“ замењују речју „етика“ и обрнуто. Не прави се разлика између појмова *етика* и *морал*, а морала би да се прави, како се не би стварале бројне тешкоће у споразумевању и тумачењу. Реч „етос“ у српском језику је понајмање у употреби али се често не прави разлика ни између појмова *етос* и *етика*.

Указаћемо најпре на разлику између појмова *морал* и *етика*. Њихово употребљавање као синонима није без основе. Ако погледамо корен речи „етика“, који се налази у грчкој речи *ethos*, видимо да она значи: боравиште, завичај, обичај, ћуд, понашање, владање. До данас су се задржала значења: обичај, ћуд и понашање. Антички Грци су праксу људског понашања, а касније и науку о понашању, називали *ethike tehne*. Временом је изостављана реч *tehne* (вештина, знање) и задржало се само *ethike*. Тако већина европских народа у својим језицима користи у основи ту реч (*etica*, *ethique*, *ethics*, *Ethik* и сл.). Етика је постала интернационални појам, али у међународном моралном жаргону само понашање назива се „етос“, а наука о понашању „етика“.

¹² Израз *војничка етика* налазимо, на пример, код С. Хантингтона у делу *Војник и држава, теорија и политика цивилно-војних односа*. Р. Рајић користи израз „војничка етика“, преузимајући га из руских извора, односно превод са руског, уочавајући да се војничка етика односи само на војнике, а на неким местима уводи израз „војничка и официрска етика“. Р. Рајић, *У име војничке части*, ВИЗ, Београд, 2001, 23, 24. В. Милојевић приликом класификовања нормативне етике на посебне гране у посебне нормативне или посебне практичне етике, између осталих наводи и војничку етику. В. Милојевић, *Морал војске*, Војна академија, Београд, 1999, 20.

¹³ Д. Калезић, Војна етика као научна дисциплина, *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са симпозијума о војној науци, 25–26. јун 1997. године, Институт за Војностратејска истраживања, Београд, 1998, 275–296.

Реч „морал“ је у међународној употреби као и реч „етика“, а његово извориште је у латинском језику, потиче од именице *mos* (ген. *moris*), која има потпуно исто значење као и хеленска реч *етос* – обичај, понашање, владање. Према томе, термини „етика“ и „морал“ етимолошки и семантички значе исто, па се зато често употребљавају као синоними. Међутим, будући да су оба термина широко ушла у интернационалну употребу, синоними су с временом постали конкуренти, ривали. Придавана су им различита значења, која су сада постала широко прихваћена.

Етика се схвата као филозофска дисциплина, која за свој предмет има морал, која представља теорију, филозофију морала. Значи, етика представља филозофско истраживање морала. У кембрицком *Лексикону филозофије* етика се одређује као „опште изучавање добра и генерално проучавање правилног делања“. Значи, суштина појма етике је разликовање добра и зла и то се обично јавља у два облика: а) означавање дела, поступака, или осећања, мотива, расположења и слично као добрих или злих и б) означавање личности као добрих или злих.

Познати грчки православни теолог Христо Јанарис тврди да се етиком обично назива она врста систематског занимања за проблеме који се односе на етос или морал људског бића: „Етика може настати из филозофске интерпретације човековог етоса, или може бити последица датог обрасца религијског закона који одређује како би човек требало да се понаша. Етика, такође, може бити наука, грана такозваних 'хуманистичких наука', која настоји да изнађе најделотворнију скалу вредности ради најбољег организовања човековог друштвеног суживота“.¹⁴

У свом најопштијем смислу етика је систематично настојање да се наше индивидуално и друштвено морално искуство учине смисаоним тако што ће се одредити: *вредности* достојне стремљења, *правила* која треба да владају људским понашањем и *карактерне црте* које заслужују да у животу дођу до изражаја, односно тип живота какав би требало да водимо, како би требало да поступамо, какви људи би требало да будемо. Док друштвене науке описују како се људи понашају, етика, тачније нормативна етика прописује како *треба* да се понашају.

Јован Бабић сматра да је „морал“ двозначан термин, који са једне стране означава један особени критеријум, који се примењује на људске поступке и праксу, али исто тако он је једна друштвена појава, која у овом или оном облику постоји у сваком друштву.¹⁵ Морал се односи на поступке и делатности, правила која владају тим делатностима и вредности које те делатности и поступци усађују, негују и примењују. Морал обухвата морална веровања, моралне судове, морална осећања, морални језик којим изражавамо претходно. Према томе, ако морал представља скуп правила која управљају и владају моралним поступањем, етика је научни и филозофски третман моралности.

¹⁴ Х. Јанарис, *Слобода морала*, Каленић, Крагујевац, 2007, 15. О проблему заснивања етике као науке видети у: Момчило Стојковић, *Етос и прогрес*, Просвета, Ниш, 1993. Занимљиво да је за православно предавање етика и као термин и као појам нешто непознато: „Не среће се скоро никако код Отаца Цркве, нити се пак предавала у школама све до новијег времена. Ради се о некој врсти западног производа који се – као, уосталом, и толико другог – усталичио у нашој Цркви“, тврди православни теолог Јован (Зизијулас). Ј. Зизијулас (Пергамски), „Онтологија и етика“, *Саборност, часопис епархије браничевске*, 1–4, Пожаревац, 2003, 97–101.

¹⁵ Ј. Бабић, *Морал и наше време*, 37.

Морал и *етос* најчешће се употребљавају као синоними. Познати грчки теолог који се бави етичким питањима с хришћанског аспекта Х. Јанарис изједначава појмове *морал* (моралност) и *етос*: „Моралност или етос сваког човека јесте његово објективно вредновање, засновано на скали вредности прихваћеној од друштва као целине“.¹⁶ *Етос* или *моралност* можемо да одредимо као објективни критеријум за вредновање индивидуалног карактера или индивидуалног понашања. Морал или етос представља постојани начин понашања човека, изражавања и активности, којим се, преласком у уобичајено понашање, уврежује у његове наклоности, начине и карактеришу његову личност. Понашање сваког човека руковођено је одређеним веровањима, ставовима и стандардима, без обзира да ли је он свесан тога или не. Свака заједница има свој морал, односно постоји оно што су типична веровања, ставови и стандарди који одређују шта је уобичајно.

„Војни етос“ и „морал војске“ користимо као синоними. Без намере (па и могућности) да га намећемо, сматрамо да је израз „војни етос“ у нашим условима у овом тренутку примеренији израз. За то постоји више разлога. Замена досадашњих израза морал војске, борбени морал и других, синтагма „војни етос“ само је формална промена имена, али представља и отклон од превазиђеног идеолошког разумевања тих израза. Сама реч морал у нашим условима подразумева и одређену идеолошку матрицу, односно везује се за период социјализма и ЈНА, а посебно након распада ЈНА и СФРЈ, за „репове“ те идеологије у Војсци Југославије и Војсци Србије и Црне Горе.

Постоје бројни покушаји дефинисања појма војна етика, од којих наводимо само неколико. Раде Рајић у књизи *У име војничке части* на следећи начин дефинише војну етику, називајући је војничка етика: „Војничка етика је наука о моралу у војсци, односно, војничка етика представља теорију војног морала. Она изучава изворе, смисао, мотиве и заснованост морала у војсци, нарочито у рату и борбеним дејствима, образлажући и дајући основне критеријуме за вредновање моралних поступака војника, старешина, јединица и војске у целини“.¹⁷ У овом одређењу, уколико је први део, који се односи на предмет, прихватљив, други део није потпун јер су мисије војске у међувремену проширене.

На пример, главни и одговорни уредници часописа *Military Ethics*, који редовно излази у САД, као кључну функцију војне етике виде пружање помоћи војним професионалцима да „разлучују моралне изазове и дилеме које носи њихов позив, помажући члановима професије да боље разумеју етичке захтеве постављене пред њих, и да им омогући и мотивише да делују одговарајуће у извршењу њихових професионалних обавеза“.¹⁸

Однос војне етике и науке о одбрани

Оправдано се сматра да се зрелост једне дисциплине може мерити и тиме да ли је почела да теоретише о самој себи, па поред осталог и о својој научности. Ако полазимо од става да је војна етика посебна научна дисциплина, то подразумева одређени ниво изграђености њена четири основа конституенса: а) да има свој *предмет*, односно да се утврди подручје стварности на које се односе искази дате науке; б) да има изграђен *језик*, комуникабилан за све људе који раде у датој науци и који ће по-

¹⁶ Х. Јанарис, *Слобода морала*, 15.

¹⁷ Р. Рајић, *У име војничке части*, ВИЗ, Београд, 2001, 23.

¹⁸ Мартин Л. Кук и Хенрик Сис, *Шта треба да се подразумева под „Војном етиком“*.

ред заједничких термина за све науке садржати и извешан број посебних термина, чије је значење прецизно утврђено експлицитним дефиницијама; в) *теоријско* уобличење у виду одређеног броја хипотеза које су од великог значаја за дату научну област и које морају бити проверене до те мере да их можемо сматрати законима, на основу чега закључујемо да је класификован знатан број веродостојних искуствених чињеница; г) да располаже *методама* и техникама истраживања које су прихваћене од научника и које су адекватне за решавање утврђених проблема.

На Другом симпозијуму о војној науци, 1998. године, било је неколико покушаја да се одговори на питање научне фундираности војне етике. Милорад Ђорђевић у чланку „Војна етика – научна дисциплина или/и кодекс?“ отвара проблем да ли је, са становишта поседовања неопходних постулата науке, војна етика научна дисциплина и исправно примеђује да се само условно може издвојити из своје матице, тј. етике, с обзиром на специфичност сфере живота на коју се односи, а то је војна делатност. Основана је тврдња аутора да „војна етика, с обзиром на предмет истраживања и метод, има интердисциплинарно обележје“.¹⁹ По питању места војне етике у оквиру војне науке, аутор дели преовлађујући став да „осим ратне вештине, остале научне дисциплине налазе своје упориште у матичним наукама, а мање се ослањају на остале научне дисциплине војне науке“.²⁰ Аутор је закључио да се у том тренутку о војној етици није могло говорити као о посебној научној дисциплини, али да је неопходно њено систематско изучавање на свим нивоима школовања у војсци, а нарочито подстицање њеног даљег научног развоја.²¹

Исти задатак на поменутом симпозијуму себи поставља и Д. Калезић у чланку „Етика као научна дисциплина“,²² међутим, осим занимљивих и лепих опсервација о војном етосу и духовности војника не налазимо одговоре на питања појма и фундираности војне етике као научне дисциплине. Значајна идеја истакнута је у чланку под називом „Појам система војних наука“ Д. Вишњића, Ј. Марчека и М. Ковача, који тврде да: „Полазећи од сазнања о улози морала у рату и оружаном борби, као и од становишта да постоје оправдани разлози за што потпуније истраживање појединих садржаја моралног фактора, неопходно је заснивање посебне научне дисциплине, која би изучавала све аспекте морала Војске. То би била 'војна етика', чија је матичност у 'етици' као хуманитарној науци“.²³ Аутори у оквиру система војних наука војну етику, као научну дисциплину у систему војних наука, сврставају у војнодруштвене и хуманистичке науке.²⁴

Из тврдње Михајла Марковића да: „Предмет ма које науке јесте комплекс нових, актуелних, међусобно сродних проблема који настају у процесу практичне интеракције човека и објективног света“²⁵ произлази да морал, као вишедимензионална и веома сложена духовна, душевна и друштвена појава, није предмет само философске рефлексije – етике,

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто, 271. Занимљиво да М. Ђорђевић тврди да „војна етика треба да се изучава на свим нивоима школовања у војним школама и академијама и да се изграђује и као специфичан и за војску веома значајан кодекс понашања на индивидуалном и институционалном нивоу“. Исто, 270.

²² Војна наука и војна доктрина, Зборник радова са Симпозијума о војној науци, 25–26. јун 1997. године, Београд, 1998, 275–295.

²³ Војна наука и војна доктрина, 80.

²⁴ Исто, 79.

²⁵ Исто.

већ и других наука и научних дисциплина и њихових емпиријских истраживања, као што су психологија, социологија, историја, односно психологије морала, социологије морала, историје морала итд. Са ког се аспеката етика, а са којих се аспеката наведене науке и научне дисциплине баве и расветљавају феномен морала најбоље се може сагледати на основу питања која о њему постављају. Одређивањем шта је предмет етике као филозофске дисциплине, истовремено одређујемо и шта није њен предмет.

Тако етика пита за извор или порекло морала, начин успостављања морала, облике морала и сврху моралног деловања (циљеве које треба као људска бића да изаберемо и следимо, морални принципи који треба да руководе нашим изборима и стремљењима); социологија морала пита за друштвену природу морала, утицај друштва на морал (како друштвене групе и институције: нација, држава, црква, породица, школа, професија утичу на формирање и усвајање морала) и утицај морала на друштво;²⁶ психологија морала за психичке процесе, осећања, представе, мишљење, мотиве и њихов однос са моралом; историја морала о пореклу морала, како се морал мења и развија временом итд.

С обзиром на чињеницу да испољавање морала у војној средини, односно у делатностима одбране, носи многе особености, којим се у целини не бави ниједна друга научна дисциплина, можемо говорити о војној етици као посебној научној дисциплини. Према томе, предмет војне етике је војни етос у делатностима одбране, етос припадника војске, који се испољава у три мисије војске: одбране земље од оружаног угрожавања споља, учешће у мултинационалним операцијама и помоћ становништву у сузбијању елементарних непогода.

Први корак примењене етике састоји се у идентификовању и разјашњавању спорних етичких питања којим обилују актуелни изазови одбрамбене делатности. Предмет у нормативним и примењеним наукама чине проблеми проналажења најефикаснијих, најцелесходнијих упутстава за практичну делатност. Тако задатак војне етике није само да дође до дескриптивних знања о етичким системима или етичкој мисли, да зна шта су велики филозофи мислили о етици, смишља етичке проблеме и парадоксе, већ да одговори на питање шта је добар живот за официра и како официр да буде добар, односно не само да зна шта је доброта у војсци и за војску, већ да припадници војске и постану добри, да живе ону врсту живота коју би требало да живе. Пут до остваривања тог циља састоји се из три корака: открити шта треба да се научи (да се зна), научити то и користити научено за усмеравање деловања (знање применити).²⁷

Неки садржаји којима се бави војна етика су: смисао војне делатности, односно делатности одбране; шта за официра значи живети добар живот; професионалне војне вредности; врлине припадника војске (официра, подофицира, војника, војних службеника – намештеника); правила ратовања („ратна конвенција“) артикулисање (разматрање) норми, правила понашања припадника војске у оружаним сукобима; етичко питање убиства у рату; друштвена одговорност војне професије; однос према националној војној политици; етичка питања односа војске и државе; изградња и усавршавање система моралних захтева, норми и правила који регулишу војну де-

²⁶ Р. Лукић наводи да морал, као систем норми о људском понашању, односно као духовну (културну) појаву проучавају духовне (културолошке) науке – морална догматика и морална аналитика или теорија, затим психологија морала, историја морала и социологија морала. Р. Лукић: *Социологија морала*, Научна књига, Београд, 1982, 23.

²⁷ Исто, 71.

латност и однос официјерског кора и осталих припадника Војске; појаве које негативно утичу на војни етос (недисциплина, каријеризам, мобинг, болести зависности и друго); етика војног лидерства; употреба нуклеарног и другог забрањеног оружја.

У разрешавању моралних конфликта са којима се данас војска суочава могући су различити морални приступи. Полазећи од претпоставке да моралне норме управљају и могу да управљају људским понашањем, војна етика представља системско изучавање моралних односа између припадника војске, затим војске према делатностима одбране, као и према свом окружењу. Теорија војне етике, дакле, има задатак да објасни моралне вредности на којима се темељи војни етос, карактер моралних норми који из тих вредности проистичу, према коме и према чему припадници војске имају одговорности и како се те одговорности оправдавају. Различите етичке теорије нуде различите одговоре на ова питања.

Развој етичких теорија можемо пратити у периоду од преко две хиљаде година, а у војној етици се могу примењивати различите етичке (нормативне) теорије: деонтолошка, утилитаристичка, теорија врлине, хришћанска етичка теорија, етика бриге и друге. Будући да би шире обрађивање овог питања излазило из оквира намене овог рада, само, примера ради, наводимо теорију врлине, која у војној етици има своје домете, али посебно може да допринесе дефинисању потребних врлина за припаднике војске. У античкој философији, пресократовском периоду, истицано је успешно вршење неке улоге, па се тако етичко испитивање сводило на улогу коју човек обавља. Тако се постављало питање о особинама доброг лекара, судије, државника, војника, оца.²⁸ Да би се дошло до особина које би требало да има добар лекар, најпре постављамо питање шта је сврха медицине и, будући да је то излечење болесних, можемо закључити да би лекар то постигао треба да има следеће врлине: саосећање, познавање вештине исцељења и окретност у медицинским односима. Ако је циљ војника одбрана отаџбине, онда му је за то потребна храброст, физичка снага, вештина у руковању оружјем, организација у групној борби, умереност и мудрост.²⁹ Значи, живети и поступати добро за војника значи стећи врлине које су потребне за оно што ради и примењивати их у пракси.

„Језик је прва степеница у стремљењу к науци“,³⁰ каже Ф. Ниче. Језик војне етике могао би се одредити као специфичан систем конвенцијом усвојених знакова који имају утврђено значење и који се користе као средство за споразумевање у области војне етике. Неоспорно да језик којим се служи етика има многе изразе који потичу из војног етоса и који су добили универзално значење и употребу. На пример, оданост (лојалност, послушност), издаја, предаја, храброст, част, другарство, кукавичлук итд.

Методе којима се користи војна етика заједничке су и етици и осталим наукама, с тим што се њихова примена прилагођава специфичностима проблема и предмету војне етике.

²⁸ Сократ, Платон и Аристотел превазилазе питање о доброј улози и постављају питање не о врлинама које су потребне за одређене улоге, већ која су особине – врлине добре особе, као такве. Тако долазе до основних (примарних, кардиналних) врлина: мудрост, храброст, умереност и праведност (у односима са људима) и побожност (код Платоновог Сократа, схваћена као праведност према боговима). Уз помоћ ових врлина најбоље се може функционисати у људском друштву. Значи више се не поставља питање које би врлине требало да има добар војник, лекар, судија, професор, већ које би врлине требало да има добра особа, која је у неким случајевима војник – официр. Или, шта треба да чини добар лекар, а шта треба да чини добра особа.

²⁹ G. E. Pens, *Klasični slučajeви iz medicinske etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, 39.

³⁰ Ф. Ниче, *Људско, сувише људско*, Дерета, Београд, 2005, 20.

Однос војне етике према другим наукама и научним дисциплинама

Посебне теме представља однос етике и онтологије, антропологије, аксиологије, епистемологије и других филозофских дисциплина, што, разуме се, није без импликација и на војну етику. Свака етика за претпоставку има одређену онтолошку позицију, односно одређено схватање истине бића. Поједностављено речено, тај однос се изражава кроз питање шта је претежније: да неко постоји или да је добар, односно да ли је значајније да личност коју волимо постоји или да је она добра? Већ из тога је очигледно да је онтолошко примарно и да детерминише етичко становиште.

Етика се заснива и на одређеном схватању о човеку и његовом животу у свету, односно на некој антропологији. Те претпоставке су само наизглед високо и само теоретске, међутим оне имају пресудне конкретне импликације. Примера ради, ево како два различита антрополошка полазишта, Хобсово и хришћанско, имају радикално различита етичка исходишта уопште, а у војној етици посебно. Хобсово схватање подразумева да је човек по себи зао – себичан, саможив, тежи моћи, у сталном рату са свима,³¹ а хришћанско схватање да је човек створен „по лику и подобију“ Божијем, значи по себи добар и са потенцијом да може достићи морално савршенство као његов Отац небески. Тако и војник „Хобсовим очима“ на непријатеља може гледати или као на зло које треба уништити, или хришћанским очима да је непријатељ само човек који је под влашћу зла, коме се мора супротставити, али који пре заслужује сажаљење него уништење, и зато оног тренутка када више није наоружан он престаје да буде непријатељ.

Однос између војне етике и етике рата и мира. Поставља се питање да ли постоји и у чему се огледа разлика између *етике рата и мира* и *војне етике*, као дисциплине примењене етике? Има ли војна етика уопште места поред етике рата и мира? Која питања поставља и на која одговара етика рата и мира, а на која војна етика, односно у ком су односу предмети којима се баве. Познато је да рат није само сложена друштвена појава, већ и морална. Етичка страна увучености у рат је једно од основних, најстаријих и најтежих питања. У односу на ово питање издвајају се три традиције – пацифизам, реализам и теорија праведног рата, под које би се безмало могле подвести све теорије о етици рата.

Етика рата је свакако шири појам од војне етике јер рат као феномен надилази војску. Војна етика не одговара на питања праведности рата као таквог, за које је компетентна примењена *етика рата и мира*. Али питање праведног вођења рата је предмет војне етике, јер војници нису одговорни за укупну праведност ратова у којима се боре, већ је њихова одговорност ограничена њиховим сопственим активностима и овлашћењима.

Из Клаузевицове непревазиђене концепције о двојној природи рата – „наставак политичких односа другим средствима“ – следи да сила није циљ по себи и да је она оправдана само када се рационално користи за остварење јавних циљева, из чега опет проистиче место и улога војника, односно улога специјалиста у рату. Војник увек мора бити потчињен државнику. Политички циљ рата је ван домена војске, па и војне етике, али је зато вођење рата одговорност војника, што опет захтева изузетну посвећеност и увид у државну политику у њеним вишим сферама.

³¹ Семјуел Хантингтон тврди: „човек војне етике је Хобсов човек“.

Према томе, морални проблеми рата – као што су питања може ли рат бити признат као правичан (праведан, моралан, свет) и у којим условима је предмет *етике рата и мира*, каквим средствима се мора водити праведан рат, које моралне особине треба да има војник, који је морални смисао постојања војске уопште и друга, предмет су *војне етике*. Затим, разрешење главне моралне противуречности рата: у којим условима човек има морално право и чак моралну обавезу да убије другог човека. Та морална дилема може се формулисати и шире: у којим условима у рату је морално оправдана примена силе једног човека против другог? Ова морална противречност, што није тешко уочити, разрешава се само након решавања основних проблема етике рата и мира. Она, несумњиво, укључује и друге важне проблеме, на пример како се у рату треба односити према непријатељу, рањеницима, према цивилном становништву, колико је у рату допуштена примена лукавства. Али сви ти проблеми не излазе из општег проблема средстава вођења оружаних сукоба, односно предмета војне етике.

Однос војне етике и војне историје. За војну етику од великог значаја је историја, а посебно војна историја. Војна професија представља професију јер је акумулирано искуство професионалног знања. Да не би учио само из свог искуства, јер за то има мало могућности, човек мора да учи и из искуства других, а историја је „универзално искуство“. Војна историја је, како је казао Молтке, „најефикаснији начин да се у миру учи о рату“. Војна етика, због тога, придаје посебан значај уредном, сврсисходном проучавању историје. Историја је војницима корисна само ако служи развијању начела која ће моћи да нађу будућу примену.³²

Историја је један од начина за развијање историјске свести, националне историјске свести. С обзиром на то да је морал и осећање, и то осећање припадности једној заједници, отуда одговорност и обавеза да се вредности и норме те заједнице не смеју изневерити.

Однос војне етике и права одбране. Међународно хуманитарно право у суштини представља кодификацију вековима уобличаваних моралних норми у вези са ратом и ратовањем. Међутим, уколико је нешто постало правна норма међународног хуманитарног права, то не значи да је престало да буде и морална норма. Напротив, свака ова правна норма је уједно и морална норма. Овладавање садржајима међународног хуманитарног права још увек не значи да ће се учесници оружаних сукоба према њима неизоставно и понашати. Само знање шта је добро није гаранција да ће се добро и поступати. Зато задатак војне етике није само да објашњава значај и значење моралних вредности и норми на којима се темељи и које садржи међународном хуманитарно право, већ да ради на њиховом поунутрењу код припадника војске.

Као што наука уопште и било које друге људске активности, тако ни науке о одбрани не могу да буду „ослобођене од вредности“. Однос војне етике према наукама одбране улази у шири оквир питања и проблема етике науке. Питање заштите друштва од науке давно је отворено, односно ко је крив што научно сазнање, осим што неоспорно доноси благодати, уводи у до сада непознате опасности. Да ли су то научници, проналазачи, наручиоци истраживања или они који примењују знања? Познате су основне етичке норме у научном истраживању: истинитост, истраживачка слобо-

³² S. R. Huntington, *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, 71.

да, одговорност, кооперативност, узајамно поверење и, истовремено, висока критичност – према себи и према другима (претходницима, сарадницима, конкурентима).

Као што морално „треба“ логички да не проистиче из сазнајног „јесте“, тако ни етика неке посебне науке не проистиче непосредно из саме те науке, односно војна етика не проистиче из наука одбране. Ако је руководеће начело у наукама о одбрани стицање знања ради повећања стручности војне професије и војне ефикасности, војна етика има за циљ да стручност и ефикасност усклађује са моралношћу. На пример, стратеги и етичари постигли су потпуно слагање да је нуклеарни рат морално рђав зато што политички циљеви не могу да учине легитимним уништење целог друштва, до којег би довео велики нуклеарни сукоб.

Закључак

Војна етика је у основи заснована на етици као филозофској дисциплини. Имајући у виду класификацију наука и научних дисциплина у систему војних наука, војна етика припада војнодруштвеним и хуманитарним наукама. Војна етика представља дисциплину примењене етике, односно војно оријентисану дисциплину етике. Примењена етика издваја се из филозофије морала, односно етике, и данас представља једну од најразвијенијих области друштвених наука, интердисциплинарни теоријску област која обједињава етичке, политиколошке, социолошке, правне, економске, религијске и друге аспекте.

Војна етика има јасно дефинисан предмет, а то је војни етос (војни морал), односно морал војске у делатностима одбране. Тесно је повезана са другим наукама и научним дисциплинама: историјом, социологијом, психологијом, политикологијом, правним наукама и другим. Њен предмет је тесно повезан са наукама о одбрани (стратегијом, оперативком, тактиком и другим) и војно оријентисаним научним дисциплинама, најпре војном историјом, војном социологијом, војном психологијом, војном андрагогијом итд.

Сврха војног етоса је да одржи ефикасност војске. Без њега војска не може да буде ефикасна у својим мисијама, а с друге стране обезбеђује основна средства за друштвено усмеравање и контролу припадника војске док обављају своју стручну дужност, често у хаотичним условима. Науке о одбрани имају задатак да пруже допринос како би војно особље у широком спектру могућих операција поступало ефикасно и исправно. Важно је да војна етика у току оспособљавања војника и официра предводника (војних лидера) буде заступљена у мери да, након свих мисија, припадници војске живе до краја живота мирне савести и без законских последица.

Литература

1. Аристотел: *Никомахова етика*, превела Р. Шалабалић, Култура, Београд, 1958.
2. M. R. Amstutz: *Međunarodna etika*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
3. D. F. Thompson: *Politička etika i javna služba*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
4. *Military Ethics, The Dutch Approach*, A Practical Guide, Th. A. van Baarde and D. E.M. Verweij, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2006.
5. S. R. Hantington: *Vojnik i država*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, FPN i Diplomatska akademija, Beograd, 2004.

6. Б. Гроздић: *Војна етика*, хрестоматија, ВИЗ, Београд, 2010.
7. Ј. Бабић: *Moral i naše vreme*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
8. Platon: *Država*, Kultura, Beograd, 1969.
9. Зборник радова *Научно-стручни скуп Војна професија у Србији – стање и перспективе*, ВИЗ, Београд, 2009.
10. М. Šeferes i М. Pakaluk: *Razumevanje računovodstvene etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
11. P. Singer: *Praktična etika*, drugo izdanje, SIGNATURE, Beograd, 2000.
12. *Poslovna etika*, priredili Džon Dramond i Bil Bein, CLIO, Beograd, 2001.
13. S. Bolčić: *Svet rada u transformaciji*, Plato, Beograd, 2003.
14. Gredelj S., Gavrilović Z., Šolić N.: *Profesija (i) korupcija, Aktiviranje profesionalnih udruženja u borbi za integritet profesija i protiv korupcije*, Centar za monitoring i evaluaciju, Beograd, 2005.
15. P. G. Northouse: *Liderstvo, teorija i praksa*, četvrto izdanje, Data status, Beograd, 2008.
16. M. Volzer: *Pravedni i nepravedni ratovi*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
17. М. Сакан: *Војне науке*, Управа за школство и обуку – Војна академија, Београд, 2003.
18. В. Вељковић: *Основи морала војске*, Управа за школство и обуку – Војна академија, Београд, 2006.
19. Г. Мандзаридис, В. Јулицс, Ј. Петруи Н. Дзумакас: *Теме хришћанске етике*, Каленић, Крагујевац, 2004.
20. G. E. Pens: *Klasični slučajevi iz medicinske etike*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
21. Ф. Ниче: *Људско, сувише људско*, Дерета, Београд, 2005.
22. Р. Рајић: *У име војничке части*, ВИЗ, Београд, 2001.
23. Р. Лукић: *Социологија морала*, Научна књига, Београд, 1982.
24. М. Марковић: *Филозофски основи науке*, БИГЗ – ГЕНЕС-С ШТАМПА, Београд, 1994.
25. *Војна наука и војна доктрина*, Зборник радова са Симпозијума о војној науци, 25–26. јун 1997. године, Београд, 1998.
26. Х. Јанарис: *Слобода морала*, Каленић, Крагујевац, 2007.
27. Ј. Зизјулас (Пергамски): „Онтологија и етика“, *Саборност, часопис епархије браничевске*, 1–4, Пожаревац, 2003.
28. Ž. Vučković: *Biznis i moral – osnovi poslovne etike*, CEKOOM BOOKS, Novi Sad 2005.
29. P. Singer: *Praktična etika*, Signature, Beograd, 2000; *Uvodu u etiku* (priredio Piter Singer), IKZS, Sremski Karlovci i Novi Sad, 2004.
30. Dž. Dramond i B. Bein: *Poslovna etika*, Clio, Beograd, 2001.
31. D. Jakovljević: *Etika: ogledi iz primenjene etike*; CID, Podgorica, 1999.
32. D. F. Tompson: *Politička etika i javna služba*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
33. D. Jakovljević: *Zapažanja o prirodi primenjene etike. Theoria*, 1995, 38(4).
34. В. Милојевић, *Морал војске*, Војна академија, Београд, 1999.

ВОЈНИ МЕНАЏМЕНТ – НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА НАУКА О МЕНАЏМЕНТУ И БИЗНИСУ ИЛИ НАУКА ОДБРАНЕ

Самед Каровић, Горан Жупац и Владимир Ристић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

У раду се говори о научним разлозима због којих се ова дисциплина тако назива и које су импликације на целокупну област менаџмента и бизниса. Наведено је да назив војни менаџмент припада области менаџмента и бизниса у целини, која проучава процесе и токове у војноорганизационим системима, који се битно не разликују у погледу организационих система уопште. Много лакше, поузданије и потпуније, у контексту схватања војног менаџмента, јесте утврдити његов конкретан предмет, ако се проучавају сазнајне делатности војног менаџмента праћене у одређеним друштвеним токовима.

Откривање и објашњавање одређених елемената, повољних са аспекта припадности класификације војног менаџмента за развој и практичну примену рационалне мисли, представљају стари филозофски проблем, али исто тако и проблем војног менаџмента, који се имплементира у менаџмент и бизнис од свог почетка.

Конкретан назив „војни менаџмент“ условило је гледиште са аспекта предметне области и друштвених услова и чинилаца реализације у војној пракси – да постане саставни део целокупне области менаџмента и бизниса и да се та дисциплина, у којој се конкретизује, назове посебним именом „војни менаџмент“.

Са термилошког аспекта војни менаџмент је примерен научном садржају, али га не треба преувеличавати. У раду је тај израз коришћен првенствено за означавање делатности у војноорганизационим системима и непосредно повезан са осталим елементима релевантним за функционисање система у целини, без обзира на ниво.

Даље излагање у раду односи се на науку одбране и њихову међусобну условљеност, те општи однос повезаности кроз војни менаџмент као лепезу свих веза и односа. Неки од ранијих ставова утицали су на наведени приступ војном менаџменту, обликовању научно-сазнајног садржаја у менаџменту, док је значај неких других елемената уочен на крају. Постало је јасно да треба узимати у обзир и ширу релацију и идеје менаџмента и бизниса као целине, првенствено имајући у виду теоријске проблеме којима се бави војни менаџмент, пре свега у реалној поставци и садржајној обради, како би се допринело његовом свестранијем и дубљем проучавању. Овако замишљен приступ обезбеђује израду системског односа и има у основи одређени скуп својих извора, њихових међусобних веза и тумачења.

Исто тако, у раду се говори о основним проблемима војног менаџмента. Његов предмет је одређен као проучавање процеса у војноорганизационим системима, односно као укупно систематизовано сазнање и пракса на том подручју. У том смислу усклађена су и гледишта која имају битне релације са целокупном подручном облашћу менаџмента и бизниса у целини.

Кључне речи: *менаџмент, војни менаџмент, менаџмент и бизнис, науке одбране.*

Увод

Менаџмент, као научна делатност, присутан је свакој организацији и обезбеђује функционисање и рад организације у целини. То важи и за војноорганизационе системе, као специфичне организације које се баве одбрамбеном делатношћу. Одбрамбеном делатношћу, као специфичним делом процеса рада војноорганизационих система, предметно се бави Војни менаџмент, односно Менаџмент у Војсци, који терминолошки није прикладан са аспекта разматрања ове проблематике.

Кроз рад су објашњени основни елементи схватања менаџмента као научне делатности управљања и примењен системски приступ у објашњавању низ питања релевантних за сагледавање наведене проблематике. Разматрани су елементи кроз које је операционализован Менаџмент у војсци и сагледан њихов међусобни однос и специфичности које су карактеристичне за војноорганизационе системе.

У раду је разматран сегмент који битно одражава припадност Менаџмента у војсци, научној области Менаџмент и бизнис, где се констатује да је његов саставни и неодвојиви део, посебно са аспекта предметне области, као битног критеријума у одређењу његове диференцијације.

Даљим излагањем у раду се констатују битне одреднице у аргументацији који иду у прилог промене назива и предлаже се да ова област носи назив Менаџмент у војсци, да би се избегао префикс војни, који не одражава суштински смисао управљачких функција у војноорганизационим системима и у процесу остваривања мисија и задатака Војске у целини.

У раду се аргументовану, на основу емпиријске грађе, констатује, да Војни менаџмент припада научној области Менаџмент и бизнис и да не треба издвајати га у посебну научну дисциплину нити га сврставати у науке одбране, јер се он практично не разликује од дефинисане научне области. Не може се узети критеријум по локацији његове примене, већ је за критеријум узет сегмент предметне области којом се бави и једноставно тамо и припада.

Теоријске основе менаџмента

Са аспекта разумевања менаџмента може се говорити о његовом представљању као извршне управљачке активности. То значи да се са настанком поделе рада менаџмент не појављује као посебна активност, већ као активност одређене категорије људи. У вези с тим, менаџмент постаје функција која у организацији, без об-

зира које врсте, потчињенима (подређенима) даје налоге, инструкције и задатке, чији рад координира, усмерава и води.

Има много потешкоћа око схватања појма менаџмента. Те потешкоће су уопште карактеристичне у науци, а непосредно се односе на семантичку природу, посебно имајући у виду да се различитим појмовима приписују различити садржаји. У литератури се често израз менаџмент наводи са различитим значењима, као што су: организација, управљање и руковођење.¹ Овај проблем семантичке природе, који је карактеристичан за српски језик, а вероватно и за друге, представља проблем превођења појма менаџмент, који би потпуно одразио садржај тог појма. Могло би се прихватити да је најприкладнији назив за менаџмент управљање, првенствено имајући у виду корен глагола *manage*, који потиче од латинске речи *manus* (рука), а првобитно је означавао „обучавање коња у ходу“. Дакле, имајући у виду садржаје који се подразумевају под појмом менаџмент, те имајући у виду да се функције менаџмента у највећој мери подударају с функцијама руковођења, то значи да су појмови менаџмент и руковођење само синоними.

Све до почетка 20. века менаџмент се није издвајао у самосталну дисциплину. Сматра се да највеће заслуге за развој менаџмента има F. W. Taylor, који се често и назива оцем научног менаџмента. Од тада па до данас у оквиру менаџмента развиле су се многе школе и правци. Они су допринели унапређењу свих области и подручја људског деловања, тако да је менаџмент као наука универзално применљив. Имајући у виду универзалност основних начела менаџмента и општу констатацију применљивости менаџмента на све организационе системе, менаџмент је постао основна потреба сваке организацијске целине. Менаџмент као процес је доста сложена категорија, јер се у том процесу координирају активности других људи, помоћу којих се остварују циљеви организације уз ефикасно и ефективно коришћење свих расположивих ресурса организације.

Исходиште свих менаџерских теорија креће се од емпиријског приступа, интерперсоналног понашања, заједничког понашања, социјалног система, социотехничког система, теорије одлучивања, системског приступа, математичког приступа, па све до ситуационог или контингенцијског приступа. Правим оцем модерне теорије менаџмента може се сматрати H. Fayol, с обзиром на то да је он и један од пионира и теорије организације. То значи да се теорија организације и теорија менаџмента толико међусобно преплићу да их је немогуће одвојено посматрати.²

Теорија менаџмента и научно бављење менаџментом релативно је новијег датума, без обзира што је пракса менаџмента стара колико и људски род. Знање о менаџменту данас се може посматрати као резултат дугог и континуираног научног процеса. У том смислу може се говорити о два основна периода његовог развоја: претходна проучавања и научно бављење, познатије као *теорије менаџмента*.

Са аспекта овог рада важно је напоменути, када је реч о теоријама менаџмента, да је непотребно и немогуће давати исцрпан преглед свих теорија, већ се само истичу најважније, које су дале свој допринос развоју доминантних теоријских праваца. Оне се могу класификовати у четири категорије: структуралне теорије, бихевиористичке теорије, модерне теорије и нове теорије менаџмента.

¹ П. Сикавица, Ф. Бахтијаревић-Шиббер, Н. Полошки-Вокић: *Темељи менаџмента*, Школска књига, Загреб, 2008, с. 4.

² Исто, с. 11.

Структуралне теорије се у суштини баве различитим нивоима и проблемима менаџмента. Основне карактеристике ове теорије изражене су кроз: доминацију техничких и структуралних аспеката у приступу менаџменту и организацији те оријентације на ефикасност; идентичну филозофију, концепцију и приступ човеку као чиниоцу организацијске ефикасности; стварање универзалних општеприменљивих принципа менаџмента примерених свакој ситуацији и генерализацију практичних искустава и практичне оријентације менаџера у решавању непосредних проблема ефикасности рада које је наметала свакодневна пракса и убрзан развој индустријализације.

Бихевиористичка теорија позната је и као неокласична или теорија социјалних система, у којој доминира хуманистички приступ менаџменту, као комплексан и диференциран приступ различитих погледа и теоријских виђења менаџмента. Јавила се као реакција на основне поставке и једностраност структуралног приступа. Она шири погледе на организацију тако да менаџмент развија нове поставке, које се манифестују у следећим елементима:

- реакција су на недостатке и ограничења структуралног, класичног приступа, у првом реду однос према људској компоненти организације и менаџмента;
- другачија концепција човека и с њом повезана филозофија менаџмента;
- нагласак је на људској димензији организације, те посматрање организације као комплексног социјалног система и
- сазнање и теоријска генерализација резултат су основних знања, поставки и емпиријских истраживања бихевиористичких наука.

Модерне теорије означавају се као интегративни приступ, јер воде интеграцији са знања о организацији и менаџменту. Као заједничка својства посебно се наглашавају:

- концептуално-аналитичка основа;
- заснованост на подацима емпиријских истраживања и
- интегративна природа.

Нова теорија (Теорија изврсности) у основи истиче да рационалност не може бити граница у разумевању организационог понашања и успеха. Емоције и ирационално постају важан развојни ресурс, а њихово уважавање означава организационо повратак човеку као сложенем и јединственом, емоционалном и ирационалном, а не искључиво рационалном бићу. Развија се последњих 10–15 година.

Менаџмент у војноорганизационим системима

Војноорганизациони системи са аспекта значаја овог рада разматрају се у контексту нивоа и врсте организације, првенствено имајући у виду структурални однос. У том смислу тежиште је на јединицама и установама као синониму за војноорганизационе системе. Неопходност оваквог приступа произашла је из потребе и комплекса развоја и сложености војноорганизационих система који имају непосредно утицај на целокупно функционисање одбрамбене делатности.

Под војноорганизационим системима подразумева се организација у основи дефинисана структуром у којој се одвијају одређене пословне целине или пословни процеси. Самим тим подразумевају се и одређени хијерархијски нивои, изражени кроз одређене надлежности у њеном функционисању. То је веома битно са аспекта војноорганизацио-

них система и њиховог проучавања, првенствено што се у сваком војноорганизационом систему, без обзира на ниво и структуру, налазе различити објекти (елементи), који поседују неке особине које јесу или могу бити од неког интереса. Ту постоје непосредне везе које директно изазивају и промене у целом систему.

Битна претпоставка функционисања војноорганизационих система је њихово усмеравање, изражено кроз одређене функције и процесе који воде остваривању постављених циљева. Циљеви у војноорганизационим системима условљени су наменском функцијом датог система и његовим карактеристикама.

Када се говори о карактеристикама војноорганизационих система, постоје различити критеријуми према којима оне могу бити изражене. У раду је приказано својство посматрања са аспекта значаја менаџмента као елемента и интегралног дела сваког војноорганизационог система. Наравно, то води одређеном теоријском приступу који је дефинисан у претходном делу текста, конкретније у првом питању. Суштина приступа у контексту разумевања војноорганизационих система базирана је на потреби и конкретним резултатима у решавању сложених и практичних задатака.

Оно што тренутно заокупља пажњу када су у питању војноорганизациони системи, те истраживања у тој сфери, јесте приступ у развоју управљачких елемената и способности команди и команданата који су непосредно везани за војноорганизационе системе, у смислу њиховог управљања. Дакле, налазимо се у етапи развоја када подједнако треба разматрати научноистраживачке радове, као и постављање одређених теорија у решавању системских проблема у области управљања војноорганизационим системима, што представља предмет изучавања целе области познате под називом војни менаџмент.

Ако се ближе погледа проблематика везана за војноорганизационе системе, посебно са аспекта значаја и бављења у сфери одбрамбене делатности, може се констатovati да и поред тога што постоје практична решења у области функционисања управљања, не постоји потпуно и свеобухватно изграђен систем универзалног и свеобухватног деловања на свим нивоима. То је последица објективних околности које су проишле из потребе реструктурирања војноорганизационих система и чињенице да тај процес још траје. Судбина свих процеса и јесте њихова стална динамика и промене, те и менаџмент у војноорганизационим системима прате процеси и одређене промене које директно произлазе из динамике промена војноорганизационих система.

Разматрајући циљеве и функционисање војноорганизационих система, који директно произлазе из дефинисаних мисија и задатака Војске као целине, улази се у сферу када остварење таквих циљева прати размена енергије, материје и информација између система и спољне средине, што представља предмет рада и функционисања управљачких елемената, односно задатак менаџмента. Функционисање војноорганизационих система, без обзира о којој се врсти ради, или остваривање њиховог циља, првенствено се односи на њихову унутрашњу средину, односно одржавање њихових унутрашњих односа и односа са спољњим окружењем. То је последица директне зависности одређених задатака који се испољавају кроз извођење операција, без обзира на ниво, те процеса управљачких функција изражених непосредно кроз процес одлучивања, што показује директну зависност од функционисања менаџмента и остваривости и функционисања операција на свим нивоима извођења.

Науке одбране

За сагледавање релевантне проблематике у оквиру војног менаџмента у областима у којима се спроводи, неопходно је утврдити основне елементе детерминанте наука одбране у сегменту конститутивних елемената. У том смислу првенствено се мисли на тактику, оперативу и стратегију, као достигнућа остварена по разноликој проблематици обухваћеној дефинисаним научним дисциплинама наука одбране. У оквиру тих дисциплина могу се пронаћи предметне области којима се баве поједине дисциплине, као и њихова непосредна повезаност и јединство, што на неки начин упућује на системски приступ у разматрању наука одбране.

Тај прилаз у контексту разумевања може се веома успешно користити у разумевању и истраживању граница система унутар појединих научних дисциплина, као и утицај критеријума одлучивања у процесу извођења одређених операција према нивоима, промена окружења, промена правца развоја и промене у оквиру одређене оријентационе политике. Све ове елементе у себи интегрише менаџмент, као општа веза између наведених научних дисциплина.

Тактика

За потребе овог рада тактика ће се само сагледати из угла војног менаџмента и његовог утицаја на функционисање научне дисциплине Наука одбране, и то првенствено са аспекта делатности операција тактичког нивоа. То је неопходно да би се учила непосредна имплементација војног менаџмента у ову и остале области одбрамбене делатности, као најбитнијег чиниоца управљачке функције у области извршавања задатака.

Полазећи од претпоставке да је суштина рада сваке организације и организационог система у управљачким функцијама, па тиме и у процесу одлучивања, долази се до закључка да се овај елемент апсолутно потврђује и на нивоу тактике и војно-организационих система који извршавају операције тактичког нивоа.

Ако се погледа тактика као дисциплина Наука одбране, одмах у први план долази констатација да је теорија тактике, укључујући и праксу, непосредно у функцији и интересима оперативе и стратегије. Постојање те релације уско је повезано са извршавањем задатака у операцијама које реализује оператива и стратегија. Најосновнији сегмент тактике као научне дисциплине је теорија и пракса припремања, организовања и извођења борбених дејстава тактичких јединица, односно извођење операција тактичког нивоа.

Теорија тактике уопштава појаве и законитости вођења борбених дејстава као универзалне категорије у домену тактичких јединица и из области операција тактичког нивоа, ако се разматра критеријум нивоа јединица. Исто тако, тактика се бави проблемом употребе тактичких јединица, борбене и друге технике у борбеним и неборбеним дејствима.

Директна област у којој војни менаџмент, у домену тактике, непосредно испољава своје деловање односи се на проблеме употребе тактичких јединица, утврђивање облика и начина реализовања борбених дејстава (одлучивање), рад команди у процесу одлучивања, укључујући и одређене методе и процедуре и изналажење најбољих решења ради постизања дефинисаних циљева.

У суштини, војни менаџмент на нивоу тактичких јединица и тактике има своја упоришта у сфери одлучивања, посебно има процедуралне елементе по процесним активностима менаџмента уопште. Ако се разматра војни менаџмент из комплекса тактике, онда он залази дубље у сферу доктринарних опредељења Војске као целине и непосредног извођења операција било које врсте.

Посебан сегмент који представља војни менаџмент у релацији тактике првенствено се односи на елементе процеса одлучивања и разумевања свих релевантних фактора утицајних за ангажовање јединица било ког вида или рода. Дакле, војни менаџмент у области тактике представља кључни фактор ангажовања снага тактичког нивоа, односно јединица тактичког нивоа, и основа је свих циљно оријентисаних активности. Ту добија афирмацију и месту у систему Наука одбране и одређених дисциплина као дела одбрамбене делатности.

Оператика

Оператика у области дисциплина Наука одбране, која се бави предметном облашћу операција јединица оперативног нивоа, у раду је само разматрана са аспекта значаја војног менаџмента. У том смислу се војни менаџмент, као и за ниво тактике, бави питањима припреме, организовања и извођења операција и саставни је део овог комплексног дела оператике. То посебно треба имати у виду ако се пође од услова и врста извођења операција и низа битних елемената које је неопходно имати у виду да би се операција спровела, чиме се закључује већ дата констатација да војни менаџмент представља саставни део сваког процеса у војноорганизационим системима, без обзира на ниво.

Војни менаџмент у контексту извођења операција представља ниво комплексних радњи и процесних активности које прате управљачке функције и оперативно планирање, али са специфичношћу реализације у војноорганизационим системима, ако се има у виду критеријум спровођења активности и специфична циљно оријентисана делатност. Војни менаџмент не добија посебна својства која га изузимају из научне дисциплине менаџмента, али добија друге особине специфичне за војноорганизационе системе, о којима је раније било речи.

Стратегија

Стратегију у контексту разумевања овог рада треба схватити као научну дисциплину Наука одбране која обједињује тактику и оперативну ради остваривања дефинисаног циља на највишем нивоу. Способност обједињавања те две дисциплине има елементе вештине који су имплементирани кроз војни менаџмент и тако их треба схватити. У савременим условима, посебно када су се развиле или се развијају многе научне области, одређена знања добијају и својство вештине, те доприносе и развоју способности неопходних за успешно одлучивање на свим нивоима, укључујући и највише нивое.

Ова констатација може се потврдити још и у доба Клаузевица, који је истицао да је „свако мишљење, наравно вештина. Где логичар подвуче црту, где престају премисе које су резултат сазнања, где почиње суд: ту почиње вештина. Али, не само то: и само духовно сазнање је опет суд и, следствено, вештина, као што је то на

крају, изгледа, и чулно сазнање. Једном речју, ако се људско биће не може зами-слити само са моћима сазнања а без расуђивања, то се, обрнуто, ни вештина ни знање не могу никад сасвим јасно одвојити једно од другог“.³

Дакле, у овом сегменту, када је у питању и највиши ниво, менаџмент је неодво-јиви део у процесу креирања циљева и непосредно је у функцији остваривања опе-рација на стратегијском нивоу. Његова основа је у области универзално важећих и општеприхваћених процеса, као и оних специфичних за војноорганизационе систе-ме, који носе велике ризике, чиме га чине још комплекснијим. У коначном, он пред-ставља операционализацију менаџмента на глобалном нивоу.

Војни менаџмент

Предмет овог рада представља војни менаџмент, као дилема, из сфере припадности Наукама одбране или само дисциплини, која је опште прихваћена као Менаџмент и би-знис. Све што је претходно речено било је потребно ради увођења у делатности и разу-мевања менаџмента као процеса управљања уопште, а посебно оног дела који се одно-си на војноорганизационе системе. Наравно, менаџмент се сагледава кроз процесне ак-тивности које у себи практично обједињују управљачки битне елементе који чине одређе-ни процес и они су универзалне категорије. Да ли је потребно научну дисциплину Менаџ-мент и бизнис посебно детерминисати војним менаџментом или је потребно војни менаџ-мент градити посебно, по аналогiji тактике, оператике и стратегије, само по критеријуму да се ради о војноорганизационим системима и активностима које се спроводе у њима или које активности реализују одређени војноорганизациони системи, јесте дилема коју ћу покушати аргументовано да образложим у даљем тексту.

Намеће се питање саме термилошке одреднице војни менаџмент, са префик-сом војни. Шта то у суштини значи? Објашњавање овог појма условљено је првен-ствено обласном делатношћу у којој се спроводи и нивоима организованости војно-организационих система или, једноставније, нивоом јединица, команди и установа. Војноорганизациони систем је само синоним, али има своје место првенствено јер се ради о системском приступу при изучавању наведених појава и процеса у којима се они реализују.

Важност терминологије у науци не треба преувеличавати, али је не треба схва-тити ни конвенционалистички, као производ сасвим произвољних договора, пошто су различита термилошка решења више или мање примерена научном садржају, што се означава појединим терминима. Видеће се да ставови и замисли у овом де-лу више одговарају категорији припадности Менаџменту и бизнису, а мање посеб-ној научној дисциплини војни менаџмент. Преувеличавање значаја терминологије последица је традиције, коју наравно не треба одбацивати, све док на неки начин не буде сметња или кочница научном напретку.

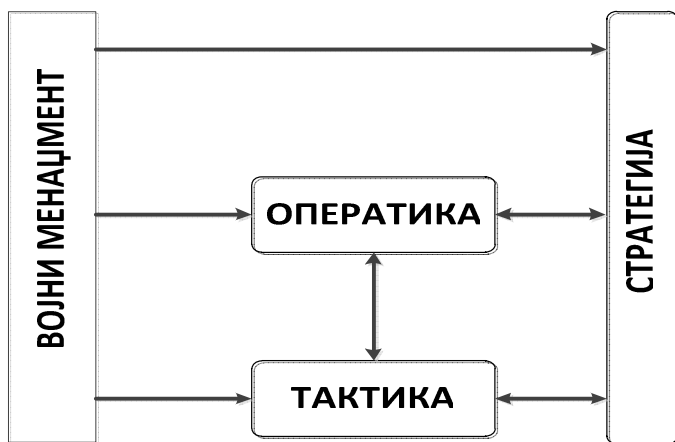
Ипак, са аспекта делатности, примеренији би био појам *менаџмент у војсци*, јер одражава његову делатност, а не војни, као синоним његове специфичности која је дефинисана по „стројевом правилу“ или „правилу службе“.

³ К. Клаузевиц: *О рату*, Задружна штампарија, Вук Караџић, Београд, 1951, с. 112.

Специфичности војног менаџмента

Различите функције менаџмента у Војсци и научног знања условљавају различит приступ и специфичност која је карактеристична за војноорганизационе системе и делатности које они реализују, а узроковани су мисијама и задацима Војске. Сасвим исправан став, који војни менаџмент ставља у функцију опште дисциплине, која је саставни и неодвојиви део области менаџмента и бизниса, представља приступ који елиминише заблуде и предрасуде и одвајање војног менаџмента из сфере менаџмента и бизниса, те тиме ствара услов за његов несметани развој. То се најбоље види ако се посматра мисија и задатак Војске, где остварење мисије није могуће ни замислити без функционисања менаџмента.

Основна специфичност војног менаџмента јесте његова операционализација изражена кроз тактику и оперативку, а делимично и кроз стратегију. Да би се ово разумело, важно је напоменути да мисија Војске повезује организацијске вредности, стандарде понашања и стратегију. То је неопходан услов хијерархијског односа који је конкретан и као такав егзистира. На самом врху хијерархије, у оквиру операционализације војног менаџмента, налази се стратегија која декларисане циљеве остварује помоћу својих инструмената, тј. оператике и тактике. Ова релација и операционализација војног менаџмента приказана је на слици 1.

Слика 1 – Операционализација војног менаџмента

Уочава се да је однос операционализованих делова међусобно зависан и функционише на системским основама, што још једном потврђује исправност оваквог приступа, о коме је било речи у претходним деловима текста. Сви операционализовани делови менаџмента су условљени и имају своје исходиште у одређеном задатку који је дефинисан конкретном мисијом.

Однос војног менаџмента према исходиштима значајан је у мери у којој су имплементиране мисије и задаци полазишта за стратегију и стратегијско планирање, као форму војног менаџмента и први корак у процесним функцијама, које и чине саставне елементе процеса војног менаџмента. То је друга специфичност војног менаџмента, која је релевантна за конкретно питање.

Војни менаџмент као научна дисциплина наука о менаџменту и бизнису

Говорити о војном менаџменту као саставном делу или дисциплини категоријално одређене области Менаџмента и бизниса представља питање које ће садржати одговор на одређење менаџмента по критеријуму дисциплинарне припадности. Наиме, полазећи од дефиниције менаџмента да представља руковођење, управљање или менаџмент (ен: Management), посебну научну дисциплину мултидисциплинарног карактера, која се бави истраживањем проблема управљања пословима, подухватима и друштвеним системима, проучава управљање као сложени процес са низом потпроцеса, те као групу људи која управља процесима и системима, а такође проучава и све појединачне управљачке проблеме и феномене везане за ефикасно извршавање одређених задатака и послова⁴ – долази се до закључка да је ова научна дисциплина детерминисана у оквиру широког управљачког поља које припада, једном речју, менаџменту.

Без обзира на њену специфичност, не може се говорити о посебној области јер се првенствено ради о управљачким функцијама и одређеним усвојеним стандардима одлучивања у сфери војне делатности као организационог система, са јасно дефинисаним мисијама и задацима. У том контексту може се само узимати специфичност и нема других битних елемената који се разликују од менаџмента као општеприхваћене научне области у систему наука.

Предмет војног менаџмента може се најопштије одредити као проучавање и управљање војноорганизационим системима у сфери остваривања дефинисаних мисија и задатака које су операционализовани кроз извођење одређених операција. Наравно, и то је непотпуно јер искључује процесе који су саставни део свих активности, што јасно указује да ова дисциплина, тј. војни менаџмент апсолутно чини саставни део научне области менаџмента и бизниса и не треба је другачије ни схватати. Ово је последица и еволуције одређених идеја и научних достигнућа који су имали непосредни утицај на развој целокупне научне области менаџмента, па у крајњем случају и на менаџмент у Војсци.

Да је назив менаџмент у војсци далеко примеренији овој научној замисли него назив војни менаџмент показао је и приступ у раду у оквиру одређења релације тзв. војног менаџмента и проучавања услова у којима се реализује, односно области које обухвата са аспекта одбрамбене делатности, односно војноорганизационих система који су у непосредној функцији оперативног дела одбрамбене делатности.

Проучавање војне, тј. одбрамбених делатности, њихово настајање и мењање унутрашњих односа и организације, представља сазнајно достигнуће менаџмента у Војсци. Обично се приликом разматрања предмета неке науке, научне дисциплине или специјалности сва пажња усмерава на њихово „разграничење“ од других, обично најсроднијих. У решавању тог задатка, научне систематике, испољава се процес диференцијације наука. Недовољно се узима у обзир да приликом проучавања сложених садржаја у природи и друштву долазе до изражаја недостаци и слабости диференцијације наука коју не прате настојања да се њихови осамостаљени делови поново повезују, на основу сложености проучаваних искуствених садржаја и трајних сазнајних

⁴ www.wikipedia.org (25. 1. 2011. у 20.30 ч).

потреба и циљева, обично практичног порекла.⁵ То је случај и са овом дисциплином менаџмента, која се бави управљачким процесима у војноорганизационим системима и део је целине области Менаџмента и бизниса. На основу свега што је казано у тексту, не треба доводити у питање раздвајање научне дисциплине менаџмента у Војсци од области којој припада, а то је Менаџмент и бизнис.

Закључак

Садржај којим се бави војни менаџмент (менаџмент у Војсци) врло је широк и разноврстан, преплиће се са садржајима филозофије, одређеним бројем других наука и научних дисциплина. За дубље проучавање појединих проблема потребни су различити истраживачки приступи, а веома често и њихова комплементарна употреба, јер су појединачни приступи недовољно примерени сложености проучаваног садржаја и недовољно искуствено поуздани.⁶ Основно о чему се говори у чланку базирано је на конкретним искуственим чињеницама и примењивости садржаја у војноорганизационим системима, као и на схватању теоријских достигнућа у конкретној области.

Сви елементи садржајно су диференцирани и примерени су предметној области којом се бави војна делатност и менаџмент као научна област.

У разматрању и приступу војном менаџменту констатовано је да би био примеренији назив менаџмент у војсци и да се његове манифестације посебно испољавају кроз операционализоване елементе, тј. тактику и оперативку, а делом и кроз стратегију. Стратејско испољавање условљено је првенствено нивоом планирања и остваривања мисије и задатака Војске у целини и коришћењем основних инструмената, тј. тактике и оперативке.

На крају је констатовано да менаџмент у војсци представља само научну дисциплину одређену у оквиру војноорганизационих система и да се бави истим процесним функцијама и активностима као менаџмент у целини, те да не постоји разлика која би утицала да се другачије назове и да се другачије приступа тој дисциплини. Посматрано са тачке предметне области којом се бави, он недвосмислено припада већ дефинисаној научној области, тј. Менаџменту и бизнису.

Литература

1. Рајков, М.: *Теорија система*, ФОН, Београд, 1976.
2. Сикавица, П., Бахтијаревић-Шиббер, Ф., Полошки-Вокић, Н. *Темељи менаџмента*, Школска књига, Загреб, 2008.
3. Милић, В.: *Социологија сазнања*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1986.
4. Група аутора, *Бој на копну* (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1985.
5. Клаузевиц, К.: *О рату*, Задружна штампарија, Вук Караџић, Београд, 1951.
6. www.wikipedia.org (25. 1. 2011).

⁵ В. Милић: *Социологија сазнања*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1986, с. 416.

⁶ Исто, с.763.

ПОВЕЗАНОСТ СТРАТЕГИЈСКОГ МЕНАЏМЕНТА И НАУКА ОДБРАНЕ

Дејан Стојковић, Ненад Ђурић и Срђан Благојевић
Министарство одбране Републике Србије,
Сектор за политику одбране – Управа за стратегијско планирање

Пракса и вишегодишња истраживања потврдили су неопходност успостављања система наука одбране. Систем наука одбране треба да чине међусобно повезане науке и научне дисциплине које истражују специфичне проблеме одбране као функције државе. Науке и научне дисциплине које припадају систему наука одбране могу се груписати у ортодоксне, инхерентне и кохерентне науке и научне дисциплине.

У раду се разматра повезаност између стратегијског менаџмента и наука одбране. Рад је заснован на претпоставци да је стратегијски менаџмент, као научна дисциплина, у кохеренцији са наукама одбране.

Стратегијски менаџмент представља научну дисциплину која се бави проблемима формулисања и имплементације стратегије за остваривање дугорочних циљева организације. Стратегијски менаџмент се примарно развија у оквиру менаџмента као науке и истражује проблеме који се односе на организације уопште. Међутим, он се бави и проблемима који се односе на војне и друге организације система одбране.

Због значаја који има за систем одбране, као и због природе његових веза и односа са другим наукама и научним дисциплинама из система наука одбране, може се закључити да стратегијски менаџмент припада систему наука одбране. С обзиром на то да има висок степен аутономије у односу на целину система наука одбране, као и да проблеме одбране истражује у складу са потребама матичне науке, тј. менаџмента, стратегијски менаџмент припада групи кохерентних наука и научних дисциплина.

Стратегијски менаџмент је од изузетног значаја за функционисање и развој система одбране. Истраживање у тој области треба да допринесе развоју способности и капацитета за извршавање додељених мисија и задатака, као и за одговор на изазове и претње безбедности.

Кључне речи: *стратегијски менаџмент, менаџмент, науке одбране.*

Увод

У Министарству одбране и Војсци Србије већ дуже време се настоји да се одреди шта се подразумева под наукама одбране, односно војним наукама, да се изврши њихова класификација и утврди њихово место у систему наука у друштву. У тим настојањима врло често се постављају питања у вези са научном утемељеношћу наука одбране, њиховом систематичношћу, као и односом према другим наукама и научним дисциплинама у друштву.

У важећим прописима Републике Србије науке одбране, односно војне науке, нису препознате као посебне науке. Слична ситуација је и у другим републикама бивше СФРЈ. С обзиром на значај науке за функционисање и развој система одбране од изузетног је значаја њихово дефинисање и класификација, као и утврђивање веза и односа са другим наукама и научним дисциплинама.

Науке одбране, односно војне науке, повезане су са менаџментом као друштвеном науком и његовим дисциплинама. Од посебног значаја је веза са стратегијским менаџментом, имајући у виду његов значај за функционисање и развој система одбране.

Појам стратегијског менаџмента

У доступној литератури аутори се најчешће баве стратегијским менаџментом као процесом. Да би се стратегијски менаџмент могао разматрати и са аспекта његове научне утемељености корисно је, претходно, одредити номинално значење појма *стратегијски менаџмент*. Такође, неопходно је извршити и анализу сазнања о том појму у доступној литератури, како би са те сазнајне основе било могуће одредити садржај појма.

Синтагма *стратегијски менаџмент* припада групи именичких синтагми јер је управна реч именица менаџмент. Ради номиналног одређења наведене синтагме неопходно је одредити предметно-језичко значење речи *стратегијски* и *менаџмент*.

Реч *стратегијски* је придев настао суфиксацијом, тј. додавањем суфикса -ски именици стратегија. Та реч припада групи односних или релационих придева, јер означава везу са неким другим појмом, у овом случају везу са појмом стратегија.

Реч *стратегијски* у речницима има више значења. У Речнику српског језика реч *стратегијски* означава: који се односи на стратегију и стратега; важан за спровођење ратног плана.¹ На сличан начин реч *стратегијски* (енг. strategic) дефинишу и савремени речници енглеског језика. У Меријам-Вебстеровом речнику наведене су следећа значења: 1) који се односи на стратегију или је означен стратегијом; 2) неопходан или важан за покретање, спровођење или довршавање стратегијског плана; потребан за вођење рата, али није доступан у довољним количинама из домаћих извора; од велике важности у оквиру интегрисане целине или за планиране ефекте; 3) пројектован или обучен за дејство по изворима војне, економске или политичке моћи непријатеља.² У Оксфордском речнику термин *стратегијски* такође има више значења: 1) који се односи на утврђивање дугорочних циљева и интереса и начина за њихово остваривање; који је пројектован или планиран да служи посебној намени; 2) који се односи на стицање свеукупне или дугорочне војне предности; од суштинског значаја за вођење борбе у рату; за дејство против индустријских области или комуникацијских центара на непријатељској територији као дугорочном војном циљу.³ Иначе, реч стратегијски први пут је забележена 1825. године.

На основу изнетих значења може се закључити да је реч *стратегијски* придев који указује на однос именице уз који стоји са стратегијом, као специфичним начином за остваривање утврђених (дугорочних) циљева.

¹ Речник српског језика, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 1275.

² Merriam-Webster's Online Dictionary, www.merriam-webster.com, приступ 5. јануара 2011. године

³ Oxford Online Dictionary, www.oxforddictionaries.com, приступ 5. јануара 2011. године.

Термин *менаџмент* потиче из енглеског језика и први пут је забележена 1739. године. У српски језик доспео је тзв. калкирањем, то јест дословним преводом енглеске речи *management*. По својој природи *management* је сложена реч која се састоји из глагола *manage*, што значи руководити, управљати и суфикса *-ment* који се употребљава приликом извођења именица које указују на акције, људе које те акције извршавају и њихове резултате.⁴ Иначе, енглеска реч *manage* је настала средином шеснаестог века и води порекло од италијанске речи *maneggiare* у значењу обуке коња у мањежу, латинске речи *manus*, што значи рука, и француске *menage*, у значењу бављење домаћинством.

У савременим речницима енглеског језика реч менаџмент је објашњена на сличан начин. Тако, према Меријам-Вебстеровом речнику, менаџмент значи: активност или вештина руковођења пословањем, извршавање или надгледање пословања; промишљено коришћење средстава ради остваривања циљева; колективно тело које руководи или усмерава предузеће. У Оксфордском речнику менаџмент је дефинисан као: процес бављења или контролисања ствари и људи; група људи која управља компанијом или организацијом; одговорност за компанију или организацију односно за њихову контролу. У Колинсовом речнику енглеског језика под менаџментом се подразумева контрола и организовање пословања или организације, односно људи који контролишу и организују пословања или организацију.⁵ Лонгманов речник савременог енглеског језика дефинише менаџмент као: активност или процес контролисања и организовања рада компаније или организације и људи који у њима раде; људе који су задужени за компанију или организацију; активност или процес суочавања са ситуацијом која захтева да буде контролисана на неки начин.⁶ Кембриџев речник енглеског језика, пак, под менаџментом подразумева контролу и организовање нечега; групу људи одговорну за контролисање и организовање компаније.⁷

У Речнику српског језика не постоји термин менаџмент, већ термин менаџерство под којом се подразумева посао и занимање менаџера. Према Речнику српског језика, реч менаџер је енглеског порекла и има следећа значења: а) стручни организатор комерцијалних послова, посредник у комерцијалним пословима; б) пословни заступник глумца, певача, спортисте и др., приређивач естрадних, спортских и других примедби.⁸

У Лексикону менаџмента, редактора Петра Јовановића, термин *менаџмент* се дефинише као: 1) посебна научна дисциплина мултидисциплинарног карактера која се бави истраживањем проблема управљања одређеним пословима, подухватима и друштвеним системима; 2) процес управљања одређеним пословима, подухватима или системима ради ефикаснијег достизања заједничких циљева; 3) посебна група људи чији је посао да управљају извршавањем послова и задатака које обављају други људи, ради ефикасног достизања предвиђених, заједничких циљева.⁹

⁴ Longman dictionary of contemporary English, Pearson Education Limited, England, 2003, стр. 1030.

⁵ English Dictionary for Advanced Learners, 3rd edition, HarperCollins Publishers, Glasgow, 2001, стр. 1186.

⁶ Longman dictionary of contemporary English, исто, стр. 999.

⁷ Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Cambridge University Press, (2nd edition), Cambridge, 2005, стр. 770.

⁸ Речник српског језика, исто, стр. 697.

⁹ Jovanović, P., *Leksikon menadžmenta*, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2003, стр. 159.

У Лексикону менаџмента, уредника Бахтијаревић-Шибера и Сикавице, под менаџментом се подразумева: 1) процес координације и ефикасног коришћења људских и материјалних ресурса како би се постигли одређени циљеви; 2) носиоци и реализатори менаџерске функције у организацији, односно група људи која у предузећима усмерава и координира активности и ресурсе; 3) специфична дисциплина, односно систематизовано укупно знање и пракса на том подручју; 4) посебно занимање и професија.¹⁰

На основу изнетих значења може се закључити да термин *менаџмент* има више значења, и то: 1) процес управљања организационим системима односно пословима; 2) група људи која управља организационим системима односно пословима.

Појединачним разматрањем симбола *стратегијски* и *менаџмент* омогућено је номинално дефинисање израза *стратегијски менаџмент*, као прве фазе у одређивању појма који је означен овом синтагмом. При томе, дефиниендум је синтагма *стратегијски менаџмент*, а дефиниенс су сви они изрази који су наведени као одговарајућа значења чинилаца дате синтагме.

На основу изнетих чињеница и семантичке анализе, синтагма *стратегијски менаџмент* може се одредити као процес управљања организационим системима и пословима посредством стратегије, као специфичним начином за остваривање утврђених (дугорочних) циљева.

Стратегијски менаџмент је термин који се у организационој теорији и пракси користи готово свакодневно. Међутим, иако је релативно често у употреби, значење тог појма још увек није прецизно и једнозначно одређено. За потпуно разумевање значења појма *стратегијски менаџмент* важно је сагледати и сазнања о том појму у доступној литератури.

Фред Дејвид (*Fred David*) дефинише *стратегијски менаџмент* као вештину и науку формулисања, примене и оцене међуфункционалних одлука које омогућују организацији да оствари своје циљеве. Фокус *стратегијског менаџмента* је на обједињавању различитих пословних функција и система ради постизања успеха.¹¹ Дејвид користи термине *стратегијски менаџмент* и *стратегијско планирање* као синониме, истичући да се први чешће употребљава у свету бизниса, а други у академској заједници.¹²

Самјуел Кертон (*Samuel Certo*) и Тревис Кертон (*Trevis Certo*) под *стратегијским менаџментом* подразумевају процес којим се обезбеђује да организација поседује и остварује користи из одговарајуће организационе стратегије. Одговарајућа стратегија, према мишљењу аутора, јесте она која је најбоље прилагођена организационим потребама у конкретном времену.¹³

Стивен Робинс (*Stephen Robbins*) и Мери Колтер (*Mary Coulter*) сматрају да је *стратегијски менаџмент* оно што менаџери раде како би развили организациону стратегију. Под организационом стратегијом подразумевају одлуке и акције које одређују дугорочне перформансе организације.¹⁴

¹⁰ Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P., *Leksikon menadžmenta*, Masmedia, Zagreb, 2001, str. 294.

¹¹ David, F., *Strategic management: concepts and cases*, 11th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2007, стр. 5.

¹² Термин *стратегијско планирање* настао је педесетих година прошлог века и био је веома популаран између средине шездесетих и средине седамдесетих година. Многе компаније, посебно у Америци, сматрале су да је *стратегијско планирање* одговор за све проблеме у организацији.

¹³ Certo, S., Certo, T., *Modern Management: Concepts and Skills*, 11th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2009, стр. 228.

¹⁴ Robbins, S., Coulter, M., *Management*, 9th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2009, стр. 208.

Дејвид Хангер (*David Hunger*) и Томас Вилен (*Thomas Wheelen*) под стратегијским менаџментом подразумевају сет менаџерских одлука и акција које одређују дугорочне перформансе корпорације. То укључује скенирање окружења (спољашњег и унутрашњег), формулацију стратегије (стратегијско планирање), имплементацију стратегије и евалуацију и контролу. Истраживање стратегијског менаџмента, према мишљењу аутора, истиче мониторинг и евалуацију спољашњих шанси и претњи у контексту организационих снага и слабости ради генерисања и примене новог стратегијског правца за организацију.¹⁵

Рецеван Партасарти (*Raghavan Parthasarthy*) истиче да се стратегијски менаџмент односи на серију дугорочних одлука и акција које предузимају менаџери којима они бирају и примењују стратегије. Сврха тих стратегија је да се изграде организационе снаге кроз позиционирање у спољашњем окружењу и/или акумулацију унутрашњих ресурса који ће организацији обезбедити предност у односу на ривале.¹⁶

У Лексикону менаџмента, чији је редактор П. Јовановић, под термином стратегијски менаџмент подразумева се специјализована дисциплина менаџмента која подразумева континуалан процес сталног прилагођавања предузећа променљивој околини, у којем околина врши перманентан утицај на предузеће, а само предузеће, такође, врши одређени утицај на околину у којој егзистира и којој се прилагођава. Стратегијски менаџмент обухвата утврђивање и дефинисање циљева предузећа, одређивање стратегије предузећа, затим процес реализације дефинисане стратегије и контролу реализације и добијених резултата.¹⁷

У Лексикону менаџмента, уредника Бахтијаревић-Шибер и Сикавице, под стратегијским менаџментом се подразумева процес којим менаџери постављају мисију организације, темељне дугорочне циљеве организације, развијају стратегије за постизање тих циљева, те предузимају све што је потребно за спровођење планова којима се желе остварити постављени циљеви.¹⁸

Неки аутори дефинишу стратегијски менаџмент крајње једноставно као управљање предузећем у условима промена. Реч је о концепту управљања који настаје у условима великих промена и који помаже менаџерима да идентификују кључне факторе у спољашњем и унутрашњем окружењу организација, како би правилно формулисали најважније одлуке, пре свих циљеве и стратегије ради обезбеђивања успеха својих организација.¹⁹

Наведене дефиниције указују на различите приступе аутора у одређивању значења појма стратегијски менаџмент. Заједничко становиште већине аутора јесте да је стратегијски менаџмент процес који се тиче организационе стратегије, као начина за достизање дугорочних циљева, односно перформанси организације.

На основу извршене семантичке анализе синтагме *стратегијски менаџмент*, као и анализе доступне литературе у којима се на непосредан или посредан начин говори

¹⁵ Hunger, D., Wheelen, T., *Essentials of Strategic Management*, 4th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2007, стр. 2.

¹⁶ Parthasarthy, R., *Fundamentals of Strategic Management*, Houghton Mifflin Company, 2007. стр. 5.

¹⁷ Jovanović, P., у *navedenom delu*, стр. 295.

¹⁸ Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P., у *navedenom delu*, стр. 556.

¹⁹ Erić, D., *Uvod u menadžment*, Čigoja štampa, Beograd, 2000, стр. 334.

о значењу појма који је одређен том синтагмом, *стратегијски менаџмент* се може дефинисати као *дисциплина менаџмента која разматра процес формулисања и имплементације стратегије ради остваривања дугорочних циљева организације*.

Стратегијски менаџмент као научна дисциплина

Процеси диференције и интеграције науке довели су до успостављања великог броја наука и научних дисциплина, међу њима и менаџмента. У развоју менаџмента неопходно је направити разлику између менаџмента као вештине и менаџмента као науке.

Менаџмент као наука настаје почетком двадесетог века.²⁰ Први аутор који је систематски проучавао менаџмент и који се сматра творцем менаџмента као науке је-сте Фредерик Тејлор (*Frederick Taylor*). Значајан допринос настанку и развоју менаџмента дао је и француски теоретичар Анри Фајол (*Henry Fayol*), као и многи други.²¹

Менаџмент припада пољу друштвено-хуманистичких наука. Предмет менаџмента су проблеми управљања пословима, подухватима и организационим системима. Менаџмент је примењена наука и у тесној је вези са другим наукама.

Менаџмент као наука обухвата већи број научних дисциплина, где свака од њих истражује специфичан сегмент предмета менаџмента. Стратегијски менаџмент је једна од најразвијенијих научних дисциплина менаџмента.

Предмет стратегијског менаџмента су, у ужем смислу, проблеми формулисања и имплементације стратегије организације. У ширем смислу, предмет стратегијског менаџмента су проблеми испитивања организационог окружења (спољашњег и унутрашњег), постављања мисије организације, одређивања темељних дугорочних циљева организације, развијање стратегије за остваривање тих циљева, примене стратегије и контрола примене стратегије и добијених резултата.

Теорија, методе и језик стратегијског менаџмента заснивају се на теорији, методама и језику менаџмента уопште, уз уважавање специфичних карактеристика предмета стратегијског менаџмента. У основи теорије стратегијског менаџмента налази се појмовно-категоријални апарат који чине појмови и категорије различитог нивоа општости и који су системски уређени, аналогно процесима и садржајима стратегијског менаџмента. Теорија стратегијског менаџмента садржи и велики број ставова, али су многи од њих хипотетички, што указује на то да је теорија недовољно изграђена и да представља значајан извор проблема истраживања. Принципи и начела су, такође, заступљени у теорији стратегијског менаџмента, при чему су принципи научно утемељенији и више обавезни за примену, док се начела заснивају на искуству. У теорији стратегијског менаџмента закони и законитости још увек нису довољно заступљени, што указује на то да је неопходан додатни истраживачки напор да се они открију, односно изведу и језички формулишу.

²⁰ Извесни Хенри Тоун (Henry Towne) је први, још 1886. године, изразио потребу за креирањем посебне менаџерске науке.

²¹ Значајан допринос развоју менаџмента као науке дали су: Хенри Гант (Henry Gantt), Макс Вебер (Max Weber) Мери Паркер Фолет (Mary Parker Follett) Елтон Мајо (Elton Mayo), Даглас Мекгрегор (Douglas McGregor), Хенри Минтзберг (Henry Mintzberg), Питер Дракер (Peter Drucker) и др.

Методе стратегијског менаџмента имају велики број заједничких карактеристика са методама других наука и научних дисциплина, али имају и одређене специфичности које произилазе из карактеристика предмета истраживања.²² У истраживању проблема формулисања и имплементације организационе стратегије користе се филозофске методе (нпр. конкретна дијалектичка метода), опште научне методе (нпр. метода моделовања, компаративна метода), посебне научне методе (анализа-синтеза, индукција-дедукција, апстракција-конкретизација, генерализација-специјализација, дефиниција и класификација) и појединачне (емпиријске) научне методе (метода испитивања и метода анализе садржаја).

Научни језик је битан конститутивни елемент стратегијског менаџмента као научне дисциплине, јер је у непосредној функцији предмета и теорије. Научни језик стратегијског менаџмента заснован је на књижевном језику и у складу је са карактеристикама предмета истраживања. Чине га различити термини којима се општи у научној теорији и пракси.

Изучавање стратегијског менаџмента у нашој земљи започело је доста касно у односу на развијене земље. Промена друштвеног и привредног система утицала је, поред осталог, да се отпочне са систематским изучавањем стратегијског менаџмента. Почетком деведесетих година објављују се први уџбеници из стратегијског менаџмента, организују се научни скупови из те области, а као обавезан предмет изучава се на многим факултетима. Стратегијски менаџмент је данас афирмисана научна и наставна дисциплина која заокупља пажњу великог броја истраживача.²³

Науке одбране – појам, класификација и место у систему наука у друштву

Више од четири деценије научни радници у систему одбране баве се проблемима дефинисања и класификовања наука одбране, односно војних наука. Циљеви овогодишњег скупа показују да још не постоје одговори на питања која су била актуелна и на првом симпозијуму о војним наукама који је одржан 1970. године.

Науке одбране могу се дефинисати у ширем и ужем значењу. У ширем значењу, под наукама одбране би се могле подразумевати све науке и научне дисциплине које, са свог специфичног становишта, изучавају одбрану као функцију државе. Оне истражују проблеме припреме и ангажовања целокупног друштва у одбрани земље и зато нису примерене само војној организацији. У ужем значењу, под наукама одбране могле би се подразумевати само науке које изучавају специфичне проблеме

²² Чињеница да постоји више од 2000 наука и научних дисциплина, а само око 40 развијених научних метода, указује да више наука користе исте методе која се сматрају специфичним методама одређене науке, односно научне дисциплине, јер исте методе примењене на различите предмете истраживања доживљавају извесну трансформацију (Група аутора, у *наведеном делу*, стр. 36).

²³ Стратегијски менаџмент је обавезан предмет на скоро свим факултетима из области економије, менаџмента и бизниса. Економски факултет у Суботици већ више година издаје међународни часопис *Strategic Management*, а 2010. године је одржан и XV међународни научни скуп о стратегијском менаџменту SM2010.

одбране као функције државе, а који се не изучавају у оквиру других наука.²⁴ Уз уважавање различитих мишљења прихватљиво је становиште да науке одбране представљају систем међусобно повезаних наука и научних дисциплина које истражују специфичне проблеме одбране као функције државе, од припреме за одбрану до вођења оружане борбе, као главног садржаја рата и оружаног сукоба.

Проблеми класификације наука одбране веома су сложени, мултидисциплинарне су природе и не могу се решавати на основу појединачних критеријума. Науке одбране су међусобно тесно повезане, не могу се изоловано посматрати нити у потпуности класификовати у одређене класификаторске низове. Прецизну и потпуно (без остатка) класификацију наука одбране могуће је извршити само на основу вишекритеријумског прилаза.²⁵

У литератури постоје различите класификације, односно груписања наука и научних дисциплина из система наука одбране. Ради објашњења повезаности стратегијског менаџмента и наука одбране, прикладно је науке и научне дисциплине из система наука одбране груписати у ортодоксне, инхерентне и кохерентне науке и научне дисциплине.²⁶

Ортодоксне науке и научне дисциплине налазе се у средишту система наука одбране. То су мултидисциплинарне науке и научне дисциплине које се примарно баве проблемима одбране као функције државе.²⁷ Као примери ортодоксних наука, односно научних дисциплина, могу се навести: стратегија, оператика и тактика.²⁸ Иако, и поред бројних покушаја, још увек није успостављена као посебна наука, постоји потреба за конституисањем јединствене мултидисциплинарне науке (полемистике, ратоводства, ...?) која би се бавила проблемима сукоба моћи и сила, односно одбране као функције државе.

Инхерентне науке и научне дисциплине су оне које су природно и нераздвојиво повезане са средиштем система наука одбране, тј. са ортодоксним наукама и научним дисциплинама у систему наука одбране (стратегијом, оператиком и тактиком). Инхерентне науке и научне дисциплине припадају систему матичних наука, али и систему наука одбране, с тим што су примарно „ослоњене“ на матични научни систем. Припадност систему наука одбране значајно доприноси укупном развоју тих наука и

²⁴ Сакан, М., *Критеријуми класификације војних наука*, Војна наука и војна доктрина: зборник научних саопштења са „Симпозијума о војној науци“, Сектор за шкољство, обуку, научну и издавачку делатност Генералштаба Војске Југославије, Београд, 1998, стр. 105.

²⁵ Исто.

²⁶ Шуљагић, Р., *Научна изграђеност југословенске теорије ратне вештине* (докторска дисертација), Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, стр. 227-236, наведено у: Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М., *Појам система војних наука*, Војна наука и војна доктрина: зборник научних саопштења са „Симпозијума о војној науци“, Сектор за шкољство, обуку, научну и издавачку делатност Генералштаба Војске Југославије, Београд, 1998, стр. 76.

²⁷ У раду није разматран проблем утврђивања наука, односно научних дисциплина које припадају групи ортодоксних наука и научних дисциплина, већ су коришћени резултати ранијих истраживања.

²⁸ На Западу је стратегија сматрана науком још у 18. веку, када је Хенри Појд дао више општих теоријских поставки и принципа стратегије, а током векова је та наука унапређена бројним радовима из свих области стратегије, а пре свега војне стратегије. Бројни домаћи аутори сматрају да постоје објективни докази да се стратегија може сматрати посебном науком. (Стојковић, Б., *Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу*, Војно дело, 3/2009, стр. 264).

научних дисциплина. Примери инхерентних научних дисциплина су: војни менаџмент, војна психологија, војна андрагогија, војна историја, војна географија, итд.²⁹

Кохерентне науке и научне дисциплине повезане су са средиштем система наука одбране, али имају висок степен аутономије у односу на целину система.³⁰ Оне се тежишно баве проблемима матичне научне области, а проблеме одбране истражују у складу са потребама матичне области. Кохерентне науке и научне дисциплине се примарно развијају у оквиру система матичних наука, због чега неки аутори сматрају да их не би ни требало сврставати у науке одбране.³¹ Примери кохерентних научних дисциплина су: стратегијски менаџмент, оперативни менаџмент, финансијски менаџмент, менаџмент људских ресурса, управљање пројектима, теорија организације, макроекономија, итд.

На основу резултата досадашњих истраживања могу се издвојити три схватања о месту наука одбране у систему наука у друштву. Према првом схватању, све науке и научне дисциплине које изучавају специфичне проблеме одбране државе, односно припреме и вођења рата, могу се обухватити у један јединствени систем наука одбране, односно војних наука. Према другом схватању, посебан систем наука одбране, односно војних наука, не треба да постоји, јер свака друштвена и природна наука може и треба да има за предмет свог истраживања одбрану државе, односно рат и оружану борбу. Треће схватање се темељи на дуалној припадности дисциплина наука одбране, односно војних наука, различитим научним системима – систему матичних наука и систему наука одбране, односно војних наука. На основу досадашњих анализа та три схватања, може се прихватити дуални карактер наука, односно научних дисциплина које припадају систему наука одбране по њиховој припадности матичној науци (у оквиру матичног система наука) и систему наука одбране (у оквиру функционалног система наука).³²

Везе и односи стратегијског менаџмента и наука одбране

Војне организације су сложени друштвени системи који своју функцију извршавају у динамичним и нестабилним условима. Предуслов њиховог развоја, али и опстанка, јесте правилност функционисања и правовременост прилагођавања променама у окружењу. Важну улогу у испуњавању тих предуслова има стратегијски менаџмент.

На основу извршене анализе, стратегијски менаџмент је дефинисан као дисциплина менаџмента која истражује проблеме формулисања и имплементације стратегије за остваривање дугорочних циљева организације.³³ Стратегијски менаџмент је универзална

²⁹ Војни менаџмент може се сматрати посебном дисциплином менаџмента. Предмет истраживања војног менаџмента је другачији од садржаја предмета Војни менаџмент који изучавају кадети Војне академије, а који се у великој мери односи на рад команди и штабова, мобилизацију, борбену обуку и сл.

³⁰ Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М., у *наведеном делу*, стр. 81.

³¹ Група аутора, *Методологија ратне вештине*, скрипта, Центар војних школа Војске Југославије, Генералштабна школа, Београд, 1996, стр. 23.

³² Вишњић, Д., Марчек, Ј., Ковач, М., у *наведеном делу*, стр. 81.

³³ Анализа је показала да постоје различита схватања појма стратегијског менаџмента. Под стратегијским менаџментом подразумева се и сам процес формулисања и имплементације стратегије ради остваривања дугорочних циљева организације.

научна дисциплина која истражује и проблеме формулисања и имплементације стратегије у војним организацијама, односно у организацијама које припадају систему одбране.

Науке одбране се, с обзиром на то да истражују специфичне проблеме одбране као функције државе, баве и проблемима формулисања и имплементације стратегије ради остваривања дугорочних циљева војних и других организација система одбране. Имајући у виду да се стратегијски менаџмент примарно развија у оквиру матичне науке, тј. менаџмента, а да је повезан са ортодоксним наукама и научним дисциплинама из система наука одбране, може се закључити да та дисциплина припада групи кохерентних научних дисциплина.

Стратегијски менаџмент је у интеракцији са стратегијом као ортодоксном науком, односно научном дисциплином из система наука одбране.³⁴ Уколико се прихвати становиште Клаузевица да је „стратегија наука о употреби битке за постизање неког циља“, тј. наука о употреби војних средстава за постизање циљева политике, може се закључити да је стратегијски менаџмент, у контексту развоја способности и капацитета снага одбране, у функцији стратегије.³⁵ Са друге стране, стратегија као систем знања о употреби војних средстава за постизање циљева политике, у великој мери одређује управљање војним организационим системима, односно избор и примену специфичних начина за реализацију дугорочних циљева војних организација.

Теорија, методе и језик стратегијског менаџмента повезани су са теоријом, методама и језиком других наука и научних дисциплина из система наука одбране, а посебно са стратегијом. На пример, велики број појмова који се користи у стратегијском менаџменту, као што су мисија, циљеви, способности, итд., користе се и у стратегији. Методе стратегијског менаџмента врло су сличне методама стратегије, а велика сличност постоји и у научном језику.

Стратегијски менаџмент је од изузетног значаја за функционисање и развој система одбране. Треба да омогући да систем одбране поседује потребне снаге и средства, односно способности за извршавање додељених мисија и задатака. Такође, стратегијски менаџмент треба да допринесе доношењу друштвено прихватљивих и одрживих решења која се тичу развоја система одбране.

Закључак

Практичне потребе и вишегодишња истраживања потврдили су неопходност успостављања система наука одбране. Систем наука одбране би чиниле међусобно повезане науке и научне дисциплине које истражују специфичне проблеме одбране као функције државе.

Науке и научне дисциплине које припадају систему наука одбране могу се груписати у ортодоксне, инхерентне и кохерентне науке и научне дисциплине. Ортодоксне су оне науке и научне дисциплине које се налазе у средишту система наука одбране и које се примарно баве проблемима одбране као функције државе. Инхерентне науке и научне дисциплине припадају систему матичних наука, као и систему наука одбране, али се при-

³⁴ Имајући у виду да је термин стратегија најпре коришћен у војсци, као и да је током историје војска била предводник у развоју организације и система управљања, може се закључити да су корени стратегијског менаџмента у војсци.

³⁵ Клаузевиц, К. Ф., *О рату*, Београд, 1951, стр. 141, наведено у: Група аутора, *у наведеном делу*, стр. 41.

марно „ослањају“ на матични научни систем. Кохерентне науке и научне дисциплине повезане су са средиштем система наука одбране, али имају висок степен аутономије у односу на целину система. Оне се тежишно баве проблемима матичне научне области, а проблеме одбране истражују у складу са потребама матичне области.

Стратегијски менаџмент представља научну дисциплину која се бави проблемима формулисања и имплементације стратегије за остваривање дугорочних циљева организације. Примарно се развија у оквиру менаџмента као науке и истражује проблеме који се односе на организације уопште.

Стратегијски менаџмент истражује и проблеме који се тичу управљања војним и другим организацијама система одбране. Због значаја који има за функционисање и развој тих организација и система одбране у целини, може се закључити да стратегијски менаџмент припада систему наука одбране. С обзиром на то да има висок степен аутономије у односу на целину система наука одбране, као и да проблеме одбране истражује у складу са потребама матичне науке, тј. менаџмента, стратегијски менаџмент припада групи кохерентних наука и научних дисциплина.

Литература

1. Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P., *Leksikon menadžmenta*, Masmedia, Zagreb, 2001.
2. *Војна наука и војна доктрина*, зборник научних саопштења са „Симпозијума о војној науци“, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност Генералштаба Војске Југославије, Београд, 1998.
3. Група аутора, *Методологија ратне вештине*, скрипта, Центар војних школа Војске Југославије, Генералштабна школа, Београд, 1996.
4. David, F., *Strategic management: concepts and cases*, 11th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2007.
5. Erić, D., *Uvod u menadžment*, Čigoja štampa, Beograd, 2000.
6. Jovanović, P., *Leksikon menadžmenta*, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2003.
7. Ковач, М., Стојковић, Д., *Стратегијско планирање одбране*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009.
8. Kukoleča, S., *Organizaciono-poslovni leksikon*, Rad, Beograd, 1986.
9. *Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, зборник научних саопштења са „Симпозијума о војној науци“, Сектор за школство, обуку, научну и издавачку делатност Генералштаба Војске Југославије, Београд, 1998.
10. Parthasarthy, R., *Fundamentals of Strategic Management*, Houghton Mifflin Company, 2007.
11. *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.
12. Robbins, S., Coulter, M., *Management*, 9th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2009.
13. Hunger, D., Wheelen, T., *Essentials of Strategic Management*, 4th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2007.
14. Certo, S., Certo, T., *Modern Management: Concepts and Skills*, 11th ed., Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2009.

УПРАВЉАЊЕ ЉУДСКИМ РЕСУРСИМА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ КАО ПРЕДМЕТНО ПОДРУЧЈЕ МЕНАЏМЕНТА ЉУДСКИХ РЕСУРСА

Ранко Лојић*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Дејан Игов

Универзитет одбране у Београду, Војномедицинска академија

Милан Канкараш

Генералштаб Војске Србије

Једна од области менаџмента која се највише развијала протеклих година јесте област управљања људским ресурсима, односно менаџмент људских ресурса. Преображајем кадровске или персоналне функције у једну од кључних функција менаџмента, послови и активности који се односе на људе у организацији најзад су постали део активности менаџмента, добијајући стратегијски значај за организацију.

Управљање људским ресурсима у систему одбране представља сложен процес планирања, организовања и праћења развоја кадрова који обједињује људске ресурсе и ставља их у функцију остварења организационих циљева. Ефикасност функције управљања људским ресурсима непосредно се одражава на дугорочну стабилност и функционисање система одбране.

У раду су појашњене основне активности менаџмента људских ресурса и њихова имплементација у систему одбране са освртом на практична решења која се примењују у војним организацијама.

Кључне речи: *људски ресурси, активности, примена.*

Увод

Једна од главних карактеристика савремене службе за људске ресурсе је њена развојна функција, заснована на широком дијапазону знања, способности и могућности њеног руководиоца и њених извршилаца. Од стручњака за људске ресурсе захтева се да буду врсни познаваоци послова и задатака које обухвата функција менаџмента људских ресурса, а то су: анализа посла; планирање људских ресурса; регрутовање људских ресурса; селекција људских ресурса; социјализација и оријента-

* Пуковник др Ранко Лојић је доцент на Војној академији.

ција запослених; планирање и развој каријере; тренинг и образовање запослених; оцењивање перформанси запослених; награђивање и мотивисање запослених; здравље и безбедност запослених; деградација и отпуштање запослених.

Начин на који се управља људским ресурсима постаје одлучујући фактор развоја и ефикасности војне организације. Кадрови одређују потенцијале и виталност сваком елементу организационе структуре и основни су узрок успеха или неуспеха организације. Војна организација мора стварати услове за ефикасност кадрова, њихово веће радно ангажовање, мотивацију, напредовање и промоцију.

Појам, предмет и циљеви управљања људским ресурсима

Управљање људским ресурсима (УЉР) или менаџмент људских ресурса, како се још назива, представља препознатљиву научну дисциплину и важну управљачку функцију у организацији.¹ Појам „управљање људским ресурсима“ у теорији се појављује осамдесетих година прошлог века. До тада се, углавном, говорило о персоналној или кадровској функцији. Под управљањем људским ресурсима подразумевају се нова теоријско-научна и наставна дисциплина, нова пословна филозофија и управљачке мере и активности, које у процесу анализе посла, планирања, регрутовања, селекције, социјализације, обуке и усавршавања, оцењивања радне успешности, награђивања и мотивисања, заштите здравља и безбедности запослених и примењивања радноправних прописа, предузима руководство организације, ради обезбеђивања квалитетних кадрова и њиховог адекватног оспособљавања и мотивисања за постизање очекиваних резултата и остваривање организационих и индивидуалних циљева.²

Предмет изучавања УЉР су: активности у области УЉР; фактори УЉР; и основне претпоставке за остваривање функције УЉР. Управљањем људским ресурсима остварују се бројни циљеви, зависно од приоритета и интереса организације. Основни циљеви УЉР су:³ остваривање организационе успешности уз помоћ људи; обезбеђивање и развој потребних људских ресурса; награђивање запослених у складу са оствареним резултатима; обезбеђивање добрих међуљудских односа и повољне климе за рад; обезбеђивање индивидуалне успешности и високопродуктивног рада; и обезбеђивање квалитета производа и услуга.

Развој УЉР карактерише фаворизовање хуманистичких циљева и принципа, децентрализацију управљачког процеса и остваривање индивидуалних циљева, а не само организационих. Управљање људским ресурсима може се посматрати као: нова теоријско-научна дисциплина; управљачка функција; наставна дисциплина; нова пословна филозофија.

¹ Б. Богићевић Миликић, *Менаџмент људских ресурса*, Економски факултет, Београд, 2008, стр. 3.

² Ж. Кулић, *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005, стр. 25.

³ M. Armstrong, *A Handbook of Human Resource Management Practice* (8th edition), Kogan Page, London, 2001, p. 24.

Значај и актуелност управљања људским ресурсим

Систему УЉР претходио је концепт управљања кадровима. Иако између њих постоје одређене сличности, чињеница је да су разлике између њих веома велике.

Управљање људским ресурсима је подсистем управљања организацијом који за свако радно место обезбеђује способне и одговорне кадрове и омогућује да сваки појединац и организација у целини остваре максималне пословне циљеве. Систем УЉР, посматран са становишта научне дисциплине, има велики значај за руководство организације. Повећавањем и заједничком спрегом теорије и праксе, односно теоријских достигнућа и практичних искустава, постижу се најбољи резултати. Научна мисао о модалитетима, искуствима, думетима и резултатима УЉР од непроцењивог је значаја за афирмацију позитивних вредности и изграђивање позитивне климе у процесу рада.

Управљање људским ресурсима је примењена наука, јер су њена сазнања и акумулирана знања, модели, начела и методи, посебно релевантни и непосредно примењиви у решавању конкретних проблема и повећању индивидуалне и организационе успешности. Њена основна сврха је унапређивање праксе УЉР, омогућавање и убрзавање развоја, остваривање индивидуалних и организационих циљева и потреба и подизање индивидуалне, групне (тимске), организационе и опште друштвене успешности. Систем УЉР, посматран са становишта управљачке функције, има огроман значај за организацију и њену успешност. Свакодневним управљачким активностима остварују се вишеструки ефекти.

Управљање људским ресурсима треба да означи концепт који елиминира регулативе и функције које су доминирале персоналном функцијом. Персонална функција била је усмерена на „стварање реда“ у организационој структури и на одређени начин имала улогу „регулатива“, док УЉР има динамички и развојни карактер и треба стално да тражи оптимална решења, открива и развија људске потенцијале. И сам појам персонал је, међутим, безличан и неадекватан да означи човеков значај и потенцијал за организациону успешност.⁴ Појмови персонал и кадар имплицирају стару организациону праксу, која је била усмерена на структуре и системе, и имала углавном административни карактер. Управљање људским ресурсима, као развојна функција, стално добија на актуелности због поседовања знања и способности да пружи мерљив допринос решавању актуелних и развојних проблема организације.

Управљачке активности протежу се и на будућност, јер је менаџмент динамичан процес, окренут тражењу бољих и рационалних решења, активирању свих расположивих потенцијала и сталном јачању организационих и индивидуалних перформанси.

Организација функције управљања људским ресурсима

Организацију функције УЉР, у основи, карактерише: 1) подела улога између руководиоца и стручњака за људске ресурсе; 2) структурирање послова у служби за људске ресурсе и 3) ослањање на информациони систем људских ресурса.

⁴ Ж. Пржуг, *Менаџмент људских ресурса*, Институт за развој малих и средњих предузећа, Београд, 2002, стр. 21.

Стручњаци за људске ресурсе прате и проучавају стање на тржишту рада, промене у захтевима посла и стање квалификационе структуре запослених, развојне потенцијале запослених и индивидуалну и организациону успешност. У служби се прикупљају, евидентирају, ажурирају, користе и чувају сви значајнији подаци о запосленима и њиховим потенцијалима, што је за доношење управљачких одлука веома важно, нарочито у области планирања и развоја људских ресурса. Запослени у овој служби треба да буду компетентни експерти, који владају читавим спектром знања неопходних за решавање сложених проблема. Пред њих се постављају нови професионални захтеви⁵. Од статичне и типично административне службе, преко сервисне и саветодавне службе, стигло се до савремене и мобилне службе за људске ресурсе. Захваљујући томе, стручњаци за људске ресурсе више нису статични административци већ компетентни саветници, креатори и стратеги.

Начин организовања и дизајнирања јединице за људске ресурсе зависи од бројних фактора. Јединица за људске ресурсе одвојена је од других делова организације и најчешће се организује у форми службе или сектора за људске ресурсе. Њоме управља руководицац за људске ресурсе. Често се ослонљава и као главни руководицац за људске ресурсе. Његова дужност је да сарађује са другим руководиоцима организације, како би се послови везани за УЉР обављали на квалитетан начин.

У Министарству одбране, функцијом управљања људским ресурсима непосредно се баве: 1) Управа за организацију, 2) Управа за кадрове, 3) Управа за обавезе одбране и 4) Управа за традицију, стандард и ветеране.⁶

Организацијске јединице у ГШ ВС које се непосредно баве одређеним активностима управљања људским ресурсима, су: 1) Управа за људске ресурсе (Ј-1), 2) Управа за планирање и развој (Ј-5) и 3) Управа за обуку и доктрину (Ј-7).⁷

Може се закључити да се функцијом УЉР у систему одбране бави више организацијских целина у Министарству одбране и Војсци Србије, које нису хијерархијски повезане и не чине једну заокружену целину.

Активности у области управљања људским ресурсима

Управљање људским ресурсима, као једна од најзначајнијих управљачких функција, обухвата следеће активности:⁸ 1) анализу посла; 2) планирање људских ресурса; 3) регрутовање људских ресурса; 4) селекцију људских ресурса; 5) социјализацију и оријентацију запослених; 6) планирање и развој каријере; 7) тренинг и образовање запослених; 8) оцењивање перформанси запослених; 9) награђивање и мотивисање запослених; 10) здравље и безбедност запослених и 11) деградацију и отпуштање запослених.

⁵ D. Ulrich, *Strategisches Human Resource Management*, München, 1999, p. 28.

⁶ *Правилник о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Министарству одбране*, 2009.

⁷ *Наредба о надлежностима организацијских јединица ГШ ВС*, 2009.

⁸ *Прилагођено према: М. Јовановић-Божинов, Ж. Кулић, Т. Цветковски, Менаџмент људских ресурса, Мегатренд универзитет, Београд, 2004, стр. 11.*

Наведене активности треба да омогуће ефективније и ефикасније УЉР и повећају ниво мотивисаности запослених, јер је то један од кључних предуслова за остваривање индивидуалних и организационих циљева у организацијама.

Анализа посла

Анализу посла обично спроводи супервизор или стручњак за људске ресурсе. Може се дефинисати као процес сталног и организованог прикупљања, сређивања и анализирања података и информација о пословима, потребним знањима и способностима, одговорностима и другим захтевима за њихово обављање. Опис и спецификација посла, као најважнији резултати анализе посла, имају велики значај и за друге активности у области УЉР. Описом посла одређују се задаци, дужности и одговорности које посао захтева, а спецификацијом посла – знања, способности, вештине, квалификације и други услови неопходни за успешно обављање посла.

Методи који се користе у процесу анализе посла су: 1) опсервација; 2) интервјуисање; 3) упитници и 4) специјални методи. Активности у процесу анализе посла могу бити различите, зависно од метода који се користе и обима послова обухваћених анализом. Основне активности су: 1) идентификација послова и преглед постојеће документације; 2) објашњење суштине анализе посла и разлога за анализу; 3) непосредна анализа посла; 4) израда описа и спецификације посла; 5) праћење и прилагођавање описа и спецификације посла.

Анализа посла у систему одбране је у надлежности Управе за организацију. У Министарству одбране систематизација радних места (анализа посла) врши се, могло би се рећи, непотпуном методом опсервације. Поступак се, у ствари, своди на попуњавање обрасца о садржају посла од стране непосредног руководиоца, навођењем основних активности и временско учешће активности у дневном ангажовању запосленог. Даље се попуњен образац доставља аналитичару посла за Министарство одбране ради верификације, чиме је поступак окончан. На сличан начин анализа посла спроводи се и у Војсци.

Планирање људских ресурса

Планирање људских ресурса је проактивна и на будућност усмерена активност предвиђања потреба за људским ресурсима са аспекта броја, структуре, потенцијала мотивације, вредности и понашања потребних за остваривање организационих циљева, као и поступака и активности УЉР који треба да обезбеде потребно и жељено стање. Планирањем људских ресурса, поред осталог, предвиђају се: кадрови који ће у планском периоду организацији бити потребни; знања, способности, вештине и други потенцијали које ти кадрови треба да имају; и временски интервали у којима одређени кадрови треба да се обезбеђују, односно отпуштају. Основни циљ планирања људских ресурса јесте најефикаснија употреба талената у интересу запослених и организације у којој раде.⁹ Активности које се у процесу планирања људских ресурса најчешће спровode су:

⁹ W. Cascio, *Managing Human Resources, International Edition*, McGraw-Hill, 2003, p. 176.

1) анализа екстерних фактора; 2) анализа интерних фактора; 3) предвиђање понуде и тражње људских ресурса; 4) усклађивање понуде и тражње људских ресурса; 5) реализација плана људских ресурса и 6) праћење, евалуација и кориговање плана.¹⁰

Основне смернице за планирање људских ресурса у систему одбране до 2015. године наведене су у Стратегијском прегледу одбране, према којем ће начелна кадровска структура у Војсци Србије бити: 15% официри, 25% подофицири, 45% војници и 15% цивилна лица.

Регрутовање људских ресурса

Регрутовање је процес идентификације, привлачења и обезбеђивања квалификованих кандидата, у броју који организацији омогућава да између више њих изабере оне који највише одговарају захтевима упражњених радних места. Потребе за људским ресурсима, генерално посматрано, могу се задовољити запошљавањем нових људи и развојем потенцијала постојећих кадрова.

У последње време организације се све више опредељују за људе који имају опште развојне потенцијале, који поседују иновативне и креативне способности и који су комуникативни и флексибилни, стављајући њихова актуелна знања и способности у други план. Анализирајући потребе, односно захтеве појединих организација за недостајућим кадровима, може се закључити да се најчешће инсистира на иницијативи, креативности, комуникацијским вештинама, аналитичким способностима, способностима тимског рада, одлучности и флексибилности кандидата.¹¹

Регрутовање људских ресурса у систему одбране прописано је Законом о Војсци Србије, Уредбом о пријему у професионалну војну службу и Уредбом о пријему на службу у Војску Србије и Министарство одбране без јавног конкурса. Основни начин регрутовања Војске до 2015. године официрским кадром планиран је школовањем у систему војног школства, а допунски начин биће цивилни систем високог образовања, уз напредно оспособљавање за официрске дужности. Подофицирски кадар биће регрутован из састава професионалних војника.¹² Унапређење у виши чин и распоређивање на вишу дужност може се сматрати као интерно регрутовање. Овакав начин регрутовања регулисан је Законом и одређеним подзаконским актима. Регрутовање подофицирског кадра за потребе система одбране детаљније је прописано Концептом обезбеђења Војске Србије подофицирским кадром (Управа за обуку и доктрину, Ј-7, ГШ ВС).

Селекција људских ресурса

Селекција је процес у којем се, применом унапред утврђених и стандардизованих метода, правила и техника, врши избор између више квалификованих кандидата, како би се са онима који највише одговарају захтевима посла засновао радни однос. Основ-

¹⁰ Р. Лојић, Ж. Кулић, *Менаџмент људских ресурса*, ВИЗ, Београд, 2009, стр. 58.

¹¹ M. R. Carell, N. F. Elbert, R. D. Hatfield, *Human Resource Management*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, 2002, p. 258.

¹² *Стратегијски преглед одбране*, 2009, стр. 30.

ни циљ селекције је прогнозирање будуће радне успешности кандидата и минимизирање грешака у одлучивању о избору кандидата за посао. Селекција кандидата за руководилачке позиције, односно послове, подразумева примену строжих правила и процедуре у односу на правила и процедуре за селекцију кандидата за друге послове.

Основне фазе у процесу селекције су: 1) анализа приспелих пријава и пратеће документације, 2) прелиминарни интервју, 3) тестирање, 4) дијагностички интервју, 5) провера референци и 6) понуда посла и лекарски преглед.¹³ У процесу селекције користе се различити методи и инструменти, зависно од случаја до случаја.

Начин селекције људских ресурса у систему одбране зависи од категорије кадра, разлога селекције, захтева радног места, врсте занимања и других специфичности. Почетна селекција кадра за официре врши се приликом пријема на школовања у војне школе. Селекција кандидата за официре, од лица из грађанства, од подофицира, цивилних лица на служби у ВС, државних службеника и намештеника, прописана је Законом о Војсци Србије и Уредбом о пријему у професионалну војну службу. Селекција кандидата за подофицире регулисана је Концептом обезбеђења Војске Србије подофицирским кадром (Управа за обуку и доктрину, Ј-7, ГШ ВС). Селекцијом кадра за професионалне војнике издвајају се лица која испуњавају опште и посебне услове, што се регулише конкурсом за пријем. Селекција кадра за државне службенике, намештенике¹⁴ и цивилна лица у ВС¹⁵ врши се у поступку пријема.

Социјализација и оријентација запослених

Период прилагођавања није потребан само новозапосленима већ и људима који мењају организацију или радно место. Многи аутори сматрају да је социјализација најбољи и најуспешнији начин усмеравања и обликовања организационог понашања. То је процес обликовања људског понашања ради лакшег и безболнијег укључивања у друштвени живот, друштвене односе и друштвене токове.¹⁶ Циљ социјализације је да се сваки појединац оспособи за интеграцију у колектив у којем ради. Интеграција подразумева прихватање доминантног система културних вредности и овладавање културом организације.

Организациона јединица за људске ресурсе има задатак да новопримљене кандидате упозна са организацијом, кодексом понашања у њој, садржајем организационе културе, очекивањима на послу, као и да обезбеди обуку кандидата за посао који ће обављати. Ефикасан процес социјализације подразумева да организациона јединица за људске ресурсе припреми одговарајуће програме оријентације. Оријентација новозапослених је део процеса социјализације, у којем се новозапослени упознају са основним информацијама које су им потребне да би обавили посао на задовољавајући начин.

¹³ Ф. Бахтијаревић Шибер, *Менаџмент људских потенцијала*, Голден маркетинг, Загреб, 1999, стр. 369.

¹⁴ Члан 34, 56 и 152. Закона о државним службеницима. „Службени гласник РС“, 79/05, 81/05, 83/08, 64/07, 67/07, 116/08, 104/09.

¹⁵ Члан 45 и 120. Закона о Војсци Србије, „Службени гласник РС“, 16/07.

¹⁶ Б. Богичевић Миликић, *оп. цит.* стр. 152.

Карактеристично за оријентацију у систему одбране представља приправнички стаж на који се упућују официри по завршетку Војне академије. Оријентација професионалних војника заснива се на оријентацији која је спроведена за време док су били на служењу војног рока. С обзиром на то да се професионални подофицири регрутују од професионалних војника ова се констатација односи и на њих. Социјализација и оријентација цивилних лица и државних службеника није посебно прописана, осим што подлежу пробном раду, у складу са прописима о државним службеницима и намештеницима. У пракси је присутан углавном индивидуалан облик оријентације.

Планирање и развој каријере

Запослени се не могу више ослањати само на организацију у планирању своје каријере, већ морају сами да управљају својим развојем и каријером. Каријера се може дефинисати као развој појединца у учењу и раду током живота. То је низ радних улога појединца под којим се подразумевају индивидуални професионални успони и падови током радног века. Одговорност за каријеру је на појединцу, иако организација може имати кључну улогу у пружању помоћи и подршке. Планирање каријере је избор занимања, организације и смера којим ће се кретати каријера запослених. То је процес помоћу којег појединац идентификује, предузима и усмерава мере и активности за остваривање професионалних циљева. Планирање каријере може да буде организационо и индивидуално. Управљање каријером је процес у којем руководство организације, плански и организовано, прати, оцењује, распоређује, усмерава и развија запослене и њихове потенцијале ради обезбеђивања потребног броја квалификованих људи и оптималне искоришћености њихових знања, вештина и способности, ради остваривања организационих и индивидуалних интереса и циљева.¹⁷

Највећи значај у планирању и развоју каријере сваког појединца имају организација у којој запослени ради, руководиоца који руководи појединцима и сваки појединац индивидуално. Служба за људске ресурсе треба да обезбеди потпуне информације о организационим циљевима, плановима развоја, радним местима која ће бити слободна, могућностима и опцијама развоја каријере и учини их доступним запосленима. Треба да даје савете о избору и развоју каријере сваког појединца, што доприноси укупном повећању организационе успешности.

Сваки појединац који жели да успешно управља својом каријером треба да предузме четири корака или активности: 1) анализу и утврђивање личних потенцијала и интересовања, 2) анализу и утврђивање опција развоја каријере, 3) утврђивање циљева развоја каријере и 4) утврђивање стратегије развоја каријере.

Како би се омогућило успешно планирање људских ресурса у систему одбране у припреми је развој кадровске пирамиде која би представљала модел структуре кадрова. Развој каријере официра и подофицира реализује се унапређењима у више чинове и постављењима на више дужности у систему одбране. Унапређевања у виши чин официра и подофицира прописано је Законом о Војсци и Уредбом о стањима у служби. Смернице за унапређивање и развој подофицира прецизиране су Концеп-

¹⁷ Ж. Кулић, *оп. цит.* стр. 293.

том обуке и професионалног развоја подофицира у Војсци Србије (Управа за обуку и доктрину, Ј-7, ГШ ВС). Развој каријере професионалних војника почиње пријемом у службу на одређено време. Током каријере професионалним војницима омогућава се напредовање на војничким дужностима, при чему могу бити унапређивани у војничке чинове. Вођење у служби цивилних лица врши се у складу са способностима, исказаним склоностима и службеним оценама, ради чега се, по потреби, могу сачињавати ранг- листе. Каријера државног службеника развија се кроз стручно усавршавање и додатно образовање, напредовање и премештај због потреба рада.¹⁸

Тренинг и образовање запослених

Образовање и стручно усавршавање запослених сматрају се једном од најзначајнијих функција УЉР. У теорији, као уосталом и у свакодневной пракси, та функција означава се различитим изразима, односно појмовима. Најчешће коришћени појмови су: обука, тренинг, учење, образовање, стручно усавршавање и развој запослених.

Многе организације предузимају низ мера и поступака да би креирале радно окружење подстицајно за учење и на тај начин прерасле у учеће организације. Назив „учећа организација“ везује се за организације у којима се о томе води рачуна. У учећој организацији чланови континуирано повећавају своје способности за стварање новог начина мишљења и континуирано уче како да ефикасно функционишу као тим. Организација која има значајан капацитет за учење, прилагођавање и промене може се дефинисати као учећа.¹⁹ Увођењем специфичних промена у организацију она постаје учећа. Те промене односе се на: области вођства, хоризонталну структуру, овлашћења запослених, размену информација, стратегију и организациону културу.

Основне смернице за школовање, усавршавање и обуку кадра у систему одбране дате су у Стратегијском прегледу одбране. Усавршавања у Министарству одбране и Војсци Србије прописана су Правилником о курсевима и другим облицима усавршавања у Министарству одбране и Војсци Србије²⁰ и Уредбом о стањима у служби професионалних војних лица и о унапређивању официра и подофицира.²¹ Школовање и усавршавање припадника Министарства одбране и Војске Србије у иностранству прописани су Правилником о школовању и усавршавању у иностранству професионалних војних лица, војних службеника и државних службеника у Министарству одбране.²² Начин управљања обуком у Војсци Србије на свим нивоима командовања регулисано је Упутством за управљање обуком (Управа за обуку и доктрину, Ј-7, ГШ ВС). У односу на субјекте обучавања, обука се дели на: 1) индивидуалну обуку (обука појединца); 2) обуку послуга, посада и тимова; 3) колективну обуку (обука јединица) и

¹⁸ Члан 57. до 106. *Закона о државним службеницима*, „Службени гласник РС“, 79/05 81/05, 83/08, 64/07, 67/07, 116/08, 104/09.

¹⁹ M. A. Gephart, V. J. Marsick, M. E. Van Buren, M. S. Spiro, *Learning organizations come alive*, Training and Development 50, 1996, p. 37.

²⁰ „СВЛ“, 33/09.

²¹ „Службени гласник РС“, 3/2009.

²² „СВЛ“, 33/09.

4) обуку команди. Обука и професионални развој подофицира дефинисани су Концептом обезбеђења Војске Србије подофицирским кадром и Концептом обуке и професионалног развоја подофицира Војске Србије. Концепт институционалног уређења обуке подофицира обухвата анализу доктринарно-системских опредељења у обуци подофицира, актуелно стање потреба и могућности обуке подофицирског кадра и нуди модел институционалног уређења обуке и усавршавања ове категорије кадра.

Ова активност управљања људским ресурсима у систему одбране, као и неке друге активности, није централизована на нивоу система одбране, већ је у надлежности неколико организацијских целина Министарства одбране и Генералштаба Војске Србије, што у значајној мери усложњава њено планирање, реализацију и евалуацију.

Оцењивање перформанси запослених

Оцењивање перформанси запослених је процес организованог и континуираног праћења, вредновања, усмеравања и прилагођавања резултата рада и радног понашања запослених, ради остваривања организационих циљева. Заснива се на одређеним методима, критеријумима и системима процене. Основни циљ праћења и оцењивања перформанси запослених, односно њихове радне успешности, јесте подизање опште организационе способности и остваривање стратегијских циљева. Оцењивање радне успешности је најзначајнија активност у оквиру процеса праћења и оцењивања перформанси запослених. Састоји се од две фазе: 1) утврђивања извора информација за оцењивање радне успешности и 2) поступка оцењивања. У већини организација уобичајена је пракса да се оцењивање индивидуалних учинака врши једном годишње. Познато је да оцењивање радне успешности има евалуативну и развојну димензију, јер доприноси побољшању успешности и развоју потребних знања и вештина код запослених. Значајну улогу у томе има и разговор о успешности, као завршни чин процеса њеног оцењивања, а води се између руководиоца и запосленог. Тим поводом, у многим организацијама практикује се сачињавање одвојених процена успешности за наредни период (обично за наредну годину). Резултати разговора, по правилу, уносе се у посебан образац, сачињен за те потребе.

У процесу оцењивања перформанси запослених користе се бројни методи. Основне групе метода за оцењивање перформанси запослених су: 1) методи за оцењивање по категоријама (скеле процене и „чек листе“); 2) компаративни методи (обично рангирање, поређење у паровима, групно рангирање и „присилна дистинкција“); 3) наративни методи (критичан догађај, опис перформанси запосленог /есеј/ и преглед подручја); 4) специјални методи (оцењивање понашања и управљање помоћу циљева /МБО/). У процесу оцењивања радне успешности јављају се различити проблеми и различите врсте грешака. Једни се везују за методе оцењивања, а други за оцењиваче. Грешке у оцењивању запослених могу да буду ненамерне (несвесне) и намерне (свесне). Несвесне грешке произилазе из когнитивне природе самог процеса оцењивања.

Оцењивање перформанси запослених у систему одбране регулисано је Уредбом о оцењивању професионалних војних лица, Правилником о критеријумима за оцењивање цивилних лица на служби у Војсци Србије и Уредбом о оцењивању државних службеника.

Награђивање и мотивисање запослених

Основна улога система награђивања у организацији јесте да усклади индивидуалне интересе запослених и стратегијске циљеве организације кроз привлачење и задржавање способних људи, охрабривање и подстицање запослених да развију своје способности и знања, мотивацију запослених и креирање културе у којој је запосленима стало до успеха организације у којој раде.²³ Награђивање запослених сматра се најкомплекснијом и најосетљивијом функцијом у области УЉР. Реч је о функцији која се остварује креирањем система награђивања, под којим се подразумевају: зараде, плате, стимулације, накнаде и друга примања запослених, као и друге вредности које се обезбеђују запосленима у замену за уложени рад.

Награђивање и мотивисање запослених у систему одбране регулисано је Законом о Војсци Србије и Правилником о платама и другим новчаним примањима професионалних припадника Војске Србије²⁴ којима се уређују коефицијенти за обрачун плате, услови и мерила за увећање и умањење плате, накнаде плате, рокови за исплату, отпремнину за лица којима је престала служба на одређено време, новчане награде и друга примања професионалних припадника Војске Србије.

Здравље и безбедност запослених

Здравље и безбедност запослених је активност УЉР која има непосредне импликације на ефикасност организације, као и на заштиту и очување људског потенцијала у организацији. Од савремених организација се захтева да створе безбедне и нешкодљиве услове рада, ради довољне заштите здравља запослених и њихове безбедности на раду.

Систем заштите здравља и безбедности на раду подразумева две врсте заштите запослених. Сачињавају га: 1) систем опште заштите запослених и 2) систем посебне заштите запослених. Општа заштита резервисана је за све запослене, а посебна за поједине категорије запослених. Основне активности у области опште заштите запослених су: 1) контрола физичких и других ризика на раду; 2) јачање свести запослених о значају и потреби заштите њиховог здравља и безбедности на раду и 3) промоција доброг здравља запослених.²⁵ Најзначајнијим облицима посебне заштите запослених у нашој земљи сматрају се: 1) заштита омладине, 2) заштита запослених који обављају послове са повећаним ризиком, 3) заштита запослених трудница и породиља, 4) заштита инвалида, 5) заштита запослених код којих постоји опасност од настанка инвалидности и 6) заштита запослених са здравственим сметњама.

Деградација и отпуштање запослених

Систем УЉР, поред осталог, подразумева и активности везане за деградације и отпуштања запослених. Реч је о одговорним и осетљивим активностима, значајним и за организацију и за запослене. Увек постоје појединци који се неодговорно одно-

²³ М. Петковић, Н. Јанићијевић, Б. Богићевић Миликић, *оп. цит.* стр. 479.

²⁴ „Службени гласник РС“, 116/07, 88/09.

²⁵ М. Stone, *Human Resource Management in Canada*, Toronto, 2001, p. 14.

се према послу, радним обавезама и радној дисциплини. Њихова радна успешност, по правилу, није у границама очекиваног. У таквим околностима, као и у случају извршења теже повреде радних обавеза и радне дисциплине, организацији не преостаје ништа друго него да против неодговорних појединаца предузме неопходне мере, у складу са законом. Мере које се при том најчешће предузимају су: 1) деградација на послу и 2) отпуштање запослених. Деградација је процес под којим се подразумева губљење позиција у организацији. Манифестује се у виду премештаја с виших на нижа и мање плаћена радна места. У суштини, супротна је процесу напредовања. Отпуштање запослених сматра се последњом мером, због тога што јој се прибегава само ако не постоје могућности за другачије поступање.

Деградација, престанак службе и отпуштање запослених из система одбране прописано је Законом о Војсци Србије и Уредбом о стањима у служби професионалних војних лица и о унапређивању официра и подофицира.²⁶ Под деградацијом запослених у систему одбране, као најзначајније, могу се сматрати: смењивање са формацијског места, удаљење од дужности и изрицање дисциплинске казне. Ове врсте деградације запослених прописане су Законом о Војсци Србије.

Према програму „PRISMA“ припрема кадра за излазак из система одбране представља скуп активности и мера које се предузимају ради припреме за излазак из система одбране и евентуални наставак каријере лица за чијим ангажовањем престаје потреба.²⁷

Закључак

Функција УЉР захтева детаљно „прочишћење“ административних послова и смањење „папирнатог“ посла. Многе активности треба поједноставити и максимално користити информациону технологију, што је услов за бржу и квалитетнију услугу. Све задатке треба интегрисати у јединствени процес и усмерити на стратегијско управљање. На тај начин омогућено је руководиоцима да у сваком тренутку имају преглед садашњих и потребних будућих компетенција свих запослених, без обзира на локацију. Тако интегрисани информациони делови људских ресурса постају механизам повезивања и координације који осигурава да се све активности људских ресурса обављају на основу истих концепција и података.

Улога стручњака за људске ресурсе у новој интегрисаној и процесно усмереној функцији битно се мења. Све више ће постајати саветници руководиоца, „инжињери знања“ и програмери који ће своје знање претварати у рачунарске програме и експертске саставе за решавање проблема. Поред специјалистичких знања струке и рачунарске технике, мораће да познају и пословне процесе и функционисање организације. Они ће бити ти који ће подстицати, образовати, олакшавати прелаз на нове начине рада и припремати људске ресурсе за будућност. Више ће се усмеравати на стратегијске и развојне активности и осигурање потребних знања и вешти-

²⁶ „Службени гласник РС“, 112/08, 09/09.

²⁷ *Програм управљања људским ресурсима система одбране Републике Србије*, нацрт, Управа за кадраве, 2008.

на у будућности. Имаће значајну улогу у креирању нових начина мотивисања, решавања конфликта, управљања стресом, прихватања промена и слично.

То захтева нови стил управљања, нову климу и културу и другачије индивидуалне компетенције свих. Задатак стручњака за људске ресурсе постаје изналажење решења и давање доприноса за нове и боље начине рада и обављања укупних процеса. Значајну улогу имаће у конципирању и креирању „учеће организације“ у којој су сви и ученици и учитељи нових вештина.

Може се закључити да радикалне промене у организацији није могуће спровести без сталног учења и нове улоге запослених, у чему значајан допринос мора дати функција УЉР, која, да би друге преобликовала, мора прво преобликовати себе. Потреба за проширивањем и продубљивањем научних и других сазнања о човеку, његовим жељама и интересима, његовим способностима и потенцијалима, његовој мотивацији и сатисфакцији, његовим циљевима и очекивањима, па самим тим и потреба за даљим развојем и применом знања из области управљања људским ресурсима, временом ће постајати све већа и у систему одбране.

Литература

1. Armstrong, M.: *A Handbook of Human Resource Management Practice* (8th edition), Kogan Page, London, 2001.
2. Бахтијаревић-Шибер, Ф.: *Менаџмент људских потенцијала*, Голден маркетинг, Загреб, 1999.
3. Богићевић Миликић, Б.: *Менаџмент људских ресурса*, Економски факултет, Београд, 2008.
4. Carell, M. R. – Elbert, N. F. – Hatfield, R. D.: *Human Resoruce Management*, „Englewood Cliffs“, Prentice Hall, NJ, 2002.
5. Casio, W. F.: *Human Resource Management*, Sixth Edition, McGraw-Hill, 2003.
6. Galbraith, J. – Kayanjian, R.: *Strategy Implementation: Structure, Systems, and Process*, 1996.
7. Јовановић-Божинов, М. – Кулић, Ж. – Цветковски, Т.: *Менаџмент људских ресурса*, Мегатренд универзитет, Београд, 2004.
8. Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005.
9. Лојић, Р., Кулић, Ж.: *Менаџмент људских ресурса*, ВИЗ, Београд, 2009.
10. Петковић, М. – Јанићијевић, Н. – Богићевић Миликић, Б.: *Организација*, ЦИД Економски факултет, Београд, 2008.
11. Пржуљ, Ж.: *Менаџмент људских ресурса*, Институт за развој малих и средњих предузећа, Београд, 2002.
12. Stone, M.: *Human Resource Management in Canada*, Holt, Reinehart and Winston of Canada, Toronto, 2001.

ПОДРУЧЈЕ ОДБРАМБЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ КАО ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА КРИЗНОГ МЕНАЏМЕНТА

Самед Каровић и Ненад Комазец
Универзитет одбране у Београду, Војна академија
Ненад Ђурић
Министарство одбране Републике Србије,
Сектор за политику одбране – Управа за стратегијско планирање

У раду се говори о значају појма „криза“, спољним манифестацијама кризе и поремећајима који се манифестују кроз понашања и физиономију, док морфолошка обележја остају релативно неупадљива. Такође се наводи да кризе имају своје порекло и развојни карактер, а исто тако да појам кризе изазива мноштво двосмислености. У раду се наводе и нека посебна својства кризе која имају битног утицаја на подручје делатности кризног менаџмента, посебно са аспекта одбрамбене делатности.

Важност и значај изучавања криза, као подручја кризног менаџмента, треба схватити у контексту осећања да данас живимо у кризном процесу који окружује човечанство и чија је одлика (криза) још увек пред нама у веома сложенем облику. Криза коју ваља савладати упућује на подручја објективне компетенције, што треба имати у виду као делатност кризног менаџмента. Највећи број организација и институција нису креиране да могу да предвиђају кризе или њима ефикасно управљају једном када се појаве. У њима нема ни механизма нити основних вештина потребних за ефективни кризни менаџмент. Најважније од свега, менаџери и руководиоци већине организација и институција још увек не разумеју потребу за „новим менаџерским и интелектуалним вештинама“ потребним за вођење криза.

Најзад, да ли кризни менаџмент у контексту деловања може реално прихватити све изазове које криза носи са собом и да ли је „криза“ увек нешто друго, а не скуп тешкоћа које ваља савладати, представља сегмент у раду који одражава подручје деловања кризног менаџмента.

У склопу одбрамбених делатности, са аспекта кризног менаџмента, у раду је наглашено да кризе које су узроковане деловањем човека нису неизбежне, тј. не морају се десити, па је у том смислу јавност екстремно критична према организацијама одговорним за њихово појављивање.

Као резултат рада, наглашено је да разумевање почетних узрока појављивања криза, и шта се може учинити да се кризама управља, пре, у току и после настанка, представља оквир рада кризног менаџмента у одбрамбеној делатности.

Без обзира на све, чак и са најбољим оквирима, плановима и припремама, на несрећу још увек је чињеница да се све кризе не могу спречити. То се показује истинитим, чак и за оне кризе за које знамо, са скоро потпуном вероватноћом, да ће се десити. Ипак, утицај свих криза може бити умањен ако онај ко се њима бави у потпуности познаје макар основна знања у области кризног менаџмента. Иако се све кризе не могу предвидети, нити свака предупредити, свима њима може се ефективније управљати, ако их разумемо и урадимо све најбоље у вези с њима, у границама људских могућности.

Кључне речи: *криза, фазе кризе, кризни менаџмент, одбрамбена делатност.*

Увод

Кризни менаџмент као подручје деловања у области кризног управљања, чији је циљ усмерен на превазилажење кризног стања, у последње време постаје доминантна област интересовања теоретичара и практичара свих профила и области. Свакодневно у медијима и у пракси наилази се на извештаје и написе о кризи, њеним последицама, могућностима настанка кризе, факторима ризика и сл.

Практично, нема људске делатности која је имуна на кризу. Свака сфера деловања човека и успешност функционисања одређених организација практично је мерљива са аспекта: колико рано могу препознати и колико рано се могу ухватити у коштац са кризама, а не само након њеног настанка. Криза се веома често занемарује, што има за последицу деловање по организацију јачим интензитетом, пре свега зато што се нерешени проблеми нагомилавају. Веома је важно бити реалан у сагледавању кризе, јер је то практично први предуслов за њено савладавање. Ако се организација на време припреми и има унапред дефинисане планове, створиће се претпоставке за њено успешно превазилажење. Све то има елементе прихватања реалности и практично прилагођавање путу за спречавање кризе и превентивног деловања.

Са аспекта дефинисања појма кризе увек се манифестују елементи негативне конотације. Самим тим је и питање ко би пожелео да буде у кризи? Кризом се настоји управљати и смањити њене негативне последице. У овом чланку се разматрају елементи кризе, њене основне карактеристике, њено схватање, наглашава се кризни менаџмент, његови аспекти усмерени на савладавање кризе, основне одредбе и доктринарни ставови употребе Војске Србије, изазови, ризици и претње, као и могући начини превазилажења.

Кризни менаџмент

Иако по својој класификацији кризни менаџмент припада области наука о безбедности, истовремено је неодвојиви део војне делатности која интегрише све елементе важне за војноорганизационе системе¹ у функцији дефинисане мисије и задатка. Самим тим, кризни менаџмент постаје и делатност која има веома битне импликације на војноорганизационе системе који посебно долазе до изражаја у условима кризе или кризне ситуације.

¹ Под појмом „војноорганизациони системи“, у чланку се подразумевају организације са војном делатношћу, тако структуриране по односу и релацији које реално одражавају Војску и начин функционисања свих елемената структуре на одређеном нивоу хијерархије.

Кризе као подручје деловања кризног менаџмента

Кризе су једна од константи историје човечанства. Са развојем људског друштва стваране су и нове потенцијалне опасности по појединце, групе или само друштво у целини. У обиму потенцијала за генерисање негативних догађаја предњаче нове софистициране технологије. Према неким ауторима оне нужно воде у катастрофу, услед своје комплексности и зависности великог броја елемената који у њиховом саставу функционишу.

Кризе постављају лидере у сам центар дешавања. Извлаче их из свакодневне рутине управљања и постављају у један нови амбијент који карактерише постојање опасности, амбивалентност и недостатак времена за доношење исправних одлука.

Новонастала ситуација тражи да се све снаге концентришу на активности усмерене ка превенцији, ублажавању и окончању кризе. О кризи се говори када појединац, група људи – организација, град или држава предвиђа непосредну претњу основним вредностима или виталним функцијама, која захтева хитан одговор у условима велике неизвесности и несигурности. Организације се сусрећу са мноштвом криза, као што су: природне катастрофе и угрожавање животне средине; финансијски сломови и терористички напади; епидемије, пожари и експлозије; поремећаји инфраструктуре и отказивање информационо-комуникационих система.

Кризе нису рутински догађаји, попут пожара или саобраћајних незгода. Оне су независливи догађаји који затичу све актере догађаја и представљају за њих потпуно изненађење.

Ови драматични догађаји представљају озбиљан изазов за носиоце јавних функција и њихове институције. Под великим временским притиском и у одсуству кључних и квалитетних информација о самом догађају и његовим последицама морају се донети и спровести критичне одлуке. Чак и када су услови за ефективну акцију озбиљно ограничавајући, грађани очекују да их лидери и јавне власти заштите од надолazeће претње.

Два фактора веома отежавају овим организацијама и њиховим лидерима да испуне наведена очекивања. Прво, управо фактори који увећавају благостање и покрећу напредак чине ова друштва рањивим и склоним кризама. Друго, грађани су, исто као и лидери, постали осетљивији и мање толерантни на велике хазарде који прете људском здрављу, сигурности и просперитету. Комбинација ових фактора објашњава зашто релативно мали поремећаји могу брзо да се развију у дубоке кризе и зашто су ефекти кризног менаџмента инхерентно ограничени.

Модерна друштва су постала све сложенија и све више интегрисана. Сложеност отежава да се потпуно разумеју целина активности и процеси који се дешавају. Резултат тога је да настаје рањивост, а да то дуго може бити непримећено; покушаји да се на њих одговори могу произвести ненамераване последице (пре подстицање неголи смиривање кризе). Чврста повезаност између саставних делова система, као и везе са другим системима, олакшавају брзо ширење поремећаја дуж целог система. Кризе стога могу имати корене далеко (у географском смислу), али мултипликација последица настаје кроз глобалне мреже, ширећи се из једног система у други, повећавајући на том путу свој деструктивни потенцијал.

Наведене чињенице указују на то да је веома тешко распознати кризу пре него што се њене последице материјализују. Када криза почне да се развија, доносиоци одлука често

не виде да се догађа нешто необично. Све је наизглед на своме месту, мада скривене интеракције подривају стубове система. Тек када криза достигне пуни замах и постане манифестна, доносиоци одлука схватају шта се догађа. Када криза видљиво ескалира, лидери могу само да покушају да умање њене последице.

Контроверзна природа кризе даље усложњава ситуацију. Криза ретко, скоро никада, не „говори сама за себе“. Кризе могу да буду ситуационог и процесног карактера, што доприноси да се схватају на различите начине. Заправо, може се рећи да су дефиниције кризе стално изложене политизацији. Оно што је за једног човека криза – за другог је прилика.

Чак и ако би постојала сагласност да настаје озбиљна претња, статус овог новог проблема никако није неупитан. Менаџмент организације има посла са хитним проблемима сваки дан; пажња усмерена на један проблем скреће се са другог проблема. Да би претња била препозната као криза она мора прескочити чврсто постављене препреке.

Решавање криза као процесна функција кризног менаџмента

Кризе су данас неизбежне у скоро свакој организацији. Различити менаџери су свесни да трајање и последице криза могу да буду знатно смањени ако је организација припремљена за кризу. Управо обезбеђивање одређеног степена припремљености организације на потенцијалну кризу јесте задатак кризног менаџмента.

С обзиром на сложену, неизвесну и променљиву природу криза може се рећи да постоје два генерална типа криза, и то: „криза којом управља организација“ и „криза која управља организацијом“. Кризни менаџери применом проактивног планирања омогућавају контролу и решење кризе и избегавају могућност да криза крене властитом инерцијом у нежељеном смеру.

Кризни менаџмент представља скуп функција или процеса који имају за циљ да омогуће идентификацију, изучавање и предвиђање могућих кризних ситуација и постављање посебних начина који ће организацији омогућити да спречи кризу, да се са њом избори и да је превазиђе уз минимизирање њених последица и што бржи повратак у нормално стање. Дакле, све активности усмерене на поступање са организацијом у стању поремећаја ради превенције, припреме, ублажавања и опоравка представљају кризни менаџмент. Кризни менаџмент није јединствена и строго одређена делатност, већ представља теоријски концепт који обухвата посебну групу догађаја (кризних) који имају одређене заједничке законитости, али и велике међусобне разлике.

Кризни менаџмент се, по правилу, одвија у условима организационе конфузије, под притиском медија и у недостатку прецизних информација.

Кризни менаџмент има две димензије. Техничка димензија се односи на капацитет организација и утврђену стратегију у односу на потенцијалне претње. Али, такође, постоји политичка димензија: кризни менаџмент је дубоко контроверзна и веома политизована активност.

Комбинација ових димензија претпоставља пет кључних принципа кризног менаџмента: *дефинисање контекста*, доношење критичних одлука, обликовање значења, завршетак кризе и учење из кризе.

Дефинисање контекста. Криза поставља отворен изазов: када једном постане манифестна, доносиоци одлука морају обезбедити мере да се боре с њеним после-

дицама. Стварност је, међутим, много сложенија. Многе кризе се не материјализују нагло и очигледно, оне су производ ескалације других или споредних процеса. Доносиоци одлука морају из нејасних, амбивалентних и контрадикторних сигнала препознати да се развија нешто необично и деловати проактивно. Они морају идентификовати и именовати претњу и дефинисати у чему се криза заправо састоји.

Носиоци свих активности су кризни менаџери и за њих и доносиоце одлука одговор на изазов представља најтежи задатак. Збуњујућа природа, двосмисленост и сложеност кризе могу лако надвладати нормалне модалитете процене ситуације. Стрес може додатно утицати на могућност да се схвати шта се заправо догађа. Организационе патологије, такође, стварају баријере у распознавању кризе.

Неке категорије људи поседују особину да у условима притиска остану мирни и „хладне главе“. Они су развили способност анализе података која омогућава компетентно обављање послова у кризним условима. Такве особине имају официри, новинари и командири у полицији или ватрогасној служби. Неке организације су развиле проактивну културу „трагања за проблемима“ у свом окружењу. Ове организације, такозване „високе поузданости“ развиле су капацитет за темељиту, али брзу обраду информација под стресним околностима.

Доношење критичних одлука. Током кризе организације морају донети одлуке о критичним проблемима, који могу бити разноврсни, по месту, времену и сложености. Приоритет могу бити оскудни ресурси. То личи на уобичајену политику, с тим што су у кризним околностима диспаритети између потреба за јавним ресурсима и њихове расположивости знатно већи, ситуација остаје нејасна и променљива, а време за размишљање, консултације и обезбеђење подршке за одлуке веома је ограничено. Кризе, такође, суочавају организације и лидере са проблемима са којима се они не сусрећу свакодневно, као што су, на пример, ангажовање војске, коришћење оружја или радикално ограничење грађанских слобода. Кризно доношење одлука подразумева тешке изборе, који укључују промену приоритета вредности и велике политичке ризике.

Ефективан одговор захтева међуорганизацијску и међуресорну координацију. Најзад, сваку одлуку морају спроводити различите организације, тако да и ефективно спровођење одлуке подразумева да ове организације раде заједно. Већина јавних организација је изворно осмишљена да обавља рутинске послове у складу са вредностима, као што су праведност, законитост и ефикасност. Међутим, управљање кризом захтева флексибилност, импровизацију, креативност и кршење правила.

Доношење квалитетних одлука у кризној ситуацији је веома тешко, јер оне зависе од квалитетних информација којима се располаже, као и од хладнокрвне и рационалне анализе ситуације. Међутим, током кризе недостају и информације и време, што свакако не би требало да спречи брзу реакцију ако је планирање за ванредне ситуације квалитетно обављено.

Истински ефективан кризни одговор представља у великој мери резултат природног процеса еволуције. Он не може бити управљан на линеаран, постепен и обухватан начин из јединственог кризног центра, ма како да је добро опремљен најсавременијом информационом технологијом, око које су окупљени највиши доносиоци одлука. Једноставно, велики је број препрека које одвајају критично одлучивање од благовременог спровођења одлука на терену.

Обликовање значења. У кризи се од лидера очекује да смање неизвесност и обезбеде ауторитативну информацију о томе шта се дешава, зашто се дешава и шта треба урадити. Када су они схватили смисао догађаја и формулисали стратегију, лидери морају навести друге да прихвате њихову дефиницију ситуације. Ако у томе нису успешни, могуће је да се њихове одлуке неће разумети ни поштовати.

Јавни званичници нису једини који настоје да обликују кризу. Истовремено са њиховим порукама, ту су и поруке других који имају различите позиције и интересе, и који ће, у складу с тим, понудити алтернативне дефиниције ситуације и заговарати различите правце деловања. Ако други актери успеју да надвладају у процесу обликовања значења, способност актуелних лидера да одлучују и маневришу озбиљно се сужава.

Често је властима тешко да одмах обезбеде коректну информацију. Они се боре са масом сирових података (извештаји, гласине, слике), који се створе чим се догоди нешто изузетно. Претворити те податке у кохерентну слику ситуације велики је изазов сам по себи. Презентовање те слике јавности у форми прецизне, јасне и делатне информације захтева велике напоре у смислу активности односа са јавношћу. Ови напори су додатно отежани стањем у којем се налази јавност. Људи чији су животи озбиљно погођени налазе се под стресом. Штавише, они често лидере не виде као свог савезника. Раније постојеће неповерење према лидерима не нестаје у тренутку кризе.

Завршетак кризе. Гашење кризе је двостране природе. Оно се односи на поновно враћање из кризног у рутински начин функционисања, па у том смислу подразумева неки облик умањења кризних операција. На стратешком нивоу гашење кризе, такође, захтева анализу и закључке о ономе што се догодило и обезбеђивање подршке за коначни закључак. Ова два аспекта гашења кризе су различита, али у пракси често веома тесно повезана. Систем управљања – његова правила, организације (институције), носиоци власти – морају бити стабилизирани; он мора повратити неопходни легитимитет за вршење својих уобичајених функција. Лидери то не могу учинити једностраним наређењима, чак и ако поседују формално-правна овлашћења за проглашење краја кризе у законском смислу. Лоше процењен моменат завршетка кризе чак се може вратити као бумеранг с обзиром на то да су погођене вредности још увек под утицајем последица кризе.

Расправе о одговорности лако се могу претворити у „игре око тражења криваца“, које су више усмерене на идентификовање и кажњавање криваца него на рационално анализирање целокупног низа узрока и последица. Изазов за лидере је да се боре са политичким аспектима одговорности за кризу без прибегавања нечашној и потенцијално самопоражавајућој дефанзивној тактици избегавања кривице.

Лидери у кризи морају бити свесни и савесни, али то само по себи мало говори о томе како ће њихово поступање бити оцењено кад се криза заврши. Доносиоци одлука и организације које нису извршиле своје задатке пре или током кризе могу успешно управљати догађајима и њиховом перцепцијом након кризе и тако спречити губитак репутације, аутономије и ресурса.

Учење из кризе. Кризе представљају базу потенцијалних лекција за кризно планирање и обуку персонала за будуће кризе. Могло би се очекивати да се научена искуства преточе у организациону праксу, политику и законе. Међутим, то није стална пракса. Извођење поука је један од најмање развијених аспеката кризног менаџмента. Поред когнитивних и институционалних препрека за учење, извлачење поука је ограничено и улогом коју ове лекције имају у одређивању утицаја које кризе имају на организацију.

Кризe постају део колективног сећања, извор историјских података за будуће лидере. Приказивање кризе као производа пропуста у превенцији и предвиђању натераће људе да поново анализирају претпоставке на којима почивају политика и правила функционисања система. Други стејкхолдери могу користити научене лекције да заговарају мере и реформу политике које су актуелни лидери одбацили. Лидери стога имају велики улог у надгледању процеса извлачења поука у политичкој и бирократској арени. Кључни изазов је у остваривању пресудног утицаја на повратну спрегу коју криза генерише на раније политике, мреже и организације.

Учење из кризе захтева стрпљење, институционално памћење и нискоконфликтну атмосферу, што лидери треба да обезбеде.

Одбрамбена делатност

Ако се у одбрамбену делатност сврстају све активности релевантне са аспекта Војске и обухвате глобално мисије Војске, није тешко закључити да кризни менаџмент у овој сфери добија пуну афирмацију у свакој мисији коју прожима у процесу њене имплементације. Доминантна је прва мисија која се своди на одбрану земље од разних врста изазова ризика и претњи, па се самим тим односом кризни менаџмент неодвојиво уклапа у сферу ризика, неизвесности и претње. Са аспекта значаја кризног менаџмента, посебно треба напоменути и трећу мисију имплементирану кроз помоћ цивилним органима власти у превазилажењу одређених врста криза, односно невојног угрожавања безбедности.

Одбрамбена делатност са аспекта кризе

Према Доктрини операција Војска изводи различите врсте операција, сходно критеријуму који се разматра. За кризни менаџмент важне су све врсте операција, јер се у њима практично имплементирају садржаји кризног менаџмента који се могу операционализовати фазно и по задацима. Кризе долазе и одлазе, посебно ако се има у виду број активности које прате одбрамбену делатност. То је несумњиво процес присутан свакодневно у систему који је усмераван одређеним одлукама. Ангажовање Војске у конфликтним ситуацијама је објективна криза у којој супротстављене стране (противници) сагледавају сопствену улогу као субјективно дефанзивну, док је увек друга страна агресивна. У овом смислу, кризу треба суштински схватити из домена предузимања мера да се систем било које врсте одбрани од несреће или да је бар задржи у ограниченим оквирима.

Одбрамбена делатност обухвата различите активности усмерене на изградњу система одбране у којем учествују различити чиниоци. Сви елементи система одбране имају своју улогу у датој области и могу се сматрати интегралним делом јединственог система који функционише у конкретном окружењу. То окружење има веома значајан утицај на његове сегменте и делује као фактор усмеравања и прилагођавања чинилаца система, што му даје својство променљивости и адаптивности. Ипак, треба нагласити да је основни проблем у сфери одбрамбене делатности, коју, наравно, прате и други сегменти, проблем у руковођењу људима. У том смислу и кризе које прате одбрамбену делатност повезане су са низом чинилаца из тог домена, тако да одређене врсте криза

остају и прикривене, дакле нема њихових морфолошких обележја испољавања кроз поремећаје понашања или физиологију. Криза је увек у развојном, прелазном стању и има својство амбивалентности, тј. или ће се коначно ресорбовати изазивајући последице веома променљиве важности или ће се превазићи.

Може се констатовати, са аспекта одбрамбене делатности, да криза обухвата сваки субјекат који неко своје стање, које се очитује као очигледно слабљење његових механизма регулације, доживљава као претњу властитој егзистенцији.² Оно што је важно нагласити јесте да криза увек садржи један субјективни елеменат и да се може појавити само код бића која поседују свест. Дакле, криза углавном оставља субјекту време и могућност деловања; она налаже деловање да би се преживело.

Пружање помоћи цивилним органима власти

Битан сегмент, односно дефинисана мисија Војске, односи се на пружање помоћи цивилним органима власти у супротстављању невојним угрожавањима безбедности, који директно испољава деловање кроз кризни менаџмент у којем Војска има директног ангажовања. Облици криза који угрожавају цивилне структуре, односно цивилно друштво, повезани су са разним природним изворима и могућностима настанка одређене врсте кризе која може захватити поједине делове територије Републике Србије. Најизраженије су кризе које су узроковане поплавама, земљотресима и пожарима. С обзиром на наведене врсте криза, Војска Србије има основу и обавеза да оспособљава свој састав у контексту извршавања ове мисије.

Треба имати у виду чињеницу да се ове кризе (поплаве и пожари) јављају у одређеним размацима и одређеним периодима годишњег доба, што чини повољније елементе у контексту предвидљивости кризе и предузимања превентивних мера ради њеног смањења. Самим тим, намеће се и једно питање: да ли данас имамо кризу као сталну појаву, која је узрокована природним деловањем, или механизме способне да могу отклонити ефекте природних криза које су појавног и предвидљивог карактера? Дакле, карактеристична им је периодичност, која парадоксално подражава наду: криза је увек пролазна; увек постоји излаз из ње.

Ова два парадоксална става су основа и елементи на којима се Војска ангажује у кризним ситуацијама изазваних природним узроцима кризе. У овом смислу кризни менаџмент се дефинише као активност усмерена на овладавање ситуацијом општом за опстанак организације (састава), планирање и спровођење мера за осигурање основних циљева организације (састава). Кризни менаџмент обележава интензивирање средстава и метода потребних за овладавање кризном ситуацијом, увођење радикалних мера функционисања организације. Ако се ради о активностима спречавања кризе, онда се говори о тзв. превентивном или антиципативном кризном менаџменту, док се о реактивном кризном менаџменту говори у смислу осигурања основних, егзистенцијалних варијабли након појаве кризе, а обележавају га јасни циљеви, попут остварења одређеног успеха.

² Михалски, К.: О кризи, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1987, стр. 29.

Такође, треба нагласити да уз кризни менаџмент, за управљање кризом, посебну важност има кризна контрола. Иако она редовно прати успешност менаџмента уопште, посебно када се ради о војном менаџменту, у кризним ситуацијама је незаменљива. Кризна контрола има своју улогу и значај у свакој фази управљања кризом:

- при превентивном (антиципативном) управљању кризна контрола уводи и осигурава коришћење инструмената проактивног прилагођавања;
- при идентификацији кризе контрола пружа стручну помоћ и подршку у одређивању индикатора кризе и њихове граничне вредности и
- при реактивном управљању кризна контрола је стручно одговорна за јасноћу ситуације, алтернативне предлоге и јасноћу последица.

Посебно у кризи треба истаћи значај кризне контроле као незаобилазне функције, првенствено имајући у виду да својим инструментима придоноси јасноћи ситуације и последицама донетих одлука. Координација и интеграција, као основна начела контроле у процесу кризе, имају веома значајну улогу.

О кризи постоји обимна литература, па тиме и много дефиниција које се делом поклапају, а делом разилазе. Криза је исувише комплексна појава да би се лако дефинисала. Она заокупља многе теоретичаре и практичаре различитих подручних области, обликују се различите дефиниције и истичу њена различита обележја. Самим тим, постала је и предмет посебне научне области која се бави управљањем кризама, механизмима и алатима њеног превазилажења и ублажавања. Та област позната је под називом кризни менаџмент.

У коначном, кризни менаџмент треба схватити као битни и саставни део одговорног управљања организацијом (системом) у којем се у мноштву одлука процењују ризици и шансе и у којем се, посебно у повећаној несигурности и брзим променама, осим сагледавања грешака и недостатака, не могу искључити кризне ситуације. Препознавање постојећих потенцијала, осим сагледавања грешака и недостатака, одлучујуће је за овладавање кризом, што представља и коначан циљ, када је у питању и ангажовање Војске у оквиру треће мисије.

Истраживање

Истраживање у области кризног менаџмента не разликује се битније, када су у питању војноорганизациони системи, од истраживања која егзистирају у сфери наука одбране и развијене методологије научноистраживачког рада. Са аспекта истраживачког процеса у сфери кризног менаџмента у Војној академији се реализује одређени број самосталних истраживања у виду докторских дисертација и појединачно приказаних резултата истраживања на научним скуповима.

Истраживачка делатност у области кризног менаџмента

Треба нагласити, што је јако важно, да у систему одбране и Војној академији као научно-образовној институцији постоји интересовање за област кризног менаџмента, који је добио и своју афирмацију кроз реализовање садржаја предмета Кризни менаџмент на основним студијама.

Истраживачка делатност из сфере кризног менаџмента имплементирана је кроз две докторске дисертације: „Допринос аутоматизација процеса обраде података одлучивању у кризним ситуацијама“ и „Одређивање способности јединица Војске Србије у подршци цивилним властима у заштити и спасавању од природних непогода“.

Имајући у виду овај сегмент истраживачке делатности који директно задире у трећу мисију Војске, неисцрпне су истраживачке области, од којих су најзначајније индустријске и друге несреће или епидемије, њихове последице, јачина и састав расположивих снага за отклањање последица, стање инфраструктуре, односно степен угрожености простора – територије и др.³ Дакле, са аспекта кризног менаџмента те су области приоритетне када је у питању ангажовање Војске.

Важно је нагласити да је кроз садржаје изучавања предмета Кризни менаџмент обухваћено низ области које обезбеђују сагледавање система кризног менаџмента, а посебно кроз основне елементе кризе и управљање кризама, управљање ризицима, посебним врстама криза и, наравно, моделима њиховог решавања.

Може се констатовати да истраживачка делатност из сфере кризног менаџмента добија своје место и улогу, без обзира на то што је на почетку свог развоја и да ће у будућности имати све већи утицај на целокупну истраживачку делатност у области наука одбране и одбрамбене делатности као процеса који непрекидно траје.

Основни елементи истраживачког процеса у области кризног менаџмента

Ако се упореде елементи истраживачког процеса и методологија која се бави истраживачким процесом у области наука одбране, нема битнијих разлика и када је у питању кризни менаџмент. Развијена методологија научноистраживачког рада у оквиру одбрамбене делатности или наука одбране потпуно обезбеђује сазнајну делатност и у оквиру кризног менаџмента, што на неки начин и олакшава достизање одређених стандарда који су важни за Војску и систем одбране у целини.

Није потребно посебно истицати неке специфичности, јер се првенствено ради о емпиријским истраживањима кроз доминацију одређених модела као неодвојиви садржај истраживачког процеса у области наука одбране, а томе се придружује и кризни менаџмент који у одбрамбеној делатности заузима своје кључно место. То има позитивног утицаја на развој методологије истраживања, а тиме и на истраживачку делатност у области наука одбране.

Оваквим приступом, местом и улогом кризног менаџмента у систему наука одбране, добиће се афирмација и предметне области којом се бави кризни менаџмент и допринеће развоју целокупног система наука одбране и методологије научноистраживачког рада.

Истраживања у кризном менаџменту треба да дају одговоре на многа питања пред којима се сусреће Војска данас, као што су ангажовање и могућности ангажовања њених ресурса кроз реални приступ процесу предвиђања разних врста кризних ситуација. То су кључни сегменти на којима кризни менаџмент у тренутном амбијенту и окружењу има своје упориште и пројекцију даљег развоја.

³ Доктрина операција, (нацрт), ГШ ВС, Београд, 2008, стр. 79.

Закључак

У раду је посебно наглашен елемент кризе и њене најбитније карактеристике и двосмислености које постоје у контексту разумевања кризе као категорије која постоји у свакој људској делатности. Истакнути су посебно њени елементи и констатација да је кризу веома тешко препознати у њеној раној фази, што представља један од проблема правовременог деловања.

Наглашено је да кризни менаџмент у својој основи припада области безбедносних наука, али да своје упориште има и у области наука одбране, посебно у контексту дефинисане треће мисије Војске и да своја знања и решења не може само свести на један сегмент, тј. сегмент безбедносних наука, већ обухвата много шире. Та ширина је условљена самим предметом кризног менаџмента, тј. облашћу криза које неминовно захватају све људске делатности.

У основи, када је у питању кризни менаџмент, своју имплементацију у оквиру војноорганизационих система доживљава посебно кроз мисију пружања помоћи цивилним органима власти услед разних невојних угрожавања безбедности. То је и било основно полазиште у разматрању кризног менаџмента са аспекта значаја ове теме.

У оквиру истраживачке делатности наглашено је да су садржаји кризног менаџмента значајан део интересовања истраживача и да се део докторских дисертација ради из ове области, чиме се јасно потврдила потреба за увођењем садржаја кризног менаџмента у наставни процес.

Развијена методологија научноистраживачког рада у области наука одбране доприноси изучавању проблематике кризног стања и решавања одређених модела криза. То даје прави замајац изучавању и имплементацији кризног менаџмента у сфери одбрамбене делатности која постаје широка и универзална из домена ангажовања јединица Војске.

Литература

1. Beck, U.: Risk society: Towards a new modernity, Sage Publications, London, 1992.
2. Boin, R. A., 't Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B.: Theopolitics of crisis management: Public leadership under pressure, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
3. Brecher, M.: Crises in world politics: Theory and reality, Pergamon Press, Oxford, 1993.
4. Hart, Rosenthal, U., and Kouzmin, A.: Crisis Decision Making, Administration and Society, 1993.
5. Доктрина операција (нацрт), ГШ ВС, Београд, 2008.
6. Милић, В.: Социологија сазнања, Веселин Маслеша, Сарајево, 1986.
7. Михалски, К.: О кризи, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1987, стр. 29.

ПОДРУЧЈА ОДБРАМБЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ КАО ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА БЕЗБЕДНОСНОГ МЕНАЏМЕНТА

Мирослав Талијан и Раде Славковић*
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

У раду се сагледавају подручја одбрамбене делатности која, уз већ постојеће (полицијска делатност, делатност приватног сектора безбедности и др.), може да буде предмет истраживања безбедносног менаџмента као нове научне дисциплине. До ових сазнања дошло се сагледавањем структуре нашег система одбране (садржаја и начина повезивања тог садржаја у једну целину) и фактора који га условљавају као потребу и реалност.

Радом се праве и први кораци у сагледавању истраживачких проблема у идентификованим подручјима, као и најоптималнијих метода у њиховом истраживању. Коначно, могућност и начин истраживања ових проблема илуструје се саопштењем основних сазнања у једном од кључних подручја безбедносног менаџмента – у супротстављању и борби против тероризма, тј. сазнањима о остваривању конкретних делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији, до којих су аутори овог рада дошли.

Све се ово чини у настојању да се допринесе неопходно потребном, планском, усмереном и комплексном истраживању безбедносног менаџмента у одбрамбеној делатности, чији би резултат био зачетак и развој теоријске мисли нове врсте безбедносног менаџмента – безбедносног менаџмента у одбрани. Ова врста безбедносног менаџмента истраживала би рад руководиоца у систему одбране, којим се усмеравају субјекти одбране у извршавању њихових обавеза и задатака у области безбедности значајних за одбрану.

Кључне речи: *безбедносни менаџмент, подручја одбране, послови безбедности од значаја за одбрану и безбедносни менаџмент у одбрани.*

Увод

Последњих година воде се полемике о безбедносном менаџменту у одбрани. Посебно се воде оштре полемике о подручјима одбрамбене делатности као садржаја истраживања безбедносног менаџмента. Расправе о овом питању још нису завршене, без обзира на то што безбедносни менаџмент руководиоци у систему од-

* Плк. др Мирослав Талијан и пук. др Раде Славковић су доценти на Војној академији.

бране практично свакодневно остварују усмеравањем субјеката одбране у извршавању њихових обавеза и задатака у области безбедности значајних за одбрану. Стога овај рад садржи следећа питања: /1/ основне теоријске поставке о безбедносном менаџменту; /2/ идентификација основних подручја истраживања безбедносног менаџмента у оквиру одбрамбене делатности; /3/ могући проблеми истраживања безбедносног менаџмента у оквиру подручја одбрамбене делатности и /4./ апликација безбедносног менаџмента у идентификованом подручју одбрамбене делатности – остваривање безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији.

Основне теоријске поставке о безбедносном менаџменту

Под синтагмом *безбедносни менаџмент* најчешће се подразумева научна дисциплина и наставни предмет, као и рад менаџера (руководилаца) у субјектима (актерима) безбедности. Безбедносни менаџмент се може дефинисати као *усмеравајућа делатност руководиоца у области безбедности, којом се снаге безбедности воде у процесу и правцу остваривања безбедносних циљева и задатака*.

Када је у питању предмет безбедносног менаџмента, он се исказује биномно, као двочлани израз којег чине његове *улоге*, и то: представљање и заступање безбедносне организације; организовање и обезбеђење ефикасног и законитог обављања безбедносних послова; управљање људским и другим ресурсима субјеката безбедности; успостављање, изградња и унапређење партнерских односа са грађанима и другим субјектима безбедности у локалној заједници, те изградња и унапређење услова за поштовање и остваривање људских права и слобода. С друге стране чине га *делатности* којима се приказане надлежности остварују – пуне конкретним садржајима – делатностима безбедносног менаџмента. Делатности чини садржај читавог процеса безбедносног менаџмента, израженог активностима: праћења и процењивања, планирања, организовања, доделе задатака (субординацијом или командовањем), координације и садејства, контроле, анализе и оцене и извештавања и информисања.¹

Да би се наведене улоге и делатности безбедносног менаџмента, односно њихови садржаји и фазе реализовали, неопходно је постојање конкретне организације безбедносног менаџмента. У ствари, и безбедносни менаџмент, посматран у организационом смислу, има своје елементе који се могу означити као елементи сваке друге организације, а то су: (1) циљеви, (2) кадрови, (3) материјално-техничка средства, (4) унутрашња структура и комуникације, (5) правна заснованост.

Између и унутар ових функционалних (радно-делатних) организационих (институционалних) елемената система безбедносног менаџмента успоставља се читав систем односа и облика његовог остваривања.

У методолошке сврхе, али и ради препознавања доминантног стила безбедносног менаџмента, може се извршити њихова подела бар по два основа. *Прво*, у зависности од односа, тј. поступања руководиоца са људима поводом извршавања задатака, доминирају три стила менаџмента: (1) *аутократски*, (2) *сараднички* и (3) *либерални* (самостал-

¹ Видети: др Мирослав Талијан, *Безбедносни менаџмент у супротстављању и борби против тероризма* (монографија у штампи), Војна академија, Београд, 2010.

ни). Друго, у зависности од тога да ли их примењују сви, (већина) руководиоца или поједини руководиоци, методи се могу поделити на: (1) *опште* и (2) *индивидуалне*.

Може се нагласити да се у пракси безбедносног менаџмента примењују обе лежја свих наведених стилова, да доминира комбинација сарадничко-аутократског стила руковођења, те да поред општих, доминирају индивидуални методи. То је због тога што сложеност и динамика безбедносних задатака захтева тимски рад и промишљање више људи, али истовремено захтева и самосталност и одговорност инокосног руководиоца, па и појачану формалну, а нарочито фактичку дисциплину и доследно остваривање принципа субординације.²

Организациона наука познаје више врста (облика) система руковођења: *линијски, функционални, линијско-штабни, пројектни и комитетски*. Наука и пракса безбедносних послова нису откриле неки нови, нити утврдиле који је од познатих система иманентан систему безбедносног менаџмента.³

Идентификација основних подручја истраживања безбедносног менаџмента у оквиру одбрамбене делатности

Сагледавањем структуре нашег система одбране (садржаја и начина повезивања тог садржаја у једну целину) и фактора који га условљавају као потребу и као реалност, затим промишљањем садржаја Стратегије националне безбедности, Стратегије одбране, Стратегијског прегледа и Беле књиге одбране, препознају се подручја одбрамбене делатности у којима се остварују безбедносни послови од значаја за одбрану, што у ствари чини основни смисао безбедносног менаџмента у области одбране.

У питању су два главна или основна подручја: прво, *облици угрожавања безбедности одбране* и друго, *остваривање безбедности одбране*.

У оквиру првог подручја истраживања безбедносног менаџмента могла би се усмерити на *безбедносне изазове, ризике и претње* којима се може угрозити безбедност одбране (агресија, оружане побуне, сепаратистичке тежње, *тероризам*, организовани криминал, етничке напетости, национални и верски екстремизам, илегалне миграције становништва, природне непогоде и индустријске и друге катастрофе, сајбер претње).

У оквиру другог подручја, тј. остваривања безбедности одбране, истраживања безбедносног менаџмента могла би се усмерити на: */1/ остваривање надлежности, задатака и послова обавештајно-безбедносних органа у систему одбране и /2/ друге области у којима се испуњавају основни садржаји функције одбране*. Као таква, подручја могу бити *безбедност: /1/ одбрамбених активности; /2/ спровођења одбрамбених мера; /3/ обављања послова одбране; /4/ носилаца послова одбране и /5/ снага одбране*.

² О стиливима лошег руковођења опширније: Исак Адигес, *Управљање променама*, ASEE, Нови Сад, 2008, с. 87–102.

³ О овим елементима, стиливима и облицима опширније у: Момчило Талијан, *Руковођење унутрашњим пословима*, друго измењено и допуњено издање (репринт), Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004, с. 136–169.

У истраживању безбедносног менаџмента у систему одбране у наведеним подручјима могући су различити проблеми, а неки од могућих проблема биће разматрани у наредном питању.

Могући проблеми истраживања безбедносног менаџмента у оквиру подручја одбрамбене делатности

Проблеми истраживања безбедносног менаџмента у оквиру подручја одбрамбене делатности захтевају комплексно истраживање чинилаца, условљавајућих фактора, безбедности система одбране. Основни проблеми истраживања безбедносног менаџмента у оквиру идентификованих главних подручја одбрамбене делатности могу бити: /1/ изазови, ризици и претње којима се може угрозити безбедност одбране као подручје истраживања безбедносног менаџмента, /2/ подручје остваривања надлежности, задатака и послова обавештајно-безбедносних органа у систему одбране и /3/ подручја у којима се испуњавају основни садржаји функције одбране.

Изазови, ризици и претње којима се може угрозити безбедност одбране као подручје истраживања безбедносног менаџмента

Истраживање изазова, ризика и претњи безбедности одбране може обухватити сагледавање етиологије (узрока и услова) ових облика угрожавања безбедности, њихова феноменолошка обележја, носиоце ових угрожавања, као и методе и субјекте супротстављања и борбе против њих.

Посебну пажњу завређују истраживање тероризма, као и остваривање безбедносног менаџмента у супротстављању и борби против тероризма. Управо због тога у наредном, четвртном питању овог рада биће изложено остваривање безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији.

Подручје остваривања надлежности, задатака и послова обавештајно-безбедносних органа у систему одбране

Обавештајно-безбедносни органи у систему одбране имају одговарајућу надлежност, задатке и послове од значаја за одбрану,⁴ и то:

– Војнообавештајна агенција (ВОА) – извршава задатке у циљу сагледавања процеса који утичу на безбедност и међународни положај Републике Србије:

⁴ Одређене послове, у првом реду у вези припремања (спровођења) мера безбедности и заштите објеката од значаја за одбрану, осим војних објеката у ратном и ванредном стању, има Министарство унутрашњих послова, односно полиција.

– *Војнобезбедносна агенција* (ВБА) – надлежна за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије;

– *Војна полиција* (ВП) – обавља полицијске послове у Министарству одбране и Војсци Србије.

Истраживања безбедносног менаџмента могу обухватити испуњавање улога и остваривање делатности безбедносног менаџмента у обављању послова ових органа.⁵

Подручја у којима се испуњавају основни садржаји функције одбране

Са аспекта места и улоге безбедносног менаџмента у обављању послова безбедности од значаја за одбрану, предмет истраживања може бити:

(1) безбедносне активности у оружаном сукобу – У оквиру овог предмета истраживања од посебног значаја је: /1/ идентификовање и сагледавање решавања могућих безбедносних проблема током извођења борбених дејстава, као и у спровођењу неборбених активности и /2/ безбедносно обезбеђење и заштита командовања и руковођења, укључујући систем припреме, доношења и спровођења одлука;

(2) безбедност у спровођењу одбрамбених мера – У оквиру овог предмета проблеми истраживања могу бити, пре свега, мере приправности, мобилизација и проглашавање ратног стања;

(3) безбедност у обављању послова одбране – У оквиру овог предмета проблеми могу представљати активности које су у непосредној функцији припрема снага одбране, свих носилаца послова, тј. друштвених субјеката. Проблеми истраживања могу бити безбедност и заштита материјалних ресурса и уопште материјалне основе одбране. Овде проблеми истраживања безбедносног менаџмента могу бити и: безбедносно обезбеђење наменске индустрије, безбедност и заштита телекомуникационо-информатичког система, оспособљавања за одбрану, безбедност и заштита научно-истраживачког рада и др.;

(4) безбедност носилаца послова одбране – У оквиру овог предмета проблеми истраживања безбедносног менаџмента могу бити сви друштвени фактори који се баве пословима одбране, односно безбедност и заштита њихових редовних функција (делатности) и улога (надлежности). Значајнија истраживачка подручја за безбедносни менаџмент могу бити безбедност и заштита планова, организовања и одбрамбеног припремања. Конкретно, у оквиру одбрамбених припрема Војске Србије предмет истраживања може бити: обавештајно-безбедносне припреме; планирање развоја; планирање употребе; стратегијски и оперативни развој; оспособљавање; материјалне и здравствене припреме и уређење и припрема територије;

(5) безбедност снага одбране – предмет истраживања безбедносног менаџмента може бити људски фактор и сви аспекти у вези са њим: морал, мотивација, образовање, оспособљеност. Људски фактор је пресудан за безбедност и одбрану

⁵ Послови и задаци обавештајно-безбедносних органа у систему одбране прописани су законским и подзаконским актима и другим прописима и неће бити детаљније разматрани у овом раду. Видети: *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени гласник Републике Србије, 88/09.

земље и као таквог га треба ценити и дати му одговарајући третман и у научним истраживањима безбедносног менаџмента у подручјима одбрамбене делатности. Поред тога, велики значај имају истраживања којима се досеже до сазнања о јавном мњењу и о односу људи према битним вредностима друштва, о ефикасности нашег система образовања посебно у оквиру Универзитета одбране, о томе какву ефикасност имају у својој делатности фактори друштвене свести, култура, политика, религија, идеологија, међународни односи, демографски развој и др.

Савремени и сврсисходно организован систем одбране, који рачуна са одговарајућим (ефективним и ефикасним) одбрамбеним активностима, мерама, пословима и задацима, захтева и посебно организоване снаге одбране. У ужем смислу то су: Војска Србије и снаге цивилне одбране. Оне могу представљати и посебан предмет у оквиру којег безбедносни менаџмент истражује одређене безбедносне проблеме у остваривању њихове функције, организације, руковођења и командовања овим снагама.

Апликација безбедносног менаџмента у идентификованом подручју одбрамбене делатности – противтерористичка операција

Пре него што се изложе уопштена сазнања о остваривању конкретних делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији, даће се основна схватања о противтерористичкој операцији, као подрују остваривања безбедносног менаџмента.

Рат се на класичан начин водио скоро до осамдесетих година 20. века (изузев неких „локалних“ ратова крајем шездесетих и седамдесетих година), па се и операција⁶ посматрала искључиво као борбена категорија која се одвија у линералној сфери, са јасно одређеним елементима: снага, простор и време.

Од осамдесетих година до краја 20. века моћ, примена силе и насиље демонстрирају се у међународним односима и процесима на нов, савремен начин и добијају нове облике испољавања путем политичке изолације, економске блокаде, културног и верског ниподаштавања, а класичног рата и операција готово да нема. У складу са тим, на осавремењавање операција утицале су нове форме ратовања и задаци оружаних снага. Тако се, са новим војним доктринама и стратегијама, појављује савремена операција, која подразумева процес којем се прилази са нових становишта, не само као ратно-борбеној категорији иманентној за војну организацију.⁸

⁶ Реч **операција**, *lat. operari*, значи пословати, радити, означава суштину операције и сва каснија одређења операције имају тај корен. У страним енциклопедијама и лексиконима суштина речи операција изражена је као: „акција ма ког облика снаге и енергије“, „извршење силе, способности или дејства, које даје одређени резултат“ и сл. О коренима и друштвеној суштини појма операција видети у: пук. Милутин Јелић, „Теоријске основе и одређење операције“, *Војно дело*, бр. 2, ГШ ВСЦГ, ВИЗ, Београд, 2004, с. 120.

⁷ О операцији и њеној научнотеоријској изграђености видети: мр Раде Славковић, *Теоријска изграђеност оператике* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2006.

⁸ О појму и класификацији операција видети опширније: проф. др Митар Ковач, „Појам и класификација операција“, *Војно дело*, бр. 2, ГШ ВСЦГ, ВИЗ, Београд, 2004, с. 78–96.

Савремено схваћена операција (борбена и неборбена), као војна категорија, у потпуности задовољава све карактеристике и критеријуме пројеката. Она се реализује као планиран и припремљен процес у којем се ограниченим ресурсима, на одређеном простору и за одређено време, остварује циљ различитог значаја. Операције се посматрају као процес, пре свега са аспекта сопствених снага, који обухвата логистику, покрете, обуку и остале активности. Операцију у савременим сукобима и војним кампањама теоретичари дефинишу тако да не помињу да је она облик и ниво борбених дејстава, нити извршавање задатака оперативног значаја. Оне су интегрални део војних кампања, могу бити операције тактичког и оперативно-стратејског нивоа, а у њихов садржај укључени су и неборбени задаци и мисије.

По америчкој војној доктрини операција суштински и садржајно представља: (1) војну акцију извршавања стратегијских, тактичких и услужних и административних задатака, као и обуке и (2) процес извршавања борбених задатака, укључујући покрете, снабдевање, напад, одбрану и маневре, а који су неопходни за остваривање циљева сваке битке у оквиру неке војне кампање.

Савремене операције данас се одвијају у сложенем сукобу и при условима које многи називају ужасним и хаотичним, а неретко се циљеви, који су раније остваривани класичним ратним операцијама, данас остварују у савременом „асиметричном“ рату, тзв. операцијама „трећег“ таласа и применом перфидија у чијој суштини заправо лежи омиљено средство и метод – терор и тероризам.

Наша војна теорија наводи да је сложеност деобе – класификације савремених војних операција, настала са појавом посебне – специјалне операције. Специјалне операције су суштински и садржајно „војне операције вођене од специјално обучених, опремљених и организованих снага против стратегијских или тактичких објеката ради остваривања националних, војних, политичких, економских и психолошких циљева. Оне могу да подржавају конвенционалне снаге или да дејствују самостално, када је ангажовање неконвенционалних снага неадекватно или непожељно. Оне укључују герилска, противгерилска, и противтерористичка дејства, прикупљање обавештајних података, психолошке активности, обуку иностраних унутрашњих снага, препаде и операције саботажа. Могу да се изводе у миру или у току рата“.⁹

У овој дефиницији специјалне операције, по класификацији, јесу: 1) унутрашња одбрана страних држава; 2) специјално извиђање; 3) директне акције; 4) неконвенционално ратовање; 5) борба против тероризма; 6) борба против производње и продаје оружја за масовно уништење; 7) цивилни послови; 8) психолошке операције; 9) информационе операције и 10) колатерални задаци.

У теорији војних операција *противтерористичка операција* се дефинише као највиши и најсложенији процес – облик борбених и неборбених противтерористичких активности, снага одбране у којој се јединственим менаџментом – командовањем и руковођењем, према јединственом пројекту, на одређеном простору и за одређено време, по теоријским и доктринарним ставовима обједињавају и усмеравају њени садржаји ради остваривања постављеног циља.

⁹ Др Божидар Форца, „Класични и савремени погледи на војне операције“, *Војно дело*, бр. 2, ГШ ВСЦГ, ВИЗ, Београд, 2004, с. 105.

У односу на снаге које примарно изводе противтерористичку операцију, она се класификује на: (1) полицијску противтерористичку операцију, (2) војну противтерористичку операцију и (3) здружену, противтерористичку операцију снага полиције и војске, односно снага војске и полиције. Начелно, у мирнодопским условима и ванредним ситуацијама у извођење противтерористичких операција прво се укључују полицијске снаге, док је у рату примат у ангажовању војних снага.

Руковођење и командовање је један од пет елемената организације сваке операције, по системском приступу, па и у противтерористичкој операцији. Овај конституенс је, поред осталих елемената (циљ, снаге, простор и време), веома важан јер се противтерористичка операција одвија у сукобу и при условима које многи називају ужасним и хаотичним, односно дешавају се у нелинарној сфери и асиметрији.¹⁰

Сазнања произашла из праксе остваривања процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији биће изложена следом његових делатности (функција).

Праћење и процењивање. Остваривањем праћења и процењивања као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији обезбеђује се мобилност – оперативност, правовремено реаговање и активирање система за извођење противтерористичке операције.

Праћењем и процењивањем спроводи се квалитетно и континуирано (без прекида) прикупљање, примање, складиштење, обрађивање и класификовање, дистрибуирање података и информација о тероризму, њихова анализа и проучавање са циљем да се сагледају узроци, носиоци, начини испољавања и облици организовања његових носилаца не само у држави него и у окружењу, на регионалном и глобалном плану. Овом делатношћу може се одредити – препознати, дијагностицирати и лоцирати конкретно испољавање и манифестовање тероризма. Надаље, праћењем и процењивањем тероризма може се одредити тежиште (његов „центар гравитације“), предвидети намере и евентуалне планиране акције терориста. На тај начин стварају се услови да се носиоци тероризма планским и организованим превентивним и репресивним заштитно-безбедносним и одбрамбеним мерама предухитре, онемогуће и спрече у остваривању својих намера или да се бар умање и елиминишу последице тероризма.

Конкретно, за потребе противтерористичке операције, односно њеног ефикасног извођења, неопходно је доћи до релевантних сазнања која говоре о правим узроцима тероризма, терористичким субјектима, њиховој структури и локацији (руководство, базе, пунктови, упоришта, персонална идентификација припадника терористичких снага итд.), њиховој припремљености и оспособљености (количина, врста и размештај наоружања), степену привржености прокламованим циљевима и могућностима попуне новим члановима, путевима набавке наоружања, муниције, експлозива, средстава за пропагандно деловање, изворима финансирања (уцене, пљачке, дрога, добровољни прилози, иностране донације), евентуалним спрегама са међународним криминалним организацијама, могућностима инфилтрирања у терористичке редове ради њиховог дезорганизовања, као и о плановима терориста.

¹⁰ О моделу руковођења у противтерористичкој операцији видети: мр Божидар Форца, „Модел противтерористичке операције“, *Војно дело*, бр. 3–4, ГШ ВЈ, ВИЗ, Београд, 1999, с. 66.

У току извођења противтерористичке операције рад команде усмерен је на прикупљање података о борбеној ситуацији. Извори података могу бити сви они органи који достављају податке команди специјалне антитерористичке, односно противтерористичке јединице (претпостављена команда, потчињене команде, извиђачки органи, суседне команде итд.). Подаци се могу прикупљати на различите начине, и то: проучавањем писаних и графичких информацијских садржаја (који су добијени кроз заповести, наређења, планове и сл.), путем система везе и непосредним опажањем – извиђањем. Оперативни подаци се за употребу обрађују и селекују по важности. Процес обраде података је битан јер се све информације морају записати, односно информације треба свести у јединствену форму, најподеснију за коришћење, груписати по садржају и према корисницима, редукovati и селекувати.

Борбену ситуацију као целину дејстава непрекидно прате и процењују командант и органи команде, најчешће организовани у тимове. Тим обично чини одређен број старешина из штаба, којим руководи заменик или начелник штаба. Тим процењује целокупну ситуацију, са свим појавама и догађајима од утицаја за даља дејства. Тим у виду основних оцена и закључака излаже и објашњава стање борбене ситуације команданту и органима команде, што им омогућава да успешно остварују своје друге делатности руковођења и да у њиховом обављању, адекватно својој улози, прате и процењују даљи развој борбене ситуације.

Планирање. Остваривање планирања као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији одвија се кроз три фазе: *предвиђање, одлучивање и израду планова*.

Сталним *предвиђањем* непрекидно се, корекцијом постојећих, унапређују оперативни планови или се израђују нови. Тако се умногоме олакшава рад на доношењу оперативних одлука, чиме се већ практично припрема извођење противтерористичке операције. Унапред се одређују циљеви, организација и развија скуп ефикасних акција, те ресурси (људски и материјални), као и потребна обука специјалних антитерористичких, односно противтерористичких јединица.

Предвиђање, као потфазу делатности планирања, остварује командант са својим штабом, тежећи да сагледа ток и проблеме које треба решавати у борби против терориста; да види могућа решења за те проблеме и сагледа задатке, реалне могућности њиховог извршења и њихове ефекте.¹¹ Без предвиђања би се „насумце и слепо“ ушло у извођење борбених и других дејстава противтерористичке операције, чиме би се исход операције довео у питање.

Речју, пракса у извођењу противтерористичких операција казује да адекватно предвиђање може да доведе до успешног исхода, а недостатак и/или неадекватност предвиђања сигурно води у неуспех.

Одлучивањем, као потфазом делатности планирања, остварује се право, обавеза и одговорност старешина да из сагледаних варијанти решења проблема изнађу – селекују и еволуирају најоптималнију и саопште је у форми одлуке за извођење противтерористичке операције, односно за решавање задатака у њој.

¹¹ Предвиђање се врши на основу релевантних чињеница до којих се долази у процесу праћења и процењивања, искуства и интуиције старешина и њихове едукације, тј. поседовања функционалних знања и вештина руковођења.

У руковођењу противтерористичком операцијом одлучивање је континуиран процес, условљен честим промена борбене ситуације и појавом нових проблема и задатака, за које треба донети одговарајућу одлуку и изнаћи решења.

Све оперативне одлуке донете у процесу извођења операције морају бити у складу са одлукама на вишем нивоу руковођења и у складу са основном одлуком команданта.

Свака одлука о борбеном супротстављању терористима начелно садржи: зами-сао за извршење задатка, задатке потчињеним јединицама, садржаје борбених деј-става, обезбеђења борбених дејстава, организацију командовања и везе и садеј-ство и сарадњу.

Процес доношења одлуке почиње или пријемом наређења или уочавањем про-блема који треба решити, а завршава се саопштавањем одлуке. Наглашена је уло-га команданта у процесу одлучивања, јер он доноси одлуку, али свакако у том про-цесу не треба занемарити улогу и осталих органа и оних који учествују и потпомажу у процесу доношења одлуке.

У зависности од расположивог времена и ресурса, од борбене ситуације, одно-сно конкретних околности, командант специјалне антитерористичке, односно про-тивтерористичке јединице опредељује се за одговарајући процес доношења одлу-ке. Овај процес, по садржају рада, може обухватати већи или мањи број активнос-ти. По правилу, већи број активности карактеристичан је за доношење основних одлука. У процес доношења одлуке, поред команданта, по правилу је укључен део команде, а кад год је то изводљиво и цела команда. Треба тежити да се у процес доношења одлуке укључе и старешине непосредно потчињених јединица, садеј-ствујућих и свих оних органа и експерата који могу допринети успешном одлучива-њу за извођење борбених дејстава и неборбених активности.

Досадашња пракса планирања противтерористичких операција у Војсци Србије најчешће је користила секторски метод рада команди на свим нивоима. По овом методу, сваки орган команде ради са својим потчињенима своју процену и предлог за свој орган, независно од могућности да се користи рад других органа, а контакти између појединих старешина и органа у пракси су најчешће површни и узгредни. И најбоље организован секторски рад не може битије смањити време извршења за-датка. Дуплирање и понављање истих послова је присутно и не може се у потпуно-сти избећи, али доста времена у процесу рада губило се непотребно. У току изно-шења закључка из процене и предлога, већина старешина је била пасивна. Доно-шењем основне замисли на начин како се то чинило, командант се стављао у ситу-ацију да у релативно кратком времену за процену ситуације, на основу интуиције, саопштава одлуку команди. Командант се, у ствари, налазио у ситуацији да нема потпуну могућност да користи идеје и предлоге команде, осим дела најближих са-радника. У секторском методу рада одлука представља прост збир секторских ре-шења, усвојених од команданта, који носи карактеристике делимичне неповезано-сти делова са целином и релативно висок степен субјективности.

Овакво стање условило је да се у новије време поступак доношења одлука у на-шим противтерористичким јединицама заснује на моделу НАТО-а. Овај процес до-ношења одлуке синхронизује следеће потпроцесе: иницирање, оријентацију, развој курсева акција, анализу могућих курсева акција, поређење курсева акција, одобра-вање курсева акција и израду наређења.

Планирање противтерористичке операције је скуп активности у изради плана као документа, у којем се логичким редом износи и детаљно разрађује командантова замисао, одлука и упутство за постизање постављеног циља. Тако је, уместо планирања, оправдано говорити о пројектовању противтерористичке операције, а савремено схваћена операција задовољава све критеријуме пројекта.

Изработом планова, уз стално унапређивање стања спремности и готовости, тј. оперативне способности, практично се цео систем снага за одбрану од тероризма припрема и спремније чека будуће акције у противтерористичкој операцији. Тако се у новијој доктрини за планирање операција Војске Србије појављују и предвиђени су за израду (на свим нивоима: стратегијском, оперативном и тактичком) различити документи, који у суштини и по свом садржају имају формат плана: превентивни планови, планови превенције криза и стални планови одбране. Планирање одговора на кризе подразумева почетак планирања и израду планова као одговор на актуелну или новонасталу кризу, што намеће потребу прецизне координације и процес издавања одобрења. Оперативни план је коначан резултат овог планирања. У посебну врсту израђених докумената, који настају и резултат су појединих корака у процесу оперативног планирања, по новој доктрини планирања операција и процедури,¹² спадају: смернице за функционално планирање, смернице за видовско планирање, иницијалне директиве, концепти операције, планови подршке, оперативно наређење и др.

Организовање. Обављањем организовања као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији тежи се изналажењу најпогоднијих начина за извршавање задатака. Њоме се дизајнира организација, организује рад и утврђује структура за извршење задатака. Овом делатношћу се материјализује план – пројекат противтерористичке операције, док ће извођење бити материјализација одлуке команданта (претпостављеног). Организовање се врши непрекидно, у складу са оперативним планом, и на свим нивоима појединци и одређена формацијска структура морају се организовати за извршење додељених задатака. И у току планског извођења противтерористичког дејства може доћи до додатног организовања – корекције постављене организације или чак успостављања нове организације за решавање задатка, услед непредвиђене и новонастале ситуације.

Делатност организовања полази од начела и принципа које су организационе науке и теорије војног и полицијског руковођења изградиле, а које старешина јединице као организатор мора познавати и којих се мора придржавати. При организовању противтерористичких операција важна је примена следећих принципа: објективност, једноставност, јединственост, рационалност, економичност, еластичност, покретљивост и др.

Основу за организацију извођења сваке конкретне противтерористичке операције представљају: одређени циљ(еви), утврђени задаци, рокови почетка и завр-

¹² Процес је сазнајна активност коју предузима штаб или командант како би логички анализирали сваку значајну информацију као у припреми штабне процене. Процедура се састоји од свих неопходних корака конкретно обухваћених процесом оперативног планирања, који омогућавају команданту да контролише догађаје ради добијања одобрења на одговарајућем нивоу. Процес оперативног планирања, начелно, садржи 5 фаза: (1) иницирање, (2) оријентација, (3) развој концепта, (4) разрада плана и (5) ревизија плана. Видети: *Упутство за оперативно планирање и рад команди у Војсци Србије* – привремено, Генералштаб Војске Србије, Управа за планирање и развој (Ј-5), Београд, 2008, с. 27.

шетка одређених мера, радњи, поступака свих акција, утврђени начини извештавања и информисања, облици контроле и други елементи изложени одлуком.¹³

У функционално-садржајном смислу организовање противтерористичке операције обухвата: (1) организовање команде (организацију свих активности у процесу рада команде, организовање борбених дејстава, организацију обезбеђења и подршке борбених дејстава, организовање командовања, везе и садејства и др.) и (2) организовање јединица, а све до успостављања оптималног оперативног борбеног распореда за извођење задатка (противтерористичке операције).

Предуслов успеха рада команде је њена организованост. Команда мора да има одређену структуру и у свом раду примењује целисходне методе. Свака конкретна противтерористичка операција има своју команду (сталну или привремену), а основни елементи по којима се врши организација у команди и штабу су: циљ (задатак), снаге (људи – кадар, материјална и техничка средства за рад), простор и време.

Проучавање и решавање добијеног задатка је полазна основа за успостављање организације рада команде – штаба. На основу њега врши се подела рада, груписање органа команде и успоставља однос руковођења и командовања у противтерористичкој операцији.

Рад команде на доношењу одлуке може се различито организовати, у зависности од обима и тежине добијеног задатка, оспособљености команде, расположивог времена и простора, као и од укупне борбене ситуације.

Рад команде на реализацији одлуке обухвата преношење одлуке на потчињене, израду планова – докумената пројекта операције, организовање садејства, обезбеђења и подршке, командовања, везе и контроле.

Рад команде у току борбених дејстава, између осталог, зависи од квалитета рада команде, посебно од реалности донете одлуке, способности брзог прилагођавања, упорности и доследности у реализацији одлуке.

Команда – штаб противтерористичке операције, упоредо са организацијом свог рада, део својих ресурса усмерава на обављање припрема и организацију тока противтерористичке операције. Конкретно, руководиоци у противтерористичкој операцији, у складу са раније добијеним упутствима, обавештењима, инструкцијама и наређењима, извршавају почетне радње, акционо делујући врше маневар, груписање и формирају елементе оперативног борбеног распореда.

Организовање јединица за извођење противтерористичке операције започиње почетним груписањем снага, којим се обезбеђује: оптимална усклађеност дејстава снага за оружане и неоружане деловање; рационалност и довољност употребе расположивих снага; повољан квалитативни однос снага на правцима и у рејонима употребе; висок степен изненађења и силаина почетног удара снага за специјална дејства; поступност, интензитет и континуитет у реализацији задатака. Целисходним груписањем снага за оружане деловање обезбеђује се да снаге за противтерористичка и специјална борбена дејства, уз адекватну ватрену и маневарску подршку, изненадним и енергичним ударима онеспособе, разбију и униште језгра теро-

¹³ Организовањем се прво ствара организација снага која обезбеђује реализацију свих планираних активности, па се потом снаге организованим акцијама постепено воде и усмеравају у задацима према достизању и остваривању планираног циља противтерористичке операције, у одређеном времену и простору.

ристичких снага и елементе њихове инфраструктуре. Организовањем снага за општа борбена дејства обезбеђује се ефикасно блокирање зоне и спречава преливања терористичких снага у зони и ван ње. Организовањем ових снага за претрес терена, откривају се локације терористичких снага у зони операције.

Организовање борбених дејстава је непрекидан процес, а њихово усклађивање врши штаб. Веома важну улогу у том процесу имају специјалисти, органи родова и служби, као и остали органи. Реализовањем њихових улога при организовању прецизира се шта, ко, где, када и како врши обезбеђење и подршку борбених дејстава у противтерористичкој операцији.

Додела задатака (субординацијом или наређивањем). По обављању доделе задатака (субординацијом или наређивањем), као делатности безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији, донете одлуке дају се на извршење потчињеним органима и јединицама. Ово је функција која омогућава извршавање задатка у противтерористичкој операцији. Садржајно, додела задатака обухвата циљ, решење проблема (задатак), рок, место, средства и методе, одговорност, контролу и помоћ.

У противтерористичкој операцији додела задатака остварује се субординацијом или наређивањем, тј. активношћу команданта (претпостављеног) којом се усмерава поступак потчињених. Основа извршења наређења је нормативно-правно уређена и усклађена са принципом субординације. Поред тога, за остваривање доделе задатака у противтерористичкој операцији важни су и принципи једностарешинства, стандардизације и формализације наређивања. То су принципи који се у противтерористичкој операцији примењују непрекидно у свим фазама њене реализације.

У противтерористичким операцијама наређења се издају у писаној форми, усмено, сигнаlima и комбиновано.

Команданти и командири усменим наређењима при издавању задатака постижу највеће ефекте. Тако у међусобној комуникацији (лице у лице) командант непосредно потчињеном разјашњава важне елементе из своје одлуке за реализацију задатка. У оваквом начину наређивања долази до изражаја не само командантов формални ауторитет, већ и његов стварни ауторитет. Том приликом командант исказује своје позитивне ставове, држање, као и свој морал, мотивацију, жељу, вољу, решеност и одлучност, па тако утиче да у извршењу задатака потчињени постижу највеће ефекте. Ово је најбољи начин за издавање наређења, нарочито у стањима неизвесности борбених дејстава и у тешкој и одсудној борби са терористима. Мана усменог наређивања је недостатак исцрпности и потпуности.

Писана наређења команданата специјалних антитерористичких, односно противтерористичких јединица су реткост у нашој досадашњој пракси. Писана наређења команданта у противтерористичкој операцији имају предност у односу на усмена, јер представљају трајну документацију јединице у којој су дефинисане активности, јасно се уочавају и виде циљеви, задаци и др. Ова наређења употпуњавају се графичким прилозима (радне карте, табеле, графикони и др.), у којима се приказује одлука и једноставно изражава суштина задатака.

На нижим нивоима у структури снага противтерористичке операције, у оквиру тактичких поступања наређења се издају сигнаlima, а најчешће руком, пушком, светлосним знацима, уз коришћење батеријских лампи и др. Наређења се, осим на ове начине, издају средствима везе. Комбиновање најбољих карактеристика писа-

них, усмених и наређења издатих сигнаlima представља најбоље решење у противтерористичкој операцији.

Координација и садејство. Остваривањем координације и садејства као делатности безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији обезбеђује се усклађивање деловања, како унутар и између делова специјалних антитерористичких, односно противтерористичких јединица, тако и између њих и других учесника у извођењу противтерористичке операције. Другим речима, успоставља се складан однос у функционисању пројектоване организације противтерористичке операције – њених организацијских делова у току извршавања задатака по месту, времену и по ангажованим снагама (људи, материјалних и техничких средства). Без координације и садејства доводи се у питање успех противтерористичке операције и/или минимизирају њени учинци. Изостанком координације људи губе представу о улози коју имају у целокупној организацији и долазе у искушење да крену путем интереса сопствених сектора (па и личних интереса), на штету организационих циљева.

Обим и врста координације зависиће од природе задатака и степена међузависности људи у различитим јединицама које их обављају. Где год је за извршавање задатака потребна комуникација између људи, потребна је и координација.

Да би се извршила координација потребно је сагледати све поступке и њихову зависност у процесу, односно рашчланити процесе на елементе, а затим сагледати међузависност и поново их претворити у процес. Руководство, командант, команда – штаб, снаге за руковођење и командовање у противтерористичкој операцији морају да координирају све активности јединица пре, у току и после завршене противтерористичке операције.¹⁴

Ефикасност координације најчешће се везује за појмове интеграција или кооперација, те успех противтерористичке операције зависи не само од величине – броја ангажованих снага, људи, материјалних и техничких средстава, већ и од њихове целисходне употребе и усклађености дејстава – акција свих учесника у овој операцији. Команда противтерористичке операције то остварује интерном и екстерном координацијом, и то обично комуникацијом, интеграцијом и кооперацијом снага у планирању и припреми (организовању за извођење), а садејством и сарадњом при извођењу. Интерна координација остварује се између унутрашњих елемената организације, а може бити вертикална, хоризонтална и дијагонална, док се екстерна остварује са елементима и системима из окружења противтерористичке операције. Координација се може испољити као усмеравање рада, сарадња, обједињавање рада, заједнички рад, испомоћ и садејство. Обједињавање рада и испомоћ спадају у вертикалну област координације, коју регулишу виши нивои командовања према нижим нивоима. Усмеравање рада врши се координацијом по функционалној и дијагоналној вези, док сарадња, заједнички рад и садејство спадају у хоризонталну област координације, која проистиче из одлуке за противтерористичку операцију.

¹⁴ Координација је сложена јер се ангажује велики број разноврсних специјалних и других јединица војске, односно полиције и осталих субјеката одбране. Координација је сложена и због велике тајности операције ради остварења изненађења, условљености припрема активностима државних органа, високих ризика при извођењу дејстава и могућности страдања цивилног становништва и разарања виталних друштвених објеката и институција.

Од посебног значаја у припреми и планирању, али и за координацију при извођењу операције, јесте остварење високог степена сарадње између команде која командује операцијом и других снага одбране. Она се најчешће остварује упућивањем представника органа команде у органе државних и других снага одбране и обратно, њихових представника у команде јединица. Организује се и остварује на основу одлуке претпостављеног команданта и команданта који командује снагама у зони операције.

Извођење противтерористичке операције, за разлику од извођења других операција, карактерише велики број разноврсних специјалних дејстава (првенствено противтерористичка и диверзантска), у виду препада, заседа и ватрених удара, која морају бити најпрецизније усаглашена по циљу, времену и начину. Зато је успостављање садејства носилаца специјалних дејстава једно од кључних питања командовања противтерористичком операцијом. Основу садејства регулише претпостављена команда, на основу одлуке команданта. Садејство се организује и спроводи у току припремања и извођења операције, те између свих снага у елементима оперативног борбеног распореда.

Контрола. Остваривањем контроле као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији сагледава се реализација планираних величина и остварених резултата у моментима контролисања. Контролисати у противтерористичкој операцији значи проверити све акције, да ли су извршене на време, правилно и да ли су у сагласности са усвојеним планом, датим смерницама, наређењима и утврђеним принципима. Контролом се стиче увид у стање јединица, активности и друге чиниоце који утичу на извршење постављеног задатка. Команда противтерористичке операције контролом прати понашање организације, елемената снага и реализацију задатака, а са циљем да се пронађу разлике између планираних величина и њихових остварења у току извршења и по извршењу постављених задатака. То је процес у којем се утврђују и упоређују вредности планираних и постигнутих резултата, а ради предузимања одговарајућих мера и отклањања евентуалних разлика, са намером да се постављени циљ ефикасније и ефективније оствари. Сврха контроле у противтерористичкој операцији је да се добију подаци – повратне информације како би се стекао увид о степену реализације задатака. Зато руководиоци у сваком тренутку морају да познају ситуацију, како у команди – штабу, тако и у јединицама, а нарочито у јединицама за извођење противтерористичких дејстава (посебно специјалних). Они морају да развијају и имају посебне механизме и елементе за контролу помоћу којих се мери, упоређује, оцењује и интервенише.

У току извођења противтерористичке операције долази до одступања и осцилација од планом предвиђених резултата. Одступање и осцилација најчешће се дешавају услед непредвидивог, сасвим неочекиваног новог дејства терориста на неки интерни или екстерни елемент (нешто што није разматрано при одлучивању) у току спровођења активности у противтерористичкој операцији. Зато руководиоца мора да уочи сметњу, одреди њен утицај и интервенише тако да се настави акција ка успешном реализовању плана. Процес контроле остварује се разним методама, формама и садржајима, а стечено искуство указује на оне које су показале највише ефеката: ванредне контроле, ненајављене, контроле оспособљености, контроле аката (контрола законитости и дисциплине у раду), а најчешће примењиване форме су усмено реферисање, извештавање, састанци, праћење рада, вежбе, смотре и др. Смотри јединица, као формом контроле, најчешће почињу задаци и завршавају активности у противтерористичкој операцији.

Анализа и оцена. Обављањем анализе и оцене као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији сагледавају се и уопштавају искустава, са циљем да се користе у изградњи специјалних антитерористичких, односно противтерористичких јединица, посебно у обуци и стручном усавршавању њихових припадника и старешина.

Руководство операције задужено је за непрекидну анализу остваривања процеса руковођења. Анализом руководство даје оцену успешности рада и обављених акција руководиоца у противтерористичкој операцији. Анализа руководства представља активност којом се утврђује степен остварења циља и свих задатака противтерористичке операције. То је критички осврт на остварење свега што је дефинисано пројектом операције, те решавање проблема у току извођења операције, са циљем долажења до значајних поука и искустава. Анализом се утврђују узроци успеха и неуспеха, те доносе закључци, изучавају и уопштавају одговарајућа искуства ради њиховог коришћења у даљим дејствима. Анализа је квалитетна и економична, ефикасна и ефективна ако се заснива на реалним показатељима, ако је правовремено и професионално изведена иако су њени резултати у функцији унапређења. Такође, она може испољити позитиван ефекат на едукацију и обуку кадра, те има и утицај на унапређење свеукупне стручне изграђености имплементацијом позитивних решења, која ће се посебно разрадити на саветовањима, семинарима, курсевима итд.

Извештавање и информисање. Обављањем извештавања и информисања као делатности процеса безбедносног менаџмента у противтерористичкој операцији остварује се благовремена, потпуна и адекватна размена информација и података, како у оквиру снага које учествују у противтерористичкој операцији, тако и са снагама суседних јединица, али и са ширим окружењем. Менаџмент у противтерористичкој операцији одвија се у условима ограниченог времена, па је улога средстава информатичке подршке незаменљива у свим етапама ове операције. Значај и улога средстава информатичке подршке проистичу из потребе брзог прикупљања, евиденције, обраде и приказивања података, као и из потребе неопходних прорачуна и обликовања докумената која се у савременој операцији припремају и дистрибуирају потчињенима у изузетно кратком временском периоду. Борба за време у операцији, као битан услов њеног успеха, произлази из борбе за брзим и правовременим информацијама, посебно информацијама које су неопходне команданту у процесу одлучивања и изради пројекта операције, при чему средства информатичке подршке имају незаменљиву улогу.

У противтерористичкој операцији посебно је наглашено телекомуникационо и информатичко обезбеђење. Оно представља скуп мера и активности на прикупљању, обради, преносу и презентацији информација, ослањањем на средства информатичке подршке, ради пружања помоћи у процесу одлучивања и доприноса ефикаснијем функционисању система командовања. Ниво ефикасности информатичког обезбеђења условљен је: степеном аутоматизованости процеса прикупљања, преноса и презентације информација, могућности интегрисања информационог система снага које припремају и изводе операцију са системима у окружењу и степена остварене дисциплине у придржавању прописаних правила и надлежности у планираном и успостављеном информационом процесу.

Информације које одлучујуће утичу на исход операције морају континуирано бити доступне команди и јединицама које реализују операцију. Приоритет у добијању информација морају имати оне снаге које изводе дејства од највећег значаја за исход операције. Брзина преноса информација мора бити усклађена са брзином и интензитетом извођења борбених дејстава. Информације се морају прикупљати, обрађивати и достављати у реално могућем времену. Приоритет у преносу информација морају имати акционе информације.

Информативно-пропагандни садржаји представљају комплекс активности које се реализују у свим фазама операције, у циљу обезбеђења максималне подршке домаће и стране јавности мерама које држава предузима у борби против тероризма и истовремене осуде терористичких аката и дела снага у земљи и свету које такве поступке оправдавају и подржавају.

Информативни садржаји првенствено су намењени снагама које учествују у извођењу операције, а делом и осталој јавности, ради њихове правовремене, истините и садржајне информисаности о дејствима терориста, са једне, те предузетим мерама, са друге стране. Ови садржаји, у начелу, обухватају: податке и информације о подршци домаће и стране јавности; мерама које се предузимају против терориста; припремљености и одлучности снага које учествују у операцији; позитивним примерима у борби против терориста; стању, намерама и стратегији терориста; акција физичког и другог насиља; методама за придобијање сарадње и подршке локалног становништва; повредама међународног ратног и хуманитарног права итд.

Пропагандни садржаји приоритетно су намењени припадницима терористичких снага и деловима локалног становништва који их подржавају, са намером да их увере у бесперспективност циљева за које се боре, криминалност и противзаконитост аката којима се служе и да допринесу сламању борбеног морала непосредних носилаца терористичког деловања.

Закључак

На основу наведеног, могу се донети одређени закључци.

Прво, очигледно је да нова научна дисциплина, Безбедносни менаџмент, стасава и код нас и развија се у науци одбране. Она је своје фундаменте засновала у подручјима полиције и полицијске проблематике, почиње да се развија у области приватне безбедности, док у области одбране започиње да се креативно аплицира, и то у подручју супротстављања и борбе против тероризма. Тиме почиње да се заснива и *Безбедносни менаџмент у одбрани*, чија је спознаја усмерена на садржај, принципе и законитости остваривања менаџмента у обављању безбедносних послова од значаја за одбрану.

Друго, поред наведеног подручја (супротстављање и борба против тероризма), у раду су утврђена и друга подручја истраживања безбедносног менаџмента у одбрамбеној делатности, те тиме и могућности не само за његову имплементацију, већ и за његов даљи развој, до нивоа настајања једне нове његове врсте. Разуме се да би се у конституисању те нове врсте, поред сазнања општег и стратегијског менаџмента, користила и сазнања других врста менаџмента, у првом реду командовања и руковођења у војсци.

Треће, у овом раду приказан је модел могуће апликације (и развоја) безбедносног менаџмента у припреми, планирању и вођењу противтерористичке операције.

Четврто, неопходно је приступити планском, усмереном и комплексном истраживању праксе и теоријских основа безбедносног менаџмента у идентификованим подручјима одбрамбене делатности, те на њима заснивати едукацију руководећег кадра у Војсци Србије.

Литература

1. Адигес, И.: *Управљање променама*, ASEE, Нови Сад, 2008.
2. Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, *Службени гласник Републике Србије*, 88/09.
3. Закон о одбрани, *Службени гласник Републике Србије*, 116/2007 и 88/2009 и *Службени војни лист*, 34/2007 и 31/2009.
4. Закон о Војсци Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 116/2007 и 88/2009 и *Службени војни лист*, 34/2007 и 31/2009.
5. Милутин, Ј.: Теоријске основе и одређење операције, *Војно дело*, бр. 2, ВИЗ, Београд, 2004.
6. Ковач, М.: Појам и класификација операција, *Војно дело*, бр. 2, ВИЗ, Београд, 2004.
7. Славковић, Р.: *Теоријска изграђеност оператике* (докторска дисертација), Војна академија, Београд, 2006.
8. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Република Србија, Београд, 2009.
9. *Стратегија одбране Републике Србије*, Република Србија, Београд, 2009.
10. *Стратегијски преглед одбране*, Република Србија, МО, Београд, 2009.
11. Талијан, М., М.: *Безбедносни менаџмент у супротстављању и борби против тероризма*, Војна академија, Београд, 2010.
12. Талијан, М.: *Руководјење унутрашњим пословима*, друго измењено и допуњено издање (репринт), Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004.
13. Талијан, М.: *Тероризам и антитерористичке снаге*, ГШ ВСЦГ, Управа за школство и обуку, Институт ратне вештине, ВИЗ, Београд 2004.
14. *Упутство за оперативно планирање и рад команди у Војсци Србије* – привремено, Генералштаб Војске Србије, Управа за планирање и развој (Ј-5), Београд, 2008.
15. Форца, Б.: Модел противтерористичке операције, *Војно дело*, бр. 3–4, ВИЗ, Београд, 1999.
16. Форца, Б.: Класични и савремени погледи на војне операције, *Војно дело*, бр. 2, ВИЗ, Београд, 2004.

УЛОГА МОДАЛНОГ ЕКСПЕРИМЕНТА
У ПРЕДВИЂАЊУ ПОТРЕБА ОДБРАНЕМиодраг Гордић^{*}
Генералштаб Војске Србије

Имајући у виду велику фреквенцију применљивости модела, експеримената и модалних експеримената у реализацији фундаменталних, примењивих и развојних истраживања, улога ових метода у сазнајним научним процесима је изузетно значајна. Њихова примена значајна је и у верификаторним и хеуристичким истраживањима приликом научног сврставања, описивања, објашњавања, прогнозирања и откривања појава.

Систем безбедности сваке државе мора бити спреман да се адекватно супротстави свим потенцијалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама, чија је вероватноћа настајања мања или већа. Због тога примена модалног експеримента у проучавању система безбедности и његовог одговора на потенцијалне изворе угрожавања може имати пресудан утицај на његово оптимално организационо и функционално структурирање у будућности. Од посебног је значаја адекватно, економично, рационално, ефикасно и ефективно структурирање система одбране у складу са савременим претњама. На основу показатеља вероватног настајања угрожавања и његових карактеристика, могу се извршити одређене прогнозе, које се заснивају на испољеним тенденцијама или на њиховом развоју, односно одумирању. Зато је метода моделовања, односно модалног експеримента, најпогоднија ако се имају поуздана обавештења о одговарајућој појави, која одговарају месту и времену њеног дешавања. Метода модалног експеримента је значајна и због тога што су законитости друштвених кретања такве да потврђују једну основну правилност – да се никакве промене не догађају одједном. То значи да се овом методом истражују тенденције у одређеној области, укључујући и одбрамбене делатности или одбрамбену функцију државе.

Кључне речи: *систем безбедности, систем одбране, метода моделовања, модални експеримент.*

Увод

Последњу деценију прошлог и почетак овог века обележили су измењени безбедносни трендови у свету. Опасности од савремених облика угрожавања и угрожености у свету, непосредном окружењу и Републици Србији захтевају успостављање снажног система безбедности, за који постоје основе у садашњем и будућем устројству државе и друштва.

^{*} Бригадни генерал доц. др Миодраг Гордић је командант 250. ракетне бригаде ПВО.

Једна од веома слабо обрађених области методологије јесте научно прогнозирање у друштвеним наукама. Садашње време карактерише још израженија потреба за научно валидним и поузданим истраживањима. Чињеница је да се будућност зачиње у прошлости и садашњости, те да се може предвиђати с релативном поузданошћу само ако располажемо основаном и истинитом дијагнозом садашњости, те откријемо тенденције.

Будући да је систем одбране један од најбитнијих чинилаца безбедности, државе и друштва, да има сложену структуру и да се може ефикасно структурирати у складу са савременим претњама, за остваривање таквих ефеката неопходна је примена научних метода.

Метода моделовања, као општенаучна метода, јесте теоријско-емпиријска метода и у њеној основи су основне методе типологизације, апстракције и конкретизације. Међутим, при моделовању, као и у примени модалног експеримента, користе се и остале основне методе.

Стога су метода моделовања и модели од изузетног значаја, јер све што има одређени облик – било да је процес, чин, творевина: материјална, интелектуална или духовна – представља модел, а модални експеримент веома поуздан начин сазнања.

Примена модалног експеримента у истраживању потенцијалног система одбране омогућава јединство теорије и праксе на вишем нивоу од оног на који наилазимо у статистичкој и аксиоматској методи. У методи моделовања аксиоматски општи теоријски поступци налазе практичну примену и проверу, односно у природно-научној и друштвеној димензији. Стога примена модалног експеримента у истраживању потенцијалног система одбране има посебан значај.

Одређивање основних појмова

Ради сагледавања ефеката примене модалног експеримента у истраживању потенцијалног система одбране Републике Србије неопходно је да се најпре одреде основни појмови који се користе у овом раду, као што су метода моделовања, модел, експеримент и модални експеримент.

Појам и структура моделовања

Основну карактеристику методе моделовања, као опште научне методе, по мишљењу Б. Шешића, чини јединство теорије и праксе, које је на вишем квалитативном нивоу него код статистичке методе. Он сматра да се под моделовањем не подразумева само „чулно представљање и физичко подражавање него и свако психичко представљање, чак и замишљање било ког предмета или појаве“.¹

Када је реч о политичким наукама и политичкој пракси, С. Милосављевић сматра да је ова метода једна од фундаменталних општенаучних метода. Она се појављује као општа теорија друштвено-политичких односа, систем програмских, политичких, правних и других норми и као одређени степен остварења у пракси – као

¹ Б. Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, Београд, 1984, с. 17. и 18.

модални експеримент. Овај аутор истиче два значајна момента који одлучујуће утичу на примену методе моделовања у свим емпиријским истраживањима у политичким наукама: прво, научна истраживања заснивају се на већ постојећим научним или искуственим сазнањима и друго, пројект емпиријског истраживања нужно подразумева и одређени теоријски модел о предмету истраживања.²

Полазећи од становишта да је моделовање конститутивни део сваког процеса људског мишљења, С. Милосављевић и И. Радосављевић под овим појмом подразумевају „рационалан, систематски, сложен поступак адекватног представљања битних одредаба процеса, појаве односно друштвених реалитета или њихових замисли као одређене целине“.³ При том се формирање нових појмова остварује помоћу већ познатих појмова.

Процес моделовања састоји се од уочавања и појмовног или физичког представљања битних чинилаца појаве која се истражује. Приликом моделовања одређених друштвених појава неопходно је уважавање следећих принципа: принципа универзалности предмета моделовања, који подразумева да се сваки предмет истраживања може моделовати; принципа разноврсности модела, који значи да се сваки предмет или систем може моделовати на различите начине и принципа прототипности и егземпларности.⁴

Одређење појма моделовања условљава и утврђивање његове структуре, која се према Б. Шешићу састоји од следећа четири елемента: предмета моделовања, који чини било која појава која се методом моделовања истражује; субјективног фактора – јединка или група истраживача који граде модел неког предмета и преко тог предмета истражују неку појаву или процес; средства којима се и од којих се гради модел (физичка, техничка, мисаона и језичка) и услова у којима се модел гради.⁵

И С. Милосављевић и И. Радосављевић разликују четири основна чиниоца моделовања: ситуацију, односно услове моделовања; субјекат моделовања; објекат (предмет) моделовања и средства моделовања.⁶

Имајући то у виду, процес моделовања састоји се од следећих фаза: дефинисање потреба и сврсисходности израде модела, избор предмета моделовања, избор врсте и типа модела, избор средстава моделовања, избор сарадника у изради модела, пројектовање модела и његова израда, тестирање модела и његова евентуална дорада и представљање и употреба модела.

Метода моделовања, као општенаучна метода, јесте теоријско-емпиријска метода и у њеној основи су основне методе типологизације, апстракције и конкретизације. Међутим, при моделовању, као и у примени модалног експеримента, користе се и остале основне методе.

² Славомир Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Центар за омладину и пионире Палилуле, Београд, 1980.

³ Славомир Милосављевић, Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2000, с. 265.

⁴ Исто, с. 21.

⁵ Б. Шешић, *ор. cit.*, с. 18.

⁶ С. Милосављевић, И. Радосављевић, *ор. cit.*, с. 271.

Појам и врсте модела

Следећи појам, чије је теоријско одређење неопходно ради разумевања суштинне методе моделовања, јесте појам модела.

У пракси су прво настали функционални модели: *мишљења* (епистемиологија, логика), *општења* (језика, одношења, правила понашања) и *делања* (рада, производње, саобраћаја...), што је претходило науци.

Ради доношења научно заснованих оцена и процена, те превазилажења интуитивног начина доношења одлука у систему одбране, неопходна су емпиријска истраживања. Стога се изради модела на научној основи мора посветити неопходна пажња.

Теоријско одређење појма модела, ради разумевања суштине методе моделовања, веома је значајно. У савременој методологији не постоји опште прихваћено значење појма модел. У општем смислу, „модел је сваки теоријски – појмовни или ставни, или практични реални, предмету истраживања аналогни систем (C1) помоћу кога се истражује изврстан основни предмет или систем (C0)“. Према томе, моделовање представља „конструисање система C1, односно система модела према систему оригиналу C0 који се истражује на моделу C1“.⁷

По мишљењу Б. Раденковића и сарадника, модел је „упрошћена и идеализована слика реалности“, која нам „омогућава да се суочимо са реалним светом (системом) на поједностављен начин, избегавајући његову комплексност и и реверзибилност, као и све опасности (у најширем смислу те речи) које могу проистећи из експеримента над самим реалним системом“.⁸ По мишљењу С. Милосављевића и И. Радосављевића, модел је „имитација, прототип или пројекција неког предмета – дела постојеће, прошле и могуће будуће друштвене реалности“.⁹

Теоријски посматрано, ако се има у виду гносеолошка природа модела, разликују се следеће основне врсте модела: теоријски; практични; реални; идеални; прости; сложени, структурни; функционални; парцијални; глобални; аналитички; типолошки и мрежни; детерминистички; стохастички и статистички. Осим ових, често се користе и мешовити и комбиновани модели, као што су: теоријско-практични; структурално-функционални и комплексни.¹⁰

Специфичности предмета истраживања политичких наука захтевају и нешто другачију типологизацију модела, према којој С. Милосављевић наводи осам типова модела: једноставни – сложени; статични – динамични; затворени – отворени; крути – еластични; ретроспективни – прогностички; вредносни (нормативни) – стварни (реалистични); изведени – пројцирани и интерни – екстерни.¹¹

Полазећи од дефиниције модела као „имитације, прототипа или пројекције“ неког предмета, С. Милосављевић и И. Радосављевић разликују три основне врсте модела: имитационе, прототипске и пројекционе моделе. Прву врсту модела чине они којима се углавном представља реалност друштвене стварности, материјалне или друге природе.¹²

⁷ С. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 271.

⁸ Б. Раденковић и сарадници, *op. cit.*, с. 1 и 2.

⁹ П. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 265.

¹⁰ Божидар Раденковић, Милорад Станојевић, Александар Марковић, *Рачунарска симулација*, Факултет организационих наука, Саобраћајни факултет, Београд, 1999, с. 23.

¹¹ Славомир Милосављевић, *op. cit.*, с. 244–248.

¹² С. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 265.

Појам и врсте експеримента

Када се говори о научном експерименту као основној и најзначајнијој форми стицања научног сазнања, Б. Шешић под тим подразумева „планско, организовано и методско произвођење и извођење или само мењање појавних процеса, у циљу открића непознатих чињеница, својстава и односа појава, и у циљу проверавања хипотеза о тим чињеницама и њиховим својствима“.¹³ Са методолошко-техничког аспекта експеримент се посматра као „планско посматрање појава, које се вештачки изазивају у одређеним повољним условима, са циљем да се проуче односи између чинилаца појаве“.¹⁴

Према схватању С. Милосављевића и И. Радосављевића, експеримент је начин прикупљања података непосредним чулним опажањем, уз коришћење помоћних техничких средстава или без њих.¹⁵ Експерименти се класификују према различитим критеријумима. Тако, на пример, према критеријуму места извођења разликују се следеће врсте експеримената: експеримент у природним условима; експеримент у лабораторијским условима; природни експеримент; *ex post facto* експеримент и симулациони експеримент.¹⁶

Када је реч о друштвеним и политичким наукама, експерименти се деле на две групе: праве и квазиэксперименте. Прву групу чине лабораторијски и експеримент у природним условима, а другу групу природни, *ex post facto* експеримент и симулација, односно модални експеримент.¹⁷ Лабораторијски експеримент се у политичким наукама најређе користи и најтеже га је извести. Експеримент у природним условима могуће је извести уз кориштење две групе – експерименталне и контролне. Могућности извођења природног експеримента су много веће, али се не може тврдити да је то и економичније од претходне врсте експеримента. *Ex post facto* експеримент представља реконструкцију друштвене појаве на основу расположивих података и уз примену статистичке методе. Међутим, ова истраживања по својој вероватноћи и поузданости имају веома ограничену вредност.

Симулациони експеримент може се применити као облик *ex post facto* експеримента или прогностичког експеримента. Изводи се на тај начин што се у њему користе познати подаци или научно засноване процене о својствима неке појаве, најчешће помоћу рачунара у претпостављеним функцијама циља ради формирања представа о могућој ситуацији и понашању. Када је реч о симулационом експерименту, треба истаћи да се као резултат добија „скуп тачака, тј. вредности зависних променљивих за поједине вредности независних променљивих (време)“. Независне варијабле или променљиве модела имају случајни карактер, па се као резултат тог експеримента добија више различитих вредности зависних променљивих за исту вредност независних променљивих.

¹³ Б. Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, Београд, 1984, с. 243.

¹⁴ П. Козић, *Методологија научноистраживачког рада*, Београд, 1994, с. 36.

¹⁵ С. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 540.

¹⁶ Д. Михајловић, Д. Михаиловић, *Методологија научних истраживања*, Факултет организационих наука, Београд, 1999, с. 162.

¹⁷ С. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 542 и 543.

Појам и основне карактеристике модалног експеримента

Када је реч о модалном експерименту, он може да има двојако значење, односно да буде емпиријски и практичан, са једне, и теоријски и мисаони, са друге стране. Синтагма „мисаони експеримент“ садржи једну противречност, која се огледа у томе да је експеримент првенствено емпиријска метода и да су битне карактеристике експеримента везане управо за „практично понашање у произвођењу одређеног резултата“.¹⁸ Међутим, ова противречност може се објаснити на следећи начин: прво, замишљени и вербално представљени модел проверава се практичним експериментом; друго, модел је означен само у основним цртама, па се експериментом или квазиекспериментом изграђује и развија модел и треће, постоји мисаони модел који је теоријски заснован и у пракси примењен.¹⁹

Модални експеримент је експеримент који се одвија на већ изграђеном моделу. То је виши облик и посебна врста вештачког експеримента, који се одликује вишим степеном стваралаштва. Полазећи од конструисаног модела, процесом мишљења долази се до новог модела. При том читав процес мишљења садржи следеће елементе: опажање, представљање и сазнање. Полазећи са тог становишта, постоје бар две врсте модела: мисаони и практични.

Основне карактеристике модалног експеримента су: 1) изводи се на моделу на којем је у извесној мери реализована и практично представљена теорија чије се хипотезе проверавају помоћу модалног експеримента; 2) омогућава истраживање одређених појава у строго утврђеним условима, које експериментатор, осим варирања, може и да контролише; 3) омогућава не само варирање услова експериментисања, него и комбиновање тих услова, чиме се стварају могућности за извођење нових експеримената; 4) омогућава практична истраживања одређених појава у тзв. чистом облику, након њиховог издвајања из комплексних појава и 5) има веома широку област примене.²⁰

Сваки модални експеримент је истовремено процес: а) селекције; б) варирања и в) вредновања. У суштини, сваки модални експеримент је развијена процедура доказивања и оповргавања, која углавном има три фазе: прва фаза садржи тезу или основну (почетну) замисао; у другој фази излажу се позитивни и негативни аргументи, који подразумевају селекцију, варирање и вредновање и трећа фаза обухвата конституисање ваљаног система модела.

Моделовање и модални експеримент заснивају се на идеји: *стварности (реалитету)* у различитим облицима, *замисли стварности* (моделу), *радњама* на провери стварности и замисли стварности, *употреби сазнања* о чиниоцима стварности и замисли стварности (модела), *резултатима провере*, *замисли о будућој стварности*, *варирању вероватних битних чинилаца* стварности (тенденције), *моделу* будуће стварности.

¹⁸ С. Милосављевић, И. Радосављевић, *op. cit.*, с. 271.

¹⁹ *Исто*, с. 272.

²⁰ Б. Шешић, *op. cit.*, с. 25.

Структуру модалног експеримента чине следећи чиниоци: 1) услови у којим појава настаје и егзистира, 2) субјекти који оцењују услове и који имају одређене особине и одређени однос према условима, 3) веза између субјекта и услова у чијој су основи мотиви, интереси, жеље, намере, тежње због којих се развијају одређене делатности, 4) активност, понашање, делање субјеката у тим или измењеним условима, ради остваривања циљева, односа и веза, 5) методи и средства који се при томе користе и који се јасно и сврсисходно уграђују у могући систем и 6) ефекти који се постижу.

Фази логика (fuzzy logic)

У овом раду²¹ коришћена је фази логика, као математичка дисциплина, у функцији израде интелигентних експертних система.

Фази логика (fuzzy logic) представља грану вештачке интелигенције која користи алгоритме да би симулирала људско размишљање и доношење одлука. Она се користи у процесима када се врше процене друштвених појава, те им се даје логични смисао (претвара ове изразе у бинарну форму, која се касније може обрађивати).

За разлику од људске логике, која не допушта да одређени изрази у исто време могу бити тачни и нетачни, фази логика савлађује тај проблем класичне логике на тај начин што дозвољава да изрази буду интерпретирани истовремено и као тачни и као нетачни, односно фази логика дозвољава да вредности истовремено могу припадати већем броју скупова (више од једног, за разлику од класичних система).

На пример, изрази „одзив на мобилизацију грађана је висок“ или „вежба је показала да је јединица оспособљена“ нису дискретни изрази. Они не обезбеђују конкретне податке о одзиву на мобилизацију или о оспособљености јединице (на пример, одзив на мобилизацију је 76% од позваних или оспособљеност јединице је 4,51). Фази логика интерпретира нејасне изразе као што су ови, дајући им логички смисао. У случају високог одзива на мобилизацију, коришћење фази логике даје нам могућност да инплементирамо све нивое одзива на мобилизацију и да одредимо њену зависност од процентуално датог степена одзива, тј. да установимо да „висок“ означава нешто између 75% и 90% одзива на мобилизацију. У правој бинарној логици одзив на мобилизацију може добити две дискретне вредности (на пример, логичка јединица – сви су се одазвали на мобилизацију, логичка нула – нико се није одазвао на мобилизацију), не остављајући нам могућу вредност да представимо висок одзив на мобилизацију.

У раду фази логика је била у функцији моделовања потенцијалног система безбедности државе, као и свих подсистема, међу којима и одбране.

Модел пружа могућност да се анализирају могући облици угрожавања безбедности државе и структурирање чинилаца система безбедности укупном оценом снага ради процене могућег одговора.

²¹ М. Гордић, *Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе*, докторска теза, Универзитет у Београду, ФПН, Београд, с. 299 до 323.

Примена модалног експеримента на примеру микромодела конфликтне ситуације

Имајући у виду да систем безбедности представља сложени организациони систем у којем се преплићу мисије (улоге), надлежности и функције великог броја државних и друштвених институција, као увод у главни модални експеримент овог рада, ради додатног појашњења, дат је пример могуће симулације на једном микромоделу. То је последица чињенице да се сваки глобални макромодални експеримент нужно састоји из мноштва појединачних модалних експеримената, а ти микроексперименти служе за дефинисање чинилаца макромодалног експеримента и симулације.

Као пример микромодела конфликтне ситуације узет је однос могућности реализације задатка једног ракетног система за противваздухопловна дејства и једног ваздухоплова. Уопштено узевши, и ракетни систем и ваздухоплов представљају организационе системе чији се задаци у борбеним дејствима дијаметрално разликују.²²

У суштини, њихово деловање у реалној ситуацији представља дијалектичко јединство и борбу супротности, а крајњи циљ физичко ништење другог система. Зато је овај пример погодан за увод у озбиљнија научна разматрања о понашању система безбедности, у зависности од степена угрожености државе, помоћу модалног експеримента.

Ради разматрања могућности реализације задатка једног, односно другог система помоћу симулације потребно је формирати два модела (модел ракетног система и ваздухоплова). Оба модела представљају апстракцију особина ових система неопходних за процену успешности реализације њихових задатака. У суштини модели²³ представљају однос квантитативних показатеља борбених могућности ракетног система и ваздухоплова, који детерминишу њихову употребу у борбеним дејствима. Борбене могућности за оба система представљене су кроз следеће садржаје: просторне, временске и ватрене могућности (просторне могућности изражене су у јединици дужине и изведеним јединицама – метар, метар квадратни, временске у јединици времена – секунда, а ватрене кроз вероватноћу која се креће у дијапазону између 0 и 1).

Просторне могућности за ракетни систем одређене су вредностима ближих и даљих, доњих и горњих граница осматрања, гађања и уништења циља у ваздушном простору. Временске могућности одређене су циклусом гађања (временом потребним за гађање циља у ваздушном простору) и временом потребним за поновно гађање циља у случају промашаја. Ватрене могућности одређене су вероватноћом уништења циља у ваздушном простору гађањем са једном, две или три противавионске ракете.

Просторне могућности ваздухоплова одређене су даљином идентификације ваздухоплова – да је откривен од ракетног система и даљином лансирања противракетног убојног средства на ракетни систем по његовом учовању на показивачима ваздухоплова. Временске могућности одређене су могућностима извођења мане-

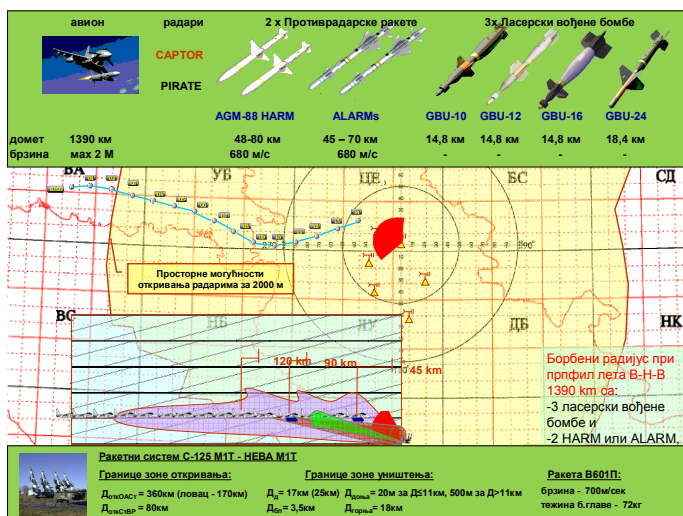
²² Ракетни систем и ваздухоплов имају своју послугу, тако да представљају симбиозу човека са својим интелектуалним и манипулативним способностима и средства са одређеним технолошким карактеристикама. Оба система имају своју сврху (мисију, улогу постојања), циљ дејства, задатке, организациону културу (у овом случају начела употребе), што их чини организационим делимично детерминисаним системима, зато што реализација њихових задатака зависи и од активности другог система и окружења – борбене ситуације (што их чини сличним систему безбедности).

вра против навођења (способношћу ваздухоплова да по сазнању да је откривен од ракетног система напусти зону гађања у што краћем временском року) и противракетним маневром (способношћу авиона да промени карактеристике лета тако да у случају лансирања противавионске ракете не буде погођен). Ватрене могућности одређене су вероватноћом уништења ракетног система за противваздухопловна дејства лансираним противракетним убојним средством.

Овако формирани модели ракетног система за противваздухопловна дејства и ваздухоплова су математички модели (представљају њихове квантитативне тактичко-техничке карактеристике), који представљају основ за формирање јединственог симулационог модела помоћу којег је могуће испитати играјуће варијанте дејства сукобљених страна. Међусобним поређењем аналогних особина оба организациона система (међусобним поређењем квантитативних показатеља просторних, временских и ватрених могућности ракетног система и ваздухоплова) на симулационом моделу могуће је утврдити која је вероватноћа реализације задатка ракетног система, односно ваздухоплова, односно који је од њих надмоћнији, да ли су исти или приближно исти, односно који је слабији и колико. Мењајући одговарајуће услове конфликтне ситуације (на пример: метео услови, примена разних мера противелектронске и противваздухопловне заштите, другачији тактички поступци и сл.) могуће је утицати на исход дејства, што значи да се на симулационом моделу може реализовати и експеримент. Наведени проблем могуће је у потпуности истражити помоћу модалног експеримента применом рачунарске апликације „математичка лабораторија“ (matlab). Повезивањем ових микромодела у моделе средње величине, односно различитих величина и обухвата, који се могу подвргнути симулацији, доспевамо до макромодела и макросимулације коју приказујемо.

Овај пример представља формирање једног микромодела на којем је могуће применити модални експеримент, као и увод у озбиљнија разматрања истраживања функционисања система безбедности помоћу симулације.

Микромодел конфликтне ситуације

Концептуални модел система безбедности Републике Србије

На основу извршене анализе безбедносног окружења, операционализују се могући безбедоносни изазови, ризици и претње по Републику Србију, који се могу испољити на глобалном, регионалном и националном нивоу.

Према усвојеној Стратегији националне безбедности, изазови, ризици и претње су: опасност од оружане агресије, сепаратистичке тежње, противправно једнострано проглашена независност Косова, тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, национални и верски екстремизам, обавештајна делатност, организовани криминал, корупција, проблеми економског развоја, неравномерни привредни и демографски развој, нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, недовршен развој разграничења између држава бивше СФРЈ, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине, последице елементарних непогода и техничко-технолошких несрећа, опасности повезане са појављивањем и ширењем инфективних болести код људи и животиња, наркоманија, деструктивно деловање појединих верских секти и култова и високотехнолошки криминал и угрожавање информационих и телекомуникационих система.²³

Систем безбедности Републике Србије мора бити тако структуриран, у организационом и функционалном погледу, да одговори на све ове потенцијално испољиве форме безбедносног угрожавања, у циљу заштите виталних друштвених интереса Републике Србије.

Анализом постојећег система безбедности, безбедоносних изазова, ризика и претњи, као и могућности којима Република Србија располаже, може се пројектовати одговарајући модел, на којем је могуће применити модални експеримент.

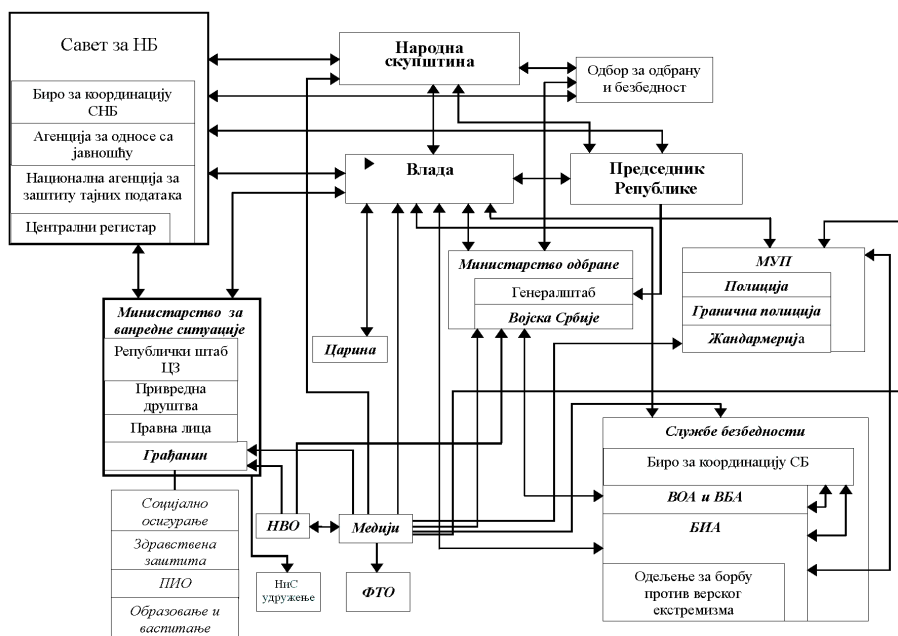
Структуру система националне безбедности у моделу чини управљачки и извршни део. Управљачки део су Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије и Влада Републике Србије. Извршни део чине Министарство спољних послова, Министарство финансија, Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова, Министарство правде и остала министарства (шема 1).

Управни органи остварују најповољније стање безбедности кроз институције законодавне, извршне и судске власти. Функције управљања системом су: планирање, организовање, наређивање, координација и контрола и реализују се у складу са Уставом Републике Србије, законом и другим прописима.²⁴

Народна скупштина Републике Србије остварује управљачки утицај на све делове система безбедности уставотворном и законодавном делатношћу. Она одлучује о рату и миру, врши контролу рада Владе Републике Србије и других органа који су јој одговорни, у складу са Уставом и законима Републике Србије.

²³ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009.

²⁴ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, с. 18.

Шема 1 – Концептуални модел система националне безбедности²⁵

Председник Републике Србије руководи Војском Србије у својству врховног команданта, у складу са Уставом и законима Републике Србије.

Влада Републике Србије управља министарствима и институцијама у домену националне безбедности. Она предлаже и реализује политику националне безбедности, усмерава и контролише функционисање система, обезбеђује материјална средства, управља делатношћу државних органа, организација, установа, физичких и правних лица у области стварања националне безбедности и обезбеђује реализацију међународних уговора и споразума у области националне безбедности.

У моделу су предвиђени следећи чиниоци безбедности: војска, полиција, службе безбедности, приватне агенције за обезбеђење (ФТО), Службе цивилне сигурности (социјална и здравствена заштита, ПИО, царина, васпитање и образовање).

У циљу остваривања цивилне контроле над системом безбедности, у Народној скупштини Републике Србије постоји Одбор за одбрану и безбедност. Народна скупштина може да формира анкетни одбор о појединим појавама и догађајима.

Ради усмеравања активности, координације рада по свим питањима безбедности, у Републици Србији формиран је Савет за националну безбедност, у чији састав улазе председник Републике, председник Владе, министар одбране, министар унутрашњих послова, министар правде, начелник Генералштаба ВС и директори служби

²⁵ У моделу је предвиђена Национална агенција за заштиту тајних података, а у Републици Србији је Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података.

безбедности (БИА, ВОА и ВБА).²⁶ У оквиру Савета за националну безбедност постоји и Биро за координацију Савета за националну безбедност. Такође, у његовом саставу предвиђено је формирање Канцеларије Савета за националну безбедност и заштити тајних података,²⁷ Национална агенција за заштиту тајних података и Централног регистра, као неопходних услова за сарадњу са земљама чланицама Партнерства за мир. Осим тога, у моделу је предвиђено да у саставу Бироа за координацију Савета за националну безбедност буде Агенција за односе са јавношћу, чија би основна функција била унутрашњи и екстерни однос са јавношћу целог система безбедности.

Модел предвиђа постојање три службе безбедности: БИА, ВОА и ВБА. Како се војнообавештајна и војнобезбедносна агенција налазе у саставу Министарства одбране Републике Србије, за координацију рада ових служби и БИА формира се Биро за координацију.

У моделу је у саставу Владе Србије предвиђено Министарство за ванредне ситуације,²⁸ са задатком јединственог планирања и ангажовања у ванредним ситуацијама – заштити и спасавању на националном, покрајинском нивоу и у локалној самоуправи, уз предвиђено оснивање добровољних радних јединица у случају несрећа, као и функционисања система у ванредним ситуацијама.²⁹

Безбедност и сигурност грађанина, његова права и обавезе, као и медији и невладине организације, утичу на укупну ефикасност и стварање свести о систему безбедности.

Примена модалног експеримента на концептуалном моделу система безбедности Републике Србије

Концептуални модел система безбедности је динамичан, компатибилан са савременим решењима и нашим искуством и праксом и пружа могућност за израду и проверу теоријског модела експерименталном симулацијом ризика, ангажовањем елемената система безбедности и предузимањем других акција у структурирању система безбедности, а у циљу превентивног, ефикасног деловања усмереног ка отклањању могућих претњи по безбедност Републике Србије.

Експерименталне варијабле које представљају управљачке и зависне променљиве, помоћу којих се може експериментисати на моделу ради добијања одговарајућих резултата, представљене су по блоковима који су приказани на алгоритму на шеми 2.

²⁶ У складу са чланом 9. Закона о основама уређења служби безбедности Р. Србије (*Службени гласник РС*, број 116/2007).

²⁷ Формирањем ове канцеларије и усвајањем закона о тајности података из 2009. године (*Службени гласник РС*, број 104/2009)), стекла би се могућност заштите, чувања и споразумне размене поверљивих безбедносних информација.

²⁸ У Републици Србији тренутно постоји Сектор за ванредне ситуације у саставу МУП РС.

²⁹ Донет је Закон о ванредним ситуацијама (*Службени гласник РС*, број 111/2009).

Шема 2 – Алгоритам експерименталних варијабли концептуалног модела система безбедности

Легенда:

- ОДОО; Жандармерија, Гранична полиција
- ФТО; Приватне агенције за обезбеђење
- НВО; Невладине организације
- НисУ; научна и стручна удружења

Структура блокова представља могуће релације између променљивих у моделу.

Блок бр. 1: облици угрожавања безбедности Републике Србије

Блок бр. 2: Народна скупштина, Влада, председник

Блок бр. 3: снаге система безбедности (војска, полиција, службе безбедности, ОДОО, цивилна заштита, ФТО, царинска служба, грађани)

Блок бр. 4: дипломатија

Блок бр. 5: међународне снаге безбедности

Блок бр. 6: медији

Блок бр. 7: невладине организације

Блок бр. 8: научна и стручна удружења

Блок бр. 9: моделовање снага, реакција снага на безбедносну претњу (блок бр. 1) и нова политичка одлука (блок бр. 2).

У алгоритму је претпостављено постојање безбедносне претње по државу Републику Србију (блок бр. 1), која узрокује доношење одлуке за ангажовање снага

система безбедности Републике Србије (блок бр. 3) од надлежних државних органа (Народна Скупштина, Влада, председник) (блок бр. 2), у циљу ефикасног отклањања безбедносне претње. Паралелно су појачане дипломатске активности (блок бр. 4) у циљу позитивног односа међународне заједнице и међународних снага безбедности. Међународне снаге безбедности (блок бр. 5) могу да имају негативан, неутралан, позитиван или савезнички однос приликом ангажовања снага безбедности Републике Србије, што битно утиче на структурирање модела снага безбедности. Медији (блок бр. 6) и НВО (блок бр. 7), Научна и стручна удружења (блок бр. 8) такође имају утицај на моделовање елемената система безбедности. Моделоване снаге (блок бр. 9) реагују на безбедносну претњу са циљем њеног отклањања.

За доносиоце политичких одлука од изузетног је значаја моделовање ефикасних, ефективних и рационалних чинилаца система безбедности државе (а тиме и система одбране), ради предузимања одређених мера применом одговарајућих метода и техника.

У моделу су предвиђене две варијабле: облик угрожавања безбедности (слика 1) и снага угрожавања безбедности (слика 2), у односу на које се врши моделовање снага. Моделовање снага изводи се симулацијом као техником и методом, којима се долази до закључка како се може бранити држава

При томе модел пружа могућност разраде више облика угрожавања безбедности и више начина оптималног супротстављања.

Облици угрожавања безбедности

Могући облици угрожавања безбедности

☒ ОПАСНОСТ ОД ОРУЖАНЕ АГРЕСИЈЕ	☐ НЕДОВРШЕН ПРОЦЕС РАЗГРАНИЧЕЊА ИЗМЕЂУ ДРЖАВА НЕКАДАШЊЕ СГРЈ
☐ СЕПАРАТИСТИЧКЕ ТЕЖЊЕ	☐ НЕКОНТРОЛИСАНО ТРОШЕЊЕ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА И УГРОЖАВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
☐ ПРОТИВПРАВНО ЈЕДНОСТРАНО ПРОГЛАШЕНА НЕЗАВИСНОСТ КОСОВА	☐ ПОСЛЕДИЦЕ ЕЛЕМЕНТАРНИХ НЕПОГОДА И ТЕХНИЧКИХ И ТЕХНОЛОШКИХ НЕСРЕЋА
☐ ТЕРОРИЗАМ	☐ ОПАСНОСТИ ПОВЕЗАНЕ СА ПОЈАВЉИВАЊЕМ И ШИРЕЊЕМ ИНФЕКТИВНИХ БОЛЕСТИ КОД ЉУДИ И ЗАРАЗА КОД ЖИВОТИЊА
☐ ПРОЛИФЕРАЦИЈА ОРУЖЈА ЗА МАСОВНО УНИШТЕЊЕ	☐ НАРКОМАНИЈА
☐ НАЦИОНАЛНИ И ВЕРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ	☐ ДЕСТРУКТИВНО ДЕЛОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ВЕРСКИХ СЕКТИ И КУЛТОВА
☐ ОБАВЕШТАЈНА ДЕЛАТНОСТ	☐ ВИСОКОТЕХНОЛОШКИ КРИМИНАЛ И УГРОЖАВАЊЕ ИНФОРМАЦИОНИХ И ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ СИСТЕМА
☐ ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	
☐ КОРУПЦИЈА	
☐ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА	
☐ НЕРАВНОМЕРАН ПРИВРЕДНИ И ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ	
☐ НЕРЕШЕН СТАТУС И ТЕЖАК ПОЛОЖАЈ ИЗБЕГЛИХ, ПРГНАНИХ И ИНТЕРНО РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА	

Назад

Слика 1 – Облици угрожавања безбедности

Симулација модалног експеримента

Облик угрожавања безбедности: АГРЕСИЈА Могући облици

Снага угрожавања безбедности: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 34.0 % СРЕДЊИ

Укупна оцена снага: 3.231 Оцена снага

Могући одговор: 51.38 Могући одговор УСПЕШАН

☒ Међународне снаге безбедности

Међународне снаге безбедности: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 58.0 % ПОЗИТИВАН

Коначан одговор: 62.5 % Коначан одговор УСПЕШАН

Слика 2 – Симулација модалног експеримента на моделу система безбедности

Симулација модалног експеримента

Ангажовање: **Оцена спремности:**

☐ Војска: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени војску

☐ Полиција: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени полицију

☐ Службе безбедности: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени СБ

☐ ОДОО: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени ОДОО

☐ ФТО: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени ФТО

☐ Цивилна заштита: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени ЦЗ

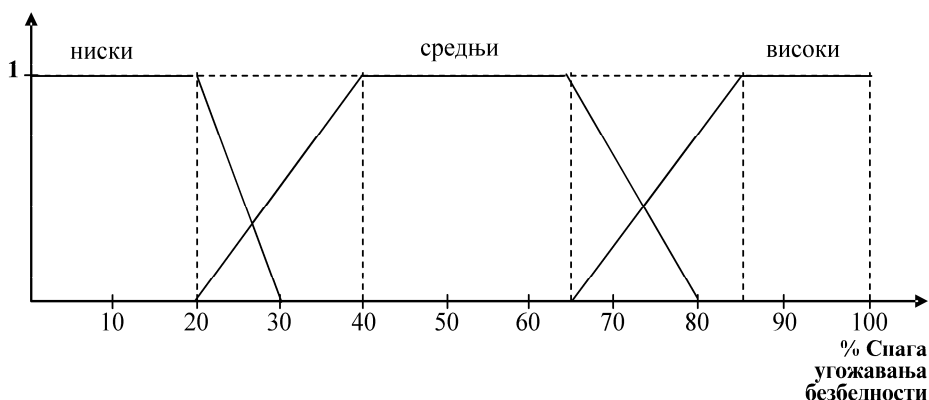
☐ Царина: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени царину

☐ Грађани: 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 0.0 % 0.0 Оцени грађане

Назад

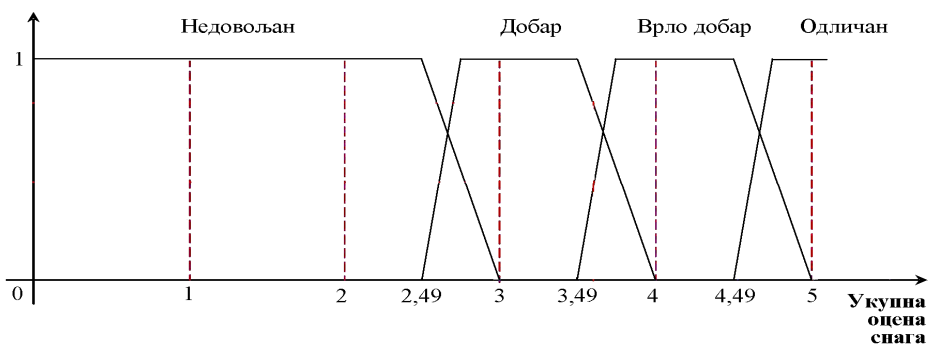
Слика 3 – Ангажовање снага са оценом спремности

Облици угрожавања безбедности по интензитету могу бити ниски, средњи и високи (графикон 2).

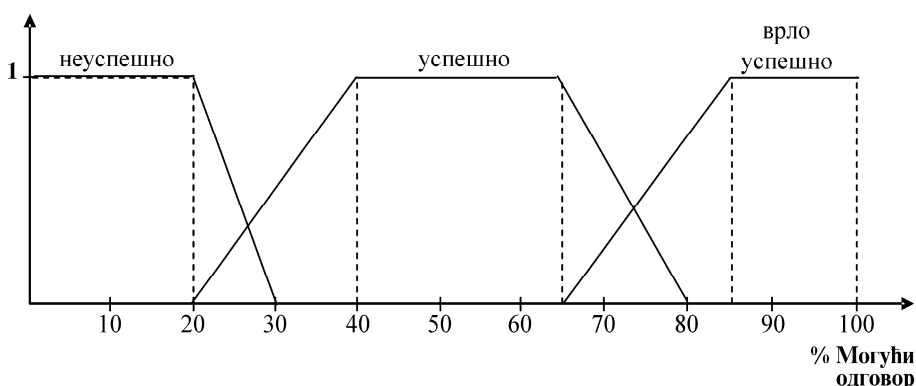
Графикон 2 – Облици угрожавања по интензитету

Укупна оцена снага може бити изражена следећим оценама: недовољан, добар, врло добар и одличан. Имајући у виду да је Војска главни носилац у систему одбране, њене оцене борбене способности су недовољан – од 0 до 2,49, добар од 2,50 до 3,49, врло добар од 3,50 до 4,49 и одличан од 4,50 до 5,00 (графикон 3). Тај критеријум је динамичан и може се применити и за остале чиниоце система безбедности, сходно њиховој намени.

Графикон 3 – Спремност подсистема система безбедности за одговор

Могући одговор у моделу може бити неуспешан, успешан и врло успешан (графикон 4).

Графикон 4 – Могући одговори подсистема система безбедности

За сваку државу, руководство и грађане веома је значајно адекватно моделовање ефикасне структуре система безбедности, применом одговарајућих научних метода и техника, у складу са проценом безбедоносних претњи. Решавање овог проблема, експериментисањем на моделу, чије су експерименталне варијабле операционализоване, могуће је помоћу различитих математичких дисциплина и метода теорије одлучивања применом одговарајуће софтверске подршке.

Међутим, како би одговарајућа појава у стварности била научно сагледавана, неопходно је прво формирати модел, који ће у карактеристикама битним за реализацију истраживања опонашати објективну стварност на коју се модел односи. Само под тим условом примена математичких и информатичких алата на моделу може пружити неопходне, научно валидне резултате.

Закључак

И поред нагле експанзије научнотехнолошких, информационих знања и развоја одговарајућих програмских језика, симулацији истраживања одговора на безбедоносне претње система одбране применом модалног експеримента у протеклом периоду није придаван потребан значај.

Развој битних чинилаца система одбране у циљу изналажења оптималног одговора на могуће безбедносно угрожавање, представља реалан начин доградње система одбране имајући у виду да је немогуће реализовати овакав вид експеримента у реалним условима (друштвене појаве безбедносног карактера немају континуиране форме понављања, већ се у сваком наредном догађају испољавају на нов начин, а касније се испитују обично као студије случаја).

Помоћу модалног експеримента добијају се мерљиви квантитативни подаци, као резултати – скупови тачака – који представљају детерминишућа обележја квалитативних особина друштвених појава и омогућавају реверзибилан процес у односу на улаз (безбедносно угрожавање) у циљу мењања управљачких функција и структурне орга-

низације и подсистема и система одбране, ради изналажења оптималног одговора – неутралисања улазне претње, изазова и ризика по безбедност државе.

Истраживања у областима безбедности и одбране друштвено су оправдана само ако дају одговарајући научни и стварни друштвени ефекат. Формирањем и акредитацијом Универзитета одбране стварају се предуслови за остваривање оваквих ефеката.

Литература

1. Гордић М.: *Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе* (докторска теза), Универзитет у Београду, ФПН, Београд.
2. Козић, П.: *Методологија научноистраживачког рада*, Београд, 1994.
3. Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Центар за омладину и пионире Палилуле, Београд, 1980.
4. Милосављевић, С., Радосављевић, И.: *Основи методологије политичких наука, Службени гласник*, Београд, 2000.
5. Милосављевић, С., Радосављевић, И.: *Репетиторијум из методологије друштвених истраживања*, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1975 (проширено и допуњено издање 1988).
6. Михаиловић, Д.: *Методологија научних истраживања*, Факултет организационих наука, Београд, 1999.
7. Раденковић, Б., Станојевић, М., Марковић, А.: *Рачунарска симулација*, Факултет организационих наука, Саобраћајни факултет, Београд, 1999.
8. Раденковић, Б.: *Интерактивни симулациони систем за дискретну стохастичку симулацију организационих система и његова реализација на мини и микро рачунарима* (докторска теза), Универзитет у Београду, ФОН, Београд, 1989.
9. Шешић, Б.: *Општа методологија*, Научна књига, Београд, 1974.
10. Шешић, Б.: *Основи методологија друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1984.
11. <http://www.seattlerobotics.org/srs-home.htm>
12. <http://webzrs.statserb.sr.gov.yu/axd/index.php>

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ИНСТИТУТА
ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА
У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА НАУКА ОДБРАНЕ

Јованка Шарановић и Дејан Вулетић*
Министарство одбране Републике Србије,
Институт за стратегијска истраживања

У раду је дат кратак осврт на једну од значајнијих научноистраживачких институција у Министарству одбране и Војсци Србије и њен допринос развоју наука одбране. Мада је Институт за стратегијска истраживања мењао свој назив и место у организационој структури Министарства одбране и Војске, он у континуитету егзистира од 1984. године до данас. Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких пројеката. Поред резултата реализованих истраживачких пројеката, допринос рада Института развоју наука одбране представља организовање научних скупова, симпозијума, саветовања и округлих столова.

Кључне речи: *Институт, пројекти, научни скупови, симпозијуми, саветовања, округли столови.*

Мада је Институт за стратегијска истраживања мењао свој назив и место у организационој структури Министарства одбране и Војске, он у континуитету егзистира од 1984. године до данас. Најпре је (под садашњим називом) био у саставу Центра оружаних снага за стратегијска истраживања и студије (ЦОССИС) „Маршал Тито“. Од 1990. године, када је, у складу са променом програмске оријентације и унутрашње организације, преименован у Институт за ратну вештину, налазио се у саставу Центра високих војних школа, затим у саставу Сектора за ШОНИД (школство, обука и научно-издавачка делатност), Управе за стратегијско планирање. У оквиру реформе сектора безбедности, Институт за ратну вештину је 2006. године трансформисан у Институт за стратегијска истраживања, при чему је у његов састав укључен део бившег Војноисторијског института. Од тада, он је функционалан и организационо везан за Сектор за политику одбране.

Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких подухвата. Предмет истраживања били су, пре свега: 1) општа стратегијска и концепцијско-доктринарна питања, 2) проблеми везани за организовање и функционисање система одбране, са тежиштем на припреми и ангажовање оружаних снага, 3) проблематика логистичке подршке система одбране и 4) пи-

* Доц. др Јованка Шарановић је директорка института, а мајор др Дејан Вулетић истраживач.

тања из предметног подручја научних дисциплина које су у функционалној вези са наукама одбране, односно војним наукама, што се првенствено односи на проблемастику из домена војне социологије, војне психологије и војне андрагогије.

Свако од наведених проблемских подручја „покривено“ је са по неколико истраживачких пројеката које је Институт реализовао самостално или у сарадњи са другим организацијским целинама из армијске или ванармијске средине. Као илустрацију за то довољно је подсетити на називе најзначајнијих међу њима.

Када је реч о истраживању општих стратегијских и концепцијско-доктринарних феномена, то су следећи пројекти: Општенародна одбрана и друштвена самозаштита (1983–1989); Стратегија ОНО и ДСЗ (1984–1987); Научна изграђеност ратне вештине (1986–1990); Актуелни аспекти кризе на Косову и Метохији; Стратегија оружане борбе у НОР-у (1986); Међународни и унутрашњи чиниоци разбијања Југославије и позиције њених оружаних снага (1992); Стратешке последице ангажовања НАТО-а на Балкану (1996); Војна стратегија и научнотехнички фактор (1998).

Истраживачке напоре из области организације и функционисања система одбране, односно питања организовања, припреме и ангажовања оружаних снага, репрезентују, поред осталих, пројекти под називом: Опасност од оружане агресије на СФРЈ; Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ (1987–1990); Систем школства у Војсци Југославије (1996–1997); Систем одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму (2007); Усавршавање система противваздушне десантне борбе (1984–1986); Противелектронска борба у систему ОНО СФРЈ (1983–1986); Моделовање борбених дејстава на оперативном и тактичком нивоу (1986–1987); Почетни период рата (1986–1988); Могући губици људства и НВО у ОНОР (1986–1987); Губици и попуна јединица у процесу припреме и извођења борбених дејстава (1988–1990); Употреба оружаних снага СФРЈ у ванредним приликама (1989–1990); Систем руковођења и командовања на ратишту – војишту (1990); Метод рада команде штаба на процени губитака; Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости ОС СРЈ (1989–1991); Специјалне јединице Војске Југославије у борбеним дејствима (2000–2001); Војностручна анализа оружаних сукоба на простору бивше СФРЈ и СРЈ од 1992–1999. године; Искуства из борбених дејстава ВЈ у супротстављању агресији НАТО на СРЈ (1999–2000); Теоријске основе одређивања ефикасности војноорганизационих система (2002–2005).

Треће проблемско подручје – логистичка подршка система одбране „покривено“ је скромним бројем истраживачких пројеката. То је, пре свега, пројекат под називом Материјалне резерве (1987). Међутим, ова проблематика захваћена је у већој или мањој мери кроз реализовање већине поменутих пројеката, где јој је скоро редовно (експлицитно или имплицитно) „посвећен“ бар један од истраживачких задатака.

Када је реч о питањима из домена предметног подручја научних дисциплина функционално блиских наукама одбране (војна социологија, војна психологија, војна историја, војна андрагогија), може се рећи да је њему посвећена изузетна пажња током свих периода развоја Института. О томе сведочи импозантан број истраживачких пројеката веома различитог усмерења, као што су: Титово војно дело (1986–1990); Историја ратне вештине (1995–1998); Научно информационо и наставно-техничко обезбеђење рада ЦОССИС-а „Маршал Тито“; Превлака (1998); Српски војни поменик (1999–2001); Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама

(2003–2005); Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима (2007); Утицај информисаности о војном позиву на мотивацију ученика средњих школа за студирање на Војној академији (2008); Ставови припадника Војске и Министарства одбране о реформи Војске и безбедносним интеграцијама (2008); „Систем вредности припадника Војске Србије као препорука или препрека за евроатлантске интеграције“ (2008–2009); Историја српске и југословенске војске у 19. и 20. веку.

Сви наведени пројекти су, судећи по исказаним аспирацијама и добијеним резултатима, на одређени начин дали свој допринос развоју наука одбране. Тако, на пример, циљ пројекта „*Научна изграђеност ратне вештине*“, био је да се среде и продубе додашња сазнања о предмету ратне вештине и изврше предистраживања језика и теорије. Приликом истраживања предмета ратне вештине остварена је параметарска и функционална дескрипција, са неопходним класификацијама и објашњењима. У току 1990. године написана је синтетичка студија „Научна изграђеност научне ратне вештине или полемистике“ чија је верификација извршена на научном скупу исте године.

Пројекат „*Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ*“, планиран је као комплексни истраживачко-студијски задатак, с циљем да се научно сагледају и анализирају организација и реализација васпитно-образовног система у оружаним снагама, како би се могло рационализовати и боље усклађивати са савременим потребама развоја оружаних снага. Извршено је обимно емпијско истраживање, а резултати сумирани и уопштени на потребном нивоу у синтетичној студији под називом „Систем обуке и васпитања у ОС СФРЈ“ и достављени наручиоцу истраживања и корисницима. Истраживање функционалности и ефикасности система образовања у ЈНА је друга целина научноистраживачког макропројекта „Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ“. Предмет овог истраживања просторно је лоциран на институционално-школско образовање и васпитање старешинског кадра. Истраживање је обухватило развој војног школства, детерминанте образовања старешинског кадра, компаративну анализу савремених едукативних система у страним армијама, анализу актуелног војношколског система по нивоима школовања и анализу процеса образовања старешина. На основу резултата критичке анализе актуелног система образовања ЈНА и сагледавања савремених друштвених, научних, техничких и других захтева и потреба, те предвиђања физиономије будућег рата разрађен је теоријски модел рационалног система војног образовања у ЈНА.

Проблем истраживања у оквиру пројекта *Систем одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму* проистекао је из појаве тероризма и последица које изазива. Модалитети ангажовања елемената система одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму нису истраживани као изоловани, самостални и посебни, већ као саставни, функционални делови система одбране наше земље. Циљ истраживања представљао је откривање правилности и законитости у терористичким и противтерористичким активностима. Резултате истраживања могуће је применити у сфери оспособљавања система одбране, али и друштва у целини, за систематско, стручно, професионално и непрекидно супротстављање тероризму, уз изградњу одговарајућих облика, метода и модалитета супротстављања. Основни методи и средства делања елемената система одбране у Србији су учешће у изградњи ефикасних тачака – извора информација о намерама и кретању тероризма, изградњи система ефикасне и брзе дистрибуције и размене

информација, ефикасном и организованом покривању територије одговарајућим снагама, оспособљавању за ефикасну оперативну акцију и развијању одговарајуће сарадње са грађанима и релевантним чиниоцима међународне заједнице.

У пројекту *Теоријске основе одређивања ефикасности војноорганизационих система* се, при дефинисању и разради теоријских основа за одређивање ефикасности војноорганизационих система, водило рачуна о општости, сазнајној моћи и могућности доградње у складу са новим сазнањима или конкретним практичним или теоријским потребама. Научни аспект одређивања ефикасности војноорганизационих система огледа се у дефинисању основних појмова из те области, одређивања нивоа општости и њихове међузависности. Методолошки аспект одређивања ефикасности препознатљив је у коришћењу различитих математичких модела, теорије вероватноће и метода операционих истраживања у решавању парцијалних решења различитог нивоа општости, као и довођењу тих сазнања у један релативно заокружен и целовит захват. Резултати истраживања су примењиви и примењују се приликом актуелне реформе система одбране, посебно у јединицама оперативног и тактичког нивоа. По завршетку истраживања публикована је студија „Одређивање ефикасности војноорганизационих система – теоријске основе“.

Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима је пројекат Института за стратегијска истраживања који је за циљ истраживања имао дефинисање најадекватније методе за вредновање морала Војске Србије у савременим условима и израду инструмената за њихово вредновање у складу са основним психометријским захтевима усмереним првенствено на њихову валидност и поузданост. Поред теоријског разматрања овог проблема, аутори су у студији применили најновија методолошка сазнања којима су уопштили претходна знања и искуства и успешно, на научни начин, теоријско-емпиријски установили нов модел за вредновање морала Војске Србије у савременим условима. Резултати овог истраживања имају значајне практичне импликације на вредновање морала припадника Војске Србије, јер су погодни за програмирање и коришћење информационих технологија у поступку вредновања морала надлежних институција Министарства одбране и Војске Србије. Резултате истраживања примењују Управа за људске ресурсе ГШ ВС и Инспекторат одбране.

Реализацијом научноистраживачког пројекта *Материјалне резерве* (реализован под измењеним насловом: *Робне резерве до 2000. године*) оцењено је остваривање циљних функција система робних резерви; извршена је спознаја утицаја релевантних чинилаца спољњег и унутрашњег окружења који детерминишу његову организацију и развој и, на основу добијених резултата истраживања, дата је пројекција његовог развоја до 2000. године. Као финални продукт штампана је синтетична студија и петнаест парцијалних студија.

Пројекат *Историја ратне вештине* реализован је ради сагледавања зависности војне мисли и њеног практиковања од услова конкретног друштвено-економског окружења у различитим периодима развитка човечанства. Такође, кроз истраживање стварање су претпоставке за уочавање правилности и законитости развоја војне мисли и што поузданије основе предвиђања.

У циљевима истраживања истакнута је потреба за допуном процеса едукације официра тадашње војске. Саставни делови студије су: *Историја ратне вештине – стари*

век, *Историја ратне вештине – средњи век*, *Историја ратне вештине – период 1800–1870*, *Историја ратне вештине – период 1870–1920*, *Историја ратне вештине – период 1920–1945*, *Историја ратне вештине – период после Другог светског рата*, *Историја српске ратне вештине*. Резултати овог фундаменталног истраживања војне мисли представљени су широј јавности едицијом *Историја ратне вештине* I–III.

Пројектом *Српски војни поменик* обухваћени су знаменити српски војници и ствараоци војне мисли од досељавања Словена на Балкан до 1918. године. Основни критеријум избора личности које су ушле у Српски војни поменик теоријски је и практичан допринос достизању и очувању највиших националних вредности, кроз непосредно учешће у борбама против освајача. У Поменику су идентификоване и поједине вредности и друштвене норме, које су битно утицале на схватање смисла живота појединаца, на њихов систем вредности и опредељења у погледу вечите неопходности борбе за националне интересе и циљеве. На основу биографских информација о великанима српске прошлости и историје, фрагментарно је сагледана судбина нашег народа на целокупном српском етничком простору. Кумулативним приказом највећих јунака у српској историји, студија „Српски војни поменик“ има велики значај за едукацију и морал садашњих и будућих покољења, првенствено оних који су изабрали војну професију као животно опредељење. Ова монографија је на књижевном публицистичком конкурс Драгојло Дудић похваљена као вредан допринос неговању слободарских и револуционарних традиција у Републици Србији.

Кроз *Војностручну анализу оружаних сукоба на простору бивше СФРЈ и СРЈ 1991–1999*. године презентоване су чињенице које се односе на активности ЈНА и ВЈ, превасходно базиране на војној архивској грађи. Прикупљени подаци представљају значајну основу за комплексну анализу догађаја на просторима бивше СФРЈ. Пројекат идентификује услове у којима су се одвијали оружани сукоби на простору бивше СФРЈ, учеснике, као и облике и садржаје оружаних сукоба. Циљ истраживања је био да се кроз војностручну анализу оружаних сукоба од 1991. до 1999. године на простору бивше СФРЈ и СРЈ анализирају искуства и извуку поуке о ангажовању војске у сукобима немеђународног карактера, што нам данас може бити од користи у ангажовању у оквиру међународних војних интеграција уколико се за њих одлучи државно руководство у условима актуелне колективне безбедности. Истраживање је засновано на општем хипотетичком ставу да су ЈНА и ВЈ ангажоване у складу са уставном улогом и стратегијским одлукама надлежних државних органа. У току ангажовања примењиване су одредбе међународног ратног и хуманитарног права, као и међународних конвенција које се односе на оружане сукобе међудржавног и немеђудржавног карактера.

Тежиште је било на излагању примарних чињеница о догађајима, њиховим узроцима, учесницима, токовима, процесима и последицама, без упуштања у доношење вредносних судова. Резултати публиковане студије коришћени су за припрему експерата које је ангажовао Међународни суд у Хагу.

Поред резултата реализованих истраживачких пројеката, допринос рада Института развоју наука одбране представља и организовање научних скупова који су били добра прилика за верификовање сазнања до којих се дошло истраживањима и за размену искуствених сазнања из домена појединих наука одбране. Поред осталог, Институт је био организатор или суорганизатор следећих скупова те врсте: Општенародна одбрана и дру-

штвена самозаштита СФРЈ (1982); Завршне операције за ослобођење Југославије (1985); Безбедност и одбрана несврстаних земаља ослонцем на сопствене снаге (1988); Захтеви концепције и доктрине ОНО и ДСЗ у изградњи система васпитања и образовања у ОС у условима напредних револуција (1989); Систем борбене обуке и васпитања војника, старешина и јединица (1989); Симпозијум о војној науци СИМВОН-97 (1997); Партнерство за мир и СР Југославија (2001); СИМВОН-2001 о теми Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије (2001); Цивилна контрола оружаних снага (2001); Професионализација Војске Југославије (2001); Безбедносни изазови на југоистоку Европе – путеви изградње и поверења (2002); Србија и Црна Гора – безбедносни изазови, ризици и претње (2003); Жене у војсци (2006); Први светски рат и Балкан – 90 година касније (2008); Ванредне ситуације (2009); Војна професија у Србији – стање и перспективе (2009); Србија у савременом геостратешком окружењу (2009); Безбедност у сајбер простору (2009); Безбедносни и одбрамбени аспекти прикључења Републике Србије Европској унији (2010); Симулације и физиономија савременог рата (2010); Жене у сектору безбедности, Резолуција СБ УН 1325 (2010). На овај начин припадници Института су промовисали и допринесли обогаћивању научног фонда датог предметног подручја.

Илустрације ради, организовањем *Симпозијума о војној науци СИМВОН-97* на тему „Војна наука и војна доктрина“, Институт је покренуо комплексно сагледавање односа између војних наука и војне доктрине, уважавајући, наравно, научну утемељеност система војних наука као детерминанте у проучавању тог односа. Циљ одржавања Симпозијума био је да се преиспита научна утемељеност војне науке у складу са филозофско-теоријским претпоставкама и потребама истраживања поузданије научне основе за формулисање ставова војне доктрине. Предмет Симпозијума операционализован је кроз две области: научна утемељеност војне науке и однос војне науке и војне доктрине. Систем војне науке, као један од извора војне доктрине, званично није верификован, иако су дате полазне основе на претходним симпозијумима о војној науци. У расправи поводом теоријске области „Научна утемељеност војне науке и војне доктрине“ на СИМВОН-97 покушано је да се нађе прави одговор на та питања. Идентификовани су следећи основни проблеми: 1) појам војне доктрине се често у потпуности поистовећује са појединим дисциплинама полемистике или са нивоима ратне вештине; 2) ниво развијености војних наука и војнонаучних дисциплина не обезбеђује поуздано формулисање војне доктрине; 3) кадар који учествује у изради војне доктрине не уважава резултате војнонаучних истраживања; 4) у научноистраживачком раду у Војсци није идентификован утицај појединачних наука и научних дисциплина на ставове војне доктрине и 5) због претходно реченог, садржај и структура војне доктрине нису до сада ваљано теоријско-методолошки засновани и верификовани, нити су методе и технике израде и примене војне доктрине поуздане. Симпозијум о војној науци и војној доктрини (СИМВОН-97) дао је одговоре на многа кључна питања из домена науке и струке, идентификовао и назначио нове проблеме чијим решењем би се успоставила дијалектичка међузависност теорије и праксе. Презентована је могућа класификација друштвених исходишта војне доктрине, уз систематско објашњење односа веза и утицаја појединих чинилаца – исходишта на војну доктрину. Констатовано је да војна доктрина, која реално и целовитије уважава друштвена исходишта (и научна достигнућа), има већу ефикасност за практично деловање у рату, односно оружаном борби.

На *Симпозијуму о војној науци СИМВОН-2001*, на тему „*Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*“ (2001), настојали су се идентификовати основни проблеми војне стратегије, како би се на тај начин изграђивале што поузданије претпоставке за развој научне теорије војне стратегије. Предмет Симпозијума операцио-нализован је кроз три области: научна изграђеност војне стратегије; чиниоци војне стратегије и Косово и Метохија и војна стратегија СР Југославије. Циљ одржавања Симпозијума био је да се на основу анализе теоријских знања и практичних проблема, као чинилаца војне стратегије, јасно идентификује ниво њене теоријске изграђености, као и да се кроз анализу чинилаца практичне сфере војне стратегије сагледају њихове импликације на праксу у домену припреме, ангажовања и обезбеђења Војске Југославије, са становишта заштите националних и државних вредности, интереса и циљева оружаним путем. У научном смислу, предмет Симпозијума делимично је универзалан и односи се на преиспитивање нивоа теоријске израђености војне стратегије, као научне дисциплине ратне вештине. Предмет разматрања чинилаца војне стратегије СРЈ подвргнут је друштвеним, економским, војним, технолошким, демографским и другим анализама и проценама. Наглашено је да је са нестанком равнотеже снага у свету суверенитет малих и средњих земаља променио смисао, у односу на традиционално значење тог појма; у оквиру стратегије државе, као основног програмског становишта за развој и опстанак друштва, неопходно је што поузданије утврдити највише вредности добара и потребе, а на основу њих што реалније проценити и дефинисати државне интересе и циљеве.

Поштујући основне постулате научноистраживачког рада (поузданост, прецизност, потпуност и систематичност), припадници Института за стратегијска истраживања су реализовањем бројних истраживачких пројеката и учешћем у раду научних и стручних скупова, дали значајан допринос развоју наука одбране. Сам рад Института био је двоструко условљен: прво, местом и улогом науке коју она има у земљи и посебно у Војсци (ЈНА, Војсци СРЈ и Војсци СЦГ, Војсци Србије) и, друго, објективним и субјективним могућностима Института и његове научне „критичне масе“ да генерише нова знања. За први услов, који је за Институт био „спољни“, може се рећи да је у периоду до 1990. године позитивно материјализован, јер се за научну делатност издвајало 8 до 10 посто буџета ЈНА, што је било на нивоу развијених армија. У том периоду улога науке у оружаним снагама је расла. Међутим, од тог периода, па, могло би се рећи, до данас, буџетска подршка војне науке је минимизирана, иако је њен значај растао. Други услов, који је за Институт „унутрашњи“, без обзира на видљиве резултате, није достигао потребан ниво. Критична научна маса углавном није обезбеђивала оптимално генерисање новог знања, посебно у ратној вештини.

При процени и вредновању остварених резултата НИР-а уочава се да је у одређеним периодима његовог деловања био превише изражен теоријски приступ и висок ниво општости, што је било и прихватљиво с обзиром на стање теоријске мисли у области ратне вештине и дугорочна опредељења о месту и улози ИСИ. Две су основне карактеристике овог периода: (1) период претежно квантитативног раста и (2) у методолошком смислу, наглашеније присуство теоријско-дедуктивног научног метода и неизбежне дескрипције. Кључни циљ Института био је да се из претежно квантитативно дескриптивне фазе пређе у нову, вишу фазу, где ће кључни критеријум вредновања научног доприноса бити квалитет и употребна вредност ре-

зултата. Зато су била нужна фундаментална, дакле теоријска истраживања, методолошки и филозофски поуздано утемељена. Теоријско-дедуктивни приступ проблемима стратегије државе и војној стратегији био је нужен, а емпиријски у сфери ратне вештине на два начина. Први, већ прилично уходан – посредством вежби, нарочито вежби опстанка (јединица, команди), а други – који је још увек присутан у овој фази развоја Института, јесте експериментисање симулацијама на моделима посредством информационе технологије.

Разбијање заједничке државе и значајне промене у ближе и даљем окружењу неминовно су се одразили на избор истраживачких задатака, али и на организацију и динамику истраживачког рада Института. Динамика, обим и интензитет промена у свим сферама значајним за војску захтевали су брзо реаговање и правовремена адекватна решења, која се устаљеним дугорочним планирањем и провођењем комплетних и комплексних научноистраживачких задатака нису могла изналазити. У условима када су престала да важе основна доктринарна решења претходне Југославије, а нових још није било, или нису у потпуности била артикулисана, Институт је настојао да се оријентише на акциона истраживања значајна за систем одбране, задатке мање по обиму, али знатно примењивије и корисније за конкретне услове, што је, уз хроничну непопуњеност Института одговарајућим истраживачким кадром, наметнуло пројектну организацију рада као најбоље решење за рационално коришћење постојећих материјалних и људских ресурса.

Од 2006. године Институт за стратегијска истраживања је својом програмском оријентацијом, реализовао пројекте чији резултати истраживања су имали практичне импликације у различитим сегментима наука одбране. Неки од њих (резултати) били су у функцији подршке стратегијском одлучивању, имајући у виду чињеницу да је увелико била присутна реформа система одбране и Војске Србије. Резултати истраживања пружали су научну аргументацију да ли и шта треба мењати у реформским корацима који су се предузимали протеклих година.

Гледано у целини, може се рећи да је Институт, по природи своје делатности, био у прилици да непосредно доприноси развоју наука одбране у мери у којој су разноврсност и актуелност истраживаних проблема и коректност и оригиналност примењених методолошких процедура гарантовали поузданост добијених резултата и њихову употребну вредност у научно-теоријском и практичном смислу. Он је то чинио и чини упркос бројним тешкоћама, већином наслеђених из прошлости, као што су: дугогодишња непопуњеност Института одговарајућим кадром, недовољан број експерата одређених научних области, честе смене у руководећој структури, неинтегрисаност војне научноистраживачке делатности у систем научноистраживачке делатности Републике Србије и др. Решавањем бар неких од тих проблема може се очекивати и већи учинак његовог настојања да буде у функцији развоја научне мисли, као једне од битних претпоставке унапређивања праксе обрамбеног организовања и функционисања. Овај скуп требало би да буде подстицај за енергичан искорак у том правцу.

ПРИМЕНА ТЕОРИЈСКИХ И МЕТОДОЛОШКИХ ЗНАЊА ИЗ ОБЛАСТИ НАУКА ОДБРАНЕ У ИЗРАДИ ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ

Велимир М. Кевац
Министарство одбране Републике Србије,
Институт за стратегијска истраживања

У раду се говори о примени теоријских и методолошких знања из области наука одбране у изради војне доктрине. Као основа израде војне доктрине, полазиште у дефинисању био је достигнути ниво научних сазнања и однос изазова, ризика и претњи по безбедност државе на пројекцију стварања потребних снага – Војске за одвраћање и извршавање задатака у заштити и одбрани државе од угрожавања споља и изнутра.

Ставови у Доктрини Војске Србије формулисани су на основу процене развоја геополитичких, друштвених, војнобезбедносних, научнотехнолошких, војнотехничких и других процеса који испољавају утицај на војну делатност, као што су: изазови, ризици и претње безбедности и одбрани; савремена обележја војне силе; физиономија оружаних сукоба; научна и технолошка достигнућа и њихова примена у Војсци Србије; карактер и садржај савремених војних доктрина; потврђени међународни уговори и споразуми и достигнути степен развоја Војске Србије.

Доктрина Војске Србије је основни документ у којем се дефинишу општа опредељења о војној делатности, организовању, припремама, употреби и обезбеђењу Војске Србије у миру, ратном и ванредном стању. Тим документом разрађују се утврђени основи за изградњу професионалне и ефикасне Војске Србије, материјално и финансијски одрживе, интероперабилне са војскама држава партнера, модерно опремљене и оспособљене за реализацију мисија и задатака.

Стратегија, оператика и тактика као ортодоксне науке одбране баве се изучавањем одбрамбене делатности кроз истраживања појава, процеса, фактора, начела, односа и веза између елемената система одбране и употребе снага у конкретним мисијама и задацима кроз све нивое кризе, оружане сукобе, операције и кампању.

Применом аналитичког поступка одређују се садржаји доктринарних докумената, чиме се утврђује организација, намена и задаци Војске Србије и начин употребе као кључни сегмент доктринарних решења.

Кључне речи: науке одбране, стратегија, оператика, тактика, Стратегија националне безбедности Републике Србије, Стратегија одбране Републике Србије, Доктрина Војске Србије.

Увод

Суштину државе чине њене фундаменталне, дакле стратешке, интерне и екстерне, реалне и визуалне, присутне и одсутне релације са другим државама. На полови-
ма тих релација држава у интеракцији налазе се, најчешће, необелодањене или лажно
саопштене вредности (за одређену или ширу јавност, ради манипулисања њоме), или ин-
тереси чијем достизању држава тежи. Национална или мултинационална вредност једне
државе јесте оно што задовољава потребе те државно организоване заједнице или њене
интересе, а интереси су, такође, потребе али крематистичког типа, јер су сведене на по-
хлепу. Задовољити потребе није могуће без сталног присвајања и апсорбовања извесних
објеката из окружења (држава је систем) и сталног пројектовања себе у окружењу.

Нова реалност међународних односа, промене на глобалном, регионалном и наци-
оналном плану, нови приступ безбедности, промене физиономије и карактера сукоба и
промењена улога војне силе у решавању савремених изазова, ризика и претњи без-
бедности јесу основни садржаји новог амбијента у којем делује савремена војска.

Ове промене имају изузетно важан утицај на промене улоге, састава, организа-
ције и развоја савремених армија. Војска Србије није изван тих процеса.

Да би држава одлучила које и какве снаге су јој потребне за задовољавање по-
треба и интереса врши се свеобухватна анализа изазова ризика и претњи по њену
безбедност. На основу тога доносе се стратегијска и доктринарна документа.

У овом раду приказано је коришћење наука одбране и однос наука и доктрина у де-
финисању одговора на питање заштите националних интереса и безбедности и одбране.

Примена теоријских и методолошких знања из области наука одбране у изради војне доктрине

Доктринарни документи Војске Србије треба да пруже одговоре на питање како
ће Србија употребљавати војну силу у одговору на савремене изазове, ризике и
претње безбедности. Релевантност и реалност одговора на ова питања одређује
вредност и значај доктринарних докумената. Војна доктрина заснива се на богатом
националном војном искуству, стеченом кроз историју, прилагођеном захтевима са-
временог света и достигнућима савремене науке и технологије. Доктрина дефини-
ше везу између националне политике и војних операција и служи као „главна смер-
ница“ војном и политичком врху, високим официрима и владиним службеницима,
за извршавање функционалних задатака одбране.

„Предмет ма које науке јесте комплекс нових, актуелних, међусобно сродних про-
блема који настају у процесу практичне интеракције човека и објективног света. У сва-
кој појединачној науци одредба њеног предмета је функција практичног искуства о јед-
ном одређеном подручју стварности, језика, методолошких и филозофских претпостав-
ки, норми за практичну делатност, и специфичних начина организације података“.¹ Пре-
ма критеријуму основних видова развоја материјалне стварности, објект стратегије

¹ Михаило Марковић, Изабрана дела, БИГЗ, 1994. том 1. стр. 25.

припада врсти друштвених појава. Из те структуре друштвених појава за стратегију је посебно значајан сегмент – друштвени односи или, боље рећи, односи социјалних група или друштвених ентитета. За стратегију није битан сваки однос, већ само односи сукобљености држава. Национални (мултинационални), најчешће државно организовани ентитети, да би преживели и живели, морају имати јасну представу о највишем добру нације и посебним вредностима, чијим посредством се то добро достиже. Односи у којима је дошло до сукоба вредности објекат су стратегије.²

Предмет опште или било које посебне стратегије није ни општа ни посебна стратегијска стварност „по себи“, него она стратегијска стварност коју је човек сазнао на одређени начин, у одређеној мери. Предмет стратегије су они проблеми који би, под одређеним условима, могли осујетити актуелизацију посебних, а посредством и општег идеала нације (мултинационалне заједнице). Другачије речено, то су основни проблеми који настају у екстерним релацијама сукобљености процеса стратегијских ентитета.

Према др Душану Вишњићу, однос војна стратегија – војна доктрина представља теоријски и методолошки запуштену релацију војне стратегије, као научне дисциплине, и њене доктринарне форме. Етимолошко значење латинске речи „доктрина“ уноси велику забуну у схватање односа наука–доктрина. „Доктрина“ има следеће значење: наука, теорија, теза, логички утемељено и разрађено учење о природи и друштву, телеолошко, филолошко или научно. Ако, условно говорећи, и једној и другој страни те једначине додамо придев „војна“, добићемо, формално језички гледано, доказ да је „војна доктрина“ исто што и „војна наука“, а аналогно томе, та иста доктрина може се, у извесној мери, изједначити са војном стратегијом. Језичка, логичка и теоријска пометња је целовита.³ Оваква размишљања везана су за односе лица која израђују доктрину и лица која се баве научним радом. Лица која се баве израдом доктрине су браниоци одређене теорије или учења, без обзира на то да ли је оно одрживо или није; да ли противречи уму, стварности, критичкој аргументацији или им не противречи.⁴

Наука и доктрина су различите врсте људских знања. У доктрини није тежиште на утврђивању објективне истине која би имала општедруштвени (општељудски) значај, већ само на повезаном излагању једног становишта које има непосредан, практични значај.

У свету је све већи број држава које до војнодоктринарних решења долазе ослањајући се на бројне науке, посебно на науке које се баве одбраном и употребом војне силе, од оних које то чине на један архаичан, стереотипан начин, уздајући се у традицију и некритичка искуства протеклих ратова. Полазећи од тога да је систем доктринарних докумената у Републици Србији доживео потпуну трансформацију и усаглашава се са савременим системима доктринарних докумената у свету, садржаји који су презентовани у тим документима представљају научне садржаје засноване на поузданим знањима, повезаним и изложеним ставовима и становиштима о основама практичне војне делатности у области интегралне безбедности државе.

² Душан Вишњић, Стратегија државе као судбина нације, ВИЗ, Београд, 2005, стр. 38.

³ Исто, стр. 181.

⁴ Исто, стр. 182.

Однос стратегије као науке и Доктрине Војске

Стратегија се бави појавама стратепијске стварности, узроцима настанка тих појава и предвиђањима путем којих долази до открића могућих исхода односа стратегијских процеса, а доктринарна делатност, на основу спознатог, нормативно регулише практично.

Основе Доктрине Војске Србије обухватају стратешка опредељења државе о војној делатности, савременим обележјима војне силе и мисијама и задацима Војске Србије, које су засноване на Уставу, утврђеним стратешким опредељењима и одредбама утврђеним законом.⁵

Ови ставови су у складу са сазнањима из области стратегије као науке која се бави изучавањем ових појава и проблема. Научна сазнања из области Стратегије узета су у дефинисање садржаја главе I Доктрине Војске Србије у мери у којој је то неопходно за разумевање окружења у којем се налази држава, односима који су релевантни између држава у региону и свету, односи у вези са употребом силе у комуникацијама између држава и међународних безбедносних и других организација. На основу тих ставова дефинисана је и савремена војна сила. Као последица употребе војне силе у решавању спорова и конфликта између држава дефинисани су рат и оружани сукоби. Као основни садржај рата и оружаног сукоба дефинисана је оружана борба и фактори који је опредељују. Фактори оружане борбе су међусобно зависни, повезани, условљени и детерминисани на нивоу сукобљених страна.

На основу научне анализе стратегијске стварности, узрока настајања појава, предвиђањем се долази до могућих исхода односа и појава стратегијске стварности која се користи у дефинисању могућих мисија и задатака Војске. Примена научних знања из области Стратегије је вештина и умеће развоја и употребе оружаних снага и других инструмената националне моћи, на синхронизован начин, а за заштиту националних или мултинационалних циљева. На основу тих сазнања и опредељења Републике Србије, физиономије савременог оружаног сукоба и амбијента у којем Војска Србије може да извршава задатке, разрађују се њене мисије и задаци. Ови елементи одређују организацију, садржај припрема, употребу и обезбеђење Војске Србије.

Однос оператике и тактике као науке и Доктрине Војске

Војна стратегија, изведена из политике, представља основ за све војне операције оперативног и стратегијског нивоа.

На стратегијском нивоу ратовања изводи се кампања и главне операције, ради остварења стратегијских циљева на војишту или у зони извођења операција. Овај ниво повезује оперативну и тактичку употребу снага са стратегијским циљевима. Фокус на овом нивоу је оператика – оперативна вештина – употреба војних снага за остваривање стратегијских циљева кроз припрему (планирање, организацију, интегрисање) и извођење кампање, главних операција и битака. Кампања се односи на серију војних операција, усмерених ка испуњавању стратегијских и оперативних ци-

⁵ Доктрина Војске Србије, 2010.

љева у датом времену и простору. Оператика детерминише када, где, на који начин и у које сврхе се користе главне војне снаге, које треба да учествују на расположење противника за борбу.

Организација Војске Србије се развија на најбољим домаћим и страним искуствима и достигнућима научне мисли у области одбране и војне делатности. Оператика као наука даје потребна научна сазнања о припреми и извођењу операција са потребним и довољним ангажовањем снага за њихову успешну реализацију, што представља основе за одређивање организације војске.

Организација Војске Србије прилагођена је стању у држави, њеним економским могућностима и процењеним изазовима ризицима и претњама по њену безбедност и дефинисаним мисијама и задацима. На основу научно дефинисаних начела одређена је структурна и функционална организација војске. Функционална организација Војске Србије дефинисана је на основу научних сазнања оператике и тактике које се баве употребом војске у извршавању постављених задатака ради остварења постављеног циља.

Научна сазнања из области оператике дају могуће одговоре неопходне за дефинисање структурне организације војске на видове, док научна сазнања из области тактике операционализују структурну организацију видова на родове и службе.

Функционална организација Војске Србије дефинисана је у складу са могућим организовањем снага у извршавању постављених задатака у операцијама које су произашле из мисија и задатака. Функционална организација војске најуже се везује за теоријска сазнања из области оператике и тактике.

Односи наука одбране и доктринарних докумената

Ставови у Доктрини Војске Србије представљају основ за организацију и употребу Војске Србије, а теорија тактике и оператике даје конкретне одговоре на низ питања и проблема који се појављују у конкретној припреми и извођењу операција дефинисаних у доктрини.

Веза између тактике, оператике и стратегије са Доктрином Војске Србије може се сагледати кроз однос наука и струке. Ове односе приказао је др Душан Вишњић у делу „Стратегија државе као судбина нације“: прво, свака научна делатност доводи до сазнања, а стручна односно доктринарна заснивају се на спознатом (научном сазнању); друго, научна открића стварају реалне претпоставке за велику потенцијалну корист која се стручним радом (то јест применом у пракси – доктрином дефинисаним ставовима) претварају у стварну корист; треће, науке теже спознати могућих појава, а војска (стручна институција) бави се конкретним случајем појаве ослонцем на доктринарне норме; четврто, поред научних постоје и стручна истраживања која се разликују само по узорку; пето, у наукама не постоји неморално откриће, а моралне дилеме би требало да постоје у стручној примени (као употреба оружја за масовно уништење или са осиромашеним уранијумом који имају продужено дејство и након завршеног сукоба).⁶

⁶ Душан Вишњић, Стратегија државе као судбина нације, ВИЗ, Београд, 2005, стр. 183 и 184.

Поглавље у Доктрини Војске Србије „Употреба Војске Србије“ представља доктринарна опредељења о садржајима могућих операција Војске Србије у различитим условима и у складу са њеном организацијском структуром. Садржаји који су наведени у овом поглављу представљају конкретну операционализацију теоријских сазнања из области стратегије, оператике и тактике.

Тактика и оператика изучавају услове, могућности, организацију, формацију и начела употребе потенцијалног непријатеља и прате шта се у сфери оператике и тактике дешава у страним армијама. То ствара могућности и за компаративну анализу наших операција и операција страних армија, што је битан услов за утврђивање научних вредности и предности које има наша теорија наука одбране.

Добро дефинисана војна доктрина обезбеђује „јединство мисли и акције“, јача међусобно поверење, олакшава и унапређује координацију, сарадњу, садејство и кохезију у војним снагама, не спутавајући при томе личну иницијативу. Примењује се при извођењу борбених дејстава, на копну, води и у ваздушном простору, као и на свим нивоима командовања војском: (1) *стратегијском*, (2) *оперативном* и (3) *тактичком нивоу*. Способност за вођење оружане борбе (извођење борбених дејстава) неопходан је услов постојања Војске Србије. На основу ставова из Доктрине Војске Србије израђују се доктринарна документа на нижим нивоима (доктрине видова, функционалне доктрине и правила).

Закључак

У теорији и пракси наука одбране има много примера који потврђују да је основни критеријум исправности научних сазнања њихова делотворност у пракси, па због тога и Доктрина Војске Србије своју потврду или негацију треба да добије током примене. Доктрина Војске Србије представља платформу за јединствено деловање свих припадника Војске Србије, а истовремено даје оквир за стваралачку примену и њено усавршавање, током решавања сложених проблема који прате делатност Војске Србије и истраживања у наукама одбране.

Литература

1. Марковић, М.: *Изабрана дела*, БИГЗ, 1994.
2. Вишњић, Д.: *Стратегија државе као судбина нације*, ВИЗ, Београд, 2005.
3. *Доктрина Војске Србије*, 2010.
4. Група аутора: *Бој на копну* (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1985.
5. Нинковић, Ј.: *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985.
6. Група аутора: *Тактика 1*, Уџбеник за војне академије, ССНО, Београд, 1981.
7. *Стратегија националне безбедности*, Београд, 2009.
8. *Стратегија одбране*, Београд, 2009.
9. *Стратегијски преглед одбране*, Београд, 2009.

УЛОГА НАУКА ОДБРАНЕ У РАЗВОЈУ НАУКЕ О ПОЛИЦИЈИ У СРБИЈИ

Далибор Кекић и Жељко Никач*

Криминалистичко-полицијска академија, Земун

Од првих облика наука одбране (које су утврђене у Србији још у другој половини XIX века) почињу са развојем и прве симплицизоване форме и садржаји развоја науке о полицији. Науке одбране су крајем XIX и почетком XX века имале пресудан и снажан утицај за развој корпуса полицијских дисциплина и касније науке о полицији. Прве школе које су разматрале полицијске послове настају између два светска рата, и то полицијске школе, чији је родоначелник Арчибалд Рајс, који је своје европско знање пренео у српске полицијске раље. Без обзира на све то, поред полицијских стручњака у Жандармеријској и Полицијској школи велики део су чинили и наставници војне струке.

Након Другог светског рата у Србији и тадашњој СФРЈ настале су големе потребе за полицијским кадром, али су и тада ти кадрови углавном били из редова војних школа и академија. Убрзо, настанком Средње школе унутрашњих послова и Више школе унутрашњих послова, отвара се пут ка развоју науке у полицији. Недостатком факултетски образовног кадра, крајем седамдесетих и све до почетка деведесетих година прошлог века, највећи део руководећег кадра у полицији је након завршене Средње школе унутрашњих послова упућиван у Војну академију, где су стицали своја факултетска знања и способности у руковођењу полицијским јединицама.

Настанком Полицијске академије, почетком последње деценије 20. века, отворен је пут да се из корпуса наука одбране, као засебна наука, уз утицај правних, економских и других наука издвоји наука о полицији. И поред првобитног успеха и коначног издвајања из других наука, наука о полицији још увек подноси снажан утицај наука одбране, пре свега у доктринарном, последично и у кадровском смислу. Науке одбране заслужују да буду у новом образовном систему Србије, почетком трећег миленијума, један од темеља стварања високообразовног и европски пожељног профила будућег професионалца. С тим у вези, очекује се да науке одбране буду предводник и утемељитељ прихватања науке о полицији, као савремене науке настале на темељу наука одбране. Тако, нови образовни профил, као што је полицијски дипломата, настао је, на неки начин, као правни следбеник у пословима војног дипломате. Дакле, науке одбране су огледало, а наука о полицији одсјај будућег образованог професионалца за питања безбедности.

Кључне речи: науке одбране, наука о полицији, образовни систем Србије, школа, наставник, полиција, одбрана, војска.

* Др Далибор Кекић, dalibor.kekic@kpa.edu.rs; проф. др Жељко Никач, zeljko.nikac@kpa.edu.rs.

Увод

Семантички, реч полиција (грч. *politeia*, лат. *politia*) јавља се у српском језику тек у првој деценији деветнаестог века, са отпочињањем уређивања полицијске службе (служба је званично започела да се уређује 1811. године). У Европи је у другој половини XIX века, полиција као област била предмет посебних предавања на катедрама европских универзитета. Италијански криминалиста Чезаре Ламброзо сматрао је да савремена полиција мора поседовати модерна знања из области физике, хемије и антропологије, како би их примењивала у свакодневном послу.

Прва школа научне полиције формирана је у Италији 1902. године, док су криминалистички институти постојали у оквиру универзитета у Торину и Риму. Криминолошки институт у оквиру париског универзитета је почетком претходног века организовао практичне и теоријске студије подељене у четири секције: судска медицина са криминолошком психијатријом, науке о извршавању казне, кривично право и полицијске науке.

У Србији је прву школу за жандарме основао Таса Ј. Миленковић 1880. године, који је био и први учитељ и творац криминалистичке белетристике. Жандармеријска подофицирска школа у Сремској Каменици, у којој су се школовали жандармеријски подофицири, отворена је 20. фебруара 1920. године. Прва модерна полицијска школа основана је у Београду 1921. године.¹ Први директор био је др Рудолф Арчибалд Рајс. Обука у овој школи трајала је четири месеца, а наставни програм обухватао је више предмета, од којих су непосредно полицијски: Закони, полицијске уредбе и наредбе са њиховим применама; Научна полиција; Криминологија и општа полицијска питања; Практична вежбања из техничке полиције. За полицијске агенте били су предвиђени и специјални часови са инструкцијама о владању и подношењу рапорта.

Наставници у школи били су професори Универзитета у Београду, виши чиновници Министарства унутрашњих дела и предавачи са Војне академије. Оснивањем савремене полицијске школе остварен је један од Рајсових пројеката за модернизацију и реформу српске полиције. У оснивању ове школе значајну улогу имали су војни официри, који су своја искуства и знања из војних школа могли да пренесу на управу и наставнике Полицијске школе.

Утврђење појмова наука одбране и наука о полицији

Када се помену науке одбране, прво се имплицира појам војне науке. Њихов развој започео је још у средњем веку, а у Србији средином XIX века, због вишевековне турске доминације и власти. Наиме, у Србији се тада отварају и прве војне школе, а војне науке полако се издвајају из корпуса наука које се изучавају на факултетима и универзитетима.

Војне науке су у некадашњој СФРЈ чиниле систем који обухвата природне, друштвене и техничке науке. Прве су опште науке попут стратегије, оператике, тактике, теорија војне организације, итд. У другу групу спадају војнотехничке науке: балистика, ракетодинамика, војна кибернетика, саобраћајна техника, итд. Трећа групација наука су: полемологија, војна социологија, војна психологија, војна андрагогија и друге. Четврта

¹ Перишић М. (ур.), *Министарство и министри полиције*, Београд, 2002, стр. 179–81.

група су војномедицинске и биолошке науке: епидемиологија и заштита од биолошких агенса, војна психијатрија, војна (ратна) хирургија, итд.² Професор Богдан Шешић је тврдио да предмет војних наука не може бити лимитиран теоријом оружане борбе, већ се морају изучавати и знати сви битни елементи и услови оружане борбе у одређеним друштвено-историјским условима земље која се припрема за оружану борбу или је води, а то су: економски, техничко-технолошки, психолошки, етички, политички, општи идејни, филозофски чиниоци сложене друштвене делатности. Војна наука мора бити систематична, јер обухвата више наука, било да су оне самосталне, основне и помоћне науке, било да су прилагођене војним циљевима, специјализоване науке.³

У почетку се сматрало да не постоје војне науке, већ науке које изучавају рат, те да је неисправно употребити израз војна наука већ – војне науке.

Појам одбране обично указује на општији појам рата, али и мира, па чак и шире: примену силе и насиља међу људима уопште, али и појмове заштите и безбедности као сегмената одбране у ширем смислу. Уз термин науке одбране нуди се и алтернативни – полемолошке науке (грч. *polemos* – рат, *logos* – наука), тј. наука о рату. Француски научник Гастон Бутул термин користи за означавање науке о рату и миру.⁴ Он сматра да су рат и мир међусобно повезане појаве. Мир је феномен којем треба стремити избегавањем рата, а када је то немогуће, онда ратом треба осигурати мир. Проширењем делокруга изучавања рата од војне на друге компоненте људске делатности војне науке добијају знатно шире размере по обухватности, функционисању, сложености и структури. Појављује се термин иринологија, док у лексикографској литератури постоји термин иреника (грч. *eirēnē*, мир), који означава науку о миру, учење о миру.⁵ Термин У суштини, он не може означити војне науке и науке о одбрани. Овде се поклања пажња наукама одбране, али ће бити коришћен и термин полемолошке науке.

У новије време у Србији се синтагма војне науке користи за оне науке које се баве проблемима оружаних сукоба – оружане борбе, операција, битака и бојева, а не рата. Проблемом рата не бави се само војска, те се следствено томе наука о рату не може звати војном науком, али наука о рату може се сврстати у науке одбране, те се поред ње у науке одбране могу сврстати цивилна заштита и цивилна одбрана, безбедност у ванредним ситуацијама, итд. Отуда, у војне науке сврстане су: стратегија, оператика, тактика, војна медицина, балистика, војна психологија, војна географија и војна историја.⁶

Предмет наука одбране јесте сила и насиље у односима међу људским заједницама, њихови облици – рат, али и мир. Посебно поље представља организација одбране и начин функционисања. Овим делом стварности не баве се друге науке, а савремени свет посвећује голему позорност овој научној области, са разноликих аспеката и разнородних организационих облика, и то у оквиру универзитета или у

² Илић С., „Класификација наше војне науке“, у: Танасковић Р. и др. (ур.), *Војна наука*, Војноиздавачки завод, Београд, 1971, стр. 189–207.

³ Шешић Б., „О чему говори војна наука“, у: Рајко Танасковић и др. (ур.), *Војна наука*, стр. 80–85.

⁴ Стојановић М., *Наука о одбрани (Полемологија) – општи део*, Правни живот, Београд, 1992, стр. 1–3.

⁵ Вујаклија М., *Лексикон страних речи и израза*, јубиларно издање, Просвета, Београд, 1996/7, стр. 357.

⁶ Сакан М., *Војне науке*, Генералштаб Војске Србије и Црне Горе, Војна академија, Београд, 2003, стр. 36–45.

оквиру националних или међународних института. Посебне области предмета истраживања наука одбране су: системи одбране и заштите од силе и угрожавања; развој људске мисли о сили, насиљу, рату и миру; појам силе у међународним односима и њени облици; концепција, доктрина, стратегија, оператика и тактика одбране; међународно ратно (хуманитарно) право; питање одбране и безбедности у ванредним ситуацијама, итд.

Науке одбране поседују засебне фондове знања, у облику посебних теорија и научних дисциплина, утврђених научним методама и верификованих, у стварности систематизованих у облику принципа, законитости и сл. Та знања омогућују предвиђање појава насиља и рата, њихове облике и начине одбране и заштите.

Под појмом научне полиције (фр. *police scientifique*, итал. *polizia scientifica*), који се појављује почетком прошлог века, подразумева се оно што се данас подразумева под појмом криминалистике, тј. њена ужа целина – криминалистичка техника. Дакле, у питању је давнашњи појам којим је обележавана примена научних метода у полицијском послу.⁷

Евидентно је да наука о полицији још увек нема одлике конституисане научне дисциплине, те је одређивање њеног предмета, у суштини, веома сложен задатак. Предмет науке о полицији је заокружена целина свих друштвених појава у вези са полицијом и њеном делатношћу, па је очигледно да се он не може конкретизовати преко неке разумне мере, јер би се тако изгубила сразмера између појединих делова и нарушила конзистентност у обради. У проучавању предмета науке о полицији полази се од општијих теорија које се односе на шира подручја друштвене стварности, а затим се на основу таквих теорија и претходних знања о предмету постављају хипотезе које се проверавају на конкретним чињеницама, садржајима и структурама, како би се на крају дала одговарајућа научна објашњења проматраних појава. Уколико се осврнемо на процес научног објашњења посматраних појава, који се обавља након анализе прикупљених података, али и симултано, одређују се каузалне везе између посматраних појава и тумачи њихова суштина. Теоријске конклузије о каузалним везама (појмови, теорије и искази) могу се после проверавати. Провера је основа развоја и увећања постојећих научних знања о предмету науке о полицији. Будући да је наука о полицији примењена научна дисциплина, потребно је рачунати да она треба да има, осим теоријских, и практичну вредност, односно корист за праксу и целокупно друштво.

Наука о полицији припада друштвеним наукама, у погледу бављења појавама у друштву – који настају у односима између људи. Наука о полицији припада групацији емпиријских наука, које се баве испитивањем објективних законитости и правилности на основу прикупљених материјала о појавама које чине њихов предмет. Она се бави чињеницама у пружању објашњења за оне односе који су у стварности успостављени. Наука о полицији као емпиријска дисциплина проучава оно што је стварно настало у примени правних прописа и утврђује објективне законитости у томе. Уз то, она је самостална научна дисциплина, што проистиче из садржине њеног предмета, специфичног примењивања научних метода у обради предмета, као и из чињенице да знања која преноси не пружају друге научне дисциплине.

⁷ Ђорђевић М., „Научна полиција“, *Полиција*, 1923, стр. 438–44.

Поред теоријског карактера, наука о полицији има за циљ да послужи пракси и целом друштву. Њена добит за праксу и друштво је већа уколико се њен задатак разуме као конструктивна критика полицијског система и нуђење метода који ће омогућавати да се улога полиције реализује у тоталитету, компатибилно интересима друштва. Наука о полицији сматра се примењеном дисциплином чија су теоријска знања имплементарна у пракси.⁸

Утицај наука одбране на установљење науке о полицији

Почеци развоја кадра за Министарство унутрашњих послова у Србији датирају из друге половине XIX века. У почетку, чиновници су располагали различитим знањем стеченим у цивилним школама, а специјалистичка знања стицана су првенствено из области медицине. Прве главешине – командири жандармеријских станица постављани су из редова искусних војних наредника који су имали огромна искуства у организацији, дисциплини и употреби ватреног оружја. Прва полицијска школа, која је била приватног карактера, отворена је у Београду 1921. године, а директор је био Рудолф Арчибалд Рајс. Школа је убрзо затворена, али је нова Централна полицијска школа отворена 10 година касније у Земуну. У њој је велики број предмета, који се односио на формацију, опрему, практичну наставу, употребу ватреног оружја и сл. одржаван по угледу на војну школу. Велики број наставника из предмета који су обрађивали ову проблематику долазио је из југословенске војске.

Након Другог светског рата отворена је Стална школа Народне милиције у Сремској Каменици, на месту некадашње подофицерске жандармеријске школе. Када је ишколован целокупан кадар милиције, 1954. године школа је прерасла у Школу за командире станица Народне милиције, а пет године касније преоријентисана је на обуку подофицерског кадра. Тек 1972. године Скупштина Републике Србије донела је Закон о Вишој школи унутрашњих послова,⁹ која је исте године и започела са радом у Земуну. На ванредном заседању Скупштине Србије, 30. јуна 1993. године, усвојен је предлог Закона о Полицијској академији.

У складу са Наставним планом и програмом Полицијске академије, наставни предмети били су груписани у пет наставно-научних области: друштвене, правне, кривичне, криминалистичке, безбедносне, полицијске и помоћне полицијске науке и војне науке и војно-полицијске вештине.¹⁰ Дакле, последње две групе наука показују колико су науке безбедности утицале на развој полицијских наука и науке о полицији. Морал полиције који је припадао полицијским и помоћним полицијским наукама проистекао је из морала војске, као засебне војне вештине, али је и комплетан предмет морала полиције садржински и суштински сачињен по угледу на старији вид – морал војске.

⁸ Милосављевић Б., *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 26–29.

⁹ Закон о Вишој школи унутрашњих послова, „Службени гласник СРС“, бр. 20/76.

¹⁰ Милосављевић Б., *Увод у полицијске науке*, Полицијска академија, Београд, 1994, стр. 12.

У групу војно-полицијских наука су, поред осталих, припадали и амалгами, из којих ће касније настати посебне дисциплине и полицијске науке, као што су: војно-полицијска стручна обука, теорија ратне вештине, борбена средства и опрема војске и полиције и основи картографије са топографијом. Наука о полицији настала је по угледу на војне науке и науке одбране. Поједине научне дисциплине, каква је војна дипломатија и међународно ратно (хуманитарно) право, односно право народне одбране,¹¹ добили су своје рефлексије у оквиру полицијских наука – полицијске дипломатије и међународног полицијског права.

Полицијске науке представљају скуп друштвених, медицинских и техничких наука које се деле на полицијске, помоћне полицијске, криминалистичке и безбедносне науке. Оне се баве питањима настанка и историјског развоја полиције, односима полиције, власти и друштва, интерним питањима полицијске организације, начином откривања кривичних дела, начином процеса потврђивања кривице и сл.

Наука о полицији се у свету јавља још 1705. године, када Никола Деламар објављује први том под истоименим називом. То дело је послужило као узор многим немачким и француским теоретичарима и практичарима да пишу уџбенике под називом Наука о полицији. Професор Јован Раић је тек 1843. године написао дело *Началне основе уоправословне и полижетелне полиције*, што је био први штампани уџбеник за студенте права у Лицеју. По мишљењу Раића, наука о полицији има задатак да усмерава државну власт на правце и материјална средства којима може достићи унутрашње благостање и безбедност.¹² Након овог научног дела био је потребан готово цео век да се унесу новине у полицијске науке, како би оне биле примерене тадашњем времену и развоју полиције у свету.

Опште обележје савременог стања у проучавању полиције тиче се разноликог теоријског нивоа постојећих обрада, тј. изражено избегавање комплекснијих теоријских питања и антиподно, чешће задржавање на излагању сасвим практичних питања. Стога, наука о полицији подсећа на практичне савете и упутства, али и на збирке искустава и података које тек треба анализирати и теоријски тумачити. С тим у вези, подсећа на збирку правила службе, каква постоји и у наукама одбране, тј. у војним наукама. У овом погледу мења се однос према науци о полицији, јер у последње две деценије у Србији, посебно након оснивања специјалних научних центара и института за проучавање полиције, полицијске науке се уводе у круг академских дисциплина, на многим универзитетима широм света, али и на универзитетима дилем Србије. Покретање научних часописа у овој области („Безбедност“, „Наука Безбедност Полиција – Журнал за криминалистику и право“, прим. аутора), такође је утицало на развој академске свести о полицији.

У развоју полицијских наука, а посебно науке о полицији, значајан утицај имале су науке одбране и војне академије, јер се наука о полицији тек у последњих двадесет година издвојила као посебна научна дисциплина, обновљена и усклађена са светским достигнућима. Професори са Војне академије су својим предавањима и указивањем на сличности и разлике између полицијске и војне професије учествовали у рафинирању науке о полицији, као засебне науке у корпусу полицијских наука.

¹¹ Вучинић З., *Право народне одбране*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2000, стр. 37–89.

¹² Милосављевић Б., *Наука о полицији*, стр. 39.

Однос наука одбране и науке о полицији

Иако је наука о полицији академској Србији била позната још средином XIX века, она се изгубила у разматрању стручњака и научника. Утицајем наука одбране, наука о полицији издвојила се као посебна наука у разматрању послова, професије и историјског развоја полиције. Премда се за њу може рећи да припада корпусу полицијских наука, али и наука о управи, наука о полицији је делимично настала као производ издвајања из наука одбране, које разматрају различите аспекте одбране, рат, мир, бој, и др. Дакле, за науку о полицији могло би се рећи да је „новорођенче“ наука одбране, те делимично припада и њиховој групи.

Наука о полицији има свој метод, предмет и дефиницију, као и сродне дисциплине као што су: полицијско право, наука о управи и криминалистика. Исто то поседују Науке одбране такође поседују метод, предмет и дефиницију, а сродне дисциплине су им међународно ратно право, руковођење и командовање (менаџмент), и др. Науке одбране баве се питањима порекла и еволуције војне функције, а наука о полицији полицијским функцијама.

Наука о полицији разматра место и улогу полицијске функције и професије у савременом друштву, као што и науке одбране разматрају бојну функцију и професију. Наука о полицији бави се питањима структуре полицијске организације, што и науке одбране чине са војном, односно структуром државе у питању одбране.

Најзад, Устав Србије из 2006. године указује на то да је полиција оружана формација, која чини део безбедносног и одбрамбеног система Републике Србије; и у том смислу је очигледно да је полиција блиска питању одбране и војске. Нарочито је значајна у питању одбране и неутралисања ванредних ситуација. Стога, јасно је да су наука о полицији и науке одбране веома блиско повезане и, на неки начин, чине нераскидиву целину.

Наука о полицији, и полицијске науке уопште, у савременој Србији постале су саставни део образовног система Србије, јер се, поред полицијских, изучавају и у оквиру других високообразовних установа.

Закључак

Развој наука одбране у великој мери је утицао на појаву и развој науке о полицији. Ове науке се у Србији јављају пре 16 деценија, по освајању слободе народа Србије. Тада долази до делимичног опадања интересовања за науку о полицији, али се науке одбране развијају. До периода између два светска рата наука о полицији бива у заостатку у односу на развој наука одбране, али се појавом Рудолфа Арчибалда Рајса повећава фонд и развија наука о полицији.

После Другог светског рата отварају се многе школе за полицијске службенике, па и Виша школа унутрашњих послова у Земуну у којој се изучавају многи предмети од значаја за стварање академски образованих грађана у полицији. Тек отварањем Полицијске академије деведесетих година долази до развоја савремене науке о полицији. У том периоду, због активног учешћа војних предавача, као и наставни-

ка са Факултета народне одбране (сада Факултета безбедности), утицај наука одбране на развој науке о полицији је велики.

Интеграцијом Полицијске академије и Више школе унутрашњих послова 2006. године настала је Криминалистичко-полицијска академија, као правни наследник поменуте две институције. Сарадници и наставници Криминалистичко-полицијске академије утицали су да она буде препознатљива, не само у земљи него и у региону, као институција која не само да обучава руководећи кадар Министарства унутрашњих послова Републике Србије, него и развија сопствени научно-стручни идентитет.

Литература

1. Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Јубиларно издање, Просвета, Београд, 1996/7.
2. Вучинић, З.: *Право народне одбране*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2000.
3. Ђорђевић, М.: „Научна полиција“, *Полиција*, 1923.
4. Закон о Вишој школи унутрашњих послова, *Службени гласник СРС*, бр. 20/76.
5. Милосављевић, Б.: *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997.
6. Милосављевић, Б.: *Увод у полицијске науке*, Полицијска академија, Београд, 1994.
7. Перишић, М. (ур.): *Министарство и министри полиције*, Београд, 2002.
8. Сакан, М.: *Војне науке*, Генералштаб Војске Србије и Црне Горе, Војна академија, Београд, 2003.
9. Стојановић, М.: *Наука о одбрани (Полемологија) – општи део*, Правни живот, Београд, 1992.
10. Танасковић, Р., и др. (ур.): *Војна наука*, Војноиздавачки завод, Београд, 1971.

Војно дело“ је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије и представља отворени форум за публикување и стимулисање иновативног промишљања и критичку размену искустава о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране, у националном и међународном домену.

Чланци „Војног дела“ фокусирају се на компаративне и мултидисциплинарне теме које обрађују кооперативну националну, регионалну и глобалну безбедност, демократско управљање одбраном, цивилно-војне односе, формулисање стратегије безбедности и планирање одбране, тероризам, контролу наоружања, управљање кризама и чување мира.

Чланци, обима до 1,5 ауторски табак (24 странице формата А4 са по 1.800 карактера, са белинама између речи), достављају се Редакцији „Војног дела“ електронском поштом на адресу vojno@mod.gov.rs (формат А4, фонт – *Times New Roman*, величина 12, проред – један ред). Чланак треба да садржи: наслов, име аутора, назив установе аутора, сажетак, кључне речи, увод, разраду, закључак, списак литературе и резиме.

Наслов треба да одражава тему чланка, а речи које га чине треба да буду прикладне за индексирање и претраживање. Ако таквих речи нема у наслову, пожељно је да се придода и поднаслов.

Име аутора и електронска адреса. Наводи се пуно име, средње слово, презиме аутора и лична интернет адреса у институцији у којој је аутор запослен. Уколико има више аутора, наводи се само електронска адреса једног, обично првог аутора.

Назив установе аутора. Наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је аутор запослен, а евентуално и назив установе у којој је обавио истраживање. У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија (на пример, Војна академија, Катедра друштвених и економских наука, Београд). Бар једна организација у хијерархији мора бити правно лице. Назив установе испишује се иза имена аутора. Функција, чин и звање аутора се не наводе.

Сажетак представља кратак информативан приказ садржаја чланка који читаоцу омогућава да брзо и тачно оцени његову релевантност. Треба да садржи термине који се често користе за индексирање и претрагу чланака. Саставни делови сажетка су: циљ истраживања, методи, резултати и закључак. Сажетак треба да има од 100 до 250 речи и треба да се налази између заглавља (наслов, име аутора и назив институције) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Кључне речи јесу термини или фразе које адекватно представљају садржај чланка за потребе индексирања и претраживања. Треба их додељивати ослањајући се на неки међународни извор (попис, речник или тезаурус) који је најшире прихваћен унутар да-те научне области (за науку уопште то је листа кључних речи *Web of Science*). Број кључних речи не може бити већи од 10, а учесталост њихове употребе треба да буде што већа. У чланку се пишу непосредно након сажетка, односно резимеа.

Захвалница. Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансијала пројекат или програм, наводи се у посебној напмени на сталном месту, по правилу при дну прве стране чланка.

Претходне верзије рада. Ако је чланак у претходној верзији био изложен на званичном скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе треба да буде наведен у посебној напмени, по правилу при дну прве стране чланка. Чланак који је већ објављен у неком иностраном часопису одговарајућег репомеа може се публиковати у „Војном делу“ једино у преводу на српски језик, уколико се тиме обогаћује национални академски корпус текстова.

Текст и језик чланка. Текст чланка мора да садржи увод, раду и закључак. Текући наслови у тексту се не нумеришу. Рад може бити написан на српском, енглеском, немачком, француском или руском језику. Текст мора бити језички и стилски дотеран, систематизован и без скраћеница (осим стандардних).

Табеларни и графички прикази. Фотографије, цртежи, графикани и табеле треба да буду јасни, прегледни и погодни за репродукцију. Треба их радити у програмима *Word*, *Corel* или *Excel* и поставити на жељено место у тексту. Уколико графички и табеларни прикази нису оригинално ауторово дело потребно је навести извор из којег је преузимање извршено.

Навођење (цитирање) у тексту. Начин позивања на изворе у оквиру чланка мора бити једнообразан. У самом тексту, на месту на којем се врши позивање, односно цитирање, у угластим заградама обавезно треба написати редни број извора из одељка литература.

Напомене (фусноте) пишу се при дну стране на којој се налази текст на који се односе. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења, назнаке о коришћеним изворима (на пример, научној грађи, приручницима), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Листа референци (литература). Цитирана литература обухвата, по правилу, библиографске изворе (чланке, монографије и сл.) и наводи се искључиво у засебном одељку на крају текста чланка,

у виду листе референци. Референце се набрајају редоследом којим се наводе у тексту и не превode се на језик рада. Библиографски податак за књигу садржи презиме и иницијале имена аутора, назив књиге, назив издавача, место и годину издања. Библиографски податак за часопис садржи презиме и име аутора, наслов чланка, назив часописа, број и годину издања, као и број странице. Наслови цитираних часописа наводе се у оригиналном, пуном или скраћеном, али никако у преведеном облику. При навођењу интернет сајта као литературе наводи се пуна електронска адреса странице која се цитира и датум када се последњи пут приступило тој страници. Обавезно је позивање на литературу у самом тексту, навођењем броја у угластим заградама. Бројеви треба да одговарају списку литературе који је дат у засебном одељку, при крају чланка.

Резиме. Ако је рад написан на српском језику пожељно је да се, поред сажетка на српском, даје и сажетак у проширеном облику на енглеском језику – као тзв. резиме (*summary*). Он се наводи на крају чланка, након одељка литература. Потребно је да буде у структурираном облику, а његова дужина може бити до 1/10 дужине чланка (опширнији је од сажетка на српском језику). Почетак резимеа може бити преведени сажетак на српском језику (са почетка чланка), а затим треба да следе преведени главни наслови, поднаслови и основе закључка чланка (литература се не преводи). Потребно је да се преведе и део текста испод наслова и подналова, водећи рачуна да он буде пропорционалан њиховој величини, а да одражава суштину. За резиме на енглеском језику Редакција обезбеђује лектуру.

Категорија (тип) чланка. У „Војном делу“ публикују се научни чланци који се разврставају у категорије:

- оригиналан научни рад (у којем се износе претходно необјављивани резултати сопствених истраживања научним методом);
- прегледни рад (који садржи оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у којем је аутор остварио одређени допринос, видљив на основу аутоцитата);
- кратко или претходно саопштење (оригинални научни рад пуног формата, али мањег обима или прелиминарног карактера);
- научна критика, односно полемика (расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији) и осврти.

Изузетно, у неким областима, научни рад у часопису може имати облик монографске студије, као и критичког издања научне грађе (историјско-архивске, лексикографске, библиографске, прегледа података и сл.), дотад непознате или недовољно приступачне за научна истраживања. Радови класификовани као научни морају имати бар две позитивне анонимне рецензије.

Такође, у „Војном делу“ се публикују и прилози ваннаучног карактера, уколико пружају информацију значајну за академску заједницу. То могу бити:

- стручни рад (прилог у којем се нуде искуства корисна за унапређење професионалне праксе, али која нису нужно заснована на научном методу);

- информативни прилог (уводник, коментар и сл.);

- приказ (књиге, рачунарског програма, случаја, научног догађаја, и сл.).

Сви радови подлежу анонимној стручној рецензији, а објављени радови и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима Министарства одбране Републике Србије.

Подаци о аутору. Аутор је, приликом достављања чланка Редакцији, дужан да достави и пропратно писмо у којем треба да наведе:

- о којој врсти чланка се ради,

- податке о аутору: име, средње слово, презиме, чин, звање, и-мејл адреса, адреса послодавца (или војна пошта), ЈМБ грађана, кућна адреса, општина становања, телефонски број на радном месту и код куће, број мобилног телефона, жиро рачун и назив банке.

Уредник

МЕДИЈА ЦЕНТАР „ОДБРАНА“

- Браће Југовића 16, 11000 Београд •
- Телефон: (011) 3201-995, војни 23-995 •
 - Телефакс: (011) 3241-009 •
- Текући рачун: 840-312849-56 • ПИБ: 102116082 •
- Број потврде о евидентирању за ПДВ: 135328814 •

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ ЗА 2011. ГОДИНУ

Претплаћујемо се на часопис:

бр. примерака

1. „Војно дело“

Годишња претплата 1.400,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923051

2. „Војнотехнички гласник“

Годишња претплата 896,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923054

3. „Нови гласник“

Годишња претплата 1.600,00 динара

Приликом уплате позвати се на број: 122742312923053

Претплатне цене важе до 31. 12. 2011. године.

Број примерака издања која се наручују уписати у наруџбеницу, а примерак наруџбенице са доказом о извршеној уплати на горе наведени текући рачун послати на горе наведену адресу.

Купац тел.:

Место

Улица бр.

Потпис наручиоца

М. П.

Ликовно-графички уредник
мр *Небојша* Кујунџић
nebojsa.kujundzic@mod.gov.rs

Језички редактор
Добрила Милетић, професор
мр *Наташа* Николић, професор

Техничко уређење
Звезда Јовановић

Преводацац на енглески језик
Душанка Пивљанин, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Народна библиотека Србије

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Представља отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног промислања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.